GÖMÖR ÉS KISHONT

TÖRVÉNYESEN EGYESÜLT VÁRMEGYÉNEK

LEÍRÁSA.

(K<M die::-, három térképpel s kát ídmoiszoiirl.)

A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMESZET V1Z8GÁLÓK XIMK, RIMASZOMBATON 1867-BEN TARTOTT NAGYGYŰLÉSE TAGJAINAK EMLÉKÜL.

NYOMATOTT

ÁGOSTON SZÁSZ-COBÜRG HERCZEG Ő FENSÉGE KÖLTSÉGÉN.

•SZERKESZTETTE

HUNFALVY JÁNOS,

a magyar i. akadémia, a magyar kir liTmészHIudomany i és Mdlnni társaságok rendes A birodalmi földiám ml«zcttniija, 5 a budni Joimümiieuyrft'mntl r lan.ír.

PEST,

NYOMATOTT EMICII GUSZTÁV, MAGY. AKAD. NYOMDÁSZNÁL

1867.

Digitized by Google

ELÖSZÖ

magyar orvosok és természetvizsgálók 1865-ben Pozsony városában tartott Xl-dik nagygyűlése. Rimaszombat városa lelkes meghívása következtén, a legközelebbi. 1866-ban tartandó, nagygyűlés helyéül Rimaszombatot tűzte ki. Miután e határozatról Rimaszombat és Gömör megye közönsége értesült, azonnal egy bizottság alakult, mely Javasolta, hogy a magyar orvosok és térni észetvizsgá- lók XÍI-dik nagygyűlése emlékéül Gömör vármegye leírása készíttessék és ada6sék ki. A munka terve elkészülvén, s Ágost Szász - Coburg herezeg o Fensége a meg- kivántató költséget nagylelkűen felajánlván, a munka egyes íészeinek kidolgozására alkalmas egyének ajánlkoztak s illetőleg felkérettek. Kzek az 1865-ki ősszel fogtak munkálataik készítéséhez, s felkérettek, hogy kéziratait az 1866-ki tavaszig küldjék meg a szerkesztőnek. A munka nyomtatása az 1866-diki april havában indúlt meg. s már csaknem teljesen be volt fejezve, midőn a gyűlés a háborús viszonyok és járvány miatt az 1867-ki évre ellialasztatott. A dolgozatok készítésere s a munka kinyomatására tehát kissé rövid idd volt szabva, s ez szolgáljon mentségül, ha a nyoma- táson s netalán egyik másik czikknek szerkesztésén is az elhamarkodasnak nemi nyomai észrevehetők.

A Szerkesztő

Digitized by CjOOQle

Digitized by

GÖMÖR VÁRMEGYE LEÍRÁSA.

I. RÉSZ.

Gömör vármegye természeti viszonyai.

I. FEJEZET.

A vármegye vízszintes és függélyes tagosú 1 a ta. 1)

I. A vármegye alkotó részei, fekvése, határai, alakja.

Gömör vármegye főrészét azon terület teszi, mely azt a névét már régóta viseli; 1803-ban a kis-honti járás csatoltatott hozzája, minélfogva Gömör es Kishont törvényesen egyesített vármegyének neveztetik.

Földirati fekvése még csak hozzávetőleg van kiszámítva, mert a rnit *Bartholomaeides* mondott, hogy t. i. még egyetlen po fekvése sincs csillagászati észlelőiek által meghatározva, az még most is áll. *Lipszky* volt az első, ki a vármegye nehány helyének földirati

Digitized by Google

1 V.o.: ***ßartholomaeides László:*** Comitatus Göraöriensis Notitia historico- geographico-statistica etc. Leutsclioviae, 1S06—1803 ; , UngarischesMagazin : Kurze Beschreibung des Königsberges, etc. ; ***András*** : Versuch eines topographisch-mineralogischen Handbuches von Ungarn, Soprony 1817 ;

Ágost: Kirándulás Pohorellából a Királyhegyre, a magyar orvosok és természetvizs- gálók III. nagygyűlésének munkálatai, 07. 1.; ***Stur***: Geologische Uebersiclit des Wnssergebietes der Wag, etc Jahrbuch der k. k. Geolog. R. A. XI. köt. I. fűz. *, ***Dr. Kiss Antal:*** Dobsina föld- és ásványtani tekintetben, Magyarhoni természetbarát II. évfolyam ; b. ***Richihofen*** és ***Hauer :*** Bericht über die gool. Untersuchungen im nordöstlichen Ungarn, Jahrb. der Geol. R. A. X. köt. 339 s k. 1.; ***Andrian:*** **Aufnahme** in Zipsen und Gömör, ugyanott X. köt. 535 s k. 1.; ***Cotta*** : Die Erzlagcrstaetten Ungaru» nnd Siebenbürgens,* ***Ifun/alvy János*** :A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása , Pest 1863—CG. I. köt. 227, 256, 315 stb. lapokon s III. köt. kiU°ű- böző helyein.

fekvését nagyobb szabatossággal kiszámította. Szerinte Gömör vármegye fekszik az E. Sz. 4S° G' és 48° 57' s a. K. H. 37° 19' s 38° 22' között (Ferrótól számítva). *Barlholomaeides* némileg eltérőlcg azt állítja, hogy a vármegye az E. Sz. 48° 11' és 49° 3' s a K. H. 37° 29' és 38° 32' 5" között terjed el. Szerinte tehát a legszélső helységek fekvése ez:

	Ej szaki szélesség	Keleti hosszúság
Az északi határon Vem ár	48° 56' 58"	38° 13"
A déli határon T ó t - Z a b a r	48» 13' 30"	37°40' 30"
A nyugati határon F o r g á c s f a l v a	48° 47' 2<)"	37°31' 15"
A keleti határon ÍJ h o r n a	48° 39' 30"	38° 31' 45"

Az 1855 óta *Albrecht* cs. k. főhcrczeg meghagyásából a földirati katonai intézet által kiadott „Administrativ- und Generalkartc des Künigreiches Ungarn“ *) Gömör vármegyét illetőleg egészben véve *Lipsiky*földképéhez alkalmazkodik; szerinte az említett négy határszéli helységnek fekvés«* a következő :

	Északi szélesség	keleti hosszúság
Vernár	48« 55'	37° 50'
Tót-Zabar	48° 8 %'	37⁰42 •
Forgácsfalva	48»	38 ¹37» 19'
Uhorna	48» 42	¹,/ 38«21'

Azon térkép szerint tehát a vármegye határai, úgy mint szerint, az E. Sz. 48» G' és 48” 57' s a K. II. 37» 19‘ és 38° 22' között terjednek el. Látni való, hogy Bartholomaeides kivált a hosszúsági meghatározásokban tetemesen eltér. Közöljük még a következő helységek földirati fekvését, Lipszky, Bartholomaeides s az Albrecht cs. k. föherczeg meghagyásából kiadott földkép (táborkar) szerint.

	Északi szélesség	Keleti	Meghatár
Putnok .	. . 48» 17' 28"	38° G' 40"	Lipszky.
n	. . 48 1G 45	38 5 15	Barthol.
TT	. . 48 17 30	38 5 45	Táborkar
Sajó-Gömör	. . 48 27 0	38 0 28	Lipszky
TI	. . 48 27 45	38 2 45	Barthol.
57	. 48 27 0	37 59 0	Táborkar
Felsöcz .	. . 48 32 40	38 4 40	Lipszky
TI	. 48 32 0	38 lo 15	Barthol.
n	48 33 b>	38 4 30	Táborkar

*) i: t.'í 1 (t il vi.l, I t I r (• I, t I | 1é , K é ii -• k lógjuk nevozui.

Digitized by Google

	Északi szélesség	Keleti hosszúság	
	. 48° 23' 10"	37° 42' 2"	*Meghatározó*
Rima-Szombat .			*Lipszky*
T7	. 48 27 0	37 44 0	*Barthol.*
n	. 48 23 15	37 41 15	*Táborkar*
Jolsva -	. 48 37 2G	37 55 45	*Lipszky*
» ...	. 48 39 15	*38 3*	*Barthol.*
n ...	. 48 37 30	*37* 54 *0*	Tábor kar
Csetnek	. 48 39 25	38 2 32	Lipszky
n ...	. 48 39 O	38 11 15	Barthol.
?7 2	. 48 39 30	38 2 0	Táborkar
Rosnyó .	. 48 39 2	38 12 28	Lipszky
n ...	. 48 37 30	38 21 0	Barthol.
n ...	. 48 39 15	38 12 30	Táborkar
Tiszolcz	. 48 41 O	37 37 0	Lipszky
n	. 48 45 O	37 40 45	Barthol.
n . * •	. 48 40 45	37 32 15	Táborkar
Dobsina	48 49 25	38 3 5	Lipszky
n	. 48 49 0	38 15 0	Barthol.
»	. 48 48 45	38 2 40	Tábor kar
Nagy-Röcze	. 48 41 2	37 47 57	Lipszky
	. 48 44 30	37 57 15	Barthol.
» •	. 48 41 0	37 47 15	Táborkar

Látjuk, hogy a katonai földirati intézet által kiadott térkép csak keveset, ellenben Bartholoinacidcs földképe *) a helyek szélességére nézve 9— 10, a hosszúságra nézve pedig 1 0 — 1 7 pcrczczel is különbözik Lipszky meghatározásaitól. Az K. Sz. 48-ik foka alatt egy szélességi perez körülbelül 977.aií , egy hosszúsági perez pedig (>57.4- bécsi ölet tesz. Tehát pl. Vernár fekvése Bartholomaeidcs által majdnem egy fél mflddel odább északra, s több rnint másfél műddel odább keletre van téve, mint a hogy Lipszky meghatározta. Forgácsfalva Bartholomacides szerint több mint 2 mflddel fekszik odább északra a több mint egy mfldddel odább keletre, mint Lipszky szerint.

Glömör legszélső határpontjai : északra a Hlovecsja-Hlava és Hinczava hegyek találkozása Vernár és a szepcsincgyei Grénicz kö-

---

2 ***Bartholomaeidcs*** a munkájához csatolt térképet , v o l t megyei mérnök térképe szerint készítette, mely a megyei levéltárban őriztetik, s melynek czírae : „Mappa Inclyti Comitatus Gümör emu Kishont uniti, limites genuines, iluc- tam item viarum ae flnviorum veriim, situnupic montium exhibens. 1790." E térképén a szélességi és hosszúsági fokok nincsenek meghatározva, llartholoin.aéhlex tebat szintén Lipszky meghatározásaihoz- alkalmazkodott, a mennyiben lehetett.

Digitized by Gooole

zott; dél felé a Tajtitól délnyugatra és Zagyva nógrádmegyei helység szélességébe eső földsarok; nyugatra Forgácsfalva határa; keletre az Uhorna és Stósz szepesmegyei helység közé eső határvonal. A megye legnagyobb hossza északról délre 51 perczet, azaz mintegy 12' « mfldet, legnagyobb szélessége nyugatról keletre 1 fokot és 3 perczet, vagyis körülbelül 1 0 * m f l d e t tesz. Legkeskenyebb helyét azon vonal mutatja, mely Rima-Lehota környékéről Pelsöcz-Ardó felé h lízatik, s melynek hossza a nyugati határtól a keletiig 0 mfld. Bartholomaeides legnagyobb hosszát a helpai havasoktól délre Heves határszéléig több mint 13, legkisebb hosszát Vernár és Zubogy, vagy Forgácsfalva és Za- bar között 9, szélességét Kánó és Sid között 8, Uhorna és Forgácsfalva (Luom) között 11, a Garam ésGölniczi viz között 7 mfldre teszi.

A vármegye n a g y s á gát illetőleg szintén eltérnek a különböző felvetések, *Novotny* 50, *Schrartner* több)) mint 70, *Bartholomaeides* 80, *Fényes* 7ö.„3 Q] mfldre tették területét; a legújabb s legszabatosabb kiszámítások 74.* mfldre teszik. Tehát Gömür megye nagyobb mint a következő 20 magyar megye : Soprony, Mosony, Győr, Komárom, Tolna, Esztergom, Hont, Bars, Zólyom, Liptó, Árva, Thurócz, Szepes, Abauj, Torna, Borsod, Sáros, Ung, Bereg, IJgocsa, Békés, Csanád, Csongrád, Kraszna, Közep-Szolnok és Záránd ; ellenben kisebb, mint a következő 22: Veszprém, Fejér, Vas, Zala, Somogy, Baranya, Pest- Pilis-Solt, Báes-Bodrog, Nógrád, Trencsin, Nyitra, Pozsony, Heves és Külsö-Szolnok, Zemplén, Mármaros, Szatmár, Szabolcs, Bihar, Arad, Temes, Torontói és Krassó.

A l a k j á r a vagyis k ü l s ő s z a b á s á r a nézve Gömür megye egy szabálytalan sokszög, mely északról délre nyúló hosszúkás *négyszöghöz* jár legközelebb. Területének legnagyobb részét azon szabályos négyszög foglalja magában, mely a K. II. 37° 35' és 38° 5', meg az E. Sz. 48° 15' és 48° 51' között terjed el; azon négyszög szélessége 5, hossza pedig S¹/« mfld, nagysága tehát körülbelül 42.5 Q mfld.

Gömör vmegyo éjszak felöl Liptóval és Szepessel, kelet felöl Tornával és Borsoddal, dél felöl Borsoddal és Hevessel, nyugat felöl Nógráddal és Zólyommal határos. Mostani határjait következő módon jelölhetjük meg. A Baczuki havasnak azon részén, melyet a környék szláv népe J a n o v - G r u n - nak nevez, Liptó, Zólyom és Gömör egybeszögellenek. Ennek határai azután onnan kezdve a Garami havasok fögerinezét követvén, keletre kanyarodnak azon helyig, melyet N a - t r i - S z t u d n e (három kúthoz) neveznek, s melyen a Királyhegy mögött Gömör, Liptó és Szepes határjai találkoznak. Tehát Gö- mört Liptóiéi a Garami havasok, vagyis Alacsony-Tátra magas föge-

Digitized by Gooole

rincze választja el. Szepes felé határvonala már alacsonyabb hegyeken halad el s a Három kúthoz nevű hely felöl az úgynevezett E m b e r f e j (Csloveesja

Hlava) havasra kanyarodik fel; innen azon völgyeken megy keresztül, melyekben a Hernád éjszaki ága támad, azután abba a völgybe ereszkedik le, melyet a Vernár felöV Szegesbe tartb országút követ. A Hernád két ága között emeYkcéJó \\egyeV.cn tetemes kanyarokkal átvonulván, a Kopanecz begy nyugati oldalán a Gölniczi völgybe jut, s most ezt követi vagy 3 mfldre. A Szepesben eme\kedö Knolla hegytől délre a Gölnicz völgyét elhagyván, ismét a begyekre vonul fel, melyek Oláh-Patak, Gócs, A.-Sajó, Veszverés, Betlér, Ros- nyó, Pacsa, Uhorna és Váralja helységek területeit Vagendrüsszel, Csendespatak, Oviz és Szomolnok szepesmegyei helységek határaitól választják el. Azon hegyeken keresztül délkeletre kanyarodván tovább, a Pipiske havast éri el, melynek tetején Gömör, Szepes és Torna határai találkoznak. Onnan nagy görbületekkel délre, délnyugatra, délkeletre s ismét délnyugatra kanyarodik, Torna megyét választván el. Kánó, Zubogy és Putnok környékein Borsod megyét éri; Putnoknál a Sajó völgyébe fordul s egy darabig azon húzódik felfelé nyugatra tartva. Bánréve környékén otthagyja a Sajót s ennek déli oldalán kanyarodik tovább. Zabarnál Heves megyét érinti, de csakhamar Tót-Ujfalu és Pogony között Nógrád megyét éri el. Most igen nagy hajtásokkal és görbületekkel vonul tovább, mígnem Guszona és Darócz helységeket elhagyván, végkép éjszakra fordúl, Darócz és Osgyán vidékéről egyenesebb irányt ve vén, éjszakra és éjszaknyugatra halad tovább s Gyubákó, Antalfalva és Forgáesfalva mellett vonul el. Málnapataka határának sarkán, az úgynevezett Cscrno-Blato helyen Nógrád és Zólyom határai találkoznak Gömörrcl. Ennek határvonala azután Szí lila vidékéről északkeletre kanyarodik tovább s a Vepor és Fabova hegycsoportok fogerinezét követvén, a Szmrekoviczán át a Garam völgyébe jut. Innen a Baczuki völgyön fölfelé tartván, ismét a hegyekre vonúl fel a Janov- Grunig.

Ezek szerint Gömör vármegye határjait csak egy részben mondhatjuk t e r m é s z e t e s e k n e k , azaz olyanoknak , melyeket hegységek vagy folyók és völgyek által maga a természet jelölt ki; nagyobb részök, kivált Torna, Borsod, Heves és Nógrád felé, csak országlati intézkedéseken alapúi. Egész határvonalának hossza körülbelül 50 mfld; ebből az éjszaki határra mintegy ÍO¹/^, a keletire 16, a délire 6, a nyugatira 17—18 mfld esik.

II. (tömör vármegye domborzati viszonyai.

(Hegyrajz, vagyis Orographia.)

Gömör vármegye legnagyobb részét hegységek lepik cl, melyek között hol regényes, szaggatott és zord, hol kies, termékeny és nyájas völgyelések vannak, égy hogy területe nagyon változatos. Terjedelmesebb lapályok csak déli részében vannak, mely általában alantabb fekszik mint északi része. Mivel a legmagasabb hegységek az éjszaki és éjszaknyugati oldalán emelkednek, azért a megye fölcjtösö- dése délkeletdélrc van irányozva. De fövölgye, melyen a Sajó fut 1c, Iiosnyó felöl Tornaiján télig délnyugatdélrc

Digitized by CjOOQle

csap, azután délre s vcgíil keletre kanyarodik. A Kima is keleti irányt vesz végszakaszában a Sajóval egyesülendő, s völgyének ezen keleti darabjába nyílnak azon mcllékvölgyek, melyek a megye legdélibb részét barázdálják, éjszakra és éjszakkclctre csapván. A többi folyók túlnyomókig délkeleti irányt vesznek. A legtömegesebb s legmagasabb hegységek a megye határszélén terjednek cl, úgy hogy azt csaknem köröskörül bebástyázzák, és csak két elég keskeny nyílást hagynak, t. i. délkeleten, hol a Putnoki sziik völgy lapályon a megye fü vízgyűjtője, a Sajó, kanyarodik cl a Tisza nagy síksága felé, s délen, hol a Zabari még keskenyebb völgy nyélik cl. Ezen határszéli magas hegységövön belől sok változatos völgy által szcldclt s különböző domborzaté hegységek terjednek el, melyek dr. Kiss Antal ér szerint mintegy 20 □ mfldnyi területet borítanak be.

A megye legmagasabb pontja a K i r á 1 y h c g y csúcsa, mely (>144 lábnyíra emelkedik a tenger fölé; legmélyebben fekvő részei Putnok környékein 450 lábnyi általános magassággal bírnak. Legmagasabban fekvő helységei a Garam éjszaki oldalán találtatnak s a következők : Sunijácz 2803, Tclgárt 2773, Vcreskö 2408, Vernár 2428, Poborella 2212, Polonka 1975 lábnyi magasságban vannak. **A** Csert- jáz hegy meredek hátán levő Forgácsfalva, valamint Drabszko és Ottilia -is nagy magásságban fekszenek. Egyes szállások és tanyák a hegységekben 1000 és több lábbal magasabban fekszenek, pl. a Murányi hegyekben létező Sztudna kerülői lak, mely Greincr Lajos erdészeti tanácsos szerint 3771 1. magasságban van, s mely eddigi tudomásunk szerint Magyarországon a legmagasabban fekvő lakott hely. Sunijácz és Telgárt egész Magyarország legmagasabb helységei közé tartoznak, Erdélyben azonban még magasabban fekvő helységek vannak ; ilyen pl. Kekiczel, melynek magassága több mint 3onO láb. Gömörnek légmélyebben fekvő helységei: Almágy 590, Várgede 583, Darnya 520, Putnok 480 lábnyi magasságban vannak. Általában azon éjszaknyugati, 3 szögletü darabja, mely Zólyom és Liptó megyékkel határos s melyet délkelet felöl a Tiszolczról Vernárnak tartó országút határol, legmagasabbra van felduzzadva; közepes magasságát legalább 3500 lábra kell tennünk, mig a megye legmélyebben fekvő részeinek gos magassága csak 5—600 láb. Tetemes magasságra emelkedik a Jólsvai völgytől éjszakkeletre eső négyszegletű terület is, *melynek szélein* Pelsöez, Pacsa, Dobsina, Nagy-Rőcze és Jólsva *helységeket tahíl-* juk. Azon földdarab átlagos magassága körülbelül 2000-2500 láb. Az egész megye átlagos magasságát 900—1000 lábra becsülhetjük.

Bartholomcteides idézett munkájában már igen helyesen osztályozza és csoportosítja Gümör megye hegységeit. Négy osztályt különböztet meg bennük. Az első osztályba azokat számítja, melyek a Ga- ram mindkét oldalán s a Gölniez bal partján emelkednek, s melyeket a Csermosnya pataktól Berzéte, Rudna, Rekenye, Sebespatak, Gencs, Csetnek, Jólsva,

Digitized by Google

Turcsok, Rákos, Szirk, Ratkó, Ratkó-Szuha, Dobra- patak, Baradna, Kiete, Rima-Brezó és Rimabánya helységeken keresztül keletről nyugotra húzott vonal határol meg. Ezen hegységek tehát a megye cjszaki nagyabb felét foglalják el, s különböző crcz- telepjeikröl nevezetesek.

A hegységek második osztályának határát azon vonal jelöli, melyet szintén a Csermosnya völgyéből a megye keleti szélén Putnokig, innen pedig Sajó-Gömörön át a Balog völgyéig s a kettős Pokorágyig húzunk. Az ezen második osztályba való hegységek alacsonyabbak s kisebbek, mint az első osztálybeliek, s többnyire mészkőzctckböl állanak ; ércztelepjeik nincsenek. Nyugat felé a kettős Pokorégynál és Szkálnoknál szakadnak meg, kelet fele azonban Torna megyébe csapnak át.

A gömöri hegységek harmadik osztályába Bartholoinacides azon alacsony dombokat számítja, melyek a Bajó és Rima egyesülésétől, Oldalfalú, Runya és Csíz határaitól, nyugatra a nógrádi határig elterjedő vidéket hullámossá teszik, s nevezetesen Lénártfalu, Rimaszccs, Csíz, Hanva, Runya, Czákó, Baraeza, Füge, Rakotyás, Radnótii, Már- tonfalu, Bellény, Pálfalu, Feled, Jánossi, Rimaszombat, Uzapanyit, Dúsa, Batka, Susány, Rahó és Szuha határaiban láthatók. Ezek többnyire csak földhátak és földhullámok; néhol tölgyesekkel fedvék.

Végre a negyedik osztályba tartozó hegyek Borsod, Heves és Nógrád vármegyék határszélén emelkednek, s Bartholoinacides sze-

Digitized by CjOOQle

rint magasságra a második, meredekségökre és sziklás voltukra helyenként az első osztálybeli hegységekkel versenyeznek.

Mi Gömör vármegye hegységeit szintén négy fö osztály alá foglaljuk, de Bartholomaeidestöl kissé eltéröleg. Azok t. i. a Kárpátok hegyrendszerében általunk megkülönböztetett fötagjai közöl a kővetkező négy hegylánczolathoz tartoznak: l) Az Osztroski-Vepor; 2) az Alacsony-Tátra; 3) a gümör-szepesiErczhegy- ség; 4) a Cserhát és Mátra hegylánczolatokhoz.

A következő részletes leirásból látni fogjuk, a négy hegylánczo- latnak micsoda részei tartoznak Gömör megyéhez, s ezek micsoda külön csoportokra és tagokra oszlanak. A legmagasabb hegycsúcsok az Alaesony-Tátra tagjaiban találtatnak ; az Osztroski-Vepor hegylánczo- lat legmagasabb tetőivel a gömör-szepesi Erczhegység fotagjainak csúcsai versenyeznek.

Gömör megye tulajdonképi hegyes vidéke délre körülbelöl Pel- söcz, Ratkó, Rimabrczó és Gyubákó szélességéig ér. Azon részén terjedelmes síkságok nincsenek, csak kisebb nagyobb völgytágulatok vannak. Efféle völgytágulatok: a Rosnyó, Krasznahorka és Berzéte között elterjedő gyönyörű térség; a Csctnck és Felső Sajó melletti lapályok; a Murányi völgynek tágulatai Cliisno és Süvete mellett. Az említett vonaltól délre nemcsak a völgyek tágulnak ki, hanem az egész egy hullámos térség, melyből csak egyes dombok és földhátak dudorodnak fel. Különösen a Sajó mentében Csoltótól kezdve, a Turóez mellett Újvásártól kezdve, a Balog mellett Esztrénytöl kezdve s a Rima mellett Rabótól kezdve szép és termékeny síkságok terülnek el. De a megye délnyugati sarkán, Ajnácskö környékén, a föld ismét magasabbra duzzad föl s ott újra egybefüggő hegyeket találunk.

A megye mathematikai központja Ratkó környékébe esik. De a hegységei között nyíló völgyek által több külön vidékre osztatik, nevezetesen a nyugatra nyíló Garam, a délkeletre nyíló felső Sajó, Cset- nck, Jólsva, Turóez, Balog, azután a túlnyomólag délre tartó s egymással majdnem egyenközii Rima és közép Sajó, végre a délről éjszakra s azután keletre csapó Gortva völgyeinek vidékeire. Ezeknél fogva természetes központja nincs a megyének. Legnépesebb részét két fövölgye, a Sajó és Rima fogják be.

1. Az Osztroski és Yepor licgyláoczolathoz tartozó hegységek.

Az Osztroski csVeporhcgylánczolat a Sclmecz- bányai hegycsoporttal együtt Bars, Ilont, Nógrád, Zólyom és Gömör vármegyékben terjed el, a Garano, Ipoly és Rima völgyei kö~ zött. Nem annyira hosszan elnyúló gerinezes hegy Ián ez ólat, mint inkább mindenfelé terjeszkedő s egymás mellé sorakozó kisebb nagyobb hegycsoportok összesége. Ezek együttvéve terjedelmes s helyenként zord és lakatlan felföldét képeznek,

Digitized by Goode

mely nyugotról keletre körülbelül 20, éjszakról délre pedig 5 — 1 2 infldre terjed. Közülök Göraörhez csak azok tartoznak, melyeket szorosabb értelemben vett Ve por h e g y. s é g n e k s F a b o v a h e g y c s o p o r t n a k nevezünk.

a) A t u l a j d o n k é p i V e p o r h e g y s é g. Ez Szihla és Forgácsfalva vidékéről, a Szalatnya, Szihla, Ipoly és kokavai Rima (Rj, mavicza) forrásaitól kezdve éjszaknak tart s a Furmanyecz *által* öntözött völgyig és a D jel-hágóig vonul, mely utóbbin az út *Tiszolczról* Breznobányára visz. DéJi oldalán az Ipoly, kokavai és klenóczi Rima - (Tiszarszka), éjszaki oldalán a Szihla, Feketevíz és Rohosna folyók támadnak.

Főgerincze Gömör és Zólyom határszélén nyúlik cl, s rajta a következő hegyek emelkednek: D r a b s z k a - P o l y á n k a, H o m o l - k a, J a v o r i n a, S z r o m o s vagy C s e r e m o s vagy II á r o m - h a t á r h e g y (Trihotari), k l e n ó c z i V c p o r, K a l i s t n y c (Ka- lisnyi), D í v a, K i c s c r a é s B a n o v a. Ezek közöl a 42b* 1 láb ■* általános magasságra emelkedő V c p o r a legmagasabb s Wk'r Klcnócz és Breznobánya határait választja el egymástól. Nevét lag a vaddisznóktól kapta, melyek hajdan rajta és k*örnydkdn* tak, s melyeket a klcnócziak szoktak vadászni. Kettős ke fekvö gerincze vagyis karja van. Egyik karja t. i. délről !.°SZt^en nyúlik nagyobb és nagyobb magasságra emelkedve, s ott holT^™ gyobb magasságát eléri, a másik gerinezhez csatlakozik, m_{ei}^ kezö irányban, keletről nyugotra vonul. E kettős gerincnél messziről feltűnik s különbözik a környező havasoktól. A délről szakra húzódó hegy kar alján bükkerdö terül, melyben a klenóczi Ri ma egyik ága támad, feljebb mezők, rétek, juhszállások és tanyák van nak. A másik hegykar részint meredek és nagy sziklákból áll, részint fenyvessel van borítva, háta pedig kopasz. A hegy csúcsának keleti része sziklás; állítólag földalatti üregek is vannak benne, melyek a zsiványoknak lakásúl szolgáltak. Mondják, hogy az clhirhedett Janos- sik is azon üregekben tanyázott, s némelyek ott vélt kincseit is keresték. Alacsonyabb ágán egy ösvény Breznobánya felé viszen, az úgynevezett H a n d l e helyre.

A D i v a é s K a l i s n y e hegyeken részint erdők, részint lege-lök, rótok és szántóföldek vannak, tövükön a Máz ur kának nevezett mező terül, sok juh szállással. A Díván egy patak forrása fakad.

A K i c s e r a havason Tiszolez, Breznóbánya ós Klenócz határai találkoznak. Részint bükkes, részint fenyves fedi, mely helyenként, kivált Klenócz felé mezők, rétek és szántóföldek által van mogsza- kasztva. Egyik karja Tiszolez területébe esik; G ö r b e völgynek (Krivi Grun) nevezik, s rajta szántóföldek és rétek terülnek el. A havason, a Borovi na völgyben, fakadó Görbe patak azon hegy karnál egyesül a Furmanyecz folyócskával. A hegy déli és nyugati része Klenócz határába esik, s ott is vannak mezők, kaszálók c's

Digitized by Google

juhszállá- sok; rajta vezet át egy ösvény, mely a Djcl hegy alatt a közútra tér. Az azon hegykaron eredő két patak a klcnóczi Rima keleti ágát képezi. A Kicserához kelet felöl a Szál Iá sík, ehhez pedig dél és nyugat felöl a Borova csatlakozik, melyekről meg alább.

A Banova sa hozzája csatlakozó D1 u h o - P o 1 e breznobá- nyai oldalát süni fenyves, tiszolczi oldalát fenyves és bük kés fedi. De mindkét hegyen terjedelmes havasi legelők és rétek, sőt szántóföldek is vannak. A Banova két ágat ereszt dél felé; egyik az Oszlun Banova, melyen sok kaszálló és szántóföld van, másik a Zapacs- Banova, mely Bartholomaeides szerint a medvék, farkasok és dámvadak hazája.

A Vepor hegység fögerinezéhez mind éjszak, mind dél felöl jókora hegyágak csatlakoznak. Az éjszakiak a Feketevíz és Roliosna között, Zólyom megyében, terjednek cl. Ellenben a deli oldalágak az Ipoly és Rima völgyei közötti területet, Gömör megye kis-honti járását, borítják be; egyik részük azonban Nógrádban és Gömör határán kanyarodik cl. A határszéli ág Osgyán fele vomil, s nevezetesebb hegyei : a Homolkához csatlakozó Cscrtjáz, melyen Forgácsfalva épült, továbbá a Pietrova, D rali óva, Na-Djel, Haj, J«- szenuo vagy Jaszenina, Mikus, Zlatno Komától keletre ; Szaszno - Plató Rima-Lehotától éjszaknyugatra; Zsgyárecz Keczegétöl éjszaknyugatra; Priehom Szelcze és Valykó közt; Nagy-Bér ez Susány mellett éjszakkeletrc. Az utóbbi hegyek **már** csak dombozatok.

A kokavai Rima és klcnóczi Rima völgyei között elterjedő hegyek a Homolka, Javorina és Cseremos nyúlványaihoz csatlakoznak, s éjszaknygatról délkeletre és délre következő renddel sorakoznak egymáshoz : Zimose 1, Csis zárszko, II avri1ovo, Uj-Te-kács vagy Uj-Anta1hcgy, Krahti 1esovo, Merindo VO'

Kelemenke, Legartovo, Bernako vo, Bohatuo, Drah-na és Szinecz.

Mindezen hegyek részint erdőkkel fed vek, részint legelökkéV, mezőkkel és szántóföldekkel kínálkoznak. Közülök legterjedelmesebb a Szinecz, mely Rima-Brezótól éjszaknyugatra s Nyustyától délnyugatra nyúlik el hosszan, majdnem 2/3 mfldre. Birtokában a nyrns- tyaiak, likériek, brezno-bányaiak, rimóczaiak, lehotaiak és kokavaiak osztoznak. Magassága 31ő8 láb. Tetején gyepmező terül, lejtőit erdők és bokrosok fedik, tövén rétek és szántóföldek vannak. Több patak támad rajta, nevezetesen : a nyustyai és klenóezi határokat egymástól elválasztó Hajó patak; a Likcr és Brezo, melyek a hasonnevű helységeket locsolják; a Szvarin, mely a rima-bányai határt öntözi. Szélén Rima-Bánya falu épült. Hajdan, úgy látszik, aranybányák voltak a Szineczcn. Ásványai között hegyijegeczek és topázok találtatnak.

A vele határos Bohatuo hegyen, mely Kokavától délkeletre s

Digitized by GOOQIC

Klenócztól délnyugatra esik, szintén voltak aranybányák.

A szomszéd hegyágak a klenóezi Kiina, Furmanyecz és tiszolezi Rima völgyei között terjednek el s a Vepor és Kicsera havasok nyúlványaihoz támaszkodnak. Ide legelsőben a következő hegyek tartoznak : a Vepor déli oldalán s Rásztokától éjszakra emelkedő O l tá r n o ; a Tiszolcztól éj szak nyugatra eső II r a d o v a; a Tiszolcztól délnyugatra levő B o r o v a ; továbbá a C s c r e s n o v o Fűrésztől nyugatra 8 a Borovától délre; a B a b i n a é s O s z t r a Hacsavától nyugatra.

Az O l t á r n o hegyet a gyepes tetején egyenként felnyúló kősziklák jellemzik, melyek hol asztalhoz, hol oltárhoz hasonlítanak. Déli nyúlványa R á s z t o k á n a k neveztetik, mivel az odáig osztatlan völgyet és vizet két részre osztja. A P r e d - R á s z t o c s n i m nevű mezőn sok szántóföld és tanya van, melyek együtt jókora falut képeznének.

A H r a d o v a vagyis V á r h e g y Tiszolcz nyugoti oldalán meredekül emelkedik; kerek, sziklás, majdnem egészen mészkő sziklákból áll. Keleti tövén szép fekete és veres márványt fejtenek. *Déli* oldalán egy nagy pinezéhez hasonló barlang van; *ugyanott egy forrás* bugyog, mely a tárgyakat mészkércggel vonja be. Ejszaki oldalán egy igen mély iireg van. Kjszaki csúcsát hajdan egy vár foglalta el. A hegy többnyire kopasz, helyenként holmi csalit és egyes ligetek vannak, melyek hársfákból és tiszafákból állanak. Oldalain szántóföldek is láthatók. Dél felöl közvetlenül hozzája csatlakoznak a K r i v a é s *O b a d o v o* - O c s k o , melyek csak felszántott dombok. A B o r o v a a Kicserához támaszkodó Szállássik déli és nyugati nyúlványa; siírii

fenyvessel van fedve. Hátulját a Kicseráról lesiető víz locsolja, déli oldalán a Borovai patak támad.Tövén a Z a - B o r o v o mező terül, melyen vasérczek nyomai láthatók, s melyből a klenócziak az égetésre szolgáló mészköveket fejtik.

A B ab i n a vagyis B á b a hegyen terjedelmes gyepmezÖk, rétek, szántóföldek és számos tanya van; rajta a Nagy patak forrásai fakadnak.

A C s e r e s n o v o a Borova és Babina hegyekhez csatlakozik dél felöl, több völgy által van barázdálva, megannyi patakkal; részint erdők, részint gyepmezők, kaszálók és szántóföldekből áll'.

Az O s z t r a a környék egyik legkitűnőbb hegye, a Szineczczel átellenben éjszakra emelkedik, mindenfelé kisebb nagyobb oldalnyulványokat ereszt. Ilyen oldalnyulványa az éjszakra vonuló Hol u b j e n e c z ; nyugati ága a H a j n a k nevezett szép erdő; déli oldalán a J e l s o v o hegy van, melyről több patak folyik le, milyen a Vandrovi patak. Az Osztrán azon két patak is támad, melyek a H u o r a domb

Digitized by Gooole

alján egyesülvén, a Klenóczi vizet képezik. A hegy keleti tetejét Oh- r c b 1 ó n a k nevezik, hol már a nyustyaiak tanyái kezdődnek.

A klenóczi és tiszolczi Rima völgyei közötti területen inég a S z á 11 á s i k, P o h o r c 11 o, P o I á u a, J a v o r i n a, B c r t k o - Z s g y á r i k hegyeket találjuk.

A S z á 11 á s i k, mint már említettük, a lvicscra havashoz csatlakozik kelet felöl, a rajta levő sok juhszállásról neveztetett cl; egyes részei bükkösek és fenyvesekkel vannak fedve. A rajta támadó hasonnevű patak a Kicscra patakba ömlik, mely a Borova mögött folyik le.

A P o h o r c 11 o szintén a Kicscra alatt terjed el; hátán fenyves és legelők vannak; gyomrában vas és más érezeket találnak. Rajta támad a Pohorellói patak, mely a Jcszenina völgyben a Furmaneczezel egyesül. A Hradova, Cscrvcna és Javorina hegyek egy jókora térséget és völgyet rckesztenck be, melyet S z á r a z v ö l g y n e k (Suchc doly) neveznek. Ebben régi bányák vannak. Csekély viz-ér kígyódzik benne, mígnem egy üregbe esik, melynek neve M i c h n o va, azután soha be nem fagyva a T c p l i c z i völgyön folyik Ica Furmancczczel egyesülendő.

A P o 1 á n a a tiszolczi területet dél felé a fürcszi, nyugat felé a klenóczi határoktól választja cl; egyik ágát C s e r v e n a hegynek nevezik, melyben több üreg és barlang van, s mely alatt a Jesztistyci és Száraz völgy nyúlik el. A Polánán a Rejkovi patak támad, melyben hajdan sok aranyhal volt, s mely Tiszolezon alul a Rimába ömlik.

A J a v o r i n a vagy J a v o r i n y terjedelmes hegy , melyen hajdan süni erdő volt, most többnyire gyepmezÖk és szántóföldekből

Digitized by GOOQIC

áll. Némi barlangok **is** vannak benne. Egyik karját **B a l a z s o v á -** nak nevezik.

A B e r t k o - Z s g y á r i k az előbbi két hegyre támaszkodik • részint erdős, részint a K r a l o v y - J a m y nevű mezőből áll. Ti- szolcz felé terjed.

b) A F a b o v a h e g y c s o p o r t. Ez a Vepor hegységnek éjszaki és éjszakkeleti folytatása s Gömör megyének azon részét foo-. lalja el, mely a Furinanecz völgyétől a Garainig, keletre pedig a luu- rány-tiszolczi országút által jelölt völgy elésekig és horpadásokig terjed. Az egész egy terjedelmes és jókora magasságú hegyzöm, melynek főcsomója s majdnem középpontja a Zólyom és Gömör határán 4701 lábnyira emelkedő F a b o v a - I I o l a vagyis B u k o v i - D j e 1. Ez Tiszolcztól éjszak ny ıı gáté j szak ra, Murányiul nyugatéjszak nyugatra, Breznobányától keletdélkeletre s Pólónkétól délkcletdélre esik. Oldalait fenyvesek és bükkesek fedik, háta jobbára gyepes. Csaknem leg- magasb tetején fakad azon forrás, mely a Zpluzlo patakba ömlő Ro- veni csermelynek kútfeje. A hegyen 1803-ban vasbányákat nyitottak, melyekből a polhorai vasolvasztók számára érczeket vájnak. Kishont- ból a Fabován át egy gyalogösvény a Garam völgyébe visz.

A Fabova havashoz délkelet felöl azon hegyek csatlakoznak, melyek Gömör és Zólyom határszélén egymás mellé sorakozván, a Rohosna és Rima

vizeit választják el egymástól s a Djcl nyereg által a Vepor hegységhez tartozó Banova hegygyei állanak kapcsolatban. Ezek: a Kucselach, Sztrebernye, Remeteké és Z vádi i v a. A Kucselach a környék egyik legmagasb hegye , állítólag a zsiványok kedvelt találkozási helye volt. Több barlang van benne, melyek, úgy mondják, a zsiványok lakásaid szolgáltak. Bartholomaei- des szerint igen gazdag ezüstbánya is volt rajta, melyet mintegy 300 éve a török pusztítások miatt elhagytak, s melynek aknáját az újabb időben hasztalanul keresték.

A Furmanecz és Rima völgyei között elterjedő hegyágak kivált a Kucselach hegyből indúlnak ki. Közte és a Fabova vagy a tiszol- cziak által úgynevezett Bukovi-Djel között a Zbogszka hegy van, melyet hajdan rengeteg erdők, a zsiványok rejtekeivel, borítottak, s mely most jobbára kaszálókból és szántóföldekből áll. Több mint 2 mfldre esik Tiszolcztól.

A Sztrebernye vagy Sztrjebrné a régi **ezüst** bányákról **neveztetik** így, melyek nyomai még **most** is láthatók. Részint **erdős,** részint fel van szántva. Oldalát a Kucselach hegyen **eredő Szíré-** bernei patak locsolja, mely a Kosztolna nevű hely felett a Zplnzlo patakkal egyesülvén, a Ivima nevét veszi fel.

A Remete (Remetta, Remelta?) hátán kaszálók és erdők van- • nak. Keletre terjedő ága Cserto-Vrc linek neveztetik, oldalán igen magas, függőlegesen fölmercdö, s egymástól mintegy négy lábnyira álló sziklafalak között egy patak rohan le nagy zajjal. E szűk sziklaszoros közelében nehány üreg van, sok eseppeginénynyel. *Táj Samu* hontmegyei mérnök a Remetén át egy utat tervezett a Zbogszka nevű mezőre s innen Brcznobányára. Azon mező hajdan sürü erdőség volt, melyben a zsiványok szoktak lappangani, onnan a neve. Most az evdö- ség ki van irtva s helyét kaszálók és szántóföldek foglalják el.

A Z v a d I i v a a tiszolczi és breznobányai erdőket választja el egymástól. Tetején egy kis rét terül, melyen bő források fakadnak. De vizök csakhamar ismét a sziklák alá búvik, s azután csak a S t a m- b e r gnek vagy Steiuber gnek nevezett nyúlványa alatt bukkan fel újra. E hegy részint erdős, részint sziklás; régi vas és rézbányák nyomai mutatkoznak rajta.

A D j e 1 nyereg tenger feletti magassága 2587 láb ; tehát tetemes horpadás; túlsó oldalán fenyves, innenső oldalán bükkes van, melyek már nagyon megritkultak. Rajta megy keresztül a breznobányai út Alatta Tiszolcz felé a Pod-Djel vagy Furmaneez nevű korcsma van, melyet számos szállás és tanya környez. A rajta eredő Djeli patak alább Eurmanceznek neveztetik.

A Kucselaeh és Fabova tiéli oldalaihoz azon hegyhátak és tetők is csatlakoznak, melyek Tiszolcz éjszaki oldalán s Murántól nyugatra emelkednek. Ide tartoznak: a Viszoki-Vrch s keleti karjai a IC lak és

l l u t t a hegyek; a V o n j a c z a s nyugati nyúlványai a II aj n á s és IC o z i - H r e b e t; a P a l e n i c z a, S z t r o m p l o, M á g n c s h e g y, K i s s o v a vagy N a g y - M a s n a, K i s - M a s n a I C a s t c r vagy K a c h i, S a j b a vagy M u r á n y i J á v o r s az O s z t r i c z a.

A V i s z o k i - V r e h-cn erdők és legelők vannak, némi nyomai a vasérezeknek is mutatkoznak.

A V o n j a c z a a veres fényűről neveztetik úgy, mely rajta helyenként terem; de nagyobb részén mezők és legelők vannak. Tetején egy töböralakú mélység van, melybe a hó és eső vize egy begy ül, tócsát képezve. Forrás nincs rajta, s az ember és marha csak az említett tócsa vizét találja szomja enyhítésére. Haj n ásnak nevezett nyúlványén is van egy tócsa

A R a l c n i c z a részint Mnrány Hosszú-Rét, részint Lohota ha

Digitized by Gooole

tárába esik, se szekérrel, se szánnal nem lehet hozzájutni, miért is csak legeltetésül szolgál. A rajta credo Illuboki patak a Kacskovába ömlik.

A S z t r o m p l o a Viszoki-Vrchhel függ össze, rajta csakgyep- mezök és szántók vannak. Oldalát a Klaky hegyről lefolyó patak locsolja, miért is Sztromplói pataknak neveztetik s csakhamar a Kacskovával egyesülvén, a Rimába ömlik.

A M á g n e s hegyen néhol a pázsit alatti homokban termés mágnesvas darabok találtatnak; különben rajta régóta vannak vasbányák.

A Ki s s o v a és Ki s-M a s n a hegyeken süni erdők és vasbányák vannak.

A Kas tér hegyen, mely a lvucselach délkeleti nyúlványa s Tiszolcztól nyugaté jszaknyugatra esik , meredek sziklákat és mélységeket találunk ; belsejében több üreg és barlang, egyikben állítólag igen tiszta vizű tócsa van.

A Fabova éjszaki oldalához a Baczuk felé vonuló, hosszúra nyúlt S z m r c k o v i c z a csatlakozik, melynek gerineze Göinür megyét Zólyomtól egészen a Claram völgyéig választja el. Fenyvesekkel van borítva. Keleti oldalán a hasonnevű patak folyik, mely Polonka közelében a Garamba szakad. A Fabova éjszakkelctre Závadka felé is ereszt egy ágat, mely a Szmrekovicza és Kis-Garam völgyei között terjed el; S z v a t o n s z k y - V r e h a neve, légé jszakibb nyúlványát N ad - Pás zónák nevezik, mely alatt a Volchovi patak folyik el.

A Fabovához s a vele közvetlenül határos hegyhez azon terjedelmes és magas mészkő hegység is csatlakozik, mely egyes mélyen bevágódott szurdokok által kivölgyeit s kisebb nagyobb kúptctökkel tetézett íelsík ; M u r á n y i f e l s í k n a k nevezhetjük. Mint hosszúkás, majdnem háromszögletű, nagyszerű hegyhát terjed el Vcreskö, Murány, Tiszolcz, Závadka és PohorelJa között, a Kis-Garam felső völgyétől kezdve a Garam forráscsermelyéig. Széleit magasabb, 400—■ 600 lábnyi viszonylagos magasságú, s helyenként nagyon

rovátkos és horgas sziklafalak párkányozzák körül.

Ejszakny ugati sarkán a S z t o s k i hegy vagy S z t o s k a - S z k a l a tornyosul, melyhez dél felé a S nj b a vagyis m u r á n y i J á v o r, éjszakkelet felé pedig a C z i g á n y nevű hegyfal csatlakoznak. Ez utóbbitól délre a Murány-Váralja éjszaknyugati oldalán emelkedő N a d - S z k a l j e van, vele kapcsolódik a S á n c z l i e g y. Tehát a Murányi felsíkot szególyzÖ sziklafalak közöl a C z i g á n y Poliorella és Zlatno felett; a másik, melynek hossza 2V2 mfid, Vereskö, Ilutta, Murány' és Tiszolcz között nyúlik el; végre a S z t y s k i é s K 1 a k

Digitized by Gooole

által képezett harmadik sziklafal Závadkától délre esik. **A** S a j b a kerek alakjáról neveztetik igy, nagyon meredek, sziklás vagy gyepes; nyugati alacsony nyúlványa Murány-Váraljáig terjed, C s r e - m o s z n á n a k nevezik, s ezen szántók is vannak. Mondják, hogy benne nehány barlang van; különösen déli oldalában tátong egy barlang, mely templomhoz hasonlít, s melynek szája a Murányi völgybe szolgál. A Cz i g á n y hegyben, Zlalno felett, két barlang van, az egyikben nyáron sokáig marad meg a hó; az egy kürtőforma mély hasadék. Egy más barlang Zlatno és Vöröskö között van, mely számos üregből áll; neve N a d - M a r n i k o v i S z t o d o 1 a. Még egy jeges barlangot említenek, mely állítólag a Murányi völgyet szegélyező S z t r e d n y a nevű hegyben, 3500 lábnyi magasságban volna.

A S á n c z hegy délkeleti sziklás homlokzatán M u r á n y v á r omladékai láthatók Murány váraljától éjszaknyugatra. Azon oldalában, mely Ilutta helység felé van fordítva, egy 250 lépés hosszú barlang van.

A S z t o s k i n két patak támad; egyik Murány-Váralján folyik keresztül, a másik éjszakra és nyugatra tartván, a Kis-Garamot képezi. A hegyen keresztül egy ösvény viszen a (¡aram völgyébe ; gyalog vagy lóháton követhetjük. A Sztoskitól délkeletre esik a már említett, magassága és sziklás meredekségei által kitűnő K 1 a k y hegy, mely közte és a murányi várhegy között emelkedik, nyugat felé a V i - s z o k i - V r c h h c l fiigg össze s egészen a tiszolezi határig ér, hol azonban már sokkal alacsonyabb s többnyire gyepiriezökből és szántókból áll. Ugyanott magában foglalja az üregeiről úgynevezett S z m r a d 1 a v a - V o d a térséget.

A Klak legmagasb csúcsa 4480 lábnyira emelkedik a tenger fölé. Murány-Lehota irányában a várhegyhez közvetlenül csatlakozó T e s n a - S z k a l a mered föl.

A Fabovával tehát közvetlen kapcsolatban van a tőle délkeletre levő Viszoki-Yrch, ennek keleti ága a Klakhoz és Sajkához csatlakozik, mely ismét éjszak felé a Sztoska-Szkalával s dél felé az Osztri- ezával függ össze. Ennek nyúlványai azután délnyugatra a Hajnás felé, délre pedig Tiszolcz felé vonóinak.

A Murányi felsík szélei meredekek és sziklásak, belseje azonban részint erdős, részint gyepes hegytérség. Ejszakkeleti sarkán a H o r k a hegy emelkedik

Sumjácztól délnyugatra s Pohorellától délkeletre, a (¡¡arain bal partján; a Hurkától délnyugatra a felsík éjszaki oldalán még a S z t o s hegy s ettől éjszaknyngatra a C s e r n a k o v a,

Digitized by Goosle

éjszakra pedig a G i n d u r a van, mely még 3300 láb magas s mely alatt a Garam kanyarodik el. Végre Murány közelében még a Havr a n k o v a, R z a v n o és C s i c s a u n o v o hegyeket találjuk.

A H a v r a n k o v a igen meredek; a R z a v n o csaknem merőben kopasz sziklákból áll; a C s i c s a u n o v o veres fényükkel és legelőkkel van fedve.

Az elősorolt hegyek közöl a Fabova vagy Bukou-Djel, Zbogszka, Kucselacb, Sztrjeberné, Mágnes, Kissova, Kis-Masna, Kaster, Viszoki-Vrcb, Sztromplo-Vrch, Palenicza, Havrankova, Rzavno, Vonjacza, Csicsaunovo, Sajba, Remete, Zvadliva, Djel, Banova, Kicsera, Pohorelluo, Polána, Javorini, Brtko-Zsgyárik, Hradova, Kriva és Obadovo-Ocsko vagy egészen vagy részben a tiszolczi határba esnek, miértis T i s z o 1- czi h a v a s o k n a k is neveztetnek.

II. Az Alacsony-Tálrához tartozó hegységek.

Az Alacsony-Tátra hegylánczolat alatt azon magas ésjtömeges hegységeket értjük, melyek a Vág és Garam völgyei között a'[Sz tűre ez i hágótól kezdve a Vernári völgyelésig húzódnak. Fögerinczök egészben véve keletre tart s magassága mindenütt meghaladja a 3000 lábat, de gyakran 4500 és több lábnyi. Legmagasabb csúcsai a G y ö m b é r 6462 sa K i r á l y h e g y 3) 6144 lábnyira emelkedik. Az egész hegylánczolat hossza körülbelül 10, szélessége 3—4 mfld, magának a fögerineznek szélessége V_2 és 1 '/$_2$ mfld között változik. Tagosulatát illetőleg két főrészre szakad: nyugatira és keletire; mindkettő ismét két külön csoportra osztható, t. i. a nyugati szakasz tagjai: a Pr as- s i v a és G y ö m b é r, a keleti szakasz tagjai pedig: a V a p e n i c z a és K i r á l y h e g y csoportjai. E négy hegycsoport közöl Görnör megyébe csak a két utóbbinak déli fele tartozik. Ezeket G a r a m i és G ö m ö r i h a v a s o knak is nevezik; nyugatról keletre mintegy 4 mfldre terjednek.

Azon havasok oldalait és tövét erdők fedik, melyekben a fenyvesek uralkodnak ; de a különböző fényük közé sok helyütt a bükk; szil, jávor, kőris, nyír és égerfák is vegyülnek. Gerinczök és tetejök többnyire erdőtlen, gyepes, s a gyepmezökön igen sokféle *virágos* örvények díszlenek. A havasi

---

3 Barlholomaeidea a Királybegy magasságát 1702 bécsi ölre teszi; de megjegyzi ***mégis,***

„ha a rendelkezésünkre álló barometeri észleletekben bízni lehet.“

QüMÜR MEOVE.

legelőkön számos szállás van.

a.) A V a p e n i c z a c s o p o r t. Ez az Ordöglakodalma *hágónál*

Digitized by

kezdődik s keletre azon hágóig terjed, melyen Pohorella felöl a fekete Vág völgyébe juthatni. Főgerinczét e hegyek tetézik: a Ram s a, B a- c z u k i h a v a s, V e r b o v i c z a Polonkától éjszaknyugatra, Z a d- n i a - H o l a, J á v o r n a vagy J á v o r i n k a Polonkától éjszakra, N é m e t h a v a s (Nemeczka Hola) Ilelpától éjszakra, T e m n a ha vas, N a g y -V a p e n i c z a é s N a g y - I p o l t Pohorellától éjszaknyugatra.

A Baczuki havas azon részén, melyet J á n o s v ö l g y é n e k (Janov-Grun) neveznek, Göraör, Zólyom és Liptó határai találkoznak, mint már említettük. A T e m n a havason a murányi és liptó-ujvári uradalmak területeit elválasztó föhatárjelt találjuk. A J a v o r i n k á - h o z a z O l t a r i k nevű magaslat csatlakozik, mely alatt az Ipolti patak kanyarodik el. A Na gy -I p o 11 tetemes magasságra emelkedik, *Bartholomaeides* szerint majdnem akkora mint a Királyhegy; jóllehet nem sziklás, mégis nagyon meredek. Teteje lapos és gyepes. Rajta támadnak az Ipolti és Szvarin patakok. Közvetlenül hozzá csatlakozik a K ö z i H r e b e t hegy.

Mindezen hegyek a Garam völgye felé elég hirtelen ereszkednek le, nagyobbacska oldalágak nélkül. Ejszaki lejtőikhez jelentősebb oldalágak csatlakoznak, melyek Liptóban terjednek el. A Teplieska és Fekete-Vág völgyeit szegélyező hegyek közöl a PI e c h o v a-H óla vagy V e 1 k o - P o 1 e, továbbá a P a n s z k a - H o 1 a és B u b n a r k a - H o 1 a még Gömürben vannak.

b) . A K i r á l y h e g y c s o p o r t j a. Ez az előbbi hegycsoportnak délkeleti oldalához csatlakozik, s főgerinczét a következő hegyek alkotják: az említett B u b n a r k a, B a r t o v a - II o 1 a, G v u r o v a - H o l a, B r u n o v a - II o 1 a. S a s h c g y (Orlova), K i r á 1 y h cg y (Kralova-Hola).

Közülök legkitűnőbb a K i r á l y h e g y. Ez gömbölyded alakú, igen terjedelmes tövéről lassan és egyenletesen emelkedik oly magasságra, hogy az egész környéken büszkén uralkodik s az átellenben emelkedő Magas-Tátra horgas tornyaival vetélkedik. Lejtőinek alsó felét, valamint lábait is gyepmezökkel váltakozó erdők fedik, feljebb törpe és gyalogfenyük övezik, kúpdad lapos tetejét pedig gyep és sokféle szagos orvosi növények ékesítik. Alulról a síkságról nézve a széles kúp csakis nagy füves földnek látszik lenni; de ha feljutunk, észrevesszük, hogy ott is úgy, mint mindenütt a havasokon, a tulajt csak vékony s számtalan kütuskók- és hömpölyöktöl megszakasztott növénytakaró fedi, s ott is nagy területet a törpe fenyü egyes csoportjai foglalnak el. Egész alakjánál, majdnem sziklanélküli lejtőjénél,
széles és gyengén domború hátánál fogva fcltünölcg elüt a Ma^as Tátra vadon szakadozott horgas tornyaitól és ormaitól. Minden oldalról elég könnyen megmászhatjuk. Fátlan csúcsáról felséges kilátás esik a környező hegyrengetegre, a szepesi és liptói lapályokra, az ezeken túl felmeredö Magas-Tátra pompás sziklafalzatára és merész ormaira, s másfelől Gömör megye

Digitized by Google

regényes, változatos völgyeire. Nevét állítólag onnan vette, hogy IV. Béla a mongolok elől futván, itt talált menedéket, s hogy Mátyás király gyakran rajta vadászgatott. *Bél* szerint Mátyás király a hegy tetején egy kősziklára, mely neki asztalul szolgált vala, a következő felírást vésette be: „Hic hospitatus est Ma- thias Rex Hungáriáé anno 1474 — Privatum Commodum, Latens Ódium, Juvenile Consilium — Per Haec Tria Omnia Pereunt Regna.[a] A feliratos követ nem találni többé.

A Király hegy nagy befolyást gyakorol a környék időjárására. Épen Liptó, Gömör és Szepes határszegletén emelkedik nagy méltósággal, Sumjácztól éjszakra, Vikartócztól délre, Sztraczenától nyugat-éjszaknyugatra. Délkeleti tövén a Garam, éjszakkeleti alján a Gölnicz, éjszaki oldalán a Hernád s végre éjszaknyugati lejtőjén a fekete Vág forrásai bugyognak. A hozzája nyugat felöl csatlakozó széles, hol sziklás, hol gyep[es] és mohos hegygerinczen gyalog vagy lóháton minden akadály nélkül egészen Bóczabányáig lehet menni. A hegység azon fögerinczének déli lejtöségét sok völgy szeldeli, éjszak felőliedig jelentős oldalágak támaszkodnak rája, melyek a fekete Vág forrás-csermelyei között és mellett terjednek szét.

A Királyhegy nyugati oldalán a Sashegy (Orlova-Hola) emelkedik Pohorellától éjszakkeletre és Sumjácztól éjszaknyugatra, Magassága 5684 láb. A két magas hegy között, kissé délibbre dőlve, a Brunova-Hola terjed el; odább éjszaknyugatra a fekete Vág két felső ága között a Ho li cza emelkedik, melyet a Tepla locsol s melyen nehány magas szikla mutatkozik. Mindjárt a Holicza mellett a Bartova* Hol a emelkedik, melyhez az Uplaz csatlakozik. A Gyúróvá Hola vagy György havasa a Vág völgyéből az előhegyek miatt nem látszik, noha szintén nagy magasságra emelkedik. A Brúnóvá havas hasonnevű völgyén fölfelé egy ösvény a Királyhegyre vezet föl. A Bubnarka Teplicz felé lejtösödik, közelében András hegye (Ondreicsova) domborodik; végre még a Sindlavka, Kiin és Popova Hola vagyis Pap havas következnek. Délkelet felöl a Királyhegyhez a Telgárt éj szaki oldalán emelkedő Zsgyár és Hrona, éjszakkelet felöl pedig a Vernártúl

nyugatra levő Sztredna-Hola csatlakoznak. A Gölnicz forrása a Hrona és Sztredna-Hola közötti völgyeidben fakad.

Odább éjszakra a Borzava vagy Brezinova-Hola van, melylyel átellenben a Murányik emelkedik, s melyhez a Hinczava sorakozik. Egy jelentős hegyág a fekete Vág keleti oldalán Sunyava felé vonul, ahhoz tartozik a Cslovecsja-Hlava meg a Vikartócztól délre levő Csertovicza.

A Gömör és Liptó közötti határvonal különösen a Janov-Grun.

Digitized by 1000 e

Panszka, Plechova, Gyúróvá, Holicza, Bartova, Uplaz, Bubnarka, Ondreiesova és Temna havasokon kanyarodik el s a na-tri-Sztudne nevű helyiségen a P r a s s i v i - V r s s e k tetőn Szepes megyét is érinti.

III. A **Gömör** Szepesi Érczhegyscglicz tartozó hegycsoportok.

Azon tömeges és tetemes magasságú hegycsoportokat, melyek a Tiszolczról Murányon, Telgárton és Vernáron át Gréniczre és Poprádra menő országúttól keletre a Hernád délre forduló könyökéig és Kassáig terjednek, a G ö m o r - S z e p e s i E r e z h e g y s é g nevezete alá foglaljuk, mivel a gömör- és szepesmegyei bányák leginkább azokban vannak. A nevezett országút, mely keskeny völgyek mentén s elég magas hegyhátakon és hágókon keresztül húzódik el, nem választja el ugyan nagyon élesen azon hegytömegeket az Alacson v-Tátra s az Osztroski-Vepor hegylánczolatok keleti tagjaitól; mindazáltal kii lön jellemük és elhelyezkedésük van, s igy méltán megkülönböztetjük azokat. Mind éjszaki, mind déli oldalukat mészkő-hegységek kisérik, s ezekkel együtt szélesen elterjedve Gömör, Szepes és Torna megyék nagy részét lepik el, sőt még Abaújba is átcsapnak. Kelet felöl a Hernád, dél felöl a Sajó és Rima tágas völgyei által határozottan el vannak választva az odább keletre és délre levő hegységektől.

Az ezen kiterjedésben vett G ö m ö r - S z e p e s i E r c z l i e g y s é g hossza nyugatról keletre 7 és 13 mtld között változik ; Tiszolcz és Kassa között 13, Vernár és Margittalva, valamint Sz.-Király és Forró között pedig körülbelül 7 mfld. Szélessége éjszakról délre mintegy 10 mfld, melynek majdnem felét a hegység fö tagjainak déli és éjszaki mészkő párkányzatai teszik.

A Gümör-Szepesi Erczhegység, olyformán mint az Osztroski-Vepor, nem annyira lánczolatos, egy fögerinczezetböl álló hegység, hanem inkább egymás mellé csoportosuló hullámzatos hegytömegek sokasága, melyet a Jolsva, Csetnek, Sajó és Bódva dél felé, a Ilernád és Gölnicz völgyei pedig kelet felé külön-külön hegycsoportokra osztanak. Fötagjai azon hegytömegek, melyek Nagy-Rőcze vidékéről elsőben éjszak keletre, azután keletre s végre délkeletre vonulnak, s melyeknek emelkedési vonalát a R ö c z e i H a v a s , S z t o l i c s n a , T r é s z n y i k , R a d z i m , B á b a , S z ú l h e g y , Ö k ö r h e g y és P i p i s k e jelölik meg. Ez a tulajdonképi érczhegység, mely éjszakra egy darabig a Gölnicz, azután a Hernád, délre pedig azon vonal által határoltatik, melyet a Csennoslya völgyétől kezdve délnyugatra Jóls • ván és Ratkón keresztül Rima-Brezo felé húzhatunk. A magas, és túlnyomókig palaközetekböl álló, hegy tömegek azon határvonalok között terjednek el, ezektől délre és éjszakra már az alacsonyabb mészkö- hegyek következnek. A kijelölt ío hegytagok közepes magassága 3000—4000 láb; egyes tetőik nehány száz lábbal magasabbak. Ellenben a szélbeli mészhegyek közepes magassága

Digitized by Goosle

alig haladja meg a 2000 lábat.

A Gömör-Szepesi Érczhegység a következő külön hegycsoportokra szakad: a Hernád és Gölnicz közötti hegységekre; a Dobsinai, Rosnyói, Szomolnok-Kasai, Röczei, Ratkói, Tornai és Szén drö - Forrói hegycsoportokra. Ezekből Göraör megyéhez csak a Dobsinai, Rosnyói, Röczei és Ratkói csoportok tartoznak, kis részben a Tornai is.

A részletes leírásban nyugatról keletre menvén, legelsőben a Rat- kói csoportot ismertetjük meg, azután a Röczei, Dobsinai és Rosnyói csoportokat s végre a Tornainak gömör megyei részét.

a) A Ratkói hegycsoport. Ez a Gömör-Szepesi Ercz-hegységnek legdélnyugatibb s legkisebb tagja. A Vepor hegység keleti ágazataihoz csatlakozik, tehát az Osztroski-Vepor hegylánczolatról az átmenetet egy felöl az érezhegységre, másfelöl a mészkő hegyekre képezi. Tiszolcz- és Murány-Lehotától délkeletre a Rima és Jólsva völgyei.között terjed el a keskeny Ratkói, vagyis Turóczi völgy két oldalán. Legnagyobb magasságra Ratkó helység éjszaknyugati és éjszakkeleti oldalán duzzad fel. Maga Ratkó a Dubje és Szrtmy- Djel hegyek aljában épült; a csoportnak legmagasabb hegye a Trsztye, mely Tiszoleztól délkeletre esik s ¿351(3 lábra emelkedik. Részint bükkerdövel van fedve, részint gyepmezökböl áll. Ezekből a Ladov patak egyik mellékere szivárog ki.

A Trsztye hegyhez egyfelől a IIolezkova, mely vele magasságra versenyez, másfelől az alacsonyabb Sartáz csatlakozik. A Holczkova és Trsztye a tiszolczi és fürészi határokat a bisztrói és kro- kavai határoktól választják el. Odább éjszakkeletre a fillcri Zsgyár domborodik, mely a filléri határt a marány-lehotaitól választja el. Kö-

Digitized by ^ooQle

zelébcn van a K o r i m o v o , mely a murány-leliotai, ratkó-bisztrói és tiszolczi területekkel határos. Hajdan nagy fenyvesek borították, melyekben a fájd szeretett tartózkodni. Körülbelül 80 éve, hogy az erdőt kiirtották, s a hegynek nagy részét felszántották. Azóta, mondja *Bar- tholomaeides,* a tiszoleziak borsóját, mely azelőtt igen jeles volt, a féreg rongálja. A ratkó-bisztrói és tiszolczi határokat egymástól elválasztó S z t r a c z c n á n is kivágták az erdőt.

Ezen és más alacsonyabb hegyhátak által a Trsztyc begy a Po-
I á n á v a 1 van összekötve, mely Murány-Lchotától délre esik, s melynek délkeleti oldalán a Z a - K r i z s u hegyhát domborodik. A Polána kanyarodó gerineze egy dél felé nyílt félkört képez, s karjaival két hegysorhoz csatlakozik. A nyugati hegysor a Trsztyc hegygyei s ennek ágazataival a Rima völgyének keleti oldalát szegélyezi, a második keleti hegysor pedig a Jólsva völgyének nyugati oldalán húzódik el. A két hegysor között a Turócz kanyarodik délkeletre, melynek for- rászcscrmelyci a Polána és Trsztyc közötti hátak délkeleti oldaláról folynak le.

A Turócz és Jólsva völgyei között elnyúló ágazatnak s általában az egész Ratkói hegycsoportnak legnevezetesb hegye a V a s h e g y vagyis Z e 1 c z n i k , melynek gerineze nyugatról keletre húzódik Szirk, Rákos és Turcsok helységek között; hossza keletről nyugatra majdnem fél mföld. Lassan emelkedik 2800 lábnyi magasságra. Felületét erdő, csalit és gyep fedi. Gyomrában rendkívül gazdag vas érez telepek vannak, melyeket már régóta vájnak, úgy hogy minden oldalán bányák és aknák láthatók. Rajta fakad Turcsok határában s az úgynevezett Valuszka völgyben a Turócz kövii ágának vagyis Tűréseknek forrása.

A Vashegyhez azon hegyhátak csatlakoznak, melyek a Turócz és Turesek között Harkács vidékéig terjednek. Rákos határában domborodnak : a 8 z t a r a - II o r a, 8 k a 1 i c z a és K r e s a e z y - K a- m e n : Szirktöl éjszakra a K i r á 1 y h e gy, nyugatra a N o v i - L, a z, délnyugatra a S z r a z vaskövekkel, délre a J e z v i n y i és Veres- Vágás völgy. Azután következnek : a D r e n o v a (B r e v c n o vagy R r e v n o v o) Kaikétól délkeletre Répás, Rákos, Szász és Küvi közt; a
II r a d i s t y e Szász mellett; lle r d a r k a és Y i s z e l c z e v a vagy *V* i s z o e z o v a Ijvásártól éjszakkeletre; a 1» o r o s z n o k i hegy, melyből jó köszörüköveket fejtettek. Ezek már többnyire csak alacsony dombozatok s az átmenetet a mészkő hegyekre közvetítik.

Jólsva mváros nyugati oldalán a R r a d l o é s S z k a l k a hc- gyek il'imbcrt'ilnak : odább délre a M ü t n i k o t é s K e l i z e t e t őt találjuk, amazt Periásztól éjszakkeletre s Jólsva-Tapolczától délkeletre • emezt Deresk mellett éjszakkeletre. A Szkalka még 1650, a Mutnik már csak

Digitized by v^ooQie

084 lábnyi. Ezen liegyek már a mészkő-képlethez tartoznak.

A Turócz jobb oldalán Rónapatak és Ratkó-Szuba mellett az említett Strmy-Djel van , melyben homokkövet fejtenek.

b) A Röczei hegycsoport. Ez azon hegyekből áll, melyek a Murányi mészkő felsíktól délkeletre a Jólsva és Sajó völgyei között terjednek el. Az aránylag mélyen fekvő Csetneki völgy a hegycsoportot épen kellő közepén hasítja s két részre osztja. Egészben véve jóval magasabb és tömegesebb mint a Ratkói csoport. Legmagasabb s legtömegesebb része a Rcvucza vagyis Röczei víz, a Csetnek, Sajó és Garam forrásvidékci között terjed el. Ennek főtagja a Rö- c z c i vagyis Fekete Havas, mely Nagy-Röcze mvárostól éjszak- keletéjszakra emelkedik. Csúcsa közönségesen Kakasnak (Kohut) neveztetik, 4410 lábnyi magas, tehát viszonylagos magassága Röcze felett 3461, Csetnek felett pedig 3498 láb. Róla mindenfelé messzire terjedő szép kilátást élvezhetünk. Oldalait és lejtőit Csetnek felé fenyves, Murány fele bükkes fedi. Teteje csak fiivel és mohhal van benőve. A Csetnek folyó egyik ága csaknem a csúcsán veszi eredetét.

A Röczei havashoz mind éjszak, mind dél felöl jókora hegyágak csatlakoznak ; az éjszak felé vonuló hegyhátak a Tresznyik hegygyei kapcsolják össze.

Xdc tartoznak raPriszlop, Rovna (Hlavina ?) , Humeneez, Prjehiba f Sztoli vagyis Sztolicsna, Klinaentova cs Kiprova. E hegyek majdnem egyenlő magasságúak, ho erdővel, hol gyepmczökkel fedvék, közéjük kisebb nagyobb völgyek vágódnak be. A Sztolicsna valamennyi közöl legmagasabb, **még** a Röczei havast is felülmúlja, mert nagysága 4590 láb. Redovától **dél**nyugatra, Murány-Huttától keletre s Oláhpatakától nyugatra **emelkedik.**

Azon hegy sor nyugati oldalán alacsonyabb hegyek domborod- melyek a Tresznyik felöl délre a Jólsva völgyéig tartanak egymáshoz sorakozva. A Murányi hegycsoporthoz csatlakoznak s a Röczei havastól csak a Babarszkai vagyis Röczei völgy által vannak elválasztva. Ide valók: a Viszoki-Vrch, Balkova Vereskötöl délkeletre s a Tresznyik hegytől délnyugatdélre ; a Magura és Jávorina odább délre Murány-Huttától éjszakkeletre; a Hradzin. Murány váraljától keletre és Nagy-Röczétöl éjszakra ; s a Szmolár^a Nagy-Közce mellett, üregekkel.

A *Sztolicsna* délkeleti oldalán, Hankovától éj szak nyugatra 7J^ *hegy?*

melyetBartholorr,acidcsRovnánaknevez,s mely> agy látszi ; az Albrecht-féle térképen találtató Hlavinával azonos, nyúlványait a Csetnek felső két főága közé délkeletre Nagy-Szlabosig és Ochtináig ereszti. Közülök legjelentősebb hegy a Dubráva, mely a Csetnek völgyét két ágra osztja, s arany- és réztelepeket rejt gyomrában. Másfelől a Rovnához a sokkal nevezetesebb Réz hegy vagyis Radzim csatlakozik, melyet a Sztolic.snától a

Digitized by CJOOQ le

Sajónak egyik keskeny mellékvölgye választ el s mely Felsö-Sajó helységtől délre esik. Magassága 3027 láb. Szép alakjánál s nagyobb magasságánál fogva valamennyi környező hegy közöl kitűnik. Teteje kopasz, sziklás, oldalait részint bükkes, részint fenyves (fehér és veres fenyii) fedi, tövén szántók vannak. Alsó részeiben ércztelepck találtatnak, felső része mészkőből, s teteje nevezetesen különböző, zöld, vereses fehér egyszínű s tarka fehér, veres, de főleg kék mészkőből áll.

A Réz hegy gerineze nyugatról keletre nyúlik, keleti oldalán a S z t o z o k emelkedik, déli oldalán nehány szurdok van, egyikében Berdarka helység épült. Hozzája támaszkodik azon hegysor, mely a Csetneki és Rosnyói (Sajó) völgyek között délkeletre Nadabuláig és Rudnáig tart, s melynek egyes hegyei: a J c z o v» a Sajó völgye, Berdárka és Fekete-Patak között; a Z s gy á r, mely a többiek közöl magassága által kitűnik, s melyből hajdan állítólag sok érczet vájtak, az eső most is gyakran kimos belőle egyes czinóber darabokat; a S z á r a z h e g y (Szuehy-Vrcli), mely a Zsgyárral alacsonyabb, de szintén érczes dombok által van összekapcsolva, s melynek egyik nyúlványát M á t y á s d o m b j á n a k (Matzhübcl) nevezik; a L a s z- c z e Pétermánytói délkeletre; a T u r e c z k e, I v á d ó vagy I v á g y ó, mely Nadabulától éjszaknyugatra esik s mely Rosnyóig tartván, ott a N y e r g e s, R u d n a i part és B á n y a o l d a l vagyis O 1 cl a l b á- n y a magaslatokkal végződik. A Rosnyóról Csetnekre vivő út a Rud- nai parton megyen keresztül.

Az I v á g y ó a környék legmagasb hegye, Rekenye, Sebespatak (Bisztra) és Gencs felé is ereszt kisebb nagyobb hegyhátakat, melyekben, úgy mint az előbbi hegyekben is, különböző éreztelepek találtatnak. Ide tartoznak : a S z u c h i - V r c h Restér mellett; a G 1 a c z hegy Csetncktül éjszakkclctéjszakra; M e l e g h e g y (Tepli-Vrch) Csetnek mellett. A Glaez és Meleg hegyek közt aPeklo völgy nyúlik el. I >élfelé a T e p 1 a - S z t r a n a domborodik, melyen hajdan szőlő volt.

Végre a líöczei havas délkelet felé is ereszt tetemes hegyágazatokat, melyek a Csetneki és Jólsvai völgyek között nyúlnak el. Az ide tartozó hegyek részint erdőkkel, részint gyepmczökkel fedvék, részint lel is vannak szántva, gyomrukban pedig különböző érezek tu*

Digitized by GOOQIC

láltatnak. Ide valók: a Német bánya, melyben hajdan kétségkívül bányák voltak; Hegyes hegy (Osztry-Vrch) Fekete-Leho- tától nyugatdélnyngatra, és Nagy-Szlabostól nyugatra, a környék leg- magasb hegye, melynek lej tőségei délre Koprás és Mnisány, délkeletre pedig Rochfalva és Ochtina helységekig tartanak; erdőkkel, legelőkkel és szántóföldekkel s ércztelepekkel kínálkozik; a Za jár a Röczei havastól délre , Vizesréttől éjszakkeletéjszakra ; Dubrává Oehtinától éjszakra; Bredács és Magúra Oclitinától nyugatra és Koprástól keletéjszakkeletre; a Kyare a Hegyes hegynek Ochtina felé fekvő nyúlványa, melyben sok rézkéneg van s melynek környékén az úgynevezett Arany bánya (Zlateg bány) helyiséget találjuk; Jakubova és Kies a Kyare alatt; Palusova, Kis-Hanova, Bukovjeés Dlouli y-Dje 1 Chisnyó környékén ;a Kis-Iíerby a Magurától délkeletre Chisnyó és Csetnek között; a Tér hegy Och- tinától délre; a Hársas Csetnektöl nyugatdélnyugatra ; a Kerengő és Ortás Csetnektöl délre; a Sebkova a Harsastól délnyugatra és Jólsvától éjszakkeletre; a Hradek Jólsva mellett; a Zsgyár szintén Jólsva mellett éjszakkeletre; a Szintina, melynek hosszan elnyúló gerincze délnyugatról éjszakkeletre Jólsva és Rozlozsna között terjed el. Ez utóbb felsorolt hegyek közöl legkitűnőbb a Hradek, mely Csetnektöl nyugatra, Jólsvától keletre s Oehtinától délre fekszik, s mint a Szintina nyugatról keletre hosszan nyúlik el. Oldalai szelíden emelkednek, de teteje meredek s nagy sziklatömegekböl áll, melyek romhalomhoz hasonlítanak. Lejtői gyér bükkessel, feljebb fenyvessel vannak borítva; de legelőkkel is kínálkoznak. Sziklás teteje alatt kisebb nagyobb termés vaskő fészkek találtatnak, melyeket csak egy vékony televényréteg fed be (kyarnicza); mélyebben pedig, a hegy belsejében, vas- és rézércz telepek vannak, melyek a jeles csetneki vasat szolgáltatják. *Bartholomaeides* úgy véli, hogy nevét a kisebbik Ilsva vártól kapta, mely aljában állott.

c) A Dobsinai hegycsoport. Ez az előbbi hegycsoportnak éjszaki folytatása s nyugat felé a Király begy keleti ágaihoz csatlakozván, a Sajó és Gölnicz förráscsermelyci *között terjed el. Középpontja.* s legmagasabb hegye a Trcsznyik, mely *lábnyi s* Telgárt- tól délkeletre, Dobsinától pedig éj szak nyugatra emelkedik. *Gerincze* éjszaknyugatról délkeletre nyúlik ; legnagyobb része erdődön, gyepes, havasi legelőket és kaszálókat szolgáltatván. Leginkább Dobsina határába esik ugyan, mégis egyes részeit Tclgárt és Redova bírják. Ágazatai egyfelől a Dobsina völgyét a Sajó felső részétől választják cl, másfelől a ti aram és Gölnicz forrásai között terjednek el. A csomójából kiinduló hegyek a Sajó és Gölnicz között kelet felé az újvilági vagyis hnilcczi hágóig érnek.

A felső Sajó és Dobsina völgyei közötti területet a kővetkező hegyek foglalják el: a Bükkcs, Ezüstvajás (Silbcrzech), Csendes erdő, Nyircs,

Digitized by Gooole

Tető (Hölic), Bc1us, Afonyás, Kö- zúgó (Stcingeraeusch), Iszapos (Schlammcr) és Mcdcnczc hegy. Az Afonyás, Közúgó és Tető a Dobsina és Sajó egyesülése által képezett szögleten domborodnak ; az Albrechtféle térképen azon helyen Ramsz hegy áll.

A Dobsinai völgy éjszaki oldalát szegélyezik nyugotrói keletre menve: a Csuntavu, <) 1da1hegy (G eleim'), < > kö (Elterstcin), Tárcsa, Szelest Windzog), Borjas és Nyirecskc (Birkcln), Akasztó és Újút. Ezekre éjszak felöl támaszkodnak : az Andi* á s- hegy a Csuntava és < Mdalhcgy mögött; Feketehegy az Okö és Tárcsa mögött; Tó tar éj (Teichkamm) a Fekete hegy mögött; Stcmpc1csiira Szeles és Nyíi ecske mögött; Szenes (Hirsch- kohlung) az Akasztó mögött; Száraz tető (Szuelii-Vreli).

Végre a Gölnicz déli oldalát szegélyezik: a Katlanos az Andráshegy mögött; Kriván; Bunda s (Rclz) a Tótaréj mögött Sztraezenától délre; Kö ; llosszúhegy: Tekés (Kugel); Vad-kanhegy, Bába vagyis Babina s az ezelőtt elnyúló Veres haraszt (Zinopclkamm). A Bába hegyhez végre a Sztroinis és Sztrmy-Vrcli csatlakoznak Oláhpatak irányában.

Mindezen hegyek közöl legnevezetesebbek : a Fckete, Hosz- szú cs Tekés. A Fekete begy talán legmagasabb, Dobsinától éjszakra esik; egyik részét még messziről látható fenyves fedi, különben nagy részén az erdő helyét már gyepmezök és szántóföldek foglalják cl. A déli oldaláról lefolyó csermelyek a Dobsinai víznek képezik egyik «ágát. Éjszaki oldalán két erős forrás bugyog ki, ezek vize azután a sziklák alatt eltűnik s csak a Bundás hegy alján, Sztraczc- nával szemben, tör ki újra a Gülniczczel egyesülendő.

A Hosszúhegy cs Tckés aljában a Zcmbcr gnek nevezett híres bányák vannak.

A Dobsinai liegyrengetegct többnyire csak keskeny szurdokok szeldclik. Ezek közöl a mezőváros szomszédságában a Dobsinai fö- völgy éjszaki oldalán vannak: a Tcsncr, Köves, Farkas, Ep és Gubás: déli oldalán pedig: az Itató, Mély és Kamszi völgyek.

A Garam és Gölnicz forrásai körül a Király hegy ágazatai és GslovccsjaTIlava keleti oldalán még más erdős hegyek is domborodnak, melyek azonban most sem ismeretesebbek mint Bartholoruaei-

des korában voltak. Azon hcgvrcngotcg egy részét Pusztamczönek nevezik.

A vernár-telgárti út a Trcsznyik éjszaknyugati nyúlványai s a Király hegyhez délkelet felöl csatlakozó Hrona hegy közötti horpadást követi s a Popova hegyen viszen keresztül. Egy út Telgárt felöl az E1eskö éjszaki s a Popova déli oldalán, továbbá a Csuntaván s a Fekete hegy déli oldalán keresztül, más út a sztraczenai völgyből a Bundás és Kö hegyek között s a Fekete hegy keleti oldalán, végre egy harmadik út Istvánfalváról a Tekés

Digitized by VjOOQle

meg Akasztó hegyeken át mennek Dobsinára, mely egy mely völgykatlanban fekszik. Iglóról a Hosszúhegyen át visz egy szekérút Dobsinára, ellenben Oláhpatakról a Sztro- mison át csak gyalog vagy lovon lehet Szcpcsbe menni.

Az egyesült Dobsina-Sajó c's Szólova völgyei közt az úgynevezett J a s z e n o v a erdő terül el, mely a Bába felöl délre vonul. Ez egy terjedelmes hegyhát, melyet még a Dobsinai csoporthoz számíthatunk ; legmagasb kúpja az Albrcchtféle térképen K o l c s á r s z k y - V r c h n e k, mások által B u c s i n a - K o b i l a r s z k a nevével van megjelölve, mely Alsó-Sajó falutól éjszakkclctre esik, s 2534 láb magas. Ezen területen vannak Alsó-Sajó és Gócs helységek erdői és legelői. Ide tartozik a D o - R u d n c h o helyiség, hol ezüst és rézbánya volt; a Z s g y á r hegy, melynek tetején erős forrás bugyog; a Nad- Z s 1 a b k y erdő ; a B r e z y n y, a vízben bővelkedő Do-Lipovc- Sztudni s a G r u n hegy, melyen a Gócsi völgy kezdődik; túl rajta egy más völgy a Gölnicz felé vonul.

d) A R o s n y ó i hegycsoport. Ez az előbbinek keleti folytatása, s a Szulova, Sajó, Gölnicz, Szomolnok és Csermoslya vizek völgyei között terjed cl. Hossza nyugatról délkeletre körülbelöl 4, szélessége 1—2 mfld. Némelyek egyik föh egy érői Ö k ö r h e g y s é g n e k nevezik. Számos hegyből cs hegyágból áll, melyek mély völgyek által vannak egymástól elválasztva, s melyek hol kopaszok, hol erdősek. A A hegyek lejtőit s a völgyeket gyepraezökkel váltakozó s néhol már igen megritkított erdők borítják, még pedig a szepesi oldalon fenyvesek, a gömöri oldalon bükkcsek, melyekben nyírek, gyertyán s más lombos fák is gyakran előfordulnak. A tetők rendesen gyepesek s tei- jedelmcs havasi legelőkkel és kaszálókkal kínálkoznak.

Ide a következő nevezetesebb hegyek tartoznak nyugatról t e keletre: a S z ú 1 hegy (Szulova) (Üáhpataktól éjszakkclctre *, O r d o g- h egy (Csertova-Hola) Veszveréstöl éjszakkclctre ; < > k ü r h egy Po z 8 á 11 ó (Volovecz, Pod Zsurló) Rosnyótól éjszakra; K 1 s -*O* ' o i h c g (Voiovcsik): B u k o v i n a már Szepcsbcn ; S z a r a z b e t , }

Pozsállótól délkeletre; P a c s a i h a v a s; M a d á r t e t ő Uhorna közelében ; L a z a r ó v a é s P i p i s k e Rosny ótól keletéjszakkcletre.

Ezek közöl legkitűnőbb s legmagasabb az O k ö r l i e g y vagy Póz sár ló (Posálló), mely 4020 lábnyi, tehát viszonylagos magassága Rosnyó felett több mint 3000 láb. Terjedelme nagy, igen széles töve lévén. Mindenfelé szétterjedő lejtösebb és alacsonyabb hegyek által környezve, eleintén lassan és menedékesen, azután mercdekebbiíl nyúlakodik fel. Mindazáltal kopasz sziklákat és mélységet kevés helyen mutat. Oldalain erdők és gyepmezök váltakoznak, teteje lapos és gyepes. Ugyancsak tetején néhány tiszta forrás bugyog. A hó sokáig marad rajta, majdnem oly sokáig mint a Királyhegyen, s rendesen csak májusban olvad el. Tetején a léginérséklet sze
Digitized by k^opQLe
rint 5—6 R. fokkal alantabban áll, mint a tövén elnyúló völgyekben. Számos pásztorszállás van rajta. Hátán át Szepcsböl gyalog és lóval

lehet Gömörbe menni. Délnyugati és déli oldaláról négy faluval népesített három völgy ereszkedik le, t. i. a Veszverési, Bctléri és Csucsomi. E völgyeket tetemes hegyhátak választják el egymástól, megannyi nyúlványai a Pozsárlónak. A Rosnyó felé nyíló Csucsomi völgyet, melyen a Drázas patak fut le, jobb felöl a H. á r o m k ú t f e l ö l nevű lapos hegyhát s a Rosnyó és Csúcsom között levő K á l v á r i a hegy, bal felöl pedig azon magasabb hegyág rekeszti be, mely a Kis Ökör hegyhez csatlakozik s tág ivben elsőben délkeletre, azután délnyugatra vonúl, s melyet Ram szásnak és R á k o s n a k neveznek. E regényes hegy Rosnyó és K.-H.-Váralja között domborodik. Középső legmagasb kúpja a H e g y e s t e t ő (Osztri-Vrch). A Rákosnak nevezett hegyág a S z á r a z és P a e s a i hegyekkel is kapcsolatban van s igy a Pacsai völgyet a Csúcsomból választja el. Rosnyó városa részint a keskeny Csucsomi völgyben és oldalkjtöin, részint a dél felé kitágúló lapályban épült. A Drázas patak a várostól éjszak fele $^{1}{}_{4}$ órányira két ágra szakad, melyek közöl az éjszakkelet felé vonulónak völgye nagyobb és hoszabb, mint a másik. E nagyobbik éjszakkeleti völgy a várostól 1 órányi távolban ismét két ágra oszlik ; az éjszak- nyugoti ág »Sötétvölgynek neveztetik, az éjszakkeleti pedig Ramszás- nak. Ettől kelet felé a Paesai völgy nyúlik cl, melynek déli torkolatánál K. II. Váralja fekszik. Nemcsak a völgyet nevezik Ramszúsnak, liánéin a kétoldalún elterjedő városi erdörészt s kivált az éjszakkeleti oldalát képező hegyet is.

A P i p i t y k e vagyis L* i p i s k e a hegycsoport délkeleti szélén áll s 3861 láb magas tetején Gömör, Szepcs és 'forr.a megyék határai szögeiknek egybe. Köröskörül alacsonyabb és szép alkotáséi be-

Digitized by Goode

gyekkel van környezve. Tetejéről messzire láthatunk s Felső-Magyar-*ország* nagy részét szemlélhetjük. Tövét és oldalait erdők foglalj ék *el,* teteje gyepes.

A Pacsai Hola gerincze dél felé vonul, s a krasznahorkai várhegy támaszkodik rája. Azon nyúlványát egy út szegi, mely Ros- nyó felöl Krasznahorka-Váralján keresztül s a Pacsai völgyön felfelé tartván, a Szomolnoki keskeny völgybe szolgál.

A Kis-Veszverés felé nyíló völgy messzire benyúlik a hegytömegbe, a Szúlhegy és Pozsárló közé, s belőle egy elég mélyen fekvő hágón át a Pozsárló éjszaki oldalán levonuló Csendespataki (Stillbach) völgybejuthatunk. A Szulovai völgy, mely éjszakról délre Nagy-Vesz- verés felé nyílik, a Jaszenova és Bába hegyek keleti s a Szál hegy nyugati oldalán húzódik el, s belőle a főút viszen az Újvilági hágón át a Gölnicz völgyébe.

A Kis-Okör hegy és Száraz hegy éjszaki oldalán az Ovíz völgye van, mely a Pozsárlót az odább keletre levő Bukovinától választja el s éjszakkeletre a Gölnicz felé kanyarodik. Vele egyenközüek a Csendespataki és más szepesi völgyek.

A Rosnyói hegycsoporthoz még a Szepesben emelkedő következő hegyek tartoznak: a Jávortető az uhorna-pacsai völgyelet délkeleti oldalán ; a Tompa hegy Szomolnoktól délre; a Szarvas hegy Stósztól délkeletre.

e) A Tornai hegység. Ezen nevezet alá foglaljuk Gömör megye azon hegyeit, melyek a Csermoslya felső völgyétől délre Put- nok vidékéig terjednek. E hegyek tehát Gömör megye délkeleti részét foglalják el, s közvetlenül a Torna megyét ellepő és keletre a Bódváig terjedő hegytömegekhez csatlakoznak, melyek az egcsz hegység főrészét teszik. Merőben mészkőzetből állanak s a tornamegyei nagy mészkő felsíknak nyugati párkányát képezik, melynek előhegyei még [a] Sajó jobb oldalán majdnem a Rima völgyéig, Esztrényig és Poko- rágyig érnek s a Ratkótól és Júlsvától délre a Rima-Szombatból Tornaijára menő országúiig elterjedő területet dombossá és hullámossá teszik. Ez alacsony előhegyek éjszak felé tehát a Gömör-Szepesi Ercz- hegység Ratkúi és Roczei csoportjainak déli nyúlványaival olvadnak össze.

Gömör megyében a mészkő hegyek nem képeznek önálló hegy csoportot, s külső alkotásukra úgy mint belső szerkezetökre nezve a szorosabb értelemben vett Tornai hegységhez tartoznak, a mint ezt m *ár Bartholomaeides*megjegyezte, ki jellemeket is helyesen ^cir^a* Sajótól *nyugatra* többnyire csak szórványosan **mutatkoznak** a mész

Digitized by Google

hátak és hegyek, s a hegység igazi jelleme leginkább a Sajótól keletre Torna megye felé mutatkozik világosan, hol t. i. már folytonos felsíkok s összefüggi) hegytömegek vannak. A hegység főrésze t. i. egy, mély völgyek által több részre szakasztott, terjedelmes, körülbelül 2000 lábnyira emelkedő felsík, melynek felülete hullámos s egyes púpokkal van tetézve. Azon felsíkot azután minden oldalról egyes hegyek és hátak szárnyékolják. Az egész hegységben igen sok kisebb nagyobb üreg és barlang van. melyek közöl legnagyobb s legismeretesebb az Aggtelki; ennek részletes leírása alább következik. Kisebb üregeket és barlangokat találunk: a pelsöczi, büdöstói, hosszúszói, ardói, páskaházai, miglészi, jólsva-taploczai, kövii, szászai, ispánymezöi, szilistyei, derencsi, hrussói, baradnai hegyekben is. Általában mindezen mészkő hegyek belseje nagyon hasadékos. De külső felületükön is mindenféle horpadásokat, teknö és tölcsér alakú mélyedéseket, úgynevezett lápákat, nyelőket, töböröket és ravaszlyukakat találunk. E mélyedések nagyon jellemzők ; rendesen a magaslatok tetején, a felsíkok hátán fordulnak elő. A mélyebben fekvők gyakran megtelnek a hó és eső vizével, s ekkép kisebb nagyobb tócsákat képeznek; néha vészé lyes örvények is támadnak, ha hirtelen megáradnak. Ily természetűek nevezetesen a ravaszlyukak. Különben mindazon hegyek felette szárazak, minthogy a csapadékokat a belsejükben levő üregek nyelik el. A töbörük nagysága különböző, némelyek kiterjedése nehány holdnyi, s belsejük vagy gyep, vagy szántóföld. Gyakran több kerek tö- bör kapcsolatban van egymással, s igy hosszan elnyúló völgyelések is vannak, melyek azonban szárazuk s kivájt árkokhoz hasonlítanak. Forrást magokon a hegyhátakon alig találunk valahol. Magok a hegység tömegébe mélyebben bevágódott völgyek is szűkölködnek vízben, s azért többnyire ridegek és kietlenek. Ilyen különösen a »Szárazvölgy, mely Trizs felöl Zubogynak tart. Bővebb vizű források rendesen csak a hegység szélein vannak. A nagy szárazság miatt a hegység egészben véve kopár és terméketlen; a hegyhátakat többnyire csak gyér erdő, silány csalit fedi; helyenként azonban jó legelők vannak.

A Tornai hegység részletes ismertetése nem tartozik ide, csak gömörmegyei részéről teszünk meg nehány szót.

Azon szakaszát, mely a Csermoslya, Sajó és Torna völgyei között elterjed, »Szili czei felsíknak nevezzük, s ennek nyugati szárnya benyúlik Gömörbe. Ejszaki oldalán t. i. a »Szoroskö és »Somhegy kúpok vannak, s e torna megyei hegyeket a Öze gér hegy a gömöri hegyekhez csatolja. Gömör megye határszögletében könyökszeríileg nyúlik el egyfelől a Somhegy és Szoroskö, másfelől

Digitized by VJOO^IG

Digitized by Goosle

pedig a Sajó partján A TORNAI HEGYSÉG. Szalócz és Gombaszeg felé húzódván. Vele átel- lenben a Sajó és Csetnek egyesülése által képezett szögleten a Pelső ez i felsík domborodik. Nyugatról, délről és keletről tehát a Sajó két ága, t. i. a csetneki és rosnyói, által határoltatik, éjszaki határát pedig azon völgyelés jelöli, mely Csetnek felöl Gencs és Sebespatak falvakon át Rosnyóra vonul, s mely azt a Rőczei hegycsoport keleti végnyúlványaitól választja el. Kiterjedése majdnem egy Q mfld. Ma- gsssága nem nagy, az éjszaki felében Csetnek és Körös között levő Bérez hegy csak 2622 lábnyi. De nyugati oldala, kivált PelsŐcz és Csetnek felé, majdnem függőlegesen emelkedő sziklafal, mely azért magasabbnak látszik, mint a milyen valóban. Keleti oldala ellenben lassan és menedékesen lejtösödik, s többnyire szántóföldekből és gyepme- zökböl áll, s éjszaki felében Körös faluval is van népesítve. Iláta púpokkal van megrakva és többnyire erdős. Hogy benne több üreg és barlang van, már megemlítettük. Egyik ürege a tetején tátong, Csengő- 1 y u knak hívják. Más üregeinek és barlangjainak nyílásai Vígtelke, Kvin-Taplócz és Csetnek felé vannak. Kun Taplócznál két ürege látszik, melyekből sok viz ömlik ki, miért is Z ú g ónak nevezik. A csetneki Trnava pusztán létező barlang állítólag a zsiványoknak szolgált tanyául. Magán a hegy hátán egy forrás sincsen. Sok orvosi növény diszlik rajta.

Odább délre a meg terjedelmesebb A g g t e 1 k i vagy A g t e- l e k i felsík van, mely körülbelül 4 □ mfldet foglal el, kisebbik fele Gömörben van. Egyes hátai és púpjai: a Baradla vagyis Gőzöl- gös Aggtelektől éjszaknyugatra, melyben a híres barlang van; a Bor o n y a Kecsötül délre; a II o s s z ú s z ó i magaslatok ; a B ü d ö s- tói magaslatok; a Vaskapu Aggtelektől délnyugatra s a Sár li e g y Aggtelektől délkeletre. Az Aggtelki és Pelsüczi felsikok között különösen a Pelsöcz-Ardó körüli magaslatok emelkednek: a K i s- Zapács, Meleg, Hideg, Ravony és Szegénység hegyek; **azután** dél felé a Nagy- és K i s - B é r c z , meg Ny istrom; nyugat felé a D u b i n a. A Hosszúszé környékén levő Nyistromot a Szo- roszoba völgy választja el más hegyektől, vele átellenben a Borjút halom van, ezt a Juha szó va völgy váltja fel, erre a Szőlős hegy következik, mely alatt a Szölöshegyalja völgy vonúl el. Végre még e vidéken a Kemenecz, Rezö és más hegyek vannak. Kecsö felé az Ancsina völgy és V erespart hegy esik, nyugat felé pedig a I-« a- pos hegy e's Hiczko halom van.

Sajó-Göniör és Égerszög szélességétől délre a hegység mind ala csonya/bb s végre egyes dombhátakkal végződik a Sajónak keletre ka

nyárodé völgye felé. Azon dombos területet Cselén erdőnek szokták nevezui; ez Hosszúszó, Tornaija, Aggtelek és Naprágyközt terjed el, szélessége 1 */2, hossza 2 mfld. Többnyire tölgyesekből áll. Keleti szélén a feljebb említett Szárazvölgy nyúlik el. Az ide való hegyekből még említendők: a Nagy-Asztal hegy Tornaijától keletre; az Egyes tető Szuhafőtöl éjszakkeletre; Ha 1 o m b i k k Hubó és Poszaba közt; Szélmalom Naprágytól délkeletre. Ez utóbbinak magassága már csak 942 láb.

A trizsi, hubói és putnoki dombok már szöllőkkel vannak beültetve.

A Sajó jobb oldalán a Pelsüczi hegytől nyugatra Rozlosna, **Páska-** liáza és Horka környékein szintén alacsony mészköhegyek **vannak,** melyeknek nyúlványai dél felé Beretkéig, sőt Sajó-Gömürig **érnek le,** hol az úgynevezett Vár hegygyei s az Otrokocs és Tornaija **közötti** Szőlő hegygyei végződnek. E mészhegyek tehát a Szintinához **csat**lakoznak. Hátaik részint erdősök, részint gyepesek; de források nincsenek rajtuk, s a köztük elnyúló völgyekben csak idöszakonkint folynak csekély vízerek. A Várhegyen Sajó-Gümör mellett, hajdan **azon** vár állott, melyről a megye neveztetett el. A szomszéd dombokon **szel**jük és gyümölcsösök vannak. Megemlítjük még a Sós hegyet **Giczé-** töl keletre és Pelsöcztöl éjszaknyugatra, s a Konyárt Pelsöcztöl nyugatra.

A Jólsva jobb oldalán Jólsva-Taplóczays Kövi környékén **vala**mivel magasabb mészkő hegyek is vannak. Ilyenek: a M **n t n i k** Jólsva-Taplócza mellett délre s Miglésztül nyugatra; aKclize **t e t ő** Deresktöl éjszakkeletre.

A Turócz és Balog völgyei között a lipóczi, szilistyei, hrussói és ispánmezöi hegyhátak terjednek el, melyek szintén jobbára mészköze tekböl állanak. Ide tartoznak: a Drjcnok Lipóez mellett; Ban- kovo; Haj, mely éjszakról délre nyúlik Derencs mellett s melyben a Kislyuk és Magyarlyuk nevű barlangok vannak; Bukovina, Vrchi, Vrssok, Lipini, Csórová Ispánmczö mellett; Czi- gány hegy , II aj - (> 1 da 1, Kopaszka Budikfalva közelében, és Hradistye vagyis balogivárhegy.

A Rima és Balog közötti hegyhátak közé tartoznak : a Kop **r i** v- nik, Siscl, Ilradistye, Nemesi na, II rb, Szedlo, 2 a- k 1 u c s, Sztrcbernyé, Banistye mind Baradna környékén, a Hradistyén várrom van; aLiszkovecz R.-Brezótól dk-re; Cser- vena-Szkalka Lukovistvótől nyugatra; Kőnk óva Lukovistye

Digitized by Google

szőlőhegye; Magin-Hrad Alsó Szkáluok mellett; Hegy máaz és K o 8 á r Pokorágytól éjszakra.

Végre a rimaszombat*tornaijai úttól délre, a Rima és Sajó völgyei között, még alacsonyabb dombozatok és földhullámok vannak. KözŐ- lük talán legmagasabb a Jánositól éjszakra domborodó Kikiricza, melynek

tengerfeletti magassága 912 láb; a L u c s k a Runyától délre csak 816 lábnyi; Szutortól éjszakkeletre és Zsiptöl keletre egy magaslat van, melyet az Albrechtféle térképen B a t k i - B i r ó n a k neveznek ; Fügétől délre a L a p c s a magaslatot találjuk.

IV. A Mátra és Cserhát éjszaki oldalára támaszkodó dombvidék.

Azon dombvidék legnagyobb része Heves és Nógrád megyékben terjed el, s Gömör megyéhez csak azon magaslatok tartoznak, melye két az Aj ná c s k ö i h e g y c s o p o r t neve alá foglalhatunk, s melyek a megye legdélibb szakaszát lepik el. Gömörben az Ajnácsköi hegycsoport kelet felöl a Hangony, éjszak felöl a Rima s az osgyán- rimaszombati országút által határoltatik ; dél és nyugat felé még Hevesbe és Nógrádba is átcsap. Az ezen területen feldomborodó hegy- kiipok többnyire vulkáni kőzetekből állanak, s azért már kiilsÖ alakjuknál fogva is különböznek a megye más hegyeitől.

A Gortva, mely Zabar környékéről elsőben nyugatra, azután éjszakra s végre keletre tart, s ekkép nagy ívet kanyarít, a hegycsoportot majdnem a közepén szeldeli át; azonkívül még a Macskás és más patakok futják be.

Ajnácskő a Gortva által öntözött Almágyi völgyben épült, a megye határszélén. Környékén emelkednek az említett völgy két oldalán a hegycsoport legmagasb kúpjai. Nevezetesen jobb oldalán a S t r á z s a, M a t r á c s , R a g á c s és Z a b o 11 a , bal oldalán pedig a K i s v á r, P o g á n y v á r, T i l i c z és E r ő s - Á g hegyeket találjuk. A völgy hátulján az A j n á c s k ő áll. Köztük az 1698 lábnyi R a g á c s Aj- nácskőtöl éjszakkeletre és Gortva pusztától délkeletdélre legmagasabb. — A M e l e g hegy a Gortva forrásai felett, a K a 1 i c z hegy Táj ti mellett domborodik. — Gdább nyugatra a hegycsoport legnagyobb s legmagasabb tömege t. i. a M e d v e s terjed el, mely azonban már Nógrádba esik. Keleti tövén Táj ti, Vecseklö, Egyházas-Bást és O-Bást fekszenek s rajta a barnai, tajtii, zagyvái és puszta-szörösi határok szögeiknek egy be. A Medvcs éjszaki nyúlványa két ágra szakad; egyik éjszakkeletrc Sátoros, másik keletre Sörog felé vonúl s ott a mar (m Vitelt Erős Ag és Pogány vár hegyek csatlakoznak hozzája.

A megye keleti határán a sörcgi hegyek, a S á t o r o s , a V á r- n á s hegy és N a g y k ő Csorna és Béna között, a B é n á i hegy, azután a R e m e t e hegy és B u c s o n y emelkednek. Beljebb s a Gort- vától éjszakra a meredek és sziklás oldalú V á r g e d e i hegy, azután a S z u t k a Majomtól délnyugatra, sa M a g y a r hegy Osgyántói délkeletre vannak. Az osgyáni dombozatok a Szuha völgyének két oldalán az átmenetet közvetítik az Osztroski-Vepor hegylánczolat déli ágazataira.

A Gortva déli oldalát a Ragácshoz csatlakozó dombozatok szegélyezik.

Digitized by CJOOQ le

Ide tartoznak: a Zab ott a, melyet már emlitettünk; a B i k k hegy Várgedétöl délnyugatra; a gúlaalakú S e r k i hegy; a R ö v i d-B é r e z Detértöl éjszakra; a D a n c s a szintén Detér mellett.

Végre a Darnyai és Hangonyi völgyek közöl ti hegyhátak Zabar vidékéről terjednek Rimaszécs felé. Ide tartoznak: a K i s - K a s z a hegy Magyar-Zabartól éjszakra; a B i k k Pétcrfalúnál, rajta megy keresztül az út Heves megyébe; K o v á c s - H a n g o s Sikátortól éjszaknyugatra és Hangonytól délnyugatra; Vas D o b o r (vagy Vös L)obor ?) l)arnyától délkeletre; B é r e z , melyről a Karasz vény pa tak folyik le ; S z ö 1 ö - M a g a s Darnya és Ilarmacz között a Macskáspataknál ; S z u r d o k hegy Sajó-Püspöki mellett.

III. (lömnr megye földtani viszonyai.

E helyen csak általános vázlatát adjuk a megye földtani viszonyainak. Az ércztelepck és azon viszonyok, melyek között elöfordúl- nak, alább részletesebben iratnak le. Más föld- és ásványtani részletekkel K u b i ıı y i F e r e ıı c z úr fogja c vázlatot kiegészíteni.

A V e p o r és P o 1 y á n a hegycsoportok, valamint az Alacsony Tátrához tartozó V a p e n c c z cs K i r á 1 y h e g y csoportjai is nagy részt jég ö e z ö s p a 1 á k b ó 1, t. i. agyagpala, csillám pala, amfibol- pala és gnájsz kőzetekből állanak, melyek alól helyenként a gránit üti ki magát. A Banova hegytől éjszakkeletre a Szepes határán levő Geraván túlig s keletre Vernár felé az ős a g y a g p a l a uralkodik egy kisebb nagyobb szélességű övét alkotva. Odább délre egy hasonló kőzetekből álló más öv terjed el, mely Ralié és Rimabánya éjszakkeleti oldalán kezdődik s a Vas hegyen, Jólsva, Csehiek és Rosnyó városokon át vonulván, majdnem Kassáig tart. Ez övét éjszak felöl a csillámpala, délfelöl a mészközetek szegélyezik.

A z A la csii n y - T á t r ;t fí »gerincze Bóezabányától keletre, tehát Goniöiben is, lúluyoniólag gnájszhól áll, melyet más palaközetek,

Digitized by AjOOQIC

s homok- és mészképletek szegélyeznek. A hegy ián czolat keleti részében az átalakult palák uralkodnak, melyek között a talkpala és csillámpala igen gyakori. Maga a Királyhegy sem áll **tula}dohkép** gránitból. Úgy látszik, hogy palaközeteit s részint mészképleteit, a feltóduló gránit csak emelte, a nélkül, hogy, mint a Magas-Tátrában történt, a réteges kőzeteken keresztül tört volna. *Kalchbrenner* ennek tulajdonítja az ellentétet, melyet a Királyhegy s az Alacsony-Tátra más domború kúpjai a Magas-Tátra horgas, hasogatott tornyaival és éles szaggatott ormaival képeznek. Pohorella közelében egy keskeny márványöv mutatkozik, a talkpala déli szélén, azon márvány a Murányi hegyek felé lassanként liaszféle (vagy triaszféle) mészkőbe megyen át. Telgárt környékén már a melafir bukkan fel.

A Gömör-Szepesi érez hegység csoportjainak legmagasabb tömegeit, mint már említettük, ajegöezös palák, gnájsz s helyenként gránit alkotja. Nevezetesen a gnájsz s alárendelten a gránit képezi a Röczei hegységet, a Tresznyik, Színije s na, Rovna, Szú1, Bükkös stb. hegyeket A Röczei hegység a Királyhegygycl van kapcsolatban, de a felületen fiatalabb palák és mészkövek megszakasztják a kapcsolatot. Az ottani gnájsz- és gránitképletek, melyek többnyire csillám- és agyagpalával vannak szegélyezve, legnagyobb szélességüket Murány, Nagy-Köeze és Lubenyik között érik el, hol azok (i—7000 Ölnyirc terjednek; de hosszában dél- nyugotról éjszakkeletre, t. i. a Tiszolcztól nyugatra levö Borova hegytől kezdve F.-Sajó vidékéig, legalább még egyszer oly messzire húzódnak. E gnájsz s illetőleg gránit területhez nyugat és kelet felé igen nagy vastagságú és terjedelmes palatomegek csatlakoznak, melyek egyfelöl Ldbetbányán túlig, másfelöl pedig a Hernád völgyéig keletre érnek. A palaközcfek tehát Gömörben azon hegycsoportokat képezik, melyek átlagos magassága körül belöl 4000 láb. Közöttük általán véve a következő fő tagokat különböztethetjük meg : acsi11ám-, ős- agyag, kese1yk ö- (Grauwackc) és az úgynevezett werfeni palákat. A csillámpala az említett területnek csaknem kellő közepét foglalja el.-Az ösagyagpala az előbbi övnek déli oldalát szegélyezi s Kimabánya- és Szkálnoktól kezdve keletre Kassáig terjed, hol szélesebb, hol keskenyebb vonalban. Öve a Rimái és Csetncki völgyek között legkeskenyebb. Hasonló, de keskenyebb s a garain völgye által inegszakasztott, öve az ösagyagpaláiink a Murányi mészkő-terület ej- szaki és éjszaknywgoti oldal.it fog ja bt*. A keselyköpalák leginkább az ösagyagpala övnek déli oldalán fordulnak elő, Ratkó, Gsetnek, Dobsam és Rosnyó környékein. Végre azoktól délre a < ksetneki völgy ke

leti és nyugati oldalán a werfeni palák mutatkoznak keskeny, szakadozott övben.

Digitized by k^ooQle

Csetnek vidékén a palaképzödmény délre kanyarodik Páskahá- záig; nyugati nyúlványa pedig Rozlozsnán és Jólsván át s a Chisnyó- Voda vasbánya-telep mellett elmenve Nandrás, Rákos és Ratkó felé csap. De a Hradek, Vashegy s Ochtina környékén levő más hegyek is túlnyomólag gnájszos csillámpalából állanak. A különböző agyagpalákat helyenként durva kvarczkonglomerátok (verrucano), ezeket pedig zöld, veres és kék homokos palák (werfeni rétegek) fedik; így a Feketehegy, Tárcsa, Kökeverék, Hradek és Vas hegyeken.

Igen nagy változatosságot találunk a Dobsinai hegycsoport kőzeteiben. Dr. *Kiss Antal* úr szerint a jegöezös agyagpala van leginkább elterjedvs. Délen a Zuhanók körül kezdve azon hegytömegeken húzódik el, melyek a Kosvölgyet (Ramsengrund), Nyi- rest, Itató t, Mély völgyet, Száraztetőt, Veresharasz- t o t, B á b á t, Szenest, Magas h á t a t (Ilohe Grad) és Hosszúhegy éjszaki oldalát, azután a Bokrost (Krucski), Komlókertet, Szent, Uszta t ó (Floss), Szeles és Maron hegyeket ké pezik. Tehát a jegöezös agyagpalából álló hegyek egész kört alkotnak, mely egy a Dobs vize által szegett medenezét zár körül, melyen belől fiatalabb képletek mutatkoznak. Az agyagpala részint tömött s igen kemény, részint c h l o r i t- és t a l k p a l á r a, részint végre k o v a p a l á r a megyen át.

A Dobs völgye vagyis Nagyvölgy (Grund) mindkét oldalán a csillám pala és gnájsz uralkodnak; a város feletti vasolvasztótól kezdve nyugatnak húzódnak, sott a Fclsö-Bükkesen felbukkanó gránit vet nekik határt. De másfelől a Szeles alját, a Tár- csa, Oldal, Csuntava és Treszny ik hegyeket képezik, meredek sziklafalakban, meztelen, magas és szaggatott tömegekben nyú- lakodván fel. A csillámpala részint t a l k f 61 e, részint rostos, hézagos, fehér ezüstszínű tiszta csillámpala. Az előbbi féleséget az olvasztók kibélelésére használják. A gnájsz leginkább az A l s o - B ü k k e- sen, Tárcsán, Csuntava és Oldal hegyeken mutatkozik.

A talk- és esillámpala meg gnájsz rétegei közé á t a l a k ú l l mészkő van befészkelve, különösön a Nagy-Völgy két oldalán az E z ü 81 v áj á s (Silberzechc), Stefik völgy és feljebb a Szá í a z- vülgy tájain s az Ok övön (Elterstein). Azon mészkő területen mészégető kemenezék vannak.

A réteges kőzetek közöl dr. *Kiss* úr szerint Dobsina környékén a k e s e l y k ő - k é p z ö d m é n y n e k három fő tagja fordúl elő. A Kö- zúgó, Áfonyás (Helperhübel), Akasztó, Uj út csEleshcgy (Scharfeuberg) tájain, továbbá a Feketehegyen és környezetén s Ábaúj és Szepes határain, s végre a Fábiáncsür egy kis csúcsán k e s e l y k ö i breccia és homokkő mutatkozik. A Borjas és Hát dombok elejét k e s e l y k ö i mészkő képezi, mely onnan az Épvölgybe (Nierengründl)

Digitized by Goool

és a nyirecskei kőbányáig vonul, hol a szerpentinnél és gabbrónál végződik. Elszórt foltokban a Jeruzsálem és Gyök dombokon, valamint a Sztraczenai völgyben is, a Válúknál (Spunten), látható. Benne nevezetes kövületek találtatnak, kivált a nyirecskei kőbányában s az átellenben levő Jeruzsálemen, valamint a Válóknál.

A keselyköi agyagpala csak egyes rögöket, szigeteket képez a gabbrón és környezetében ; igy az Óhegyen, Tekésen, Nagy- és Kis-Farkasvölgyön (Klein-, Gross-Wolfsseufen), Köves és Tesner-völgyeken; a Jeruzsálem dombon, a Nyíresen, az Andráshegy mögött, a Magashegy alján, a Szegletvölgyben (Podkuti), végre a Bclusés Közúgó közt.

Ebben is érdekes kövületek s ezeken kivül gazdag vascrcztele- pek fordulnak elő.

A gránit Dobsina délnyugati határszélén a Felsö-Bükkes nagy hegyét alkotja, balról a gnájszszal, jobbról a Trcsznyik ezüst- szinü csillámpalájával lévén határos.

Odább nyugatra s a Sztraczenai völgynek kivált éjszaki oldalán a mészképlet uralkodik, melyet fokozatok, töbörök, vályadékok és sokféle üregek és barlangok jellemeznek. E mészképletröl még alább szólunk. Itt csak azt említjük meg, hogy Dobsina közelében a Buc s a hegy éjszaki oldalában egy jeges barlang van.

De a Dobsinai hegycsoport legérdekesebb kőzetei közé tartoznak : a gabbró és szerpentin.

A gabbró területe keleten a Tesner völgy, éjszakon a Hosszúhegy, Tekés, Vadkan hegy gerinczei, nyugaton a Slovekvölgy és Fizlmezö, délen a Nyirccske ( ) orma, Akasztó és Eleshegy által határoltatik. Ezen határolt négyszögletű területen a délkeleti széléről benyúlakodó agyagpalák részben elfedik a gabbrót. Ezen négyszögletű gabbrótömegen kivül egy kis tömzsöke még a Hosszúhegy nyugati ormán, a sztraczenai útnál mutatkozik. A dobsinaiak a gabbrót egyszerűen zöld kőnek nevezik, dr. *Kiss* szerint az részint diorit, pl. a Vadkan, Nyirecske hegyeken s a Vilmosgórczán, részint igazi gabbré mely labradorbói és chlorittá átváltozott diallagból áll.

A szerpentin a dobsinai határban egymástól félmfldnyi tá- volságra eső két helyen találtatik: t. i. a Nyirecske és Borjas vidékén és a Kert hegy aljában. A Borjas és Nyirecske dombhátak a Hosszúhegy déli alján nyúlnak le a város kerítéséhez, s ezekben a szerpentin valami 20,000 □ ölnyi kiterjedésben fordúl elő, környezve gabbróval, keselyköi mészkövei és agyagpalával. Második kisebb tö- mege a Kerthegy éjszakkeleti oldalában a jura mószképleten tódult

Digitized by Gooole

ke resztül, kiterjedése 4—500 □ öl.

Zeuschner szerint a gabbró keskeny hasadékokon tódult ki mint a bazalt, s az érczek képződése szoros kapcsolatban van vele. Annyi csakugyan bizonyosnak látszik, hogy a nikol- és kobalt-telepek a gabbróhoz vannak kötve.

De Gömörnek legtöbb s leggazdagabb érctelepjei a palahegységekben találtatnak.

A grániton, gnájszon és sokféle palaközetekcn kivül Gfömörben a mész képlet is nagyon el van terjedve. Már az Alacsony-Tátra lejtöségci és előhegyei jobbára mészkőből állanak. Egyik legnevezetesb tömzsöke a mészképletnek a Muránya i hegycsoportot képezi. Ez, mint láttuk, egy nagy hegy térség, mely Vereskő és Poliorella között majdnem rendes háromszöget képez. Kelet felé a Röczei havas gnájszterülete, éjszak felé Pohorella és Závadka között a gránit, s dél felé Tiszolcz és Pohorella között ismét a gnájsz által von határolva. A háromszögletű mészkő-felsík széleit a völgyelések fölé 400— 600 láb magas sziklafalak bástyázzák körül. A mészképletre nézve a Pop óva hegy némileg egy csomót képez; ebben annak szélessége mintegy 2 mHdnyi. A Závadka melletti vastelepnél egy 1000 lépés hosszú mészkő tömeg jegöezös és harmadkon képletek közé fészkelte be magát.

A göinörmegvei mészképletet némelyek a jurához, mások a liaszhoz, még mások a triászhoz számítják. Kora és települési viszonyai tehát még nincsenek Kellőleg felderítve. Sok helyütt a dolomit uralkodik benne, s ennek mái Indokai adják meg pl. a Pusztopolyei hegytérségnek sajátságos jellemét. Helyenként bizonyos márgás, homokos mészkő találkozik, igy pl. a Zajaczovai völgyben a Veresköböl Telgárt fele vivő út mellett A Pohorella környékén levő hegyekben, pl. a Gindurán és Őzigán von szürke mészkő mutatkozik. Ez utóbbi begyben agyagos mészkő fiiasz V) és gipsz is fordúl elő. Ugyancsak rajta egy ólomércz telep van, és pedig ott, hol a szürke tömött mészkő talkpaiával és félig jegöezös mészkövekkel érintkezik, mely

utóbbiak azután fehér márványba mennek át. Végre a Czigány hegynek Csiszti Gr un nevű lejtőjén homokkő is mutatkozik,

A palahegy ságek déli oldalán a mész képlet még sokkal nagyobb területet foglal el. Esztrénytöl s Ratkó-Szuhától kezdve keletre az egész megyén végig terjed el, sőt Torna megyén át Jászóig vonúl. *Dél* felé Harkács és Tornaija szélességéig uralkodik a mészképlet, sőt egyes szakadékai még odább délre is érnek; de itt-ott palák váltakoznak vele. így

Digitized by Goosle

Telgártnál a mészképlet közepeit veres palák, werfeni rétegek merülnek fel; ugyanez az eset Rosnyó és Hosszúrét környékén is. Másfelöl a pala és gnájsz területeket helyenként mészközetek szakasztják meg, pl. Dobsina környékén.

Láttuk, hogy a mészkő hegyekben igen sok barlang és üreg fordul elő, s külső alkotásukban is az úgynevezett karst jellem van kifejezve.

Más kőzetek képezik az Ajnácsköi hegycsoportot; ez t. i. jobbára baza 1 tból, alárendelten pedig trachi tból és táj t- kö konglomerátból áll. Nevezetesen a 8 trázsa, Matrac s, Ragács, Ajnácskő, Tilicz hegyek, valamint a Pogányvár és a Nógrád megyében elterjedő Medves is merőben bazaltból állanak, mely[7] azon vidéken többnyire a palóezok által apukának nevezett neogén homokból és homokkőből tolja fel magát. így a Ragács bazaltját a tövén hon\pk és agyag fedi s az ebbe bevágódott vízmosás a kövületeknek igen nevezetes lelhelye, melyről alább bővebben. Az ajnácsköi Várhegy hirtelen feltódult bazaltoszlop, melyet apoka s alan- . tabb laza agyag környez. A Gortva baloldalán emelkedő Pogányvár teteje egy lapos, melyet meztelen bazaltfal kerít be. Ez egy belyen megszakad, s e nyílásán egész tengere tódult ki a bazaltkönek, vulkáni kavicsoknak (Japilli), bombáknak A Pogány vár teteje tehát egy bazalt kráter, ruely hosszúkás s nem épen szabályos ellipszoid; közepe mélyebben horpadt be, mint szélei, s belőle két apró kúp dudorodik ki, melyek között két tócsa van. 4)

A bazalt, valamint az apokakóplet Nógrád és Heves no egy ékből nyúlik át Gömörbe s csak a Gortva mellékeire *szorítkozik.*

A völgyek talpát s általában a megye íapáiyos részeit neogén, negyedkori és áradinány i képletek foglalják el, melyek elterjedési viszonyai azonban még nincsenek kellőleg megvizsgálva.

Helyenként igen jó fazekas agyag találtatik, igy kivált Mastineez pusztán, továbbá Rosnyó, 0 chl. ina, Jó 1 s va, Miglész, Mikocsány, Sivettc, Pcr 1 ácz# Liczc cs Lévárt helységek határaiban. Restérnél és Lubenyiknól bizonyos palás agyag van, melyet az érczkohókban szükségeinek.

A televény a megye éjszaki nagyobb felében többnyire ver- henyes és veres, ellenben a lapályos déli részeken fekete és sokkal termékenyebb. Futóhomok nincs a megyében.

E helyen megemlítjük még, hogy a Radzim hegyen, itt-ott a Murányi hegyekben, továbbá Jólsva-Taplócza, Kövy, Hrussó és F.-Poko rágy határaiban különböző egyszínű és tarka mészkő találtatik, melyet

4 A Raífá *c* sról ***Kulinyi Kerencz*** úr, a PugAuyvArróls az apoka Wptetrő1 ***Szabd József*** úr tartottak iioh'my órrtekos értekezést n magyar föld tani társulat üléseiben

Digitized by v^ooQle

közönségesen márványnak neveznek.

Bánrévénél k ő s z é n nyomai mutatkoznak; alkalmasint lignit és barnaszén más helyeken is találtatik.

A legnevezetesebb á s v á n y o k a bányákban fordulnak elő. D o b s i n a határában dr. ***Kiss Antal*** iir szerint a következő ásványok találtatnak:

Mészpát, igen sok helyen ;

Aragonit, az Atuália-górczán heverő gabbródarabok hézagfeliiletén s a Kert hegy alatti vasérczek között;

Ankerit, egész tömegeket képez ;

Dolomit, jegeczes szerkezetben a Springerféle kert kőbányájában ;

Vaspát (Sidcrit), telérekben és telepekben ;

üarnavaskö (Limonit);

Vasfényle, fészkekben, telepekben s kisebb nagj'obb tömegűkben ;

Vaskovand (Pyrit), nagy bőségben ;

Uvarovit, Pierolith és Kölen (Asbest) a szerpentinben ;

Kova, nevezetesen rózsakova a Mélyvölgyön felfelé, s veres ¡áspis ;

Szmaltin és fehér nikolkovand vagyis Cloanthit:

Erytlirin vagy ké kény virág ;

Réznikol (Nikelin) és Nikolvirág ;

Arszónkovund;

Rézkovand (Chaleopyrit), Zemberg vájnán jegoezokben is ;

Fakóiul (Tetraedrit), telepekben és telérekben :

Antimon ;

Pimelith, a Tesnervölgv egy górezáu ;

Epiehlorit;

Szélenit, régi vájnákban ;

Pharmakolitb ;

Súlypát, keserpát és ezinnóber ;

Rézlazúr, fakond-telén>kben ;

Malaehit rézkovand telepekheu ;

Veresrézércz vagyis téglaérez ;

Delej vaskő, a szerpentinben, gabbróban ;

Terraésréz István-vájnában ;

'■') Lásd feljelib idézett értekezését.

Digitized by v^ooQle

Rutil, kivált a röczei határban ;
Tarka réz ér ez (Bornit) u %einlo.-rg vájuáti

Cotta 5)meg a ínkolarszénkovamlot (Amoibit) , nikolporvát ¡ kék vaskövet '(Vivianit) és turmalint említi.

Ugyancsak ***Cotta*** szerint következő ásványok találtatnak B c t l c r környékén :

5 L. Die Erzlagerstätten Ungarns und **Siebenbürgens. 1802.**

Digitized by t^ooQle

Rézkovand;	Vasfényle
Malachit;	Barnavaskö;
Allophan;	Vaskovand ;
Rézzöld;	Fakóércz ;
Aragonit;	Pyrolusit ;
Wolnyn (jegeezödött súlypát) ;	Mágueskovaud ;
Mészpát;	Götliit;
Antimonfónyle ;	Speiszkohalt.
A l s ó - S a j ó környékén :	
Kova;	Fakóércz ;
Vaspát:	Rézkovaml ;
Barnapát;	Termés higany ;
Súlypát;	Amalgam ;
Mészpát;	Vaskovand.
Czinnóber;	
F e l s ő - S a j ó környékén :	
Vasfényle ;	Vaskovand ;
Súlypát;	Mauganit ;
Mészpát;	Rézkovand.
Withorit.	

IV. A (íomör vármegye **Imiiden lett** magasságiiércsek.

Aggtelek, a fogadó . . .		.
1115	Wolf	
„		10:19 Sen.
„ . . .		1332 Seb midi.
„ a Baradla szája ...	.. . . . .	
	9 8 8	„
„	. . . .	968Wolf
„ a Baradla közepe .	..... 955 Schmidl	
„ „ Apolló templom		843„
„ „ Csillagásztorony 843		n
„ „ a Styx partján levő pad . . . . - •		”
„ „ a Retekbarlang előtt.		
1032	-	
fi n[a] Paradicsom	1308	n
„ „a barlang belsejének elérhető legmélyebb pontja	863 Wolf	
„ a Baradla előtti nyereg	.....1221 Schniiú	
Ajnácsköi vagy Bataházi fiirdo		Mdu&[r]
Almágy, a Gortvánál	590	Wolf
Bába hegy vagy Babina	3932	Sen.

Digitized by t^ooQle

Bartkovka, hegy az Alacaouy-Tátrában ...	5561 Sen.
Berzéte, a tervezett vasút	. . . 721
Bérez, hegy Csetnektöl délkeletre	. . . 2622 A
Bresztova, hegy az Alacsony-Tátrában	
Bubnarka, a nyergen levő forrás	. . . 4334 „
Buosina-Kobilarszka	
G'horepa, a tiszttartó lakása Kokavánál	929 Wolf
»	. 912 A
Csnntava hegy hágója	. . . 3670
Darnya, a templom	. . . 520 Wolf
Darnya és Hangony közötti hágó	. . . 1004 Wolf
Djel hágó Tiszolcz és Polhora közt, jegöezös palák	. 2587.„4 Kornh.
Dobsina	2435 Greiner
^	1392 Sen.
Fabova haviis	. . 4760 A
n	4541 Greiner
Gindura hegy	3300 Sen.
Gömör (Kis-)	. . 716 Wolf
Gömör (Sajó-)	
Hanva	. . . 553
Hosszúrét, a tervezett vasút	955 *
vízválasztó a tervezett alagútiiál	955
r az alagút vége	970
llradek hegy	2152 Sen.
Hradova hegy	. 2594 Sen.
Jólész, a tervezett vasút	. . . 721
„ a templom	828 Greiner
Kakas (Kohut), Rörzei havas esúcsa	. 4410 A
n r	
Keleméiből Zádorfalára menő út legmagasb pontja	. . 040 Wolf
Kelize tető	930 A
Kikerics vagy Kikiricza Jánosi mellett ...	. . 912 A
n	
Királyhegy (Kralova Hola)	•. 0144 A
	. 0030 Sei).
n	0040 Zeusehner
71	
„ keleti ágazata a Gölniez éjszaki partján ; útnál	i vernari
IC lak vagy Klaky hegy	448) Greiner
Kövecses, a tervezett vasút	517
Lekenye, a Sajón tervezett vasúti híd	595
Lénártl'alu, tervezett vasút a Sajónál	. . . 491 Wolf
Lueska, hegy Rnnya és Hamva közt ...	sic A

Mágnesbegy Tiszoleznál, a József tárna száda, diorit jegöezös mész 2571.,.. Korai». hágója Pod-Djelböl a vasbáuya felé

Digitized by CJÖO^IC

Maszniko, papírgyár ..... 1400 Szontágh
Méhi ..... 01(5 A
Murányalja ..... Greiner
„ a fogadó 1 emel ..... 1*210 Kornh.
Murányi várrom ... 2973 Greíner
Nadabula ..... Sen.
Nad-Zsgyámem hegy azAlaeaony-Tátr&ban .....5833 .Sen.
Ochtina ..... 768 Sen.
Oláhpatak ..... 1072 Sen.
Osgyántól, keletre az országút legmagasb pontja ..... 1000 Wolf
Ökörhegy (Nagy-, Volovecz, Pozsálló) ..... 4020 A
Ökörhegy (Kis-, Volovcsik) . . . .
3478 Sen.
Pelsöcz, a tervezett vasút 631
Pipiske (Pipityke) 3864A
3820 A
Pohorella 2190
Sen.
v az Ágost és Ferencz kohók közt 2212Kornh.
.... 2074 Greiner
Polomka, erdöszlalt, jegöezös palák 1951Kornh.
„ 1975Greiner.
Poronya tető Aggteleknél 1578 A
Prehiba nyereg Pohorella mellett, az erdő felső határa . 4386 Sen.
Pusztopolye, az erdöesösz lakása 2910Greiner
Pntnok, piaczi fogadó . . ..
480 Wolf
Pntnok és Kolemér közötti hágó 970
Wolt
Radzim vagyis Rradzim, mészkő . . 3027 A
. 2998 Sen.
Ragáes hegy..... . . . .
.....1698 A
Ratkó környékén a mészhegyek közepes magassága 1422
Beudant
Ratkó és Hrussó közötti felsík 1431 r
Reeske (Nagy-) 522A
n a tervezett vasút . . . . .
490
Wolf
Rimabrezó, a rima-murányi báuyatársulat irodája 312
WTolt
Rimaszombat, fogadó a zöld fához, 1 einel .
650 „
„ fogadó a három rózsához 704
Kreil
Rimaszombati lapály átlagos magassága . . ...
412 Beudant

Digitized by ^mOoq le

Rimaszombat és Sávoly közötti felsík *91 n
Rosnyó..... 970 Sen.
na barométer álláspontja 1145.,,
Rovna havas (Hlavina) ... . . 4567 Sen.
Rőcze (Nagy-), a piaczon, áradmány 949..j« Kői*
Sas hegy (Orlova vagy Orlovecz) ... .5684Sen.
Sumjácz, az erdöszlak, talkesillám . .• 2809 Kornh-
„ a falu .....' ... 2803 .....Greiner
Szélmalom, hegy Naprágynál . . . . . 942 A
Szinecz hegy ..... . 3168 A
Szkalka, hegy Jólsvánál . . . . . . *'^9/—
Sztolicsna, hegy . . ■ 4590A
Sztozek, hegy..... . . . 2243 Sen.
Sztudnya, erdőkerülői lak a murányi hegyekben..... 3721 Greiuer
Szúlhegy (Szulova) hágója..... 2743 Sen.
Teke« begy ..... . 3100 Sen.
„ a hegyen levő bányák ..... 2767—3063 Beud.
Telgárt ... . 2773 Greiner
..... 2522 S.
„ a Garam forrása közelében . . . . . 2917 Kornh.
Tiszolcz ..... 1218 Sen.
„ a kolióval átcllenben, szemesés dolomit ..... 1338 Kornh.
Tiszolczról Ratkóra vivő út legmagasb pontja ..... 2970 Sen.
Tornaija 582
„ fogadó, 1 emel. ..... 796 Schmidl
., a tervezett vasút 517
T résznyik 4242
Trsztye ..... 3516 A
* • ; 3482 A
Turóezi és Murányi völgyek vízválasztéka .....1824.,, Kornh.
[Tptazik, hegy az Alacsony Tátrában..... 4737 Sen.
Várgcde, templom ..... 583 Wolf
r Kubinyi úr háza előtt..... 55§ Wolf
Vas hegy (Zeleznik)..... 2373 Beudant.
„ a kohász lakja a keresztfánál..... 1674., Kornh.
Vas-1 >obor hegy 1254
Vcpor (klenóczi)..... 4261 ^
Vcreskü, mész . 2548.6 Kornh.
n .... 2468 Kiss Ant.
Vernár . 2338 Sen.
„ a templom ..... 2428 Greiner
Vígtelke, a tervezett vasút 709

II. FEJEZET.

Gömör vármegye vízirati es éghajlati viszony ai.

Digitized by LjOOQLe

I. tiömfir vármegye forrásai, tavai, folyói.

Gömör bővelkedik forrásokban, kivevőn azon részét, melyet a 1 omai hegycsoporthoz tartozó és murányi mészkő hegyek lepnek el, hol csak kevés, de annál erősebb forrás fakad. A közönséges források jó egészséges ivóvízzel kínálkoznak. - A Dobsina melletti Szeles hegyen és a Vashegyen állítólag egy-efty d a g a d ó f o r r á s van, úgy Szász a helységben is.

Hév f o r r á s, úgy látszik, nincs Gümürben, de l a n g y o s f o r r á s t s oly vizet, mely soha sem fagy be, sok helyütt találunk. Készint fiirdőül használják, részint a kendert és lent áztatják bennök. Ily langyos források nevezetesen K i r á l y i, L é v á r t, N a g y - K ő c z e, J ó l s v a, J ó l s v a - T a p l ó c z a é s K ú n - T a p l ó c z a helységek határaiban vannak.

Királyinál a Sajó nyugati oldalán, a falu alatt, több fórrá s bugyog, melynek *egy* tócsát képeznek. Ennek mélysége a közepén állítólag megmérhetetlen. A belőle kifolyó víz egy malmot hajt. Hömérsékét 17 18 R. fokra teszik. Leginkább csak kendert áztatnak benne.

Lévárt falu alatt a legközelebbi völgyeletben a Harkácsnak tartó út mellett szintén egy tócsa van, melynek hőm érseke körülbelül 17 K. fok. Századunk elején ott egy fürdőt állítottak. Az ottani víz sok nn - .szét tartalmaz.

Valamint a királyi és lévárti, úgy a többi langyos vizek sincsenek még az új vegybontás szerint kellőleg megvizsgálva. 6) Csak any-

---

6 A g-ömöri forrásokat ***Bartholomaeidcs*** szerint *Antal* megyei orvos vizsgálta meg először; 1795-ben (Ír. *Pillniann István* vizsgálta meg azon kérdüpon- tok szerint, melyeket a Helytartótanács tett vala fel. DePillmaim válaszai a tudomány mostani ***igényeit*** nem elégíthetik ki. A telgárti vizeket 171)8. dr.

vizsgálta *meg* alaposabban. Az **újabb ¡«Iliben** esnk **az „ j n á e s k ö i és <• s í z' források *vétettek* helyes vegybontás alá.**

nyit tudunk róluk, hogy meszesek. Kún-Taplóczánál a Pelsöczi hegy két hasadékából fakadnak ki a Z ú g ó n a k nevezett bővizű források, melyek vize be nem fagy. Egy más, valamivel melegebb, forrás magában a helységben fakad.

Még R o s n y ó, 0 e 1» t i n a, H u r k a és A g g t e 1 e k mellett vannak oly vizek, melyek télen se fagynak be.

Egyéb á s v á n y o s é s g y ó g y v i z e k b e n i s bővelkedik Gömör. Kivált a ö a v a n y ú vagyis bor v i z e k n e k száma nagy. Nevezetesen a következő helységek mellett vannak borvizek: A j n á c s k ö vagyis B a t t a h á z a , jódtartalmú égvényes földes vasas ;

B a r a c z a , vasas földes, a falutól délre nedves réten :

B i z ó f a 1 a (Gortva-Kisfalu), vasas földes ;

C z a k ó , az Iványi felé menü út mellett két forrás ;

F a z e k a s - Z a 1 u z s á n y , földes ;

G o r t v a - Ki s fa 1 ú , a falutól délr«- eső erdőben ;

11 e1p a , vasas;

J e l e n e puszta (Susány és Szulia közt), vasas főbb s ;

K u k a v a , vasas :

1J u k o v i s t y e , földes :

M a s t, i n 0c '/ puszin, vasas földes ;

O s g y á n ;

P o e s e v i e z e (Várgedétöl nyugatra félórajárásuyira egy erdőben bárom forrás ; vasas földes ;

P o h o r e l l a , vasas ;

P o l o n k a (Buránkról is neveztetik), a helységtől nyugatra, vasas ;

1* ° 11 g y ▷ l ó k , földes ;

K a t k ó - S z u ii a , gipszes, Ratkó mvárostól délre egy erdei rét n ;

R i m a b r e z ó i Likőr felé), konyhasós földes vasas :

R i m a - Z a 1 ii z s á n y , földes :

R ó n a p a t a k , vasas ;

R o s n y ó , a Kalváriabegy alatt, ö fonás, gáliezus ;

S í d , konyhasós földes vasas, a helységtől délre 1 forrás ;

S u m j á e z , vasas;

S z ii l i a , a Rimaszombati út mellett, konyliasós-égvényes-töldes ;

S ■/. ú t o r , földes kénes, a helységtől délre lapályon ;

T e l g ;i r t, konyhasós égvényes vasas, 3 forrás :

T i s z o 1 e z , sós földes ;

V á r g e d e , vasas földes, a vár alatti völgyben, közel hozzá egy tócsa van: V e r n á r.

Latjuk ez áttekintetbö), bogy sok savanyúforás vasat is ti irtai- máz. Különösen pedig az ajnáesköi, a Poesevieze s rozsnvói jn'ispoUfürdői források számítliatók a v a s a s vagyis a c z e l o s vizek közé. A püspökiiirdöi források gáliezkövet és glaubersót is tartalmaznak.

(ÜMlltM* t ^VÜv lt ^llt Vt'Zflt Srlll) ^\Óe'VYÍ/l' U *V* S í / f lvOH \ ll.MNOS VÍZ , Ul«'|y l»TO* nmt /'S <*n\/* ¡Atlt.f l.irt.ilmMv: < ;i Iirilli vízin / hasonlít.

Digitized by Google

Ezeken kívül még Hét (talán langyos és semleges a helységtől délio levő forrás), P o g o n y , D o b s i n a , C s e t n e k , O c h t i n a , .K r a s z n a - V á r a l j a és R o c h f a l v a mellett vannak ásványos vizek.

Tulajdonképi tó Gömörben nincsen; csak nehány tócsa és locsogó van, melyek részint időszakosak, részint állandók; némelyek egykori halastónak maradványai.

Digitized by LjOOQle

A Királyi és Lévárt mellett fakadó langyos források által képezett tócsákat már megemlitettük. Az Aggtelek környékén levő C s c r - n a

j t a v a t és B ü d ö s tavat is megemlitettük már.

Hasonló kisebb nagyobb időszakos tócsák a Pelsöczi felsikon s más mészkő hegyeken is találtatnak.

Más tócsákat helyenként a patakok képeznek. így a Hangony a hasonnevű helység mellett képez egy tócsát, mely talán halastó volt. A Gortva három tócsát képez, egyet Tajti, mást Ajnácskö, s a harmadikat Várgede mellett. Ez utóbbi helység mellett a Gortva a Várhegy és Bükkhegy közötti szoroson foly el s ott van a tócsa.

Gömör megye f o l y ó v i z e i vagy a Tisza, vagy a Duna vízkör nyékéhez tartoznak. Fő vízgyűjtője a S a j ó , melylyel a H i n n i s a megyén kivül a H e r n á d is egyesül. A Dunába csak a Garam ömlik közvetlenül s nehány mellékvize az Ipolynak; a Duna és Tisza közötti vízválaszték a megye éjszaknyugati szögletén kanyarodik el a Vepor és Murányi hegycsoportok főgerinezét, a Röczei hegycsoport éj- szaki ágazatait s a Királyhegy éjszaki nyúlványait követvén.

1.) A G a r a m . A Királyhegy alatt Telgárton felül támad két forráscsermelyböl. Ezek közöl az egyik a nevezett falun keresztül foly, a másik kelet felöl megkerüli azt, s mindkettő útjában több forrással és patak csávái növekedik. A helységen alúl vagy félmfldnyire egyesülnek. Az így támadt folyócska Telgártig délkeletre, Vcresköig dcl- nyugatdélre tart, azután nyugatra fordúl s a Garami havasok déli és a Murányi meg Fabova hegycsoportok éjszaki oldalán nyugati irányban kanyarodik tovább. Útjában Sumjácz, Pohorella, Helpa, Závadka és Polonka határait locsolja. Polonka és Baczuk környékén Zólyom megyébe kerül. Gömöri folyásának hossza körülbelül d'/o ínHd; c legfelső szakaszában mintegy 40 kisebb nagyobb mellékvizet vesz föl medrébe, úgy hogy a megye határszélén már tutaj ózható vá válik. Forrásai kö rülbelöl 3000 lábnyi magasságban fakadnak, medre ott, hol a megyét elhagyja, körülbelül l.XOO lábnyira van a tenger felett, egész esése[1] tehát mintegy 1200, azaz mfJdcnkónt 200% láb. Folyása azért Göinor- ben elég sebes.

A G a r a m m e l l é k v i z e i jobb f e l ö l : a S u n i j á c z i pufid*,

mely a Király és Sas hegyek közötti völgyön foly le; a Sas h e g y i patak; P o h o r e 11 a i víz ; a Vapcneczrol lefolyó patak; a H e l p a i , Z á v a d k a i é s P o l o n k a i vizek s végre a B a c z u k i patak, mely a Csertovicza és Ramsza hegyeken eredvén egy darabon Gömör és Zólyom határát jelöli meg.

A G a r a r a b a l f e l ö l i m e l l é k v i z e i közöl legnagyobbak: a Murányi hegyekről lefolyó V e r e s k ö i patak; a Klak és Sztosky hegyeken eredi) K i s - G a r a i n vagyis H r o n e c z , mely Závadká- val átellenben szakad beléje, s a Nad-Paszo hegy alatt elfolyó s Po lonka közelében beléje ömlő V o l c h o v i patak.

A H c r n á d és G ö 1 n i e z Gömör megyében erednek ugyan, de csakhamar Szepesbe jutnak.

2) A He mád Vernár helység határában a Királyhegy éjszak-keleti oldalán a Csertovicza, Sztrcdna-Hola, Jávorinka és Borova hegyekről lefolyó patakok egyesüléséből támad. Gümöri forráspataka Vernárnál támad két ágnak egyesüléséből. Ezek közöl a nagyobbik a nevezett helységtől éjszaknyugatra ered s a helységen átfolyván, a másik ággal egyesül, mely odább délre ered s a falut kelet felöl megkerüli. Azon Vem ári víz éjszakra kanyarodván, félmfklnyi folyás után Szepesbe jut s Grénicz helységen foly át. Ezt elhagyván, a szepesi ággal egyesül, mely ismét a K u b a c h i és V i k a r t ó c z i patakok egyesüléséből támad. Alább Káposztafalva környékén még egy patakot vesz fel, mely Sztraezena mellett eredvén, Gömör megye határát is érinti.

3) A G ö 1 n i e z (Gelnieza, Hlinccz) a Királybegy délkeleti oldalán támad s a Tresznyik, Feketehegy s a Dobsinai liegyesoportlioz tartozó más hegyek éjszaki oldaláról lefolyó esormelykékkel növeked. vén, Straczena környékén a Jánostetö (Hancshöh) és Kopanccz hegyek közöl kiérvén, Gömör és Szepes határán kanyarodik keletre. Újvilágnál (Hniloez) délre fordul, de esakhamar ismét keleti irányt vevén, elhagyja Gömört és Vagendriiszszel felé kanyarodik, Szepcs megy'ében a ITernáddal egyesülendő. Gömöri és lmtárbeli folyásának hossza lvörül- belöl 3 * m t l d .

4) A S a j ó három főág, a r o s n y ó i, e s e t n e k i és m « r á n y i vagyis j ó 1 s v a i folyóeskák egyesüléséből támad.

A r o s n y ó i S a j ó n a k ismét két forrásága van ; egyik a szoros!) értelemben vett Sa jó, m á s i k a D o b s i n a i p a t a k . Az első a Tresznyik, Sztoliesna és Rovna havasok között elnyúló Sós ᵛ<»lgy-ben (Szlanszka-Dolina), Redova területén ered. Legfelsőbb iorráscscrinelye a Garam kútfejétől délre mintegy 1 [1] ndhlre a Javorina keleti old$_{a}$|.|$_{n}$

xux

a Balkova és Sztolicsna között gyűl egybe nehány gyenge forrásból. Elsőben

Digitized by Goosle

éjszakkeletre, azután délkeletre tartván, Redova mellett kanyarodik el s Így Felsö-Sajó helységet éri; ezt elhagyván, keletéj- szakkeletre halad tovább. Ezen több mint 2 mfldnyi útjában a Szto- licsnáról lefolyó K e d o v a i s más csermelyekkel növekedik, úgy hogy csakhamar jelentős és zajos folyócskává válik. Oláhpatak és Dobsina között másik ága egyesül vele. Ez a Tresznyik éjszakkeleti oldalán támad s a Sós völgygyei egyenközü Dobsinai völgyön foly le délkeleti és keleti irányban, s különösen bal felől, a Fekete, Tárcsa és más hegyekről lesietö számos érrel növekedvén, Dobsina mváros on ki gyódzik keresztül. Ezt elhagyván, délre fordul s a Medenczehegy alatt az előbbi ággal egyesül. Az ekkóp alakúit folyó délkeletdéli irányt vesz s Oláh patak és Gócs mellett halad cl; azután Alsó-Sajóig egyenest délre tart, Henczko mellett keletre fordul, Nagy- és Kis-Veszve* rés, Betlér és Nadabula mellett délkeleti irányban folytatja útját, Ros nyó mellett délnyugatra hajlik s Pelsoezig a délnyugati irányt tartván meg, Berzéte, Szalócz és Vígtclkc helységek mellett halad el.

Pelsőczigjobb felöl csak apró csermelyek ömlőnek beléje; milyenek a Berdarkától délre credo, Feketepatakot és Alsó-Sajót locsoló patak ; a H e n c z k ó i é s N a d a b u l a i vizecskék; s a Sebespatak felől Rekenyén es Berzétén átmenő s a R u d n a i vizecskével egyesülő patak. Bal felöl tetemesebb patakok szakadnak beléje: az O l á h p a - t a k i; a Grrun hegy alatt eredő s gyakran kiáradó G ó c s i; a számos csermely kéből alakuló S z ú l patak, mely a két Vcszverés között ömlik beléje ; az Ökör hegyről lefolyó B e 11 ér i; az Ökörhegyen és Pa esai havason eredő' C s u c s o r a i és más patakok egyesüléséből támadó D r á z a s , mely Rosnyót locsolja és számos malmot meg kallót hajt; a C s e r m o s n y a (Csermoslya, Csermonya), mely a Pipiske hegyen ered s Dernön és Hárskúton átfolyván, Hosszúrét mellett keiül Torna megyéből Gümörbe s Jólészen át kanyarodik a Sajó felé, melybe Berzétén alul ömlik, miután Hosszúrétnél a Pacsán és Kraszna- Váralján keresztülmenö P a c s a i patakkal egyesül.

A C s e t n o k i v í z , mely a Sajó harmadik forrása, u Szuchi Vrchen eredő R e s t é r i és a z O c h t i n a i patakok egyesüléséből támad. Az O c h t i n a i vagyis S z l a b o s i p a t a k Feketc-Lehota határában, a Fekete hegy vagyis Röczei havas keleti oldalán s a II ütne - necz hegyen eredő csermelyekből alakúi. Ezek Fekcte-Lehotán alól egyesülvén, délkeletre kanyarodnak tovább s igy N.-Szlabos, Roch falva és Ochtina mellett haladnak el, Nagy-Szlabosnál és Roc-hfal'A- nál egy-egy tetemes, balfelöl, éjszakkeletröl jövő csermelylyel nüve-

kedvén. Ochtimin alul a már jelentős folyócskába az **éjszakról jövb** R e **s t** é r i ág ömlik, mely Hankó környékén a Rovna **havas és R&dzim** között s kivált ennek két völgyében eredő csermelykék **egyesüléséből** támad. Ilankó, Markusfalva, Geczelfulva és Restér mellett **kanyarodik**

Digitized by Google

el. s a **B** e r d a r k a i, G e c z e **1** i, P é t e r m á n y i **s** nehány **más csermelykével** növekedik. Az egyesült folyócska Ochtina felöl **Csetneken át** Kún-Taplócza és Páskaháza mellett kanyarodik el **s Pelsöcz** nyugati oldalán szakad a Sajóba. Csetneknél még a **Gén e s i, Páskahá** zán alul pedig a G a c s a 1 k i t magába vevő R o z l o z s n a i **patak**kal egyesül.

Pelsöcztöl Lekenyéig inkább délre, Gsoltón át **Beretkéig inkább** nyugatra kanyarodik a Sajó s ott harmadik fő forráságával **találkozik,** t. i. a in u r á n y i S a j ó v a 1 vagyis J ó l s v á v a l.

A J ó l s **v** a vagy **11** s v a a murányi vár két **oldalán eredő** csermelyekből alakúi. Néhány csermely a Sztoski délkeleti **oldaláról dél**keletre folyván Murányalja helységen fut keresztül, **s azután az a** Várhegy másik oldalán néhány esermelykéből **cgybegyülö s nyugat**délnyugatra tartó patakot veszi fel. Murány'Hosszúréten **átkigyódzván, a** Klak s ()sztricza hegyek felöl keletre és Murány-Lehotán **át délke**letre folyó patakkal egyesül. Azután Nagy-Röczét éri s **ott balfelől** a Murányhutánál, a helység felett levő lépés hosszú **barlangból** kiömlő s más csermely kék kel növekedő s a Röczei havas **nyugati olda**lán, Murány-Zdiehava mellett délre és Kis-Rőczén át délkeletre **kanya**rodó bővizű K i s - R ö e z e patakot veszi fel. Azután Vizesrét, **Umrla**-Lehota és Lubenyik helységek mellett elhaladván, Jólsvát éri, s ennek déli oldalán eddigi délkeleti irányát csaknem egészen délivel **váltja fel.** Így Jólsva-Taplócza, Miglész, Süvette, Gicze, Licze, Meléthe **és Be**retke helységeket vagy határaikat locsolja. Útjában kivált **bal, azaz** kelet felöl számos patakkal növekedik, nevezetesen **a** V **iz e a r é t ivei,** U m r l a - h e h o t a ival, a Lubenyik mellett elkanyarodó C **li i s n y ó i-** val, a Magura hegyről lefolyó K o p r á s ival, a Roclifalvától **nyugatra** eredő s Jólsván átmenő patakkal, a Hradekröl lefolyó **vizecskével, a** M i k o c s á n y ival, mely a N a s z r aj ival egyesül.

Csoltótól és Beretkétöl kezdve a Sajó mind jobban kitáguló völgyben kanyarodik tovább, Gömör-Panith, Sajó-Gömör, Sztárnya, Tornaija, Királyi és Méhi helységek mellett egészben véve délnyugati ıirányt követvén.

Sajó-Gömörnél két ágra szakad, melyek egy **hosszúkás szigetet I** fognak be s 'romai jánál egyesülnek. Runyánál keletre **fordul, de csak**hamar ismét délre liajlik s Kövecses, Reeske **és líanva helységek ha**tárait locsolván, Sz.-Királynál ismét két ágra szakad, melyek Sajó Püspökinél egyesülnek a Rimával. Berctkétöl Sajó-Piispökiig felöl csak a T u r ó c z s a B a r a c z a i patak ömlenek beléje.

A T ú r ó c z n a k két forrásága van. Hosszabbik nyugati ága, a

Digitized by CJOOQIc

Ratkói víz Murány-Hosszúrét és Tiszolcz között, Murány-Lehotá- tól délre a Polána hegy déli oldalán támad, a bisztrói és filléri határokban. A föcsermely délkeletdélre tartván, a Lesz-, Ribnuo- és Fekete vízzel (Cserna-Voda) egyesül s a Tureesnuo hegy alatt folyik el, melyről Turccznek neveztetik; Fillért elhagyván, a Trsztye hegy keleti oldaláról lefolyó Bisztrói s a Gerliczén átmenő K1* okovái csermelyeket veszi fel jobb felöl, s a Vashegy nyugati oldalán délre tartván, Ploszkó keleti oldalán kanyarodik el s igy Ratkót éri. Onnan délkeletdélre folytatja útját s Ratkó-Lehotu és Új vásár mellett halad el; ez utóbbi helységnél jobb felöl a Ratkó-Szuclia i vagy Lipóczi patakkal egyesülvén, Boroszno k, Visnyó, Fclfalu, Szkáros és Alfáin mellett kanyarodik tovább délkeleti irányban. Felfalunál az Ispánmezöi patakkal egyesül s végre Sánkfalvával a Turóoz másik ágával, a Kövii patakkal találkozik.

A Kövii patak Tarosoknál és Szirknél a Vaslicgy két oldalán, a Bisztrai és Valaszkai völgyekben eredő csermelyekből alakúi, melyek közöl amaz a Nandrásival, emez pedig a Rákos ival egyesül. Kövi felől délkeleti irányban haladván tovább, Deresk és Lévárt falvakat locsolja s igy Sáukfalva nyugati oldalán egyesül az előbbivel. A Tnrócz azután Harkácsot kelet felöl megkerülvén, délre kanyarodik s Lökösháza, Otrokocs , Zsór, Beje, Kisfalu és Oldalfala mellett halad el s Méhivel átellenben szakad a Sajóba. Harkácson alul csak jobb, azaz nyugat felöl ömlik beléje két jelentősebb patak, t. i. Lökösházánál a Rási, s Oldalfalán alul a nagyobb patak, mely a Biksze ghi, F.-Vá lyi, K. - Ká losai és Fig bei cserinél} eh egyesüléséből támad, s mely Mihály falát és Nagy-Kálósát is érinti.

A Baraczai patak Abloneza pusztán ered s Téska pusztán, Baraczán, Csízen és Lénártfalán át délkeletre folyván, a Sajó nyugati ágával egyesül.

ő) A Rima a Sajó egyik legnagyobb mellékvize s Gömöiue^ második folyója. Három forrásgból, a tiszolezi, klen o ez' kokavai Rimából gyűl egybe.

A tiszolezi Rima ismét **két forráspatakból alakúi,** me *y* e a Banova, Kicsera, Kucselacli, Fabova, murányi Jávor és Osztne/‘ hegyek keleti, délkeleti, déli és délnyugati oldalairól lefolyé c^eime ^ két gyűjtik medrekbe. A Fabova tetején a Rovni <> vi patak k*1
fakad, mely csakhamar a Zpluzló patakkal egyesül. **Ugyancsak** a Zpluzlóba a Kucselaehon eredő s a Sztrebernye alatt **elfolyó Sztre-** bernye patak is szakad, a Kosztolna nevű térségen. **A három egye**sült patak azután a Rima nevét veszi fel; vele egyesül **a Kacsko-** va, melybe a Sztromplovi hegyről lefolyó hasonnevű **csermely** s a Paleniczán eredő Hluboky szakadnak. Végre még a Remete alatt emelkedő Cserto hegyről lefolyó hasonnevű **csermely is ömlik** a

Digitized by Google

Rimába. Ekkép ez mindinkább növekedvén, Tiszolczot éri, **hol másod**ik ágával a F u r m a n y e c zczel egyesül.

A F u r m a n y c c z forrásescrmelye a **O j éli** víz, **melylyel a** B a n o v a i , a Kicserán eredő s a Krivy Grun alatt a **Borovina völgy**ben elfolyó K r i v y , a **P o h** o r e **11** ó i s a Hradova, **Cservena és** Ja- vorina hegyek által szegélyezett Száraz völgyön clkigyódzó, **a Midi-** nova barlangba eső és azután a Tepliczi völgyet követő **patakok** egyesülnek.

Az igy támadt Rima Tiszolczot elhagyván, délre **tart,** s **a Polá-** nán eredő Re j k o v i patakkal egyesül; azután Fűrészen **át, hol** még az Osztra felöl jövő esermelykét veszi fel, s Hacsava mellett **elkanya-** rodván, Nyustyánál a k 1 e n ó c z i R i m á v a l találkozik.

A k 1 c n ó e z i R i in a szintén két ágból alakúi. **Keleti ága a** Kicserán eredő két csermelykéből támad s azután **a D i v a és S z á l** l á s i k hegyekről lefolyó két csermelyt is felveszi. **Nyugati ága a Ve-** por hegyen támad, az Oltárno nyugati oldalán délkeletre **kanyarodik s** Rasztocsnánál az előbbi ággal egyesül, mely az Oltárno **keleti oldalán** foly le. Az azon két forráságból alakúit folyócska a **Ilavrilovo, Merin-** dovo és Bernakovo s más felől **a** Cseresnovo hegyek által **szegélyezett** völgyben délkeletre Klenócznak tart; mielőtt ezt **eléri, a Babináról** jövő N a g y p a t a k k a l (Velki potok) egyesül, mely **a Cseresnovót** az Osztrától választja el; azután az Osztra nyúlványán, **a Jelsovón** eredő s a linóra alatt egyesülő két patakot, alább **a Haj ópatakot ve**szi fel. Nyustyán átmonvén. a tiszolezi Rimával egyesül.

A Rima azután Likér, R.-Brezó és R.-Bánya mellett **kanyarodik** el, a Szinecz begy keleti és déli oldalán elnyúló völgyet **követvén, s** jobb felöl a L i k é r i, B r e z ó i és S z v a r i n csermelykékkel **növe**kedik. R.Zaluzsánynál a kokavai ággal találkozik.

A k o k a v a i R i m a Forgácsfalva környékén **a Hoinolka** és Javorina déli s a Pietrova és Draliova éjszaki oldalán **támad ; a kle-** nóczi Rimával egyenközüleg délkeletre folyván, mindkét **oldalról igen** sok esermelykét vesz fel medrébe. Ezek közöl legnagyobbak **a nyugat** felöl beléje ömlő A n **t** a **l f** a **1** v a i és O **y u** b á k ó i patakok. **ÍCokavát,**

R.-Lehotát és Rimóczát érintvén, R.-Zaluzsány keleti oldalán szakad a z egyesült tiszolczi és klenóczi Rimába.

Zaluzsányon alul a Rima mindinkább kiszélesedő, igen nyájas és **termékeny** völgyben kanyarodik délre Serke felé s Priboly, Keczege **Rahó,** F.-Szkálnok, A. Szkálnok, Varbócz, Orlai-Törék, Bakos-Törék' **Cserencsény,** Tamásfalva, Rimaszombat, Jánossi, Pálfalva cs d **helységek** mellett halad el. Serkénél keletre fordul s igy Simony, **Du- bony, Mártonfala,** Rimaszécs és Velkenye mellett elhaladván, Sajó- **Püspökinél** a Sajóba merül. Torkolatán felül két ágra szakadván, egy **szigetet képez.**

Az egyesült hármas Rimába bal, azaz kelet felöl szakadnak: **a**

Digitized by újOOQle

Szkálnokival egyesülő Kraszkói, a Felső- és Alsó-Pokorágyi, Zeherjei, a Szútor, Gernyö és Mártonfala mellett elkanyarodó Be 11 é n y i patakok, s végre a Balogh,

Ennek két forrásága van, melyek Nagy- és Kis-Ba1 o g hnak neveztetnek. A Nagy-Balogh Fűrész és Krokova környékén támad ; délkeletre tartván Ratkó-Zdichaván, Róna- és Dobrapatakon megy keresztül s a Poprócsi és nehány más csermelykével növekedik. A Kis-Bal o g h odább nyugatra Polom felett keletkezik s Baradnán és Sztrizsen át délre tartván, szintén csak egy két apró vizecskét vesz fel medrébe. A két ág Hrussónál egyesül. A Balogh azután mint jelentéktelen folyócska Esztrény, Derencs, F. és A.-Balogh, Uzapanyit, Hacsi, Rakotyás, F. és A.-Batka, Diliháza, Zsip, Újtalu, Radnóth, Czákó, Iványi, Zádorháza helységek mellett elfolyván, Rima- szécs és Csíz között kanyarodik továbbá Rima felé. Bal felöl csak egykét csermelyke ömlik beléje, melyek közöl legjelentősebb a Szilit-tyei, mely7 Bugyikfalvánál a Geszt ősivel egyesül s azután a Me-'eghegy felett a Balogba szakad. Jobb felöli mellékvizei: a Kie11en mely Lukovistyét és Papóesot érinti, s ez utóbbi helység mellett a Tót-Hegymeg felöl jövő csermelykét veszi fel; a Padávi vizecske, meJy F.:B»1 *o*gmellett ömlik beléje ; a Pcrjcsi és Tamásii.

Az egyesült Rimába jobb felöl szakadnak: a Zaluzsány ö Keczegei, Rahói, Varbócz i csermely kék ; azután a nagy °úb Apátii patak következik, mely Varbócztól délnyugatra támad\un, Apátiig délre tart, ott a Ma gy ar - Hcgy m e g i vízzel egy ősid vc^tl keletre fordul s Rimaszombaton alul szakad a Rimába : a Majom jövő Dúsa* patak j a Kis-Gömöri patak- Azután a

Górtva és Macskás patakok következnek. ^

A ö o r tva Tajtin felöl a megye határszélén e r e d : 1 a 1*"^ .. éjszakkeletre kanyarodik, Almágynál ejszaknyugatra fordul, Apuit

Digitized by Google

mellett elhaladván, Gortva pusztán és Balogfalva mellett **éjszakra** tart, Várgedén él a várhegy déli oldalán keletre fordúl s igy **Kisfalun** át- menvén, Felednél találkozik a Rimával. .Jobb felöli mellékvizei közöl legnagyobb a Dobfenéki patak. Bal felöl beléje ömlenek : az Egyházas-Básti, Ó-Básti, Balog falvai **s nehány** más apróbb csermely.

A Macskáspatak Pctcrfalvánál támad ; onnan Tamástelke, Jeszte, Gcsztete, Darnya, Harmacz és Jene mellett kanyarodik el, éjszakkeleti s azután keleti irányban. Már Jeszténél kiér a hegyek közöl s azután tág völgyben kigyódzik tovább. legnagyobb mellékpa- taka az, mely bal felöl Geszteténél ömlik beléje s mely Kerékgede felett a Bükk hegyen ered és a Zabottáról lefolyó meg a Serke felöl jövő csermelykékkel növekedvén, Detért locsolja.

f>) A Rima torkolatán alul a Sajó délkeletre fordulván, csakhamar a megye határát éri s egy darabon azt jelöli meg Hét és Putnok mellett: végre Dobicsánynál egészen Borsodba megyen át. Héttel szemben jobb felöl még a II angou y szakad beléje; ennek nagyobb része Borsodba esik. Forrásai is Borsodban fakadnak s **Gömör** határán csak Domaházán túl lép át. Ott keletre fordulván, Szilakszó, Alsó- I Iangony és Simonyi mellett kanyarodik el; azután délre fordulván, elhagyja Gömört s Borsodban folytatja útját, a határhoz közel, Bolyk, Ózd, Yárkmiy és ('zentor helységeket, locsolván, Sajó-Németinél a Sajóval találkozik.

A Sajó halfelöli mellékvizei a Csermosnya torkolatán alul csak jelentéktelen csermelyek. Ilyenek : a Be 1 söcz-Ar dóival egyesülő Hossz úszói patak : a (4 so 11 ói és Göniör-Panyiti cser- melvkék ; a Sztárnyánál beléje ümlü három vizecske. Valamivel nagyobbak azon patakok, melyek a Oselény erdő nyugati oldaláról folynak beléje: a Lenke és Méhi mellett elmenö Hubói; a Keszi felöl jövő Kövccsesi; a Recskei (apró); a Sz.-Királyon átmenő Naprágyi. Legjelentősebb a Po szobai patak, mely Szuhafötöl éjszak nyugatra támad, Poszobánál egy Sziihafü délnyugati oldalán eredő csermelykével egyesül s azután Keleméi* és Máié helységeken átfolyván. Pufiinkhoz érkezik, hol a Pút nők i vízzel egyesülvén, a Sajóba ömlik. Alább még egy csermelybe szakad a Sajóba s azután Gömör ottani liatáriólyóeskája, a Zuponye patak következik, mely délnyugati irányban kanyarodván, Dobiesányon túl szakad a Sajóba.

A Szuka vagyis Zádorfa Ivui patak már Borsodban Ömlik a Sajóba. A (Seléiiv erdőben taniad Tornaijától keletre; Szuhaföig (leire tblv. azután kel tre fordúl, Zádorfalvánál ismét délre kanyarodik

Digitized by Google

s Alsó-Szuhán átfolyván, Dövény mellott otthagyja Oömörf. A 8zuha mellékvize, a R a g á l y i patak, szintén Gömörben Hosszúszó területén Büdöstónál ered; Trizsnél az Aggtelek felöl jövő vízzel egyesül azután Ragályon és Zubogyon megy át, hol a Csákányon átmenő I m o- 1 y a i vízzel egyesülvén, Kelecsénynél elhagyja a megyét.

Végre Gömörben azon vidéken, Kánó környékén, még a F c 1 e- k e s i patak támad, mely Borsodban a Bódvába ömlik.

Gömor délnyugati határszélén a Nógrádmegyén átkigyódzó Ipolynak is támad nehány mellékvize. Ide tartozik nevezetesen a S z u h á - nak nevezett folyócska, mely Zaluzsánytól nyugotra eredvén, Valykó, Pongyelok, Szuha, Fazekas-Zaluzsány és Osgyán mellett kanyarodik el s Nagy-Darócznál Nógrádba kerül. Gömörben jobbról a P o n g y e l o k i és M a s t i n c c z i, balról a S z e 1 c z e i, 8 u s á n y i és (> s - g y á n i, alább még a G u s z o n a i csermelykék szakadnak beléje. — Ugyancsak Gömörben ered a F ü 1 e k i patak, mely a S i d i s a Osu- mán átmenő S e r e g i csermelyek egyesüléséből alakúi, s melylyel a B é n á i víz is egyesül. Végre a kettős Zabar környékén a Hevesbe folyó E g e r forráscsermelykéi vannak.

Gömörnek tehát nincsen hajózható folyója. Legnagyobb folyója, a Sajó is csak tutajozásra használható. Fnnek egész hossza minden kanyarulataival együtt Gömörben körülbclöl líi mfhlet tesz, s ez útjában közvetlenül vagy 56, közvetve pedig vagy 500 mellékvízzel növekedik. Forrásai úgy mint a Guruméi körülbelül Ö000 lábnyi magasságban fakadnak, medrének tengerfeletti magassága Dubiesonynál mintegy 400 láb ; egész esete tehát Gömör megyében körülbelül 2(>00, ** mfldenként 162 ‘/a láb. A'/onban csak Pelsöezig van nagy esete, t or- rásainak távolsága odáig, hol (Ki ni (irt elhagyja, egyenes vonalban 8 mfld. — A Rima összes hossza 1 *'2* infld, forrásai a Fnbován mintegy 4500 1. magasságban fakadnak, torkolata 420 1. magasságban van; egész esete tehát 4080, vagyis mfldenként 240 láb; de Zaluzsánytól s kivált Rimaszombattól kezdve csekély' az esete. Legtávolabbi torrásai a torkolatától egyenes vwytlban 8 mHre esnek.

A Csetnek összes hossza 4’ó, forrásainak távolsága torkolatától »>1 An^’ A Jólsva „ „7 „ „ ., i t ‘ v "
A Turócz „ 61 2 :) „
A Balogh „ 53/4 n 44 2 „
A Gortva „ 4 21 2 „

llitiiialY.v János.

Digitized by Google

II. (tömör megye égalji viszonyai

Gömör-Kishont megyének éghajlata területileg nem rendesen fokozatos, időjárásában évszakilag nem következetes; és általában hii- sebb, mint a megye foldirati szélességéhez képest lennie kellene; mert felső két harmadának területét rengeteg erdőségekkel borított és tetemes magasságú hegységek foglalják el, s azonkívül a szomszédos zólyomi, liptói és szepesi havasok is hathatós befolyással vannak a kör- lég hüsítésérc, mozgalmára és csapadékaira.

Elnézve a sok lakatlan hegyektől, melyek 2—0000 lábig emelkednek a tenger színe fölé, a lakott helyek tenger feletti magassága is 500—3000 láb között változik. Minő nagy ennélfogva a déli lapályok, völgyek és a hegyes, fökép éjszaki vidékrész között magasság tekintetében a különbség: ép oly szemheszökőleg tér el a megye egyes vidékeinek égalja. Míg amott kellemesen mérsékelt a körlég hö-és páraviszonya ; kedvező a nemesebb és értékesebb növényzet tenyészetére, a hazai növények gyöngye a szőlő, ezége a dinnye, dohány, búza gazdaságilag szabadon mívelhetésére: addig itt fent zordon a körlég mivolta, örökös fcszerejének a hullámzása, gyakran szilárdabb párájának az alakja és csak zab, burgonya és nehány más élelmi növények tenyészetére alkalmatos ; itt majdnem havasi természet honol. Az égaljnak e metsző ellentéte és alább lcirandó kivétolszerü mivolta oly természeti nevezetesség, mely megérdemli, hogy közelebbről ismertessék meg.

A megye hegységei és domborzati viszonyai az előbbi fejezetben bőven lévén leírva, itt csak némely föniozzanatot emelünk ki annak külső alakzatából. Láttuk, hogy a megye köriiné jc tetemes hcgylánczokkal van bebástyázva, melyek csak két helyen szakadnak félbe: délkeleten, hol a Putnoki völgylapály van, és délen, hol a Zabari szűk völgyet találjuk. E két szororoson kivül a megye belsejébe csak hegyeken át lehet jutni. Ezen h a t á r h e g y s c g kerítésén belől és tőle különválva van egy összefüggő, közel 20 Q mHdnyi hegytürakeleg, a k ö z b e n s ü h e g y s é g , melynek éjszaki magas zöméből mértföldekre nyúlnak le dél felé, a megye belsejében, a változatos öblii és dereksegü völgyek. Azo"n belső hegység körösköriil vízvezetö völgyekés lapályok által van elkülönítve a határhegysógtül. Lgyanis éjszakon a Murány és Tiszolez közötti harántvölgy, mely vízválasztó dombbal bírván, félkörben mindkét végén délre h a j l i k , nyugaton mint ti- s z o 1 c z - b r e z ó i v ö 1 g y a Rima folyóját vezeti a s z o m b a t i 1

Digitized by Google

a -

Digitized by Google

pá 1 y r a, keleten mint m u r á n y -jó 1 s v a i völgy a Jólsva vizét önti Bercikénél a megye keleti lapályára a t o r n a i j a i r a ; e két lapály azután délen a s z c c s i l a p á l y l y a l egyesül. Határhegysé- günk többé kevésbé közös a szomszéd megyékkel; de a különvált belső hegység oly kiváló sajátja Gömörnek, mint az azt övező R i m a J ó l s v a és a közbenső fővölgyeiből kisietö B a l o g h é s T h t i r ó c z kis folyói, melyek e megye területén erednek és a Sajóba ömölvén azon végződnek is. Ha ráutalunk az alább említendő Garam folyójára, mely éjszakon hagyja el a megye határát: úgy ezen hegyrajzi kép szembeötlő hasonlatosságot mutat Magyarország alakjával kicsinyben.

A határhegységnek éjszaki része a legszélesebb, kiterjedése vagy 12 □ **mfldnyi. Ide** tartozik az u. n. G a r a m v i d é k (Hron) hét hely**séggel és** 12,000 lakossal; a 24(38't. sz. feletti magasságú Vereskö **helységben** volt lebtani állomásunknak alább adandó jegyzetei szerint, **ez leghidegebb** vidéke Göraörnck; éghajlata vetekedik a norvegiaival: **itt a tél** nagyon hideg, eltart hét hónapig; a tavasz és ősz igen rövid; **a nyár** legmelegebb hónapjaiban is fagyasztó derek és zivatarok aka**dályozzák a** gyengébb élelmi növények tenyészetét. így 1857-ik évi **Junius 14** én —5.05° **R.** fagy volt; a legmelegebb évszakban is hirte**len hólepel** fedi be az itteni havasok tetejét; 1838-ik év julius 25-én a **murányi** hegyeken bokáig esett a hó; a lebtani csapadék is itt a leg- **nagyobb mennyiségű.** S u m j á c z o n (2803'), T e l g á r t o n (2773'3 **és** V e r n á r o n (2428') gyümölcsfa nem tenyészhet; borsó-bab némi**leg csak** zöldjében használható; Sumjáczon a tudományt kedvelő **Wagner** erdész úr egy apró fehér szilvafajtát termeszt; egyéb gyü**mölcsfákkal** tett kísérlete nem jutalmazó; ugorkáját egész nyáron **üveg alatt** növeszti; általában e vidék élelmi főterménye a zab és bur**gonya** ; **árpa** kevés, őszit nem vethetnek; a tavaszi rozs meg lejebb **Pohorellán** sem sikerül kellőleg; mig csak a káposzta, saláta, kender, len **és a föld** alatt növő répa- és hagymanenniék állják ki az éghajlatot. Legnagyobb völgyét e vidéknek, t. i. a Garamét, éjszakról a Li- **r á l y h e g y** (6115'), O r l o v a (5(384') és egyéb társhavasok szegélyezik ; nyugatból és délről a 4 Q mfldnyi egészen lakatlan begy ˢ **erdőség terül** el Zólyommegye határáig; csak a murányi hegyekben van **egy S z** t u d n a nevű kerülői lak, mely 3771 lábnyi magasságban fekszik a **t.** sz. felett. A völgy alsóbb része, bár Gömörnek abban utolsó helysége P o t o m k a még 1975' magasságban van, a gyümo cs fa **és gazdasági** veteruények termesztésére már alkalmatosaid», **dékkel** összefüggésben van még *a* kelet felé kanyaróié és hasonló dón égaljj[il]® ^iró G ö l n i c z v ö l g y e , melyen a híres regényes.

Digitized by Google

S z t r a c z e n a vasgyári telepít vényben is csak a biszke és ribiszke érik meg. — Az itt leirt egész vidék legnagyobb részben fenyvesekkel van borítva.

Határliegységiink nyugati részében is vannak a 3000 lábnyit megközelítő magasságban fekvő helységek, melyek igen hideg éghajlattal bírnak. A Rima folyótól emelkedő K o k a v a i v ö l g y végére hat órai út után jutunk fel, hol a 0 s c r t j á z hegy elnyúló s meredek hátán, Zólyommegye kezdetén, fenyves erdők közepett fekszik F ó r - g á c s f a l v a (tótul: Lom); ez is szomorú laka az embernek. Rendesen éghajlati ridegség karöltve jár a talaj silányságával; itt azonban a fekete, zsiros televény termékenysége meglepett; mégis a lég zordon- sága miatt csak a zab, burgonya, káposzta és effélék tenyésznek leginkább ; a gyümölcsfák egész kincse egy pár szilva- és két cseresznye- fára szorítkozik, melyeket a lelkész és tanító kertjében találtam; ezek júniusban kezdenek virágzani és szeptember 8-ka körül egyszerre érnek meg, hihetőleg már a csípős derek segedelmével; a lelkész űr egyéb gyümölcsfák ültetésével is akar megpróbálkozni; a tavaszi rozst kezdik sikerrel termeszteni, sőt őszi vetésre is kezdenek ily kitűnő televény mellett gondolni. Csemege gyanánt a felfutó lengyelborsót, földbe tűzött fenyőágakhoz kötözve — mint szőlős vidéken karóhoz a venyigét — termesztik a mezőn, melynek minden egyes borsótökéje csak ágasbogas üstökén érlel sok magvas hüvelyt. — Ily égalju helységek azon földháton még D r a b s z k o é s O t t i l i a . — Nyugati hegykerítésünk Csertjáztól délfelé Osgyánnál a losonczi völgybe si- múl; itt közigazgatási határvonalunk a természetes begy határon kívül esik; ezen oldal szclidcbb éghajlattal bír.

Keleti határhegységünk éghajlat tekintetében ismét jellemzetes, másodrangú 1030't. sz. felvidéket képez; ebből vagy 8 Q mfldnyi terület tartozik megyénkhöz. Felső kisebb fele több falvaktól lakott térkelyt (terrnsse) képez, mely éjszakról igen meredek, néhol 80 fokon felüli hajlású sziklafalakkal üO— ö() öl magasságra emelkedik az alatta folyó Sajó szinc és vidéke fölé: e felvidéken fekszik Aggtelek, a Torna megyéhez tartozó Szilicze, barlangjaikkal, igen sajnálom, hogy e vidéken lebtani észleléseket ekkoráig nem cszközölheték, azoknak eredménye igen érdekes lett volna. E térkelynek felülete leginkább töbrök- böl (völgyekből), hullámos és kúpos dombokból áll; vízforrásai gyérek, patakjai kicsiny vizerek, többnyire a televény alatti üreges mész- kötalajba vesznek el ; és igy a lebtani vizek legnagyobb részben mint barlangvizek a hegység alján, néhol malmot hajtó erővel folynak ki. A környező magas hegytetők, sőt a láttér hátsó színén felmerülő, örökös

hóval fedett, szepesi Kárpátok csúcsai is hidegebb levegőt bocsátanak azon vidékre; ennek égalja tehát hidegebb, szellősebb és szárazabb mint a közel alatta fekvő Sajó völgye; éjszaki részében a kukoricza nem, a szilva is alig érik meg] (Szilieze) ; mindazonáltal a számos völgyeletek, tölgyerdőséggel fedett dombok és csúcsok elég oltalmat adnak egyéb mezei tenyészetnek. E vidéknek déli nagyobb fele, a S z á r a z v ö l g y lassú eséssel hajlik be a

Digitized by Gooole

miskolczi lapályba és már sze- lidebb bortermelő égaljban részesül.

A déli hegyöv csak láttávilag tetszik összefüggő hegyláncznak ; valóban pedig az ajnácskö-zabari tckervónycs szűk völgy jellemző két hegycsoportot választ el: a vulkánikus bazalt- és a Imrinadlagos neo- gén képlethez tartozó homokköhcgycket, vagy, mint az itteni magyarság mondja, som kő- és a p o k a k ö-hegyeket. Valamint azon ember- elötti ös korban, midőn a Pogány vár nagy k rátérjeböl kiokádott láva itt a számos bazalthegyeket alkotá, ez volt a mostani Gömörnek tüz- hona : úgy most is e vidék legmelegebb tája megyénknek, daczára az Erdöhát azon magasabb apokatérkelyénck, melyen a dinnyét termelő Szentsimony, Hangony és a t. fekszenek.

Végre Gömörnek belső hegyvölgyeiben és déli lapályán a tengerszin feletti magasságnak, a körlég s növénytenyészet mindazon viszonyai ismétlődnek, melyeket imént általában a megye természetes határbástyájáról, a határhegységröl elmondtam; ismétlődnek pedig jellemző kiosztással. IIol észrevétlenül lassan emelkedik a földfelület a tenger szine fölé, ott úgy mint Alföldünk síkján, a foldirati szélességnek megfelelöleg lassan no vagy apad a körlég mérséklete; ott tetemes szélességi különbség is csak csekély változást okoz a léguiérsék- letben és növényzetben. Hol ellenben hirtelen emelkedik a felület a tengerszín felett, ott már egykét pereznyi különbség a földirati szélességben (egy perez annyi, mint egy negycdmíkl), nagy változást okoz, s az égalji eltérések annál nagyobbak és hirtelenebbek, mentül nagyobb különbségek mutatkoznak a told felület domborzati viszonyaiban.

Lebtani észlelések nélkül is meggyőződhetünk Gömör megyében az itt érintett égalji különbségekről ; ezekről tanúságot tesz az egye« vidékek különböző növényzete, melyet gyakran már néhány órányi távolságra találunk. Egy szóval a lakott vidék évi höértékét szembe tünöleg módosítja a tengerszín feletti magasság, a hegyek általi védelem, vagy védtclenség éjszakról és a nap irányában! fekvés, vagy attóli eltérés.

Három rendű fö v ö I gy o k e **t különböztetek** meg megyénk belsejében : 1) a liatárhegységből lenyúló begy ágak által képzetteket, k[e']

Digitized by v^ooQle

leten a Dobsina liosnyóit, melyen a Sajó ered, és a **Csetnek**-Pelsöezit, mely Cselnek patakját viszi a Sajónak; **nyugaton** a Forgácsfalva-Kokavait. **A** Dobsina-Rosnyói **völgynek** legfelső helységében, Rédova hideg talaján a zab, burgonya **és tavaszi** rozs terem meg legjobban, a kukoricza és baraczk fajták **nem érnek** meg, mig ugyanazon völgyön két órával lejebb, Rosnyón, **a kukoricza** a szabad mezön, a baraczkfajok és szőlő a kertekben jól **diszlenek. A** Csctnek-Pelsöczi völgy felső végén fekszik **Feketelehota gránit** talajon, ez is, mint Rédova, inkább a zab, fenyő és afonya **hideg ha**zája; egy órával lejebb Csetneken a legfinomabb mindennemű **honi** gyümölcs és hires dohány terem; az urak turkesztáni tökéletes **dinnyé**ket termesztenek. **A** kokavai völgy is, bár ezeknél hüsebb, **hasonló ég-** alji eltéréseket mutat lefele való terjedésében. 2) **A középhegység** £'»- völgyei a Balogi és Ratkói; a legéjszakibb Trsztye **hegyé**nek csúcsa alatt fekszenek, leginkább csak zabot, burgonyát **termő ri**deg vidékii Po 1 om és Kroko va helységek közel 2500 magasságban ; ezeknek déli irányú völgyeiben, csak egy pár órai **távolra is, az** égalj felötlőleg melegebb, igy a bortermő Baloghon, U. **panyiton,** Vályon, Benyén. 3) Félkör gyanánt, éjszak felé domboruló **leghosszabb** völgye Gömör megyének, mint már említem, az, mely a belső **hegysé**geket választja a határhegységektől; ennek keleti része a **Murány- J**ó**1** s v a i völgy melegebb éghajlatú, mint éjszaknyugati **része** a **M**urány-Tiszo**1**cz-Brczó i, mert ez legkiterjedtebb **erdőségek**kel és magas hegycsoportokkal vétetik körül, melyek a **hasonlóan** erdős és havasos zólyomi vidékkel érintkeznek, honnét azonkívül **e** völgy az oda felnyúló kokovai és klcnóczi völgyek által is hüttetik; **különben** c völgynek különböző pontjain is van a növényzetben felötlő **különb**ség. Szóval ezen völgyekben, azoknak egy kis fordulata, **egykét órai** lejtése a meleg évszaki növénytenyészet időtartamára 4 — 6 **heti kü**lönbséget okoz, az éghajlatnak oly ellentételét eszközli, minőt **más kö**rülmények között a földirati szélességnek 30 mfidnyi különbsége is alig eredményez.

A szölőmivclö vidéknek határvonala a megyének két felső harmada alá esik, s nyugatról keletfelé Zellerjén a szélességi 48° 25/, Balogh ona 48° 27/, Vá1y- s Bején a 48° 25', S**aj**ó- Gömör'ön a 48° 27', Ragái yona 48° 25/ alatt húzódik ; tehát jóval délibbre kanyarodik mint Torna, Abauj, Zemplén, Ung, és más nyugati megyékben. Ez szintén azt bizonyítja, hogy Gömörnek hüsebb égalja van, mint földirati fekvésénél fogva megilletné.

A növény virágzásnak kezdete, a gyömölcsérlelésnek és a ván **dormadarak megjelenésének ideje szintúgy az éghajlat természetrajzi jelveihez tartoznak. 1857-ik évből vannak egyidejű jegyzeteink Ros- nyóról, Rimaszombatról és a zordonabb éghajlatú Dobsináról terv szerént ugyanazon term ész etrajzi egyéniségek felett,- megjegyzendő itt, liogy ez évben a kikelet igen jókor nyílott, más években az itt jegyzett jelenségek 8—10 nappal későbbre tehetők.**

Digitized by Goode

Rimaszombatban Rosnyón Dobsinán mart. 20. — april 12-kéig, april 3. — 20-káig, april G. — 30-káig egymásntáni rendben következő növények kezdették meg virágzásukat: akörn o- gyorófa (Coryllus avellana), mézgás égerfa (Alnus glutinosa) , leány kö körcsin (Anemone pnlsatilla, lókörmü szattyú (Tassilago farfara), csigolya fii z (Salix pnrpurea), rezgő nyárfa (Populus trenniln), madár s 6 sdi (Oxalis acetosella), virnáncz gálámé (Isopyrnm talyetroides), újjas **k** o 11 ike (Corydalis digitata), tüdőfügálna (Pulmonaria ***off.)*** , mocsári góly ahir (Caltha palnstris), berki kökörcsin (Anemone nemorosa), hú- sós somfa (Corntis más), szagos és csuklyás viola (Viola odorata ct ambigna), pongyola pitypang (Leontodon taraxacum.)

	Rimaszombaton	Rosnyón	Dobsinán
a kajszinbaraczk, fPrunus arm.)	"P1*'1 ,3'kán	apnl 16-kán,	május G-kán
acseresnyés megy (Prunus cerasns, mer.)	aPril l8'kán>	aPril	,nA>ns 8 kAn>
ugyan az érett	jnn. 3-án,	jun. 12-én,	jun. 20-án,

akörtve és alma (Pyrus com. ct malus) rendesen nyolez nappal később virítanak mint a cseresnye, de ezen évben a közbejött fagyos időjárat miatt elkéstek.

	Rimaszombaton,	Eosnyón,	Dobsinán,
Az első pacsirta jelentkezett	márcz. 4-én,	márez. 8-án,	márcz. 30-án,
az első fecske	márcz. 28-án,	april 5-én,	april 8-án,
erdei szalonka (schnepf)	márcz. 16-án,	márcz. 28-án,	april 7-én,
az első ka kuk	april 7-én,	april 17 én,	april 30-án.

Most már a lebészetnek megfigyelt számtani adatait közlöm. Észleléseim Rosnyón kilencz évre terjednek; öt éven át magam saját, négyen pedig a bécsi lebtani intézet eszközeit használtam. Hő kivána- tom volt Gömör megye éghajlatát kifürkészni, de egyelőre is kevesel- tem e czélra csak egy földrajzi pont kiismerésén dolgozni, látván a megye egyes vidékeinek feltűnő égalji eltéréseit; a Rosnyón nyert megfigyelési eredménnyel nem jellemezhettem volna az egész megyének éghajlatát. Feladatom lett tehát, egy időben a megye több pontjain észleléseket eszközölni. A megye leghidegebb vidékén, t. i. a Garamon ez ügynek bold. *Kanf mami K.* orvos, a déli részben, t. i. Rimaszombaton *Hamaljár fC.* gyógyszerész urakat sikerült megny ei nem ;

e kőt állomásra a bécsi lebtani intézettül szereztem szabatos hév- és csömöröket, melyekkel Hamaljár ur négy, Kaufmann ur közbejött halála miatt egy és fél évig velem egyidejűleg észleltek és jegyeztek. Igen megörvendeztetett ezenkívül a garami állomáson Kaufmann úr utódjának dr. Mauks K. úrnak legújabban hozzám küldött két évi lebtani észleletéinek kivonatos jegyzéke, mely bár a mienkkel nem egyidejű s későbbi évekről szól: mégis megyénk közép höértékének ki dolgozásához nagyon becses adalék. A becsi lebtani intézet birodalmi állomásainak az észlelés tiszta kezelését illető utasításokat küld, melyeket én göraöri társaimmal is közöltem : igy megyénk éghajlatát jellemző adataink a lebészeti tudomány kívánalmai szerént készültek. Észleléseinket

Digitized by LjOOQle

naponként három izben jegyezgettük, s azoknak kivonatos eredményeit az alább következő rovatos kimutatásokban közlöm. Összes észleléseink végeredményei következők.

1. Légmérséklel.

/) Mérsékleti szélsőségek.

A) Egyidöbeniészleléseknél:

a) 1857-ik h'bt.uii évben 7) :

Rosn yón legnagyobb liitieg — 16.80" R. deez. 5-én (ugyan ez napon Riniaszonibat.ban — 17.00" R. ; Vorosk ön — 21.58° R.) legnagyobb melleg -{- •25.40" R jul. 27-én (az napon Rima- s7.ombatban -j- 20.47" R ; Vereskön -|- 18.60° R.)

Riin a s7.oin l> a t b ii n legnagyobb hideg — 17.00" R. decz. 5-én (ez napon Rosnyón — 16.80" R., Vereskön — 21.58" R.) rlegnagyobb meleg -f- 25.68" R. jul. 27-én (ez napon Ros- nyón -f- 25.4o" R., Vereskön -}- 18.6.4" lt.)

b) 185«, 1859, 1800-ik evekben:

Rosnyón legnagyobb hideg — 15.00" R, 1858. febr. 15-én (ez napon Szoinbatbu-ii — 7.04" R.)

„leguHgyobbinelleg -f- 25.60° R. 1859. jul. 22-én (ez napon Szombatban -f- 22.16" R.)

Riina9zonibatbanlegnagyobb hideg — 15.95" R. 1858. febr. 25-én (ez nap Rosnyón — 12.40° R.)

„legnagyobb meleg -f- 26.47" R. 1859. jul. 14-én(ez napon Rosnyón -|- 24.60" R.)

13) Külön időbeni észleléseknél: ti) Rosnyón 1*50, 1851, 1*852, 1853 és 1850-ik években:

legnagyobb hideg — 24.00" R. 1850. jan. 25-An.
legnagyobb meleg -j- 20.89" R. 1852. jul. 16-án.

7 A lebtani óv deczemberrel kezdődik és novemberrel végződik.

Digitized by Goosle

b) Vereskön 1864 és 1865-ik években:

legnagyobb liideg — 25.00° R. 1864. januárban,
legnagyobb meleg 23.00° R. 1865. júliusban.

2) *A légmérséklet évszaki középért ékei.*

a) Tél: Rosnyón 9 évi észlelés után . . . . — 2.53° R.
Rimaszombatban 4 évi észlelés után — 2.99° R.
Vereskön 3 évi észlelés után . — 5.51° R.

b) ..... Tavasz: Rosnyón -j-..... 5.72° R,
Rimaszombat hon ..... -f- 7.20" R.
Vereskön -}- *•9(_,n R.

c) Nyár: Rosnyón -{-13.81° R.
Rimaszombathou 4- 15.84° R.
Vereskön -j- 9.61° K.

d) Ősz: Rosnyón -p 6.26° R.
Rimaszombat hon -f- 7.25° R.
Vereskön -f- 3.75" R.

8) A lég mérséklet középértékei.

Rosnyón 9 évi észlelés után -j-5.82" R.
Rimaszombatbon 4 évi észlelés után -f- 6.79° R.
Vereskön 3 évi észlelés után ..... -f- 2.59" R.

Ezek szerint egész Gömör**megyének** évi középmérséklete -j- 5.06" R.

Ha legdélibb vidékén tehettük vólna észleléseinket a hö foknak több százalékújával magasabban ütött volna ki a megye közép köfoka.

Források mérséklete.

Rosnyón egy éven át 12 vizforrásnak havonkénti vizsgálata ntAn .... 7.24° R.
Rimaszombatban két éven át egy vizforrásnak havon- kinti vizsgálata után..... 7.43° R.

4) Párhuzam az éghajlatok között.

(Humboldt S. munkái után.)

Rosnyón az év közép mérséklete -f- 7.27° Cels. (-f- 5.82° R.); Danczigban + 7.68° Cels , tehát melegebb a rosnyóinál.
„ a tél közép mérséke 3.16° Cels (— 2.53" R.) ; Kőnigs- bergben —- 3.26° Cels.
„ a tavasz közép mérséke + 7.15° Cels. (+5.72 ' R.), Boros- lón -f- 7.21° Cels.
a nyár közép mérséke -J- 17.26" Cels. (+ l3.8lu R.), Berlin ben -f 17.60° Cels.
az ősz közép mérséke -f. 7.83" Cels. (-+- 6/26" K). Boros* - lón -f- 8.12° Cels.

Digitized by LiOOQLe

Rimaszombathon az ó v középniérséke -f- 8.49" Cels. (-f 6.79" B) Berlinben -f~ 8.50° Cels.

Rimaszombatban a tél közópmérséke — 3.74" Cels. (— 2.99" R.), Stockholmban — 3.G7o Cels.

„ a tavasz középmérseke -|- 9.08" Cels. (-}-• 7.26° R. >, Londonban -|— 9.33 Cels.

„ anyárközépin érseke -f- 19.80" Cels. (-f- 15.84° R.), Brest bon (éjszaknyngat. atlanti tengerpart Frankhonban) -j- 19.80° Cels Varsóban -f- 20.60" Cels.

„ **Azöszközépmérscke -}— 9.06" Cels. (|— 7.25° R.), Koppén - liág A. bán -{— 9.21" Cels, Varsóban -f- 9.70° Cels.**

Voreska naz évközépmérsékc -f- 3.21" Cels (- |— 2.59" R.), Moszkva bán -|— 3.26" Cels. ; PétervArott 3.80" Cels.

„ a tél középmérsékc — 0.89" Cels. (— 5.51" R.), Eafiord (Islan*l éjszaki öble) — 6.20" Cels., Abo (Finnorsz&g) — 5.38" Cels.

„ atavaszközépmérséke -|— 2.37" Cels. (|— 1.90° R.), Abo 2.64" Cels.

„ anyArközépniérséke -J— 12.01" Cels. (—f- 9.G1" R.), Unst (Scotia) -|~ 11.92" Cels.; Reikiavik (Island fővárosa) — 13.80" Cels , mennyivel melegebb !

az ősz 6 7,épinérséke—|— 4.69" Cels. (-{— 3.75" H.), Abo —f- 5.45° Cels., Dronthoim (Norvégia) -f- 4.57" Cels.

II. Lég- ős párnnvonins és felhozol Uosnvón

A körlég nyomását Kapellerféle odénylégsúlymérövcl. a körlég- nek víztartalmát és párájának feszer« jét száraz és nedves hévmerök- böl álló készülékkel észleltem; a lég nyomását a légnek fagypontjára számitám át; a pár a feszt, a lég nedv tartalmát pedig a két liévméröi hökülömbség és a légnyomat számbavétele mellett, adott mennyiségtani képlet szerént dolgoztam ki. A lég- és pára nyomása párisi vonalokban, a lég nedvessége pedig számokban van kifejezve; 100 a körlégnek párával tökéletes telítését mutatja ; ez tellát legnagyobb nedvességi szám : azonban valamennyi csak viszonylagos és nem absolut értékkel bir; például igen hö vagy erős nyomású körlég nedvmérönkön kis számra mutat, azaz száraznak mondatik, és még is több absolut víztartalma lehet, mint más körülmények között a telített levegőnek. — A felhőzetet a tudósok által megállapított számokkal csak a két utolsó évben jegyezgettem; 10 egészen borúit, 0 egészen derült eget jelent.

1) **A** légsúlyinérö legmagasabb Állása volt négy év alatt 334.49"', logalant abb 313.47*" : e szerént 21.02"' vonalnyi merőleges téren mozgott n hi- trnnyoszlop teteje. Négy évi középértéke 325.46"',

2) A pára Ily Olliat ugyanannyi időben legerősebb volt 5.40"' , Ieg- gyengébb 0.95"' : kő zépfeszerő 2.86"'.

3) Körlégi lieilvosség, legkisebb 52, a telítés és szárazság közötti középérték 76.

4) Ivót évi észlelés szerint az égnek közé]) felhőzető Rosnyóu : 4.69.

A légsúlymérö állásából a bekövetkező jó vagy rósz időjárást szokták

Digitized by kjOOdle

jósolni, de köztudomásilag nem nagy biztossággal. Engem figyelésre ösztönzött a h i g a n y o s z l o p hirtelen emelkedése és s ü l y e d é s e (2 5 vonalnyi egy éj vagy 8 óra alatt), talán en nek értelmét a tennészetvizsgálók biztosabban használhatják fel a beállandó lebtani változásokra : e kísérletet aphoristikus töredékeim alapján némi érdekkel raegkezdhetönek vélem.

1856, 1857, 1358, 1859-ik években Rosnyón :

1. Hirtelen emelkedésnél.

A) Hidegebb ér szakban (októbertől áprilisig).

a) Ha a l i i g a u y o s z l o p l i i r t o I e n e m e l k e d e t t é s m a g a s ságn nie g n i a r a c l t : a fagy növekedett, 3 ízben csendes borús idővel, 3 ízben K. széllel derült ég mellett.

1 ») H a magasság a m ég ezután is emelkedett: derűs ég mellett a fagy még nagyobb lett, magas higanyállásnál í Öl"3 - 3 3 2 '") 1 2 ízben É. széliéi ; alanti állásnál (319— 322 "/ 1 ízben DN. széllel, 4 i/.ben hiányzott a szél.

e) 1 1 a a higany h i r t e 1 e n v e t t m a g a s s á g a i s i n e t s ü l y e - < l e t t : alanti állásnál (3 1 9 —3 2 1 '") 3 ízben semmi változás se volt az idüjarntban ;

1 ízben beborúlt és röviden tartó K. szél támadt ; 1 ízben 1 4 . szel es valtozo deriiseg mellett, a felhők a széllel ellenkező ¡rám bán vonultak ; ele ha magas állásból történt a higanyoszlop emelkedése és azonnali sülyedése (3 3 1 —3 3 4 - 3 3 2 " ') : akkor derült éggel K. szél támadt.

B) Melegebb évszakban (áprilistól októberig).

a) H a a l i i g u n y o s z l o p h i r t e l e n v e t t m a g a s s á g a m r ,n H ~ r a < 1 t : 1 ízben derült éggel K szél, 1 ¡/bon csendes idő következett ;

b) l i a n g r á s i i t á n m é g e m c 1 k e d e 1 1 a l i i g a n y o * 7 l o p - hasonló

volt az eredmény ;

e) h a s i i 1 y e t i t u t á n a : 2 ízben égi háború, 2 ízben borii mellett eibs hiszel támadt

2. H í r *i* <* len sül y é r t é s n é l .

A) Hidegebb évszakban.

. . t i - i - 2 i/ben

a i II *n* a l é g s n I y n i é r ö s i i I y e d s « ■ t m e • ' t h r t « • > 1 c

semmi változás, 1 ízben hóesés j\. széllel;

b) h a s i i I v e d é s e u t á n i ^ m é t e n i e / U e cl t t : - izben stunni»

/ás; 3 ízben hó-eső ; | ízben derii után csendes ködös idő ; 1 ízben váltod"

mellett EN. szél ;

e) H a l i i r t (.] e n s i i | v ,] és n t á n m é -> • < • / « » n t u • 1 s K

0<)M<>K MKOVE.

Digitized by Google

h i g a n y o s z l o p ; **7** ízben hó, eső és lágy idő (Thauwetter) **következett; 1 ízben** deczemberben dörgés-villámlás ; 2 izben csendes idő, 2 izben ÉN. szél **mellett bebo-** rúlt, ekkor felsőbb vidéken földingást éreztek, 326—324—322''' légsúlyméröi **állásnál.**

B) Melegebb évszakban.

a) Ha m a r a d t a s ü l y e d é s : 1 izben eső **N.** széllel ;

b) ha u t á n a e m e l k e d e t t ; vagy égiháború, **vagy** eeö **N. széllel, vagy** változó derüség mellett É. szél támadt;

c) ha h i r t e l e n s ü l y e d é s u t á n m é g t o v á b b i s **s ü l y e d t :** esők következtek néha déli, többnyire N. széllel.

. Kiss Antal,
orv. seb. tudor.

Jegyzet. Némi időjárási adatot Bnrtliolomaeides is közöl ismételve idézett munkájában. Velejők ez : A Gurum völgyén s a/, ezt szegélyező havasokon zordon éghajlat van, a hegytetőket gyakran már szeptemberben, októberben mindig fedi a hó s májusig marad meg·. 1641 aug. 5-én oly hideg állott be a Királyhegyen, hogy 150 ló s két pásztor megfagyott ; 1716 bán a garam völgyi vetések elfagytak; 1768 májusban nagy hó esett, 1795-ben mind május elején, mind végén havazott; 1800-b;m június derekán, 1805-ben **pedig** jun. végén havazott több napig a hegyekben. Az 1799 és 1800-ban **Kosnyón és** Oelitinán tett észlelések szerint a legnagyobb meleg és legnagyobb hideg ez volt :

Év	legnagyobb meleg	legnagyobb hideg	legnagyobb meleg	legnagyobb bideg.
1799	2<s"R.	—10°R.	24°R.	- 9"U
1800	23	13	..	**28** .. –Hl

A ROSNYÓN, RIMASZOMBATON ÉS YERESKÖYÖN

T E T T É S Z L E L É S E K

Digitized by

TÁBLÁZATOS KIMUTATÁSAI.

E*
Digitized by Google

I) Idöjárat Rosnyén, Rimaszombatban és Teres

1857-ik lebtani évben Légnemérséklet Reaumur nevmeroje szerént

hónapok	észlelési állomás	leg nagyobb meleg	nagyobb középhév	hideg középhév	déli középhév	estvéli középhév	jhavi közi
December (1850.)	Rosnyó	+ 4. 2°	— 10. 8"	— 4 '2*2"	— 0.80°	— 3.02°	—
	Szombatin	+ 1.61°	— 17.25"	— 3 t>5"	J— 1.72"	1 3.15°	—
	Verrskö	+ 3 r>3°	— 21.fi8"	0.08°	— 1.33° I	5.23°	
Jamul r	Rosnyó	+ fi"	— 12. 1"	— 2.87"	— 0.18"	— 1.08"	
	Szombatin	+ 2. 7"	i — 10.85"	— 2 12"	— 0. 4s"	— 1.51"	—
	Veresko	+ 0. fi 2°	— 1G.72°	0.28"	— 2.39"	j — 5.55°	—
Február	Rosnyó	+ 2. 8"	— 13. 7"	i 7.25"	1.20"	4.8t	
	Szombatin	+ 1.07"	! -- 12.75"	- 7.08"	— 2.30"	— 4.8 1"	—
	Vrreskü	+ 3 . s i "	— is.06"	1 1 .05"	— 0.32"	i 8.6(0	1
Martins	Rosnyó	+ 8. 7"	— 7 0"	1 .40"	4- 3.54"	+ O.05"	1 >4"
	Szombatin	+ 8.82°	0 . 8 i —	0.80"	4- 3. 13"	1 .09	:+
	W icskb	+ 4 :í 7 "	— 0.04"	— 1 .fid"	4- 0.78"	3.77"	
Április	Rosnyó	+ 18. 4"	--- 1. 4"	i + 4.12"	+ 11.37" !	k- 0.08"	+
	Szombatin	+ 10.70"	- 0.04"	+ . 50"	+ 12.17 ,	4- 8.30"	+
	VlTOsk *»	+ 12.22"	— 3.87"	2.03"	4- 6.01"	4- 1 01"	'4-
Junius	Rosnyó	+ 18. 0"	+ o.'.iO"	+ o . i o "	+ 1.1 Ol"	+ y fit"	+n
	S/.fiinl»at li.	+ I . *>7''	+ 7 O.V	+ 11) ,8fi'	+ '1 ifi"	+i
	YYroskö	+i>	-j- O.- JS"	+ fi fifi"	+10 .20"+'	8fi"	+ .
	R os iiyn	+-'- • +-- •	+ fi. 7n	+	+ 10, .02" +M	0.." +1.	
	S/.oinliat li.	+ ls.23"	+ :J.VS-	4-io.'to" + S.l:d"	-h»7 .(>0 +K5 8 1 " , + 7	fi:i +1; lő" + .	
Julius	Wívskü	4" 1	-	+ 10 12	öl" + 1 2 ,	u.r +i	
	Rosnyó	+20 ti"	fi.Ofi'!!	.VJ" + 13	+ 18 7 4 "	+i. fii1	
	Szomba tin	—j— i s 03"		3 i" +	+ : f i ,	+i	
Augustus	NYtvsk íi	+ 21. r +'2" -f"	+ 4 1"	1(4.77"	+21 . 1 0 " ' +	fii" +i	
	Rosnyó	+20.30"	+ s . 8 2 " + fi 75'	+ 12 Ifi" -j—1 *2 .	11 s 10 +	.fi:.' +r . + 12 + lfi - 07" +1!	
September	Szombatl i.	+ 20. o "	i i. fi'	4- 7 G i" + 1 1	4- fi" + !'>	22 + 47 "	+1
	YVreskó	+ 20. ,	■ 1 .01	+ s. •;	+ 10 .07	4-i 0 fii	+1:
	Rosnvó	+ 17. 3	1 3 2""	4- 1 o.f	+ ,	4- 4 03	+'
October	Szombatl i	+ 18, .	¡4- 1 . 4	4- 0,	1+1 80	'4- 8 08	+ ;
	YYívskó	+ 17. Ö	•4 2.02	+ 7,07"	+ 13 ,53	4- 0.	+ ‘
	Rosnyó	+ 11. .17	1 .01	¡4- 1 21	+ 0 14	+ 1.	4- ’
November	Szombatin	4-	j . 8,04	I - 1:00	4- 3 .17	4- 0.	+ 1
	Veivsko	+ 7. s:	-- ;».	• 1,('6	+ ,	4- 0 44	i-h(
	Ro<nvó	4- 70	1 11.51'	3.24	4- i- .03	1 - 44	
	Szombati	'—* 1	í i 1 *•. s	+ '	" Ifi	i+ f	él
·ÍZ t‘£t*SZ	Rosnyó	+ 2 fi. 27.	>* . ,1	i í 2o'	+ 9 "	i f or	+ 1
1S57-	Vmvskó	Jul	—„ S r* ¡				1
ik	s	+ 20. , 17 Jul	i !7.20"	"+ 1. :'0	+ 0, .82 "	+ 0 13 "	r1 4 '
lebtaní	Z111111	+ ,;o	21 :»s	4 1 20	,+ 47	4- 1 21	el
évben	1 ■ 1111	Aug. 1. nmnnyis	u> iri'n. r** m*zvo	1 -¡-■gyMiS?	" i i	+ • Vereskön esik	
	A ltbtani csapadék	og« a,of os	m< hatott H/e*n	íw.fb. t/ibla i 11 p t	at A ha : e	szerént a	
				<> rov			

ram vidék) egyidejű észleletek szerint 1857. évben.

albözet	lcbtaui csapadék			körlégi mozgalom			villany	uvsz.ikok közép imrséhc Reaumnr sz. _____
Bcs I^ * | S	at et £	C st	u	mennyiség	e. | 1 1	i szelek tartania órák szerint	ural kod ó szél	égi háború	Rosnyó Szombatit VereskO
8 i 1 16!	3	41		0.27'"	4	17 óra	E		
7 17 1	4	2—		0.36'"	11	160	N		télben
8 15—	2	7 -		7.03'"	—	24 *n*			
J- 111	2	1 _		1.99'"	8	96	E		
1 U —	—	4—		2.05'"	15	121	E		
1 7 1	—	8—		13.37'"	7	1- r			— -2.9:3' _ ;3. 00°— 5.31“
5 8 2	—	2—		8.79'"	3	58 77	E		
1 .. 0	—	3—		3.07'"	9	6-2 77	N		
•) 3!'	—	1—		3.37'"	17	21-			
1 10 5	5	3—		10.98'"	12	173	E EN		tavaszkor
1 1- 3	5	4—		8.-24'"	16	154	K		
ló 8 1	3	4—		18.21'"	15	•25 n			
7 1 —	9	2 _		3.79'"	23	3- 77	E		
0 13 —	1	1—		3.58'"	15	150	N		
1 :j	1	*2*—		2.75'"	13	198 77			4- 6.07" + 7 1G° + 2.09"
ti ' 16]	1		_	16.44' "	13	1 11	E		
i] 11	9-	—		13.69'	19	10* r	E		
1) 1 - 3	5	—		19.76' "	22	•26 77			
i 8i	1	—		13.01' "	23	312 79	E EN		nyárban
>í U -	1	—		25.48'	19	110 TV	K		
1: 1 1	8	—		30.19'"	•2	108 n			
1 li	1			1.34'"	16	156 79	EN		
1 16	9	—		•23.2	•2	152 77	N		
21 7 —	1	—		62.42'"	16	' *71*			+ 13.44° +15.68" + 9.86°
> 1	7 _		1	*19.71' "	17	196 77	E		
2 1	8 —	—		:33.85'"	9	72 77	K		
j8 —	1 —			1 44.62'"	11	: -			
4 1	3 _	—		| 6 72'"	15	1 77	E		
2 —	5 —	|		| 3.41'"	13	100 77	N		őszkor
y íi	6	*2*	2	13.76' "	4	98 *r*			
•i 15	8	I _		26.46' "	13	110 99	E		
4 3	8 —	'		13.70'	1-	86 79	K		
18	6 —	—		30.79' "	10	206 79			+ 6.7:3° + 7.38° + 3.63°
8 13		1·		7 .33'"	10	163 79	E		
10 ■	6 —	!		9.57'"	8	68 r	E		
7i 2	3	1—		14.25" '	11	37* 77	K		
86il >	7	23	1	9.70"	16	1 8- nap		1	
7C 4	5	1			2	2		3	
78 !	7	l_			16	1 nap	N és	nem jf	
152 1 8	9	14 _		11.68"	6	1 óra	Ív	gye/.trlett	
Ull 129	6	25 i		•21.7 1"	15	111 nap	. pycz	1	
						11 óra	tetet t	1	

elejétől 1858. év April végéig méretett, párhuzamosság miatt ^ öltvege az 1857. évnek csak 8 hónapját illeti.

II Idöjárat Rosnyón <

hónapok	észlelési állomás	Légmérséklet Réatinuir hévin. szerént: legnagyobb meleg	legnagyobb hideg	1 reggeli ^ középhév I	déli középhév	esteli középhév	. havi. közép
December (1857	Rosnyó Szombath	+ 1 . 6 " - | - 8.03°	— 9. 4° — 8.49"	— 3.11° — 2.00°	— 0.59° + 0.02°	— 2.36° — 1.35°	_ 0 — 1.
Januarius	Rosnyó Szombath	+ 4. 4° 4- 3.78°	— 14. 0° — 14.75°	— 8.95° — 9.20°	— 3.16° — 4.49°	— 7.03° — 7.46°	- 6-1
Február	Rosnyó Szombath	+ 1. 0° 4- 1- 93°	— t5. 0° — 15.95°	— 10.83° — 11.58°	— 2.37° — 5.28°	— 7.59° — 8.10°	— 6.' - 8.
Martius	Rosnyó Szombath	4- 9. 4° -{- i i . o i "	— U . 6° — 10.75°	— 2.47° — 2.04°	+ 3.75° + 3.55°	— 0.61° + 0.30°	+ o.i + o.-
Április	Rosnyó Szombath	+ 17. 1° + 1S. 56“	— 3. 8° o.72°	+ 1.20° + 2.01°	+ 9.92° +10.44°	+ 3.91° + 5.94°	+ ;>. + «■
Május	Rosnyó Szombath	+ 21. 6“. + 21.87“	+ 2. 0" + 4.85°	+ 7.07° + 9.00°	4 15.12° + 46.46°	+ 8.07° +11 38°	+ 10.' + 12!
Junius	Rosnyó Szombath	+ 23. 2° + 22.74°	+ fi. 2" + 7.53" !	+10.24° 4 12.54"	+17.80° + 19.72°	+12.74° + 15.39°	+ 13.1 + 15.!
Július	Rosnyó Szombath	+ 21. 1“ + 24.70°	+ 7 . 2“ (+ 11.51" + 9.32"! + 1 1 . 3 7 "		+ 18.96" + 19.71"	+ 13.81° + 15.74"	+ U' + 1«.'
Annust us	Rosnyó Szombath	+ 21. 6° + 21 87“	+ 4. 6“ j + 5.35" j	+ 9.64" + 12.34"	+ 17.44° +18.23°	+12.60° + 14 38°	+ 13.; + 11.Í
September	Rosnyó Szombath	+ 19. 0" + 19.52“	+ 4-JV' + + 7.78"	7.57° + 9.88"	+ 16.07° +16.52"	+ 10.66° + 12.59°	+ 11.J + 13.1
October	Rosnyó Szombath	+ 17. 2“ + 16.41“	+ 0. 7“ + 2.47"	+ 4.75" + 7.05°	+ 13.66° + 12.8 4"	+ 7.47° + 8.S9°	+ 8« + 9.í
November	Rosnyó Szombath	+ 8. 8° + 5.15°	- 8. 4“ ,■ — 5,87" r i	— 1.51° — 1.20"	+ 1.20° + 0.76°	— 0.58° — 0.70“	— 9.0 — 0.3
Az egész 1858-ik lebtani évben	Rosnyó Szombath	+ 24. 1° Jut. 22 + 24.70" Juh 28 |	15. 0" | | a ofi" Febr. 15 “*Ub ~ If 9f. + 3. 13" 1 Febr. 2a		+ 8.98° 9.04°	+ 4.26° — 5.58°	+ ó.l 4 6.0

Digitized by ^»OOQLe

rimaszombatban 185S bán

felhőzet			lebtani csapadék				köi légi mozgalom			vil lany	évszakok közép niérséke	
borúit nap 1						mennyiség		a szelek tartama	uralkodó szél		Rosnyón	Rima-jzombat-ban
1		2				0.27‴	3			—		
3	15	1	o	2	0	0.36‴	10	24 óra	E N N		tólben	
1	8	6		1	–			75 „		—		
2	10	3 1		2	—	1.99‴ 2.05‴	11	130 n 184 „	E N		-5.12° -	— 5 49°
4	8			1			13	85 „				
4	1 6	1		2	—	8.79‴	8		E			
2	8	2		2		3.07‴	6		N és K	—		
7	1 7	5	---	4	—	10.98‴	19		1 EN E	–	tavaszkor	
6	7	— I 1	–	8		8.24‴	25	206 „ 156 „	N	—		
5	17		2			3.79‴	19	182 „	E		-5.11° •	-1-6.34°
2	12		3	2		3.68‴	19	200 „	N	■		
3	24	! —	5	—	—	14.60‴	2*2					
4	15		8			12.12‴	23	252 „ 255 „	E K N			
	27	—	11	z	—	30.37‴	19	221 „	E	—		
H	8		7 1			■27.81‴	22	232 „	K			n.v árban | 1 |
	21				1		27		E	3		4-l5.82°l\
6	10	—	12	–		38 96‴ 37.83‴	21	270 „ 248 „	N		13.86° |	
5	,		13							4		
	26	1	12			66.52‴	12		i D	5		
	16	2	1	1	—	35.72‴	26	113 „ 288 „	N			
1			1									
4	14		6			39.16‴	6	65 „	D	3	őszkor	
1	14	2	8!	—	—	16.25‴	10	104 „	E K	2		
7	13	3	¦	—	—	4.44‴			E	—"		4-7•5 1 o
|	16	5	10			3.81‴	8	119	K		4-0.67°	
4			I				13					
1		9		4	—	23.32‴		163 „ 160 „	E			
5	12	2	A	ó		28.45‴	12		K			
1	7						12			—		
1«												
!												
1												
671202		44				20 "3.19‴		75 nap 20 óra	E			
f I			60	16	—|		166			10	
		20	70	19	"|	14"!1.29‴	200	85 nap 1 3 óra |	N	7		
	|			1								

hónapok	észlelési állomás	Légmérséklet Reaumur hévm. szeréut: legnagyobb meleg	legnagyobb hideg	reggeli középhév	déli középhév	estveli középhév	havi és évközéj-
December (185S)	liosnyó Szombath.	-1- G. 0" + 5.15"	— 10. 1" — 8.79"	— 2.86" j— 2.71"	+ 0.31]— 0.71"	— 2 17" — 2 . 12"	— 1. — 1 .
Januar	Rosnyó SzombHth.	+ G 0" + 5.84"	— 14. 8" — 15.05"	— 5.17" - 4.98"	1.99" — 2.55"	— 4.19 — .3.75"	— 3.
Február	Rosnyó Szombath.	—5. 8 " 4- 8.7-2"	— 5. 0" — 6.17"	- 1.10" 0.03"	+ + 3.61" + 3.33"	+ 0.07 + 0.79"	+ -'- + I-
Martius	Rosnyó Szombath.	+ 13. -2" -1- 13.'.ifi"	- 4. 2" — 3.12"	— 0 30" + 1.63"	+ 6.76" '+ 7.77"	+ 3.10" + + 3.01"	-4- »
Április	Rosnyó Szombat h.	+ 20. 1" + 18.G5"	¡~ l. G" j- - 3.12"	+ 3.90" + t ó i "	!+ 11.22" 1+ 11.73"	+ 7.15" + 7 .00"	4- 7 :+ 8
Május	Rosnyó Szombatin	+ •20. r + - 20.90"	j+ 1. 6" \+ 1.27"	+ 9.09" 10.67"	++ 15.11" +16.33"	+ 11. 12" + 12.30"	+ 11 + 15
Június	Rosnyó Szombath.	+ 23. 2" + 22.37"	!+ 8. O" + 7.73"	+ 10.86" + 1 .61"	+ 17.3 1" + 18. 19"	\+ 12.47" j+ 13.45°	+ 13 + 11
Július	Rosnyó Szombath.	+ 20. 6" + 2G.17"	++ 8. 8' 10'. 12"	++ 11 .9:6 + 1 .61"	+ 22.36" + 22.59"	+- 15 . 5 6[1] + 16.87"	' 4- I* ' +18
Aiigiistus	Rosnyó Szombath.	+ 25. 6" + 25.38"	\+ 8. 1 + 9 12"	+ 11.83" 13.97"	++ 19.98" + 21.23	+ 14.23" + 16.31"	,4- [1] 4-17
September	Rosnyó Szombath.	+ 17. 6" + 18.17"	!+ a. •>']+ 3.78"	+ 7.62" 9.29"	+ -J- 13.8a [1] + 14.26"	++ 9.16' + 11.13°	+ 10 +11
Október	Rosnyó Szombath.	+ 17. -2" + 16.-21"	¡— 0. G" + 1 .29"	+ 6.19" 7.18"	+ + 11 .16" +10.97"	,+ 7.93' s.31°	\+ ' + S ' 4- «
November	Rosnyó Szombath.	+ 12.30" + 11	— 5. 8" — 6.65"	+ 0.11" 0.07"	++ 4.49 3.15°	+!+ 1.38" 1 . 15"	!+ [1] 4 3 + [1]
az egész 1859-iki évben.	Rosnyó jSzombath.	+ 25. G" Jul. A UK. 11. + 26.47" Jul 11	— 14. 8" Jan. 10. — 15.05" Jan. 9. 10. [1]	+ 4.13" + f> 51"	\+ 10.35" I + 10.52	j-h 6.34" 4- 7. ii[1]	■4 [7] [1] 4 7

Digitized by Google

1

el[1] özet			lebtani csapadék				korhűi i» ozg			alo m	villany I	forró* vixck hötaJraóke		évszakok közép hömértéke	
u o	félig derült	ct p X ■c ■o c	csssös nap	havas nap	A X a > tt	mennyi ség	a c x x	szelek tartama		ural kodó szél	3 O .O '3D	Reaumur hévmérö szerint		Iíosnyón	Szombath.
16 1	7 Q O	1 4 (■ u	i i	3 K . I_		14.2.1'" in OiV" llf. vl)	8 •	142	óra n	E 17 IV	—	–		télben	
u ' 10	10 12 1	8 5	2 2	3 7	—	3.26'" 3.3)'"	6 12	91 160	n	E N	—	+ 5 40" + 5.75"		— 1.59"	— 1.41"
‘‘ 1[2]	20 18	3 3	2 5	1 2	—	2.26'" 2.44'"	11 17	116 232	*) r	E N	—	+ 5.26° + 5.93°			
1 «3) g	> 21 ! 1 a iy	3 i i	3 e ü	4 u i o	—	6.94'" 8.11	23 j 1 »11 1 *	277 240	v 7i	E EN xr IN	—	+ 5.60" + 6.23°		tavaszkor	
ÎI 6 21 0 3 17		1 1	4 9	1 —í	—	12. 32'" lt.í'6'"	22 21	269 210	n n	D N	1	+ 5.88° 6 + 50°		+ 7 .19"	1+ 8.51"
iia 17 5 21		1 ı	15 20		2	48.81'" [1] 22.78'"	15 24	148 312	n n	N EN K	3 8	+ 6.30" + 7.00"			1 I
7[1]' 3[1] 20 •* •» 1 rJ		1	issi .7j 9	—	1	28.09'" 30.79'"	19 19	229 200	r	E EN N	—	+ 7.85° 7 + 7'íu 1 , (0		nyárban	
*! [1] í- 1 19 - to]			11			44.50'" j 29.17'"	d	184 208	«	1 N E N	3 *>	+ + 8.65" 8.10“		+ 15.27"	+16.53"
3 : L 16 A 2 14			10 13	—	j-	33. U'" í 26.39'"	10 16	103 ! 152	n n	E K	2	+ 9.80° + 9.40"			
1 9 17 J.I a 17		1 3 4	6 14	L	1 —	[1] 21.67'" 31.20'"	11 17	! 77 184	n n	N N	I	+ 9 07" + 9 .39"		ősszkor	
i [1]9 8 1 2 11	20	8 3	12 13	p	| —	64.82'" [1] 57.46'"	18 Hi	175 [1] 210	n	DK N K	•> o	+ 8.50" + 9.30"		+ 6.87"	+ 7 28"
11 8 11 ; il 8 S		4 5	1 4	3 ■1 ‘	—	[1] 18.-74'" • | 15.22'"	8 10	117 128	«	EN E N	—	+ 7.87" 4- 7.93“			
15 91 199 45			«0	1,1 4	[1] •>	! 24" U.OC'"	[170] 1 80 8		nap óra	E EN	12	–			
24(70 1713C			115	»2 1	i i	: 20" 8.63'"	202	99 12	nap óra	N	22	–			

Digitized by Google

Digitized by Google

mibatban 1859-dik évben. II) Időjárat Rosnyón, Rimi

hónapok	észlelési állomás	Légmérsóklet Reaumur hévmerője szerént: leg nagyobb meleg	lpg- nagyobb hideg	reggeli középhév	déli középhév	estveli középhév j	havi és él középhél
December (1859).	Rosnyón	+ 3. 2° -j- 2.64°	— 11. 1°	— 2.84°	— 1.15“	— 3.06°	- !■4
	Szombatit		— 10.15°	— 3.12°	— 1.95°	— 3.19°	
Január	Rosnyó	+ 4. 1°	1— 10.-	3.66°	— 0.13°	— 2.75° ,	— 1. J
	Szombatit	-j- 3.50°	4° —	— 2.13°	— 0.19°	— 1.89°	
Február	Rosnyó	+ 3. 3° +	— 11. 8°	— 4.C6°	— 0.30°		
	Szombath	3.41°	— 12.05°;	— 3.71°	— 0.42°	- 2.64° ! — 2.25 j	- d
Martius	Rosnyó	+ 7. 6°	— U. 8°	— 2.13	+ 4.08°	1— 0.31°	
	Szombath	+ 9.52°	- 9.36°	— 2.10°	+ 2.86°	1 1— 0.08 j	4- 0.5; 4- 0 2:
Április	Rosnyó	+ 15. 2°	+0. 8°	++ 5.55° +	+ 10.42°	+- 6.92°	'+ 7.6; +
	Szombath	+ 15.04°	1.29" !	5 84°	+11 • 18° !	+- 7 75°	8. 2*
Május	Rosnyó	+20. 0°	'< + 0. 6"	+ 8.92° +	+ 15.52°	4-10.02° 1	+11 -
	Szombath	+20.70° ,	+ 2.63 ° 1	9.89°	+16.17°	1 4-11-51° j	6! 4-12.
Juuius	Rosnyó	+23. 6°	+ 2 . 1 " ;	+ 12.59°	+18.86°	4-13 31° ,	+14.8°
	Szombath	+23.72°	+ 6.73" j	+ 13.25°	+ 19.71°	4-15.09°	+16.02
Julius	Rosnyó	+24. 6°	+6. 4° ! +	+ 12.71° !	+18.31° 1	4-11 .9 t°	+ 14. ú
	Szombath	+22.93°	7.53° 1	+ 12.56"	+18.26° ' 1	4-13.82" !	+14.8>
Augustns	Rosnyó	+22. 8"	+ 7. 2" ! +	+ 10.69°	+ 18.41° (	4-12.06° 1	+13.75
	Szombath	+23.23"	8.62" 1	+ 11 .88° 1	+18.86° .	4-14.39°	+ 15.0;
iSeptember	Rosnyó	+23. 0°	+ 1. 2" ,	+ 8.28° !	+12.98°	4- 9.80° 4-	+10.36
	Szombath	+23.42°	+ 4.07°	+10.07° 1	+16.13°	11-83°	1
Október	Rosnyó	+12. 8°	— 2. 0°	+ 2 08°	+ 8.38° +	4- 3.83° !	
	Szombath	+15.33°	— 2.53°	+ 3.52° j	8.50° 1 1	+- 5.13°	+ 1.7; + 5.72'
November	Rosnyó	+ 9. 9° +	- 6. 1"	+ 0.98° ! +	+ 3.59°	+ 4- 1.31° 4“	1 + 1>
	Szombath	9.32°	— 4.51°	0.90° j	3.32° 1	2.13°	+ 2.12
az egész 1800-iki	Rosnyó	+24. 6° Jul. 8.	— 11. 8° Febr. 19. '	+ 4.09° '	+ 9.08° 1	4- 5.08°	1 (! + « . *
évben	Szombath	+23.72" Jul. 27.	— 12.05" Febr. 18.	+ 1.71°	+ 9.37° j 1	+- 3.94«	+ 6.69*

Digitized by Google

derültség lebtam csapadék körlégi mozgalom vil lany forrás víz hömérséke évszakok kézépbö értéke R. szerint

»mbatban 1860 ik évben.

borúit nnp	derült félig	ködösnap	a. menuyi- a !ra * 1 S > ®	a sze- ural- I A lek tar- kodó £ I tama szél	égi hábo-	Reaumur hévmérÖ szerint	Rosnyón	SzomLath
19	12 9		3 öl—j 40.44"'	5 70 óra E. EN 8		+ 6.73° +	télben	
|||	12 4		4 14—1 40.80"'	114 „ K. '		7 93°		
8	15 9		4 2 —, 14.24"' 4	3 32 15				
|||	18| 5		6—1 12.19"'	1 68 N. K.		+ 5.90° +	2. '27 ' — 2.08°	
18,	71 3		1 9—1 19.17"' —.16	11 176 EN.				
11	11 -		— 27.90"'	15 176 N. K.		5.43°		
12	18 2		2 51- 13.51"' 5 8,—	1 1 1 0 8 „ D.			tavaszkor	
3	17j 2		1 16.44"' 1	9136 „ N .		4- 5.33° +		
II	15		9 —, 3 27.96"' 14—1	16 172 „				
	— 6 15-		8 11 11 41.66"'	*21,248 n E. K		5.83“ 4- 7	4- 6.92°	+ 7.00°
0			16— 2 35.92"'	24j 185 „ \E.· EN.				
1 8				20 1 256 „ N.		50°		
1 17								
1 20 – 4			10 38.73"' —	8! 56 n D.				
12 —			1 5 35.17"'	18 l 168 n N.		4- 7.90° +	nyárban	
	23 1		13 • 1 88.94"'	15 102 D. EN				
	19 2		,8r —1 62.63"'	„ 16 N.		8 50° 4-	+14.33*	+15.33°
			8- I— 14.52"'	181 «				
2 4 3 i —			« . ■I— 14 67 "	13 70 « D-				
1 1 1 1			»	17,176 „ N		8.73°		
—			-					
5 15			7 ---------- 39.58"	16;110 » D.				
3 15			8i — 37.97"	16I152 „ K.		+ 8.73*	ősz kor	
7 16 7 5			íl-1- 18.53"	127 „ EK.				
17 7			15.34"	176 „ N.		4 8.S 6 n 4-	+ 5.71°	+ 6.8
1 6 1 1			7 5 — 10.42"'	155 „ EN.				
6 lő			10 41- 29-59"'	200 K.		7.33°		
1 2 1				” EN.				
13 188 46			76 31 5, 33" 1.70"	145 58nap 8 óra 1 és D.	15			
62 171 26			107 48 3 31" 2.31"	187 8 9113p! N. 71 8 óra és K.				

Digitized by Google

Ili) Lcgsuly- és páraui

1858 isse

hónapok nevei	léi gsúlymérö			páram érő	
	legmagasabb állás	legalantabb állás	közép áilás	páranyomat közép értéke	nedvesőt közéjt értéke
December (185:.	828.	314. 7‴	323 60‴	1.19‴	00
Janii ar	328.	315. 9‴	321.92‴	1 .74‴	95
Február	326 3‴	318. 5‴	323.13‴	1.83‴	04
Martius	332. 7‴	320. 3‴	326.41‴	1.46‴	70
Április	328. 7‴	320. 5‴	324.66‴	2.36‴	64
Május	326. 4‴	317. 2‴	322.10‴	3.47‴	721
Június	327. 4‴	320. 5‴	325.21‴	4.40‴	73
Julius	328. 3‴	322. 7‴	325.56‴	4.05‴	7 J
Augustus	320. 7‴	319. 1‴	325 11‴	4.42‴	71
September	328. 1‴	322. 0‴	324.83‴	3.51‴	7-i
October	331. 3‴	325. 2‴	328.92‴	2.99‴	78
November	331.34"	316.34‴	325.12‴	1.59‴	85
1856-ik évben	332. 7‴	311. 7‴	321.66‴	2.71‴	70
1857					
December (1856)	331.78‴	i 316.46‴	324.80‴	1.42‴	84(
Januar	320.01‴	318.45‴	323.68‴	1 52‴	86
Február	333.62‴	322.18‴	328.73‴	l.13‴	81
Martius	331.15‴	320 08‴	325.35‴	1.82‴	Sl
Április	328.68‴	318.61‴	323.61‴	2.75‴	72
Május	327.10‴	321.21‴	321.75‴	3.66‴	77l
Junius	328.59‴	321.31‴	325.34‴	4.23‴	6s
Julius	320.41‴	322 58‴	326 49‴	4.78‴	721
Augustus	328.45‴	i 321,56‴	325.46‴	5.40‴	76)
September	320.51‴	322.22‴	326.37‴	3.75‴	79
October	329.22‴	1 321.33‴	326-16‴	3.71‴	80
November	333.13‴	321.15‴	327.79‴	1.93‴	86
1857-ik évben	333.13‴	316.46‴	325.71‴	3.08‴	7Si

Jegyzés : a kör 1 é g 11 y o íu á s, és a körlég p á r á j á n a k f e s z e r e j e {á **0** s é g i számok a 10 és között vannak, 10 egészeu borult, 0 egészen derült eget jelen·

Digitized by Google

M észlelések Rosnyén.

hónapok	légsúlymérő: leg magasabb állés	légsúlymérő: leg-alantubb állás	légsúlymérő: közép állás	páranyomat közép értéke	nedvesség közép értéke	égderiiség 1 közép érték
december (1857)	333.33‴	322.6V"	329.71‴	1.58"	95	G. 95
anuar	331.49‴	319.02‴	328.94‴	l.04"	91	2. 17
'ebruar	331.07‴	322.02‴	327.82‴	0	89	2.0
[artius	329.53‴	313.47‴	324.31‴	95"	79	1
.prilis	329.94‴	319 G2‴	321.95‴	1	0	5.02
[aj us	328. GO‴	319	324 00‴	58"	2	4.51
unius	327.59‴	99‴	325.68‴	1.83"	5	1.51
ulius	320.82‴	322.90‴	324.15‴	2. 73'	2	3 8
ugnstns	327.77‴	320	324.92 "	4.40"	0	8
eptember	329.73‴	28‴	327. OG‴	4.58"	2	1.70
ctober	329.03‴	319.90‴	320.80‴	4.23"	0	4.79
övein bér	328.9G‴	323.8G‴	325. GO‴	3.91"	7	4,35
358-ik évben	334. 19‴	320.80‴	320.21‴	3.40"	0	1.33
		319 11‴	1859	1 .79"	9	7.9.3
•ecember (1858)	330.00‴	318.89‴	32G.30‴	1.59‴	80	7.30
anuar	333.57‴	321.79‴	327.88‴	1.30‴	87	6.00
ebruar	329.18‴	320.69‴	325.22‴	1.75‴	78	5.93
[artius	329.85‴	319.42‴	324.8G‴	2 00‴	75	5.02
prilis	328.41‴	317.98‴	322.92‴	2.40 "	02	5.60
ajus	320.07‴	320.84‴	324.04 "	3.50‴	04	7.72
unius	328.02‴	321.48‴	323.9-2‴	4 07‴	GO	3.80
alius	338.55‴	323.85‴	325.79‴	4 20‴	51	3./1
.ugustus	320 88‴	323.39‴	325.51‴	4.89‴	OS	2. S!»
eptember	328.49‴	320.21‴	325.04‴	3.88‴	78	5.5»
'ctober	327.70‴	318.50‴	321.45‴	3.50‴	83	G. H
foveniber	331.52‴	319. 18‴	327.07‴	2.21‴	80	4.43
858-ik évben	333 57‴	317.98‴	325.25‴	2 95‴	7 1	5.25

i-ilokban van kifejez ve, a n e d v > s h í g számokban. 1 0 0 a telítésnek a száma. a (1 e 1 i l -

Digitized by Googk

IV) Lebtaui jegyzetek Vereskőről (a garamvidéken

Mauks K. orvos-tudortól.

1864.

hó	legcse kélyebb hévség	legma gasabb hévség	közép hévség	derült nap	fe.ig derült nap	borúit nap							
Jauuárius	- *25°	R. ! +	2 ° R. j— 9.5°	R. ! 24	4 ,	j 2i	0	1	o	1	10	4	o
Február	— *23°	R. j+	7° R. 1_ q 2 o	R. 9	2	[*9	4	5	o'	10	gl	1	o
Martins	— 6*	' R. 4	9° R. 4 0.2°	R. 8	6	17	2	4	0	4	11	5	1 0
Április	— 9C	1 R. !+	14 ° R. 4 >*o°	R. 15	4	nj	1	3	0	7	2*2	1	0
Május	— 11"	R. 4	15 c R. 4 4.2°	R. 1 13	5	13	1	9	0 ;	1	23	4	1
Juuius	4 4°	1 R. | +	19 ° R. 4- 9.3°	R. 6	16	8	0.	14	0	0	17	2	, o
Julius	4 5'	' R. 4	19 ° R. | 4 8.3°	R. 1 7	15	9	°.	13	0	0	27	1	°
Augustus	— 0C	1 R. 1+	19° R. 4 8.9°	R. 10	10	11	1	10	ll	0	i?:	2	2
September	2'	» 4	17 " R. 4 7.90	R. 12	11	1 7	' o'	13	0	0	0,	2	2
October	— V	' R. 4	12 R. 4 2-6°	R. 9	12	1	1	7!	0	3	8	0	1
November	— 14(	R. 4	6 ° R. 1— 0.4°	R. 1 3	1	16	i 3	8i	0	1	7,	1	1
Decern bcr	- IS'	' R. 4	4 U R. 1— 5.0"	R. ■ 15;	7	1 9	' 2	1 o	1	8	) 7	2	o
			Összesen	132'	103	131	15	87	ll	35	175	24*	! '

Az év ne k közép hőmértéke : 4 2.3 0 Reaumur.

1 <5 5.

Január	__ 22°	R. j 4	2 ° R. — 4.7°	R. 25	4	o	1	1	! 0	1	' 10	4	0
Február	— 18"	R. 4	2 ° R. — 6.3°	R. 8	10	10	0	0	0	8	1 14	5	0
Marti us	— 20"	R. 4	6 ° R. | — 4.6°	R. 81	6	17	1	0	0	13	10	4	0
Április	9"	R. 4	13 " K. -j- 2	R. 20	7	I 3	! 0	1	ol	0	I 16	o	0
Május	— 5"	R. 4i	9.5 0 R. 4 8.0°	R. 11	12	8 |	6 1	' 12	1	0	12	8	4
Juuius	—0°	R. 4	15 ° R. 4 7.3"	A : 4 |	16	| 10	2	15	0	0!	25	o	0
Julius	4- 5°	R. 4	23 ° R. 4 12.8°	R 16	15	1 o	o	11	0	o ,	12	1	O
Augustus	— 0°	R. 4	21 " R. 4-10.3°	R. 13	14	1 4	o	11	1 2	0	lO!	2	O
September	— 3°	R. 4	IS R. + 0.4°	R. i 22	0	2	1	4	0	°	13	t |	o
October	—Gu	R. 4	14 " R. 4 4.0°	R. 10 |	10	11	1	! 8	0	0	2	< •	1
November	—10 5	R. i°	‘2 .11 .5 R. | 4 2.4"	R. 8;	6	16	o	4	1 0	1 s	‘	°	0
December	- 14°	R. 4	6 R. — 3 3°	R. 13 j	11	7	o	1	0	5		1 |	o
			Összesen	¡15 81	11 7	90	12	68	3	' 28]	129	20;	9

Az évnek közép hőm értéke : -f- 2 7" Reaumur.

A szélvészük a szelük számába vannak betudva

LjOOQle

III. FEJEZET.

Gömör megye virán ya.

Nem túlzott ez állítás, hogy Gömör megye Magyarország kicsinyben. Természetadta kincseit az okszerű ipar jókor sietett kiaknázni és értékesíteni, ámde a tudomány nem tett még annyit, hogy e megye természeti viszonyait a kor kívánalmaihoz képest felderítette volna. Tény, hogy főleg viránynk kevés különleges figyelemre méltattatott, holott megyénk akár hegy- és földtani viszonyainál, akár vízrendszerénél fogva a természetbúvár vizsgálódásának mindenesetre érdekes teréül szolgálhat. Innen van azon föltűnő különbség, mely szerint több megye füvé8zetileg át meg átvizsgáltatván, egész növénytani irodalmat képes fölmutatni, míg megyénk virányára csakis a következő miívek vonatkoznak:

Ludov. ***Bartholomaeides*** „Histori.'i prirozcnj s tabui kami wlastuj rukan rytumi.“
Buda 1708. 8-adrét.

Ugyancsak *Bartholomaeides :* „Comitatna Gömöriensis notitia, etc.u Leutscboviae 180G—1807. 4-edrét (Pars I. cap III. sect. 1. §§. 18— *2.'».)

KubinyiÁgoston „Kirándulás Pohorelláról a Királyhegyre jnl. ‘28-án 18-4*2 némi földiáméi s fiivészeti tekintetben.“ (A inagy. orv. és term. vizsg. 111. n. gyűl.)

Dr. Bemh. Miiller „Elenchus plantarnni in Comitatus Gömöriensis territorio Maránycnsi observatorum.“ 1848.

Dr. Qnstav Reuss „Kvétna slovenská.“ Selmecz. 1858 LXXV. és 49G 1. 8-adrét^

Fábry János „Rimaszombat virányа“ (a rszomb. egyesült prot. gymnasiu.ni 1858—59. évi értesítvényeiben.)

SsontaghMiklós „Adatok Gömör megye éjszaknyugati részeinek természetraj[21] viszonyaira, különös tekintettel virányára.“ Olvastatott a inngv. orv. és térni, vizsg* Xl-dik n. gyűlésén Pozsonyban.

Ide számítandó még :

Hazslinszky *Frigyes*„Ejszaki Magyarbon virányа.“ Kassa 180 4.

A hazai virány általános viszonyaihoz képest Gömör meg.>e el dekes változatosságot mutat. Legmagasb hegyei alig emelkedik agyán <3000 lábnyi magasságig: mindazAltal a Királyhegy körül csoportosa lók a havasi táj (Pinus pumilio Haenk., Aneinono alpina L., Acointun Napellus L. stb.) jellemével bírnak. Gélfelé ágazó uiásodt endd [1C]

gyeink siiríín váltakoznak a csörgedező patakokszegte völgyekkel, melyek fülséges tájképeket nyújtanak a szemlélőnek. Es raig a magasabb hegyek kopár tetői a legdúsabb viránynyal csak a nyár kezdetével büszkélkednek, addig a csendes völgy ölében még késő öszszel is költögeti Flóra istennő szende gyermekeit: s inig föntaz ormokon a tavaszi szelek a csillogó havat széthordják, majd összehalmozzák, addig itt alant a pelyhes leány-kökörcsin (Anemone Pulsatilla *L.* Halleri *All.)* nyílt szemekkel kandikál a melegítő nap felé, vagy az illatos viola a takaró avaron áttörve, büszkén emeli kis virágbimbaját. Még lejebb a szűk völgyek tágulván, a hegyek halmokká türpiilvén, a fölel- művelés nyer nagyobb és nagyobb tért. IIol a sikerdús búza , a kuko- ricza, a szőlő, sőt a repeze elég gazdagon terem, ott más földtani s ég- alji

Digitized by Google

viszonyokra vonhatunk következtetést, ('eres és Bachus adományaikat a Rima és Sajó alsóbb vidékeinek nem érdemeden ül nyújtják.

Hogy virányunk képét keretbe foglaljuk, nem mellőzhető itt a talaji viszonyok felemlítése. Amott az idő fogával daczolni látszó gránittömeg (röczei hegység) s a gyönyörű rétegeket alkotó csillámpala (Vashegy, Murány), itt a fövenynyé csakhamar elporladó gneusz (Kakashegy), a sokszínű agyagpala (Murány, N.-Röcze ésLubonyik közt), a szétdarabolt kigyla; majd a sötetszinü gabhró, a szemcsés márvány és dolomit (Tiszolcz) s ismét a barlangokban gazdag jura mészkő (ke leteiö, a tüzhegyi képletii bazalt sudár oszlopai (Ajnacskö vidékén), a zöldes diorit s más ezerféle kőzetek tarkállanak egymás mellett, alatt vagy fölött. Ezért változók annyira a földrétegek is. Mig a televény- dús térckon gazdag virány gyönyörködteti a szemlélőt s délibb jellemét nyilván tanúsítja, a magasb hegyoldalokon oly fákra találunk, melyek ;i havasi növények szomszédságára engednek következtetni, holott a kopár mészhegyeken egy-egy kóró is alig tengődhetik.

A 352,184 katastr. holdon elterülő erdők élénk változatosságot tüntetnek elő. Lombos erdőink túlnyomó álhuléka a t ö l g y - és b ü k k t a. A mily sajnos, hogy az erdőpusztítás káros következményeire akadunk, pl. Bisztró körül, hol pár évtized óta az egymásmelleit épi tett kohók annyira igénybe vették az erdők állományát, mikép az egy kori roppant erdők nyomait jelenleg nyir- és nyárfa, egyes cseplyék s eserjefedte fatörzsek jelölik: vagy, mint Imolán, hol igen sok szenet éget nők, csert bántanak — mi ott fölér egyegv aratassul, — az erdők rendetlenül vágatnak : vagy pedig, mint Aggtelken, a sok mészégetés folytán csaknem kipusztultak már: époly örvendetes azon okszerű erdőkezelés, melyben rendszeresen ápolt s gondviselt erdőségeivel (K. **H.** Váraljai, Koburg hgi uradalmak stb.) főleg a nagyobb birtokos osztály magát általában kitünteti. — Legnagyobb tért elfoglalnak a tölgyfa- fajok (Quercus pedunculata ., sessiliHora *Stu.f* pubes- cens *Willd.* s kivált Quere. eerris *L.J*, közben egyenként vagy csoportosan a fejér gyertyánfa (Carpinus Betulus /,.), a sima szilfa (Ul- mus eainpestris *L.)f* sőt a ►Sajó mentében Ulm. eflusa is. Dus:in tenyész ezek közt a köz mogyorófa (Corylus Avellana *L.)f* ritkábbak a hársfák (Tilia grandi-s parvifolia és a körisfa (Fraxinus excelsior *L.)* ; de vannak terjedtebb nyiroseink (Betula alba *L.* és pubescens *Ehrh.)* pl. Csellénbon (moly *'2* mf li., 1 '/.► mf sz. erdőség) stb.

Digitized by kjOOQle

helyen, melyek az elhanyagolt talajnak többnyire biztos jellemzői.— Néhol (Jólsva, N. Röcze, K. 11. Váralja) Sorbus aueuparia *L.* s doinestica *L.* is előfordul, valamint Sorbus Ária is. Prunus Padus
L. és Cornus sanguinea *L.* sem ritka, holott a juharfajok közül többen (Acer campestre A.; platanoides *L.* stb.) szintén gyakoriak. Acer pseudoplatanus *L.* hegyi erdőkben, Acer Negundo (tsgyánban a „Bükk[u]-ben — itt egykor diszkért lehetett - elvadulva jön elő. Ezekhez csatlakoznak a bengék (Hhamnus cathartica *L.* és frangula *L.),* melyek az igen elterjedt kökénynyel (Prunus spim»sa), a gya- logfenyö borókával (Juniperus connnuuis és a kecskeragóval (Evonviuus europaeus *L.*$_y$ verrueosus *Scop.)* inkább a cscplyéket, ligeteket teszik áthatlanabbakka. (lyakoriak még a Kubus-, Hosa-, Crataegusfajok is, de Staphyllea pinnita *Í-*. (Zabar, <tsgyún, N. Höcze) Berberis vulgáris *L.*. Syringa vulgáris *L.* — Rs/onibat inellett a du- zsai Majsa völgyben elvadulva gyérebbek. Rozsnyó vidéken nagyobb mennyiségben teuyész a Ceratophora dulcis *El.* es Ohamaecerasus *Jacq.* — utóbbi Rszombat-dernyön igen bőven, valamint a Padus Mahaleh melynek *2-* Ö éves hajtásai az illatos pipaszárakat szolgáltatják. Ezek „rozsnyói pipaszárak“ név alatt évenként mintegy kétszázezer darab - - a külföldre is szállíttatnak.

Vizeink körött közönségesek óriási égerfáink (Alims glutinosa *Gcirfn* és incana *1). (\)* s a füzek (S a l i x fragilis alba L., a n i x g dalina *L.,* purpurén A., viminalis /,.) társaságában szegélyeik a ptu' tokát, inig a **S.** angustifolia *Wn/f.* **főleg** moesáros téreken **bokrosodik-** Egyes példányokban, sőt csoportosan a S. enpraea /> • ligetekh'-[11] lomberdőkben sziirkéilik, holott a S. cinerea *L.* leginkább legelőkön tanyáz. A kecskefiizhöz gyakran csatlakozik az útfélr«“ i* ültettetni szokott rezgő nyárfa (Popuhis trojinila *L.).* Hegyeink közt ihszlik a oOmöb meoye.

alba *L.*$_j$ eanescens *Smith.* es nigra *L.* s ez utóbbi gyakori az erdőszéleken. A P. pyramidalis *Hoz.* és monilifera *Alt.* mint nem honiak a lakok közelében vagy útfélre ültettetnek.

S inig a tölgyesek bérezeink déli lejtőit koszoruzzák s a bükkfa (Fagus sylvatiea *L.)* az éjszakiakat kedveli, — fenyveseink az erdőterület jelentékeny részét foglalják el. Ez azon határvonal, mely virányunknak éjszakibb jellemet kölcsönöz. Legelterjedtebb: az Abies exeelsa *Poir.,* a rozsnyói területen ugyanis két völgyet árnyal be, azonban Dobsina és Csetnek*'), valamint a megye éjszak- nyugati része felé mindig nagyobb területekkel találkozunk, majd Abies peetiuata *D.C.,* Pinus sylvestris *L.* foglalják el a tért, P. pieea *L.*rokon fajával,

melyekhez olykor a Larix europaea iscsatla kozik**) , mig végre a Pinus Pumilio *FTueuk.* s P. Combra *L.* a fatenyészetnek határt (Királyhegy) szab.

Egyik nevezetessége megyénk virányának a ternyő tiszafa (Taxus baccata *L.*\mely ugyan időnkben ittott (Tlieissholz Ti szól ez 1218' S., Dobsina 13112' S.) már csak egyes törpe példányokban elszórtan jelöli azon helye ket, hol egykor ezredéves ősei díszelegtek. A hatalmas várurak hajdan különös pártfogásukban részesítek a tiszafát, ez szolgáltatván fegyverzetükhöz hajlékony és tartós iveket, minélfogva a várak közelében különös gonddal ápoltatott.

A tér szűke, miatt egyébiránt elég legyen a többire nézve röviden jellemezni megyénknek nehány kiválóbb pontját, elősorolván ezeknek érdekesb növényeit.

Rimaszombat (lifxr A\\, lapály 412' Boud.) viránvát illetőleg, nehogy ismételni kelljen azokat, a miket az említett tanodái értesitvényekben már közöltem, ezúttal csupán az azóta fölmerült némely növényfajokat fogok elősorolni. líanunculus lanuginostts *L.* és polyalithemos *L.*a szabadkai erdőben, H. hulhosus *L.* mezőn ; Nasturtium auslriaeuin *Ciánt.:.* Kinia mellett; Auola sylvestris és elatior *Frú-s* bokrok közt, Silene nutans és Otites , Lvehnis vespertiua *Sihth.*a pokorágyi hegyek közt. Geránium niolle *L.* útfélen és eolumbinuin />,, Cvtisus austriaeus *L.* a pokorágyi feny-

y) **Megemlítendő, hogy l*»>4-ben** *a* **esetneki s küzelvjdéki** erdőkben **n** betűző **szu vÖostrythus tyjmgnt|dms) nagy jmsztitást tett, melynek megg&tlasAra** történtek-e **intézkedések V nem tudja a közlő.**

Balog völgyén és Kimaszées körül a herezegi uradalomban igen sikerül *a/,* **éjs/., kel. s nyug. lejtőkön a P i it u s a n s t r i a e a II ö s s. és** nigra **L j „ k a magasaid» dombokon L a r i x t u r o |» a e a** II. **Pár. ültetése,** K fenyvek főleg a **talajjavítás végett iilfettetm-k.** **p**

Digitized by VjOOQIC

vesben (borókás); Galega oftieinalis A. alsópokorágvi kenderázta tok- nál; Hippocrepis comosa *L.* Akasztóbegy körűi; Vicia eassubica *L.* városerdőn, V. eracea A., Krvum tetraspermuin A. mezőn; La- thyrus hirsutus *L.* ritkábban jön elő a Papharasztban, Latii. pj$_a$- tvphyllos *Rttz.* ugyanott bőven ; Wahlsteinia geoides *Wilfd.* Aisó- Pokorágyon; Potentilla birta *L.* Tamásfalván , P. opaea A. és rep- tans *L.* pok. fenyvesben, rupestris A, pok. sziklák körűi. bium parviflorum *Schi'eb*. Rimaparton; Suxifragu bulbifera A. .szabadkai téglaház mellett. Bupleuruin rotiindifolium A. vetés köz Torilis Anthriseus *Gmel.*szab. erdőn; Chacmphyllimi bulbosum A. műveletlen helyeken. Asperula galioides *M. Bieh.* szab. erdőn, Ga liinn boreale *L.*Papharasztban, Seabiosa eolmnbaria Akasztóhegy körül; (Jephalaria transylvauira *Sclnv* Kikericshegyon (ülj?' /\) és szab. tégl. körül. — Innia Britanniea A gyakori, Bidens fri partita Rparton; Achillea magna 11 Paphar., l.eontodon has tilis /..réten; Laetuca perennis A. pok. sziki., Tragopogon orienta- lis réten, Crepis praemorsa *Tausch.*pok. sziki., Hieraeiuni muroruin *L.* erdőben. Lithospermum

Digitized by Google

purpureocoeruleum A.bokrok közt, My- osotis interiuedia *Unk*, bispida *Sc/il,chf*.mezőn, sparsitlora *¿Mik.* er

dőn. Verbascuin Lyebnitis pboenieeum A. gyakoriak; Y'eronica sentellata A., Orobanehe Galii Duby.. rumosa A. mezőn; Digitális grandi flóra *Lám.* pok. sziki.; Melampyrum barbatuin IP. A. vetésközt, Salvia glutinosa *L.* erdőn; Galeophis pubeseens *foss,* mezőn; Staehys palustris *L.*Seutellaria galerirulata A. Kparton; Teuerium inoiitamim *L.* pok. sziki.. Utrieularia vulgáris *L.* felső Kariénál; Polv'gonum lapatbifolium *L.* Hparton, ininus *llurfs.* mezőn ; Tbesiuin humile I*VahLy* Eupborbia lucida IP. A'., virgata IP. A', a pok. fenyvesben. Hydroeharis morsus ranae A. Alsó Pokorágyuii ; Xani- chellia- palustris *L.* felső Karlónál. — < ►rehis militaris *L.* szab. tégl.; Cypripedium Calceolus *L.* szölöbegyen. < őm vallaria latifolia városerdőn, Maiantbemuni bifolium *D. (*'. Papharasztban ; Gagea pratensis *Koch.*mezőn, pusilla */mit.*erdőn: Oruitliogalmn pyrenai rum A. mezőn. Juncus cffusus A. gyakori, Luzula eampestris *D. C.* p°b. fenyvesben. Pldeiim Boelnneri IP* ¿»«A száraz réten, Calainagrostis epigeios *Roth.* Holeus lanatus A., Avena pubes- censs *L-,* Koeleria eristata *lJers.*réten ; BracliVpodimn sylvati- curn *Komi*et *Schttlf.,* Festuea gigantea IV//.,elatior , P^>u ue~

morális *L.* erdőn; buJbosa A., (.listans A- mezön; Ilordeuiu 11,111 ^ num útfélen. - A virágtalaiiok U ryptogamae) vizsgál^s lN

tüzetesebben csak rövid idő óta foglalkozván, az eredtncnj u<

F

oly jelentékeny, hogy közlése által Rszombat irányát ez oldalról is biztosan jellemezhetnök.

Osgyáll (legmagasabb pont 1001' W.) vidékét jellemzik: Ni- gella arvensis A., Dentaria bul bífera A., Camel ina sativa Cr., Lychnis vespertina *Sibth.,* Oxalis Acetoselia *L.,* Cytisus biflorus *K.,* Petasites albus *Gärtn. ;* — Taiiacetum vulgare útfélen, Senecio neiiiorensis *L.* széleslevelíi, Podospermum laciniatum *DC.,* Antirrhinum Orontium *L.,* Euphrasia Odontites *L.,* lutea Salvia glutinosa A., Polygonum Convolvulus *L* , Orchis latifolia *L ;* Asparagus officinalis *L.* réten ; végre a „Bükk" nevű hegyen : Carlina aeaulis *L.* és vulgaris *L.,* Gentiana cruciata *L.,* Hederá helix *L.,* Yreronica spicata A., Gymuadenia eonopsea *R. Br.,* Cephalanthera pallens *Rieh.,* Neottia Xidusavis., — Andropogon Ischemum A. pedig a Zívánhegyen.

Poilgyelok körül előfordulnak a sok emlitetteken kivtíl : Solidago Virga aurea L., Serratilla tinetoria *L.,* Adenophora svaveolens *Fisch.* ; valamint R i in a-B r e z ó n (Szineezhegy 31C8'm.) Helleborus viridis *L.,* Sedum maximum *Sut.* és Fabaria *Koch.*

Kleuócz gazdag hegyi irányából kieinelendök **:** Ranunculus

aconitifolius *L.,* Aconitum lycoctonum *Jacq.,* Alchemilla vulgaris *L.,* Lychnis diurna *Sibth.,* Adenostyles alpina 11 (= Caealia albifrous A.) és sonchifolia, Doronicum scorpioides *JVilhl.,* Sonehus alpinas *L.* Veporliegyen (2P87.46' K.); Lycopodium elavatum *L.,* Ribes Grossularia *L.* ,1 pubescens Oltániohegyen, Atropa Belladonna ***L.*** és Galium montanem *Huds.*

Murány várhegyén (triaszféle mészkő. 2P73' Greiner) találtatuak : l'rysiniiini odoratum *Ehrh.*, Geranium phaeuin *L.,* Geuiii rivale *L.,* Poteiitilla aurea A.; Sempervivum hirtum Saxifraga Ai- zoon *Jwq.*és umbrosa A,Astrantia major, A., Bupleurum longifolium *L.,* Hederá helix A., V i s e u m a l b u m A., Galium sylvaticuin *L.,* Tussilage alpina A., Bellidiastnim Michelii Cass., Ceutauria axillaris *W,* Hyppoehoeris helvética *J<icq.* (unifiera 17//.), Prenanthes purpurea *L.,* Phytourna orbieulare A. és spieatum *h.*. Polemoniiun coeruleum A., Thymus alpimis *L.,* Soldanella alpina *L.,* Salix incubacea *Willd.*. Platanthera bifolia *Rich.* — Ezeken kívül (Dr. Marezell János közlése nyomán) Atrageiie alpina, Aquilegia vulgaris, Aconitum Anthora. Als ine larieifolia. Cytisus ciliatus és bifiorus, Cotoneaster vulgaris, Saxifraga petraea , Siler trilobum , Tordylium neglecta , Centauria montana, Mieracium Xesleri, Campanula carpatica, Pyrola unifiera, Seropbularia vernalis, Calamintha alpina, Cortusa Matthioli, Soldanella montana, Polygonnm viviparum, Dajdme Cneoruni, Allium fal-

Digitized by YJOO^IC

lax. — Murány Leliotán: **Silene gallica.—** Murány völgyén*. **Hesperia matronalia, Alaine rubra, Hypoxieum hirsutum, Geránium divaricatum, Torillis neglecta, Lvcopus europaeus.**

íiagy **Röcze vidékén** diszlenck: Arabia Ha\\er\, \>euYav\a ewneaphyllos és glandulosa, Dianthus superbus (Szkalkán), Stellaria uliginosa, Spiraea ulmifolia és Aruncus A. (ez utóbbit A. Friseheknél a folyóparton találtam), Eupatorium cannabinum, Filago germánica, Senecio viscosa, Carlina acaulis (Szkaikán), Pyrola secunda és um- bellata, Nepeta nuda; Lysimachia punetata *L.* (Ukorován, — Vas- hegyen találtam), Orchis coriophora, Galanthus nivalis, Ltizula pilosa, Avena tenuis, Nardus stricta, Carex Schreberi, pilosa, panicea stb.

A 6144' & mag. Királyhegy a havasi virányt képviseli, holott a fatenyészetnek — úgy a lombos, mint a tűlevelűeknek csoportját magában foglalván — az ericacoák és a törpe fenyő határt vetnek. Egyébiránt, nem ismételvén a Kubinyi Ágoston által 1842-ben tett ismertetést, virányunk e kitűnő pontja még bővebb vizsgálatra vár.

A 4410' ^ mag. Kakashegyen (Kohút) az elősoroltak nagy részén kívül jellemzik e magasabb táj virányát: Pulsa ti lia alpina, Aconitum Napellus és Stoerkianum, Lunaria incalía, Sedum carpa- ticum, Homogyne alpina, Arabis arenosa, Cytisus capitatus, Pyrola minor, Vaccinium myrtillus és Vitisidaea, Tofjeldia ealyculata, Lu zula albida, Chrysoeoma linosyris, Hieracium Sehradcri, Campanilla Scheuzeri, Scrophularia Scopolii, Stachys alpina,

Digitized by YJOOQle

Soldanella montana. Epigonium Gmelinii, Crocus discolor.

Megemlitendök még o vidéken : Rhinanthus alpinus Raumg. és Gladiohis imbricatus (Telgárton) ; — Dracoecphalmn austriaeum. Arnica montana, Gentiana lútea (a gyógyszerészek jelentékeny mennyiségben itt szedetik), Juneus effusus és stygnis (Garan körül) ; Del phinium alpinum, Arabis bellidifolium, Silene rjuadrifolia, Scabio&a lucida, Senecio cordatas (Javorinán): — Cimicifuga foetida (Vcrná- ron); — Mcnyanthes trifoliata (Vizesréten); — Alyssum ineanum A., Verbascum phlomoidcs A. (Jólsván).

Rozsnyó s vidékének viránya eléggé érdekes arra, hogy — Geyer G. Gyula tanár észleletéinek alapján — bővebben megismertessük. Lathyrus sylvestris, latifolius (Nyerges), Vicia dumetoruin, Astragalus glycyphyllos (Bányaoldal), Aster. Oicer (réten, legelőn) és Onobrychis, Dorycnium suffruticosum (jólészi hegyen); Trifolium filiforme (vizmentén), pannonicum (hegyi réteken), alpestre; Anthyllis vulneraria (hegyi rét.); Cytisus austriacus (jóleszi hegyen), Lotus tetra- gonolobus A. (Rudnán, az Ivágyó alján, sűrű erdőben), Genista pilosa (Posálló) , P a il II s M a li a I o b (szülök körül a szádellöi **völgyben).** Rosa alpina, rubiginosa, tomentosa ; Fragaria collina, Potontilla **incli-** nata, opaca ; Aleliemilla vulgaris (hegyi legelőkön). Ge um **montanum,** rivale; Spiraea armicus, Ulmaria, chamaedrifolia (Hradzim **mészhe-** gyen 3027'Ah Sorbas aueuparia (erdőkön), Aria nivea **(jóleszi hegy,** Nyerges). Crataegus torminalis, Hippuris vulgáris; Oenothera **biennis;** Geranium phaeum, palustre, svlvatieum, rotundifolium stb. **Linum** eatharticum, Moreurialis perennis, Euphorbia ainygdaloides, **csula. pa**lustris, dulcís, platvphylIns. Staphylea pinnata, Polygala major, **vul**garis, coinosa, amara. A c e r négy faj. Hypericum hirsutum **(Okörhegy** 4(»20' Ah qtiadrangulmn. Malva sylvestris, rotundifolia, **vulgaris** ; **Ha**vaiéra thiiringiaea. Lychnis diurna, vespertina; Silenc inflata, **gallica,** nutans, nemoralis **; I** Mantlms deltoides, superlms **:** Stellaria **uliginosa,** glauca; Moehringia trincrva ; Sagina proeumbens (Sajó mellett **homo**kos réteken); Scleranthus animus: Hemiaria glabra. Parnassia **palu**stris (hegyeken), Diplotaxis lemiifolia, Neslia pauiculata ; **Erysimum** cheiranthus, erepidifolium. ocloratmn; Ilesperis matronalis **(szádellöi** völgy); Ihseutolla laevigata. Draha aizoon és nemoralis, Alyssum **caly-** eiinim I jóleszi hegy.), alpesire (Szoroskü); Lunaria rediviva, **Turritis** hirsuta, Dentaria cimoaphyllos és lmlhifera, f'ardamine amara **(Posálló** hegy) és hirsuta. Corvdalis cava, Papaver dubium; Cimicifuga **foetida.** Aetaea spicata. Delphinium elaturn (hegyeken), Aquilegia vulgaris Tmllius eiiropnous (Dobsina v i d é k e) ; Ramineulus polyanthemos, **phi-** h.»nolis sth. IIej»atiea triloba (a hegye.k éjsz. oldalán), Anemone pulsa- lilla, Halleri, sylvestris, nemorosa, r.immeuloides; Thalistruni **fbivum** (jólészi hegyj, acjuih'gifoliuin ; Atragene alpina (Hrarlzim), **L-Iematis** vitahla, recia (Körös m. Lés/.ek völgyében), Ribos Grossularia **(he**gyeken közönséges). alpinuni (Dobsina fölött a hegyeken). **Saxifraga** Aizoon,

Digitized by VJOOQ le

Sempervivmn hirtimi, Anthriseus sylvestris (Pnsálló **völgyei**ben), Angelica sylvestris (Sajtinál), lleraeleuni splmndilimn. **Poiiceda-** num otfieinale, Bnplouruin rotundifolium (dobsinai hegyeken), Pimpi- nella saxifraga, magna (erdüszélen), Athainanta libanotis (l**vágyó).** Eryngiuni planum (csetnoki nlon). Astrantia major, Sanícula **mropaea,** Erica vulgaris, Vaecinumi myrtillns és vitisidaea, **'f**rientalis **ouropaea,** Soldancdla alpina (Pnsállón, montana), Cortusa Matthioli. **Primula** elatior, auricula. Orobanrlio polynmrphn. Pedicularia palustris **(Posálló** völgyeiben, Dobsiuán), sylvatiea; Euphrasia Odontites (Dobsina), hi- tea. Veronica spicata, latifolia, prostrata, austriaca, Anagallis, **Pecca-** hunga, officinalis, serpyllifolia stb. Digitalis grandiflora, **Linaria geni-**stiíolia, Scrophularia »Seopolii, Verbaseum lychnitis, blattaria stb, őri-

Digitized by LjOOQle

entale /?. austriaeum. Atropa Bclladonna (Bánynoldal). Poleinoniiun coeruleum (Dobsinaj. Onosma echioides. Stachys syivatica (Posál- ló), alpina (Ivágyó tetején), reída (Nyergesben), Chenopodiiim vulgare, Lamium album, Galeobdolon luteum, Oalamintha acinos, alpina (yó- lészi hegy), Glecoma hirsuta (Ivágyó). Sftlvia austríaca, glutinosa, ver- ticillata; Melittis melissophylliim (Nyerges), Lyeopus ouropacus, Mentha aquatica, Verbena offieinalis (Nadabiilán). Gentiana amarella, eruciata, ciliata, asclepiadea ; Cynanchum vincetoxicum. Viburnum lantana, Sherardia arvonsis. Asperula odorata, eynanchicu, Aparine; Galium sylvaticum, Adenophora svaveolens (Ramzsás), Campanilla ro- tundifolia, earpatica (Dobsina), tracheliurn, rapunculoides, cervicaria; Phyteuma orbiculare, spicatuni. Valeriana tripteris. Hieracium stolo- niferum, saxatile (jólészi begy), villosum, murorum; Rudbeckia la- ciniata (Betlér), Prenanthes purpurea; Leontodón Schradori (Posálló telé a Ramzsás fölött); Lapsana eomniunis. Serratilla tincloria, Oacalia albifrons : Cirsium eriophorum (jólészi és borzét i hegyek), oloracemn í Inula bubonium (Nyerges) : (Virlina aeaulis, siibaeaulis (Kajóparton), vulgáris ; Senecio Jac-nbaen, viscosas (erdővágásokban), saracenicus (Ramzsás völgyeiben), Poronicum austriaeum (Posálló), Sonebus as- per, alpimis (Ramzsás). Gnaphalium gormanicum (Posálló), sylvaticum (Ramzsás), Cineraria aurantiaca;Aehil lea tanaoetifoüa, ptarinica (Nyírje* mellett); Carduus porsonata (Nyerges alján), Cnieus palustris, eriopho- riis (jólészi hegy\ eanus, Bidens ccrnua, tripartita, Asarum europaemn. Daphne mezereum. Polygoiuun hydropiper, diunetoriim, eoivvolvulus. Amarantli. retroflexus. Parietaria erecta (szádellöi völgy): Pinus Strobus (erdei fának is növelik). Lennia trisulca, polyrrhiza. min. Oypripedium Calceolus (Nyerges), Xeottia Ni bisavis (Ivágyó), Platantbera bifolia (Posálló), Gymnadenia odoratissima és conopsea (Posállón és völgyeiben,) Orchis inaculata, latifolia, sambueina, globosa és maseula (Posálló). Galanthus nivalis, Hyacinthus comosus (Rákoshegy alján a vetés közt), Crocus vernus (Dohsina); Polygonalum verticillatuni (Posálló), multiflorum, vulgare; Alliuin ursiuuni (Ramzsás völgyeiben), flavum (Szoroskö s jólészi hegy). Tálinni martagón; Gagoa arvensis, lutca; Antherieimi raniosum; Veratrum album; Luznla pilosa, albida ; Juneus oanipestris, effusus, obtusifloru-s ; Cyperus fus- eus. Eriophorum latifolium , angustifolium; Scirpus marítimas, sylvaticus; Heleocharis palustris; Carex caespitosa (Jólész), montana, praeeox stb. Andropogon Iscbemum (jólészi begy), Nardus stric- ta, Bromus pinnatus, inermis, seealinus, tectorum ; Avena fatua, Mélica ciliata (jólészi hogy), nutans; T'ragrntis poaeoides, Festuca duriuscula.

Sesleria coerulea, Aira caespitusa, Anemagrostis spica venti, Stipa pennata, Aruiido phragmitos, Triticuin repens, Setaria glanca, verticil- lata, Panicum crus galli, italieuni, dactylon ; Holcus inollis. — Ezekhez adandók: Circaea

Digitized by LJOOQ Le

lutetiana (T vágyó, Posálló), Polycnermim ar- vense (homokos réteken), Scafciosa ochroleuca, Dipsacus pilosus (Ivágyó alján), Hedera helix, C'henopodium olidum, glancain, polyspermura : Sambucus olmlus, racemosus; Monotropa Hyppopitys (Csúcsom felett a tölgyesekben !), Sedum maximum, Asanun europaeum, Rezeda Íntea, Waldsteinia geoides, Gcum rivalc, Hibiscus Trionum, Zanichel- lia palustris (Sajó mellett álló vízben). Az eddigi vizsgálatok szerint e vidékről mintegy 830 virágos (phanerogamae) növényfaj ismeretes. — A virágtalanok közül nevezetesbek : Lycopodhun clavatum, Botrychi- um lunaria, Pteris nquilina (Ramzsás), Seolopendrium officinariun (ber- zéti hegy), Asplenium Iriehomanes, viride, ruta. muraria; Aspidium aculeaturn. Hlixmas, Tholypteris (Nyerges alján a nádasban) ; Polypo- dium vulgare, Equisetum arvense, sylvatieum, palustre stb. Eddigele mintegy 1 lOeryptogam liatároztatott meg.

Krasziia-llorka- Váralja növényzetéből különösen kiemoleu- dök: Lonieora alpigena, Mosoda luteola, Siurn angustitoliuni, Cyuodon Daetvlon, Digitaria sanguinalis. Seabiosa eolumbaria, Petasites offiei- nalis; Ranuneulus lanuginosus. Geránium pratense, Paris rjuadrifolia, Gladiolus coniinutiis (nedves réteken), Gentiana pumilata, \^erbasenni orientale. 1)igitalis nnihigua. Angeliea sylvestris, Holleborus viridis, niger (V), Acniitnm Napollus, Euplmrhia ditleis stb.

A Sajó mentőben kiválókig elölordulnak még .Bcrzéléll : **Pri**mula aurieula. Erytliromiim dens eanis, Draha aizoides. Szalóczon : Althaea offieinalis igen köven, Eehinops sphaeroeephalus. Pelsöczön. legkivált a Nagyi egyen : Lyelmis coronaria, Sileno viscosa, **Olematis** vitaiba, Glyeirrhiza glabra, Hedera helix, Echinospermum **Eappula,** Játhospermum officináié, Cirsium oloraceuiii (nedves réten), **íScoraone-** rn purpuron, Hypochoeris maeulata. Oirieraria campcstris. **Innia cnsi-** fnlia, salieifolia ; Atropa Belladonna, Corydalis eapnoides, < **>rc*bis cori-** ophora, Epipactis pallón*, Stipa pennata. Valamint Nagy **Terez** hátrahagyott jegyzékéből megemlitendök: Gynoglossum officináié, (Mcmatis reda, Borago offieinalis, Sambucus uigra, Verbéna offieinalis, **Oonval-** laria Polygonatum, Slachvs reeta, Helleborus viridis, **Hypcrietim an-** drosacmum, Lysimachia vulgáris, nummularia, Malva **rotundifólia, Eu-** patorium eannabimun, Herniaria glabra, Innia hclenium, **Eupborbia** Lathyris, Veronic-a Anagallis, Bcecabunga, offieinalis, **spicata, ¡Sedum** maximum, Scrophularia aquatica. Erythraen < **Viitaurium, Centauria** be- nedicta, Turriti? glabra, Xanthium Strumarium, Polygonum amphibi- um, Nepeta Cataria, Althaea officinalis, Malva Alcea, Prunella vulgaris stb.

Tornaija(582' *) és **Sajó-Gömör** (5f>0* 8 **)** vidékén : Nymphaea alba *L.* (?) és Nuphar lut[a]um *Sw.* (Sajóban), Menyanthes triföliata *L.* (L. kertben a tó melletti réteken), Ononis spinosa A. Innia Helenium A. (8 Gömör nedves

Digitized by kjOOQle

rétéin), Nasturtium amphibium Arabis arenosa *Scop.* Cardamine impatiens *L.*,Alissum oalycinum A., Stellaria viscida
JA *fí.* (Sajó), Sida Abutilon A. (Sajó medrében), Myosotis caespitosa *Schultz.*tHydrocharis Morsus ranae A. (Sajó), Gagea lutea Juncus lamprocarpus *Rhrh*Carex stenophylla distieha *ttuds.,* frigida *All.* Andropogon Ischemum A. stb.

Levárt tavaiban előfordul: Acorus Calamus A. — Méhi nedvesb rétéin s Turóez folyónál Teucrium Scordium A. - A bejei szőlőben és királyi temetőben Marrubium peregrinuin A. — Z s i p mellett Adonis vernalis A. (földeken), Gratiola officinalis A. és Tanacetum vulgar© A. (árkokban), Atropa Belladonna A. (a horkai erdőben).

Serke határában előjönnek: Oallitriebe verna A., Aira aquatica A., Hottonia palustris A., Ranunculus aquatilis A., fluviatilis Ge ránium palii8tre (vizekben és patakesákhanj ; Veroniea longifolia A. (cserjés patakpartokon); PJantago Psyllium A. (kövér nedves lapályon); Heliotropium curopaeum A. (lapályos ugarokon); Asperugo. procumbens A. (kerítések körül); Androsaee elongata A., Arenaria tri- nervia A., rubra *n.*eampestris A. (hegyi homokos szántóföldeken); Evonymus verrucosus *Scop.*(erdőn); Salsola Tragus A. (árkokban s utaknál), Seilla bifolia A., Chrysosplenium alternitolium A. (árnyas erdőkben); Teucrium Scordium *L.*(nedves réten); Iberis nudicaulis *L.,* Arabis Thaliana A., Amarantlius Blitum A. (kerti gyomok); Sisymbrium pannonicum *Jcg.* (lapályos homokos szántóföldeken); Geranium phaeum A. (cserjés partokon); Vicia latbyroides A. (hegyi legelőkön) » Astragalus Onobryehis A. (mezőn); Artemisia scoparia IP. *K.* (homo kos sovány partoldalakon).

A megye egyéb déli részeinek virányát főleg a rimaszombati eléggé képviseli; mindazáltal szükség némelyeket kiemelnünk; Viburnum Lantana A., Crataegus Aria A., Clematis Viticella A., Ononis spinosa A., Xanthium Strumarium A. R i m a s z é e s (515' mag.) körül; — Dianthus collinus *JV. K.*, Cytisus leucanthus IP. A'. P u t n o k (467' m.) határában; — Adonis vernalis A., Platanthera bifolia *Rich.* S u 8 a mellett; — végre F e l s ő Z a b a r o n (Farkhegy tető 1072' S.) a Reclera helix *L. és* Trifoliiim alpesire A. említendők, * az utóbbi itt

Digitized by VJOOQIC

a legsován\nM> vörös agyagtalaj un tonyosz, má fel lábnyi magasra no, és o vidékre nézve megbecsiilhetlen növény.

■x ■v. *

Nem lesz felesleges e helyt a **müveit** növények **elterjedésére** és termesztésére egy futó tekintetet vetnünk. Megyénk 707 ,222**katas-** tralis holdat tevő területéből **170,241** a szántóföldekre, 95,270 **a rétek**re. és **30,079** k. h. a legelőre esik. — **A** g a b n a f é l d k **közül kiváló*** lag a déli részen: búza, tönköly (kevesebb), rozs, árpa **(kevesebb'), ku-** koricza, — éjszakon: rozs, árpa, zab termesztetek. **Tgy Iiimaszécs** s Putnok körül a búza és kukoricza a művelés alatti **fölterületnek** majdnem felét foglalják el. míg Zabaron már a talaj **soványsága** miatt esak annyi vétetik művelés alá, mennyit trágyázás **által birnak a** termelők e czélra használni. Itt tehát inkább túlnyomó **a rozs.** Rimaszombat **2648** k. holdnyi szántóföldéin — a divatozó **hármas ugar-**rendszer mellett - V_3-ban őszi (búza, rozs), Vyban **tavaszi vetés és** kapanövények díszlcnok, általában a gabnafélék 0—8 **magot adván.** Nehéz, fekete, nyirkos, majdnem agyagos talajában **legjobban tizet a** búza és kukorieza, kevésbbé a rozs, árpa, zab. Pálfalván egy **hold jól** művelt földön a búza **12--13,** a rozs 7— **8,** a zab **13—15 köblöt ad.** Az árpa is dúsan tizet. Tornaiján a búza. rozs, kukorieza, **köles */a** - - •/., ábnn : a tönköly, árpa, zab (kevésbbé*) '/„-ában **termeltetik. Ros-** nyón a **942** holdnyi szántóföld jobb fekvésű része is gondos **művelést** igényel, mely esetben a rozs - — mint fiitermeny — **8—10 magot ad**hat, holott átlagosan **4—6** magot lehet számítói, ezen **kívül az árpa** is jól díszlik, kevésbbé a búza. a kukorieza esak kivételképen. **Psetne-** ken a művelt föld területe 1707% k. hold, s a termények **30»/„-t** őszi, **25"** „ át tavaszi vetés képezi. Nagy-Rőcze szántóföldje **1238 hold«** melyben főkép rozs, árpa, zab, valamint kevés köles **és kukorieza ter-**meltetnek. ez utóbbi azonban ritkán tizet jól. Az összes megyei **gabo**natermés iMi.Vben v o l t : búza **189,804,** rozs **325,659,** árpa **67,373,** zab **390.910,** kukorieza **48,293** pozsonyi mérő. - **A** r é t e k **általában** változó jellemnek, mert míg pl. sok helyen kiúsznak, úgyhogy — **mint** Tornaiján — többnyire mesterséges takarmányok földévé **változtat**nak; addig Nagy-Röezot **720** holdnyi) körül s a hegyközi **rétek illatos,** tápláló s bö takarmányt nyújtanak. Termett a megyében **1865-ben <131,772** mázsa széna, **102,199** m. sarja, **1 7,040** m. luezerna ; **melyeken** kivül kisebb mennyiségben még bükköny, lóhere, babó, **muhar stb.** termesztetnek. — A l e g e l ő k részint elkülönzöttek, részint **erdeiek,**

Digitized by kjOOQle

(Tornaija, Rimaszombat), vagy mint Bisztró, Fillére Szirkcn ilvenekül a vágások használtatnak, ha azoknak állabjai legalább 12 _____ 15 évesek.

Az i p a r- és k e r e s k e d e l m i n ö v é n y e k közül: a kender elegendő mennyiségben termeltetik Gortva, Pálfalva, Tornai ja, Nagy-Röcze vidékén s kivált a Balogvölgyön, melyből házi vásznat, s őrös ezérnát készítenek, s őzzel egész Pestig kereskedést űznek. A rőczoi len már régóta nagy hírre kapott. Mákot Klenócz vidéke termel *sokat*. A dohány megyénkben egykor kitűnő termelési ezikket képezett ; időnkben, úgy látszik, Csetnekrc és Ochtinára központosul, melyek szerencsés fekvésük- és talajuknál fogva kiválóing e növény teıi vesztésére utalvák. Amott 100 kát. holdnvi területen fökép a virginiai és muskotály a legelterjedtebb, itt 120 holdon jelenleg a esetne- kinél is — mivel a talaj nincs annyira kimerítve erejéből, s a birtokosok maguk művelik szorgalmasan földjeiket —j°bb dohányt termesztenek, mely az alföldinek kövérségét a esetnekinek zamatával kellemesen egyesíti. Említést érdemel még a dúlházi is.

Z ö l d s é g több-kevesebb terem. Kitűnő zöldségtermelő bolyok: a felvidék általában a ,,burgonya hazája[u], s némelyik vidék szegénységének — mondhatni — egyedüli tájiszere. (Megjegyzendő, hogy itt n burgonya nagybani termesztését Ohászár András, nagynevű ügyvéd, a Martinovics-félc összeesküvés fogalmazója (!) kezdte, mi vegett a jólészi hegy lejtőjén nagyszerű jiinezékot és egy nyárilakot építtetett, mely utóbbinak romjai a pinezék fölött most is láthatók; a pm- ezék ellenben majdnem teljes épségben megmaradtuk. (A köznép e romokat ,, Krumpli-vár ^'-nak nevezi). A délibb tájakon tetemesen kisebb mennyiségben és silányabb minőségben termeltetik annyoa, hogy ez a szükséget som pótolja. S míg Csetnek termesztmenyeinek 10, Klenóczéinak 30% át a burgonya teszi, Rimaszombat burgonyatel - mesét legfölebb 2°/u-ra teltetni. — Káposztát nagyban és sikerrel tói melnek Rimaszombat, Csctnek, Jólsva, Nagy-Rőeze, de ez<ik sem mérvben, hogy az általános szükségletet pótolnák, miért is Szopes ‘ * Liptó megyék © részben a hiányt fedezik. A termelés alatt való válla ¡ok száma 18. — Egyéb zöldségnemüekre nézve első helyen áll P‘1 s'ícz (petrezselyem, zeller) stb. és Baradna vidéke (sárga rcpa). nllo a ¡airgundi répát sok helyen ugyan, de csak saját szükségletre (nU11^ 4000 pozs. mérőt) termesztik. Ez áll az ugorka-? saláta-, hagyja ról, s egyebekről is, melyekre nézve a hiányt a szomszéd T‘>rna Heves megyék pótolják.

A g y ő m ö l e s termesztés általában **virágzónak** mondható. Míg

Digitized by kjOOQle

egy részről ugyan a köznép a nemesítéssel keveset gondol, annál Örvendetesebb az értelmiség állandó s fejlődő buzgalma, mely több helyt a termelés ezen ágának emelése tekintetéből, társulatokat képez. Legelső helyen állanak Jólsva, Nagy-Röcze (40 alma-, 38 körte-, ÍO azil- vaválfajjal), Tiszolcz és Csetnok (20—25 alma-, 30—40 körte-, 8— 10 szilva-, 6—8 dióválfajjal) vidékei, holott a gyümölcstenyésztés a legrégibb időktől fogva elismerésre méltó fokra emelkedett. Számos és díszlö gyümölcsöskert épen oly helyeken keletkezett, melyek meredekségek s sziklás voltuk, vagy vízmosások miatt szántásra alkalmatlanok valának. Csupán Csetneken nem ritka évben ÍOOO 1500
mérő gyümölcs (alma, körte), s 200—300 hordó szilva — ez utóbbi aszaltan vagy szeszszé főzve —jön eladásba. A Rima és Sajó mentében a gyümölcstenyésztés emelkedőben van. A talaj- s égalji viszonyok nem csekély befolyással vannak a gyümölcsfatenyészetre. így Rimaszombat inkább a Prunusfajoknak kedvezőbb, míg a Pyrusfajok rövid életűek. — Somot nagyobb mérvben tenyészt Jólsva-Taplócza, Miglesz, Mikolcsány, Jólész, Berzéte — szeszfözésre, — szilvát inkább Oiczc, Perlát, Hosszúrét és Murány. A Balogvölgye sem áll hátrább e tekintetben a nevezett helyeknél. Tenyészt e vidék a berkenyétől egész a mandoláig, de mégis leginkább szilvát (szesznek s ki- föttnok — lekvár —), almát, körtét és cseresznyét, s ezeket részint frissében — Zólyom, Liptó és Szepes mogyékbe szekereken.

- részint aszalva a kereskedésbe bocsátja. A megyében 1865-ben termett gyümölcs hiv. kimutatás szerint — 26,925 mázsára tétetik, melyből 1465 mázsa kivitetett. — A s z ö 1 ö m ü v e 1 és főbb pontjai Putnok, Ajnácskö és a Balogvölgye. Bortermelő község van a megyében 44. Hogy azonban ez megyénkben hajdan nagyobb virágzásnak örvendett, ruint jelenleg, arról nemcsak a köznép nyelvén forgó adomák , hanem némely helyek régi elnevezései is tanúságot tesznek. A Rozsnyó felett emelkedő „Kálváriahegy“ déli lejtőjének egyik része pl. most is ,,Szölömar“-nak neveztetik; a pelsöczi begy a város felé néző részén még most is az egyes szölöskertek határait könnyen megkülönböztethetni, habár a tökék rég eltűntek is; Sajó-Gömör határában levő szölöskertek dicső Mátyás korában nagyobb jelentőséggel bírhattak, mint jelenleg, ámbár mostani tulajdonosaik kitűnő szorgalmat fejtenek ki művelésükre. A rimaszombati szőlők is maholnap csak nevleg lesznek azok, miután hovatovább egyéb növények termesztésére fordíttatnak. Itt is áll azon körülmény, mely szerint e vidék égalji viszonyai a véderdők kipusztítása óta tetemesen **megvál**toztak. Egykor a „Papharaszt” Rimaszombat gyümölcsöskertje, a

Digitized by kjOOQLe

„Kikerics“ és a Nagyhegy“ víg és bő szüretek tanúi valának. Az éjszaki tájakon csak védett helyeken tenyésznek egyes szőlőtök, melyek — kivált a fekete és kék eperszőlő — kevesebb gondviselés mellett elég bőven teremnek. Az 1504 kát. holdra terjedő szőlők termése 1865-ben 1417 akóra tétetik, mi a rendszerinti szükségletet — 28,600 akó — csak kis részben fedezi. — A sárga- (Cucumis meló L.) és görög-dinnye (Citrullus vulgáris Schrad.) igen sok helyt, de csak — mondhatni — „ízlelésül“ termesztetik, úgy hogy e részben megyénk a szomszéd Hevesmegye nagyobbszerü szállítmányait kénytelen igénybe venni. Egyes szenvedélyes dinyészeink a legfinomabb válfajokat — gyakran kitűnő sikerrel termelik. — Mogyoró, dió majdnem mindenütt, hol a gyümölcsteny'észtés virágzik; szelíd gesztenye (Castanea vesca Gaert.) csak egyes példányokban fordúl elő, a szomszéd Nógrádból — Kékkő vidékéről — szállítva ide kisebb mennyiségben.

Gömörmegyc virányának teljes ismertetését, valamint statis- tikáját csupán úgy és akkor lehet majd adni, ha megyénk minden kiváló pontjának növénytani viszonyait megfigyelni, s átvizsgálni szakférfiak vállalkoznak, kiknek minden irányban kifejtett tudományos buvárlatai alapján biztos és minél bővebb adatokkal ren- dekezhetünk.

Fábry János,
tanár.

[V. FEJEZET.

Az aggtelki és büdöstói barlangok.*)

1) A Baradla.

(Egy térképpel)

Azon külső és belső sajátságok, melyek, mint láttuk a göniüri mészkö-liegységet jellemzik, sebolsem mutatkoznak oly határozottan, mint Aggtelek környékén, a Keesö, Jósafö, Teresztenyc puszta. Égerszög, Kanó, Trizs, Oselényi puszta és Hosszúszó közötti területen. Ezt a pelsöezi és égerszögi utak majdnem a közepén szegik, amaz nyugat, emez kelet felöl tartván Aggteleknek. Innen a kassai út éjszak felé kanyarodik, a lapsai, tornaijai vagyis pesti és iniolai utak pedig valamint a trizsi ösvény déli irányt vesznek. Az egész terület kisebb nagyobb sziklabátakbúl, többnyire gömbölyű hegyekből és lapos füldliullámokból áll, melyeket sajátságos völgyelések és vájadékok választanak el egymástól. Mind a sziklabátakon és begyeken, mind a völgyekben és lapályokon kisebb nagyobb mélye

*) AzAggtelki barlangot a ıı». gye i.éhai főmérnöke Rajsz Keresztély intézete alatt legelőször

1801 juh »1. s köv. nap., még pedig B a r t li o I o in a e i d e s közben járása mellett s P r ó n a y G á b o r föispány meghagyásából és költségén. Rajsz lei- rása és rajzolatai 18<)2 ben G ü r ö g J á 11 o s költségén jelentek meg Becsben, továbbá B r e d e c z k y „Beiträge zur Topographie“ etc. V. kötetében, azután B a r t h o 1 o m a e i d e s is közölte Üömüruiegye leírásában, elörebocsátváii T o \v n s o u angol utazó leírását, ki a barlangot 1792-ben látogatta volt meg. A ,,Tudományos Gyűjtemény“ 1823 diki évfolyamában találunk egy ismertetést, mely szintén a barlangnak csak régen ismert Agát irju le. 1831-ben V áss I Ilire volt megyei főmérnök munkája jelent meg két térképpel, az egyiken az egész környék területe vau feltűntetve i Fekte területe az agtel.ki barlangnak egész kiterjedésében), a másikon különösen maga a barlang vau ábrázolva. Ez utóbbit kisebbített mérvben újra metszettük s e munkához csatoltuk. Vass nemcsak a régi ágat irta le szabatosabban, mint elődjei, hanton az új ágat is ü fedezte tel es ismertette meg első. Ujabb időben dr. 8 e b m i d i A d o I f ú j a lalékokkal bővítette a barlang ismertetését. (Die Ba- radla Höble bei Aggtelek etc. Sit/.iingsb. der matli. natúr. Classe der k Akademie der Wissensch. XXII köt.i . végre dr. S c h w a b (Luml uud Leute in Ungarn, Leipzig 1805) irta le a barlangot, melyet 18;»:>, 1857 és 180U-bau látogatott

vala meg

dések és horpadások vannak , melyeket t ö b ö r 11 e k , r a v a s z- l y u k n a k é s l a p á n a k neveznek. Folytonosan csörgedező patak az egész környéken csak egy van, <. i. a Kecsö, mert az eső vizét a sok töbör és ravaszlyuk nyeli el. Forrás is kevés helyen bugyog, ȝ mikor szárazság uralkodik, a lakosoknak liel) énként elegendő ivóvizük sincs. De a töbörük és ravaszlyukak nyelőin beszivárgó s a hegyek gyomrában egybcgyülő víz azután helyenként annál nagyobb bőséggel fakad ki, úgy hogy egy-egy forrás legott malmot hajtó patakot képez. így Aggtelektől éjszakkeletre */« mfldre, Jósafőnél egy sziklafal alól oly bővizű forrás fakad, hogy* vize több malom kereket képes forgatni, mielőtt a Kecsővel egyesül. Hasonló bővizű forrás Torna 111 várostól éjszakkeletre fakad; Dübröd helység lakosainak is egy etlen forrás szolgáltatja a szükséges vizet.

A pelsöczi és égerszögi úttól éjszakra eső vidék hegyesebb, dombosabb, mint a terület déli része. A magaslatok többnyire ke- rekalakúak, gyér erdővel fedvék. néha i'gészen kopaszok, gyakran mind hátukon mind obbilaikon kisebb nagy obb szikladarabokkal bo- bintvék. Aggtelek közvetlen szomszédjában a B a r a d l a tető emelkedik s félív alakjában délnyugatról éjszakkeletre húzódik, éjszak- keleti nyúlványa Kis 13 i k k 11 e k, délnyugati szakadéka Kis Ba- r a d 1 á 11 a k neveztetik. Odább éjszakra a Kis h e g v domborodik, délkeleti szélen M é s z o l d a l; Aggtelektől éjszakra s a Kishegytől délnyugatra a K a r ó f é s z e k tető van, melyhez kidet felöl egy* más szintén, éjszakkeletre húzódó sziklakat csatlakozik, s melyet a Kis- hegytől az éjszakról délre tartó, töbörük lánozolatából álló Mogyorós völgy választ el; odább keletre a Köz éphegy, ettől délkeletre meg délre a 1VI e J1 y

é s z , ***S** z á r , N a g y- és K i s- T é 11 e és 8 z o 111 o r begyek domborodnak. Az Aggtelek felöl Jósnföuck tartó kassai út a Karófészek és keleti mellékszárnya alatt keletre kanyarodik, azután a Nagy*- Télié és Mellyész ny ugati oldalán éjszakra fordul. A Melly'észtöl délkeletre s a Szárhegytul éjszakkeletre a M i e z k i magaslat s ettől éjszakra a J ós v a G a l l v a nevű terjedelmes hegyhát nyúlik el .Jósaiö nyugati oldalán, éjszakról délre. <)dább ny ugatra a M a g a s begy emelkedik a Karófészek tetőtől éjszakkeletre, alatta a „Gabonákért“ terül.

A Baradla tetőtől éjszaknyugatra a környék legmagasb begye, a P o r o n **y a** tető nyúlik el délríil éjszakkeletre, éjszakkeleti vég- foka Várhegynek neveztetik. Közte s a Baradla tető és Kis begy közt a Baradla völgye kanyarodik »1 éjszakról délre. A Poronya tető **nyugati** oldalán a **B** e r k e 11 y* **e domborodik Kecsotol** d< In .

Digitized by CJOOQIC

Digitized by VJOCKMC

odább nyugatra a 1) o mi c z a és <í y ö n g y i H o I a, Ke csőn el pedig éjszak felé a L á s z l ó tető magaslatiak.

A terület déli felében laposabb és alacsonyabb föld hullámok vannak, melyek részint felszántvák, részint erdősök. Ilyen Doiniczká tói délre a N y í r j e s, ettől délkeletre a H o l l ó f é s z e k , B a g o l y v á g á s stb.

Az egész vidéket jellemző töbürök, ravaszlyukak és lápák közöl némelyek állandóan, mások csak nedves időben vízzel vannak megtelve, s tehát állandó vagy időszakos tócsákat képeznek. Nagy esőzések alkalmával nyelőik nem képesek a bennük meggyűlő vizet oly hirtelen felvenni, s így az összetódult víz, néha embereknek is veszélyes örvényeket hány. Mindjárt Aggtelektől keletre negyed órányira egy sziklahasadék látható, melybe nehány ölnyire be lehet hatolni. Ez kiválólag Ravasz lyuknak vagy Zamboly lyuknak neveztetik, épen a Retek barlangtól délre esik, melyben Sclnnidl a harmadik barlangi patakot fedezte fel. Ettől éjszakra a helység keleti házai s a Karófészektetö délnyugati nyúlványa között a Tó h e l y van, mely vagy SO év előtt Iepetett el a víztől, más, bokrokkal benőtt ravaszlyuk, melynél esőzéskor nagy örvények támadnak, a Kis Baradla nevű sziklafal tövében, hozzá közel a C s e r n a i tó van, mely azonban nehány év óta száraz; odább a már régóta létező V e r e s tavat találjuk. A Karófészek tető és Aggtelek között a sziklaháton a G a l l y a töbör, ettől délre a K o n k o 1 y o s nyugati oldalán azon ravaszlyuk van, mely a délről éjszakra kigyódzó Nagy völgyi ér vizét nyeli el; odább keletre a *S z o ni o r h e gy i lyukat találjuk, melyben a Bartók völgye felöl éjszakra kigyódzó ér tűnik el, s melynek közelében a N á das tó és ettől éjszakra egy más tócsa van. A Szánhegy délkeleti oldalán a M a c s k á s lyukat, a Középhegy és Jósva Gallya közt, a kassai út éjszaki oldalán, a S o r t ö brö t, odább éjszakra a Magas hegy és Jósva Gallya közt all o s s z ű t ö b r ö t, a Magas hegy éjszaki oldalán a F a r k a s 1 y u k a t találjuk. Végre a Domicza nyugati oldalán az O r d ö g l y u k s közelében egy magaslaton a B ü d ö s t « * , attól keletre Horni k l á p á j a , a lapsai és tornaijai út között a Rók a l y u k , Aggtelektől délre a K á b a 1 y u k, ettől délre, s a trizsi ösvénytől keletre a F e k c t e t ó vannak.

A sziklahátak és lu-gyek külső hasadékai, vájadékai és horpa dásai gyaníttatják, hogy az egész környéken földalatti üregek és barlangok vannak. Közölük legismeretesebb és minden tekintetben legnevezetesebb a Ba rád la. Ez a hasonnevű sziklahát gyomrában éj*
szakkeleti irányban kanvarodik. azután keletre és délkeletre]fordul,

Digitized by VJO< ?LC

a Mogyorós völgy alatt elmenvén a Karófészek tető és **Középhegy déli** oldalán a kassai úton túlig terjed, onnan éjszakra **kanyarodván a** Jósva Gallyában húzódik tovább Jósafő felé.

A Baradla sok kisebb nagyobb üregnek és földalatti járatnak nagyszerű tömkelegé. Nagyobb kiterjedésű mint Európa bármely más **barlangja,** s talán csakis az Ejszak-Amenkábnn, Kentueky államban **találtató M**aminuth-barláng múlja felül. ***)** Tudniillik eddigelé kiku**tatott ágainak** összes hossza 1,1 04 öl; ebből esik a régóla ismeretes **főágra a** Vaskapuig 750, a V a s s I m r e főmérnök által fölfedezett új **főágra** a Vaskaputól a Pokolig 2,017, az eddigelé megvizsgált kü**lönböző** mellékágakra együttvéve 1,127 öl.

Szélessége és magassága különböző. Általában régóta ismert főága szélesebb mint az új ; a kis templomtól kezdve a Parnasszusig 400, s ebből a Virágos kertig egyenes irányban 140 ölnyi hosszúságában mindenütt 10 öl széles; más ugyan oly széles szakasza a lloreb hegytől a Vaskapuig 200 ölre nyúlik. Ellenben az új barlang cgvremásra 4 — f>, helyenként csak 1 —3 öl széles, de végső üregének annál na- gyobbszerü méretei vannak, t. i. 4u öl széles és 70 öl hosszú.

Különösen következő sajátságai jellemzik a Baradlút: vízszintes kiterjedése igen nagy, egy osztrák nithlet meghaladván ; különböző üregei terjedelmesek, tágasak, az ezeket egybekapcsoló járatok többnyire vízszintes irányúak, szintén elég teresek és tárnához hasonlók : **fenekét** többnyire kö-oinolványok és homok, helyenként agyag és cseppkövei boríték fedik: benne az álló, mintegy a fenekéből kinőtt cseppkövek (stalaginitok) túlnyomok, s ezek többnyire barna, vorhonves vagy sárgás szintiek; függő cseppkövek (stalaktitok) aránylag gyérebben fordúlnak e l ő ; általában esopegökövoi a közönséges tönkökön, óriáii .spárgákon, idomtalan oszlopokon kivid gyakran igen sajátságos és szép alakzatokat képeznek: végre főágát s nehány mellékágát is **folyóvíz** futja végig, mely itt-ott tetemes mély ég i tócsákat képez.

yj Az ismeretes európai barlangok 1i'iy imák hos«/.:i a következő :

A Bieli barlang főága	**1<17**	**öl.**
Az Antiparos/.i barlang föágt	**1 IC**	**öl.**
A Raumimn barlang főága .	**1-Jü**	**öl.**
Devils-Ar.se Derbysliireben .	**4őS**	**öl.**
Bredeviiul-barlang Felső.Pialzbun ...	**t'.oo**	**öl.**
Jurte-barlang Is/.laiulon	**sf.2**	**öl.**
Kldon-barlaiig a Peakben Derbyslnii-lini .	**lt»4'2**	**öl.**
Adelszbergi barlang Krajnában .	**l:Mó**	**ö|.**
Planinai barlang Krajnában	**1 7 1 O**	**ö|.**

A Mammuth barlang lios«7.a Kentiiekybm állitólag • • - i n I -— 1. Ifi ns/t. mtM

Digitized by kjOOQie

Szálljunk immár le a csodálatos földalatti világba. A barlang szája a Baradlatetö homlokzatában van, moly mint sziklafal függőlegesen mered fel mintegy 450 ülnyi távolságban Aggtelektől éjszaknvu- gatra. Egy ösvény a helység felöl, más egyenest az országút felöl a völgyön felfelé viszen oda. Gyepes s itt-ott szikladarabokkal behintett lejtőn felmcnvén, egy nyeregfornia horpadásba jutunk, moly a Baradla tető meredek sziklafala felé lankásan ereszkedik s vele együtt egy háromszögletű kis völgyeleget képez, melynek keleti oldalán a barlang nyílását találjuk. A Baradla tető jobbára kopasz és lapos felületű, kivált a szomszéd erdős és bokros hegytik sorából előredőlő homloka majdnem egészen meztelen, csak egyes bokrosok mutatkoznak rajta. A barlang száját sokáig hiúban keressük szemünkkel, a minta sziklafal felé közeledünk, mert egy jobb felől kiálló sziklaszál elrejti előttünk. Végre a sziklafal tövéhez érvén, ott állunk a nyilás előtt, mely nyugatra néz s egy hat láb magas, keskeny kapu. Eredetileg még alacsonyabb és szükebb volt; még Bartholomaeides csak $3V_4$ láb magasnak s ő láb szélesnek mondja. Küszöbe fölé a sziklafal felső párkánya ıf)ı lábnyira emelkedik. Bemen vén a tátongó nyíláson, a barlangnak mindinkább kitáguló torkán lmlatiunk előre, mely még mindig lejtősen ereszkedik le a begy belsejébe. T. i. a nyilás előtt domborodó part csupa omladékokból áll, melyek egy darabig még a barlang torkába is leszolgálnak. A barlang sík fenekét e*ak ott érjük, hol az omol vány képezte lejtőnek vége szakad. A két -Pitvar"' már elég tágas üreg, falain és boltozatain már némi cseppköveket is találunk. Az első pitvarban, lé ölnyirea bejárástól, balra egy felfelé menő sziklahasadék, a ,,Kémény"[1] látható, melynek fenekén iható vize van. A második pitvar jobb oldalán egy melléküreg nyílik, melyet „Gsontház“- nak neveznek, minthogy emberi totemeket, találtak benne.

A hagyomány szerint a lakosok ide menekültek a tatárok és tö rökök elöl s az ellenség rakta tűznek füstjétől fúltak meg. Hihetőleg a ragályos betegségben elhalt embereket takarították el e helyen. A (Vontházban a barlang első pataka fakad ki, melyet Hajsz A e h r o m i a k nevezett el, s mely a Baradla tető homlokzata előtti völgy, legben beszivárgó vízből támad. (Vak nedves időjáráskor folyik, száraz időben kiapad és egyes álló tócsákat meg pocsolyákat képez. A Gsontházból a barlang főágába jut. Oda hagyván azon melléküreget s bal felé? tovább haladván, csak hamar az Acberonboz jutunk ; ezen átkelvén jobb partján egy roppant sziklaszálat pillantunk inog, inelv a falhoz támazkodik és sok, de a brfüstelés miatt már olvashatatlan felirattal van borítva. Ez az ..Ország kötáblája“- Vele átellcnben a patak bal partján egy 3 láb mély apró vizmedencze van, igen jó iható vízzel.

Az Ország kötáblája körül tekergő úton előrehaladván, nemsokára „Mojzes oltárát“ érjük el, mely gyönyörű cseppkő-alkotmány lehetett, több egymás fölé rakott és sok diszítniénynyel ékesített mennyezetet ábrázolván; most legtöbb horga és díszítménye már *le* van törve. Vele átellenben jobbra a

Digitized by Google

„Róka lyukú nak nevezett mellékü- reg nyílik. A főágban az Acheron mentében tovább haladván a „ Cseppkő-függöny "-hez jutunk, mely azonban mint egyáltalán a főá«- legtöbb része már nagyon kormos és füstös, mert azelőtt fenyőiorgá- esot használtak, most pedig szurokszövétneket használnak világításra. Azután a patakon átkelvén, mely a függöny mögött jobbra egy alacsony üregbe folyván eltűnik, bal oldalán kapaszkodunk fel s így u „Nagy templomi ba jutunk, melynek feneke, tálai és cseppkő-alkotmányai már egészen kormosak. Közepén a „Nagy oltár" van, egy igmi vastag, de nem magas állóeseppkö, mögötte két csúcsíves kapueska a „Szószékéhez vezet, körülte a „Hármas torony", a „Pápa tiarája", az óriási „Fúvó", a „Kályha" a más alakzatok mutatkoznak ; odább a „Szent háromság oszlopa" emelkedik, mely mellett a „Denevér barlangi tágas bejárással nyílik. A főágban tovább menvén, és „Sz. István tornyát", mely gót tornyú és sárga cseppkőből való kápolna, balra hagyván, kanyargós lépcsözetre jutunk s a barlang főágában emelkedő sziklatüraeg tövén egy nyájas csarnokot pillantunk meg, melybe agyagos lejtőn ereszkedünk le s mely loO láb hosszú és 96 láb magas ; agyagtalaja egészen sík. Ez a „Kis templom", mely azonban jóval tágasabb üreg mind a „Nagy templom". Itt a vezetők botjaikat a különböző hosszúságú és vastagságú s részint üreges állóeseppkö- vekhez ütik s így meglepő harangszólást támasztanak, mely hol fenséges komoly', hol halkan rezgő, hol hangosan és derülten dagadozó.

Ha alkalmas helyeken megállva szövétnekeiket majd csendesen tartják, majd függőleges körökben forgatják: akkor a legábrándosabb s legváltozatosabb képeket varázsolják elő. A Kis templomban meg- zendülő karének egy melléküregből hallgatva, leírhatatlan ünnepies **beny'omást** tesz az emberre, főleg lm a szövétnekeket eloltják.

A Kis templomnál a barlang főága 16 öl magas és 15 öl széles, s **azután** mintegy 400 ölyi bosszúságban átlagos szelessége 10 öl, és pedig vagy 140 ölnyire csaknem egészen egyenes irányú. Balra igen alacsony boltozat alól, **inely**r a Büdöst ó á g n a k vagyis **P** a r a d i- c3 o n i n a k nevezett mellék üreg bejárása, egy vígan szökdelö patak búvik elő, melyet S t y ' x **nek** noveztek el. Ez bővebb **vizű** mint az Aclieron, a Kis Raradla tövében beszivárgó vizekből támad és soha sem apad ki. Némelyek azt vélik, hogy a Büdöstóból ered, mely 1430 ölnyire van a Baradlától. — Xeliány öllel odább a jobb oldalon, egy medencze van, melyből a víz nagy zúgással rohan ki. A Styx patak hídján átmenvén, oly sima fenekű üregbe jutunk, hogy benne tánezol- ni lehet. Azért „Tánezterom[u]-nek nevezték el, s nem hiában, mert olykor csakugyan tánczolnak benne; oldalain köröskörüil fapadok vannak. [r]fovább mén vén, „Sz. János oszlopa" hoz jutunk melynél az Aclieron ismét a főágba kerül s egy szikla alagúton át csendesen folyván, a Styx-szel egyesül. A két patak egyesülésénél nevezetes cseppe- gés van, s a feneken kerékvágányhoz hasonló hornvolások láthatók. Efféle bevágások a

Digitized by GOOGLE

Denevérbarlangban is vannak, és sokan valóban azt hiszik, hogy keréknyomai azon talyigáknak, melyeket az emberek használtak, kik a barlangban laktak. A bevágások ugyan egyenkőznek, s mintegy 3 lábnyira esnek egymástól, mégis nem hihető, hogy talyiga vagy szekér járásától származnának. Rendesen úgy vélik, hogy sohasem iszapolódnak be, de *Srhwnh* l^öO-ban, hosszas esőzés után látogatván meg a barlangot, mindenütt sok sarat és iszapot talált, s nevezetesen a legtöbb ,. kerék vágány" is be volt iszapolva.

Azontúl a barlang nyirkos, csúszós és egyenetlen, de a „Virá- goskert'* elteledteti a fáradságot, E szép iir«'g nagyon magas és tágas, s fenekét hullámosán tekert és pikkelyes esepegökövek bontják, melyek csak 1—*2*hüvelyk magasak s hajdan vakító fehérek voltak, most azonban már nagyon kormosak. 11a e szép csarnokban a tőidre irányzott pistolyt sütünk el, akkor nagy sokára mennydörgéshez hasonló, sokáig tartó visszhang hallik. Ily felsége ; viszhang a barlangnak némely más helyén is támad a lövésre.

A Virágoskor! végén 11> öl magas sziklaomlás van, ezen túl a ..Trónust“ találjak, mely dúsan rnjtozott mennyezetével s egyéb ékes- egeivel mintha a falban ki volna vésve; ott a barlang ismét kitágúl benne tövén I S lábnyi körületii, felfelé mindinkább vékonyodé» s be ; gyénél csak *'2* láhnvi kőoszlop emelkedik, nedvet .. Nádor oszlopéinak " vagy is „dúlának" szoktak nevezni. A barlang ezen szakaszát ,.Nádor utezának" nevezik József nádor 1*01» bán tett látogatásáról. A Nádoroszlopon e felirat van bevésve: „JosephVs archlDVX aVstrlae regnl hYngarlae pa Lat In Ys páter patria»* Latehras sYbterraneí antri bárul) La VIDÍT.“ Most a barlang mindinkább kitágúl s mind számosabb csepegőkéi alakzatokkal van ékesítve j ilyenek a S z á r n y a s a n g y a I. V <J r ** s 1» a r á t. K e *v* d i n a n d o z I o |i a i estei föherozeg Ferdinandról neveztetett el, ki a barlangot 1817-ben látogatta meg.), R e v i c z k y o s z l o p a, P á n c z é 1 o s l o v a g. K o p o r s ó, M é h - k o s á r, drót' Reviczky főkanczcllár 182'J-diki látogatását e felirat örökíti meg: ÜDVöz Kegy Drága s Jó klráLy Vnk JobbJa ReVIsnyel gróf lleVÍCzky hazánk tslLLaga s Disz. ,“ — Ezekre a „Xagy terem“ következik, melynek hosszait), szélessége 10 öl. s melyben 'A zenészek számára küldések vannak.

A nagy tor,non túl a hegyek és sziklaomlások váltakoznak, s az ösvény vagy lOOőInvi liosszúságban felett** bajos. De annál érdekesebb csepegőkö- alakzatok mutatkoznak. Magas lépcsőkön kapaszkodunk M ó r i a h e g y é r e, i»i»>ly, midőn felülről mogvilágíttatik, szép látványt nyújt, s melyen át felfelé a régi barlangba és melléküregeibe juthatunk. A Mória hát ulsó lábán, a P a r n a s s z u s o n egy holt embert találtak, ki talán magában ment a barlangba s eltévedvén, ott leié halálát. A Z s i d ó t e m j> 1 o m b a n sok oszlop van, molyok hol egyenesen állanak, s a boltozatot tartják, hol fel vannak döntve. Ha onnan felülről a főágba visszatérünk, ismét a patakhoz jutunk, a tömeges csepegőkövekkol megrakott T ő r ö k fii r d ő n é 1, melyet azonban nem lehet

Digitized by VjOOQle

megjárni. Közelében egy melléküreg nyílik, melyet még egészen tiszta csepegőkével-; ékesítenek: odább a a ı a m b ház és Hó h e g y van, melynek liullámos csepegmény-kérge vakító fehér sziliét már elveszte. Azután az ösvény a K e r e k n e k nevezett. ;>< > öl magas omladékhegyen viszen fel, alatta titkos aknából egy zajos, még ki nem kutatott patak ömlik a barlang fővizéhe.

Most mind vadabb alakot ölt magára a barlang; a sziklák a fo lvót jobbra szorítják, más omladékok medrén keresztül vonulnak, ko- röskörül a megáradt hullámok csapkodásainak nyomai látszanak. F o g a r a s i heg y é nek oldalai köröskörііl feldőlt esepegökövokkel behintvék, melyek a „Kcnderniozőt“ képezik. A „Jgges síkot“ s „Mu- **ránvi** várat’* elhagyván, igen bajos úton a mélységbe ereszkedünk alá, s így két sziklaszál között elmeiivén, azon vad hasadékba jutunk, hol íi patak egy Icfüggö szikla alatt kis eséssel clbúvik. Ez a *Vn s-* k a p u . Idáig 7">0 ölnyi hosszúságban a barlang már 1825 előtt ki volt kutatva; itt kezdődik az új ág, melyet Vas» Imre járt meg első. Bejárása csak li láb szedés, s a folyó» és álló víz miatt csak nagy baj- jal lehet rajta keresztül vergődni. Nagy vízálláskor egyáltalában nem lehet az uj ágba bemenni, sajkán se volna tanácsos a kísérletet megtenni, mert a víznek nagy esése van. A keskeny híradókban vagy tárnában mintegy 70 ülnyire tart az igen bajos járás. Klsöben a patak

Digitized by GOOQIC

oldalán csak igen keskeny és csúszós ösvény húzódik el; azután egy sziklaoszlop két ágra osztja a barlangot, jobb ágában a patak folv, baljában pocsolyák vannak. Ebben kell meggörnyedve előrenyomulni* azután a függőlegesen felmered« sziklaszálat körülölelve s egy B láb mely locsogó felett függve kell tovább hatolni; s így egy karfa t- lan hídhoz jutunk, melyen a patak túlsó oldalára megyünk A hídon túl lassankint eltűnnek a locsogok és pocsolyák ; de a -tó" mögött ismeretlen üregekből kirohanó vizek zajmiganak, s ha megáradnak, a n a g y ö s v é n y n é l nagy iszapolásokat okoznak.

A barlang ezen szakasza egyre-másra csak .) — ö l széles, és mintegv 400 lábnyi hosszúságra üres tárna, iszapos és kavicsos talajjal. Mármár sajnálni kezdjük, hogy idáig fáradtunk, midőn véletlenül az éji homályból a S z e n t h á r o m s á g o s z l o p a merül fel, báróin magas sárgasziníi álló csepegőké. Ezekkel a szebbnél szebb alkotmányok kezdődnek, melyek épségük, tisztaságuk, nagyszerűségük és változatosságuk által azokat is meglepik, kik az adelszbergit s Európa más híres barlangjait látták. Jobbra és balra- oszlop oszlophoz .sora kozik, melyek fehér, sárga és hússzinüek ; a földről álló esepegökö- vek nyulakodnak fel, téléjeik a boltozatról fiiggők nyújtózkodnak ; az oldalfalakon gyönyörű függönyök és kárpitok ereszkednek le. s a feneket hullámos csillogó szőnyegek borítják. A baloldalon különösen gyönyörű függönyök mutatkoznak. Azután az (I l y m p 11 s következik. mely vagy 120 lábnvira emelkedik a 1 ön láb magas üregben s melyet számtalan oszlop és szobor ékesít. Mellette egy keskeny, de magas mellékág nyílik, melyet, 50 ülnyi bosszúságra lehet megjárni. Az (>lympuson túl egy más halmon 12 láb magas, csak hüvelyk vastag és vakító fehérségű oszlopok nyulakodnak fel, gyönyörű látványt képezve. Efféle oszlopkák másutt is vannak, s a Barad Iának sajátságos ékességei közé tartoznak. Leomlott oszlopokon át, s a „Török oszlop" és -tyrbolt" mellett elhaladván, a.rovátkákkal és horgukkal ékesített V a s v á r á b a , s azután a T ü n d é r e k v á r á 1> a jutunk, melyet mindenféle igen tiszta, fehér, veres és sárga szinii esepe- gükövek pazarul ékesítenek. Ez igen szép csopegőkíivek mind a boltozatról lenyúló sziklát, mind az ez alatt domborodó halmot borítják be. Most a barlang 20 25 öl magas, s 4—5 öl széles. A -Szekrény"'

és „Jupiter trónusa" mellett elhaladván, a ..Kücsepegott hid[u]-hoz jutunk, mely a patakot áthidaló nagy oszlop. Más helyen az iszapos talaj felett lobog egy hatalmas csepegők« oszlop, mely felfelé nagyon kiszélesedik, s ábrándosán van ékesítve ; egykor a földön állva orco-- bedott lassankint s nőtt össze a boltozattal, melyről most szabadó?)

függ, miután talpa elmosatott, a így a földtől el választatott. Ez „ISzemiramis függő kertje." Itt balra egy járhatatlan mellékág van. Most a barlang ismét letörpül « egy meztelen, szürke és fekete tárna, majdnem 100 ölnyi liossziiságban csepegőké alakulatokban .szűkölködvén, csak a Vulkán pamlagán" látni csepegökövet, Odább rideg egyhangúságát a ,,Pagóda" szakaszt ja meg, mely igen tekintélyes csepegőké alkotmány, 30 láb magas s

Digitized by GOOQIC

aránylag vastag oszlop lévén. Azután a vadregényes „Puszta mező“ vagyis Omladékos hely“ következik, melynek fekete repedékes falai . összezúzott sziklaszálai, széttördelt oszlopai, tátong«» mélységei tanúságot tesznek a megáradt vizek romboló hatásáról; oszlopok és töredékek összo-visszahányva hevernek vagy állanak, a zuzadékokon új oszlopok támadtak, melyek csakhamar szintén elromboltattak. Síri csend uralk«»dik, az ember is önkénytől©» elnémul, midőn e rideg sikátorban előrehalad, s jobbra és balra csak a sötéten tátong«» liasadék«»kat látja, a csendet csak lépteinek tompa viszhangja, s a boltozatról lehull«» és a köveken szét- törödö vízcseppek sajátságos, fájdalmasan rezgő hangja szakasztja meg. A vízcseppek elsőben a fokot«' boltozaton rezegnek, mint nohoz gyémántok, azután a szovétnekek világában hull«'» csillagok gyanánt a legfelségesb színekkel ragyogva kimert időközökben lehullanak. Szemünkkel és fülünkkel követhetjük tehát az egyes vizeseppeket, ragyogásuk és sajátságos zenéjük erősen hat képzelődésünkre.

Végre a barlang ismét kitágul, s ott jobbra a „Kavasz'yuk,, vagy i-» „Retckbarlaug“ nyílik, mely az uj barlang leghosszabb mellékága s általában a Barad la egyik legszebb része, igazi kinesesháza.

De még a főágban maradunk. Itt «*gy fekete üreg közepén a feliér „< >riás[u] emelkedik , tizenkét láb magas oszlop; erre a ,,Barátság oszlopa“ vagyis ,,Kaszt«»r és Pollux“, a „< Sattya“, „Zsidó torony[kt] és „Rantheon“ következnek, ezek után a két „Temető“ van, melyek az Olympus kisebbített másolatai. A „Pindus hegye“ mellett elhaladván» halra egy mellékágat találunk, melyben „Proszerpiua hálószobája“ van. Igon meglőj'» a falnak nyílása, melyből rozsdabarna csepegőké tömeg tódult ki mint patak, mely megmerevedett volna. Azon a helyen a boltozat hol mór é|»ítészoti díszítményekhez hasonló csepegökövek- kel van ékesítve, hol hatalmas íedökövekböl van alkotva; itt egy r«»p- pánt kőlapot csak az oldalfalak nyomása tart fenn, ott számtalan esil- lag ragyog a sötét bolthajtáson. Általában itt a „Vaezkos oszlopánál a főág legszebb része kezdődik ; széles és magas s nagyon sok es gy«>" nyörií csepegökövek kel van ékesítve. Itt van a bájos „ T o m p é “ , apaiak bal oldalán az igen karcsú ,,M i n c r v a <» s z ı o pa“, azután r b o k e t e v á r,*‘ K á p o I » a, G y c m á n t *K* á ı v h a, V a d á o z k ü r t, az áttetsző sárgabarna ,.ß z a l n n n a o ı rl a ı o k,“ s a vakít-'» fehérségű A 1 a b a s t r o m ı o r o n y.“ E mögött a barlang legdélibb kanyarulata nyúlik el, s boltozata azon a helyen Icgvoknyabh, csak mintegy 30 öl vastag; a kassai út itt megven el felette. Xohány száz báb hosszú ol- dalvásti ágazatok nyílnak, melyek részint mogkőzelíthetlenek a vékony, könnyen beszakadó esepegökö talaj miatt, mely alatt víz foly. A barlang éles szeglet alatt éjszakkeletre fordul, s ott azon szakaszában, melynek neve : „M á s ii reg.i b a r I a n g“-ban, egy halom dom- borodik, melyen rendkívül magas eső jegökö oszlopok állanak. Azután „Medon oszlopa“ vonja magára figyelmünket; tetejéről sárkányfejhez hasonló alak csüng alá, melynek szájából kígyók nyúlakodnak ki ; odább A p o l l ó t e r o m e, P I u t

Digitized by kjOOQle

o n r g o n á j a, az A r a n y u t c z á - nak nevezett kis mellékág nyílása, V u I k a n u s műhelye (veres kószál fehér borítékkal t, a P i z a i t ó n » n y és a szép M é li k o s a r a k s más álló cseppkő alkotmányok következnek. Azután a barlang cgvik legnagyobb üregébe jutunk, mely 40 öl széles és 70 öl hosszú. Ebben jobbra S z. O e I I é r *t* li o g y e domborodik, melyet a barlang legna- gyobbszerii oszloj>a ékesít, t. i. a (*1* s i I l a g v i z s g á l ó to r o n y ; átmérője 4, magassága 10 öl: elöl óriási pálmafához hasonlít, hátul pedig emeletes, felséges díszítménvü mennyezetekkel van nagyon paza- rúl ékesítve. Csodálatos, nagyszerű látvány! Ámde erős világítás kelb a szövétnekek nem képesek az oszlop esiie^ál megvilágítani, a barlang boltozata pedig (JO í ›1 magas leven, még a vezetők által ügyesen fel hajított égő szövetnek világítása mellett is esak pillanatra látható. E roppant oszloppal szemben, a barlang falánál egy vízmedenezét fehér osz- lopkák környeznek ; ezt P I u t o 1 a k li e 1 y é u ok nevezik. Itt rögtön a barlang boltozata, éjien a közepén, leereszkedik a |>atak fölé. úgy hogy a fenéktől e-sak ö ölnyirc marad. Most a barlang azon része következik, melynek megjárása leghajosb. Gyakran nagyon összeszűkül s csak egy hasadékon juthatni a patak sziklás medréhez. Xchol csak lí láb széles, s mikor a benne folyó patak meg van dagadva, teljes lehetetlen benne előrenyomulni. A barlang "zen része azért felette rideg és borzadályos. s Vass, ki első járta meg, a komor jeleneteknek mefelclö neveket adott, milyenek : M u n k á esi t ö m 1 ö e z, S i r a I o in h á z , C z o r b e r u s feje. Ott egy sötét, töbör tátong, a megáradt víz borzasztó morajjal több fokozaton 24 lábat esvén rohan **belője.** A mélységhez veszélyes ösvény vezet. *A* szép v i ı a g í t ó t»» r o n y t balra hagyván, összevisz- szahányt köveken s hatalmas sziklaszálokon át haladván, a Czcrberus fejéhez jutunk, azután az agyagos és sima Ó r i á s i h e g y e n kell át-

Digitized by v^ooQLe

el-
kapaszkodnunk, melyet sok csepegőké ha lom borit, de roppant «oszlopok is ékesítenek, mint a B á l v á n y n a g y o s z l o p, mely oly magas mint a Csillagvizsgáló torony, noha nem *oly* vastag. Itt is ott is apró locsogok vannak, környezve szép oszlopokkal. Egy halom *tetején* G a n y m e c l e s k ti t j a látható, azon halom meredekül ereszkedik le minden oldalról, tövén egyes oszlopok nyidakodnak fel. E hegyhez ÍOO lábnyira a barlangnak vége van, körülte nagy mélységek tátongnak, csak nagy bajjal mászhatunk még az igen keskeny íiiggőlges hasadékig, melyet P o k o 1 nak neveznek, s melyben a patak eltűnik. E pont a Vaskaputól 2217ölnyire esik. Eddiggel«[1] hiúban igyekeztek a hasadékot kitágítani s tovább elörchatolni. 174 öllel odább (azaz fél nifldre éjszakkeletre Aggtelektől) Jósafőnéi a barlangban ogybegyült víz egy sziklából tódúl ki mint tetemes patak.

Miután a barlang főágát egész kiterjedésében bejártuk, forduljunk be a mellékágakba is. Mindjárt a főbarlang elején a Csontházon kívül, melyben most semmi nevezetesség nincsen, a R ó k a 1 y u k van. • Szikladarabokon át s két igen szűk hasadékon keresztül egy templom- **forma** nagy üregbe jutunk, melyet egy hegyomlás két részre oszt. A begy omlás az úgynevezett Veres falat képezi, mely (><)láb hosszú s 4S láb magas; rajta barnaveres esepegőkő tömeg látható, átszőve sárga és világosvercs sávolyaikkal. A hegyomlás oldalát roppant szikladarabok borítják, túl rajta a sötét mélységből karcsú fehér áll«i csepköv»'k merülnek fel ogyenkint, a távolból mint rémes lialálbarang úgy szól egy álló esepkö, melyhez a vezető botját üti: a nagy sötétség erősen meghatja képzelődésünket. Lcszállván a mélységbe, egy gazdagon ékesített csarnokba jutunk, melynek oldalán a ..Vár“ emelkedik, egy **domb** sok fehér szép oszloppal. A ..Rókalyuk“ más helyein is vannak **magas** oszlopok, általában igen ábrándos mellékág, számos «ddalvásti nyílásokkal, melyek talán érdekes, d<> még ismeretből ágazatokba vezetnek. Novét a rókadögröl kapta, melyet benne találtak.

Második mellékág a Don e v <: r b a r 1 a n g, mely a főággal egyenközüleg nyúlik cl. de ellenkező irányban s magasabban fekszik mint a főág. Egészen száraz, s azelőtt mesés mennyiségű denevérek tartózkodtak benne. í gy látszik boltozata hasadekos, s a denevérek több nyíláson mehetnek beléje kividről. Mondják, hogy hajdan az emberek is juthattak kívülről beléje. Boltozatán egyes csomókban denevérek csüngnek, síírün összeszorúl VH ; ha követ dobálunk kozéjok, st- vítva szétröpülnek. Minthogy minden látogatás alkalmával felkavar tatnak,azért már nagyon meggyériíltek s hihetőleg más búvóhelyeket találtak. Hogy hajdan sokkal nagyobb mennyiségben tartózkodtak itt,

l>iz<»iiyít.jM a ganéj, mely helyenként ölnvi vastag réteget képez a föl- rlön. — Beszélik, hogy a Denevérbarlang bejárását 1750-ben kőfallal találták berakva;

Digitized by C^ooQle

a kőfalat elhány van, benyomultak, de a képzelt kincsek helyett csak holmi elrothadt ládákat és ruhadarabokat találtak ; néhány tűzhelyet is lehetettt kivenni, holmi álhitcsontokkal és cserepekkel.

A P a r a d i c s o m vagyis B ü d ö s t ó i ág a Baradla legérdekesebb mellékága, sőt dr. *Schmidl*, ki e tekintetben illetékes-biró volt, állítja, hogy az egész osztrák birodalomban sincs hozzá fogható barlangrészlet. Ámde bejárása igen bajos. A Styx patak tódul be e helyen a főágba. Azon pataknak majd jobb majd bal oldalán kell az alacsony hasadékon átvergődni, legőrnyedve, sőt itt-ott hason csúszva s a ,,kötőjének nevezett, sárban fetrengve. Különösen a Purgatoriumnak nevezett tömeges csepegőké köpeny annyira összeszűkül a bejárást, hogy alig ½ láb széles és magas nyílás marad, melyen át kell szorulni s emellett az ember fejét a boltozat éleitől, lábait a víztől kell megóvni. A szövétnekek füstje a szűk hasadékban a lélekzést is nehezíti s leheti» gyorsan kell előre törekedni. Ámde fáradságunk meg is ju- talmaztatik. Már a Paradicsom előcsarnoka szép, azon része pedig melyet Pa ı m i r a o m ı a d é k a i n a k neveznek, igazán felséges. Kz egy 1 — 5 öl magas csarnok, melynek mennyezetét 14 pálmaforma, sárga csepegőké oszlop tartja, melyek ábrándos kúszó növényekkel és füzérekkel ékesítvék, s melyek között más kisebb és karcsú, fehér s felfelé vékonyodó oszlopok emelkednek. Ezek közöl legmagasabb az melyet K á i n b u z o g á n y á nak neveznek. A csarnok talaját ½ lábnyi vastagságban csupa fehér kőeseppek fedik be, s e sírlepel alatt ős világi csontok (barlangi medve csontjai) vannak. Előterében a talajjal egyült az áll«» cseppkövek is fölfelé emelkednek, mintegy második emeletté. (Vakugyai) nagyszerű, bámulatos a látvány, mely a csarnokban kínálkozik. Azonban számos szövetnek sem világítja meg teljesen, s bcngáli tüzet kell gyújtani, mely nemcsak a csarnokot és különböző alakcsoportjait teljesen kivilágítja, hanem fényt vet az odább balra terjedő üregbe is, melyben egy dombot számos álló cseppkő ékesít. Ezek közöl kivált három tűnik fel nagysága által: ..Ádáuv*, „Éva" s az „Almalá.“ Ott két más mellékág is nyílik, melyekben 50 ölnvire lehet elöhatolni.

A Mária hegyen lefelé menve, mint láttuk, az új barlangba juthatni, felfelé pedig magas lépcsőkön a régen ismert ágba és ennek oldalvásti üregeibe mehetünk. Ebben is sok érdekes csepegőké alakokat találunk, de ezek jobbára már nagyon inegcsonkítvák és meg-

Digitized by v^ooQie

rongálvák. Ily érdekes részletei a Haradlának sok fonállá és fel dőlt oszloppal; a Via s z u t e z a , nielvet a látogatók már sok dísztől megfosztottak, esak az egész oszlopsort képező „k a rz a í a“ és „g y é - in á n t k ö v c[u] még meglehetősen ép ; azután A I m á s s y o s z l o p a következik e felírással : ,,SpcLVn(Ia RaraDLa sVa íjVoíjYV faltat se- nlorl Josepho ALMássl,“ emlékeid gr. Almássv .József alispány ki látogatására : továbbá a S z á l o n [11] á a h o l t , A [11] d r á s s y o s z I o - p a , P e s t i o r g o n a , R e t e k k e r t s d i a d e [111] a. Ezen régen ismert ág egész hossza 14f> öl. Végén egy sziklaszálon e felírás van: „Ferdi nandus coronac Princeps.“

A R a v a s z l y u k vagyis R c t e g b a r l á n g a borzadályos ..Omladékos hely“ mellett nyúlik el. A Haradla legszebb rész«'i közé tartozik. Boltozatán és falain ezer meg ezer csepegőké függ, csöveket, csapokat, függönyöket, vízzuhatagokat . mennyezeteket, koporsóikat stb. képezve. Egy szóival a Buradia ezen ága oly dúsan vau a legcsi uosabb függő csepegményekkel ékesítve, mint talán egy más barlang sem a földkerekségén, s e szép kő ékszerek annál érdekesebbek, minthogy többnyire új alakúlatok vagy épen alakúló féiben vannak. Köztük kivált azok ötlenek fel, melyek rőtekhez liasonlítamjv. A látó gaté>k leginkább ezeket ütik le, mi nagyon kár. Mindjárt azon ind lékág elején Kúp idő v á r a van, melyben különösen sok eső és csövecske, redözet, apró mennyezet , koszorú-gyerlyatarió , vízzuhatag, koporsó, gallér, ezafrang és rojt, keresztelömedencze, háló, hullám s egyéb apró képződmények gyöngvörködtetik a szemet és képzelmet.

S mindezen alakulásokon a legfrisehb színezet ömlik el. S az egész f»80öl hosszú üregben efféle csillogó» mesés pompa uralkodik, mely minden lépten nyomon új meglepő változatosságban tűnik tel. Néhol csupa veres csap között [2]—3 láb h“sszú, vakító» fehérségű csövecskék függnek alá, melyek oly véknyak minta tollszár, s melyek vegén vízcsepp csillog. E gyengéd képezetekböl sokat önkénytelen leüt az ember, midőn a helyenként alacsony járatokban clöhalad ; oly hanggal törnek szét, mintha fémből volnának. Ha szemünket gyorsan behunyjuk, álomnak tetszik az egész, s nincs az a toll, moly a látott tar gvakat leírhatná, s nincs művészet, mely azokat utánozhatná. IIj ineg új szépségek mutatkoznak, egészen elbájol va haladunk előre, nem gon dőlünk se a földön itt-ott heverő szikladarabokkal, se a vízpoesolyák- kal. De v[r]égro folyóvíz gátolja előrehaladásunkat, noliéz szívvel fordulunk meg s még egyszer gyönyörködünk a mesés világ tiindories alkotmányain. Mintegy **300ölnyiro** lehet a Rotekbarlangba nagy baj nélkül behatolni, e részét már Vass vizsgálta meg. Sehinidl lH;>ü-bau a

Digitized by Gooole

folyóvízben meg rtlnyire hatolt be tovább. sí így egészen odáig ju tott, hol a víz két összehajló szikla által képezett hasadékból ki tódul.

Végre in ég az A r a rí y 111 e z á n a k nevezett keskeny mellék ágat kell megemlítenünk. Ezt is szép fiiggö csepegmények ékesítik de csak 10 ölet lehet benne előrehaladni.

Ide csatoljuk még a Baradfában tett, mérsékleti észleléseket.

Észleld Townso ii	Észlelési idd 17X7 jul. * 14.	Kiilsd levegő barlang. 15° R.	a Styx partján	7. ,r ' R.
n	„	n	a Styx vize	7... „
V a s s I m v e	1826 febr. 2.	XA	Mojzes oltára	<>., »
r r»	nn	n	Vaskapunál	8.0 0
M	*febr. 8.	0.,, r,	Mojzes oltára	6., n 8^
nv	n	„	Vaskapunál	\!
n n	.. febr. 15.	—	Mojzes oltára	n
!1	nr>	-	Vaskapunál	7.6 n
S eh in i d 1 Ado 11 1855 aug. 12.	22 órakor	Rozsnyón ló.,,' K.	Apollo templom	0.,. .
r	r aug. 12 2 őr	• I»-« i,	Csillagvizsgáló torony	10.,
-	„ aug. 14. 4 „	10.6 „	Styx partján a pádnál	8-0
•	„ „1 O .2 :1 ,,	ld...	nn f *sonthAz	8.s
r	.. • .1 4 »	—		
	.. „18. 20. .,,	ld. ,,	Styx paitpni	8 ,
• •	.. ..17. 2d. „	13. ..	A Rf't*»kliar1. <lőtt	8.?
..	..... 23.,,,		n r V^géu	0.,
	, n r - n ly -« -	— „ lő.„ ..	Vaskapunál	Si_ „ n
	, , 1 - * é2,„		Parudu\soml>;in	
‘		!)	Apollo templom a pocsolya vize	7 fi
..	.. . lő 1...	..	Aelienm vize	6,,
..	. 14 4...	"	Styx vize	7v
• •	.. „ „ 11„			7-i
» .				7.,
	.. 18 20.,,, „ „17		v r	7|
-	„ „ 17. 2d. „		Retekbarlang vize	s.,

Dr. K i > s A u t a l 1856 juigmt. I vkáu s 1 Só 7 felír. 20-káti észlelte meg a j veg<> es víz hőmérsékletei Kéumnur fokukban.

Felírnál I ián Augusztusban víz lovegn \ íz levegő

A barlang előtt a szabadban reg. 8 óra	—	7.,"	— 1 fi-,.	
A barlangban, Kistemplom	6.,"	6.,	7.r° 8.„°	
mn , Csontház	8-,	d.„	6.„ 7.,	
Az ujág kezdetétől 20 <>[iiyi táv<dsághan	6.„	8.„	_ ———	
Az új hófúvásnál	6,	7.,	_	
A Kaxaszlyuk végén	8.,	8.,	— —i	

Digitized by v^.ooQle

Eaen észlelőiekből kitetszik, liogy a barlang beljebb eső részeiben a mér«éi<Je melegebb s állandóbb mint kiilso részeiben, hogy továbbá a száraz részek is melegebbek mintázok, melyekben álló vagy folyó víz van, s végre hogy az elülső üregekben találtató locsogók hidegebbek, mint a folyó patakok. A folyóvizek közép mérsékletét 7 az álló vizekét C., R. fokúnak tartja Schnmll.

A Baradla á l l a t v i l á g á t illetőleg in gemlítjük, hogy benne b a r l a n g i m e d v e csontjait találta; hihetőleg cseppköve.» talaj borítéka alatt ni/is ős- világi állatok csontjai is vannak eltemetve. A most élő v a 1 ó d i h a r 1 a n g I a k ó k kiizol eddigelé a következő «állatfajok találttattak benne : a k « r r h 1 A b ú Hej J é r (Ksehatoeephalus gracilipos) s a k a r c s 1 á b ú Vér s z i p (Haemalasfor gracilipe*, a patkányok osztályából ; a s z e n i e r e sé s V a k á s z [1] Titnnethes graniger) a hé- janezok osztályából; s K o v á c s V a k ó c z á j a (Typhlobdelln Kovát.sii) a gyűrűn vük osztályából, a Baradla saját faja. A b a r l a u g o t k e d v e l ő á l l a t o k közöl találttattak : S **e h** r e i b e r s d e n e v é r e (Vespertilio Sebre ibersii) és F é n y e s K ii r - k á s z (Quedius fulgidns), téhelyröpii rovar.

'J) Ab ü ti ö s t ó i b a r ı a n g.

Aggtelek és Hosszúszó között Büdöstó puszta van. melyen a prl- söczi úttól éjszakra nevezetes barlangot találunk. Ezt azonban ritkán látogatják. Tudtomra eddigelé legrészletesebben Ba r t h o I o in a e i- d e s (gyakran idézett munkája í*>_d s. k. I.) irta le. Ennek bejárása máskép van alkotva mint a Barad Iáé. [r]l'. i. egy függőleges mélység tátong, mely boltozat és fedél nélküli pinezéliez hasonlít és siirü bök lókkal meg fákkal van (‘ltakarva. E másfél ölnyi mélységbe leszáll- ván, éjszaki falában egy 4 láb magas s 7 láb széles, félkerek és igen szabályos alkotási! nyílást találunk, mely olyan mintha a sziklában mesterségesen volna kivájva. Ez alaesony nyíláson bemenvén, s egy két ölnyire előrehaladván, mind magasabb üregbe jutunk, melynek teneke sok leszakadt szikladarabbal van behintve s lejiősén ereszke tlik lefelé. Ez első üregből hosszan elnyúló, keskeny hasadékon át, melyben már cseppkövek is mutatkoznak, egy más üregbe s ebből hágcsón leszállvíln egy harmadikba jutunk, mely aknához hasonlít, így folyvást mélyebbre és mélyebbre ereszkedvén, a begy gyomrában még több más üregbe nyomulhatunk be. Mindezen üregek kisebbek é> szőkébbek mint a Baradla, se hosszában se széliében nem terjed nek messzire, de magasságuk roppant, x üreges tornyokhoz [vn]gy nnd\ kutakhoz hasonlítanak. Azért látogatásuk veszedelmesebb mint [a] . radlaé, nem lehet bennük egyenest előre menni, banem tekergővel» kell körüljárni. Valamennyi üregben, melyeket Bartholomaeidos meg vizsgálhatott, a falak, boltozat é< fenék különböző a lakú é ■■ na«_.*;> '-’ Il

folyóvízbe n ıı1 ől ɪí›ı ölnyire hatolt be tovább, s így egeszen odáig jutott, hol a víz kot összehajló szikla által kepezett hasadékból ki tódul.

V égro meg az A r a n y u t c z á n a k nevezett keskeny in el lekágat kell megemlilenünk. Kzt is szép függő csepogmenyek ekesitik, de

Digitized by i^»ooQle

csak 10 ölet lehet benne előrehaladni.

Ide csatoljuk még a Baradfábau tett mérsékleti észleléseket. A BARADLA.

Észlelő	Észlelési idő	Külső levegő	barlang.	
T o w n s o ii	17*7 jul. *14.	15" R.	a Styx partján	7- -/ ' R.
n		M	a Styx vize	7.,, 7?
V a s s l in r e	1826 felír. 2.	4 H	Mojzes oltára	C., *n*
r r	*n* »	n	Vaskapunál	8.„ *n*
v ^	„ tebr. 8.	0.,, _	Mojzes oltára	ti.. *n*
n *	*n*		Vaskapunál	*8-o r*
n *n*	febr. 15.	—	Mojzes oltára	n
	n *v*	—	Vaskapunál	7.6 n
Seb ni i d 1 A (1 o	11 1855 ang. 12.	Rozsnyón		
22 órakor 15.„' R.		**Apollo templom 0.„**		
aug. 12 2 őr. 18.,, „		**Csillagvizsgáló**		
			torony	
„ aug. 14. 4 „ 19.6			„ Stvx partján a padnál	s •o v
v „ l ő . 22,, 1 ő.,,			*V* *? 77	8-, „
	- „ 1 „ —		„ Csoutház	8-» -
	.. 18. 20 ,, ia.		„ Styx palián	8 ,
	. .. ..17.20. „ l ő .		A Refekharl. előtt 8...	
.. .. ., 23.,,			„ r végén	9., ..
. „ r 3„ —			„ Vaskapunál	s., „
„ „ 1H 21.,., 15.,,			Paradicsomban	s •i
.. „12 22.,„ -			,, Apolln templom a pocMolya vize	7 . „
.....15 1...			Acberon vize	6,, ..
	.. 14 4..,		Styx vize	*1*.. ..
..... 11.. -			.	7., ..
	~ l s 20.			7., „
„ „ 17 ő..			>! w Relekharlatig vize	7., ..
* . 17.23.,,				8., „

Dr . K i .. s A n 1 a 1 is:,6 august. 1 •S-káii s 1 ső7 felír. 20-kán észlelte veg.i és víz hőmérsékletű Reaumur fokokban.

	Februárban víz	Augusztusban levegő»
A barlang előtt a szabadban reg. 8 óra	7.," —	16.,,
A barlangban, Kistomploni	6.," 6., 7.*°	S.„"
w „ . Csontház	3.. 3,,	7-,
Azujág kezdetétől 25 ölnyi távolságban	s... —	—
Az új hófúvásnál	6, 7.,	–
A Ra\aszlyuk végén	8., —-	—

Digitized by C:o a

Digitized by VjOOQle

Ezen ¿«leletekből kitetszik, hogy ;i barlang beljebb eső részeiben a mérséklet melegebb s állandóbb mint külső részeiben, hogy tuvábbá a -száraz részek is melegebbek mint azok. melyekleu álló vagy folyó víz van, <* végre hogy az elölsö üregekben találtató locsogók hidegebbek, mint a folyó patakok. A folyóvizek közé)» mérsékletét 7 az álló vizekét ti., R. fokúnak tartja Sehmidl.

A Baradla á l l a t v i l á g á t illetőleg 111 ;gei»lítjük, hogy ***Scftmitll*** benne a b a r i an g i ni e d ve csontjait találta; hihetőleg cseppkövei talajborítéka alatt más ős- világi ¿Hatok csontjai is vannak eltemetve. A most élő v a 1 ó d i 1» a r 1 a n g 1 a k ó k közöl eddigeló a következő állatfajok találtattak benne : a k a r «■ s 1 á b ú Kéj 1 é r (Esclmtocephalus gracilipes) s a k a r c s 1 á b ú V é r s z i p (Haemalastor gracilipes) a patkányok osztályából ; a s z e íu e r ***c***sé s V a k á s z Titanethes graniger) a lié- janezok osztályából; s K o v á c s V a k ó e z á j a (Ty phlobdella Kovátsii) a gyüríínyök osztályából, a Baradla saját faja. A b a r 1 a ii g o t k e d v o l ö á l l a t o k közöl találtattuk : S c h r e i b e r s d e n e v ú r o (Wspertil io Sebre ibersii) és F é n y e s K ii r - k á s z (Quedius fulgidns), téhelyröpii rovar.

-) A b ii ti ü s t ó i b a r 1 a n g\

Aggtelek és llosszúszó között Büdüstó puszta van, melyen a pel söezi úttól éjszakra nevezetes barlangot találunk. Ezt azonban ritkán látogatják. Tudtomra eddigelé legrészletesebben B a r t li o I o in a «■ i- d e s (gyakran idézett munkája f)L?ö s. k. 1.) irta le. Hunok bejárása máskép van alkotva mint a Baradláé. T. i. egy függőleges mélység tátong, mely boltozat és fedél nélküli pinezi-liez hasonlít és süni bök lókkal meg fákkal van eltakarva. E másfél öluyi mélységbe leszall- ván, éjszaki falában egy 4 láb magas s 7 láb széles, télkerek es igen szabályos alkotáséi nyílást találunk, mely olyan mintha a sziklában mesterségesen volna kivájva. Ez alacsony nyilason benienven, s eg\ két ölnyire előrehaladván, mind magasabb üregbe jutunk, nedvnek feneke sok leszakadt szikladarabbal van behintve s lejtősen ereszkedik lefelé. Ez első üregből hosszan elnyúló, keskeny hasadekon at, melyben már cseppkövek is mutatkoznak, egy más üvegbe s ebből hágcsón leszállván egy harmadikba jutunk, mely aknához hasonlít, így folyvást mélyebbre és mélyebbre ereszkedvén, a hegy gyomrában még több más üregbe nyomulhatunk be. Mindezen üregek kisebbek és szőkébbek mint a Baradla, se bosszúban **se** s/éltében nem bn.V *
nek messzire, de magasságuk roppant, s ii reges tornyokhoz vng) $X''y'_x$
kutakhoz hasonlítanak. Azért látogatásuk veszedelmesebb mint [a] radlaé, nem lehet bennük egyenest előre menni, lu'nem tekéig*» kell körüljárni. Valamennyi üregben, melyeket Barthohmiae'ub " m vizsgálhatott, a falak, boltozat é . fem-k különböző a l a k ú n [1] - '

Digitized by kjOOQle

cseppkövekkel vannak hetedve, úgy hogy a meztelen sziklát alig láthatni. Különösen három üreg érdéinél kiváló ügyeimet. Az egyikben emberi tetemeket találni; regélik ugyanis, hogy valamikor a büdöstói csárdában egy Ancsa nevű koresmárosné volt, ki zsiványokkal czimborás- kodván a vendégeket meggyilkoltatta s a holt testeket az említett üregbe hányatta. A másik üreg roppant magassága által tűnik ki; legtetején nehány repedés van, melyen a nap világa behat s a boltozat magasságát láthatóvá teszi. A harmadik üregben egy igen tis .ta vizű forrás bugyog. Bartholuineides csak azon forrásig jutott, hihetőnek tartja, hogy az általa megvizsgált büdöstói üregek csak bejárását képezik egy nagy barlangnak, mely talán a Baradlával van kapcsolatban. Mert miként a Baradla, úgy a büdöstói üregek is kelet-felé csapnak.

Hunfalvy János.

Digitized by VjOOQle

Digitized by Google

Digitized by Google

II. RÉSZ.

(íömör történelmi és statistikai viszonyai.

aÖHÖH meüitk

Digitized by CJOOQIc

Digitized by Google

Digitized by
Google

I. **FEJEZET.**

Adatok Gömör és Kishont t. e. vármegye történelméhez.

írtAk

Bodon Ábrahám, Ebeczky Emil, Baksay István és Kramarcsik Károly.

Hogy honszerzö Árpád Gömör és Nógrád várai meghódítására anyai nagybátyja Hülek két fiát Szoárdot és Kadocsát, nemkülönben Hubát, a fejedelmi személyek egyikét küldte ki, és hogy ök Pásztóról kiindulván s a Hangony vize mentén fellovagolván, e folyón a Sajó mellett keltek át (Sajónémetinél); majd a Sajó és Balog völgyeit érintve, a Rima völgyén haladtak a nógrádi és honti részeken, hova szerencséjük vezette, Nyitra váráig, Szvatopluk székhelyéig: Béla király névtelen jegyzőjétől tudjuk.

Több hiteles adattal a honfoglalás itteni részleteire nézve nem bírunk. 8)

Egyébiránt tény, hogy a hét magyar kijöttével egy függöny gördült le az itt talált jazig, szláv és német fajta nép régi története színpadán s uj jelenetek kezdődnek az állammá alakúit ország történelmi mezején. Novus ab integro saeculorum nascitur ordo.

---

8 **Néhai *SetszSámuel,* röczei evang. lelkész ugyanily czimü s kéziratban levő munkájában : „Deresk (ein magyarisches GrÜnzdorf in Gömörer Comitat) vor 1000 Jahren" Kadocsát a Sajó és Turócz völgyén Dereskig, a Vály völgyén Kálosaig felvezeti, sőt amott fel is köszönteti a tótok Által a magyarokat és szövetségre lépteti Őket; de e részben a történeti bizonyíték helyét csupa inductiókkal pótolja. —• *tholomaeides* pedig „Notitia Cottus Gömör" ezimtt, tartalomdús és sok búvárkodást tanúsító munkájában: abból, hogy Gömör vára birtokát IV. Béla a Bors család magvaszakadtéból adományozta a Máriássyalc egyik ősének, azt következteti, hogy Gömör Sajémellékének is Bors vezér, a Bönger fia, Borsod vára építője volt hódítója.**

Ezen jeleneteket szándékozunk itt,* a mennyiben azok Magyar - ország gömöri és a vele 1802-ben egyesült kishonti területén játszattak le, monographiák alakjában előadni, azután azokat, mik a megyét egyetemileg illetik, röviden elsorolni s igy a honi orvosok- és természetvizsgálókat, kik XH-dik gyűlésükkel megyénket szándékoznak megtisztelni, megyénk nevezetesebb helyeinek történelmével némileg megösmerkedtetni.

, B A L O G .

Ha a Béla király névtelen jegyzője könyvének XXXIII-ik fejeze tébcn nevezett B u 1 h a d u hegy alatt, — hol t. i. Szoárd és Kadocsa vezérek állomást tartottuk, — Bartholomaeidesz és Szabó Károly után Baloghegyet vagy Baloghátat kell érteni: következik, hogy a nevét máig megtartott balogi „várhegy“ a magyarok kijövetelekor már nevezetes és igy a magyar történelemmel egykorú helyiség.

Balogot a 13-ik században a Bologh vagy Balogh nemzetség birfa, azután a Széchyiek.

Várát a 15-ik században Széchy Miklós fiai: László és Péter, mint Erzsébet pártján levők, Giskra kezére bocsájták.

1451. Hunyady János úgy Balog mint Derencsény várából kiveri a cseheket.

1459. Hunyady Mátyás, még mint ifjú király, a patai favár (a Mátra alatt) bevétele után a Sajó völgyének vévé útját, a sajónémeti, gömöri ȣ több itteni várakkal együtt „a balogi erődöt is a várhegyen“ elfoglalja (Hunyad. kora III. k. 168. ı.), aztán a hütelen Széchyektöl elvevén, elébb Komjáthy Ulriknak, majd 1463-ban Rozgonyi Sebestyénnek adományozza.

1481. Rozgonyi László kezéről egész uradalom a Széchyekre visszamegy, kik annak 1646 ig megmaradtak birtokában.

1560. Bebek Györgyöt a Balogvár melletti erdőben, törökök lesből elfogják.

1563. a vár parancsnoka Balog András volt.

1567. 17. t. ez. Gömör vármegyének kötelességévé teszi, hogy Balog és Gede várához munkásokat adjon, hogy az ellen kezére ne jusson.

Az 1608. 15. t. ez. a véghelyek közé sorozza.

1619. Széchy György, Bethlen Gábor híve, várát igen megerősíti, miben a vármegye által is segíttetett, a ki 1625-ben orgyilkosság által meghalván, özvegye Ilomonnai Drugeth Mária, kapitányok által

ij

kormányozta. Leánya, Széchy Mária, a murányi Vcnus, és már **másod** ízben özvegy, itt irta 1644. septem. 16-án kelt azon levelet iványi Fekete Lászlónak, mely e f. évi Vas. Ujs. 7-ik számában közöltetett.

Digitized by Goode

Széchy Máriával mint Murány, úgy Balogvár is Vesselényi Fe rcncz birtokába jutott. Ő alatta volt legvirágzóbb kora a régi ***időkben*** • sokáig emlegette a nép : „bej, mikor a király a várban lakott !M

1664. Vesselényi is újólag megerősítette, miben a megye is segítő. A várhegy alatt kastélyt építtetett, melynek magános falai ***közt*** sokszor főtt ***feje*** az összeesküvés terveiben.

1671. a fiscusra szállt, Vesselényi nótájából. A Tököly, Kákóczy mozgalmak alatt lerontatott.

1691. a Koháry nagyúri család jött a balogi uradalom birtokába. Koháry István gr. uj lakot építtetett 1720-ban a Vesselényiféle helyére ; de a jelenlegi s az egész Balogvölgydn fejedelmileg díszlÖ kastélyt e folyó század elején Koháry Fcrencz herczeg épitteté.

(Koháry István a hős, a király iránti hűség tükre, a költő életrajzát láthatni Toldy Ferencz „Magyar költészet kézi könyve“ I. kötet 274—280. 11.)

B A R A D L A .

így neveztetik a világhírű aggteleki barlang, a gömöri alvilág.

Tudományos vizsgálódásra legelőször az angol tudóstársaság méltatta — K o r a b i n s z k y geogr. Lexicona szerint — szakértő biztosokat küldvén ki annak leírására. Aztán — *Ferencz* geogr.

Lexicona szerint — bizonyos Farkas uevezctü magyar ember járta be.

1792-ben újra egy Townson nevű angol utazó látogatta meg, ki azonban csak Korabinszky után tesz említést az öt megelőzött angol tudóstársasági küldöttségről. Townson leírását közli Bartholom. Notitia Cottus Gömör 493 s köv. 11. Schedius Lajos latin fordítása után.

A század elejcn a megyei hatóság is kiterjesztő reá figyelmét. 1801-ben *Reisz Keresztéit/,* megyei főmérnök fölmérte; ***1825-ben Vas Imre,*** szinte m. mérnök, uj ágát felfedezte, ***felmérte és*** 1831-ben Pesten kiadott munkájában. Ujabb időben *Schmidl Adolf* írta le német nyelven, *Hunfalvy János* pedig „A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása“ czimtí munkájának I. kötetében közli az eddigi leírások velejét.

E munkához Vas Imre mérnök új kiadásban megjelent rajza **csatoltatott,** mely a barlangot leghívebben tünteti fel,

Digitized by kjOOQie

BREZÓ.

Cseh telepítmény a XV. századból. Ha nemcsak gazdagság, de szegénység is híressé tehet: úgy e helység hajdan arról volt nevezetes, hogy legszegényebbnek tartatott egész Kishontban.

Vasgyárt itt legelöl két jolsvai polgár állított 1770 körül, egyszerű olvasztó kemcnczével, de igen gyönge cs törékeny vasat termelvén, majd Schifferdecker iglói polgárt társulatokba felvevőn, úgynevezett massát állítottak; költség hiánya miatt azonban a mivelést félben- hagyták, miglen találkoztak, kik a mostoha kezdeménynek sikeres lendületet adtak, annyira, hogy csakhamar egész gyárteleppé nőtte ki magát; úgy hogy már ma — ellenkezőleg hajdani hírével — gazdagságot hirdetnek az ipar és szorgalom műhelyében zörgö gépei.

CSETNEK.

Eredete a létező legrégibb okiratokból sem nyomozható ki. Nevének tót értelme (stjetnik = szénégető, milehely) a bányászat s ércz- olvasztás bölcsökorára vezet. Régibb okiratai a tatárdúlásnak lehettek áldozatai.

1243- ban IV. Béla által Pelsöczezel együtt Bebek Detriknek és Fülöpnek adományoztatik.

1244- ben mint község az egyház felett a pap választásra nézve kegyúri jogot nyert.

1328-ban Róbert Károly tói Bebek Detrik érdeméért Pelsöczezel együtt Korponáéhoz hasonló jogokat nyer, jelesül: tolvajlások, gyilkosságok eseteiben bíráskodást, pallosjogot, heti vásároknak (Pelsöczön pénteken, Csetneken pedig szombaton) tartását s mindezeken felül vám- mentességet országszerte.

A város ezen szabadalmakkal szabadon élt 1759-ig, midőn Mária Therézia által a miatt, hogy bizonyos Vozár Máriát, Severini Illés nejét 300 korbácsra Ítélte, megfosztatott szabadalmaitól. Később, Rojko András város bírája által ösztönöztetve és Pelsöczezel kezet fogva, 430 évig élvezett jogaik visszaadatását elindultak kérelmezni, mig aztán többszöri esedezés és hosszas utánjárás következtében, 1781-ben

II. József, 1791-ben pedig II. Leopold által, előbbi jogaikba visszatétettek.

A lakosok nyelve eredetileg szláv volt, később azonban a bánya- mi velősben jártas Korpona városiakkal és szepességiekkel szövetkéz-

vén, ezek által egy ideig túlszárnyaltattak, annyira, hogy **a város** jegy zökönyveit is német nyelven vezették.

A város délkeleti síkján egy vár állt, melynek *eredete* család korára vihető vissza, mely azt több szomszédos *várai példájára* erőddé alakította; majd egyik ága, melynek ez *osztályába jutott,* neky nevet vett fel, erről ismét a *Bakos családra szállt s fentartatott* 1666-ig, mikor az utolsó Bakos *Gábor*, *nejével,*

Bornemisza

Digitized by Google

Máriával, az evangélikusok gót építésű templomába teroettetett s utána a vár is romlásnak indult, a Tököly-Rákóczy mozgalmak alatt pe ig végkép romba dőlt.

Sokat szenvedett a XVI. században a két ellenkirály boruskodás miatt, lakosainak egy része Zápolyához, más része ^ ^ nándhoz csatlakozván. 1555-ben nagy döghalál pusztított ^en^^ny-rc dékén, a Jakab naptól gyertyaszentelőig tartott vész 526, 't° ^ ^gbb fiatal lakosától fosztván *meg a* várost. Kiraboltatott a török á ta ^ ízben, lakosai rablánczra *fűzve* eihurczoltattak, úgy, **hogy** népe században alig haladta meg az ezeret.

Vallásukra nézve a reformatio előtt latin szertartáson kiv ª ß rög szertartáshoz tartozók is voltak, a szentek közül különösen szén Miklóst tisztelték. A XV. században a liusszita vallás szellemével is merkedvén meg, annál könnyebben vették be, 1545—1568 év körül, a szepességi tudósok s kereskedők által Németországból hazánkba átültetett reformált egyháznak Luther szerinti tanait.

Az evangélikusok temploma, mely a város minden birtokos ura és polgára áttértévcl ezeknek tulajdonává lön, régiségben vetélkedik hazánk legrégibb templomaival. Az „o rex glóriáé veni cum pace[u] gót felirat a templomi székeken itt is olvasható; mi ha chronosztikon : 1272 év jő ki belőle, miről vitázni a régészek dolga. Építése folytat- tatott 1460-ban.

A nevelés ügye a reformatio meggyökerezése óta Csetnek városában szép virágzásnak örvendett; népiskolái mellett koronként jól rendezett magánintézete, sőt egy — előbb hat majd 4 osztályú — gymnasiuma volt, mig 1850 után az Entwurf szigorú követelései annak beszüntetését tették szükségessé.

hlagántanintézetei közt említésre méltó a Csis Tamásé (1790— 1804), melyben 1793-tól fogva a honban divatozott minden müveit nyelvet lehetett tanulni s mely többek közt a Podmaniczky-, Prónay- Vay- és Lónyai-akban jeles férfiakat adott a hazának.

DERENCSENY.

A dcrcncsényi uradalom tölc veszi nevezetét Régi neve Drench vagy Dcrencs. Legrégibb urai a Balogh nemzetség, mely egy ága volt a Széchynek.

1297-ben Dcrcncsnek és Osztrának felét Balogh Domokos és Miklós kapják királyi adomány útján. Miklós fia László aztán Derenehényi nevet vesz fel, s kezdett egy új családot, mely virágzott a 17-ik század elejéig.

A 15-dik században a csehek a falun alól, a réten erődöt építnek, melyben Valgatha rablóvczér parancsolt.

Digitized by kjOOQle

1451-ben Hunyady János a losonczi szerencsétlen ütközete után a csehekkel t. i. uj erőt véve magához, miután már Sepsit és Rosnyót elfoglalta, a dcrcncsényi várat körülszárnyalja, a mellette folyó Balog vizét elgátoltatván, az egész völgyet vizbe borítja és a várnagyot, Valgathát, a vár feladására szorítja. De a hős elvonultával a csehek ismét visszaveszik, mig

1459-ben Hunyady Mátyás, a király, Gömör, Rimaszécs, Serke, Balog s több várakkal együtt egészen hatalma alá hajtja. (Hunyadyak kora II. k. 187. 1. III. k. 108. 1.)

1544-ben Dcrcnchényi Pál, fivéreivel Széchy László dcrcncsényi udvarára törvén s nejét Thibay Orsolyát megsebesítvén, ebből por támadt, mi a fejedelem által akként döntetett el, hogy a Derenchényiek Derenesény és Kápolna birtokából kiestek s kénytclenittettek azt a Széehyckncк átengedni.

DOBSINA.

Eredete igen régi s mai napig megtartott nyelvéről Ítélve cpiad és szarmata bányász telepitvény.

IV. Béla 1243-diki adománylevelében azon helységek közt soroltatik elé, melyek Domonkos bán fia Bors magvaszakadtéval a koronára szálltak s mikkel együtt Dobsina is (Topsucha) Bebek Fiilöpnek és Detriknek adományoztatik. Hogy az itteni bányákból a királyok azelőtt bizonyos jövedelmet húztak : ezen okmány azt is tanúsítja.

132()-ban a fenti Bebek Detriknek unokái: Miklós (melléknéven Kún), továbbá László és János — fivérök Péter nevében is — az egri káptalan előtt vallják, mikép ők bizonyos sürü erdőt, Szepes földje szomszédságában a Dobsina pataka mellett, hol már Miklós, László fia telket irtatott magának, azon Miklósnak, László fiának, minden haszonvételeivel átallják, liogy abban, a korponai németekéhez hasonló **sza**badsággal népeket telepíthessen, s többek közt a bányákbeli érezek jövedelméről is intézkedvén.

1417-ben Bebek László a konstanczi zsinaton levő **Zsigmond** császár és királytól vásári szabadalmat és pallosjogot eszközöl a dobsi- naiaknak.

A XV. század a cseh martalóczok fegyetlen hadjáratainak, a XVI- dik a törökök kicsapongásainak emlékét hagyta fel Dobsina emléklapjain, valamint az e vidék urai egymás közti villongásainak, melyekkel járt pusztításoknak — egy a 17-dik század elején kelt emlékirat szerint — a város többnemii fontos okiratai és szabadalomlevelei is áldozatul estek.

Digitized by Gooole

1540-ben ugyanis Bazsó vezérlete alatt haddal támadták meg a murányiak és elpusztították.

1556-ban a törökök foglalták el és tették adózóvá; midőn t. i. a Bebckek segítségével Krasznahorkánál megvert császáriakat ide űzték. Évi adót fizetett ezután a töröknek, miről vezetett számadásai magyar nyelven szerkesztvék. De befizetvén pontosan adóját Füleken, békésen tűrte a török igát s csaknem hozzászokva lenni látszott már, midőn a csendes szolgaságot egy közbejött esemény megzavarta. Történt ugyanis

1580.-ban, hogy a fiileki basa állomását változtatván s a Dobsina város által megfizetett adót számadásába be nem vezetvén, következője azt újólag követelte. De a város azt ismét megfizetni nem akarván

1584. október 14-ét kővető /jen török fegy veresek rohanták meg a várost s azt nagy részben felégették s 350 lakosát vitték a két nemből rabságra. E gyászos esemény emlékét az cvaug. templombeli felirat tartotta fenn a maradéknak.

A Bebek család Csetneky ága, a XVI. század végén, Ferenciben kihalván, Dobsina sok urat cserélt, kik közt Tökölyck cs Rákó- czyak is foglaltatván, ujabb alkalom nyilt a város viszontagságos történelmére.

Sokszoros snrezoknak lévén alávetve, a város az illető hatalom kezelőknél keresett oltalmat. Tanusitják ezt következő eredetben meglevő protectionalis levelek, u. m. Bocskaytól: 1605. január 11-ik- rol, Szuhay Mátyás, Kende Gábor és Szepcssy Pál a magyar hadak deputatus gondviselőitől 1612; gróf Göcz János főtábornoktól a Csömör melletti táborból, 1044. október 18 án ; Arszláni basának 16*47. raindszentlió 27-én kelt s magyar nyelven irt, úgynevezett hitlevele ,

Digitized by LjOOQLe

Strassaldo Károly fötábornok Sziliczén 1680. márczius 18 án; Tököly Imrének Lőcsén 1683. márcz. 9-én; Rákóczy Fcrencznek 1703-ban kelt, úgy szinte Bethlen Gábor egy eredeti oklevele.

IV. Béla által a korponaiaknak 1244-ben adott szabadalom s illetőleg az abban foglalt kiváltságokra hivatkozó fen térintett 1326-ik évi okmány alapján Dobsina városa, biráját és tanácsát a regi időkben is szabadon választotta.

A városi tanács, a polgári iigyokbeni bíráskodáson kívül, az 1780-ik év előtt „albányabiróség“ czim alatt a bányahatóságot, nevezetesen a bányaadományozási jogot is gyakorolta, miről különvezetett jegyzőkönyvei, a mostani kassai bányakapitányságnál, feltalálhatók.

Dobsina bányavárosi jellemét mindenkor híven megőrizte. A tanács kiadványait következő czim alatt állította ki:

„Mi Dobsina szabadalmas királyi bányaváros bírája, bányames- terc és tanácsa.u

Legrégibb, évszám nélküli pecsétjén egy paizson a bányászat jelvénye (kettős kalapács) s következő körirat foglaltatik:

„Sigillum dér freyen Bergstadt Topschau.“

Egy másik pecsétjén szinte a bányászati jelvény „Bergstadt Topschau 1585“ körirattal.

Az 1844. évben a város közigazgatási és törvénykezési ügye, a tanács és képviselőtestület, a megye által jóváhagyott szabályzat szerint uj szervezetet nyert.

Dobsina b á n y a i p a r a a város eredetével egykorú. IV. Béla 1243 évi azon adományle veiéből, mely szerint Dobsina Bcbek Filep és Detriknek adományoztatott, kitűnik, hogy azelőtt a korona tulajdona vala, s hogy az akkori telepitvényesek a bányák jövedelméből bizonyos illetéket a koronának fizettek.

Az 1326-ik okmányban a dobsinai határban találtató érczekrol is van szó (omnium metallorum inibi existentium).

A jászói Convent által 1408-ban kiállított oklevél a dobdnai határbeli Czemberg nevű hegyen létező rézérczbányákról tesz említést.

De különös fejlődésnek indúlt a dobsinai bányamivelés Mátyás király idejében.

Ugyanis Máyás király 1475-ik évben kelt s nyomozást rendelő parancsából kitűnik, hogy Bebek György, Ilaravay Demeter, Vasváry János, Barna Lörincz, Bodon János, Szuhay Pál, s többek segítségével a dobsinai Czemberg hegyen lévő rézbányákat erőszakkal elfoglalván, az ezen bányákat mi velő Andersmal és Nickl nevű lakosoknak 500 aranyt forinnvi kárt okozott.

Digitized by Gooole

A budai káptalannak az érintett királyi parancs következtében a helyszínén történt nyomozásról szólló 1476-ban kelt jelentésében a többi közt szószerint az foglaltatik: „ad quendam montem Czemberg inter fluvios Dobainapataka et Gilnetzvize adjacente , in quo variae aliae ferri fodinae tara in summitate quam in latere capiosae exstitiasent“ A XVI. xvn. és xvni-ik században is, a vasbányákon kívül, gazdag érezbányák miveltettek, mig a Kassán létezett, felső magyar országi kir. kamara különös óltalma alatt állottak. Ezt tanúsítják ugyan azon kamara által az 1686, 1703 és 1731-ik években kiadott óltalom levelei. Az érintett 1703. évi oklevél a „Schwarzenberg és Johanni- stok“ nevű bányákat különösen kiemeli.

A XVIII-ik század vége felé a dobsinai bányaipar új fordulatot s különös lendületet nyert.

Az 1780-ik évben ugyan is bizonyos Schön János Gottlieb nevű szász, Dobsinára jövet, mint szakértő a bányamivelésnek különös figyelmét szentelvén, csakhamar felismerte az akkor rézérczeket termelt Czemberg és más bányákban előfordult, de meddő és hasznave- hetlen kőnek vélt kékleny nickel-érczet.

Az általa 1780. nov. 4-én sajátkezüleg kiállított örökeladási okmányból (mellyet következőképen irt alá: Johann Gottlieb Schön m. p. Koboldt-Erfiinder) kitetszik, hogy a Czemberg, Steinberg, Kegel és Gugel nevezetű kékleny bányákat (Farb-Koboldt-Gruben) ő fedezte fel, s ezeknek V_{16} részét 248 mázsa kékleny érczczel együtt a városnak eladta.

Ezen felfedezés az addig más nemes érczekrc nagy szorgalommal miveit bányákat hát-térbe szorítván, a dobsinai bányaipar majdnem kizárólag a kékleny telepek felnyitására s mivelésére szorítkozott. És az a körül kifejtett szorgalom, ernyedetlen kitartás és áldozat- készségnek sikerült is, kivált az 1830-ik év óta, a mikor angol iparosok a kékleny érez rendes és állandó vevői lettek, a bányamivelés ezen ágát oly virágzásra fejleszteni, hogy a dobsinai kéklenybányászat jelenben nemcsak 8000 mázsára terjedő évi termelési mennyiségénél, hanem kivált az érez fémtartalmának gazdagságánál fogva, nemcsak Európa, hanem Dél-Amerika hasonnemü nevezetes bányaipárát is felülmúlja.

Ezen, nemzetgazdasági szempontból is felette nevezetes, de állami tekintetekből eddig —■ sajnos — igen kevés figyelemre méltatott bányaipar, ujabb lendületnek Örvend azon vállalat által, melynek a Czemberg bányatársulat épen napjainkban alapját vetette, midőn a szegényebb 6—7°/o fémtartalmú eddig nem értékesített érczek olvasztását megkezdő, s az ez idei kísérletnél 400 mázsa 2ö"/, fémtartalmú kékleny nickel-speiset már termelt is.

Vajmi kívánatos volna, ha az államhatóság ezen vállalatot a Joachimsthali kincstári érezolvaszdában hasonnemü kísérletnél nyert tapasztalások közlésével felkarolná, és általában közbenjárása által az eddig —• a nemzeti vagyon nagy veszteségével —Szász- és Angolországokba szállított

Digitized by CjOOQie

nyersércz belföldi feldolgozását elősegítené.

A dobsinai bányaiparral a vasgyártás is karöltve járt.

Mátyás királynak 1402, 1466 és 1470-ik években kelt parancsaiból kitűnik, hogy a dobsinai vashámorokat — quondam locura cusionis forri Hámora vocatum in fltivio Gilnetz intra veras metas possessionis Dobsina —- Bcbek György és Hamvay Sándor erőszakos foglalásai ellen királyi óltalma alá vette, s a dobsinai vasgyártás fel itt elismerését jelentette ki.

A dobsinai vasgyáripar legszebb fejlődésnek és virágzásnak örvendett a Tököllek és Rákócziak idejében, a mikor itt fegyvergyár létezett, melyről a Szepesi káptalan az 1771. évi oklevelében is említést tesz (Malcaturam olim Tuborum Sclopetariorum). A Tököliek s Rákócziak bekövetkezett bukások azonban a fegyvergyárt és aczélkészitö műhelyt is clsodrotta magával.

A városi jegyzőkönyv tanúsága szerint 1640 körül Dobsinán több aczélmtihely (Stohlhammcr) létezett.

A vasgyártás a dobsinai gazdag vasköbányáknál fogva jelenben is a város legnevezetesebb iparága. A nagyszerű vaskötelepck e vidéki 8 vasolvasztót látják el a szükséges vasérczczel.

GOMBASZEG.

1341: Bebck György cs László Remete szt. Pál nevét viselő barátoknak zárdául épiteték.

1371 : Csetneky László több birtokkal növelte.

1555: Bcbek Fcrencznek, az cvangelicusok nagy üldözőjének fia: György, ki már nejével Patócsy Zsófiával együtt prot. hitre tért, elbocsátván belőle a barátokat világul, erőddé átalakította, niig végre

1566 : Szvendy Lázár földig lerontotta.

GÖMÖR.

Hogy Gömör vára a magyarok idejövetelekor már létezett, Béla király névtelen jegyzőjétől tudjuk; sőt hogy az már azelőtt több századokon keresztül, nemcsak a mellette lekigyózó Sajó folyója, hanem az alatta lakott jazig, szarmata és quad fajú és vaskalapáló lakosok felett uralgott: mind neve, mit az etymologok „Hammer"ből származtatnak, mind a történetírók, mint Timon és Severini, bizonyítják. Pto- lemaeus Claudius alexandriai, II-ik századbeli iró, földrajzában, a jazi- gek Sajó melletti városai közt Gorman várost is emlit.

Mindezek a helyiségnek régi eredetét bizonyítják.

A magyarok kijövetelével Bors vezérnek, Bönger fiának, Borsod vára építőjének jött birtokába s utódai birták IV. Béla koráig; midőn Domonkos bán fijának Borsnak e családban utólsónak leányát Veronikát, Szepessy

Digitized by Google

Gallus, a Mariássiak egyik őse nőül vevén, fijokra Márkusra szállt, ki máskép Máriusnak is neveztetett s majd Gömör és Szentmihály urának czimeztetett. Mégis maradt a Mariássiak birtokában a XV-dik századig, mikor a Giskra cseh martalócz hadai foglalták el.

Mind a két Hunyady zászlói lengtek vára alatt, a csehek elleni hadjárataikban, mig végre Mátyás, a király, hatalma alá hajtotta. Az utóbbi viszontagságokban a vár végkép elpusztult, úgy hogy már ma csak neve, a „várhegy“ hirdeti hajdani dicsőségét.

Urai azután is történeti nevezetességek voltak. Birták Vesselényi Perencz, a Csákyak; lakták Gyöngyösy István, az alispán és költő: a tudomány és művészet kedvelő Lányiak; Gerhárd, mig végre a Szent- iványi család egyik ágának jött birtokába.

Ide való volt a hírneves Czinka Panna czigánynö, remek hegedős a múlt századból, kit egyik Lányi tanitatott ki e művészetre.

HAJNÁCSKŐ.

A százbérczü Gömörben, mint koszorús költőnk nevezi megyénket, egyike a legkedvesebb kirándulásoknak, mellyet tehetünk : Rimaszombatból AjnácskÖbe vagyis Hajnácskőbe.

Kétfelé vehetjük utunkat e kedves üde hely felé: J á n o s i n a k , hol egy nemesi lakházon e jellemző felirat olvasható :

„ C l a r a s é d e t h a e c m o r t a l i a ! “ vagy pedig T a i n á s f a l á n a k, hol egy másik nemesi lakházra un

Digitized by v^ooQle

dön épült, e szinte jellemző de a ház köztiszteletben részesült egykori urára épen nem alkalmazható felirást ajánlák tréfás kortársai:

Insurrectione surrexi et statutione sto![M]

Ha ez utóbb megnevezett falunak indulunk, úgy az aesthetikát- lan „Pendele sus ez után a „Kurincz“ nevű szép két pusztán — melly mindkettő Rimaszombat város tulajdona, — ha pedig Jánosinak kerülünk, akkor jó csinált országúton ugyan, de egy kissé hosszabb idő alatt Pálfala s Feled helységeken keresztül Várgedébe jutunk. Első esetben mindjárt Rimaszombat, a másikban Feled mellett kell a Rima folyón áthaladnunk.

Feleden mindjárt Török Adolf ur lakháza homlokzatán egy régi török felirást lelhetünk, melly a Rimából kihalászott s itt falba rakott kötáblán magyarázatát várja.

Utunk Serke mellett visz el, melly helység a serki Loránth- ffyak fészke vala; — az egykori várnak már csak romjai is alig látszanak.

„A Sasfészek üres, magas aköszikla verébnek.[a]

Szilassy Ferencz Gömör megye egykori Alispánjának úri laka hanyatlóban van. E faluban lakik tisztes bölcsünk Balogh az ifjú lelkű kedves aggastyán is.

Balra hagyván Kisfaludot elnémult troubadourunk s fozellemdus neje szerény lakhelyét, Várgedébe érünk, melly több úri lakházával mosolygó színben tűnik fel. Itt van megyénk ez idő szerinti főispánjának olvasóink előtt a Vasárnapi Újságból is ismeretes jó izlésü nyaralója. Itt van a bazalt tódulási szikla, mellyen hajdan Gedő vára állott. Elöpostája ama kialudt kráternek, mellyet az ajnácsköi fürdő megett fellellendünk. Várgede, melly hajdan Gedőallyának neveztetett, cseviczével is bővelkedik, melly mellé a közbirtokos urak csinos fürdő helyiséget emeltettek.

Várgedéröl Balogfalán sGortván keresztül csakhamar Ajnácsköbe, s nehány perez alatt a Bataházi pusztára, vagyis az „Ajnácsköi fürdőbe“ eljutunk.

Alig lehet magyarembernek kedvesebb pihenője, mint az ajnácsköi fürdő!

Czukorsüveg alakú bazalt hegyektől karikába fogva, melyeken Diana s Bachus honol, viruló bársonyrét közepett egy csoport falusi kinézésű, nem nagy de tiszta, épület áll egy szép erdő tövében, mint a „gallina multorum pullorum sollicita mater.“ A lakályosság s ottho- niasság szívderítő érzése fogja el keblünket, ha e kedves helyet megszálljuk, hasonló a rokonszenvhez, mellyet szives tulajdonosa iránt első látásra érezünk.

Az itten mindenütt felbugyogó víznek vegytani elemzése oly arányokat mutat, millyeket Bataházán kívül országszerte alig lelünk.

Itt nem csak a betegek egészségesekké, de az egészségesek is még egészségesebbekké szoktak válni, s a Medvesallyi palócságnak ezen

Digitized by Arcanum

mosakodó Mekkája vasárnaponként a legszebb társaságot gyűjti termeibe. Ki az itteni fesztelen vigalmakat megfzlelte, olyan mint az ember, ki a Dunát egyszer általúszta, átussza azt bizonyosan másodszor is.

Olcsóságra nézve párja nincsen Európában, mert Bataházán valóban majdnem ingyen időzhetünk s oly szép helyeket, milyeket a beteg itt mindjárt a fürdők mellett lévő erdő illatos árnyaiban lelhet, alig fog lelni sok más fürdőben, s érdekesebb sétákat, milyekkel Bataháza kínálkozik, a tudvágy másutt bizonyosan nem lelend.

Három igenigen tanuságos pontja van Ajnácskőnek. Egyik a vár, — másik az ős emlősök gazdag lelhelye, — harmadik a pogány- vári kráter.

Az ajnácskői vár 106G lábnyira a tenger színe felett egy bazalt brecciából álló meredek hegyen emelkedett, függélyes oldalú bazalt oszlopra támaszkodva.

Ott, hol a történelem a mesével Összefolyik, Ajnácskő, máskép Hajnácskő várnak nevét az „Haj nagy kö!ª mondatban keresték, mint a Nabukodonozorét a „Ne bolondozzon az ur!ª-ban.

1540. évben *Balassa Menyhért* birta, s 1546-ban török kézbe került, a mint nyoma is van, miként sorsa mindig Fülek vár sorsával függött össze. így 1554. és 1555-ben.

1552. *Parlaghy László*,a budai királyi udvar tiszttartója, s a ku- rok kapitánya, Ajnácskő várát s a hozzá tartozó uradalmat *Feledy Euszláhn&k*adá el, ki *Feledy Jánosnak,* az 1505. évi rákosi országgyűlés gömöri követének, s *Derencsény Zsófidnak* fia volt, s maga *Móré Katát* birá nőül. Ezen örökeladást a király adomány levéllel is meg- erősité. Feledy Euszláh volt az, ki kövekkel s golyókkal telt ládákat szekerekre rakva, GedŐ vára előtt megjelent, s bebocsátást kért a vár urától, hogy az akkori zavargó időkben nem eléggé biztos feledi kastélyából hozott kincseit Gedö vár őrizetére bizhassa, s midőn hamis kincsével a várba bocsátatott, azt a Kubinyiaktól elfoglaló, miből hosz* szas per keletkezett.

1590. A *Kubinyiak*a Feledyekkel oly egyességre léptek, mely szerint GedŐ *és* Ajnácskő váraikban egymást kölcsönösen öröklendik.

FeledifBoldizsár néhai Feledy Euszláhnak kiskorú fia, tatárfogságba esvén, 1595 ben midőn onnan kiszabadult, Lórántífy Kristófnak gyámnokának, s idősb nővére *Feledíj* férjének fiai, nem akarták néki ajnácsköi várát visszaadni, azt állitván, hogy azt apjok nem gyáramokul kezelte, de valóságos tulajdonul birta.

Feledy Boldizsár mag nélkül elhalván az ajnácsköi várat nővére Lórántífy Kristófné öröklé, s utána 1601. fiai *Lóránt ffy*, illetőleg özvegye *Keczer Zsuzsanna*, s *Lóránt ffy* birák azt. Utób biunk második felesége *Horváth Anna,* férje halála után *tyáshoz* menvén nőül, ettől két fia Imre és Boldizsár született, kikkel egy ideig benn ült Ajnácsköben, azt állítva, miként a várat s hozzá tartozó javakat, fiú maradék nélkül elhalt első

Digitized by v^ooQle

férje végrendeletileg néki hagyta; azonban *Vécscy György* és a Monayak, mint Lórántífy örökösök „protestáltak az testamentomnak ellene, minthogy ö kegyelme nem producálta azt.“ 1607. még *Horváth Mihály* volt a vár-kapitány.

1609. a *Kulinyiak* kaptak királyi adományt az ajnácsköi várról s hozzá tartozó uradalomról, de bizony Vécsey György s a Monayak, kik között *Monnji Monay Bora*, ivány i *Fekete Györgyök* annak is ellent mondottak, az esztergami káptalannál. 1604. *Rédey Forencz,* 1619. *Széchy György*, 1645. a török foglalta el, inig iványi *Fekete László* füleki alkapitány, Fekete Györgynek fia, *Vécsey* Sándorral, Vécsey György fiával, ki Feketének *Mária* leányát vette nőül, mint Monay, illetőleg Lórántífy örökösök Ajnácsköre nova donatiót nem kértek, s azt Ferdinandtól meg is nyerték.

1649. tehát iványi Fekete László s veje: Vécsey Sándor, az egri káptalan kiküldötte által Ajnáeskü várába s a hozzá tartozó uradalomba mint örökös urak bevezettettek. Tartoztak pedig akkor AjnácskŐ várához: Ajnáeskö, Feled, Gesztete, Kerékgedő (sic), Csorna és Majom Gömör vármegyében, — Jelene, Cscrenesény, alsó és felső Poko- rágy, Rimabrézó, Likér, Rimócza, Szelcze, s Riraabánya Hont vármegyében, s végre Szvinyebánya (sic) Nógrád vármegyében. — Felső Pokorágyot, Csornát, Rimóczát és Jelenét Fekete László és második neje *Aszuluy Erzsébet* 1665. *Tahy Istvántól* s nejétől *Monay Zsófiától* váltotta vissza 1600 írtért, — valamint Kubinyi Jánostól egykori Pongrácz Mátyásné férjétől, s illetőleg , Mátyás le ányától s *Ujlaky Ferencz*nejétől 3000 írtért azon részt, melyet ezek néhai Lórántífy Zsigmond jogán bírtak Ajnácsköben.

Fekete László, füleki kapitány, Fekete Györgynek s a dúsgazdag Monay Borbálának fia, volt újjá-terem tője a inár bomladozni kezdő

Digitized by Google

Ajnácsköi várnak, s helyreállitója, kiegészítő je az ajnácskői uradalomnak. 1652. év márcz. 20-án trakostyáni Gróf Draskovich János nádor parancsa mellett küldöttséget kért a megyétől, hogy vizsgálná meg az ajnácsköi várat, s bírálná meg azon építéseket, melyeket tett s még tenni szándékozott; mely küldöttség *Tornallyay Márton* Alispán elnöklete alatt Ajnácskőben meg is jelent. Sőt 1657. évben Gömör megye közönsége Ajnácskő vár teljes kiépítésének költségeihez 100 frtnyi adakozással is járult, úgy hogy 1698. évben Ajnácskő vára, Krasznahorka s Murányval egy vonalban a nép biztos menhelyéül jeleltethetett ki.

Vécsey Sándor, a k e g y e t l e n , ki 1685-ben még a megye katonáit is Öleté, alapitá a Báró Vécsey családot; s az egykori ajnácsköi uradalom foszlányait jelenlegi birtokosi Vécsey és Vay ágon bírják valamennyen; Fekete Erzsébet lévén öreg *Vay* s Fekete Mária Vécseynek felesége.

1705. évben ifjabb *Vay Ádárn*, mint I. Rákóczy Ferencznek udvari marsalja hűtlenség bűnébe esvén, édes anyja Fekete Erzsébet Vécsey Sándornak inscribálta az Ajnácsköi vár és uradalom fele részét ; de később Vay Adám amnestiát kapván, a vár s domínium fele Vécseyt, fele továbbá is Vayakat illette. Máig is felét ezen jószágoknak Vay lyánok jogán az erdélyi urak, másik felét pedig magyar- országiak bírják Vécseyek jogán.

Utolsó nyomait Ajnácskő vára fennállásának 1744. év május 18-ról bírjuk, midőn *Vay Judith* czegei T *'as Dániel* özvegye *Adumnak* adá el V, részét, melynek inventálása alkalmával *Nagy* Gö mör megye szolgabirája s *Mihályi János* esküdttársa hitelesen bizonyítják: miként a várban, melynek teljesen bebutorozott termeit végig járták, cem kívülről sem belülről „n e m s o k n ő t a b i l i s d e t e c- tu8i t a p a s z t a l t a k . “ A vár tiszttartója akkor s porkolábja *Nagy János* volt.

Ajnácskő faluban *Károlyi Jánosné* született *Róza* ven dégszerető urhölgy birtokában a szakértő igen érdekes régiséget szemlélhet meg. Ez egy kis kéz teljesen kiformálva, mely fekete zo- mánczczal bevonva mutató s hüvelykujja között egy' kék köves arany gyűrűt tart, melynek természetes nagyságú eredetije e kiesi jobb-kéz , zel együtt, ugyan azon ezüst tokban, egy ősrégi sírnak romjai közt találtatott. Hsm merünk véleményt mondani az igen-igen becses ereklyéről, de nekünk úgy tetszik , mintha é k f c l i r á s lenne rajta kör nyö8körül.

Az ő s e m l ő s ö k maradványainak ajnácsköi lolholyet mar idosh

gühOk MEGYE.

Kubinyi Ferencz ur ismertető, s a nemzeti ínuzeum eddig is elég szép és számos példányait birja az itteni lelményeknek. Alig van hely, hol annyiféle ösállatok maradványait együtt találhatnék, mi a palaeonto- lógnak rendkívüli élvezetes. Az ajnácsköi ösfaunát képezik: a Mas tödön, Rhinoceros, Tapir, melyek leggyakrabban észlelhetők, továbbá e q u u s , c e r v u s , s u s és

Digitized by Google

aceratherium, melyek már ritkábban jönek elő. Ovis, castor, mustela, s más apróbb állatok, mint a beremendi csonttorlatban észlelt nyúl faj szinte fellelhetők, sőt sóvizi halfogak, szálkák és csigák sem ritkaságok.

S mind ez ugyanazon helyen, bazalt, bazalt-salak, vulkáni homok és agyagból álló torlatszerii vegyülékben, összevissza hányva, de nehezebb részével mindig alant, csalhatlan jeléül azon körülménynek, hogy a pogányvári kráter működése által okozott vizoinlések hordák egybe.

A pogányvári kráter ismertetésének dicsősége az irodalom terén eddig *Szabó József* tanár urnák jutott. Alig van jutalmazóbb séta a bataházi fürdőből, mint Pogány várra ! Pogányvárnak **nevezte**tik, mert régi hagyományok szerint e kráter omladozó falaiból s a felhalmozott salakdarabokból egy időben torlaszvárat készítőnek, a Seregi deszkavárból ide szorult hussziták, kiket *TIerkó Páter* palóczai pogányoknak nevezőnek.

Érdekesek ama bazalt tódulások, melyek e vulkánnal összefüggnek. Északfelé: aső reg-bén a-füle ki, — kcletfelé: az aj- nácskö- gortva-várgedi, —- s nyugotfelé: a bást-pogony- bárnai rádiusokban,melyek mind ugyanazon anyag különféle viszonyait tüntetik fel.

Pogány vár laposára Ajnácskü felöl, az úgynevezett „mulató bérczen“ juthatunk fel kényelmesen,de sokkal meglepőbb O-Bást felöl.

E kialudt őskori tűzhányó kráterfalai, egy kis utánjárás mellett, mindenütt egyenlő párhuzamos távolságban a bazaltsalakok fellelhetők, vagy kitárva, vagy takarva. Ezek egykor érdekes körülmények tanújeleit nyújtják a geológnak. IIol a kráterfalak megszakit- vák, ott a láva folyásának elmosódott nyomaira bukkanunk, miként délnyugoton SÖreg felett, s délnek O-Bást felett, a hol is tra- chit, töméntelen lapilli s gyönyörű volkáni bombák találhatók.

Szakértőnek az itteni búvárkodás igen-igen tanulságos.

De int az idő visszatérnünk kirándulásunkból, s búcsút veszünk olvasónktól, kinek ezen igénytelen sorokat a szives visszaemlékezés oltárán kívántuk átnyújtani.

Ebeczky Emil.

HAMVA.

1676-ban (a megyei jkönyv szerint), az egri basa Hamvától minden szép és fiatal nőt maga elibe parancsolt vitetni és csak egy megyei küldöttség tudta lebeszélni e különös kivánatáról.

Ugyancsak a megyei jkönyv szerint, Hamván egy időben oly különös szokás kezdett a falusi nők közt divattá lenni, hogy férfi ruhában jártak egymáshoz; mely miatt közügyészi perbe fogatván, meg- büntettettek.

JÓLSVA.

Digitized by Google

Eredetét határozott évhez nem köthetjük. Kérdés az Í9: tótok vagy németek telepedtek-e előbb ögerfás helyére? Hogy az előbbiek, hihetőbb tót nevének (Jelssawa) jelentéséből. A német Eltsch, latin Alnovia, magyar Jolsva mind ezután lettek.

I. Béla, ki a királyi müházakban vert pénz értékét szilárd alapra fektette, bányamívelésben jártas gótokat szállíttatott mindenütt e vidékre. Telepeik négy különböző helyét (Illává, Sz. Margit, Lazsma, Kisfalu) mai napig tudják a lakosok Jolsva határában.

Mint kir. birtok, a szabadság, arany és ezüst korát élte, inig t. i. arany és ezüst bányái ki nem fogytak. Chisnyónak helyén ez időben építettek szobát s igy tették le alapját e falunak.

Köz oklevél, melyben neve (Illswaj legelőször előfordul, a IV. Béla kir. adománylevele 1243-ból, mely szerint Pelsöczöt, Csetneket stb. Bebek Fülöpnek és Detriknek ajándékozza a nevezett király, s melyben a csetnekivel találkozó határai leiratnak s akkori **uraiul** Egruch és Illés említtetnek. Majd

1283-ban a még Kálmán király alatt (1095—1114) Apui iából be**jött** Rátold nemzetség tagjai osztozván együtt: Ilsva **Dezsőnek,** az Istók fiának, jutott, ki aztán Illsway nevet vett fel. Később ismét

1299-ben tétetik róla említés az okmányban, mely **szerint** III. Endre ezen vidék urai közt támadt villongást elintézi s melyben Illsva még possessiónak neveztetik. Ezen oklevél meg van a v. **levéltárban.**

Városi rangra mikor emeltetett, bizonyos eve nem tudatik. A városnál eredetiben meglevő okmány szerint

1539- ben János királytól —- mint már azelőtt is város -— tanácsi szabadalmat nyert; 1551-ben vásári kiváltságot; 1552-ben pall[9] jogot kapott s bizonyos Mali Jánost akaszlófára ítélt.

Digitized by Google

Vára kettő volt, a Jólsva vize két partján; egyik nyűgöt felöl O- vár névvel, melyben templárius barátok laktak s a tatárjáráskor pusztult el kolostoruk. Mnizsányt — mint jelentéséből kitűnik — e barátok bírták, Koprás pedig majoruk volt, hol kecskéket (capras) tartottak ; a másik vár Ilradek névvel a város felett uralgott. Hihetőleg a cselidöntö Mátyás rontatta le.

Az Ilsva nemzetség, mely Istókban nádort is adott a honnak (1387—1392), a 14. század végén kihalván, Jólsvának sorsa ezután együtt járt Murányéval, birtoklás tekintetében a murányi uradalomhoz tartozván.

A 15-ik században Griskra foglalta el. Majd Hunyady Mátyás kivervén a cseheket, Tornallyai jogon bíratott. A 16-dikban a bitorló Ba- zsótól Szalm gróf, Bebek Ferencz segítségével (1549) elvevén Murányi, a korona birtokában találjuk Jólsvát. E századból valók legrégibb jegyzőkönyvei is, mikben tót, német, sőt magyar fogalmazatok is váltakoznak (v. ö. Dobsinával).

A 17-dikben Rothálok, Széchyek és Vesselényi Ferencz bírták, ki alatt megyei gyűlések s különféle összejövetelek tartattak itten.

1027. május 30-án itt ülte lakodalmát Bethlen István Széehy Máriával. (Ez volt első férje.)

1660-ban Vesselényi egy kis templomot építtetett itt, mely 1829- ben égett le s hányatott szét.

Az e század szabadságharczaiból is kijutott a része Jólsvának, hol a fiseus kezére jutván — zálog jogon — a kassai jezsuiták is bírták; inig a 18-dik század elején a Koháry grófok jöttek birtokába.

Az uradalmi kastély Koháry András által idomíttatott jelenlegi alakjába; azelőtt kolostor volt, a templáriusoké, kik a tatárfutás után jöttek he ide lllswa óvárából.

Fátumai közt említésre méltók :

1540- ben BcbekFcrencz, Bazsó elleni boszuból pusztította; 1550- ban a török felgyújtotta s 400 lakosát rabszijra fűzte.

1579 ben a városi tanács Fabricius Györgyöt, mint növendékét, Wittenbergbe kübli papi ordinatio végett, miután — mint mondák — török járom alatt nyögnek s az ellentöli félelem miatt papot alig kapnak.

1575,1711, 1745-ben döghalál; 1795, 1800, 1829-ben tűzvész pusztított benne.

KRASZNAHORKA.

(A Vns&rnnpi ITjsAg **18r»7. évi 1-sö számAbiin fcözlött leírás után rövidítve.)**

E vár keletkeztéröl bizonyos adataink nincsenek • Timon e vár eredetét is az e környéken létezett hét vár alapítójának, Bubek Mátyásnak tulajdonítja.

Krasznahorkát három századon át a Bubck, vagy későbbi elnc- nezés szerint a Bcbek család bírván, ezen nagy időköz alatt sok mindenféle események színhelye vala. A csehek által el foglaltatott s húsz évi bitorlás után 1461-ben jött vissza az akkori birtokos Bebek István kezére. — A

Digitized by Google

Ferdinánd és Zápolya közötti koronaharcz idejében Krasznahorka Bebek Fcrencz birtokában vala.

Bebek Fcrencz, mint Gömör megyének főispánja, I-sö Ferdi- nándhoz szított, kiürült erszénye azonban lehetlcnné tévé hadat folytatni, s a gyakran kért s megígért segély meg nem érkezte után, Bebek Kerencz, Bazsónak Muránvbani példájára, Krasznahorkán pénzverdét állíttatott. Az itt veretett pénz Ferdinánd képét hordozá s egy márkában 8 lat ezüst helyett egy latot foglalt magában ; ezen hamis veretii pénz sok panasznak vala kútfeje, és minthogy Bazsú ezt Zápolya nevében űzte, s Bebckkel jó viszonyban élt: azon gyanút ébresztő, mintha Bebek Zápolya részére hajtanék. E gyanú 1532-ben való lett; a Krasznahorkán veretett pénz már Zápolya mellképét viselő, mely a falukból összehordatott harangokból készült s az előbbinél sokkal ro- szabb volt. Egyesülvén Bebek Fcrencz Percnyi Péterrel és Monoky Györgygyel, mindazokat haddal támadá meg, kik Ferdinánd részén voltak. így 1540-ben e vidéken Luther tanát hirdető Fischcr András t Krasznahorka legmagasabb bástyájáról a mélységbe taszíttatá.

Bebeket I. Ferdinándtól elpártolásáért az 1556-ki országgyűlés számadásra hívta fel, ki azonban ott meg nem jelenvén, öt, mint ország- háboritót száműzésre Ítélte, mely Ítélet végrehajtására Pukhaim és Detrik vezérek lettek kiküldvc négyezer gyalog, hatszáz nehéz lovas, ugyanannyi könnyű lovas, nem csekély ágyuk és más hadieszközökkel. .Ezek útjokba ejtve előbb Tarkő, IJjvár és Nagyida várait vették be s azután mentek Krasznahorka ellen, hol Bebek Fcrencz háromezer emberével várt reájuk a csata elfogadására. Kisasszony előtti vasárnap 1556-ban a várbeliek kitörtek az ostromlókra, a német lovasság vitézül viselte magát s többször visszaverte a megtámadást, mindazáltal a gyalogság által nem kellőleg segítve, megvesztő a csatát s futásnak **eredtek.** Ezt Bcbek eleinte csak hadi cselnek tekintvén, kevés szünet

után űzőbe vette s Rosnyóig keményen ágy áztatta. A futamlók a bekövetkezett éjt Rosnyén tölték s másnap, hogy könnyebben futhassanak, ágyúikat s egyéb hadi készleteiket egy völgyben hagyták — Lö cse felé vett út jókban, mikre nyolcz nap múlva akadtak a Bebek szolgálatában levő törökök s azokat Krasznahorkára szálliták.

Nemsokára ezután elhagyta Bebek Ferencz Krasznahorkát s Izabellához húzódott Erdélybe; itt azonban a neki igért föméltóság helyett erőszakos halálát lelte. Fiának, Györgynek, kiengesztelését a királylyal, valamint az ifjú Zápolyának Maximilián elleni serkentgeté- seit különféle esetek kisérték, s ez utóbbinak következménye lön, miszerint Svendi Lázár a Bebek féle birtokokat elfoglalván, Kraszna- horka is a koronához csatoltatott Ez időben Szádvárát Bebek György neje Patócsy Zsófi védelmezte, s azt addig oltalmazta, mig a falak

Digitized by kjOOQle

ra kásra nem düledeztek.

Kevéssel ezután elhalt György Erdélyben, három leányt hagyván maga után, s vele letűnt a Bebek nemzet. — Az 1575-ik évben Krasznahorkán már Andrássy Pétert, mint várkapitányt találjuk, ki is azon időben Erdélynek leggazdagabb nagyja, a vesztes Békesy Gáspár pártján Báthory István ellen harczolván, s mint olyan az utóbbitól száműzetve, birtokaitól is megfosztatott.

A vitézségéről ismeretes Andrássy Péter ekkor **Magyarországba** jövén, Rudolf király által az érdeklctt várkapitánysággal bizatott meg, mig 15S5 ben Krasznahorka az ahoz tartozó jövedelmekkel neki oly feltétel mellett adatott át, hogy mihelyt 150 jobbágyot magában **fog**laló jószág máshol kimutattathatik, akkor Krasznahorka **a** helyett tőle vissza fog vétetni. — Ily czím alatt birta Andrássy Péter és fia **Mátyás** (I-sö) Krasznahorka várát sok év lefolyása alatt, miglen 1642-ben unokájának, (Il-ik) Mátyásnak, az királyi adomány mellett biztosíttatott Csak futólag valának ijesztgetni e várnak és környékének **a** Bocskay, Bethlen és Rákóczy mozgalmai.

Midőn Tökölyi 1678-ban Krasznahorka előtt termett, a vár ura, báró Andrássy Miklós, noha közeli sógorságban volt Tökölyi vei, nem vett részt az ö kifőzött terveiben, s ellentállt minden csábítgatás- és fenyegetéseinek. Végre midőn Tökölyi semmi sikerét e részbeni igyekezetének nem látná, heves fenyegető levelet irt a vár urának, hogy „pontban minden emberével álljon az ö részére, mert ha nem, minden birtokát elpusztitandja.“ Hatezer arany nyal váltá ki magát **a gyöngébb** s mindennek daczára Krasznahorka mégis a Tökölyi hadaitól **vala** megszállva, melyet midőn Andrássy György, atyja halála után egész a

kétségbeesésig védelmezett volna, ő maga is végre a Tökölyi hadaihoz átmenni kényszerült.

Schulz tábornok, ki a felsőmagyarországi királyi népeket vezérlétté, miután Eperjest 1685-ben elfoglalta, a Tökölyi által megszállott várak alá nyomult *s* azokat ostrommal elfoglalta, Krasznahorka alá is megérkezett. A tábornok itt nem számított ellentállásra talált s több hasztalanul megkísértett ostrom után hadaival a várat körülvette, mely állapot majd egy évig tartott.

Értésére esvén azonban a vár urának, hogy Tökölyi a töröktől elfogatott 8 Petneházy a király részére hajlott, Schulz pedig a király nevében amnestiát hirdet, Krasznahorkának hős védője is alávetette magát oly feltételek alatt, hahogy minden emberének, ki vele az ostromot kitartotta, bizonyos hó-pénz fizettetik, s neki szabad legyen katonai rangjával s fegyvereivel kiköltözködni, a nélkül, hogy birtokának legkisebb kárát látná.

Valamint a többi körülfekvő várak, úgy Krasznahorka is, a legutolsó Rákóczy mozgalmaiban, ennek embereitől vala megszállva.

Nem hangzottak ez időtől az ágyuk Krasznahorka falairól.

Digitized by CjOOQle

Krasznahorka egy azon régibb várak közül honunkban, mely jóllehet az 1817 dik évben villámgyujtás következtében egészen elham- vasztatott, mégis gondosan befedetvén, villámhárítókkal elláttatott, máig is lakható állapotban fel van tartva és sok régi arczképeket, fegyvereket és hadi öltönyöket őriz régiségtárában. A várfokon több ágyuk: közt egy igyen szól az olvasóhoz: „Franciscus Bcbek de Pel- sevicz me fieri jussit 1547.“

MURÁNY.

Murány várához legtöbb történeti emlék van kötve e megyében. Poriongó romai régi időkről tanúskodnak, avatag történetekről beszélnek, miket költők és történészek vetélkedve megírtak, még a földirók sem feledvén Murányt Gömör nevezetesebb helyei közé sorozni.

Toljuk félre egykissé a sötét lepelt és tekintsünk bele Murány történeti évkönyvébe.

Timon után Wagner: Bubek vagy Bebek Mátyást tartja építőjének ; mások**: Jolsva vára urait az Illsva nemzetséget; mig ismét** má-

80**k _____ az Erzsébet királyné, Albert özvegye által behívott — Giszkra Jánossal rakatják e sas fészket. Annyi bizonyos, hogy Murány vára is egyike volt a cseh martalócz hadak védhelycinek felső Magyarországon.**

Gyöngyösy szerint:

„Ezt rógcnten hol egy, hol pedig más birta,
„Bástyáit, falait ez, s az is rakatta.“

Mátyás király, 14(11. oet. 14-én Lythva várában kelt levelében, parancsolja a lücseieknek, hogy segítsék Zápolya Istvánt, felsömagyar- országi alkapitányt, a murányi csehek ellen, kik murányi fészkükből valami titkos ajtón kijárván, a vidéket gazul sarczolják, — a Kárpátok tövében építendő ellenerőd munkájában. Ezen erőd meg nem lehetett más, mint az Alsósajú helység határán levő hegy tövében épült vár, melynek már alig látható nyomait maiglan (Kis-muránynak) hijják a lakosok.

Hadi pályáját a Giszkra elleni hadjárattal kezdő ifjú király Hu- nyady Mátyás, a Mátra tövében volt patai favár bevétele után (1459), a Sajó melletti többi fészkükben is felkeresvén a cseheket: Sajónémctit, Gömört, **Balogot,** Derenesént, Szócsőt, Serkét, Rimaszombatot, Szkál nokot, Osgyánt mind hatalmába hajtá (1. Hunyadiak kora III. köt. 16S.

1.) E lett sorsa Muránynak is, ki azt, mint a Szepesség kulcsát Zápolya Istvánnak adta, kire ott fényes birtok vala nézendő.

A XYI-dik század elején már a Tornallyay családot találjuk birtokában.

Mohács hada után, a hatalmas de rósz hirü Bazsó Mátyás űzte innen sokáig rabló kalandjait, nemcsak a hon határain, hanem a szomszédos országokban is.

Digitized by k^ooQle

Istvánt! Miklós, ki nemcsak mások tetteit szépen megírta, hanem megírni méltókat is tett, — mint egykorú történetíró után ezeket Írhatjuk a Tornallyayakról és a Bazsókról :

Tornallyay Jakab bár születésére né#vo köznemcs, mégis a fö- urak közé számitatott, mert sokakat felülmúlt gazdagsággal és János királynak kedvelt hive volt.

Tornallyaynak meg Bazsó Mátyás volt ezirákja (oliense). Egyetlen fijának, a négy éves Tornallyay Jánoskának öt tette gyámjává végrendeletében, átadván neki Murányvárát s rábízván egyéb javai kormányzását is, inig árvája a törvényes kort eléri. Gyámfija javaiban Bazsó aztán, mint magáéban kénye kedve szerint uralkodott, és mivel igen gonosz lelkű, szerfelett gőgös s a másé után leledző ember volt, gyámfiját tizenkét éves korában, Tarnovszky János szarmata királyka udvarába adta, azon ürügy alatt, hogy ott nagy úri nevelést kapjon s katonai fegyelemhez szokjék, voltaképen pedig azért, hogy öt magától elhárítsa s birtokát magához ragadhassa. Majd azokat, kik a Hu iránt hűséggel viseltettek, koholt vádak ürügye alatt , megölette

vagy ravasz fortélylyal behálózva, ártalmatlanokká tette. — Vctély-társakat s kémeket ekként elhárítva magától, mások javait kezdó ragadozni, útonálló fosztogatóvá lön s majd ruthén és lengyel rablókat fogadván zsoldjába, nemcsak az ország hegyei s erdei közt kalózolt hanem a szomszéd Lengyelben, Sziléziában és Moldva határain is űzte rabló kalandjait, mikből nagy gazdagságot halmozott Murányvárában rakásra.

Következő részletes rablásait jegy ezzük fel itt, a hon határain belől: 1530-ban Szepes földét járta be rabló czinkosaival s gazdag zsákmánynyal tért vissza Murányba. — 1535-ben Lőcse táján szedett harácsot, lovakat és szarvas marhákat rabolt. — 1541-hen Grenicz mellett fosztogatott. — 1543. jun. 20-dikén a L a p i s re fu g i i nevű karthauz monostort rabolta ki 150 legényével s ugyanakkor tetemes harácsot csikart a szepesi XIII. város lakosain

Gömörnck akkor két föispánya volt *Ftrencz* és fivé rekben, ép úgy miként Honinak Nyáryban és Balassában, nem azért, hogy a megye annál jobban kormányoztassék, de úgy látszik, csak azért, hogy annál több nyúzója legyen.

Nyáry Ftrencz 1531-ben véletlenül épen Ferdinándnak hive volt, ez Bazsót elfogá az istváníalvi csatában, s Ajnácskö várába csukatá!

Itt ült hősünk egy darabig, ki az említett csatában jobb karját veszítvén, orvosi ápolást igényelt.

Kevéssel ezután 1532-ben a szepesi városok küldenek **Ferdinánd-** hoz követeket, hogy védené meg őket Szapolyay ellen ; ezeket meg Laszki fogdosá el Plcss mellett Szlézsiában s Árva várába küldé el *Kosztka Mihály*

Digitized by CjOOQle

kapitányhoz.

A foglyok között bizony os IIVruer *Györyy* **is** volt Eperjesről, ki egy könyvet irt „M a g y a r o r s z á g c s o d á s v i z e i r ö l.[u] Ez cseréltetett ki a ezeviezék várában tartott csonka kapitányért, s Murány* vár ismét szerepelni kezdett.

Bebek Ferenez Gömör megye, ,,v i z e **s** z ii“ főispánja, Krasz- nahorka, Salgó, Fülek s több más várak ura, ki többet rabolt el száz harangnál falukról s városokból, ki K i m á s z ó in b a t város legna^ gyobb harangját is elvétette, szorosabb viszonyba lépett a **murányi** kapitány nyal. Mig ez Murány bán vereté a hamis érezpénzt, addig Krasznahorka várában üzé **c** nemes mesterséget. **Az** ország törvényei szerint, minden ezüst márkában nyolez lat szinezüstnek kelle lenni» He- bek s Basó csupán egy-egy latot adtak, a többit pedig lopott rézbo pótolák meg. Az érdemes társak kölcsönösen **szerzőnek** egymás [rosZ] pénzének jó keletet; csel **és** erőszak, fenyegetödzés és kicsikai^ kö

Digitized by k^ooQle

tések feltolák azt mindenkire, igy Bebek a lőcsei polgárokkal is tett kötést, melynél fogva, azok Bazsó pénzét elfogadni tartozának.

Bazsó gaz tettei által rettentő kény úri hirt s nevet vívott ki magának ; miért az 1548. évi országgyűlés, a 49. t. c. 3 §-ában róla küvet- kezÖkép intézkedik: „miután eléggé tudva van, hogy Bazsó Mátyás már régóta oly gonosztevőket tart, kik az ország felső részein, az urak mellett, mindenütt lesben állnak és már eddigelé több rablásokat és gyilkosságokat elkövettek s naponta elkövetnek: méltóztassék O Felsége Bazsónak, szolgáinak és a vele szövetkezetteknek megbüntetése iránt haladék nélkül intézkedni. Az erdők az utak mellett, kétszáz röfnyi szélességben vágattassanak ki, hogy a rablóknak leshelyekül ne szolgálhassanak.“

Ezen országos intézkedés folytán, a következett évben, Szalm Miklós pozsonyi gróf küldetett ki magyar, német és spanyol hadakkal, Balassa Menyhért lévai és Bazsó Mátyás murányi várurak megfenyi- tésére, segítvén öt e hadjáratában, a király parancsára, Bebek Ferencz is, nógrádi és gömöri önkéntesekkel.

Murány ekkori vívását és bevételét igy irja Istvánfi: „A Balassa lévai s egyéb várai bevétele után, hegyes és járatlan utakon, felülrá folytonos esőszakadás közt, feneketlen sárban, lassú léptekkel haladt a sereg Murány felé. Marhák és katonák nagy erőfeszítésébe került az ágyuk és társzekerck vontatása, mig fáradtan behatoltak mindenek a várról nevezett Murány völgyébe. — Bazsó Mátyás várának mesterséges és természetes védfalaiban bízva, egyelőre minden veszélyt megvetve, víg és legkevésbé csiiggetcg kedélylyel látszott várni az ellen közelgését.

Bebek Ferencz már azelőtt, a király parancsára, a vár körül több védhelyet rögtönzött, az utakat hat mfld hosszaságra ledöntögetett magas fákkal elzárta, most meg az elösereggcl három nappal előre kiküldetett, hogy tábornak alkalmas helyet szemeljen és a vártól minden közlekedést s élelemszállitást elzárjon.

Szalm ezalatt, Sárosvárából kapott uj csapatokkal és ágyukkal erösbült derék seregével megérkezett és a Bebek választotta helyen, nem messze a Jolsva vizéhez tábort ütött, úgy intézkedvén , hogy az osztályvezérek ki a völgy mentén, ki a hegy oldalakon, ki a bérezek ormain lennének clönyomulandók.

Murány felette magas sziklatctön fekszik; körültc délről más magas szirt emelkedik ; ezek közt egyetlen szikláéit vezet a várba. ____ E szirtet örizteté Bazsó leghívebb embereivel, egy kis várdát billeszt- vén annak tetejére; a pedig, mely nyugotról tornyosodik, magasságá- val a várat Íȝ felülmúlja s ennek nyakán egy forrás csörgedez. — Délről kapuja van, min bejuthatni az elég tágas vártérre, mely nehány dandárt befogadhat és nem mindenütt falakkal, hanem közben-közben meredek és megraászhatatlan sziklaormokkal van körítve. — Északról más kószál

Digitized by Google

emelkedik, elég lapos tetővel, a vár falai fölé; mely csaknem győzhetetlen akadálylyal megmászható, de ha egyszer megmásza- tott, róla egészen beletekinthetni a várba s felvont ijjakkal nem kis kárt okozhatni annak. — Bebck e tetőre — vonó marhák, parasztok, és katonák megfeszített erejével — nyolez ágyút tolatott és azt éjjel ásatott sánezok s — másunnan liordatott gyeppel kirakott — törvények által egy kis erőddé alakította.

Szalm az ostromot a keleti oldalon Bebekre bízta, kiről már tudta, hogy ö Bazsónak — az ellene elkövetett számos és gúnyos kihívások miatt — esküdt ellensége. Nyugotra a magyar gyalogságot ál- litá, Majthényi Uriel parancsnok és Gregoróczy Vinczc, Péchy Farkas, Bornemisza Gergely és Martalin Mátyás hadnagyok alatt. A német csapatot Ebersdorf Ulrik vezénylé. Maga a gróf spanyoljaival, kik Castelluvio Gáspár és Zapata Péter hadnagyok alatt már több év óta katonáskodtak Magyarhonban, az északi oldalt választotta. Horváti- novicsra, ki Csábrág ostromától jött ide osztályával, a tábort és az őrséget bízván, meghagyta neki, hogy a tábort éjjel nappal körüljárja, az őrszemek állomásait megtekintgesse, az utakat szemmel tartsa és a várba egy lelket se bocsásson be.

Bazsó ellenben nem szűnt meg a falakon olhelyzett legnagyobb ágyúit gyakran átdörgetni azon szirttetőre, melyet a mieink sánezok- kal megeröditettek és ámbár úgy tettette magát, hogy a Szalm működéseit egészen megveti s félelemnek legkisebb jelét sem látszott elárulni : mindazáltal mintha a később csakugyan bekövetkezett veszélyt előre megérezte volna, többféle tanácsot főzött agyában élete megmentésére. Annálfogva fivérét Mártont, lovagi közbiztonság védve alatt, a táborba küldte s általa a maga mentségére előadatott érvek után -— maga és társai számára a király kegyelmét, azonfelül a várnak örökös tulajdoni joggal részére leendő adományozását kéreté, miután a gy[er]" mek — mint mondatá — kit az örökös jogon illet, Lengyelhonban elveszett (holott élt és e háború után épségben haza tért), végre hogy lovas és gyalog katonáinak becsületes és biztos zsold adassék.

De Szalm mind ezeket, mint egy elvetemedett gonosztevőhöz méltatlan feltételeket, elvetette cs Bazsó Mártont keményen kiszidva küldte bátyjához vissza.

Mondják, hogy még ezen ostrom előtt, mit nagy bűnei öntuda- tában előbb utóbb bekövetkezendönek hitt, Isabclla királynő oltalmába ajánlotta magát, nagy ajándékkal küldözvén hozzá s György ^baráthoz és Petrovicshoz követeit. De minthogy Murányvárát kívánták ott is, ö pedig arról lemondani váltig vonakodott, meg nem egyezhettek.

A két felülröli ostrom már több napig tartott, midőn a hadi tanács azt határozta, hogy a Bazsó által a várral szemközt rakatott váracsot kell egész erővel megrohanni és minden áron bevenni, mely már az ágyúgolyók által nagy

Digitized by kjOOQle

részben úgy is leromboltatott. Annálfogva azt egyszerre egész erővel megrohanták s védőit levagdalván, a váracsot bevettek s a várat innen is elkezdvén lödözni, rövid időn elég tágas rést nyitottak a falakon.

Mielőtt azonban egész crőveli megrohanás ¡idéztetnék a vár ellen, közbejött egy tény, mely nem kevés bámulatra méltó és a spanyolok vitézségének, katonai fegyelmének s a várvivás mesterségében jártasságának elégé meg nem dicsérhető fényes tanúbizonyságát adta. Hét spanyol gyalogkatona ugyan is , hol bokrokba fogószkodva, hol kiálló szirtek csúcsaiba kapaszkodva felmászott a tetőre cs nagy lelkimerészséggel bejutott a várba*, Bazsó katonái történetesen a harezo- lókkal lévén elfoglalva, másfelé forditák figyelmüket; de aztán észre- vevén, nagy kézviadalra került a dolog; kettőt a spanyolok közül azon helyen leszúrnak, a többi öt, bámulatos ügyességgel, gyorsan áthajint- ván magát a falakon s átküzdvc a kiálló hegyes sziklaesucsokon, bár számos puskagolyó repült utánuk, épségben tértek vissza, mindenek reménye és várakozása ellenére, a táborba.

Megtudván ezektől a mieink, honnan lehet legkönnyebben berohanni a várba, felkérték Szalm grófot, hogy adasson jelt a rohamra, ki azt habozás nélkül megengedvén: megharsantak a tárogatók, megperdültek a dobok s nagy crélylyol rohant az egész had, a falak azon része felé, hol a rés m ?gnyittatott s lön kegyetlen és véres csata. Bazsó Márton lábát egy golyó átfúrja, emberei a veszélyből kiszabadítván, a vár keleti tornyába viszik. A mieink közül Horvatinovics, midőn vitézeit szóval, kézz\ ı és példával buzdítja, nagy sebet kap mellén. Cas- telluvio pedig a spanyolok vezére hegyes kürisfa csuklyával a falról Ietaszitatik és csak vas mellvértjének köszönhette életét. Zapata hom- lokába golyó fúródván, bajtársai nagy fájdalmára balva lerogyik. így aztán a mieink — miután több tiszteik elestek —Szalm és Bebck nagy fájdalmára, a. vár védői által visszaveretnek. E viadal alatt Kovács Gergely huszonöt fegyvernökkel a mieinkhez átszökik, kiknek Szalm- Bcbck kérésére — megkegyelmez, mert töltik mindent, mit kívánt megtudhatott.

MLTKÁNY.

29

Ekközben Bazsó emberei, fökép ruthén es oláh rablói, kiknek hűségében azelőtt leginkább szokott bizni, látván hogy már Bazsó Má tón és több főembereik elestek, titkon összebeszélvén, a felett tanács koztak, hogy öt elhagyják s a várat az ellennek feladják j mi felől Szalm grófot kiküldött bizonyos emberük által értesítik. Ezen árulásban mindnyájan részt vettek, tizenhatot kivéve, kik azt Mártonnak alattomban tudtul adták, nem mervén azt, szörnyű halál félelme miatt magának Mátyásnak megmondani. Ki azonban, Márton és Demeter testvérei által, a veszély felöl csakugyan értesülvén, eszét veszté és szökésről kezde gondolkozni.

Erre a mieink a várat a foldgátakb SÍ és táborból — jeladásra megtámadják, a ruthén és oláh árulók a kapukat belülről megnyitják, a

Digitized by LjOOQie

mieink berohannak; a spanyolok az összeesküdtek által megmutogatott vasládákról a zárakat leverven: Bazsó ezüstje, aranya s egyéb drágaságaival megrakodnak. Némelyek a várvédek közül, mint Tárnok Ferencz, ki Bazsónak a megjavulást sokszor tanácsolta, továbbá Bejy András és Sörén Péter félelemből, sebe miatt a toronyban fekvő Mártonhoz menekülnek, ennek nejével és gyermekeivel s Farkassal, Mátyás kis fiával és Demeterrel együtt, kik aztán az összeesküdtek által mind elfogadtatván, Szalm táborába vitettek, ki az árulókat pénzzel megajándékozván, szabadon bocsájtotta, kiknek pedig katonái közé felcsapni kedvök volt, azokat besoroztatta.

Ez időből származik a vékony üvegpohár, melynek rajzát a következő lapon közöljük, s melynek egyik felén fejdelmi czimer kék és sárga színnel durván festve, másik felén pedig ily felirás olvasható: „Viva el rey de Espanna![u]

Csak egy hiánya volt Szalm diadalmi örömének, az t. i- hogy Bazsó Mátyás kisíklott boszuló kezei közül. O ugyanis mihelyt az árulás felöl értesült, mielőtt a kapuk megnyittattak volna, egy titkos ajtón, miről senki más nem tudott, két társával kiszökött és járatlan után, hegyek s rengeteg erdők közt bolyongott, inig egy juhászhoz jutott, kinek szolgálatával gyakran élt az utasok megzabolázásában s kit leghívebb emberei egyikének tartva, nagy ígéretekkel kérte, hogy őt a lengyel határokig vezesse. De a juhász oly nagy hivtclenségre vetemedett, \iogy előhívatván három rablótestvérét, Bazsó két társát rögtön legyilkolta, magát pedig megkötözte s úgy vitte Szalm táborába. Ki ezen megörülvén, Bebek sürgetésére Bazsót a többi foglyokkal együtt tábori sátra előtt lenyakaztatta. Tárnok Ferencz volt első, kin a fő- vesztés végrehajtatott, utána a még sebeiben vérző Márton és Demeter, Mátyás testvérei, más tizennégy társával együtt. Voltak, kik Má

Digitized by v^ooQie

A Murányiam találtatott UvegpohAr.

tyást, mint rablófőnököt és országszerte körzött hon- és felségárulót, keményebben kívánták büntettetni egyszerű fő vesztésnél, mint keréktöréssel vagy felnégyeléssel, de Szalm elegendőnek látta, hogy legutolsó nyakaztassék le. A kis Farkast elvitte Szalm magával s udvarában apródai közt fülucveltetvén, javait visszaadta és szabadon bocsátotta. — Eddig Istvánfi.

A történészek előtt ismeretes i g l ó i n a p l ó t ö r e d é k szerint: Bazsó Mátyást Telgártnál (Thiergarten) fogták el. — A vár ostrománál Bebek Ferencz ágyúi szerepeltek és Sárosvárából hozottak, miket szent Anna napján szállítottak Iglón keresztül. A varvivás három napig tartott.

A vár ez alkalommali bevétele aug. 15-én nagybold. Asszony ünnepén történt 1549. (1. Arpádia első év.)

Harminezöt év mulva Bazsó Mihály és Farkas uraimék tanukat

Digitized by CjOOQle

vallatnak a Bebek által Murány bevétele után megöletett Bazsók jószágainak misége és holléte iránt. (L. Régi m. nyelvemlékek II. k. 304.1.)

A bevett vár aztán királyi őrséget kapfttt, melynek főnökei kapitányoknak s uradalmi adminisztrátoroknak neveztettek. Van , ki Szalm grófot még 1560-ban is Murányban lakoztatja, de erre bizonyos adatunk nincs. Várkapitányok voltak: Mascliko Menyhárt, 1565és 85, báró Herberstein Gyula 1585 és 94 táján. — 1605-ben a Róttál grófok vették meg, mely miatt az 1608-dik évi országgyűlés úgy intézkedett, hogy Murány és Lipcse váltassék ki az idegen kezekből. A megyei jegyzőkönyvek szerint: még 1610-ben is a Rotial család bírta, mely 1622-ben nyert indigenatust. Róttál János Jakab bárónak s nejének bethlenfalvai Thurzó Máriának inscribáltatott olyformán, »hogy ha szintén valaki leteszi az pénzt ő neki Murán ért és kiakarja váltani, ne tartozzék kezéből kiereszteni az várát se jószágott addig h, nisi prius per- ceptis ibidem fructibus et utilitatibus ac proventi- bus et dimidietate decima rum totius Comitatus G e- meriensis.“

Széchy Taviás azonban, ki 1612. év január 6-án kelt egyik levelén magát igy irja : „Rimaszéchi Széchy Tamás, Felső-Lindva, Balogh és Murán várainak szabados ura, Gömör vármegye Főispánja, az felséges II. Mátyás királynak Magyarországban Asztalnoka és Tanácsa, az Dunán túl való végeknek és vármegyéknek generális kapitánja,“ —- miután 1609. (feria secunda proxima post dominicam cantate) az Liber Báró Róttál által admoneáltatott volna, „hogy ha a pénzt, melliel Murán várat akarja kiváltani Becsbe letenné vagy mássut, a hol nem volna kedves ő neki, és a pénzt az építésért és minden ingó bingó marhájáért le nem teszi és meg nem alkuszik mindenekért, az várat protestáns semmi képen kezéből ki nem ereszti;“ — Róttál János uramat, hihetőleg nem Becsben, a mitől úgy fázott, — kifizetvén, a vár és hozzátartozó uradalom Széchy család birtokába mene által.

S itt gördül fel száz évi időköz után olvasónk szellemi szemei előtt a másik kép, melynek előterében a murányi Vénuszt Széchy Máriának igéző alakja mosolyog mi felénk.

Széchy Tamás után Széchy György, annak fia — „Liber Bar in Balogét Murán n, Sacrae Regiae R o m a n a e <1 u e Ma-
jestatis Eques“ — foglalá el 1618-ik év július 2-án Orömör vár- megyének

Digitized by

föispáni székét.

1620-ban a beszterczei országgyűlésén, Bethlen Gábor, Murány és Lipcse várát Széchy Györgynek, mint hívének, örökösen adja, mit II. Ferdinánd király is, miután nevezett, a király hűségére visszatért, megerösitett. E mellett százezer forintot kellett még Széchy Györgynek lefizetni, hogy élhessen e czímmel: Murány és Balog, Lipcse és Felsölindva várak szabad ura.

Széchy György 1625. sept. 1-én éjjel egy csűrben, orgyilkosság útján, Timon szerint: egyik szolgája által agyonlövetvén, hÖslelkü özvegye, homonnai Drugeth Mária, — kivel 17 évig élt házasságban és négy fiút, öt leányt nemzett, — kapitányok által kormányozta Murány várát, Gyöngyösy szerint:két tiz esztendeig, de valósággal 17 évig és 9 hónapig, mert meghalt 1613. május 28-án; a megyei jegyzőkönyv szerint, Gömör tiszti kara meghivatott temetésére.

Kapitányai voltak ez időben : ráhói Jákóffy Ferencz, ki 1639-ben halt meg, végrendeletét Murányban tette; azután Szondy Máté, kiről még 1646-ban is tétetik említés.

Széchy György és Drugeth Mária gyermekei valának: János, Péter, Sámuel és György; Mária, Borbála, Kata, Éva és Magdolna. Ez utolsó kisdedül halt; a fiák közül pedig csak Péter, Vas megye főispánja, és Köszegvár ura maradt fenn, de magtalanul múlván ki ö is, sirba vitte magával az utolsó Széchy nevet.

A leányoknak ez lön sorsa: Mária hitet tett Bethlen Istvánnal, a fejedelmi Gábor kis öcscsével, 1627. május 30-dikán, Jólsván. Borbálát tizenhárom éves korában Thurzó Adám jegyzé el: lakadalma Lipcsén tartatott 1629. junius 17-én. Gyöngyösy szerint korán elhalt. — Évát Illésházy Gábor nyerte cl febr. 9-én 1641. — Katát köpcsényL Liszthy János vette nőül 1649-ben. Anyjok halála után Kata Lipcsét, Mária és Éva Murányt és Balogot kapta osztályrészül.

Hjabb Bethlen István, váradi kapitány, „igen modestus, minden dologban nagy okossággal, móddal járó, elmés, tanácsos ifjú \ir volt, midőn Széchy Máriával a jolsvai egyházban megcsküdött. Ifjú Bethlen István nővérét, Bethlen Katát Zólyomi Dávid vévé nőül. Zólyomi azonban „jóra rósz ra serény és hajlandó“ lévén, Máriával titkos szerelembe esett, s ennek hire immár az emberek közt is kicsör- dült. Időközben Bethlen István hosszas betegsége után, Ecsed várában elhalván, Széchy Mária özvegységre jutott.

Kemény János — utóbb Erdély fejedelme — Dávidnak névszerinti rokona, híven elmondja iratában, hogy midőn Bethlen István hűl-Iája 1633. év marczius 24-én Fehérvárra szállíttatván, ott az öre^bik egyház sírboltjában eltakar! ttatott, Zólyomi Dávid Széchy Mária gróf- nét Dévára elkísérte, „külső színe alatt urával való kötelességének, nolia belső oka egészen más vala.[u]

Zólyomi Dávid nem szerette nejét, Bethlen Katát, s Széchy Máriával

Digitized by v^ooQle

régóta levelezett. Még azután is, midőn a gyanakodó természetű fejedelem, ki vejéhez „leányával való rósz életéért kedvetlen volt," öt a svéd király mellett kezdett szövetkezés miatt Fogaras várába elzáratá, Kemény szerint „Istennek ily látogatása alatt is Máriával való nem nyájas kodás át de-piorá li a." De Széchy Mária nem sokára Kun Istvánnal kötött frigyet.

Rosalyi *Kún István,* utóbb Szatmár főispánja, nem valami hírneves úri családból volt, Szalárdy öt „tekintetes **jószem** él ycs ifjú úrnak" mondja. Széchy Mária Kún mellett nagyon unni kezdé magát. *Krausz* krónikája szerint „vadászni k ü l d é öt vadhúsért, m i g foga egészen más vadak r a f á j t.[u] A rosalyi konyhától szabadulni akarván, **„j ó** ı ó háti **asszony"** lévén, paripára ült s férjétől Tasnádra, onnét Dévára megszökött.

Ha már Zólyomival való szövetségén mogbotránykozott az egész világ, annyival nagyobb Ilire lett, midőn Kún István harmadfélszáz lovassal neje után indult s egy éjjel a szép asszony udvarházát Déva alatt megrohanván, Máriát a kastély ablakából kiugrasztá. Széchy Má ria a „lugosos kerten végig" várába szaladván, onnan igyekezett öreg lószerszámmal üdvözölni kedves férjét.

Ebből aztán hires válóper támadott, melynek folytán Kun István törvényesen el is választatván, *Kálnoky*leánynyal újabb házasságra lépett. Széchy Mária pedig Erdélyben Dévát és Tasnádot, melyeket a Bethlenektől jegymarhául bírt, ezeknek boszujára Rákóczynak eladván, Muránya költözött családjához.

Széchy György özvegye Inában bánkódott Mária leányán ; a történteket nem-történtekké ö sem teheté. Kevéssel azután, hogy ráhói *Jákóffy Ferencznek* a vár egyik boltocskájában megőrzött értekesb ingóit *Berethkey Mihály* szolgabiró előtt örököseinek kézhez adá, a jobb létre átszenderült s 1G43. év sept. 3-án Murányban a várkápolna sírboltjában azon koporsó mellé temettetett, melyben mindig siratott férjének hamvai pilientek. A temetésen, melyre a meghívás Széchy Mária, Széchy Kata Liszti Tamásné és Széchy Éva Illésházy Gúbornc. nevében adatott ki — Gömör megye részéről *Imre*és<S£J>-*may Péter* voltak jelen.

Széchy Mária sehogy sem találta magát többé Murány vái*

Digitized by V^iOOgLC

nyálán, a klastromszerü élet, mely az erdélyi udvar körében töltött víg napokhoz képest mindinkább tiírhetlenné kezde válni előtte, csak fokozá vágyát zajosabb élet után; nyughatatlan s könnyelmű természete sóvárgott a kaland után; de az is bántá, hogy a várnak gondjai Illésházy Gáborra s nejére lévén bízva, neki ott igen alárendelt szerep jutott csak. S itt vévé kezdetét ama kalandos törte'net, melyet „a hét év alispánja" az öreg Gyöngyössy „Marssal társalkodó murányi Vénuszában[u] oly szépen megénekelt.

Digitized by Cloogle

1044. évben /. *Rákóczy György,* Erdély fejedelme, lépett fel mint az ujitott vallás hős bajnoka. Majdnem egész Magyarország hozzáhajolt s

hadi működéseinek egyik támpontjául Murányvár tekinteték.

Fülek vár a császár zászlóit lobogtató, szemes, bátor, sima modorú s ügyes kapitánya, hadadi *Wesselényi* parancsot vön Murány t megszerezni s Rákóczy táborát hátul nyugtalanítani, mig homonnai *DrugethGyörgy* a lengyel segítséggel megérkeznék.

Wesselényi Ferencz Széchy Máriát már hirböl jól ismeré, nem rég elhunyt neje *Bosnyák Zsófia,* ki bejáratos vala a Széchyekhez, sokat regélt kiváncsi férjének az ifjú Bethlen Istvánnéról. Egy gondolat villant meg a kéthónapos özvegy fejében: Hátha valamikép meglió- dítná szivét Máriának V

Jól tudta ö, hogy családja a Drugethek s Széchyek szemében kicsinynek fog tetszeni, de mindamellett nem tartó oly lehetlennek, liogy[T] Kun István elvált neje, bizonyos körülmények között, Wesselényinek is nyújtsa kezét.

„Egy szép asszony s Murány vár !u ez lön jelszava, s haladéktalanul levelet csempészett be *Kürtiig né* cselédje által Széchy Máriának melyben rég ápolt hő szerelmét rajzolva, találkozásra kéré fel imádottját. Ez épen ötödnapra sárga pecsét alatt boldogító válaszával.

Kádár Márton volt a posta, s azon erdei forrás, mely a tiszolezi határban most is „S z é c h y M ó r i a k ú t j ának[u] neveztetik, tanúja a két szerelmes ömlengéseinek.

Végre miután Fülek kapitánya, kiről kortársai azt jegyzik meg, hogy „k i s s é k ö p e z ö s v a l a ," enyelgéssel páros édes szavaival meggyőzé Máriát a felöl, hogy a Habsburg-ház mily hálás szokott lenni híveihez, s egyszersmind a nagyravágyó asszonyt biztosító, **hogy** azt, mit most közösen bir testvérivel, maga fogja birni ajándokúl; Széchy Mária egy éjjel bebocsátá Wesselényi embereit s M u r á n y **v á r III.** F e r d i n á n d n a k 1044. j u l i u s 5-én m e g h ó d o l1.

így esett el Murány Rákóczy kezeiről s igy lön harmadnapra Széchy Mária is Wesselényi Ferencz hites társa.

Digitized by Google

Wesselényi, ki 1646-ban, midőn megengedte, hogy rabjait a megye Balogvárba küldhesse őrzés végett, e várnak már ura vala, s 1647. augusztus 23-án, midőn Széchy Kata, Mária nővére őt a tized haszonbére harmadával megkinálta, magát „Murányvár örökös urának," Lisztinét pedig abban csak „temporane á-na *avagy* zálogosnak" nevezi, nem veheté be Murány várát , *mint* igen tisztelt történészünk Ferjencsik állítja: mert 1647-ben Murány vára Ónoddal, Putnokkal, Fülekkel és Szendrövel már confiniummá lett s Wesselényi Ferencz Széchy Máriával együtt, mint felső Magyar- ország algenerálisa s Szendrövár főkapitánya, ez utóbbi helyen lakott.

Murány megszerzése s a homonnai atyafiság sebes szárnyakkal vivé fel Wesselényit. 1649-ben Pálffy volt a nádor, 1655-ben Wesselényi az. — 1660-ban még homonnai Drugeth Györgyvolt felső Magyarország főgenerálisa, 1663-ban már Wesselényi az. Ekkor ö nak, Murányvár örökös urának, Magyarország nádorának, kunok ow* jának, felső Magyarország főgenerálisának, Gömör, nemkülönben Pest, Pilis és Solt megyék főispánjának, ö Felsége titkos tanácsának s Magyarország Helytartójának, végre aranygyapjas vitéznek irá magát. S mindezen föméltóságot murány vári kalandjának köszönhető.

Gyöngyössy uram is elnyerő jutalmát. — Széchy Mária a ratkói járásban Babalus ka helységét inscribáláneki, melyet azután, mint a Derencsényi uradalom alkatrészét 1200 frton Koháry István gróf váltott vissza.

Wesselényinek murányi és balogvári 23 éves uralkodását királyi hírre emelte a köznép szája. Bartholomaeidcsz irja, hogy az ő idejében még igy emlegették: hej, mikor itt még király lakott!

E várban szövődtek tovább az összeesküvés szálai, mely a vasvári békekötéssel elégedetlen magyar föuraknak, a stubnai fürdőben (1665) kezdett értekezlete folytán kifejlett, s melyből Lippay György esztergomi érsek kihalván, Wesselényi Ferencz, Zrínyi Péter, Rákóczy Ferencz, Nádasdy Ferencz és Frangepán Ferencz neveik alatt ösmere- tes a hon történelmében. — Ide hítta, épen két századdal ezelőtt, u. m. 1666. május havában, legbizalmasabb barátait Wesselényi Ferencz egy értekezletre, melyen Csáky Ferencz, a keletéjszaki megyék főkapitánya és Apafi Mihály erdélyi fejedelem követei: Bethlen Miklós és Te- leky Mihály is jelen voltak, s mit Bethlen János bőven leir Erdély történelmében.

Wesselényi követk ező beszéddel üdvözlé e gyűlésben az erdélyieket: „Az erdélyi fejedelem, vagy a bennünket megszánt mindenható Isten küldötteiül tekintselek e benneteket? elhatározni nem tu-

Digitized by CÍoogle

doni, szeretett testvérek! Egész Európa rcátok fuggeszté szemeit, midőn a hajdan hatalmas, de a balsorstól mar régen tépett magyar nemzet, Isten és világ szerint legbecsesb kincsét, szabadságát és nemzetiségét, könyes szemekkel bízza hüségtekre.

A fényes porta haddal támadván meg bennünket, a kér. fejedelmek segítségével kedvezett a szerencse fegyvereinknek, hogy a teljes győzelemhez nem hiányzott egyéb, mint a legyőzött ellen kiűzése. De óh fájdalom! midőn már arról álmodoztunk, hogy egyszer már vala- hára visszaadhatjuk hazánkat nemzetünknek: akkor íelséges királyunk (kiknek tanácsából ? maga tudja) meg sem kérdezve bennünket s meg- feledkedzve azon feltételekről, mik alatt szoktak a magyar királyok trónra jutni, oly békét kötött az ellenséggel, melynek pontjait még Magyarországgal sem tárták tanácsosnak közölni, holott ennek java forgott kérdésben. Ha becsületes békének tartja azt ö Felsége és hasznosnak reánk nézve: akkor nincs ok eltitkolni azt előttünk. — De nem vagyunk mi oly rövidlátók, hogy be ne látnók, mikép semmiknek tart bennünket ő fge és hogy szabadságunk csak prédául vettetik oda má soknak. — Ha csakugyan vesznünk kell, vcszszünk Sámsoniként az zal együtt, ki a mi vesztünkre ásitozik. — Tudjuk, hogy csodálkozni fog a keresztény világ, midőn látja, hogy azt, ki eddig legnagyobb ellenségünk volt, urunknak, királyunkat pedig ellenségünknek kezdjük tekinteni. De róla nem tehetünk, úgy sincs már nekünk egyéb hátra, mint engedni, hova sorsunk hi. — A hajótörés eme veszélyéből hogy Isten után csak Apafi menthet ki, őszintén elösmerjük. Jutalmát veen- ditek hüségtüknek tőlünk, kedves honfitársak! — fejedelmetek nagyobbat, azt t. i. minél egy nagylelkű fejedelem előtt nagyobb nem lehet, egy nemzet megmentésének dicsőségét.“

Lippay után Wesselényi is kidőlt a következett 1067-dik évben a szövetkezettek sorai közül. Halála után daliás özvegyére maradt a vár kormánya, ki újra erélyesen vitte azt mindaddig, rnig az összees küvés felfedeztetvén : a várnak is ura és úrnője tetteiért meg kellett lakolni. — Félünk nagyon felbolygatni e mohos romokat, nehogy mar- dosó kígyó bújjék ki alóla, inkább csak lapozgatunk tovább, okoskodás nélkül, a történetek könyvében.

1070 ben már nyolcz éve volt, hogy Leopold országgyűlést nem tartott, a nádori hivatalt Vesselényi halála ót* be nem töltötte, és ha valamikor, most végkép felhagyott a szándékkal visszatérni az ősi alkotmányhoz. „A magyar ügyek jó állapotban vannak, meg akarom ragadni az alkalmat a magyar köz ü g y e k másk épeni elintézésére“ — ezt üzenő Pöttirig grófnak, a spanyol udvarnáli követének. E czélból

Digitized by VjOOQIC

bizottmány neveztetett ki Kottái János elnöklete alatt, mely Lőcsén a végett ült össze, hogy a közbékc helyreállittassck, a gonoszok és ártatlanok

kiösmertessenek. Ezen bizottság intézte, hogy a gyanús egyének elfogattassanak, Kassára, Eperjesre, Lőcsére német őrségek vettessenek ; Murány — az összeesküvés e nagy műhelye — Széchy Máriával együtt kézre kerittessék. Károly lotharingi. hg bízatott meg e tiszttel, és mit tizenhatezer embere, mit ágyúi nem valának képesek végbevinni, sikerült sima szavainak, királyi kegyelemmel biztató ígéreteinek. Széchy Mária feladta Murányt cs — bár a lotharingi herczeg úgy bánt vele mint tisztes matronával — a zordon Spork tábornagy elfogatta s tömlöczre vettette. Az összeesküvésre vonatkozó titkos iratokat (némelyek szerint egy tele hordóval) lessenyei Nagy Ferencz, Vesse- lényi volt titoknoka s itelömester, a kinpadra ültetve felfedezvén, a lőcsei biztosság magához vitette, mik aztán számosakat bűnvádi keresetbe bonyolítottak, tömlöczbe, vérpadra vittek ; köztük Nádasdyt is. *Széchy* Mária Bécsbe vitetett, hol — Szalay szerint (IV. k. 132. 1.) — valószínűleg kolostorban meghalt. 1678. mart. 8-án még élt (Libri re- gii XVI. köt.). Mások szerint Illésházy Kata, Gábor leánya, férje gróf Csáky László által, bécsi fogságából kiszabadítván, vasmegyei rokonai közt fejezte be regényes életét. (L. Vas. Ujs. 48-dik sz. 1865.)

Ezek szerint 1670-ben császári őrség vettetvén a várba, 1671- ben báró Windisch volt parancsnoka, ki sok teljesithetetlent parancsolt a megye lakosainak.

A kuruez világban is jutott rész Muránynak. Tökölyi Imre két izben is elfoglalta, u. m. 1678 és 83-ban; de kevés ideig bírhatta, mert 1679-ben Cancellaric Jeromos, 1684-ben pedig Pasek Menyhért János, gróf Szalm ezredbeli kapitány, újólag császári őrséggel rendelkezett benne, 1685-ben Jaquemond Mihály.

1702-ben tűzvész pusztította el.

Az utolsó Rákóezyféle forradalomban is szerepelt Murány vára. A kir. helyőrség parancsnoka báró Limprecht hadnagy volt, ki a vár bevétele után (1705) felcsapott kurucznak, megtanulta a magyar nyelvet és kedves tiszte lett, egyik palotás ezrede élén, II. Ii -
reneznek. — A várat a hozzátartozó uradalommal gróf Bercsényi *Mik*lósnak adván Rákóczy, itt talált annak neje legbiztosabb tartózkodási helyet.

A magyar korona és jelvényei, valamint a kir. jkönyvek is itt **tartattak volna** — Bél Mátyás szerint — 1706-ban, de maga **II. Rá**kóczy Ferencz azt mondja **E** m **1** é **k i** ra tában **(lásd** a magyar kiadás 135 1.): „a korona Bécsbe vitetett már a háború kezdetekor.“ — A
nagyszombati béketerv (1706) 7-dik pontjában is tétetik e várról em lités e szavakban: „A korona Murányban őriztessék.“ Válasz: „Annak törvényes helye Pozsony.“ — 1710. október havában vétetett ki a kuruczok kezéből.

Digitized by Google

1720-ban Koháry István vette meg örökösen a hozzátartozó uradalommal.

1782-ben némely régiségbuvárok egy sírboltot fedeztek itt föl, melyben következő síremlékek jöttek több mint százados éj után világosságra, u. m.

1) Széchy Györgyé ily felírással: Hic Dei gratia Comes Georgius Széchy de Rimaszéch, supremus ac perpetuus Comes Comitatus Gömö- riensis, Liber Baro arcis Murány, Lipschae, Balogh et Felső-Lindva, Cubiculariorum Regiorum per Hungáriám Magister, eques auratus, ssmae Caesareae Regiaeque Mattis Consiliarius intimus. Occisus sub arcé Barkó anno 1625 die 1 sept. Vixit annos 48.

2) Troppaui Ferencz György nagy rézkoporsója. 1643. évvel.

3) Homonnay Drugeth Máriáé következő felirattal:

Hac ego, quae quondam, Comitissaque Széchiniana,
Drugeth Homonnay nomine clara fűi.
Claudier augusta, post fata novissima, tumba Nil
moror, hic piacidé nam recubare licet.
Tristes saepe dedi devoto pectore planctus:
Exstimulans Christum voce gemente meum.
Ingredior terrae gratas jam tetra latebras Laetior
ad Christi ressurectura tubas.
Ac licet hoc antro, prostrato corpore, condar:
Liber, at in coelo, spiritus astra tenet.
Quisquis es ut mecum coelos conscendere, nec non In
Domino valcas, vivőre, disce móri.

Veni Domine Jesu, etiam veni cito. Ámen. Apoc. ült. cap- Job Cap. XIX. 25. 26. 27. Scio enim quod redemptor meus vivat etc.

4-dik koporsó: Wesselényi Ferenczé. 1667. mart. 7-rÖl, de föl- irata nem tartatott meg.

1806. aug. 14-én nagy vendége volt Muránynak. József nádor látogatta meg gömöri kőrútjában.

1826-ban hg Koháry Ferencz, Murány örökös ura s Magyarország fökanczellára meghalván s benne a Koháry család fi-ágának magvaszakadván : veje, Szász-Coburg-Gotha Ferdinánd hg magas-
sága, kir. adománylevclet nyert a murányi uradalomra és Balásfül- dére, miknek

1831. dec. 5 s köv napjain iklattatott be a helyszínén, nagy ünnepélylyel, birtokába. A koronát, mint királyember, Abafy Károly, megyei első alispán, ö hgségét csclfalvai Pulszky Károly, uradalmi fokor- rnányzó, mint meghatalmazott képviselvén.

így emelkedett fokonkint birtoklás tekintetében is időről időre magas

Digitized by LjOOQle

Murányvára, mig jelen fejedelmi birtokosa által, uralkodó európai házakkal hozatott mind maga, mind általa a megye viszonyba.

Most vessünk egy pillantást ama szomorú romokra, melyeknek vázlatos történetén átfutottunk.

Rimaszombat városából kiindulva, Bakostörék, Varbóez , Kálié Keczege, Rimazaluzsány, Rimabánya, Rimabrézó, Likér, Nyustya, Hacsava, Fűrész és Tiszolczon keresztül M u r á n y a 1 j á r a, 1200 katho- likus lélek által lakott tót városkába érkezünk, mely feje a Coburg tele Murányi uradalomnak.

Innen könnyen járható tekervénycs után ama magaslatra hághatunk, melynek szikla tetején keletről nyűgöt felé elnyúló mészkő sziklacsoport fölé Murányvár falai épültek.

E hegyoromnak, miként a körül fekvő hegyeknek is, felsőbb része fenyvesekkel, alja pedig bükkcs erdővel van benőve. Maga a szirtfok, melyet egykor erős védbástya biztosított, 189 b. Öl bosszú, s 50 b. öl széles térséget ad, melynek felszíne nem egyenes, sik és róna, de változó hajlásokkal kelet felé lejt. A mész sziklák meredeksége azonban köröskörül oly nevezetes, hogy a tetőt, ha az mindenütt nem is lett volna kőfallal kerítve, csak egyes embernek s nagy bajjal lehetett megmászni.

Murány várába, melynek romjai tervrajzát *Filbas Adolf herezegi* erdömester felmérése után közöljük, csak egy kapun lehete feljutni mely rajzunkon 1. számmal jeleltetik. Ezen kapu felett most márványtábla áll e felírással:

nIn bonis Ducis Ferdinandi Saxo-Coburg-Gotha.u

Hajdan itt más felírás állt, hihetőleg az, mely a várromok közt 7-ik számmal jegyzett újított épület egyik szobájának falába rakott márvány táblán olvasható.

Ez egy czimer alatt, mely fejedelmi koronán kiterjesztett szárnyakkal lebegő koronás két fejű sast ábrázol, ily szavakat tartalmaz;

Digitized by Google

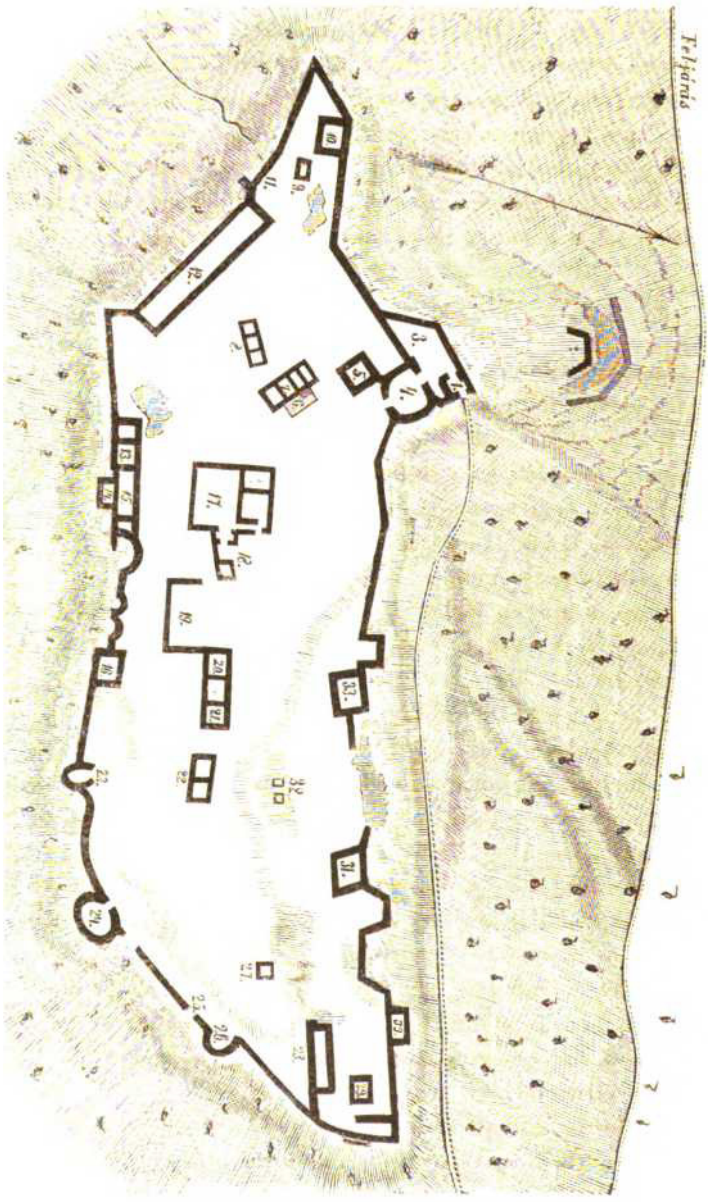

Murányvár alaprajza.

Digitized by LjOOQie

Siste gradum viator
Altitudi nem summám considera
Máj est atis exemplum.
Perpendc constantiam Fortaliti i humis
Comitissa e.

A ritkított betűkkel nyomott tagok a sérült táblán hijányzanak.

E kapuhoz sziklába faragott, száznál több, máig is felismerhető lépcsőkön lehete közeledni; eleség, s más egyes ember által nem vihető tárgy, a vár éjszak-keleti részén a 30-ik számmal jegyzett toronyból óriási lánczokon huzatott fel.

Az 1. számú kaputól jobbra, terraszszerü kinyuláson, a várnak nyugoti oldalában a „török főnek“ nevezett köztemető volt; mely tervrajzunkon 2. számmal jeleltetik. Itt ez előtt 40. évvel két óriási csontváz 15 fontos bilincsekkel ásatott ki.

A vár külső kapuján áthaladva, a 3-ik számu előeröd nyilt meg a vándornak, melyből kelet felé kanyarodva a 4-ik számmal jegyzett belső kapun a vár belsejébe léphetett. Itt tűnt fel a térség legemeltebb pontján a négyszögü főörtorony, melynek szilárd kőanyagból épült falai most is fennállanak, s tervrajzunkon 5. szára alatt mutatkoznak. E torony közelében (7. szám alatt) volt a vártaház, mely most kellőleg tatarozva, nyugvó helyül szolgál a romot látogató búvároknak. Mellette (6. szám.) a haltartó, s kissé hátrább 8. szám alatt az éléstár. A 7-dik számmal jegyzett épület egyik helyiségében lelhető fel a két márvány-tábla, melynek egyike a kapu felett, másika pedig a várfal azon pontján létezett, melyen Wesselényi Ferencz Muránvvár belsejébe behatolt.

Délnek leljük a vár „Czigány kának“ nevezett hegyes csúcsát, melyben (9. szám) a kincsestár s 10. szám alatt a kincsörzöknek tornya állott. All. számmal van jelelve tervrajzunkon ama pont, hol Wesselényi Ferencz Murányvárba behatolt, s hol ennek emlékére a falba fennebbi márvány-tábla rakatott. E táblán az arany gyapjas vitézek rendj elének ábrázata alatt következő felírás olvasható:

Ad Dei Agni Dei eiusque immaculatae matris honorem ad emolumentum
pátriáé arcisque huius defensarn ad aeviternam loci huius memóriám fjtio
Comcs Franciscus Vesscleni de Hadad

Digitized by LjOOQle

arcis huius perpetuus comes Palatínus Regni Hungáriáé fortalitium hoc a fide regia deficiens in obedientiam redegit dum
omnibus a (r m i s i s t) hoc incxpugnabile et iinpervium fuisset,
Suac fortitudini ex liac parte intranti uessit anno Salutis MDCXLIV
propugnaculum hoc erectum anno MDCL.

Az „agnus“ szavat, a két „Deiu között az arany gyapjas rend bárányának képe helyettesíti.

A várnak szinte deli oldalán (12. szám alatt) az istállók, — délkeletén a 13. 14. és 15. számmal jelelt lakrészek legszebb kilátással Röcze felé, s végre a „Z á p o lu nevű szédítő mélység felett a négy- szögii lőpor torony emelkedett.

Ezekkel átcllenben a vártér legszebb részén, s úgy szólván annak közepén, a Széchyeknek emeletes palotája tündöklött, mellyel a várkápolna s egy kis virágos kert vala összekötve. Tervrajzunkon első 17 — a másik 18 — s a harmadik 19. számmal jegyeztetett. A virágos kert oldalán keletfelé a viztartó (20. szám), a sütöház (21. szám), s a liszttár (22. szám) találtatott.

A várkápolna romjai alá temetett sírboltban fellelék *Széchy György* főispán, s *Homonnai Dmgetk Máriának* rézkoporsókba zárt tetemeit» s más két rézkoporsót, melynek egyikében *Wesselényi Ferencz* nádor, másikában pedig a t r o p p a u i herczcg hamvai nyugodtak. Fáj szivünknek megjegyezni, hogy 1782 évben a kegyeletet érdemlő maradványok széthányattak, s az eladott értékes koporsókat kassai rézművesek olvaszták be.

A terven 23. és 24. számmal jegyzett, a várfal keleti oldalán lévő helyiségek gömbölyű őrtornyok valának földalatti börtönökkel, s ugyanazon várfalnak 25. számmal kitüntetett pontján titkos ajtó létezett, melyen Bazsó megszökött társaival. A várfal éjszakkeleti oldalán a 20. szám gömbölyű őrtornyot, a 28- szám pinezéket s a 20. szám a négyszögletes úgy nevezett „é h c z t c t ö“ tornyot tünteti fel. Itt a 30. szára alatti ponton volt a felvonó, melyen a vár szükségleteivel láttatott cl.

Ezt követe a vár belsejében ama kút, melynek vize a vár alatt csörgedez ki; ha e kútba kacsa, vagy más úszó állatt dobatott, az a **várhe gy oldalából fakadó dús forrásnak nyiiásán sértetlenül** szokott **ismét kibukkanni. Murányvár egyetlen, most már behányt kútja oly mély vala, hogy abból a vizet egyedül börtöm lökben menthették b k\- litólag egy óra kelletett, mig a tömlö a mélységből felkerült.**

Végre a várfal éj szaki oldalán még két nagyobb négyszögletes őrtorony létezett, melynek egyike tervrajzunkon 31, másika 33. szám alatt előfordul. A 32. szám alatti helyiség egy fával árnyékozott pihenő nyomait láttatja, mely Murányvár úrnőinek kedvencz helye volt.

S most bejártuk a romokat, melyek annyi nagyság s törpcség tanúi valának, s Gömör koszoruzott költőjével felsóhajtunk:

n **R e n d ü l e t l e n s z i k l á n á l l t á i M u r á n y v á r a !**

Digitized by Gooole

„E s m é g i s r o m l e v é l!

Szétnézünk a gyönyörű vidéken , mely harczzajt többé nem viszhangoztat; merengve a múltak emlékén vetünk még egy pillantást a vártól 80. Öl hosszú, s 30. öl széles hegyinélyedés által választott úgy nevezett „S á n c z o k“ szikláira, melyeknek orman még most is látszanak nyomai a helynek, honnét az uj kor pokolszülöttei, a bömbölő ágyúk, százados pusztitást szórtanak. Innét vitt egykoron a pisztrángdús Z d i c h a v á n keresztül M u r á n y h u t á r a egy út, melynek maradványit az itteni pórnép most is „B c b e k u r u t j á n a k“ nevezi.

Bodon Ábrahám és **Ebeezky Emil.**

PELSŐCZ.

A j az igék „Phileeia“-ja és igy a hét magyar bejöttével már létezett ősi helyiség, mit aztán Bors vezér foglalt el magának, és c vidék főhelyének tette, mert

IV-dik Béla 1242-ten a Bors család magvaszakadtából adományozta azt, mint „pluriuin praediorum caput“ a Bubek vagy Bebek családnak.

Bebekék itt uj várat épitenek lapályon a Sajó partján s lakhelyül használák, de már az előtt is volt itt vár, melynek helyét még ma is Ovárnak hívják.

1328. Korponáéhoz hasonló szabadságot nyervén, városi rangra emelkedett; maga a földesura Bebek Domokos eszközölte ki szabadságát a fejedelemtől, igy akarván jutalmazni a hozzá, a harczias szellemű urához hiv és hasonlóul hadrakész jobbágyait.

Bebek László emlékét mai napig feltartja egy itteni síremlék 1408-ból.

Aranykorát élte a város egész Bebek Ferencz (II ik) s fia György (Hl-ik) koráig; mert Bebek Ferencz előbb János királynak haláláig (1540), majd Ferdinándnak 1556-ig, ismét Izabellának lévén hive, több birtokával együtt Pclsőcznek is osztozni kellett ura viszontagságaiban.

Bebek Ferencznek, mint I. Ferdinánd hívének, szerepét 1549-ben már láttuk Murány ostrománál, lássuk elpártolásának indokát (Döb- rentey régi magyarnyelvemlékek II. köt. 118. lap).

Pelsöczi Bebek Ferencz felelete Rudai Ferencz és Segesdi Ambrus jászéi convendekhez, miért nem megyen az I. Ferdinánd által 1556. január 1-re összehívott országgyűlésre Pozsonyba :

R e l a t i o.

Az ew felsége parancholatyath es hywatallyath jól erthem , en mynd adigh ew felek hywen es igazan szolgaltham, meddyg esmerthem hog ew felsege ez

Digitized by LjOOQle

szegen nyomorult orszagoth megakarya oltalmazny . de mást yramar latom az ew felsege erewthelen wolthath es hog ew felsege wtan az ellenseg az hatara szythe benneketh szwrithoth, ew felsege chak Paysnak tharth benneketh. Az myre sokszor igirthe es fogadoth hythywel ew felsege hog az cllensegwel szemyleszerinth meg wih magyar országnak mynden hatharath me szabedythya azt ew felsege mynd ez my wtholso weszedelmeynkyg, né myelte se myelhetthe en mynd hazaya es nemzethynek szeretheye raegerthwen azt a honnek mynekek megmaradásunk lenne kethelen azt kellett megkeresnem, mert ne wgy hog ew felsege azt me szabadythathna es az ew hythy- nek elegeth thehethne, de meg az raaradykath e8 ha my magyarok eszenkben ne wyhszewk magonkath ew felsege wtan elweszunk, mert ha ez ydeyg es ew felsege ez szegen orszagoth meg né kctheleszy wala ennek sok fogadasaval hythywel es mynketh ne haborgathotli wolna fegwerywel bodog elethben woltunk wolna, az hatalmas isten vthan az mynd walank es most ymmar feyenkynth Budosoban estünk. Azért az mynth en chelekethem en vg mind Jámbor hazaya szerethe, illyen wtholso weszedelemkorth vg cheleketthem.

E miatt az 1556. 24. t. ez. szerint Bebek Ferenczet és fiát Györgyöt az országgyűlés hivtelenségi bűnben perbeli eljárás utján, lemarasztalta.

Ferencz ezutáni sorsát, rosnyói illetőleg krasznahorkai csatározását, Erdélybe menekülését, s ott Izabella parancsából megöletését: illető helyeiken előadtuk.

Fia György 1559-ben királyi kegyelemért esedezvén s birtokait visszanyervén, azon évi 19. t. ez. által Szepes vármegyének tétetett kötelességévé öt az 1558-ban a török által elpusztított pelsőczi vára kijavításában s a városnak mint véghelynek oltalmazásában segíteni.

György 1560-ban Balogvárnál a török által elfogatván, tinápolyba küldetett, onnan öt év múlva az erdélyi fejedelem közbenjárására kiszabadult. Hanem mind ő, mind neje Patócsi Zsófia, a császári katonaság e vidéki vezére Svendi Lázár előtt gyanúsak lévén, általa 1565-ben szendrői várától, majd minden gömori és tornai birtokától megfosztatott.

Györgynek már fia nem lévén, kihalt benne a Bubek vagy Be- bek régi hires nagyúri család, mely — bár öt némelyek nem tartják magyar eredetűnek — sok századon keresztül szerepelt Magyarország történelmében s vetélkedett a — hol jól hol rosszul felfogott — hazaszeretetben.

Nővére Bebek Kata, Perényi Ferencz neje által a Perényi, majd a Rákóczy család jött birtokába. Az utólsó Rákóczy Ferencz és nővére Júlia (hg Aspremontné) osztoztak Pelsőczczel és tartozványaival..

A XVTLI. század elejétől Pelsőcz a megye állandó gyülekezési helye.

A régi megyeház alapja 1716-ban tétetett le s épült bárom évig, mig az

Digitized by Gooole

első gyűlés 1719. junius 3-án megtartathatott benne.

H. József császár 9 évi provisoriuma a gyülésezést eltiltván, s a törvénykezést Rimaszombatba tevén át, a pelsőczi megyeház eladóvá tétetett, de a császár halálával visszanyerte régi dicsőségét. Most újra letűnt csillaga a megyéével együtt, s eped ve várja a hon egének kiderültét.

PUTNOK.

Reisz Sámuel szerint (idézett munkájában) a magyarok már várost találtak itt kijövetelökkor; sőt hogy itt kellett lakni egy Zsupánnak, a zsuponyó völgye máig fenmaradt nevéből következteti.

A magyarok kijötte után a Putnoky és karvai Orlay család birta.

1567-ben törökök foglalták el, miután Temessy Mihály várparancsnok három napig védte. Mikor vetetett vissza, nem tudatik, de hogy

1578 előtt kellett történni, világos, mert ezen évi országgyűlésen hozatott 27. t. ez. Putnokot és Balogot azon véghelyek közt sorolja el, miket az illető megyéknek kell valu segíteni.

1582, 1588-dik években is, midőn a török Szikszót és Kazát elpusztította, Putnok magyar kézben levőnek mondatik.

1607-ben Bocskaynak Szolnok körül még ekkor is ott portyá- zott hajdúi Nagy András vezérlete alatt felkerekedvén, mint a török császár alattvalói, Putnokot megtámadják, beveszik és egész Tokajig nagy pusztításokat tesznek. (L. Kazi Hist. lib. 1. p. 70).

1608, 1613, 1618-dik évi országgyűlések is a véglielyek közé sorozzák.

1645-ben Rákóczy György hadai a rakamazi táborából a morva határszélek felé vett utjokban beveszik.

1648-ból a megyei jegyzőkönyvek sok panaszt tanúsítnak a putnoki magyar és német helyőrség ellen, mely a vidéken sok pajkosságot követett el. Monda szerint: ha török birta helyekre kirándultak, rendesen török fővel tömött tarisznyákkal tértek vissza. Innen a k özmonda: „putnoki pajkos, putnoki tarisznya.“

1653-ban a putnoki vár, a löportorony kigyuladása miatt, szétvettetett, de karvai Orlay András, mint a vár és város ura által kijavíttatott. Fia

Orlay Miklós, a Vcsselényiféle összecsküvésbeni részvéte miatt putnoki várától és birtokától megfosztatott. Nővérét, Anna Borbálát, kisserényi Serényi András vevén nőül, azon fassionalis erejével, miszerint még atyja Orlay András javait 1640-ben nejének Révay Anna Máriának mind Pozsonyban, mind a turóczi káptalan előtt örökösen

Digitized by LjOOQle

bevallotta, az Orlayféle putnoki javaknak a Serényi grófok jöttek birtokába.

1678-ban a kuruczok beveszik, de csakhamar elvesztik. Ugyanez évben Dancs János ide hozatik fogságra.

1684- ben Uza Sándor megyei első alispán szinte

1685- ben nagy ostromot áll ki, és csaknem földig rontatik.

1699-ban Nigrelli tábornok Détery Mihályt és Székely Mártont itt vallatja s kinoztatja.

1705-ban II. Rákóczy Ferencz pártja foglalja el.

1711-ben nagy panaszokat említnek a megyei jegyzőkönyvek a putnoki, hajnácskői és murányi helyőrségek ellen.

RÁ HÓ.

A régi Jákófy s leány ágon utóda a szuhai Jánoky Ős fészke. Amaz Ferenczben, ki a Széehyek murányi, balogi és lipcsei várának kapitánya volt, — kihalt 1639, emez Lászlóban 1740 körül. Amannak

Digitized by Google

emlékét a ráhói várkastély és úgy az itteni, mint a pongyeloki templom, a Jálcófyakét a templombeli feliratok és jelvények, valamint az iskola, a tudomány és vallásszeretetéről hirdetik.

RIMASZÉCS.

Reisz szérint (már idézett munkájában) az alpári Zalán nyári mulatóhelye, és igy a magyarok által már itt talált ősrégi helyiség. Erre mutat szláv (Szjacs) neve is (Barthol. szerint).

Egy „hetumoger“ ezt választván települ, s e tót jelentőségű helyiségről hagyván magát neveztetni, hét századig szerepelt — Széchy név alatt — Magyarország történelmében. Kik közül csak a következőket említjük :

Miklóst, a Bebek családot, IV. Béla adománya folytán (1242) javaikba igtató királyi egyént. A Hunyady János ellenpártján, az Erzsébet királyné részén állott Tamást (komáromi foisp.) Az esztergomi érsek s bibornok Dénest. A mohácsi csatában elesett másik Tamást. A Giskrával tartott Miklóst, Pétert és Lászlót, kiktől Mátyás király Balog várát elvette s Komjáthi Ulriknak adta (1460). Ferenczet, ki az

1505- diki rákosi országgyűlés hires határozatát aláirt Gömör megyei követek közt szemléltetik. Végre Györgyöt a homonnai Drugeth Mária férjét s kilencz gyermeke közt, Mária (a murányi Vénus) atyját, kinek erőszakos halálát (1625) Murány leírásánál már említettük, és Pétert, kiben e család fiágon kihalt 1685-ben.

A Giskra elleni hadjáratokban a Széchyek rimaszécsi várának is jutott a szerepekből, u. m. 1458-ban Rozgonyi Sebestyén és Hé derváry László egri érsek, Vadna és Galgóczról Valgathát és Komo- rovszkit kivervén, ezek Szécs felé futottak rabló hadaikkal; itt ismét szétverte Őket az érsek, az erdőbe

menekült cseheket a parasztság vervén agyon. Valgatha serege egy részével foglyul esett, Komorovszki megszabadult.

1459-ben Mátyás, az ifjú király, a csehek patai favárának bevételével meg nem elégedvén (1459) az ellenséget többi fészkében *is kereste, különösen a Sajó völgyén, ekkor vette be — *többek közt* _____ ezt is és földig lerontatta.**

Széchy Mária murányi várának s szivének bevétele után Vesse - lényi Ferencz birta, mig aztán, az ö nótájából, a fiscusra szállván, a Koháry grófok jöttek ennek is birtokába.

Digitized by LjOOQle

RIMASZOMBAT.

Eredete s régi története homályos. Hogy a város vidéké igen régi idők óta a lakottabbak közé tartozott, méltán gyanittatja velünk ennek minden tekintetben kedvező fekvése is; de az e környéken gyakran talált római pénzek, fegyverek és hamvvedrek töredékei szinte kétségtelenné teszik azt. Sőt Benkár József úr szakavatottság- gal rendezett s gazdag pénzgyüjteményében Rimaszombat környékén talált hét darab olynemü pénz is van, melynek csak egyik oldala jelzett, másik oldala sima és domborodott; pedig azon idő, melyben ily pénzeket használtak, legalább is egy évezreddel előzhette meg a magyarok bejövetelének idejét.

Rimaszombat a hagyomány szerint hét egymáshoz közel fekvő apró helységek egyesülése által származott. E helységek voltak, némelyek szerint: Istvánfalva, Szabadka, Kurincz, Téhány, Gacs, Tarnócz és Mö- esény; s valóban a hat utóbbi nevet ma is feltaláljuk a város határában & közvetlen szomszédságában fekvő dűlők s puszták elnevezésében, ha ugyan nem épen ezeknek mostani neveiből állították össze a hagyományos helységek elnevezéseit. A monda szerint e hat elszórt helységek lakosai Istvánfalva körül telepedtek le, s innen maradt fel a községnek régi I s t v á n f a l v a nevezete, melyet még most Gross- steffelsdorfnak szeretnek nevezni némelyek németül.

Azonban mindennek semmi nyomát nem találjuk egyetlen hiteles okmányban sem. Van ugyan a város levéltárában egy igen régi jegyzék, mely szerint (a jegyzékben Szent Margitha, Gernyö, Gats, Tormás, Rákos, Tarnócz és Möcsény) hét kis falunak lakosai, határaik felett folytonosan versengvén egymással, közös földesurok Losonczy István által 1422-ben együvé telepíttettek le, s a Rima partján épülő városnak az épen szombat napon arra utazott Zsigmond császár s magyar király adta volna Rimaszombat nevezetét; de e jegyzék semmi hitelességgel nem bir, mert a Rimaszombat nevezet a városi levéltárban levő s az említett év előtt egy századdal előbb kelt eredeti okmányban is előfordul már; a Losonczy család pedig csak a XV-dik század második felében lépett Rimaszombat birtokába.

Az sem lehctlen, hogy az Istvánfalva régi nevezet egyidejű a Rimaszombat közvetlen szomszédságában fekvő Tamásfalva, Jánosi, Pálfalva, Mártonfalva és Simoni helységek neveivel s talán mindnyájan ugyanazon családból származott birtokosaiktól vették neveiket.

Mikor jutott Rimaszombat a kalocsai érsekség birtokába, nem bizonyos; azonban már 1334-ben az I. László kalocsai érsek és Tamás aradi, barsi és szerémi főispán közt Róbert Károly által eszköz- lött cserében az érsekség székhelyétől különben is távol eső Rimaszombat, - Bánya, Török, Szkálnok, Cserencsén, Brézó, Tiszolcz, Majom és Majsa községekkel Tamásnak jutott, ki Praynál s utána Wagnernél: „Thoraas de Zechen , Comes de Zonuch, filius Magistri Farkassii," Virágnál hibásan Farkas

Digitized by Google

Tamás, többeknél, igy Budainál is, Szécs Tamás nevezet alatt említtetik. E csere által Róbert Károly király Széchen Tamást is meg akarta jutalmaztatni újólag, az állandó ragaszkodásért, melyet iránta, trónja elnyeréséért folytatott küzdelmei között tanúsított, de kivált a Csák Mátéval viselt harczaiban kitüntetett vitézségéért, és az 1318-ban János cseh király nővérével Beatricevel kötött házassági szerződés szerencsés befejezéséért, miután már 1327-ben a Csák Mátéval tartott Cscrépi és Fekete család birtokait is neki ajándékozta, sőt Erdély vajdájává is emelte. E Széchen Tamás, mint Erdély vajdája, nevezetes arról is, hogy az 1325-ben a Hening vezérlete alatt fellázadt szászokat leverte; azonban a pártosvezér neki adományozott javait, a csatában elesett Hening rokonainak s árváinak 200 ezüst márkáért visszaengedte, s később 1330 bán oly nevezetes szerepe volt a Bazarád oláhországi vajda ellen jogtalanul kezdett s oly szomorú véget ért hadjáratban is.

Ezen Széchen család a Tamás harmad unokájában, Lászlóban halt ki 1474-ben, kinek egyik nővérét, Hedviget Losonczy Albert, másikat, Annát, Guthi Országh János vette nőül; s egyik rimaszombati ezéhnek 1479-ben kelt kiváltsági okmányában már a Losonczy Albert fiai, László és István, egy más ilynemű s 1510-ban kelt okmányban pedig a Losonczy László fia Zsigmond s Guthi Ország Ferencz említ- tetnek mint Rimaszombat földesurai. A jeles Losonczy család fiágon I s t v á n b a n , a temesvári hősben, a Zsigmond fiában halt ki 1552. év julius 27-én; s miután az I. Ferdinánd által 1552. év julius 20-án

— s igy a hős eleste előtt épen egy héttel — megerősített okmány értelmében, Anna és Fruzina leányai fiusíttattak, Rimaszombat több birtokokkal Annára szállt, kinek harmadik férje Forgács Zsigmond volt.

— A fiusított nővéreknek közös, édes anyjok Pekry Anna utáni testvérbátyjukban, Kristófban, aGuthy Ország család fiága is kihalt **1567**-ben.

A fentebb említett csere után egészen uj korszak virradt Rimaszombatra, mert uj földesura már I335ben kinyerte, hogy Rimaszombat községe a városok sorába emeltetett, sőt mindazon szabadalmakkal és kiváltságokkal is megajándékoztatott, melylyel Buda városa élt; mint azt a városi levéltárban levő, s pecsétjén kivül tökéletesen ép,

qómör MEGYE. 1

eredeti okmányban olvashatni, a többi közt: Nos itaquo propositis petitionibvis practaeti nostri magnihci Thomae vajvodae Transilvani el Comitis de Zonuch ct ipsius fidelitate eonsiderata----------suam petitionéin admissionc utique dignam ad verten tes, eandera sitam possessioncm Rimaszombatba dictam privilegio ct immumitatis prae- rogativa, memoratae civitatis nostrae Budensis decorare cupientes, ip- sam libertatém, cum qua et cives nostri Budenses perfruuntur, in eadein ipsam operibus muralibus circumdandam, turribus, propngnacu- lis, aedifieiis et aliis

Digitized by Google

quibuslibet fornitis seu fortitudinibus aedificandi, construendi et pro suae liberae voluntatis modalitate rauniendi, sibi et suis haeredibus perpetuo liberum arbitrium seu voluntatem tradentes, ex nostra licentia seu permissione digna duximus concedendum.

S ez az egyedüli fontosabb okmány, mely az 1506*dik évben egész várost, s vele a városi levéltárt is hamuvá tett nagy tűzvészből felmaradt. — S igy annak sincs semmi nyoma, vájjon a Kálnay család, a nála lévő s 1475-ben kelt eredeti okmány értelmében, mely szerint Zsigmondtól 1405-ben — tehát még a Széchen család életében — több helységen kivül Rimaszombat városra is adományt kért s nyert, mely a fentebbi évben és igy épen a Széchen család kihalása után egy évvel. Mátyás alatt is megerösittetett, birtokába lépett-e valósággal a városnak, mi egyébbiránt már a fentebbiek után is alig hihető.

Midőn 1441-ben Giskra az Albert özvegye — Erzsébet királyné által segítségül hivott csehek vezére, a sárosi föispánságon kivül Bontin szerint a Kassa és Zólyom közt fekvő földet kapta, melyet azután csc- hei számtalan kisebb nagyobb rabló fészkekkel épitettek be, Rimaszombatban is kétségtelenül mcgfészkelték a csehek magokat, jédlehet Bontin a csehek által lakott cs zaklatott városok közt Rimaszombatot sehol sem említi, s az 1450-ben Hunvady János és Giskra közt köttetett bekc feltctolci szerint ez utóbbinál hagyott városok közt sem em- littetik. *) Azonban Mátyás hadai által a csehektöl 1460-ban elfoglalt

:) Pray, Kupi-inai után ezen békekötés helyéül Rimaszombatot említi, mig több okmányban Kövesd emlittetik. Giskrának egy 1 tőn-ben kelt. s a kassai levéltárban létező eredeti levelének hátiratán is ez áll : Litera inderupnitatis super obt>crv.H- tione paeis in Kewes ordinate. Kmiek következtében Horváth is II. 882. Mezőkövesdet teszi az I IMI. mareziiis lié> folytában Hunyady dános és Giskra személyes jelenlétükben megkötött béke helyévé. .Jászai Tudományt,ár X. 128. Hunyadyuak e béke következtében szükségessé lett adóztatás tárgyában Küvesdrül 1 150. Virágvasárnapját megelőzött szombaton Nógrád megyéhez irt levelét közölvén, azt írja, hogy az alkudozások Riin-iszonibútban kozdödtok m >g, később azonban igy folytatja ,Köves- deu, Rimaszombathoz a béke helyéhez közel (?) a kormányzóval együtt több lö in

Osgyán alig esvén Rimaszombattól egy órányira, lelietlen, liogv Rimaszombatnak is ki ne jutott volna osztályrésze ; de Heltai szerint magának Giskránák is nevezetes kastélya volt itt, s a templomot is tornyokkal s köfalkeritc'ssel erősítette meg, s a múlt században lerontott kerítés alapjának némi nyoma még nem oly régen is kivehető volt. Sőt Bartholomaeides szerint a város lakosai a hussziták tanát is bevették, s régi papjaik csak a csehek kiűzetése után tértek vissza a városba.

1506- ban midőn az egész város hamuvá lett, sőt hiteles okmányok szerint, lakosai közül is nagy számmal égtek meg, *) II. Ulászló a közinséget tekintve a város levéltárában lévő királyi kegyelemlevél következtében a városnak nyolcz évi adómentességet engedett; földes ura Losonczy István

Digitized by LjOOQie

pedig nemcsak tetemes segélyezései által enyhítette a köznyomort, de rábírta a polgárokat is, hogy a város újonnan építésénél, mind a szebb ízlésre, mind a közbiztonságra is kellő ügye lemmel legyenek. Az ö bölcs intézkedéseinek köszönheti Rimaszombat, Kollár szerint, mind térés szép piaezát a város közepén, mi ml utczáinak csinos és czélszerü berendezését.

Ugyancsak II. Ulászló 1514-ben, a jogai gyakorlatában háborgatott várost, azon régi kiváltságában is megerősítette, mely szerint polgárait^ mig saját birájuk által el nem marasztatnak, sem személyükben, sem javaikban, sem adósságért, sem bármely más ok miatt, az ország határán belől letartóztatni senkinek sem szabad.

I. Ferdinand 154(.>-bon a városnak minden régi kiváltságait meg erösitette ; sőt határozottabban kiemelte, hogy minden polgárai s lakosai, úgy személyökre mint fogataikra s árúczikkeikre nézve, minden nemű rév- és vámfizetéstől, az ország határain belől mindenütt teljesen mentesek.

Ugyanezen évben nyerte Rimaszombat a vásárjogot is, babár legalább a heti vásároknak régi idők óta azelőtt is gyakorlatában volt : sőt némelyek szerint, épen szombat napon tartatni szokott heti vásáraitól vette nevezetét is.

Mind ezen kiváltságok a következő királyok által is részint megvolt jelen.“ — Úgy látszik, Rimaszombatban csak az alkudozások kezdettek meg, melyeket aztán az 1449. deczember 5-dikei fegyverszünet s az 1450. márcz. folytán Mezőkövesden megkötött béke követett. — S épen négyszáz év múlva jul. '20—-jl-dil e közti éjjel ugyancsak Rimaszombatban Görgey, a fegyverletétel feltételei telett kozd alkudozni **ChruletF** orosz ezredes küldötteivel.

*) Az ezeu vészből, 1479. kelt fentebb említett kiváltsági **okmányával** együtt **megmentett ládáját, még** most is ereklyeként őrzi az ötvös kováes s az egyesült t z e b tkrsulat.

Digitized by k^ooQLe

erösittettek, részintjújakkal is bővíttettek; igy Rudolf által 1578-ban, II. Mátyás által 1612-ben, II. Ferdináud által 1622-ben, III. Ferdináud által 1637-ben, I. Leopold által 1662, 1667, 1693-ban s VI. '(Hl*) Károly által 1714 és 1725-ben.

Pallosjogot már 1601-ben engedményezett a városnak akkori földes ura rimaszécsi és alsó lindvai Szésy Tamás, s az e jog erejénél fogva, a városi tanács által Mészáros István ellen 1702-ben hozott halálos Ítéletet a kanczellária is megerősítette. Azonban később 1734-ben e jog ellen a helytartó tanács tiltakozván, az, a városi tanács folyamodására VI. Károly által 1735-dik év okt. 8-án, királyi oklevél által is megerösittetett; az okmány szavai: Civibus et communitati oppidi Ri- maszombath, modernis et futuris — — benigne annuendum et conce- dendum duximus, ut iidem in territorio praenotati oppidi Rimaszombat, patibula, rotas, palos, ac alia tormentorum genera erigi, uni- versosque fures, latrones, plagiarios, venéficos, incendiarios, intoxicatores, iucantatores et incantatrices, homicidas, fornicatores et incestuosos. praedones, aliosque quoscunque malefactores, intra veras metas et territórium ejusdem oppidi, publice et manifesté deprehensos, tam nobiles, quam ignobiles in personis detineri, ac cotnprehensos et deten- tos , pro ut justitia communis, legesque et consvetudo Regni Nostri Hungáriáé requirunt, secunduin eorum excessus et demerita, condignis poenis aftíci facere et procurare, omniaque et singula, quae in praemis- sis juxta praecitatas Regni leges et consvetudinem fieri consveverunt eífectuare valeant ac possint.

Es mind ezen liiven megőrzött oklevelek mellett, melyek lég alább a városnak régi dicsőségéről tanúskodnak, ott van mintegy szomorú ellentétül ugyanazon levéltárban, több mint harmadfélszáz török okmány is, többnyire megannyi parancsok és nyugták, bizonyságai azon temérdek zaklattatásnak és sarcznak, melynek Rimaszombat, több mint egy századon át ki volt téve, — azon időtől fogva t. i. midőn 1553 bán a törökök Füleket csellel elfoglalván, a foglalmányaik közötti összeköttetés biztosítására, Rimaszombattól egy negyed órányi távolságra az emlékezetes S z a b a d k a i k a s t é l y t építették s rabló fészekké erődítették, melynek őrizetét a környéknek, legnagyobb részben pedig Rimaszombatnak kellett minden szükséglettel ellátni; s a zaklattatások akkor sem szűntek meg ezután teljesen, midőn 1593-ban Teufenbach és Drugeth István által a szabadkai kastély bevétetett s földig rontatott, s a törökök, a nevezett vezérek s Pálfy Miklós által, még ugyanazon évben Fülekről is kifizettek ; mert ezután az egri basa számára kellett a termény s pénzadó illetményeket kiszolgáltatni, sőt
1680-ban háromszáz darab aranyat kényszerittettek küldeni a budai basának is.

Az említett török levelek, egész hosszúságokban összehajtva, két hüvelyk széles, 1—2 láb hosszú eredeti, szűk, többnyire selyem tokjukban tartatnak most is, rajtok az irás oly élénk, mintha csak tegnap Írattak volna.

Egyébbiránt igen hihető, hogy e török levelekben sok történe-

Digitized by Gooole

lemérdekü adatokat lehetne felfedezni, oly dolgokra nézve is, melyekről most csak a hagyományok szólnak. Ily hagyomány szerint, egykor egy hihetőleg portyázott török a szomszéd felső pokorágyi határban meggyilkolva találtatott, miért a szabadkai török parancsnok a helység lakosira igen nagy vérdíjt vetett büntetésül; a rimaszombatiak, hogy a fizetni nem képes helységet a feldulatástul megmentsek, magok fizették le érte a vérdíjt; raidön a parancsnok, azon területet, melyen a gyilkosság történt egyik okmánynál fogva Rimaszombatnak adomá- nyozá, mely még most is v é r f ö l d n e k neveztetik. — Mondják, e török levelek közt van egy parancs is, mely Rimaszombat lakosinak meghagyja, hogy a beteg szultán meggyógyulásáért imádkozzanak. — De legérdekesebb lehet azon okmány, melylvel valamelyik török parancsnok, mint a hagyomány szól, vedszerül, bizonyos szolgálattételért, a nevezetes t ö r ö k s i p o t vagy tárogatót ajándékozta a városnak.

E tárogatót hajdan a város közepén lévő templom tornyában minden órában megfújták, egy pár évtizeddel ez előtt már csak az ünnepélyesebb alkalmakkal, most már megromolva a város régiségtárában tar- tatik; s részben őrjel gyanánt, s részben pedig talán a hagyományos esemény emlékéül is, éjjel nappal minden óra negyedben egy közönséges síp szava hangzik alá a toronyból.

A törökök zaklatásától végképen megmenekült város, lakosainak legszigorúbb erkölcscsel párosított egyszerű életmódja mellett, ernye- detlen szorgalom, virágzó ipar s élénk kereskedelem által egy század alatt a jólétnek oly magas fokára emelkedett, minővel kevés város dicsekedhetett azon korban. Nemcsak határait terjesztő a szomszéd puszták megvétele által, de minden lehetőt megtett arra nézve is, hogy magát a földes uri hatóság alól is teljesen függetlenné tegye.

A fentebbi időszakban, Rimaszombat felett, a földesúri jog egyenlő felerészben, a Koháry és Forgách grófi családok közt volt megosztva. Forgách Adám 1692-ben a város pénztárából felvett lO,<>00 forintért a családját illető földesúri joggyakorlatot a városnál mintegy elzálogosítván, azt már akkor beszüntette ideiglenesen; később 1 7 4 < -en a város, az időközben felfizetett összegeket 40,(JUU lorintra egészítvén ki,

a Forgách családdal kötött örökváltsági szerződős szerint magát ezen családtól véglegesen megváltotta.

A földesúri jogok másik felerészét pedig a Koháry családtól, előbb még némi korlátozások mellett 2000 forint évi váltságért, majd minden jogfeltartás nélkül évenkint fizetendő 5000 forintért váltotta meg örökösen; mely összeg a pénzláb változásával 1200ezüst forintra, legújabb időben pedig az úrbéri kártérítés leszámítása mellett 600 ezüst, azaz 630 osztr. ért. forintra szállíttatott le, s ily összegben, a Coburg Gotha herczcgi családnak, minta tiágon 1826. jun. 27-dikén kihalt Koháry család örökösének, évenkint most is

Digitized by kjOOQle

fizettetik.

De a jólétben emelkedő várost a legérzékenyebb csapások érték több izben. Az 1670-dik év szept. 4-dikén kezdődött, s 1680-dik év febr. 14-dikeig dühöngött dögvészt 1709-dik év alkonyán, egy sokkal nagyobb mértékben pusztító pestis követte, mely a hiteles anyakönyv szerint, az említett év dcczemb. 29-dikétöl az 1710-dik év novemb. 2S-dik napjáig 1140 áldozatot ragadt el, kivált jul.—szept. hónapokban 25—30 is naponkint. E vész romboló dühe még inkább kitetszik, ha azt e század pusztító járványainak szinte szomorú eredményével hasonlítjuk össze.

ts:n-bí'ii elhalt jun. 12. — okt. 21. r. katli. .'17. ág. h. IS. helv. h 120 összesen 175.
1840-ben r máj. 22. —szept. 11. r „ 1Ü. p '5. n n25 n 40.
IM.jő-hen „ jul. 28. — szept. 11. „ „ :!H. n 14. „ r 34 n

De bizonyos tekintetben még fájdalmasabbemlékű azon csapás, mely a mu t század második felében e városban a helvét hitvallásuak egyházát érte.

Rimaszombat már a XVI. század közepén bevette Luther tanát, azonban még ugyanazon század vége felé a Calvin és Zwingli értelmét fogadta el; mint Fcpich, azon időben kokovai lelkész s kishonti esperes is több helyen bizonyítja, ki többek közt ekként irt: Duos noster comitatus alit sacramentarios, Rimaszombatini unus, altér in Os- gyán, qui freti dominonun suorum patrocinio, in synodum nostram per- tinacitcr venire recusant. (Vera iinag. christianarum defensio. Bartphao 150S.J (fagyán, földes urával Bakos Jánossal, leginkább Pepich buzgalma következtében, ismét elfogadta Luther értelmét, Rimaszombat azonban liíí maradt Calvin tanához; s a XVIII. század elején azon kisded kápolnának sem voltak már többé látogatói, melyet pár évtizeddel előbb a temető északi részében, saját családja s a még akkor a r. katholika vallásban megmaradt kevés hitsorsosainak lelki épületére Varga János emeltetett.

A W 1 I . században s a XV II1. század folytán a ref. egyház-

Digitized by Google

nak már kct lelkésze volt, s iskolájában a bölcsészet s hittan is taníttatott.

1767-ben Rozgonyi F. S. osgyáni plébános és viczeesperes , és Uhlarik József szuhai plébános érzékenyen tapasztalván kerületükben hitsorsosaiknak naponkinti fogyását *), folyamodványt nyújtottak be a megye elé, előterjesztvén, hogy : Catholicorum in proccssu Kis Hon- tensi, a fide salvifica lamentabilis defcctio, qualiter in dics magis et ma- gis invalescat, lacrimac potius, quam querelac possunt esse documento,

cura omnis et sollicitudo nullum omnino fnictuin infert. ----------

Quemadmodmu per totam vallem Rima. et inter montes Kis Hontcn-

ses nullus est plebanorum, ita nemo sit ibi fidelium catholicorum. ----------

Felkérik azért a megyei hatóságot, melynek legszentebb kötelességei közé tartozik a nép lelki üdve felett is őrködni, hogy az azt veszélyeztető bajoknak hatáskörében véget vessen.

Mely folyamodás az esztergomi érsekségi helyettes Hányái Ijászló által a n. m. magy. k. helytartótanácshoz áttétetvén, az 1768-dik év jun. 16 án kelt felsőbb intézmény Kis Honiba két missionariust rendelt: „Quorum munus sit, ibidem omni euin sedulitato, tam catholicos ipsos in orthodoxa fide amplius etiam instruere, quam verő cos, qui in damnato indifferentismo viverent, vei etiam deserta periide salvifica tide, in acatholicismum jam prolapsi essent, ad frugeni omni conatu reducere.“

A missionariusok közül egyik Kyustyán, a másik Ráhón telepíttetett le. Ez utóbbi, nevszerint Karaba György, 1769. május 28-án számos kíséret mellett Rimaszombatban is tartott egyházi körmenetet' azonban a városi hatóság elülegcs intézkedései, s a lelkészeknek a szószékből is hirdetett figyelmeztető intései következtében, az egész menet, a mily békésen jött, minden háborgattatás nélkül, békésen el is vonult.

A második egyházi körmenet ugyanazon év junius 25-diken tartatott meg, a közel s távolabb fekvő vidékekről egybogvüjtütt s az

Digitized by

előbbinél sokkal nagyobb számú kiséret mellett, minek következtében mind többeknél talált hitelre a városban s környékén már előre elterjedt azon kószahir, hogy azon alkalommal a templom elvétele is czé- loztatnék *), s midőn a megyeház előtt a templom közelében máté. 20: 8. felett épen azon időben tartatott papi beszéd, midőn a városi nép a templomból jött ki, még pedig bevett szokás szerint előbb a nők, majd az ifjak s az alacsonyabb sorsú férfiak, a szokatlan látvány kivált a műveletlenebb osztályban felélesztė a templom elvételének félelmét, s felejtve lőnek a bölcs élőintézkedések, megkezdődtek a kölcsönös zsurlódások, majd ingerült szóváltások és az eredményében oly gyászos tettleges bántalmazások; s a missionarius — bár minden testi bántalom nélkül — egész kíséretével együtt a város határából kiüze- tett; de tetemes sérülést senki sem kapott.

A tanács által mindjárt azon év julius 20-dikán legfelsőbb helyre benyújtott esdeklés nem volt, többé képes az egyház felett összetornyosult vészt eloszlatni, a hatóságilag eszközlött nyomozások következtében a város népe törvény elé idéztetett, s az 177t-dik év április 9-én meghozatott ellene a leverő ítélet, mely szerint: hatan, kik főbb bűnösöknek tartattak, 3—5 évig terjedő tömlöczre vasban, — a nők közül a nemesek kilenczen egy évi fogságra, a nem nemesek pedig tizennégyen testi büntetésre ítéltettek.

De bűnhődött az egész egyház is, mennyiben templomától, tanodájától, mindennemű, úgy fekvő, mint egyéb javaitól, ezek közt 1679. jan. 4-dike óta vezetett anyakönyveitől, és szent czélokra használt számos és nagy értékű edényeitől, egyszersmind a vallás nyilvános gyakorlatától is megfosztatott. Lelkészei, Mártonyi János és Varnay István s tanárai véglegesen megiósztatván hivatalaiktól, az egész tanuló ifjúsággal a város határának rögtöni elhagyására Ítéltettek; úgy szinte biró, jegyző s az egész tanács hivatalaikból letetetvén, azoknak jövendőbeli folytathatására is érdemetleneknek Ítéltettek.

Mind ezen egyházi javak a Rimaszombatban ez alkalommal szervezett r. katli. egyháznak adattak, melynek lelkészévé az említett ruis- siunarius Karaba György tétetett.

c) Postquam sequenti mense Juuio, dieque ejii.s 25-ta nóvum in oppídum nos- trum, et qtudom longe majori eum apparatu, ingentique ex vicinis etiam pluribus co- mitntibus, velut honteusi, gömörieusi, neogradiensi et pláne etiam hevesiensi, sub gravi .*0 baeuloruin et 12 florenorum muleta, convocata omuis generis hoininum aggn siinni luultitudin«. non miic praecurrenti, imo ab ipsis Roinauo Cntholtcis sparso oci-iipatioiiis tompli nostri, eadem oeeasione suscipiendae rutnore, instituisset idom P.Missi.unu in- ingressum. (Az azon óv jiiüus 2<»-áu legfelsőbb belyre benyújtott s alább említendő folyamodás szavai. >

A sok viszontagságot átküzdött s két izben is leégett régi templom 1775-ben lerontatott, s helyén a r. kath. egyház számára aj fényes templom építtetett.

A reformátusok pedig vasárnapokon a közelebb fekvő Jánosi és Zeherje helységek egyházaiban el nem férvén, pásztor nélkül, tévelygő nyájként elszéledtek a távolabbi helységek egyházaiba is, köznapokon pedig, tiltva lévén helyben magánházaknál is összegyülekezni, heten- kint kétszer Alsó Pokorágyra jártak isteni tiszteletre; gyermekeiket is a

Digitized by Google

szomszéd helységekben iskoláztatták, egyházi anyakönyveiket pedig a r. kath. lelkészek vezették.

Több izben járultak ezután a trón elé, de kegyelmes válasz nélkül maradtak. Végre az 1781-dik évi türelmi parancs a rimaszombati reformátusokat is egy jobb kor reményével töltötte el, s már 1782-ik év márczius 11-én aj folyamodványt nyújtottak be II. József császár elé, melyben ügyöket elősorolván, szabad vallásgyakorlatért s elvett egyházi javaiknak, mennyiben természetben nem lehet, egycnértékben leendő megtérítésért esedeztek. — S bár Hont megye hatósága, a n. m. magy. kir. helytartótanács által hozzá véleményezés végett áttett folyamodásra azon előterjesztést tette, hogy a kérvényezők a királyi kegyelemre nem méltók, mennyiben — a kihágásukért 1771-ben apr. 9-dikén ellenök hozott Ítélet szerint — szabad vallásgyakorlattal nem élhetnek: mindazáltal a legfelsőbb helyről 1782. deczember 2-dikán nyert kegyelmes válasz a magán vallásgyakorlatot (privatum religio- nis exercitium) megengedte a kérvényezőknek, ha az e tekintetben szükséges költségek fedezésére képesek.

Megjelent a vizsgáló bizottmány, s a hitsorsosok nemesen vetélkedtek ajánlataikkal, az igénytelen külsejű Szíjgyártó István egymaga 7000 forintot tett le a bizottmány asztalára aranyban s ezüstben, s bebizonyiták, hogy képesek megadni nemcsak a császárnak a mi a császáré, de istennek is, a mi az istené.

Azonban az 1783-dik év febr. 10-én időközben kiadott legfelsőbb rendelet, mely a magán vallásgyakorlatot pótlólag szabályozta, meghiusítá örömüket, mert a rendelet értelmében eltiltatott tölök a magán vallásgyakorlat is, mennyiben Jánosi és Zeherje templomaikkal csak egy-egy órányi távolságra esnek Rimaszombattól.

Az 1783-dik év apr. 10-dikén megújított esedezésükre a mái kiadott kegyelmes válasz késvén, az azon év július ö-én e városon is keresztül utazott Fölség elé járultak ismét kérelmükkel, midőn végre aug. 10-én a várvavárt kegyelem megérkezett, s meg azon év ok tőbei 3-án meghívták lelkészüknek Szentkirályi »Szőke Ferencz esperest s egyházkerületi főjegyzőt, s az 1784-dik év apr. 19-én letették a templom alapját is. Majd a templomot bevégezvén, a torony építéséhez kezdtek, s már 13 öl magas volt, midőn az építőmester gyakorlatlansága miatt 1788. szept. 26-án éjfél tájban egészen összedőlt s csak a következő évben kezdhettek több elövigyázattal építéséhez.

Az iskolai épület alapja az 1801. aug. 21-ik napján tétetett le, melyhez a rimaszombati ref. egyházban áldott emlékű Szíjgyártó István ismét 5000 forinttal járult, miután a templom s torony építéséhez idöközönkint már közel 20,000 forinttal áldozott. S a csak rövid idő alatt felépített iskolában, még ugyan némi múló kellemetlenség közbejöttével, de melyet a vallás nyilvános gyakorlatának majdan bekövetkezett általános szabadsága végképen

Digitized by kjOOQle

megszüntetett, —- a tanítás a költészeti osztályig terjesztetett ki négy tanár vezetése mellett.

Azóta sok jó és sok nehéz napok vonultak el a város felett, újabb események feledtették a régit s a közel egy százados seb be van heged ve.

A múlt század végétöl óta az ágostai hitvallású evangélikusok is mind nagyobb számmal telepedvén Rimaszombatba, a szomszéd ta- másfalvi hitsorsosaikkal egy anyaegyházat alakítottak; 1786. febr. 19-én iktatták be lelkészül Kuzmányi Sámuelt s már ugyanazon év aug. 7-dikén a templom alapját is letették ; s most r. katholikusok s mindkét hitvalláson lévő protestánsok testvéri egyetértéssel cinek együtt, mire egyébiránt jótékony hatással van azon körülmény is, hogv líiinaszombatban mind a három említett felekezet papjai s elemi tanítói teljesen a város közpénztárából fizettetnek. De a három vallásfelekezet közti szívélyesség s közérzületnek fényes bizonysága azon valódi ünnepély is, melylyel a közelebb múlt években, mindhárom felekezetnok idöszakonkint. Rimaszombatban megjelent íöpásztorait közösen fogadták, — s azon közös lelkesedés, melylyel a múlt évtized utolján, a ref. egyház érdemekben megöszült lelkésze liivataloskodásának ötvenedik évét ünnepelték.

Említést érdemel Rimaszombatban a Magyarországon első, vajba ne utolsó, egyesült protestáns gymnasium is.

A múlt évtized elején felsőbb helyről kiadott gymnasiunii tan- szervezet. melynek elfogadása azon időben a protestáns gymnasiumok- nak is paranesoltatott, oly tanerőt, követelt, a milyet a protestáns gym- nasiuniók közöl csak kevés volt képes előállítani. — Ily körülmények közt egyes ügybarátok közt megfogamzott az eszme, hogy a lielv. hit- vallásuaknak rimaszombati — s az ágost. hitvallásuaknak osgyáni és sajógömöri gymnásiumaik, a két protestáns telekezet egyenlő kormányzati jogainak biztosítása mellett, Rimaszombatban egyosíttessenek ; s az eszme, — bár a sajógömöri gymnásium alapítványaival időközben visszalépett, — több jóakarat mint számitgatással, testté lön, s a rima- szombati s osgyáni gymnásium egyenlőtlen birtokviszonyai mellett is egyesült, s 185³/o iskolai évben megkezdte működését és pedig hat osztálylyal, a rendes rajztanitón kívül, három ágostai s ugyanannyi hclv. hitvallású tanár vezetése, s a külön felekezetű patronatust képviselő három ágostai a ugyanannyi helv. hitvallású választmányi tagok őrködése mellett, előre megállapíttatván mind az igazgatónak, mind a választmányi elnöknek évenkint s felekezet szerinti változása is. Az egyesült gymnásium közös alapja a város által 10,000 pforinttal, egyes pártfogók által közel 8000 pfrttal, különösen Dapsy Vilmos úr által 1000 pfrttal neveltetvén, jövője ez oldalról is teljesen biztosítva van ; s azóta szellemi s anyagi tekintetben mindinkább előhalad.

S hogy a város a kor igényeinek ezen oldalról is eleget tegyen, a még ez év folytán megnyitandó nyilvános felsőbb leánynöveldc tetemes

Digitized by ^ooQie

gyámolitását is határozatilag kimondotta.

De mindezeknél sokkal nagyobb áldozatot tanúsító ajánlatot, tett a felsömagyarországi gazdasági iskola kebelében leendő felállíttatásának esetére, épen azon időben, midőn az akadémiára is 1000, a sárospatakijogi tanszékre pedig 500 forint alapítványt tett.

Nagy mértékben mozdítja elő Rimaszombatban a közműveltséget két olvasó társulata is. mindkettő a város pártfogása alatt. Az 1834-dik év febr. 14-én alakult kaszinó, több mint kétezer darab válogatott könyvet tartalmazó könyvtárán kivül, részint készpénzben, részint befektetésekben többel bír 2OO0 forintnál, s irodalmi ezélokra. könyvekre s időszaki lapokra legalább 500 forintot áldozik évenkint : s nemcsak első volt, mely a magyar irói segélyegyletnek 1850-dik évi Pesti Napló 210-dik számában megpendített eszméjét hírlap útján i* melegen üdvözlő; de e segélyegyletnek, megalakulása óta, rendes tagja is. — A később alakult polgári kör is mindinkább szaporodó könyvtárral bir.

Rimaszombatban a forgalom s anyagi jólét előmozdítására, a népes vásárokon kivid, szinte nagy fontosságú az 1801. év julius ebején alakult takarékpénztár is, melynek forgalma az 1805-ik évben 1,117.87 ‘ forintot tett, s a részvények értéke 50 forintról már is 110 toiiutia emelkedett.

A gazdászat mérlege gyanánt megemlítendő, hogy a rima^zoui bati határban egv hold szántóföld ára inOO—12oO négyszög öllel sz.t

mitva 200—300 forint, de a város közelében 400 forinton is könnyen vevőre talál.

A város hajdan 48 nádori telekre (itt házülés) volt felosztva, minden telek után négy holdankint tagosított 48 hold szán tóföld s rétilletménynyel. Később a népesség szaporodván, minden telek 4—4 házhelyre, úgy a birtokilletmény is 4—4 egyenlő részre (itteni nevezet szerint kotelföldekre) osztatott; de idők folytán, bár minden birtokrészletnek ma is eredeti terjedelme van meg, birtokosait illetőleg, a szabad adásvevés következtében, az eredeti állapot teljesen megváltozott.

Azonban a rimaszombati polgárok nemcsak tapasztalt és serény gazdák, de mint iparosok is a legnagyobb mértékben szorgalmasak, általában pedig vállalkozók, áldozatkészek, szabad s józan gondolkozásnak ; nemcsak nyelvekre nézve magyarok, de ruházatukra nézve is majd kivétel nélkül tetőtől talpig magyar jellegűek, a nők viselete is túlnyomólag, sőt majdnem általánosan magyar szabású, kik azonkívül kiválóan jeles gazdasszonyok, — a rimaszombati kenyeret messzeföldön emlegetik.

A városnak mindenre kiterjeszkedö tetemes kiadásai mellett is a rimaszombati polgár semmi községi adót nem fizet, sőt még némi helybeni jótékonyságban is részesül. A polgárság díja 100 frt o. é.

Digitized by kjOOQle

A népesség száma 4000 körül van, ezek közül választó polgár volt 1861-ben r. kath. 104, ágost. hitvallású 74, helv. hivallásu 405, Összesen 583.

A városi ügyek vezetése: polgármester, kapitány, 12 tagból álló rendezett tanács, 50 rendes és 20 póttagból álló képviselő választmány kezében van : a közel múltban törvényszékkel is birt a város, de az, a nép kérésére, mennyiben azt nagyon költségesnek találta, a múlt 1865. év decz. 31-én a n. m. magy. kir. helytartótanács által boldogabb időkig fölfüggesztetett.

A városnak belterülete népességéhez képest nagyon csekély, úgy hogy van udvar, melyben 7-8 család s 30—40 lélek is lakik együtt békés egyetértésben ; azonban az újabb rendőri szabályok szerint jövőre már egy házhely több mint négy részre nem osztható.

Térés piacza, melynek közepén van a r. kath. templom, eléggé díszesen van beépítve: de mellékutczái is mind több csínnal építtetnek. kivált a mintegy két éviizeddel ezelőtt gyakori tűzvészek óta, pedig még a gazdasági épületek is mind tüzellenes anyagokból ; s az újonnan építők a várostól is tetemes kedvezményben részesülnek.

Szóval ágy a közönség, mint az egyesek minden lehetőt megtesznek szellemi s anyagi jólétök előmozdítására.

A városnak a megyéhez való viszonyáról más helyen, itt csak annyit, hogy a város szokott áldozatkészségével, a volt megyeházért, mindaddig, mig Rimaszombat lesz Gömör Kis Hont egyesült megye székhelye, átengedte cserében a megye használatára, a piaczon levő s vendégfogadónak épitett nagyszerű épületét, melynek homlokzatán most is ott diszlik Rimaszombat czimere: egyfejü fekete sas k¡'terjesztett szárnyakkal.

Baksay István.

ROZSNYÓ.

Rosnyó eredetét kétségtelenül bányami velőktől vette, kik a várost nyűgöt, észak és keletről kerítő hegyekben keresték az érez áldását. Ennek kétségtelen tanúsága a tömérdek bányahalom , mely a Pozsáló hegye felé nyúló völgynek hegyoldalát borítja; — taraczkhalom, melynek eredetéről senki nem emlékezik többé s az, hogy a városnak rónán fekvő része is sokféle menetekkel egészen alá van aknázva. Alap vagy kútásásoknál sajátságos üregekre bukkannak az ásók.

Kik lehettek első lakosai, azt homály borítja. Némelyek úgy vélekednek, hogy legelsőbben is szászok telepedtek le itt, kiket II. Endre bányamivelés végett hivott ide ; Bartholomaeidesz gyanítja, hogy már a

Digitized by kjOOQle

régi jazigok és quadok is bányászatot űztek e helyen; meglehet, do fontos körülménynek kell tekinteni azt, hogy Rosnyó vagyonosabb és jobb része sokáig német jellemű volt. Neve is német eredetűnek látszik, mit leginkább a város tót elnevezéséből lehet gyanítani, miután ez is a német Rosenau szerint van idomítva (Roznawa). Annyi bizonyos, hogy rózsáról neveztetett, czimerében is 3 rózsa van bányászi jelvényekkel.

Régi okmányokban neve először I2V!l-ben fordul elő, mely évben Rosnyót, mint királyi birtokot Hl. Endre Lodoinerius esztergomi érseknek adta. IV. Miklós pápa hildebrandi lélekkel vitatta a sz. széknek Magyarországhoz való jogát s 1291. jan. 31-én levelet irt az ei- seknek, melyben dorgálja azért, hogy a pápa hire nélkül inegko* <> názta Endrét; ez pedig uj adomány által igyekezett magának lekötelezni a magyar főpapot.

Városi nevét I. Lajos alatt nyerte, s annak ösmeri el Demeter érsek is 1382-röl szóló oklevelében.

Digitized by kjOOQle

Zsigmond király 1410-ről szóló diplomájában, Rosnyónak mint szabadalmas bányavárosnak, az idők folyamában megcsonkított jogait és szabadalmait újból megerősítette s ugyanezt tette II. Ulászló 1416-ban kibocsátott oklevelében.

Midőn 1776. Mária Tbcrézia a rosnyói püspökséget alapította, lett Rosnyó szabadalmas püspöki bányaváros.

Legújabban, midőn 1850-ben a püspökség ellenzené a városnak, a fenállott magyar ministeriumtól nyert országos vásári jogát, a bécsi ministerium megerősítette a vásárjogot, melyre a püspökségnek igénye nem lehet, s a várost „királyi bányavárosnak" ösmerte el.

A város hegyközi fekvése nem engedte, hogy országos mozgalmak útvonalába essék, de akkor, midőn Giskra csehei Erzsébet szolgálatában foglalták el Magyarország felső részeit, a csehek uralma alá került, kik az erődben, mely a mai temető helyén a Sajóra nézett, megfészkelték magokat. Mig Abaujban és a Szepességen szerencsés eredménynyel járt Giskra, Gömörben Yladiszlav seregei Rosnyót vissza vették s a cseh őrségét felkonezolták. A vidéknek mégis utóbb is ura maradt a cseh, kinek párthívei terjesztői voltak líusz tanának, s csak az erélyes Mátyás törte meg hatalmát végképen.

Nem sokára nagyobb csapás érte a haza egyes részeit is. A mohácsi vész óta mindinkább megfészkelvén magokat a törökök tépett hazánkban, pusztításaikat felső Gömör hegyei közé is vitték, s romboló dühöket ismételve érezte környékével Rosnyó is; kivált mióta 1,553-bán Fülek vára török kézre került. Így a szomszéd hatalmas Be- bek Ferencz, ki, mint érdeke magával hozni látszott, majd Ferdin tnd mellett, majd ellene állott, 1556-ban török segítséggel a Krasznalior- kát ostromló császáriakat futásra kényszerítvén, a németeket üldöző törökök Rosnyót is pusztították; ujabb dulás érte 1573-ban, hol az evang. papot nejével együtt magokkal luirczolták el, és ismét 1584-ben, mely évben Dobsinát is felégették. Füleket elvesztvén a törökök, Esztergomból folytatták dúlásaikat 1591) óta, de kevesebb barbársággal, mint előbb Fülekről.

A város eseményei ez időtől fogva szoros kapcsolatban vannak a reformátió történetével. De mivel feladatunk nem lehet egyháztörténetet, vagy a protestánsok nyomatása felett panaszokat, vagy az el nyomók vallásbuzgalmára dicséretet irni, csak röviden említjük, liogy Luther tanait a városbeliek eleinte csak titokban követték, mert nyilvános fellépésben gátolta a szomszédságban hatalmaskodó Bebekektöl s az érseki földesúriéi való félelem; 1542-ben előfordul megemlítése annak, hogy Leudischer György itt igéit s az evangelicusok folyvást

erősödtek annyira, hogy 1056-ig ök voltak a városnak nem túlnyomó, de csaknem egyedüli felekezete. Ettől kezdve I. Leopold hosszas és viharteljes

Digitized by Gooole

uralkodása alatt, sorsuk mindinkább hanyatlott, annyira, hogy 1711-ben templomaikból már végkcpen kizavartattak és isteni tisztelet gyakorolhatása végett majd a szomszéd Csetnek-Bisztró, majd Berzétére bujdosni kényszerültek, s evang. papnak a városba csak a jezuiták engedélye mellett volt szabad belépni. — II. József türelmi rendelete után épült fel rövid két év alatt a nagy evang. templom.

Curiosum gyanánt említhető itt, mit a jezsuita Thuróczi mesél. Szerinte t. i. az esztergomi érsek, hogy a róm. kath. vallástól clszaka- dókal egyházi és földesúri tekintélyével visszatérítse, személyesen indult Rosnyóra. Kísérete egy nappal előbb, estve ért a városba s lenyugodott, de hajnalban különös eset által felzavartatott. A piaczon s a berzéti utczán végig koporsók hosszú sora állott, gyászolók sokasága jajgatással és siránkozással töltötte be a várost. Az érseki kiséret a különös jelenetnek okát kérdezvén, arról értesül, hogy a városban iszonyatos dögvész dühöng, minek hallatára rémülten fut Rosnyóról, a közeledő érseket is magával visszatérítve. A csel azonban kiderülve, érseki ítélet a városiakat 200 **rhenusi forint évenkinti lefizetésére büntette.**

Nevezett összeg fizetésének azonban más forrása van. Midőn Lippay' György esztergomi érsek 16f>(>-ban a jezsuitákat Rosnyóra behozta volna, az evangelicusok, hogy templomukat megtartsák, a megye nagyjaitól is pártoltatva, oly szerződésre léptek az érsekkel, mely szerint a jezsuiták számára templomot építeni, tartásukra pedig évenkinti 30<> frt. fizetésére kötelezték magokat.

A **templom most is a piacz közepén áll, a 300 frt. a községi pénz tárból rendesen fizettetett. Azonban a városnak gyarapodó katliolicis- musa s tán jezsuita fogások, azt kezdték sürgetni, hogy a 300 Irtot egyedül az evangelicusok fizessék s Keresztély Ágost bibornok cs esztergomi érsek határozata 1718-ról oda szól: „hogy nevezett összeg fizetésének terhe egyedül az akatholikusokat illesse mint birság, mel} azért rovatott rájuk, mert Ök az egri törökökkel ezimborálva, azoknak a város róm, kath. lakosait rabságba kiszolgáltatni szándékoztak. Íme az évi fizetésnek már harmadik oka! A port végre a í'sá-kyfele itelet 1753-ban oda döntötte el, hogy a 300 irtot az összes község fizo»»e mig a róm. kath. fél egyedül a protestánsokat kötelező jogezimet ki neui mutat.**

A jezsuita rend eltöröltetése után a kérdéses 300 ft = 1^0 peng° forintnyi Összegben a róm. kath. normális oskola dotatiójára toulita

Digitized by kjOOQle

tott s 1839-óta városi közgyűlés határozatából, mely a 120 írtban nem alapítványt, hanem a korviszonyok által kicsikart oly kedvezményt látott, milyenhez vallási egyenjogúságnál fogva a városi közpénztárba évenkint jóval nagyobb összeget adózó evangélikusoknak is méltányos igénye van, a városi közpénztárból hasonló összeget húznak az evang. elemi oskolák is.

Mi sorsa volt a városnak Bocskay, Bethlen és Rákóczy György fegyveres felkelései alatt, arról okmányok hiányzanak; de a Vesselé- nyi-féle összeesküvés alkalmával már ismételt összejövetelnek volt színhelye. Itt gyülésezett 1646-ban felső vidéki hat megye; Tökölyi felkelése alatt sokat szenvedett a város is , majd az elégületleneknek, majd a császáriaknak szolgálván táborhelyül.

Még nevezetesebb dolgok színhelye volt 1706-ban, hol november közepétől a karácsom ünnepekig Rosnyón időzött Rákóczy Ferencz s értekezett az országtanácscsal. Biztosítására ily esküvel kötelezte a szövetkezteknek hűségére a városbelieket: En N. esküszöm az élő Istenre, ki atya, fiú és sz. lélek egy bizonyörök Isten, hogy a méltóságos fejdelem, felsövadászi Rákóczy Ferencz kegyelmes urnák, Ö nagysága hűségében holtomig megmaradok, isten dicsősége, országunk törvénye^ édes hazám szabadságának felszabadításában fejedelmemmel, városommal, vérem kiontását is nem sajnálom, hiven szolgálok, ö nagyságok mellett vitézkedem, el nem árulom, el sem hagyom, sem titkon sem nyilván; az ö Nsga ellenségének ellensége leszek, jó akarójának jóakarója, — valamely áruitatást benn a táborban, avagy jártomban való utazásomban ö Nga személye avagy tábora ellen megtudok, hiven kimondom avagy magoknak ö Ngoknak, avagy ö Nga tiszteinek. Isten engem úgy segéljen.

A szövetkeztek ügyének állása ez volt: XIV. Lajos ismételt csapások után, melyek fegyvereit érték, hajlandó volt békét kötni, mely hir ijesztöleg hatott a nemzetre; a nagyszombati békeértekezlet fejleménye sem nyújtott reményt hazánk törvényeinek és szabadságainak helyreállítására, s miután Franeziaországtól békecongressus esetében is csak úgy lehetett lényeges segélyt várni s XIV. Lajos csak oly feltétel alatt léphetett a magyarokkal szorosabb frigyre, ha előbb megszűntek más hatalmasság alattvalói lenni: Rákóczy felhívta a tanácsot „gondolja meg, kivánatos-e, szükséges e a uernzet által kimondatni, hogy az ausztriai ház megszűnt uralkodni felette. Egyébiránt arra is figyelmeztette a tanácsot, hogy az ügy szerencsétlen fejleménye esetében, a császár a hódítás jogára hivatkozva, az ország összes törvényeit eltörülhetné, mint ez Csehországgal a prágai csata után történt.“ Az összes tanács szükségesnek látta az elszakadás kimondását, hogy olyn- tén szerződésre lehessen lépni a királyival, mely neki alkalmatosságot szolgáltasson magyar szövetségeseit támogatni, midőn általános békéről leszen ezó. Ezen végzés folytán hivattak össze tavaszra Ónodra a rendek, mert ilyes tárgyhoz megegyezésük volt szükséges, — a határozat azonban titokban

Digitized by CJOOQ Le

tartatott hűségesen.

Dec. 2-án Rosnyóról ment újabb követség a lengyel Szaniszló- hoz és XII. Károlyhoz, hogy Magyarországgal szövetségre bírja; innen ment dec. 20-án az angol királynőhöz Rákóczy levele, melyben kéri, hogy a bekövetkezhető általános békeértekezlet mellett méltóz- tatnék rólunk megemlékezni s minket hatalmas királyi oltalmában részesíteni az által, hogy követeinek meghagyja, miszerint bennünket a bécsi minisztérium kapzsisága és kegyetlenkedései elöl védjenek meg.

1707-ben jan. 1. másodízben is Rosny óra hívta Rákóczy az országtanácsot, melynek ülései jan. 18-án nyíltak meg, hol „nagy dolgok csendességgel folytak“ — előkészítése az ónodi nevezetes gyűlésnek.

A forradalom legyőzése után Viard Rosnyón székelt s a megyei levéltárt, mely a nagyobb templom sekrestyéjében őriztetett, visszaadta a megyei rendeknek s hüségi esküvel lekötelezvén őket, nekik megyei gyűlés tarthatására engedelmet adott.

Ez időtől fogva Rosnyó semmi fontosabb eseménynek nem volt szinhelye, hacsak kisebb megyei gyűléseket, föispáni beigtatásokat ide számítani nem akarunk, vagy feljegyezni azt, mikor érte tűzvész, mikor pusztított a város közepén keresztül folyó, s a közel nagyobb hegyekből könnyen és sebesen megáradó Drasus patak. Az mégis említhető, hogy az 1710-ki dögvésznek pusztítása iszonyú volt, miután májustól augusztusig 2025 áldozatot ragadott el. Régibb észrevételek azt mutatták, hogy Rosnyón gyakoriabbak és dúlóbbak valának a járványok, különösen a csucsomi utcza mentében; azonban ellenkezőt tanúsít azon körülmény, hogy az ázsiai nagy cholerában (1831) kisebb volt Rosnyón a halandóság mint másutt. Nyugalmát akkor más körülmény is fenyegette. A cholerával együttjáró epidemicus álhit, hogy az urak a szegénységet mérgezik, Rosnyón is lázongó támadásra *izgatott* proletarius csőcseléket; de vérfagyasztó jeleneteknek, milyenek Zemplénben és a szomszéd Szepesben előfordultak, bizonyságául annak, mennyire képes minden emberi érzelemből kivetkezni lázongó pórtömeg, — nehány toborzó katonának bátor közbelépése s a rögtön működő statarialis bíróság elejét vette.

Az utolsó forradalmi időben nevezetes anyagi csapás érte a várost az által, *hogy* csaknem utolsó hely lévén, melyen császári katonaság megjelent, kormánybiztosi kényszer mellett, tán legtovább volt itt forgalomban a magyar pénz, úgy hogy egyedül Rosnyóról félmilliót haladó összeg szolgáltatott be.

Kramarcsik Károly.

SERKE.

A felette nyugotra felemelkedő halmon épült hajdani váráról s birtoklásáról a Lorántfiaknak nevezetes.

OOMOB MBOrS Google

E családnál legyen elég — Vagner és Thuróczi után — csak azt

megemlíteni:

Kálmán király alatt jött Ráthold Apuliából. Maradéki itt több megyékben nagy birtokokat kaptak. Következő családok fejlödek ki belölök — többek közt — e megyében: a Putnoky, Pásztóy, Kazay, Thar, Illsvay, Felcdy és serkei Lorántfi. Ugyanis

1324-ben Roland vagy Lorand a serkei várat megszerezvén, utódai Lorántfiaknak neveztettek serkei clönévvcl. Nevezetesebbek a családból:

***György,* előbb knrthausi barát, majd (1443) gömöri főispán. Gede várát — Bonfin szerint annak várnagya; Fessler szerint tulajdonosa — a Giskra cseh hadai ellen sikeresen védte (1451), de a magáét — a serkeit elvesztette.**

Hunyadi Mátyás — mint még ifjú király — a Mátra alatti Pata vára bevétele után (1459) a Sajó melletti váraikból kivervén a cseheket, Serke várát is (Bonfin szerint Zirzitum) hatalmába ejté s visszaadá régi urainak. Másik nevezetesség a Lorántfiak közt:

***Miklós* az 1505. évi rákosi hires országgyűlési határozaton mint Gömör egyik követének neve olvasható a sok számos nevek közt**

***Mihály*, ki a Ruszkai Dobó család kihaltával a s.-pataki várat magáévá tette. Második nejétől csikszentkirályi Andrássy Katától leányai voltak:**

Susanna, ki lGIG-ban Rákóczy György erdélyi fejedelemhez ment férjhez; a tudomány barátja, a „Mózes és Próféták" szerzője és a s.- pataki iskola halhatatlan emlékű jóltevője — és

Kata, Apaffy István neje.

***László*, kit Bebek György követségbe küldött Svendi Lázárhoz.**

***János* és *György* testvérek, kik 1571-ben Thrawa Jánossal perlenek Serke és Simonyi miatt.**

Péter 1595-ben Putnok várának kapitánya.

A XVII. század első felében eltűnik a Lorántfi név a m. jegyzőkönyvnek lapjairól és Serke a Vay, czegei Was, Szilassy, Toldalagi, Kemény családoknak ment időről időre birtokába. *

TISZOLCZ.

Ősi lakói szarmaták és quadok vegyesen szláv és német eredetűek.

Az 1623 és 1710 évi döghalál nagyon leapasztá népességét, míg 1716 után, Liptó és Árva megyékből, — mely évben ott az augusztusi nagy hideg minden termést megfagyasztott, újra kinőtte magát.

Hajdani vára közel lévén a hires Murányhoz, neki is jutott ennek híréből. A XVI-ik századbeli hires rablóvezór Bazsó Mátyás (kit Muránynál bővebben ismertettünk), a tiszolczi vár rejtekeiben tartá gonosz utón szerzett pénzét dugaszban. A XVII. század vége felé, midőn lothringi Károly Murányt bevette, a tiszolczi várnak is csak emlékét hagyta meg.

Digitized by Gooole

1596-ban már városnak czimeztetik, de idő jártával kiesett kiváltságai gyakorlatából, és csak 1780-ban nyerte vissza vásári jogát s azzal hajdani hírnevét.

Az evang. templom a husszitákra emlékeztet, valamint a falfestmények és egy régi kehely is.

1594-ben György lelkészt a törökök tuszul vitték magukkal.

1674-ben a murányivárbeliek által vallásuk szabad gyakorlatában háborgattatnak; 1683-ban ugyan a miatt tömlöczöztetnek; 1687 ben sáska pusztította határát; 1765-ben Kromer Pál, poprádi lakos, papirmaimot épít itt; 1780-ban Lenner József megbővíti; 1800-ban alapjából uj papírgyár épül.

1792- ben épül a papiak és iskola,

1793- ban a piaczi fabazár, 1797-ben a városháza.

Közel van hozzá az úgynevezett tiszolczi hámor; egy kis falu> mely nappal a Hradova hegye árnyékában rakoskodik, éjente pedig a vasgyár tüzétŐl világosodik.

VÁRGEDE.

Bartholomaeidesz „Hodegow“ cseh szóból származtatja s egy ugrással a Giskra csehei által építteti. Hogy ez nem áll, kitetszik abból, mert már azon 1244-diki adománylevélben (Fejér Cod. dipl°m.> mely szerint Fülek vára Móricz nagyurnak adományoztatok, elszám

Digitized by Google

5.

Iáit szomszédságai közt: Gede (térni Dyonisii, ki akkor nádor volt) továbbá Sisquae (Serke), Haramucz (Harraacz), Golonia Deltámra (Détér), villa Petri (Péterfalva), valamint későbbi okmányokban is, Gede vagy Gedeö néven fordul elő.

Hunyady János losonczi csatája (1451) Giskrával szerencsétlenül ütvén ki, — Pelsöczi István árulása miatt, — kit a csehek által másoknak szánt ágyugömbük egyike ott elsodort, — Giskra Gömörbe jött hadaival s Várgedét megostromolta, de siker nélkül.

1502-ben Kubinyi László, a budai vár udvarbirája, Gedeö várát Gedeöalja városával kir. adományul kapja.

152G bán Sz. Mihály napja táján és igy egy hónappal a mohácsi csata után, Feledi Istók — a trójai fa-lóra emlékeztető csellel - - elfoglalja Gede várát; de Kubinyi György felperessége alatt nádori bíróság elébe idéztetik s hatalmaskodásaért még Tiszolcz, Kleoócz és Nyustya helységeket is elvesztette.

A török ostromainak s pusztításainak gyakran volt tárgya a XVI. században.

1554-ben innen indult ki Bebek Fcrencz és Perényi Gábor a füleki őrség segítségére a megyei fölkelt sereggel, de a midőn gyáván teljesítették tisztüket (Szalay IV. k. 302. 1.)

Digitized by Goosle

15G7-ben 17 t. ez. által meghagyatik Gömör vármegyének, hogy Gede és Balog várához munkásokat adjon, nehogy az ellen kezébe jusson.

15G9-ben 19. t. ez. által szinte.

1574 ben 5. t. cz.-bcn már a török által leromboltnak mondatik.

Már nia csak gúla alakú halma s puszta romjai tesznek bizonyságot hajdani dicsőségéről, s valamint hajdan váraik, úgy ma fürdőik vetélkednek egymással a két szomszéd Hajnácskő és Várgedének.

Az elörebocsátott monographiákban elszórt történelmi adatokon felül, következőket kívánjuk még a megyére — mint egyetemre — vonatkozókat előadni, jcdesül a XlII-ik századból:

IV. Béla, ki (Szalay szerint) nagyobb volt az ország visszaállításában, mint mcgoltalmazásában, a tatár csorda elvonulta után, bujdosásából hazatérve, Gömör, Nógrád és Ilont megyékkel tanácskozott Váczon, az elektelenitett ország helyreállítása, az elfoglalt javak visszaadatása és az uratlanoknak „salvo jure alienoᵘ — mi aztán a kir. adománylevelekben kiraaradhatatlan záradékká .vált — elajándékozása felett.

így ajándékozá meg (1243) Bebek Detriket és Filepet, a tatárhadjáratban, királya és hazája mellett szerzett hősi érdemeiért, a fiágon kihalt Bors ösmagyar család birtokainak következő részeivel, u. m. Pelsöcz, Csetnek, Topsina, Somkut, Mirk, Erdő (ma Ardó), Lekenye, Berzéte, Kövi, Licze. — Gömört mint láttuk, a Mariássyak kapták.

A XV-dik századból:

Albert király halála után, az Erzsébet királyné által behívott brandeisi Giskra cseh vezér, kalandor hadaival s népével c megyét is meglepvén, a megye főbb birtokosai többnyire vele tartottak, miért a Hunyadyak haragját, sőt büntetését is magukra vonták. Egyébiránt a megye népessége szaporodott, a huszita elvekkel megösmerkedett s majd a reformatió tanaira fogékonyabbá lön, építészeti tekintetben pedig, a sok templom és vár által, miket ezek építőnek. nagyban növekedett.

Mind a két Hunyady zászlóját hordozták földünkön, a csehek elleni hadjáratok alkalmával; sőt a hős király azon kívül is gyakran meglátogatta megyénket leginkább vadászat kedvéért, a róla nevezett Király hegyen; mert ez hihetőbb mint az, hogy még IV. Bélától kapta volna királyi nevét. Egy lapos sziklát használt itt asztalul, s következő feliratban hagyta hátra emlékét, inig azt a „gutta cavans lapidcmᵘ el nem mosta: „hic hospitálás est Mathias rex Hungáriáé anno 1474. Privatum commodum, latens ódium, juvenile consilium: per haec tria omnia pereunt regna“ (itt vendégeskedett Mátyás, Magyarország királya 1474-ben. Önérdek, alattomos gyűlölet, éretlen tanács: c három miatt vesz cl minden ország).

A XVI-dik századból:

Digitized by Goosle

Az 1505. évi **rákosi** országgyűlés **azon határzatát, hogy** idegent **többe királyul nem választ** a **magyar, a forcndüek közül:** pclsöeziBe- **bek János; a követek közül, mint Gömör követei: Csctneky János, serkei L»orántfy Miklós, Rimaszéesy Fcrencz és Felcdy János irtákalá.**

Azok közt, kik 1526-ban hősi vérükkel festék a mohácsi vei mezöt: Tomory Pál, Szcchyi Tamás cs Tornallyay János nevet **jog} zék fel a történctirók, c megye szülöttei közöl.**

A kettős királyság s a — mindeniknél nagyobb — török lom korszakából felhozattakon felül, megemlítjük még, miként nagyo része e megyének is török hódoltság volt s elébb ugyan Fülekre, Egerbe hordta adóját, — 40 márka aranyat évenkint > [1] **.**
195 portájából csak 8 **volt, mely nem adózott a töröknek. ^z^e^en. gyakori rablásaik s gyújtogatásaiknak volt tárgya; mig** 1588. **bach és Pálfi királyi vezérek, a mieink segítségével kWcrvén ^ a törököt, nyolcz^vig megkönnyült a megye tőle. Be** 1

Digitized by v^ooQle

vesztével Gömör is újra török kézre került. Hanem az egri jármát már könnyebbnek bizonyítják j. könyveink 8 az Egerben kelt parancsokat szelidebbeknek, mint az előtt a fülekieket.

A XVII-dik század szabadság harczaiból felhozottakhoz adjuk : miként nagyobb része o megyének (a prot. nemesség t. i.) Bocskay pártján állott. A Széchyek mcgoszolva voltak; mert Tamás, a megye főispánja, a király részen volt, fia György pedig, kivált miután Básta, a kir. hadak vezére, az osgyáni csatából e megyén keresztül vonultában (1604) nagy öldökléseket és rablásokat követett el 8 többek közt az ő javait is pusztította, Bocskayhoz állott, ki öt aztán Szerencsen fővezérré tette, Homonnay Bálint zempléni főispánnal együtt.

A megyei levéltárt nagy csapás érte ezen mozgalmak alatt; mert nagyobb biztonság okáért, de — mint a következés megmutatta — nagyobb veszélybe Jászóra vitték; itt meg a konvent feldulatván, e megye iiataiból sok elsikkadt, sok pedig másokéival összevegyült, mig aztán a megyének egy küldöttsége (Tornallyay György alisp. Giczey Farkas és Bazsó Péter) ott összeszedte és hazahozta 1610-ben.

Megyei meglevő jegyzőkönyveink 1571-ben kezdődnek.

Széchy György (inár föisp.) Bethlen Gábornak is hive, sőt (Kazy szerint) az ujabb szabadságharcznak egyik föraozgatója, majd seregve- zére volt. O kezdte e vidéken a háborúskodást Jászó dulásával (1619) és folytatta Rhédey Fcrenczczel együtt, mindaddig, mig a Bethlen szövetségesei a csehek, Prága mellett a Fehérhegynél (nov. 8-án) megve- rettetvén, ö is — Balassa Zsigmond, Rosnyák Tamás és Pálfi Istvánnal II-ik Ferdinandhoz állott; kit aztán Bethlen elfogatni rendelt, de György úr nem vala kézrekerithetö, sőt Füleken Bethlen őrségét fel- konczoltatta, Rhédey Ferenczet — ezelőtt vetélytársát, elfogta és börtönbe vetette, hol ez rövid időn meghalt. O pedig azután még Ferdi- nandtól hivatalokat, a felsőmagyarországi sereg fövezérségét, Lipcse és Murány várát kapta, mig (miként már Murány és Szécsnél említettük) egy orgyilkos az ő életének is véget vetett 1625-ben.

A szabadságharezok harmadik vezére I. Rákóczy György pártján annyival többnek kellett már lenni e megyében, minthogy neje — a történeti nevű Lórántfi Zsuzsanna — megyebeli, következésképen több itteni előkelő családokkal összeköttetésben volt. — Fiának II. Rákóczy Györgynek, Báthory Zsófiával Gyulafehérváron (1643. febr. 3.) tartott lakodalmára a megye követeket küldött, Szatbmáry Károly János és Ragályi Menyhért személyében.

1646. Gömör, Torna, Szepes, Sáros, Heves ésUng megyék, Ves- selényi Ferencz elnöklete alatt, értekezletet tartottak, a török ellen felállítandó örsercg kivetése tárgyában. Gömör e gyűlésre Andrássy Mátyást küldé, ki aztán értesítő a megyét, hogy 25 lovas ó'r esett rá, mit felszerelve Szendrőbe kellett küldeni, 5 ft havi díjjal ellátni *, ö maga négynek kiállítását vállalta magára. Egyébiránt ily őrséget az egész 17-dik században tartani kellett a megyének, a kassai,

Digitized by kjOOQle

putnoki szendröi, ónodi, fölcki, balogi vártafő helyeken.

De a német helyőrségek ellen sem lévén kevesebb panasza a megyének, ugyancsak Vesselényi az 1647-dik s következő években több összejöveteleket tartott, ezek miatti intézkedés végett, Löcséu, Kassán, Eperjesen és Jolsván.

1659. Vesselényi Ferencz (1655-töl már nádor) mint göinöri főispán, Szunyogh Gáspár után, hivatalába iktattatik Jolsván (f 1667. márcz. 28.)

A murányi várnak a lothringeni hg. általi megszállása, Széchy Máriának és lessenyei Nagy Ferencznek elfogatása és a titkos iratoknak kézre kerülése miatt (1670) sokan compromittáltattak e megye főbb birtokosai közül is; n i aztán a üscusnak, valamint Lesbe, Heis- ter, Spankau és Kopp tábornokoknak elfogatási és jószágkobzási intézkedésekre szolgáltatott alkalmat

Az úgynevezett bujdosó magyarok, majd (1673 óta) kuruezok- nak is czimzett pártosok korszakából:

1678. Teleky Mihály kuruezvezér, nyilt fölkelésre liivja fel e megyét is, mint egyikét a felső magyarországi 13 megyének, Tököly Imre hasonlóul, és Rosnyó mellett tábort ütvén, ezer ftot, száz lovat és fegyvert vet a megyére; Dobos Márton alispánt és a főjegyzőt foglyul viszi, Rosnyót megsarczolja és több birtokosokat.

1680. Tököly Imre Rosnyó mellett másodszor is tábort üt, az egész megyei nemességet fegyverre szólítja, élelmi szereket parancsol.

1682. Kövecsesi Dancs János vezérlete alatt seregestöl megyen a fölkelt nemesség Tököly táborába.

1683. Tököly Murány várát s az uradalmat elfoglalja és csak a töröknek Bécs alatti megveretése után húzódik el innen.

1683. nov. végén ment erre keresztül *lengyel* király, Bécs felmentére és Esztergom bevétele után *Lőcse,* Kassa, Eperjes felé, győzelmes seregével.

Szomorú képét adják a megyei jköny vek ezen időknek ! midőn egy felöl a fölkelök, másfelöl a császári vezérek adtak ki homlokegyenest Összeütköző rendeleteket, s közbejött a török-é, mely mindenik- kel eljenkezett,

A másfél százados török uralom megszűnte s a bujdosók hadai feloszlása által sem érhette pedig el a megye a nyugalmat, mert

Mint a testbe fojtott nyavalya, úgy ütött ki még egyszer az elnyomott szabadság harcza a következő század elejé i (1703—1711).

A munkácsi és makovic^ai vezér (miként magát nevezte) II. Rá- kóczy Fcrencz, fegyverre szólitott minden magyart, kiben még a haza iránti szeretet lobog, s a száz pontú sérclmi okirat felizgatta a kedélyeket az országban.

Eleinte ugyan nem nagyon rohan[1] ak e megye nemesei a kuruez zászlók alá újólag, — mi miatt hálátlansági szemrehányást kaptak Rá- kóczytól; eljött Bercsényi Miklós és Esztcrliázy Antal, amaz (miként To- köly a múlt században)

Digitized by {JOOQ ie^

Murányt, emez Balogot és Rimaszécset elfoglalta.

A murányi kir. helyőrség hadnagya báró Limprecht volt, ki a vár bevétele után, maga is felcsapott knrueznak s ki aztán — alezredesi czimtnel — palotás ezrede vezére és kedvelt hive lön Rákóczy nak.

Bercsényi a parasztságból gyalogokat toborzott, de a nemesség is annyira fellelkesült, hogy — ősi szokás szerint — fejenként akart menni az előbb a Rákosra, majd — a pudmcriczi csatavesztés miatt — 1705. sept. 1-söjérc Szécsénbc hirdetett országgyűlésre; egy tehetetlen öreget Modory Dávidot tevén alispánnak, hon maradandót a négy szolgabiróval. — Az Andrássy négy testvérben, István, György, Pál és MiKlósban, vezéreket adott a megye a kuruezoknak. A szécsényi gyűlés azon határozata folytán pedig, miszerint minden megye állandóéi két követet tartson a fejedelem udvarában, kik megyéjük érdekét szemmel tartsák, ily követekül Szcntiványi Mátyást és Tornallyay Mártont választák Gömör Rendei.

A koronát és kir. jegyzőkönyveket 1706-ban a murányi várba rejtetteknek állítja Bél után Bartholomaeidcsz, de maga Rákóczy azt mondja emlékiratában, hogy „a korona még a háború kezdetekor Béesbc vitetett.“ A nagyszombati beketerv (1706. július) hetedik pontja ugyan azt tartja, hogy **„a korona Murányban őriztessék“, de a felelet a volt rá, hogy annak törvényes helye Pozsony.**

1706. végén és 1707. **elején (mint már láttuk) Rosnyón ország- tanácsot tartott Rákóczy s az ónodi gyűlést, előbb május** 1-söjére, **majd 16 dikára innen hirdette ki. Forgács Simont, tábornokát, is ide rendelte, kit aztán elfogatván, saját kocsiján küldte Krasznahorkára, az Andrássy tábornok testvérek várába, hol ö a tulajdonosok megegyezésével helyőrséget tartott. 1706. nov. 25 —26-dika éjeién Csoltón háltunk mondatik Rákóczy, Rázsó Gábor házánál ; hihetőleg midőn a rozs* nyói tanácsülésbe utazott.**

Az I-sö József által 1708. febr. 29-dikérc hirdetett pozsonyi országgyűlésen Gömör sem jelent meg (csak 16 megye volt itt jelen), hanem a Rákóczy által tartatott egrin igen.

Rákóczy szerencséjének lealkonyodta után (1709), mihez járult még a döghalál is: Ileister Nógrád és Gömör vármegyét, valamint Heves egy részét hódolásra kényszerítvén, Viard tábornok küldetett Gö- mörbe (Szepcsbe Leífclholz) a megyének az engedelmesség korlátai közé hajtása végeit; ki iegelébb is a megyei gyűléseket eltiltotta, a jegyzőkönyveket, melyek ekkor Rosnyón tartattak, lefoglalta s majd midőn mindenek az engedelmességre visszatértek, a tiszti karral a hü- ségi esküt letetette, a levéltárt visszaadta, a zavarok alatt elveszett régi pecsét helyett újnak csináltatását, végre a gyűlések tartását megengedte; de ezen provisorium a békekötés befejezéséig elhúzódott *"gy>hogy* a letiltásután az első gyűlés csak 1711-dik évben tartatha
tott meg Audrá'jsy István föispáni helytartó elnöklete alatt, Péter a főispán, a háborúskodás egész tartama alatt Bécsben tartózkodván.

Digitized by v^. ooQle

1716-ig nem volt a megyének saját physicusa, kerületi orvos ügyelt reá; ekkor hivatott meg először Bácsmcgyei István (Trcncsin- ből), lakása Rosnyón, fizetése: száz rhft, tizenkét szapu búza, tizenkét veder ser, egypár sertés vagy a helyett tiz ft — Ez évben tetetett le a pelsöczi megyeház alapja is, az clso gyűlés 1719 ben tartatván benne.

A XVII-dik században Szcndrön, aztán Rosnyón, Wesselényi idejében Jolsván, az Andrássyak foispánsága alatt Krasznaborkán, majd Gö mörön, Putnokon, Rimaszécscn tartattak a vándorgyűlések.

E századra esik a még Pázmán Péter által szükségesnek vélt rozsnyói püspökség felállítása (1776) az esztergomi érsekségtől clszakasztolt 67 parochiából.

II. József korából, ki megyénket kétszer is meglátogatta, a kis hon ti kerületet ide csatolta, székhely lyé Rimaszombatot tette: elegendőnek látjuk a következő okmányt bemutatni. Meghalt ugyan mái akkor a császár, de még nem tudták a megyei Rendek.

Gömör megye Rendéinek — 1790. márcz. 2 án Pclsöczön tar tott közgyűléséből felterjesztett — alázatos felirata II. József császái hoz.

Felséges Császászár! Bámult Európa a magyar nemzet kilencz évi bóketürésén. Nem kevésbé fog bámulni, midőn olvasandja, kogy Fged a magyarok feliratai által meggyőzeivé, 1790. január 28-án ^ kiadványa által, Magyarország ősi törv énycit és szokásait a mag} nak, következőleg őket hazájuknak visszaadta, még is [a] fejedelmük eme gyöngéd kedvezését daczos ellenszegüléssel [mi]
ők hiszik — akarják meghálálni.

De nem fog csodálkozni, mihelyt kővetkező érveinket igazságos birói mérlegbe vetendi.

Törvényeinkkel s kir. hitleveleinkkel felfegyverkezve lépüuk fel azért egész Európának — bármilyen nagy — szine előtt s midőn vonakodásunk okait előadjuk, figyelmet kérünk.

Törvényei vannak a mi nemzetünknek s királyaival kötött szerződései, melyek valamint azt, mivel a nemzet tartozik, megszabják : úgy azt, mit a fejedelem jogszerüleg kívánhat, szorosan meghatározzák.

Törvénynyel vannak megkötve a magyarok kezei, hogy országgyűlésen kivül, azaz semmi országos dolgot az ország nélkül, királyukkal — ha akarnák is — tenni ne merészeljenek.

Hasonló törvény parancsolja a magyaroknak, csak azt tartani igaz fejedelemnek, ki esküt tesz, ki esküjét megtartja és meg van ko ronázva.

Midőn Fged, nem hallgatva a nemzet kilencz évi zaklatásaira, ezen törvényeken felül akart emelkedni: hogy a nemzet is, királyától s törvényeitől megfosztva, semmire sem érezte magát kötelezettnek, kétséget nem szenved.

Sokkal méltányosabb ugyan a magyar nemzet, mintsem a halállal küzdő beteg fejedelmét rögtöni koronázással terhelni akarná, ha törvényei s jogaira

Digitized by k^ooQle

nézve tökéletesen biztosítva volna, a fenti kiadvány által; de midőn nem kevésbé látja jogait beteg, mint egészséges fejedelme által sértetni: kénytelen a kívánt hadsegélyt megtagadni. — Nemde sérelem ?

1-ször hogy az annyiszor esdekelve kért országgyűlés, a folyamatban levő török háború és Fged gyengélkedő egészsége miatt továbbá is az 1791-dik évre halasztatik? — Nem uj sérelem-e?

2-szor, hogy az úgynevezett türelmi parancsot, az egyházak rendezését, a jobbágyság sorsát, még most is, saját önkényére felhagyni s az ország Rendei tanácskozása alól kivenni, jónak látta Fged. Nem sérelem-e ?

3-szór, hogy ezen rendeletben is, ujoncz és gabona országgyűlésen kivül kéretik az országtól? —Ujitják, nem gyógyítják ezek előbbi sérelmeinket. Mert

1) harmincznyolcz országgyűlést számlálunk az ausztriai kormány alatt olyat, mely háború idején tartatott. Hogy ezeket épen háború ideje alatt kelle megtartani, oka az, mert a had és béke joga közös lévén az országgal és királylyal, közös tanácskozást igényel; az országnak is érdekében áll, az ország közbátorsága felett határozni, a hadsereg gyakorlatáról s a hadviselés eszközeiről rendelkezni.

Fged gyengélkedése az országgyűlést nem hátráltathatja; mert voltak az ország kezdetétől számtalan országgyűlések, melyek a fejedelem távollétében tartattak ; annálfogva most is egybehivathatnék sőt hadi segély esete forogván fen, Bzükségesképcn egybehívni kellene Az országgyűlés elhalasztásának felhozott okát tehát kielégítőnek a milyen nyíltsággal, oly alázatossággal el nem ösmerhetjtik.

2) ha a törvényhozási jog, szabadságainknak eme fö alkrésze (mit Fged sem tagad) velünk és Fgeddel közös — a minthogy az, _____ a mi ezen hatalmat bármi tekintetben illeti, a fejedelem fentartott jo• gai közé sorozni, következőleg az országgal közös tanácskozás alól kivonni nem lehet.

Vallás, egyházi rend, jobbágy: kitűnő tárgyai a törvényhozó hatalom gyakorlatának. Ha ezek csak egyiknek önkénye alatt lehetnek, legyen a többi is, mint melyek ezekhez képest csekélyek, kisebb* szernek.

A história bizonyítja, mikép voltak fejedelmek, kiknek semmi, mig másoknak sok vallása is volt. Az igen sok vallásuak fanatikusok voltak, teljesek a más gondolkozásuakat üldöző embertelen szellemmel, kiknek pedig semmi vallásuk sem vala, azok előtt csak közjáték vala a vallás. Béna nép, béna fejedelem alatt.

Ha a jobbágynak csak fejedelipe intése a törvénye, és ha azon fejedelem fukar, prédája lesz a köznek megtartandó jobbágy a vagyonkórságnak. Sokkal fel világosodó ttabbaknak hisszük magunkat magyarok, mintsem hinnök, hogy tanácsosabb ezeket egy fejedelem, mint az egész nép ítéletére bízni. Tudjuk, mikép egy az ura a lelkiös- meretnek és a földnek. Tudjuk, mikép vannak evang. polgártársaink javára szolgáló

Digitized by Google

békekötések, a bécsi, a linczi és vallásuk bevezetéséről szóló alaptörvények. Tudjuk az emberi kötelességet, melylyel tartozunk azon testvéreinknek, kiket a sors mi alánk, nem minket ö alájuk *vetett* Meg fogja tenni ott, hol helyén lesz, az egybegyült ország e tárgyban is, a mit az emberiség, erkölcsiség, okosság, isteni kijelentés és a jogfolytonosság tőle követelni fognak. De

miután ezeket szabályozni, kiválólag a törvényhozó hatalom köréhez tartozik, ezen hatalom pedig közös velünk: semmi reservatának e részben helyt nem adhatunk.

3) Megmondtuk már többször, most újra kijelentjük, hogy ha csak azon törvényeket, melyeket Fged is ezen k. kiadványában tül megtartani akar, elgázolni, hacsak magunk magunkat tettleg ion misokká tenni nem akarjuk, országunk élő törvényei ellenó[re]7 ha gélyt, ha akarnék sem adhatnánk semmit.

Digitized by k^ooQle

Hadscgcly ajánlata fő indok az országgyűlés tartására. Ha a haza állapota hadi segélyt követel, a honi törvények rendelete országgyűlést kíván. Legyen meg ez, meg lesz amaz is.

Felséges Császár! Ha mi nem kételkedünk, hogy Fged velünk őszintén kíván bánni: engedje meg, hogy mi is úgy tegyünk és gondolkozzunk. Ekként cselekedvén, bevalljuk, mikép mi jelen k. kiadványában nem látunk nagyobb biztosítékot, mint abban volt, mely meg nem tartatott. Ha amaz, bár önként adatott, ellenkező tettekkel meg- hiusíttatott, nem lehet-e aggodalmunk ennek tartóssága felett, melyet talán az idők viszonya Íratott ? De tegyük fel, hogy Fged azt állandóul megtartja és igy teljes biztosítékot nyújt maga személyére nézve : ki fog azért kezeskedni az utódok irányában ? Tapasztaláson okulva, félünk a nyomoktól, mik arra mutatnak, mikép gyakorta még az eskük, diplomák cs törvények sem voltak elegendő fék némely fejedelmek önkénye ellen.

Még a garantiák is, mik a törvényekhez kötvék, sokszor süker- telenek. A király a törvény ellenőreit megnyeri, másokat a sors tehetetlenekké tesz. Ezek nem segithetuck, mert erőtlenek, amazok nem akarnak segíteni, mert a fejedelemnek kedveznek. így a törvények gyakran papiroson maradnak; a fejedelem egy intéssel meghiúsítja: a törvényre hivatkozót vagy meg sem hallgatja, vagy hogy despotis- must gyakoroljon, megijeszti, másokat büntet. — Ekként mi könnyebb, mint az alattvalókba vak engedelmességet verni, a törvényeken erőszakot elkövetni s a szabadságnak az utolsó csapást megadni?

A mi üdvünk egyedül az országgyűlésben rejlik. Az ország tiszte felügyelni, hogy törvényei szentül megtartassanak, a javítandók — törvényhozás utján — javíttassanak, cs mindaz, mit a közjó paran esol, megtétcssék.

A szerződésekhez s adott szavához hiv magyar előtt szentek azon kötelességek, melyekkel ö fejedelmének, a törvények szerint, tartozik.

Biztos lehet minden időben a felséges ausztriai ház a magyar királyság örökös voltáról. Világos kötvényen nyugszik: a törvény, a király és az ország.

Végre, miután az ország jelen állapota rögtöni országgyűlést igényel, ezen pedig Fged — betegsége miatt (mit különösen fájlalunk) személyesen jelen nem lehet, de az távollétében megtartathatik, alázatosan jelentjük, mikép mai napon tartott közgyűlésünkből az országbíróját emlékeztettük, hogy levelünk vételétől számítandó törvényes határnap alatt, az országgyűlést törv. tisztéhez képest összehívni el ne

mulaszsza, különben az önként fog összegyűlni. Ugyanazon ok hívogat minket az országgyűlésre, mely Fgedet a hadi segély kérésére ösztönzi. Mert félünk, hogy a nélkülünk kezdett háborúnak ártatlanul meg ne igyuk a levét, üres lévén az ország minden katonától. Hívogat az országos inség, az adózó nép nyomasztó állapota, mely már alig- tartathatik az engedelmesség korlátai közt. Szóval minden dolgainknak hallatlan bonyodalma. Ilivogat annálfogva a haza, unokáink és magunk iránti

Digitized by Gooole

szeretet; hívogat a felséges uralkodóház biztonsága, melyet őseink uralkodónkká tevén, hogy mint király, a törv. értelmében, századokon keresztül fejedelmünk legyen, nem vonakodunk; hívogatnak végre a könnyen történhető oly események, mik nem egykönyű nyen fognak később orvosoltathatni.

Valamint k. kiadványából örömmel merítünk reményt Felséged nek nemzetünk irányában atyai indulata felöl, úgy ezen bizodalommal térdről esedezünk, méltóztassék Fgcd addig is, mig az ország összegyűlhetne, minapi alázatos feliratunkban kifejtett okoknál fogva — veszélylyel járván a késedelem — a só árát kegyelmesen leszállítani. Kik egyébiránt stb.“

Hogy pedig nemcsak tollal tudták védeni megyénk rendei az alkotmányt, hanem fegyverrel is készek valának oltalmazni a királyt és hazát, csakhamar bebizonyították, ruidö.i 1796-ban — noha törvényes kötelességből, — 400 lovas és 200 gyalog nemes kelt föl c megyében, a már Bécset fenyegető franczia ellen. 1805 és 1809-ben hasonlóul.

A XIX-ik századnak megyénkre vonatkozó eseményeiből következőket akartuk feljegyezni:

1802- ben — mint már említők — Kishont törvényes egyesülésének éve. Helyén látjuk itt Kishont régi viszonyának s Gömörrel egyesülésének történetét röviden érinteni.

Ha nemcsak a nagy távolságot, mely Nagy és Kis Hont székhelyei közt létezett, hanem azt is meggondoljuk, hogy e két hatóság rég óta még csak contiguitásban sem volt egymással : ezen kapocsnak természetellenes voltát egyszerre átláthatjuk s könnyen elhihetjü , hogy ennek valaha másként kellett lenni. Területi elszakasztása hihe töteg a Giskra idejére vihető vissza.

De a kormányzatra nézve is elkülönítették már önkéntesen *D&-* lassa Menyhért és Nyáry Ferencz, együttes főispánok, mig az *154'J-ik* évi országgyűlés újra egyesittetésöket elrendelte. Mi hogy teljesedésbe nem ment, jele az, *hogy* azt az 1552-ik évi országgyűlésnek újólag meg kellett parancsolni.

Számos országgyűlésen sürgették a kishontiak kerületöknok vagy törvényhatósági minőségre emelését, vagy akár Nógrád, ákár Gömör szomszéd megyékhez kapcsolását. Ezek folytán az

1687. 25. t ez. által megengedtetek ugyan nekik, hogy Hont megye főispánja által Kishont nemesei közül kijelölendőkből egy rendes alispánt, szolgabirákat és esküdteket választhassanak maguknak, külön gyűléseket tarthassanak s ezen biráik előtt perlekedhessenek, de az egész megyét illető közigazgatási és igazságszolgáltatási dolgokban

Digitized by Gooole

továbbá *ii* együtt maradni köteleztettek. Az

1729. 23. t. ez. az előbbi törvényt azzal módosítja, hogy még egy aljegyző választását is megengedi s a kishonti alispán hatóságát szükség esetére a vármegye többi járásaira is kiterjeszti, egyszersmind bőven rendelkezik az adó s egyéb közös ügyeik felett; de a kapcsolatot ez is világosan fentartani s minden végzéseiket a közös gyűlésen előadatni rendeli.

Még ezután is minden országgyűlésen megújította kérelmét a kishonti kerület, de sikertelenül; míg, a mit alkotmányos úton el nem érhetett, azonkívül mégis kivívta valahára. II. József császár ugyanis — mint rnár említők — két ízbeni folyamodványára, teljesítette kérelmét, sőt az egyesített megye székhelyét is ennek kebelébe tette.

1803- tól fogva két rendes physicusa lett az egyesült megyének.

1805-ik év vége s a következőnek eleje arról emlékezetes, hogy akkor vonult keresztül megyénkén az auszterliczi ütközetből hazatakarodó muszka verthad.

1806. év augusztus hava pedig József nádor látogatásáról nevezetes. Azon hó 12-én Rimaszombatba jött; 13-án a Garamra és a Királyhegyre tett kirándulást, visszahozván ez által Mátyás királynak több mint három százados emlékezetét; 14-én fölment a murányi várba s a röczei Kohut nagy hegytetejére s átázottan még az nap Jols- vára ment hálni; 15 én Beje felé Aggtelekre, a Baradlába — az alvilágra — szállt, az éjét Pelsöczön töltvén, 16-án Rosnyó és Kraszna- horka felé, a Szepességnek vette útját.

1810. apr. 27. Mariássy István alispánságának, egyszersmind az 1821. april 3-ki kir. rendelet által, melyben hadi segély országgyűlésen kivül és nélkül követeltetik, — előidézett alkotmány-hareznak korszaka. — „Huszonöt év Magyarország történelméből[u] sokkal frisebb emlékezetben van még, mintsem annak megyénkben lefolyt jeleneteit — különben is szűkre szabott vázlatunkban ismételnünk szükséges lenne; legyen elég annyit megjegyezni, hogy megyénk ekkor is az elöharczosok közt állt, mint mindenkor az alkotmány mellett, a kor-

Digitized by CJOOQIc

mány és nemzet közt vívott harczokban és csak a mindent *felülmúlt* Bars által előztetett meg szilárdságában.

A kormány és nemzet közötti harczokban mondók, mert a mi már a reform harczokat illeti, e tekintetben 1835-ig azok közé tartozik, mik a „8alva avitae constitutionis compage“ jelszót tűzték fel zászlaikra.

1832-ben egy jeles bányásztörvényjavaslatot dolgoztatott ki bizottmányilag Andrássy Károly gróf elnöklete alatt, utasitásul az országgyűlésre.

1834-ben a népnevelés ügyét felkarolván, megyei népiskolai választmányt alakított, mely a közvizsgákon jelen legyen, a jeles tanítókat jutalmazás végett bejelentse.

Ez alkalommal Forgách Antal gróf a magyar nyelvet kitűnő szorgalommal tanuló nem magyarajku növendékek ösztönzésére, Szász Coburg Ferdinand hg és Andrássy György gróf pedig a tanítók e té- reni szorgalmuk jutalmazására ajánlatokat tettek s ez által megkezdték az úgynevezett „nemzeti pénztárnak" mások által is követéit megalapítását, melyből 1842-ben már 300 frtot, 1863-ban 170 frt, 1864-ben 175 frt, 1865 ben 236 frt osztatott ki osztrák értékben, s jelenlegi állása 3975 frt 52 kr. o. é.

1835 végén némely publ. polit. kérdésekben szabadabb utasításokat küldözött ugyan már e megye az országgyűlésre; de csak az 1636-diki restauratio az, melyről azt mondhatni, hogy szellemileg is restaurálta a megyét. Ezután adta tanúságát e megye annak, hogy felülemelkedett a kiváltságok — a nobilismus «— szükkeblüségén, úgy hogy az

1839—40-ki országgyűlésen már a szabadelvű megyék közt foglalhatott helyet mind követei mind utasításai által.

Egy szabad eszme azonban még ekkor sem fogamzhatott meg izraeltelen Izraelben. Az 1840-diki t. czikkek kihirdetése alkalmával ugyanis a 29. t. ez. hosszas vita után, szavazat utján, kis többséggel bár, akként értelmeztetett, hogy a zsidók még e törvény szerint sem lakhatnak Gömörben.

1841- ben az áldástagadó lelkészek ellen szigorú határozat hoza tott az 1647. 14. t. ez. alapján.

Andrássy György gr. indítványára, megyei fiókgazdasági egy alakítása, valamint a kővel épités és cserépzsindelleli fedés zása elhatároztatik; a honi iparegylet pártolása munkába véteti •

1842- ben takarékmagtárak állítatni rendeltetnek, de csak a völgyi és később a pelsőczi vergődhetett állandóságra. Az

1843 dik év a szabadelvű pártra nézve, diadal egyszersmind vereség éve.

Márcz. 14-én, az országgyűlési utasítások megállapítása végett tartott közgyűlésen: az ősiség eltörlésének kérdése 373 szavazattal, 179 ellenében megbukott.

Márcz. 15-kén a házi adó kérdése, nem numeráit, lianem ponderált szavazat utján, 70 szónoklattal 4 ellenében, dicsőségesen kérész tül ment. Szentiványi Károly két óráig tartott beszéde szivet és észt meggyőzött. A gyűlés tagjainak száma 800 körül lehetett. Köznemesek közül öten szóltak pártolólag. De

Digitized by Gooole

April 12-én, a követválasztó gyűlésen, ledorongolta a márcziusi vivmányt a bunkokratia. A veszteséghez járult, hogy ily eonjunctu- rák közt Sz. IC. nem vállalti többé ezúttal a követséget, a megye is elmarasztaltatott a kir. tábla által, az idejében meg nem jelenés miatt, a törvényes birságban.

Egyébiránt más kérdésekben, mint a birtok és hivatal-képesség kérdésében, szabadelvű volt az 1843—44-dik évi országgyűlésre az utasitás. A zsidókra nézve is — bár feltételes — emancipatiót tartalmazott.

A hasonszenvi gyógymód pártolása is megvolt hagyva.

1845- ben a januári gyűlésben morális fellépés inditványoztatik, volt országgyűlési követeink által az clhatalmazott korteskedés ellen, aláírási ív nyittatván meg, melyen velünk együtt 75 egyén fogadja becsületszavára, hogy nem korteskedik a következő tisztválasztásra. De többen azt a záradékot kötvén aláírásukhoz, hogy „ha a többség elfogadja“ : miután az meg nem történt s az összes választókat tekintve meg sem történhetett, a záradékosok magok oldozák fel magukat - mint mondák — emez impracticus kötelezettség alól. Sükeretlen lön e szerint a nemes küzdelem a szabadság eme százfejü hydrája ellen. Mi miatt nemes indignatióval fejezte ki akkor neheztelését, a Pesti Hir- * lapban, Nagy Károly, a megyének számos éven át remek tollú jegyzője, múlt országgyűlési követe s az ügy meleg keblü indítványozója.

A márcziusi gyűlésben több honoratior feleskettetik táblabirónak, az uj törvény következtében.

Az áprilisi gyűlésben: Ragályi Ferdinand és neje, a házi adót s közmunka váltságot önként elvállalván, kérik ezen terhet magukra birtokarány lag kivettetni. Dapsy Vilmos követi a példát, évenkint 10 luftot ajánlván c czélra, inig a törvényhozás országosan rendelkezik. Ok valának elsők megyénkben, kik a nemadózásban rejlett kiváltság rostélyán rést nyitottak. — Hasonló példát csaknem két századdal az-

Digitized by Goode

o]

előtt láthatni jegyzőkönyveinkben. 1656. 57. 58. 59. 60-dik évekbe ugyanis nem vonakodtak e megye Rendei habár nem hasonló *elvből* hanem szívélyességből, — az adózó nép — már csaknem elviselhet len — terhének egy részét szűz vállaikra felvenni.

A megyei kórház létrejöttének története ez: 1840. ***febr.*** töl 1845. évig hétszer tánczoltak Rimaszombatban a ***kórház javára,*** azonfelül szinházaztak, hangversenyeztek ; továbbá Rosnyón egy hangverseny, Csetneken egy szini előadás tartatott, mig Rimaszombat Ros- nyó és Jolsva városoknak az ajánlatokbani versenyzése, egyes jólte- vök adakozása és czélszerü kezelés folytán, jelenlegi állása: 22523 írt o. é.

Ugyancsak 1845-ben a szűk termés aggodalmat költvén a megye Rendéiben, közönséges végzéssel, a szeszégetést a megye határain belül

szigorúan betiltották; annál is inkább, mivel október 2<8-áról kelt intézvényében a helytartótanács hathatós intézkedéseket javasolt.

Az 1846. évi januariusi gyűlésben a helytartótanácsnak 1845. decz. 21-kén kelt intézvénye olvastatott, melyben gf Serényi Alajos és herczeg Coburg Ferdinand kérelmére a szeszégetést betiltó végzés ne- h ez telte tik. A Rendek ugyan kétségbe nem vonták a kormányszék felügyeleti jogát, de el nem ismerték az intézvény törvényességét, s helyhatósági jogaik szabad gyakorlatának korlátolását szemlélték benne. Minélfogva a végzés épségben tartása mellett — az indokokat kimerítő tudósítást küldének a Htó Tanácsra. Ez alkalomból egyszersmind, a különben is közbotránkozást okozható dorbézolások és dözsö lések, — a felesleges fogyasztás akadályozása végett, — szigorúan betiltattak. És a szüklöködők összeírását elrendelték.

Ugyanazon gyűlésben adakozásokból befolyt 3048 frt34 kr. gabona vásárlásra forditandónak határoztatván: ezzel a megyei takarék magtár alapja lön megvetve. Az első kiosztás községenkint a birák kezeihez történt'

Községi takarék magtár állitatik Bellényben.

A gyorsirászat elősegélésére a megye Rendei 1 aranyat és 208 frt 40 krt imák alá s küldenek Pestre.

A szeszégetést betiltó végzés megszegésében talált balogvári uradalomban 200 ft birság mellett 20 akó szesz 320 akó befon ázott kukoricza, 12 kila kukoriczaliszt, 150 kila árpa, 100 kila nyers kuko ricza elkoboztatok. Kokován és Pongyelokon hasonlóul birság tett s kobzás történt. Az elkobzott tárgyak eladatván a bejött y>enze az Ínséges alaphoz csatoltattak. ^ ^

Az 1846. évi termés sem volt kielégitö, Ugyanazért

0

GÖMÖB MEGre

termés mennyiségének — a lehető fogyasztási mennyiség felvételével — összeírása elrendeltetett.

A só felemelt árából 12000 frt kölcsönt kérnek a rendek a szükölködök javára — mi a kormányszéktől határozottan megtagadtatott — és kulcs szerint 20,000 frtot vetettek ki.

1846- ban az adózó nép rovásainak száma a jövö 1847. évre 19,628 volt, melyek után az összes megye területén 64,445 frt 20*/, c kr. hadi adóba egy rovás 3 frt 16 kr. és 45,798 frt 40 kr. házi adóba 2 frt 20 krt fizetett.

1847. januárban a szükölködök összeírására kiküldött biztosságok munkálataikat bemutatták. Segélyt igénylő szűkölködő találtatott a megye egész területén 3133 egyén, kiknek hat havi ellátására 18,798 véka gabona 75,192 vezft értékben szükségeltetett.

A kivetett 20,000 frt, mely nagyobb részben ugyan már is befolyt,

Digitized by Gooole

elégtelen lévén, a helytartótanács megkéretett, engedné meg, hogy a szükséges összeg a hadi pénztárból előlegeztesaék. A helytartótanács azonban, miután a felemelt sóárábóli kölcsönt megtagadta, megtagadja a hadi pénztárbóli előlegezést is, sőt komolyan figyelmezteti a rendeket, miszerint a megye majdnem egy egész évi adójával hátramaradásban lévén, annak behajtása szigorú rendszabályok alkalmazása mellett is sikeresíttessék.

1846. márcziusig a Garamon tápszerek hiányából 724 ló döglött el.

A novemberi gyűlésben biztosság jelenti, hogy a garami hét helységben a szükséges táplálék hiányából fejlődött typhus 1182 egyént vitt áldozatul, 1043 találtatott betegen és 323 árva vétetett jegyzékbe s megyeileg gondviselés alá.

1848 elején már a typhus átszivárgóit a Jolsva völgyére, sőt Peköczre is, hol különösen a rabok közt észleltetett

Februáriusi gyűlésben biztosság jelenti, miszerint herczeg Coburg Ferdinánd egy maga, garami uradalmában, a szükölködök táplálására havonkint 5000 frtot áldozott

1848-ra a rovások száma 17,270-ben állapíttatott meg, tehát 2358-al kevesebben mint múlt évre.

A következő idők már egy uj korszakéi. A megyei élet utolsó nyilvánulása az 1848-iki országgyűlésre küldött követek részére kidolgozott utasítás volt

Ezen utasítást, mint zárkövét az eddig folyt időszaknak még ide kell igtatnunk. Szelleme nem a múltat, de a jövöt jelzi.

A közszellem annak irányát követte és követi, — vagy eltérő-

lég haladott volna azóta? nem a monographiata, de a történetíró foffia meghatározhatni.

Az 1847-ik év október hó 23-ik és 25-ik napjain mélt. *királyi* tanácsos j. szeniczei Jankovich Antal Tóispáni helyettes ur elnöklete alatt Rimaszombatban tartatott követválasztási és utasítás készítési gyűlés jegyzőkönyvének hiteles kivonata.

2100. Követi utasítások készítésével megbízva volt választmánynak, utóbbi gyűlésről ide halasztott munkálata tárgyalás alá vétetvén, Bővebb megvitatás után következendőképen alapíttatott meg s követeinknek kiadatni rendeltetett:

1- ször. E megyének egyedüli törekvése a közjólétet előmozdítani; hon és király kölcsönös érdekeit czélszerü törvényekkel biztosítani, törvény előtti egyenlőséget mindenkire nézve, és minden hasznos intézkedések létrehozását, a haladó kor ki- vánati szerint eszközölni — azon esetben tehát, melyekre nézve követeiuk, határozott utasítással ellátva nincsenek , a megyének ezen alapelvből folyó szelleméhez alkalmazkodjanak.

Digitized by GOOQIC

Egyébiránt

2- szor. Felejilletlen nádornnk elhunytéval üresen álló nádori szék betöltését mindenek előtt szorgalmazzák, s e részben István ö cs. k. főherczeg iránt országszerte tanúsított bizodalomban , szeretőiben , tiszteletben osztozva ö fenségének nádorrá leendő törvényes megválasztatását eszközöljék , egyszersmind gondoskodjanak arról, hogy a dicső elhónytnak emléke magas érdemeihez s a nemzet bálájához méltó- lag örökítessék.

3- szor. A körülményekhez képest netalán kiváutató tisztelkedések alkalmával követeink megbizó leveleiket az országgyűlési elnökségnél bemutatván , a múlt or* szággyülési gyakorlatot szem előtt tartva , törvény által kimondatni igyekezzenek : hogy s megbizó levelek hitelessége, vagy az illető megyebeliek részéről akár e részben, akár a választás törvényessége felett támasztandó kérdések esetében , érvényessége felett függetlenül s felsőbb befolyástól menjen, mindég és egyedül a S. S. táblája ítéljen, sazt feszegetni senkinek másnak joga ne legyen , a felső táblai egyéuek meg vagy nem jelenhetési jogáról pedig eldöntöleg egyedül a felső tábla határozzon.

4- szer. Valamint a kerületi naplóknak gyorsírók által leendő vezetését, úgy az országgyűlési hírlapok szerkesztését és szabad nyomását, mint a nyilvánosság oélkü- lözhetlen eszközeit kivívni igyekezzenek.

6-ször. Az 1791. 13. t. ez. világos törvénynyel úgy magyaráztassék , hogy a fölveendő tárgyak sorozatát, kezdemény! jogon mindég a rendek alapítsák meg ; un hogy czélszeriibben történhessék, követeink a kegyelmes kir- előadásokat, leérkezésükkel, sebes póstán megküldeni siessenek.

6- **scor. A nemzet anyagi jólétét mindenek felett akadályozó ősiségi törvényeknek eltörléséi szorgalmazzák , nehogy azouban az által , valamint a birtokképesség kiterjesztésével alkalom nyujtassék idegeneknek nemzetiségünk elleni törekvésekre, az ősi ség eltörlésével kapcsolatba, a magyar honósitási törvények rendszeresítését is sürgessék, különösen pedig törvénybe hozatalát ann ik, hogy Magyarországban fekv' birtok** egyedül **itt született,** vagy **törvénynyel honosított, és** a **közhivataloskodás ese tét kivéve, állandóan bent az országban** lakó **polgár vehessen. Ez alkalommal egyszersmind a nemesi birtokra nézve is** behozandó **telekkönyvek alkalmazása irán m tépkedjenek.**

6*

7-szer. A hivatalképességrÖl alkotott törvénynek Azon alkalmazása, miszerint az, ki hivatalra megválasztathatik, egyszersmind választási jogot nem gyakorolhat, a törvény céljlba ütközvén, ezen következetlenség megszüntetése végett követeink azon legyenek, hogy a népképviseleti rendszer törvénybe hozattassék. — Minden esetre pedig eszközöljék azt, hogy a megyei kicsapongások meggátlására, múlt országgyűlésen a rendek által javaslott szabályoknál meghatározott választási kellékek (qualificatiok) szavazatra osztálykiilönbség nélkül mindenkit jogosítsanak.

8-szor. A közös teherviselés elvének igazsága , már a múlt országgyűlésen is elismerve és kimondva, s követeink által is pártolandó lévén , életbe léptetése módjának és eszközeinek is mentül előbbi rendszeres kimunkálásán igyekezzenek, s az e részben készítendő javaslatot részletes utasításunk bevárása mellett megküldeni siessenek. Mindenesetre oda utasítatván követeink, hogy ha törvénynyel intézkedni nem sikerülne , úgy, hogy mindennemű közterhek a nemesek és nem nemesek által egyformán viseltessenek, ez esetben az országgyűlési költségek egyedül a nemességre hári- tas sauak.

9-szer. Az ország és ausztriai tartományok közti vámviszonyok kiegyenlítését oly formán eszközöljék, bogy a vámsorompók mindkét részről fenhagyatván, **egyedül**
a fél vagy egész gyárkészítmények a viszonyosság és méllányosság elvénél fogva _____
mind az által úgy a kivitelre^ mint behozatalra nézve egy arányba vámoltassanak, — a nyers terméuyek pedig mindkét esetben mindig vámmentesek legyenek.

10- szer. A jobbágyi tartozások és szolgálatok örök megváltásának üdvös eszméje, eddigi tapasztalás szerint, egyedül engedélyes törvények által ki nem **elégíthet'** vén ; követeink sürgessék az e részben szükséges kötelező törvény megalkotását., úgy hogy előbb egy választmány bízattassék meg, mely u fajzási, legeltetési és szabályozási viszonyokra különösen figyelmezve , a közállodalom (status) bozz&járúlásávAl legczélszerübben eszközölhető örök megváltás módjáról, kimerítő javaslatot adjon.

I 11- szer. Az 1830. 2. t. czikkelyt oda módosítani igyekezzenek, hogy [illegible] kik vasútvonalak létrehozására vállalkoznak, e végett a törvényhozó testület engedelmét kikérni tartozzanak. Ez alkalommal, a múlt országgyűlésen tárgyalt vasútvonalakra nézve a rendek által kifejtett nézetekhez

Google

alkalmazva magokat. — Ve- röcze megyének a vukovár-fiumei vasútvonal iránti felszólítására nézve, várják be követeink a társulat által megrendelt fölmérést s ennek eredményét további intézkedés végett annak idejében közöljék, mindenesetre odautnsítatván, hogy a vukovár-fiumei vasútvonal eszméjéhez pártolásukkal járuljanak, a társulattal 4 es 5-ös kamat biztosítás melletti egyezkedést elősegítsék, s az egyeskedési feltételek egyike legyen az is, hogy a vaspálya építésnél, a mennyire lehet, honi vasgyártmányok használtassanak, s magyar egyének alkalmaztassanak. Mindenesetre pedig magánosoknak nyittassák út igazságos engedmények által ilynemű közvállalatokra, úgy hogy a vitelbérek mindég országgyűlésen alapítAssanak meg s ott elfogadott terveik kivitelében a kormányi ta- nácsnokság által ne gátoltathassanak — de azoknak haladék nélküli kivitelére feljogosítva legyenek.

12- szer. A szellemi s anyagi fejlődést érdeklő tárgyak folyamatján&k idó'n- kinti hosszabb megszakítása, ugyanennyi káros visszalépés a nemzet életében, azért követeink mindannyiszor sürgetni meg ne szűnjenek, hogy az ország gyűlésének évenkénti s bizonyos időben leendő tartása s követeknek mindig három évre leendő megválasztása törvény által kimondassék, s ez esetben, nehogy a két tábla közt eddig tapasztalt hosszas vitatkozások által az országgyűlési tanácskozások czélja hiúsuljon — három és bárom üzenetnek váltásával a felvett tárgy vagy bevégzettnek — vagy a

jövö országgyűlésig — hol annak fölterjesztését a rendek sürgetésére többé akadá lyozni ne lehessen — letettnek nyilatkoztassék.

lS-szor. Egyik országgyűléstől másikig szaporodni- tapasztalt sérelmek leginkább onnan keletkezvén, mivel az egy személyben pontosított biró és tisztviselő különböző hatáskörének irányát megtévesztve, gyakran szerepeket cserél, mellözhet- len : hogy az igazgatás a bíráskodástól el választassák — s mindkettőnek hatásköre kijelöltessék. Ennélfogva követeink oly törvénynek alkotását sürgessék, mely a can- cellzrin, helytartótanácsi- én megyei hatóságot egyedül közigazgatási tárgyakra szo- ritvz, a. summás visszahelyezés!, nemesség», úrbéri s rövid osztályos örökösödési porokét is rendes biró elébe adván — ott fokonkénti feljebbvitel utján a hétszemélyes tábla legfelsőbb vizsgálata alá tartozzanak, s ennek folytában a kér. táblai, úri széki, alispáni és szolgabirói bíráskodások is megszüntetvén, a megyében állandó törvényszékek alakítassanak, melyeknél minden ügyek első folyamodás útján elintéztessenek & királyi és hétszemélyes tábla pedig egyedül feljebbvitel útján ítélhessen. Ezek szerént a pörlekedési rendszernek megváltoztatása szükséges lévén, követeink ennek kimunkálását s életbeléptetését, s ha ez nem sikerülne, eszközölni igyekezzenek oly törvény es intézkedéseket, melyek által a szóbeli rövid osztályú és örökösödési pörök- ben tapasztalt hiányok s visszaélések, különösen pedig a gyakorlatba vett felsőbb parancsolatoknak határozott elzárásával, megszüntessenek.

14- szer. Mindazon tárgyaknak, melyek múlt országgyülé-ien bevégzetlenül hagyattak, tanácskozásba vételét s befejezését s már több országgyűlésen felterjesztett előleges sérelmek orvoslását sürgessék, különösen pedig sürgessék :

a) Erdély testvérhazánknak visszakapcsoltatását, mire nézve egy országos választmány lenne megbízandó, mely ő felsége által, Erdély részéről is eszközlcndö küldöttséggel értekezve, mind két hazának viszonyait különös egyezkedéssel kiegyenlíteni igyekeznék, s munkálkodása eredményét jövö országgyűlés elébe terjesztené.

Itt leszen helye az erdélyi részek visszakapcsolását rendelő törvény betöltését erélyesen szorgalmazni.

b) A királyi városok szavazatának s elrendezésének, a kor igényeihez és szabadabb elvekhez alkalmazva leendő törvénybe igtatását, nemkülönben Turopolya, Jász, Kún és Hajdú kerületek, szepesi 16 városok, szabad községek és mezővárosok sorsának elintézését.

c) A hitelintézetnek a rendek által múlt országgyűlésen lefektetett elvek szerén ti felállítását.

d) A szabad sajtónak nem megelőző (praeventiv), de megtorló (repressiv) elveken alapított törvény általi elintézését, s a törvényeken kívül létrehozott könyvvizs gáló intézetek sérelmes működésének megszüntetését s ezzel együtt a nyilvánosság és

Digitized by

szólásszabadság biztosítását.

e) A póstáknak Magyarország érdekében leendő rendezését.

f) A katonai szállásolásnak és élelmezésnek a múlt országgyűlési felterjesztés értelmében leendő megváltását.

g) A népnevelés rendszerének törvény általi megalapítását,

h) A büntető és bánya törvénykönyveknek a múlt országgyűlésen megvitatott, s a rendek részéröl pártoló elvek szerinti életbeléptetését.

i) A görög nemegyesültek vallásboli viszonyainak kiegyenlítését, b álta au azt, hogy a keresztény vallásnak bármi felekezetű hívei, a kölcsönös jogokat es mbzo nyosságot, minden tekintefcbeo biztosító törvények oltalma alatt egy ftr álljanak,

k) Azon pontoknak, melyek a magyar nyelvre nézve, Ő felsége jóváhagyása aló terjesztettek, törvénybe leendő igtatását, egyszersmind a keleti egyház szertartásaihoz roegkivántató magyar könyveknek országos költségen leendő kinyomatását.

I) A követ- és tisztválasztásoknál tapasztalt kicsapongások és visszaélések raeg- gátlására múlt országgyűlésen a rendek által készített szabályoknak törvényesítését.

15- ször. Zabolch megye felhívása következtében, s általa kifejtett nézetekbeu osztozva, emeljenek szót az időközben rendszeresítetni czélzott főispán helyettesi hivatal ellen, felhozva törvényeink sérelmét, melyek szerint hivatalokat fölállítani, fizetéseiket és hatáskörüket megszabni, egyedül a törvényhozás köréhez tartozik ; felhozván egyszersmind Zala megyével azon visszaéléseket, zavarokat, botrányokat, — melyeket Honth és Bihar megye föispánhelyettesei előidéztek, s így tapasztalásból tanúsították azt, mikép rendeltetésük nem a közigazgatás javítása, mint inkább a megyei hatóság törvénytelen megsemmisítése.

16- szor. A szorgalom és iparűzéstől ünnepnapokon elvont kezek henyéltetése miatt, az egész honra háramló veszteség kikerülése végett, az ünnepnapoknak vasár' napra leendő áttételét követeink eszközölni igyekezzenek.

17- szer. A vadászati törvények úgy alkottassanak , hogy senkinek máséba vadászni joga ne legyen, a vadak által okozandó kárt az illető birtokosok térítsék meg, s nékik tétessék kötelességül a kártékony állatokra, eddig szolgabirák által gyakorlott vadásztatás is.

18- szor. Az országos pénztárak számadásainak czélszerübb vezetése egész kiterjedésben, országgyűlés elébe leendő terjesztése s megvizsgálása iránt czélszerö szabályok hozatalát sürgessék.

19- szer. A zsidók polgárosítása tárgyában, ha az szőnyegre kerülne, e megye szelleméhez, s eddig hozott végezésekhez alkalmazva nyilatkozzanak.

20- szor. Követeink addig is, raig a fölajánlandó közadó mennyisége iránt utasításunkat veendik, mindenesetre figyelmeztetnek , hogy azon határidő , meddig az adó beszedhető lészen, azon túl podig semmi esetre sem, — világosan kitétessék, egyszersmind azon legyenek, hogy az adóviselésben a horváthokra nézve semmi külömb- ségse tétessék, s az erdélyi visszakapcsolt részek is, az adófizetésben aránylag része- sítessenek.

21- _____ szer. Egy műegyetem felállítását, úgy, hogy az tökéletesen nemzeti legyen, és minden olyatén vállalatokat., melyek a nemzeti jólét elömozditás&t czélozzák, követeink teljes erővel pártolják, pártolják néhai Horváth István könyvtárának az ország részére leendő megszerzését, pártolják továbbá Zala megyj által felhozott nézetek ken teljesen osztozva, Zágráb és Túrmezö sérelmes panaszait, és Heves megyének , hatósági eljárását mellőzve, királyi biztost rendelő felsőbb parancsolat elleni felszólalását _____

s rain^ ahhoz, mi tanácskozási szőnyegre kerül, raihelyest általa , akár sérelem orvoslása,- akár a nemzet felvirágzása czéloztatik, az itt kimondott elvekkel s törvényekkel egyezőleg járuljanak.

Digitized by v^ooQLe

II. FEJEZET.

Gömör-Kishont lakossága néprajzi és népmozgalmi tekintetben s a kértani és közorvosi viszonyok.

I. A néprajzi viszonyok.

1) Népfajok, szójárás, testi alkat.

Az iró rendesen elfogadott kapta szerint jellemzi az egyes népfajokat; Gömör megyében ennek nem nagy hasznát veszi; mert a ki itt a különböző népfajok között csak némi búvárlati képességgel is fordul meg és azokat nemcsak egymásmellet^ de egymással való sokféle öBSzevegyülésÖkben, közvetítő életmódjuk kölcsönös egymásra-hatásában akarja tanulmányozni: annak azon szokásos jelzésmintát el kell ejtenie s magát az emberrajz, a népélet, a szellem- s kedélylét felötlő benyomásának elfogulatlanúl átengednie. Az emberisme igen nehéz tan; e czélra évek során át kell a néppel érintkezni. Midőn Rimaszombat városa a magyar természetvizsgálókat hazafias lelkesedésével a maga, illetőleg a megye kebelébe hivta, bennünk* tégy egész *megye* néprajzára nézve készüiletlenségünkben lepett meg és igénybe vett rajzunk kiállít ását rövid időhöz kötötte. Meg kell tehát jegyeznem, hogy megyénk mozaik ethnographiáját részvények útján állítottuk össze .; több kortárs és egykét lelkész urak pontozatos kérdéseimre adataikat szívesen küldték hozzám; időszakonként húsz év *alatt a* megyét magam is keresztülkasul utazgattam és népéleti jegyzeteket is gyűjtögettem, mindezek daczára a köznépre vonatkozó e rajzomat csak a további búvárkodásra alkalmatos kezdettöredéknek tekinthetem.

Gömör megye lakosai magyarok (83 ezer); szlávok (80 ezer) és németek (5—6 ezer). A czigányok a többiek közé számitvák; a zsidók (2 ezer) 1848 után kezdtek települni, bevándorlással is folyvást szaporodnak.

A magyarok a megye déli felét lakják, legnagyobb xe&zWv

Digitized by v^.ooQle

tiszta magyarsággal szólnak ; p a l ó c z o k délnyugaton Söregen, Al- mágyon, Péterfalán, Czereden, Dobfeneken és Báston laknak; a b a r k ó k pedig délen, az u. n. Erdöhátat foglalják el; szójárásuk tisztább a palóczokénál, ezeknek mégis sok szavaival és kiejtéseivel, élnek. Például: szap (kemenczeoldal), szapaly (mellette levő pad), kostros (borzas), pást (gyöp), biczköl (szundikál), sütú (sajtó), mancs (fagolyó, melylyel a palócz fiuk játszanak), bomlik (ingerkedik), lohol páhol (megver), morvány (fonott kalács), hideg étek (kocsonya), gyük (gyökér), megest (megint), peg (pedig); ev kjék menni a papnyi (el kellene menni a pap lakába), dóga vóna (dolga volna), óma, szíva (alma, szilva), feteke göbre (fekete bögre), galyavér (gavallér) stb. Vannak saját kifejezéseik is, például: belejke (függő bölcső), ingesz- tel (ingerel) stb. Különös az, hogy nincsen semmi öntudatjuk arról, hogy ök palóczok vagy barkók, de a mely barkó tudja magát annak, arra büszke. — A rosnyói szójárás is eltér a tiszta kiejtéstől, például : embör, Dányiöl (Dániel); mentei, ettel (mentél, ettél); epÖrnye (sza- mócza); voltam Garaynot (Garaynál); megyek Radványinyi (Radvá- nyihoz). E szójárás annyiból rósz is, hogy sok tót és német, még néha a műveltebbek által is öntudatlanul használt szóktól hemzseg: például: nyitölnyi (forrasztani), kröpöl (fánk), szmuditani (perzselni), dremo- tárni (szunyadni), kopincz (kalapács), peneurák (szepegomba), mantli (köpeny), kioka (kotlós tyúk), pratálni (rendezni), klipogni (dobogni), spaisztrun (élés láda), kropilkodik (szemzik), rajnyulka (serpenyő) stb. Végre a szlávoknak nagy része beszél magyarul, de ezen a tótos éke- zés és hangejtés könnyen felismerhető.

A magyar rendesen közép termetű, (Serke körül zömök alacsony ; magas szálnak nemcsak szórványosan, de tömegesen is találtatnak, Bénán a férfiak é.s nők is kiválóan magasak); arányosan kifejlett esontvázu, erős izomzatú, széles domború mellkassal, inkább ke- rekded arczezal, gömbölyded fejjel, barnás bőr- s hajszínnel; testben nem hízik el, karcsú és hajlékony; barkó és palóczvidéken a bőr és hajszin nem igen barna („se nem szőke, se nem barna, magyaros"), és a gyermekek széltiben szőke hajnak. A magyarfaj nálunk mind két nemben arezvonásaira nézve a nehéz kereset, a gondteljes vagy rendetlen életmód, illetőleg gyermekágyi kiméletlcnség következtében 35 éven túl a valóságnál öregebb kort mutat; kivált a nőknél tapasztalhatni ezt.

A s z l á v o k több válfajé népiséget mutatnak. Legrégibb lakosai e megyének a régi szarmaták, quádok, jazigok, krobátok és vendek maradékai, kiket hóna alkotásakor a magyar már itt talált. Ezek

t ó t o k vagy s z l o v á k o k a liptó, túrócz, zólyom és at megyeiekhez hasonlók. — A tizenötödik században husszita c s e h e k nagy számban települtek Oláhpatak, Ratkó, Kövi, Balogh, Jánosi, Feled vidékeire és a Rimavölgyön Tiszolcztól le Rimabányáig több helységekben ; később az 1626-iki fehérhegyi csata után a kimenekült protestáns csehek közül újra erős szám települt le ide a régi rokonok közé; ezek sokban tartották meg cseh szokásaikat, némely helységekben (Gesztes, Bugyikfala) maguk között

Digitized by k^ooQle

még cseh nyelven, különben tótul beszélnek; 1864-ben halt el Gyubákón egy 80 éves utolsó hússzita, ki régi vallását tartotta és hogy mely vallás szerént temettessék el, a lelkészek között vita támadt — A r u t h e n e k vagy kis o r o s z o k , nem tudni mely időben, Pacsán, Uhornán, Sumjáczon, Vernáron, Tel- gárton települtek le. — L e n g y e l e k e t Forgács család telepitett le a múlt század végén Forgácsfalán, Ottilián, Drabszkón stb., kik családi köreikben még lengyelül beszélnek, máskép a vidék tót szójárását használják. Ezen négy sláv nemzetiségű válfaj sokfelé elszórt letelepülésével, egyraással érintkezésével nyelvéből annyit kölcsönzött egymásnak, hogy némely vidékről azt lehet mondani, a mennyi falu, any- nyi a szójárás (Sajóvölgy), melynek leirására külön nyelvészeti munka kellene. Bibliai és egyházi nyelv a tót evangélikusoknál a régi cseh; az egyesült óhitű ruthéneknél a régi szláv vagy kyril, mely holt nyelv egész Keleten az óhitü szlávságnak egyedüli egyházi nyelve; a katho- likus tótoknál a Hatala-Viktorin-féle tót vagy slovák nyelv, mely csak is Magyarországon az irodalom és „matica“ elfogadott nyelve. — A tót elem nagy vonalban lakik a magyarral, melyen viszonyosán beszélik a két nyelvet oly formán, hogy tiszta magyar falu felett van vegyes tót- és magyarnyelvű helység, e felett tisztán tót: csak önzéstelen és részrehajlatlan kutatások deríthetnék fel a két nyelv közül melyik bir több olvasztó erővel Gömörben. Homola tiszteletes úr közlése szerint Szkáros, Visnyó és Felfalu, eredetileg cseh telepek, az első egészen, a két utóbbi vegyesen magyarosodott el; ennek ellenében felhozhatom, hogy P. Ardó, Hosszúszó és Dobócza, tót szigetek a magyar elem közepében századoktól mai napig megtartották tót nemzetiségöket ,* és Csetnek, Betlér, Tiszolcz német telepitvényei nyom nélkül eltótosodtak. Sőt még e tekintetben az sem döntő példa, hogy a jánosi és feledi husz- sziták egészen elmagyarosodtak, kiknek test- és szellemvonásaiban különben a magyarétól elütő természet igen szembeötlő.

A szláv lakos egyöntetű testalkattal nálunk nem bir. A közép hegységben és a Rimavölgyön lakó husszíták maradékai alacsonyabb termetüek, erősek, izmosak, a testrészeknek kiváló arányosságával, barna, Röcze vidékén szőke hajjal; a magasan fekvő határhegységi völgyeket lakó tótok magas termetüek, erősen kifejlett csontvázzal, rö- videbb mell- és hosszabb hassal, aránylag nagyobb fejjel, szőke haj' színnel; ilyenek a garamiak, Redova, Nagy-Szlabos, F. Lehota, Kokova, M. Hosszúrét, Ráhó és egyéb helységek lakosai. Alantabbi völgyekben ily erős alkat mellett barna hajúak és mozgásaikban nehézkesek (Sajóvölgy); a hegyi vidékek lakói nyúlánk magasak , vékony cson- túak, szőkék, soványok, könnyen mozgékonyak; a bányákat mivelök gyakran törpébbek és satnyák. A N. Szlabos vidékbeli nők magasságra vetekednek a férfiakkal és kiválóan szépek; eszményképök kővetkező : a kissé sápadt hosszú arcz kellemes vonásaival, szép nagy kék szemeivel, klárispiros ajkak — és villogó fehér

Digitized by kjOOQle

fogakkal kitűnő ; hajuk szőke vagy barna, az öntetes karcsú testök bőre igen fehér, és nem kövérek. A csehek közül a gesztesi nők szintén szépek, kevésbbé magas termet mellett, gömbölyű piros arczczal testesebbek. A forgácsfalvi asszonyok csúnyák, és talán e miatt nagyon termékenyek: ritkán de biztos foganattal szerettetnek.

A német nemzetiséghez tartozókból csak egy sziget telepit- vény van Djbsina városában (5600); 1326-ban vándoroltak be Szászországból. Szójárásuk a régi német (plattdeutsch), melynél fogva bizonyos hangzókat felcserélnek és az r betűt sajátságosán ejtik : Hosser (Wasser), Bein (Wein), Bóld (Wald), buhin (wo hin), Peck (B&ck), Kiach (Kirche). — Tcstalkotása a dobsinai szásznak közép magasságú, jól kifejlett arányos csontvázzal; haja szőke , bajusza barkója ritka; sápadt arczán a járomcsontok kiállók, a világos szinü szemek mélyen fekvők; az egész alak kissé görnyedt, egészben sovány, de igen erős izomzatú; a kékenyre (Kobalt) való bányamivelés a nemzedék erejére és tartósságára kártékony befolyással bir, a kékenyben sok raireny (Arscnik) lévén. A hasonló alkatásu nők egészségesebb és jobb színben vannak.

A czigány nálunk is olyan, mint másutt; ő bár öntudatlanul, a tettleges bölcs: csekélyli ezt a világot, a holnappal nem gondol és készlete semmiből sincs, élvén a szentirás szavai szerént „non congre- gant in horreis, páter coelestis pascit illa“. Éhhassal henyél, vagy kéregét inkább, mintsem dolgozik ; a falu végen lakik, nyárban, ha egyebe nincsen, nagy tűz mellett vizet főz; télben nyitott kunyhóban félmeztelenül a földön szeget csinál; jobb része népzenész. A nemzetiség szerint, mely között lakik, van tót czigány cs magyar czigány, a szerint megőrzött ős nyelve is tót és magyar szavakkal kevert.

Digitized by LjOOQle

2) Népviselet.

A magyar férfi nyírott rövid vagy hátrasimitott, erősen zsírozott hosszú hajat, fiatalja divatos körhajat is visel; borotválkozik, rendesen csak bajuszát hagyja meg, mely néha haja színének daczára, szőke; nyárban székiben szalmakalapot, vagy különben nemez csárdáskalapot és kucsmát hord; ing és gatya, hozzá adván gyakran posz- tómellényt és fekete nyakkendőt, legszokottabb öltözéke ; a csizma ál landó láböltö; a palócz többnyire mezitláb jár, a csizmát mint illemi mhaczikket ünnepiesb menetelre magával viszi ugyan mind a két nem, de azt csak a megállapodási helyen ölti fel; hidegebb évszakban vá- szony, vagy posztónadrágot, báránybör mellényt, fehér szűrt vagy csuhát hord, melynek alól kötött ujja — a csuhúj — a tarisznyát pótolja; Rimaszécs vidékén szürke vagy fekete fürtös gubát, és bundát visel. Az asszonyok kontyba kötött haj felett tarka vagy fehér fökendöt, magyar fekete fejkötőt ünnep napokon csak a fiatalabb nők viselnek; a többi ruhakellékek az ing váll, sujtásos vagy pitykés mellény (bruszli), sötétszinü szoknya és kötény, posztó kabát és rövid ködmön. Igen tel- szős a magyar parasztok — mód szerinti — ünnepi öltözéke a férfiaknál : perge kalap szalaggal, struez-, páva-, túzoktollal, árvaleány hajjal, vagy virágbokrétával ékesítve; selyem nyakkendő; bő gyólcs- ing; ólomgombos mellény; zsinóros fekete, kék vagy barna dolmány és nadrág; sarkantyús kordováncsizma; rózsák és tulipánokkal kivarrott fehér szűr. A nőknél: arany vagy ezüst fokötő, fekete csipkével, bolti virágkoszorúval, cs nehéz széles selyemszalaggal diszítve; virágos selyem vagy kivarrott kis tülkendö és nagy szemű fehér álgyöngyök a nyakon; átlátszó szalagcsokros ingváll; zsalyi (sál) veres, virágos nagy kázmérkendö; zsinóros mellény; rövid gyapjuszoknya arany vagy ezüst csipkével, pántlikával felckesítve; veres, selyem vagy átlátszó fehér kötény; hegyes sarkú kordovány csizma; zsinóros fekete posztózeke, vagy rókaprémes zsinórral, bojttal és rézgombokkal czifrá- zott mente, mely ruhatárának fő kincse. (Lenner M.)

A tót férfi hosszú, hátratolt hajjal jár; egészen borotválja állát, legfeljebb nyirott kis bajuszt és kevés barkót hagy meg; fejét igen terjedelmes, szélben felhajtott karimáju, középen sekély, gömbölyű búbú kerekkalappal fedi, mely oly nagy, hogy napfény és eső ellen törzsének haránt köriméjét egészen takarja, és hegyi tanyákon vizedényül is szol**gál, mennyiben a felső felületébe merített forrásvíz bő mennyisége egy szénagy üj tő vagy nyájat őrző egész társaság szomját elégíti ki. Télben bárány sipkát is visel. Ing és gatya, csizma vagy bocskor és irhaöv (tüszö, opaszok), ezekfelett gyakran rézgorabos posztóméi lény, rendes nyári öltözéke; az ing oly rövid, hogy hón alatt csak 2—3 hüvelyknyi hosszú, mert ez alatt törzsét a lábnyi széles, elöl több fényes sárgarézcsattal fűzött irha öv fedi, mely terjedékes tárczát helyettesit; a bocskort, melyet ügyesen feltekert szijjal a**

Digitized by Google

lábszárhoz csatolnak, a hegyi lakosok szélűben hordják; általjában a tót ritkábban jár mezitláb mint a magyar, de gyakrabban meztelen nyakkal: a fekete gyapot nyakkendő nélkülözhetöbb. Téli öltönyei: szűr posztóból készült magyar szabású fehér nadrág, báránybör mellény, hosszú fehér szűr (sirica, szurovica), vagy hosszú ködmön. A hegyi lakosok meredek járás kelésüknél ily nehéz felöltöt nem viselhetnek, itt a térdig érő fehér, ritkán barna szűr posztóból készült gallérnélküli zubbony (kabanica) van divatban, néha a legcsikorgóbb időben is csak derékig érő. — Az asszonyok állandóan hordják a czérnából kötött fehér fökötőt; azt a fejhez szorosan fűzni szeretik, ez okból sok helyütt esküvő után a menyasszony hosszú haját le is nyírják; ha illemmel kell megjelenniük, a fejkötö fölé színes vagy fehér nagy kendőt kötnek; Ujvásár és Röcze vidékén ekkor is a taréjos fekete vagy fehér fökötö marad a fejdisz; a kontyot némely vidéken (Ispánmezö) szalaggal takart huzalkosárkába (kvosik) foglalják, másutt az úgy nevezett ki k á b a. Ez husszita fej-ék, mely nyitott legyező vagy pávafarkalakban hátul a fej felett emelkedik, váza faabroncsból áll és fehér patyolatkendövei ránczosan bevonva homlok körül a kontyhoz köttetik; divatja már szünöfélben van, még csak a vénasszonyok hordják, megyénkben egyedül Valykón, és a szomszéd Nógrád, Csehbrezó, Poltár, Kánó és Berzencze helységeiben. Továbbá ingváll felett színes tarka derékot, télben áttört rézcsatokkal kapcsolt, térdig lenyúló posztó — vagy ködmönzekét viselnek 5 a hegyek között igen jellemző fekérfekete sávos szörkötény használata van elterjedve, melyet kender- és gyapjúból maguk készítenek. Szók nyájok sötétszinü vagy egészen fehér vászonykelméből; láböltöül pedig csizma, télben gyakran fehér botos szolgál.

A dobsinai s z á s z o k télben és ünnepkor sötétszinü posztóból készült magyar nadrágot, dolmányt és széles karimájú tót kalapot, útban felső öltönyül csurapét és bundát viselnek; nyárban ing-gatyában s csizma helyett gyakran faczipőben járnak. Minthogy a férfiak legnagyobb része bányász, van mindegyikének a selmeczihez hasonló bá- nyászegyenruhája is. A n ö k a fejidomhoz erősen feszített káposztalevél alakú likacsos fehér fökötöcskét viselnek, melynek kedvéért a menyasszony legszebb haját is kénytelen feláldozni, ezt mindenkor fö- nyitják; a nagy fejkendő és egyéb ruhájok is sötétszinii kelmékből készül ; gyapottal vagy bárónygereznával bélelt posztózekét is viselnek.

3) T á p l á l k o z á s.

A köznép élelme túlnyomólag növényi, a hús és szalonna élvezete a megye alsó felében és a felsőnek völgyeiben lakó vagyonosabb lakosoknál gyakoribb : a hegyi lakos néha félévig sem jut húshoz. A miatyánkos fbeledel a rozskenyér; a magyar gazdasszony szükség esetében kukoriczalisztből is készít kenyeret, melyet, hogy sütés alatt ösz- szetartson, rozskésztával

Digitized by Google

szokott bekenni; a zabkenyér, mióta a silányabb vidékekre is bevitték a tavaszi rozs' termesztését, már a hegyi lakosoknál is ritkább, kiknek azonban a rozskenyér is csak zabliszttel vegyitve jó izü. A kenyeren kivül a magyarnak legszokottabb eledele nyárban: saláta-sóska főzve; „fehérlé" étl, mely sós, tejjel savóval vegyített forró vizből és aprított kenyérből áll ; gyűrött tészta szárazon tehéntúróval vagy főtt levében kevés tejjel zsir helyett; aratáskor füstölt disznóhús. Télben: sült tök (úri, néha disznótők is, hogy sok ne fogyjon) kenyérrel, burgonya, káposzta, főzelék; ünnepkor marha, lúd és tyúkhús, ezek inkább főzve, és a sokféle kalács. Étkezéskor csak az öregebb férfiak ülnek az asztal körül, a család többi tagja ettől bizonyos távolságban érintkezik a gőzölgő tállal. — A felső tót vidéknek a burgonya annyira foeledele, hogy például a garamiak néha évszakon át kenyeret nem sütnek , egész nap a burgonya járja, böjtben reá öntött forró káposztalével; a parasztnö ilyenkor csak néha süt forró hamuban egy-egy pogácsát, — főzelék itt csak a jobb módúaknái találtatik ; legszokottabb lé a „fucska"u rozs- vagy kukori- cza liszt leöntve forró vízzel, kevés tejjel vagy zsírral habarva, hasonló sokban a magyar „fehérlé"uhez; őszkor a besózott juhhús és túró, télen disznóhús, aratáskor aludttej az élelmi sorozat. A juhász és bojtárféle hegyi lakosok fél éven át szintén csak kenyeren és savanyú juhsavón élnek. A bányászok főeledele egész éven át a burgonya- és rozslisztből készült felvert haluska, melyet a hegyi karámban maguk , búst csak odahaza esznek. — Főfényüzési ital nemzetiségi kivétel nélkül a pálinka; a magyar is napszámmunkánál abból álló „áldom á- sát"w — háromszor napjában —- bére igen lényeges részének tartja, reggelen kivül azonban a bornak elsőséget adna. Minden férfi lakosnak főélvezési szenvedélye a dohányzás, dohány híjában a bagózás. A tótnak, különösen a garaminak jellemző modora van a pipatöltésnél: vágott dohányát markában rnegköpi, öszvegyúrja, ezzel töltött makra pipáját a tüzbe teszi, — útban e czélra maroknyi szalmát gyújt meg — és mikor a dohány jól átmelegedve forrni kezd, leve néha a csutora végén is szortyog, akkor gyújt rá és boldogító érzéssel kezdi meg a dohány pöfékelését; igy a dohány igen csípős, s kábitóbb lesz és lassan ferken.

4) Lakházak.

A megye alsóbb magyar vidékein a régibb házak fából, néhol paticsból is vannak építve; az újabb házak itt, úgy mint a megye közép harmadán lévő helységekben, legtöbbnyire cseréppel fedett vályog-, kő- és téglából, a felső vidéken, a hegyeken fazsindely tetővel, tisztán fából építvék. A szilárdabb anyagú újabb épít vényeket kivéve, a parasztházak mind kéménynélküliek. A ház belső felosztása mindenütt egy minta szerint van berendezve: a pitvarból egyfelől nyilik a tágas lakószoba, másfelől a sötét kamara szelelö lyukkal ellátva. A lakszobának negyedrészét a koczka alakú, 4—5 láb magas kemencze foglalja el, magyaroknál a „búbos", mely fülesre és

Digitized by Google

kenyérsütésre hasz- náltatik; előtte van közvetlen összeköttetésben a kandalló, a főzés és világítás helye padranyiló kürtőjével, mely a két tüzelő hely füstjét a padba viszi fel. A hegyekben láttam még a kemencze belső szögletéhez egy kissé magasabb kandallót ragasztva, mely fenyő és egyéb szárított forgács benne való égetésével egyedül a világításra használtatik, midőn a nagyobb kürtő alatt a tüzelésre többé szükség nincsen. E szobában a mestergerenda régi felírásaival ritkán hibázik; ezt a magyar vidéken a középen egy fenálló támoszlop is, a „boldog any au tartja, melynek faszögeiröl lógnak: a szűr, tarisznya, lószerszámok és egyebek ; a szobában szokta a palócz gazdasszony aprómarháit, sőt mala- ezos koczáját is megetetni, de elhajtás után tisztára sepri a szobát. A felvidéken azonkívül, hogy sokan lakják a szobát, tyúkokat, sertést, uj- don ellett borjút is befogadnak társaságukba; a kemencze körül szárad a mosott ruha, mesterségeknél a nyers agyagedény, kosarak, fa- eszközök ; néha még a hordóra vert káposzta is ott kél és savanyodik. Adjuk hozzá még a szobának gyakori füstjét, koromszagát, a szellőztetés absolut mellőzését, a talajnak nedves agyagvoltát, a faépületnek nedvszívó természetét, abban a büdös „acanthia lectucaríaw"nak köny- nyü befészkelését és szaporodását, a szénsavgőznek a kürtő időnek előtti bedugásától származott elterjedését: akkor lehet képzeletünk a szobai légnek egészségtelen voltáról, melynek itt a lakos többé-ke- vésbbé ki van téve. A Garamon az ágytól eltiltott vének alszanak a kemenezén, kik a papnak már ágybért sem fizetnek; a fiatalok a sötét

Digitized by Google

kamrában hálnak, mely a család ruha- és éléstára, hova duna alá néha a beteget is helyezik. A lakszoba ajtaja kívülről egy kis lyukon le- fiiggö zsinórral emelhető facsap pantóval vagy eső násfával záródik; lakatra csak a pitvar ajtaját csukják, ha üresen marad a lak. A házak egyéb gazdasági részei: az ólak, pajta, félszer, csűr, hátrább, leggyakrabban fábúl épitvéK. A lakházzal átellenben itt-ott a tűzbiztos ham bár vagy magtár áll.

Ha egy csupa kéménynélküli faházakból álló és fazsindelylyel fedett hegyvidéki helységhez közeledünk, ***melyben tehát hibáznak a*** vidám fehér falak, a sugár kéményekből ***emelkedő*** kék íiistoszlopok és többnyire a gyümölcsösök szép zöld lombjai is, akkor az ily házhalmaznak fakó színe és a széles háztetőkön elterjedt füstlepel szomorú, lehangoló benyomást eszközöl reánk; és gondolkozásunkat önkényt a könnyen eshető tűzvész rombolásaira és annak fürkészésére irányozza, mi lehet oka és haszna a kémények hiányának ? És valóban a lakost folyvást éberségben tartja annak tudata, hogy tűz által laka és épületei földig leéghetnek ; ezért tüzelő helyére nagyon vigyáz: nagy szélben tüzet nem rak, vagy a felett a ház lakóiból egyet őrködni hágj'; ez ébersége felmenti őt a tűzkár elleni biztosítástól, mely ily vidékeken eddig igen kis mértékben vétetett igénybe, mert tudja, hogy tűzvész náluk a legritkább szerencsétlenség; Sumjácznak legvénebbjei sem emlékeznek házégésre. Ha pedig a kémény hiányának okát kérdezzük tőle, azt nem tudja megmondani, csak azzal válaszol, hogy sok költségbe kerülne, és hogy itt nem szokás másként épiteni. Szerintem e régi szokásnak oka a fűtés rendszerében és a tűzhely architectúrájá- ban rejlik. Konyháinkban a kéménynek két-három falalapja van, mely biztosan tartja meg a ráépített kéményt; ezen lakoknál pedig mélyen a szoba közepe felé esik be a tűzhely, mely egy kémény ráépítésére gyenge, nem biztos, nem alkalmatos, más modorban csakugyan költséges ; lehet ezenkívül, hogy a tető fölé kinyíló hosszú kémény erős lég- huzásával igen kihütené a lakot, és ebbe erős szelek idejében tömegesebben lökné vissza a füstöt, mint a szél hatását gátló tető alatt nyiló mostani kürtőnél. Meg kell még jegyeznem , hogy a kürtőnek pa nyílása, a szobában függő zsinór kezelése által sarkonhajló fedővel zá- rathatik; az alsó vidéki magyarok azt egy póznára tüzöttt és rongyokkal kötött kóczcsomóval dugják be. A pad tehát a ház füstgazome- terje, melyben húst és szalonnát füstölnek, szuszékokban gabnanemüt tartanak ; az egész egy lomtár, melynek szarufakötéseire néhol ösztö- rün még a tyúkok szálnak fel hálás végett, és melyből a füst zsindelyréseken át szabadul ki.

5) .Ész, érzelem, mi vei ts ég.

Valamely népfaj csak ott szemlélhető észjárási és érzelmi sajátságában, hol tisztán, idegen fajelemek nélkül nagy kiterjedésben és tömegben lakik. Gömörben, miként némely szójárások, úgy az erkölcsök eredeti jellege is többé kevésbé elmosódott. Eltérő fajoknál a helyzet egységéből támadt közös vonások kevervék azokkal, melyek a faj jegeczalakját sajátlag bélyegzik. Rajzunk e

Digitized by kjOOQ le

legnehezebb töredékét hizelgés és kímélet nélkül adjuk, egyéni nézetképen úgy, miként azt mi és tudósítóink valóban észleltük.

A gömöri magyar eszes, leleményes és ügyes; az állami és hatósági felsőbbség tekintélyét elismeri és tiszteli; erkölcsisége és vallásossága jó, különösen a nők mély vallásossággal áj tatosak ; szeret másoktól tanácsot kérni, de maga eszén jár (barkó) ; a munka nem kedvelt foglalkozása, jól dolgozni másnak még pénzért sem szokott (palócz); szereti függetlenségét, de azt nem egész jellemével védi , nem mindég őszinte, a barkó gyakran ravasz; igen bátor, de néha gyávaságot is követ el (Sajó és Szárazvölgy); a palócz miveit ember irányában alázatos, háta megett kigúnyolja; a sajómelléki tiszteletet mutat, de maga körében kikel az úri rend ellen; háztartásában, viseletében szereti a tisztaságot és rendet. Az Erdőhát és Alinágy vidékén juhász kondás ellop ugyan távolabb határokban egypár juhot, sertést és nyájai közé összevissza keveri, de a lakosság zöme sem ily lopásra, sem rablásra nem vetemedik, legfeljebb marháival a mezei rendőrségi szabályt sérti, vagy éjjeli marhaörzéskor a kukoriczást, gyümölcsöst csoportosan fosztogatja, nem élelmi fogyatkozásból, hanem pajzánság- ból és megrögzött szokásból; ilyenkor az ifjak tömegéhez a vénebbek is csatlakoznak a faluból. Kedélyét illetőleg a gömöri magyar komoly, de poharak között igen vidám, élezés és közlékeny lesz; régi rejtett boszúját kitárja és verekedésre csiklandós hajlama támad. Mások kifogni örül (barkó); jótékonyságra, könyörületre nyitott kebellel bir; szenvedélyének hatalma erős, ki ínye szerént beszélni tud — szájbös belátása ellenére is rósz tettre ráveheti. A paráznaság itt-ott színre lép, mióta az ujonezozás rendszere a jókoribb házasodásnak korlátot szab. A szabadságos katonák leginkább rontják az erkölcsöt. Mivelt- sége, helyzetéhez képest, egy résznek elég jó; irni, olvasni mindenütt taníttatik, de a mezei munka, a vasárnapi iskolák hiányos volta, a marhaörzés időigénye, az öregebbek tudatlan példája miatt sokan elfeledik azon keveset, a mit tanultak; a palócz pénzt gyermekének

könyvre nem szívesen ád; tudtommal lapokat megyénkben a magyar nép nem olvas; a nők szeretnek könyvből imádkozni. A Rimaszombat és Serke vidékbeli magyar lakosokat Csesznok ur, orvostársain, igy jellemzi: „Majd mind tud irni, olvasni; gondolkozni szeret; természetes okoskodása helyes; jelleme szilárd, nyíltszívű, őszinte, bátor, nem hágy magán kifogni, a függetlenséget, szabadságot és hazát nemcsak szereti, hanem érte áldozni is kész ; gyakran költői tehetséggel bir.“ Ez correct magyar schema! lel kémből szeretném, hogy e fény való legyen és árny nélkül!

A tót fogékony eszű, értelmes, szorgalmas, vállalkozó szellemű ; öröklött házi és iparczikkeit ügyesen végzi; alázatos, engedelmes, de hát megett makacs; a tettetés kiváló tulajdona. Kedélye vidám, közlékeny, ivás közben veszekedő, a babonának hisz, és előítéletes. Erkölcsös, vallásos; ruházatában tiszta, főkép a nő; a pálinkával való visszaélés sokaknál

Digitized by Google

tunyaságot, házi rendetlenséget okoz, jellemüket erkölcsteleníti. Miveltsége a legnagyobb résznek azon színvonalon alól van, melyre szüksége volna; irás-, olvasásra, hittan és egyébre taníttatnak ; kik keresetmódjuk végett sokfelé utaznak, élettapasztalattal bírnak. Vannak vidékek és helységek, melyek kiválóbb jó vagy rósz tulajdonokkal jellemzik magukat: legmiveltebbek a köviek és uj vásáriak ; őszinték a rokfalvi és gacsalkiak ; némely tájak asszonyainak paráznaságáról suttognak az emberek, és c hibát férjeik gyakori és hosszas távollétökkel okadatolják; érdekes adat, hogy e hiba alól a szép gesztesi nőket sem mentik; a r. ujfalusiak és sebespatakiak hazugok, ravaszok; a nagy-szlabosiak kiváló rendes életűek, tiszták és gondosak; a pétermán- és hankovaiak ügyetlenek.

A dobsinai s z á s z jó természetes észszel bir, a gazdag város gondos intézkedésénél fogva minden ott született lakos irni, olvasni tud; nemzetiségéhez hévvel ragaszkodik, de tüzes magyar hazafi, hónáért szívesen áldoz ; nyilt, szilárd jellemű, önfejű, függetlenségét védi, igen erkölcsös, vallásos, szorgalmas és mértékletes, a nepotismusra nézve a türelmetlenségig összetartó, a „Stodtskind“nek (bennszülöttnek) mindenben előnye van.

nagy magaslatokban is fekszenek; ezen körülmény sajátságossá teszi a mezei gazdálkodás vitelét, és jellemző bélyeget kölcsönöz a családi életnek. Ily hegyi birtokon van egy faépület „stodola“ (csűr), mely a gazdasági épületeket helyettesíti; ide gyűjti szüleségét a gazda; itt csépeli gabonáját; itt legel, telel szavasmarhája egész éven át, hogy trágyáját helyben használhassa fel; kaszálás- és aratáskor a család itt tanyáz, télen annak egykét tagja, mikor szánon viszi le innét kellő vagy felesleges takarmányát falusi lakához. így a ház és „Stodoia“ között folytonos a közlekedés, ez által a patriarchális életmód némileg vándor színezetet is nyer. — A megye alsóbb felén lakó magyarság mezei gazdasága után javítja anyagi helyzetét; azonkívül a sófuvar, fazék-, deszka-, hordókereskedés, és a két évtizedtől megnyitott kÖszén- bányák, az ozd-nádasdi vasgyári telepítvények jutalmazó keresetet nyújtanak számára. Az ajnácsköiek szölömivelésből élnek. — Az ipar Gömör megyének hegyesvölgyes részében honol: a bányászat, vaster- melés és ezekkel összeköttetésben a pagonyfavágás és szénégetés ; itt vannak az üveghuták, papír- és számtalan fürészmalmok, fazekas ke- menczék; a fa-, vaskő-, szén-, deszka, lécz-, nyers, kovácsolt vagy hengerezett vasnak fuvarozása sürü közlekedéssel vidám élénkséget kölcsönöz még a lakatlanabb erdős hegyvidéknek is és szép keresetet ád a zordonabb éghajlat lakóinak. E tekintetben a Garam vidéke különös előnyben részesül; Koburg herczeg erdei és vasgyári pénztára évenként 140 ezer o. é. forintot fizet ki a gyári, erdei és fuvaros munkásainak, melyből egy garami helységre átlagosan 20 ezer forint esik ; pedig Polomka azonkívül sertésekkel is kereskedik, melyeket Sáros, Ung, Mármaros vidékéről Zólyomnak hajt; a többi helység sok káposztát termeszt eladásra, fiatal marhát vásárol, azt a havasi terjedelmes legelőkön felneveli és nyereséggel eladja. Másutt azonban hitványabb is, nehezebb is a kereset: a kokovai hegyben találkoztam egy szegény deszkafuvarossal, ki késő éjben vánszorgott elcsigázott két marhájával a meredek fenyveseken falujába, és egész napi fáradságáért tiz váltó garasnyi tiszta hasznot bizonyított. Más hegyi lakosok télen orsó, guzsaly, fakanál, tál, teknő, kosár, seprő, pokrócz, fehér halinaposztó (Tiszolcz), szőrkeztyü (Ratkó, Szuha) készítésével foglalkoznak ; a nők vászonynemiiekkel nemcsak a családot látják el, de a felesleggel — pénzzé fordítván azt — gyermekeiket ruházzák; számos munkás aratáskor az alföldre vonul és egy évi gabnakészletet hoz családjának. A fentebbi gyártmányokkal az illetők, cserépkészitmé- nyeikkel a fazekasok, üvegtábláikkal a vándor ablakosok (Murány- liuta), a sonkolyt kereső barkácsolók (Rosnyó, Gesztes vidéke) alföl-

Digitized by Goosle

gr - a

dünket minden irányban bejárják, hazulról néha félévig is elmaradnak. Annyiféle életmód természetesen neveli az élelmességet, ügyességet, mivelödést, jólétet; de a test épségére és az erkölcs mivoltára is sokféle befolyással van. Gömör megye egyike a legforgalmasabb megyéinknek,

melynek tót lakossága folytonos és organikus életkapocscsal szövetkezik honunk magyar vidékeivel; a magyar nyelvet beszéli • öntapasztalásból ismeri a hazát, mely neki mindent ád, mit szorgalma kiérdemel; melyet ö egész valójával szeret, s védelmére ha kell, szívesen áldozza életét is.

7) Társadalmi élet.

iülr A Dépélet azon közünnepi és családilag eseményes szakait említ- Í me?' " ^ Vá,Óbb 8Z°kásokban nyilvánulnak; szintúgy a jótékonyság. intézkedéseket is megemlítjük.

. . . . ^ keresztelés a magyar vidéken többnyire vendég nélkül igen csendesen tartatik; a komaasszony egy hétig vendégli a evern-tsfitáf5 legfel'ebbr vMékÍ r°konok >önnek később és tartják meg a Puttót vagy posztnkot, és egy éjjel után visszautaznak. A tót laoso n ez már zajosabb, nagy számú vendégek jelenlétében két na- . r > 80 etel éa pálinka, a Gurumon nagy keresztelésnél 300 !'?Ze 1S,. ef e'; a gyermekigyast mézes-czukros pálinkával kinálgat- jak a jókedvű komaasszonyok ; Röcze vidékén az ital költsége a ven- ,t 6tl ' ^^kpatakán minden részt vevő két krajczárt fizet a gazdának. J

.. ^a ka d a l o m mindenütt nagy mulatság, lakomával z e n e - s n^ZC^ 8 ^ZI a szertartásokkal van egybekötve. Az egybekelés ad- t' '\r. r? arsan£ban csoportosan, azaz több párnál egyszerre tör- 611 , * * araöíon lakadalmi hónap az először házasulókra csak no- vem er; a múlt éviben egyik egyházban három izre 21 pár eskette- min<^en eSyes menyegző eltart 4—7 napig — másutt rö- V1 e E l e h e t mondani, hogy itt nov gyen vögyön lakadalom" van. A m a g y a r vidéken jobblétüeknél í..61^ »? a k a s s a l (^jegyzési lakomával) kezdődik a vígasság; es- uvő e őtt némely helyütt a menyasszony házánál mulatnak; az oltárnál esküvő alatt *helyenként* a pap is versekben köszöntetik fel (Sz. Si- mony) • esküvő után következik a n a g y h é r é s z , a vőlegény lakánál 2-3 *napig;menny asszony i* ajándék fejében tányéron p togetnek ; a tánczvigalom néha egy jó barát házánál tartatik: ételben, italban csak a meghívott vendégek részesülnek; némelyeket esküvö-

Digitized by Google

röl visszajövetelben az útczáról erőszakkal is bekérnek; kit a meghívásból kihágy, ettől ne várja, hogy hasonló alkalommal általa meghi- vassék; egy-két czigány, ha irgalmatlan nyirettyüs is, nem hibázhatik. Hat hét múlva a menyasszony szülői kalácsokkal rakottan jönnek az új házasokhoz, ekkor tartják a k i s h é r é s z t (palócz.) — A tót vidéken a házasítás eszméjét a szülék kezdeményezik (Ochtina vidéke) ; ha a fiú a választásba beléegyezik, estve női posták eszközük a két család között fejlődő házassági ügyre nézve a megállapodást; ezt követi a fin és szülei által tett látogatás a leány családjánál, hol megven- dcgeltetnek; máskor a leány szülői viszonozzák a látogatást, de leányuk nélkül, ezek is megvendégeltetnek. A kézfogó sokak jelenlétében estve 9 óra tájban történik; a kérő szentirási idézetekkel felczif- rázott mondókával lép fel; a kiadó válasza is hasonló Esküvő előtti estén felczifrázott lovas- vagy ökrösszekerén viszik a vőlegény roko - nai és nyoszolyólányok is a menyasszony hozományát a vőlegény házához ; az esküvőre gyalog mennek, Oláhpataka vidékén a mennyasz szony szintén

csak mindennapi ruhájában azon előítéletes okból, hogy halála esetében szülői vissza ne kívánják ruháit a vőlegénytől. A templomból kilépő menyasszonyt a leányok körülveszik, jegygyűrűjét kérik; ki azt szerencsés megkapni, azon át pálinkát iszik, és vak hiedelmében biztos, hogy egy év alatt ö is menyasszony lesz (Garami.) Esküvő után mindegyik fél elébb még haza megy; csak ekkor indul a vőlegény virágosán bokrétázva szekéren , ének-zene között vendégeivel mennyasszonyáért; de ez padra búvik előle és pelyheket eresztget onnét kíséretére; végre is parancsa alá kerül. A vőlegény házánál annak anyja, vagy, ha ez életben nincsen , annak legközelebbi nőrokona szívélyes üdvözlöttel fogadja a menyasszonyt, és mézbemártott újjal keresztet fest homlokára (Garam.); a menyasszony néhol kenyeret és sót hint a ház fedelére, hogy a háznál e czikkek soha ne hibázzanak. A fökötő feltételt dicsmondatok között a legtekintélyesebb nő teszi meg; az ebédnél az új pár elöl ül, és szükséges, hogy szemérmetességből mitsem egyék-igyék a különben annál többet evő-ivó vendégek szemei előtt. Az ételköltséget a lakadalmaknál az egész vendégkoszorú közösen viseli (Sajó, Itöcze völgye); másutt ételt és pálinkát küldenek ajándékba a meghívottak, ez okból sokakat szeretnek meghivni (Ti- szólcz vidéke). A Garamion egy lakadalomnál rendesen 400, de 1400 itezc pálinka is elfogy.

Ha halott van a háznál, a gazda megszüntet minden munkát, marháját nem fogja be; a hullát a lakószobában terítik ki, hol azonban főznek, esznek mint máskor; a rokonok s szomszédok virrasztónak a

Digitized by Google

halottnál és vendégeskednek; másutt nappal szent énekkel ájtatoskod- nak körüle (Garam.), sőt a tehetösbek e czélra kántort is meghívnak é® éjjel nem virraszt&nak (Palócz vidék). Temetés alatt a koporsó a pitvarban tétetik le, és midőn szertartás végeztével onnan kihozzák, azt háromszor a küszöbhöz ütik, hogy a halott többé vissza ne térjen (Oláhpatak). Dicsérni szokták azon nőt, ki szépen tud a koporsó feleit sirni, az az ki zokogásai között jól tudja elénekelni az elhaltnak élet- beni becsét, a nagy veszteséget, és jövőre siralmas hiányát. — A t o r röviden, csendesen tartatik; a magyarságnál a rokonok, szomszédok hoznak öszve étnemüeket (Sz. Simony); a tót vidéken a megszomorodott család vendégel kenyér és pálinkával.

Az e g y h á z n a p is (búcsú), tót vidéken „ho s z t i n a“ (felszentelési emlékünnep az evangélikusoknál), ájtatosságon kívül a nép társadalmi élményei közé tartozik, melyen a lakoma, zene, táncz nem hibáznak. Kedélyes különösen a jelenet, midőn az alsóbb megyevidéki magyarok (palócz) ily napra tova lakó rokonaikhoz utaznak. A család felkerekedik; a mákos, turós, tejes kalácscsal megrakott nagy vászonytarisznyát az erősebbek vállaira akasztja a gazdasszony; mindennel felkészülve, ünnepies öltözékben, de mezítláb útnak indul. Megérkezvén a rokonoknál szives kölcsönös üdvözlések után, felkérés nélkül első gondja a ház asszonyának a szép fehér tarisznyák terhes tartalmát^ mint kétségtelen illetőségét átvenni. Isteni tisztelet után a csendes ház zajos elevenség színhelyévé lesz; sütés-főzés körül a nők sürög- nek; a. férfiak összeülve újdonságaikat, a gazdaság és idöjárat esélyeit beszélik el egymásnak, a nehéz idők felett panaszkodnak és jobb jövővel kecsegtetik egymást A mulatságnak kedélyes része a vidám közebeddel bevégződik ; mert ily napon mindenféle vidéki nép gyűl össze a faluban és lakoma után az italtól felhcvült fiatalok gyakran Összeverekednek; többnyire liivatlan rakonczátlanok keresnek erre ürügy öt vagy borozás közben a korcsmában, vagy házakhoz is ily szándékkal betolakodnak; igy nemcsak öklözésre, de botra, karóra, fokosra is kerül a sor, süt néha a bicska is szerepel; az öregebb férfiak pedig ily vendégségeknél rendesen leittasodnak és harmad *ÍIG-* gyednapra vergődnek haza. — Az u t o l s ó f a r s a n g o t *vagy* kocsmában ünnepük, vagy a fiatalok közös költségen egyik másik háznál rendeznek lakoma- s tánczvigalmat (magyar részen); egyébkor a táncz és dalolás a fiatalság szokott mulatsága; a palóczvidéken a leányok mély-, a tót leányok magas hanggal bírnak, a magyar vidéken szépen dalolnak. A barkóságban a legények mulatságai közé tartozik a „m a n-
c s u z á s“, melynél két ellentábor botokkal egymás ellenében fatekét gurít. — A dobsinai szászoknál pünkösd másod napján v á j n á r t e s t ü l e t i (bányászi) ü n n e p tartatik; a vájnárok ismert jelmezökben elöljáróikkal zászlójok és felczifrázott jelvényük alá sorakozván, az egyházba mennek;

Digitized by v^ooQle

hálaadás után nagy tanácskozmány van az atyamesternél (Brudervater), melynek tárgyai: pénztári számadás, atyamester választása és ilyfélék, mint czéheknél; a pénz begyül tagsági évi díjakból, büntetési pénzekből és temetési parádék illetményéből; határozott díja van annak, ha a bányászi testület díszegyenruhában (24 ember) a temetésre meghivatik. Tanácskozmány utáni délután a testület ládáját zeneszó mellett az utczákon körülhordja; e közben az előkelőbbek zenével tiszteltetnek meg, kik ezt a láda számára pénzbeli ajándékkal viszonozzák; az igy gyűjtött pénzt és többet az idősebbek és atyamester házánál, az ifjak a fiumester (Knechtenvater) vezetése alatt a korcsmában zene táncz mellett ellakmározzák. — A v a s g y á r o s o k n a k is van ilyféle ünnepjök áldozó csütörtökön; tisztjeiknek májűsfákat tűznek házuk elé, és vasat is hoznak ajándékba, melyért ők egykét hordó bort kapnak.

Az illemnek, a becsületnek hamis felfogása, és a legyözhetlen álszégyen oka annak, hogy népünk a sokféle hagyományos ünnep és családi szertartások alkalmával takarékos és mértéket tartó nem tud lenni; szegénységét, a hol van, számba nem véve, inkább adósságba veri magát, sem hogy azokról, habár csak esetlegenként is, lemondjon. Különösen lehangoló hatással van sorsára a pályiukaivásnak félelmes elterjedése; dr. Mauks Károly ár szerint Sumjáczon (1960 lakos) egy éven 70,000 iteze pályinka fogyott el; dr. Marczell János úr szerént Röczén (2100 lakos) évenként ezer akó méretik ki. A legnagyobb méltánylattal kell ez okból felemlítenünk Telgárd erélyes lelkészét és biráját, kik a népet ezen visszaélések lemondására tudták birni; itt most a keresztelésnél csak a keresztszülék jelennek meg, kik rövid reggelizcs után eltávozni kötelesek; a lakadalmat csak egy napig szabad tartani, a tor pedig egészen eltöröltetett: ki ezen, maguk között szabott, rend ellen vétkezik, büntetésül 10 o. é. forintot fizet a község pénztárába. így míg más helységek eladósodnak, Telgárd vagyo- nilag gyarapszik.

A társadalmi élet szenvedéseinek enyhítésére nálunk is működik a szeretet és künyörülct testületi j ó t é k o n y s á g a ; bár mind az, mit e humanistikus téren felmutathatunk, nagyon kevés és szegényes. A Rimaszombatban lévő, még zsenge kezdetű m e g y e i k ó r h á z o n kivül a városokban a g g y á m o l d á k vannak (kórházaknak, ispotályoknak is neveztetnek), melyekben elöregedett vagy munkatehetet-
len szegények kapnak menedéket; a városok rendesen adnak lakot és ftitóst; a többi szükségletet pótolják a csekély alapítványok kamatjai, büntetési, adakozási pénzek, az intézeti tagok kéregetése; a maradó hijányt végre is a városi pénztár fedezi.

R i m a s z o m b a t n a k van egy gyámoldája 20 egyénre 6834 írt 59 kr. alapitványi tökével.

R ő c z é n 4 ágyra 320 forintnyi alapítvánnyal; fe város különben sok jótéteményben részesíti lakosait; ezekért a[illegible]is fizeti; a

szükségben lévöket felsegíti; közintézeteket feltart; mindennemű fát lakosainak potom áron ád.

Rosnyón van kath. agggyámolda 12 szegényre 2535 frt; evang. agggyámolda 6 aggottra 1150 frt. alapítvánnyal. Ezeken kivül van egy szegények pénztára, ennek 7622 frt 46 kr. tökéjét a városi hatóság kezeli, kamatjaiból hetenként 20 —30 —40 krajczárral segédkezik számos szükölködöknek, és az elhalt szegényeket temetteti. Egy leendő rosnyói közkórházra néhai megyei főorvos Kósa Károly és neje Mihalovics Alojzia 12,000 ezüst forintot hagyományoztak oly intézkedéssel, hogy e töke kamatjai által növekedjék azon öszveggé, mely a 12 ággyal és kellő személyzettel ellátott intézet életbe léptetésére elegendő leend: ezen eredeti töke, a már e czélra megvett házon és helyiségén kivül, jelenleg már 23,000 o. é. forintot tészen. Ugyan a fentebbi kegyes alapítók egy rosnyói árvaintézetro szintén 12,000 ezüst forintot hagyományoztak; ennek kamatjait azonban végrendeletileg a még életben lévő rokonok halálukig élvezendik.

Dobsinán a 6 egyénre szánt agggyámoldának nincsen ugyan tökéje, de azt a lakosok könyöre és a községi hatóság segélye pótolja. E város is szerencsés anyagi helyzeténél fogva lakosainak jólétére, bőkezű intézkedésével, jótékonyságával — mint aránylag más város alig az országban — sokat áldoz; a közintézetek fel tartásán kivül (ezek között az 1853-ik évben 20,000 forintnyi alapítvánnyal életbeléptetett kis d*e dóvó intézet kiemelendő), a polgároktól városi adót nem szed; tüzkárelleni biztosításuk dijának felét maga fizeti; azoknak fa és egyéb építkezési anyagokat a kiállítási áron ád ; 40—70 özvegyet havonként 1 —2—3 forintnyi adománnyal segít; a szegény elöregedett lakosok élelmét 25 — 35 krajezárnyi napi díjjal biztositja, kik útkö-törcsnél, útczaseprésnél és egyéb városi munkánál dolgoznak, a mennyire képesek-, és minthogy munkájuk „rettenetes kevés hasznot hajt“ (dr. Fehér), őket a lakosság „Goldarbeiter“-eknek nc-vezi. — Van itt egy 200 tagból álló evang. nőegylet, szegény evang. egyházak és tanulók felsegélésére.

Végre megemlitendök a göraörmegyei vasgyárak és bányásztestületek t á r s 1 á d á i (Bruderlade), melyek a beteg munkások gyógyitására és segélyzösére a munkabérek aránylagos filléreiből alakulnak.

8) Jólét.

Sok hegyes, silányan termő vidékeink miatt nagyjában elég szegény országrész volna megyénk, ha a vastermelésünk, bányászatunk, egyéb gyáriparunk, cs vándor kereskedésünk körüli munkatér és kereset kárpótlást nem nyújtana a természet mostohaságáért. Ezek virágzó jólétet adhatnak lakosainknak; de a nagyobb mérvben mindenfelé terjedő szeszes italokkali

Digitized by LjOOQie

visszaélés; a lakinározásokban való fényűzés, korcsmákbaui dőzsölés a keresetet elnyeli; a szorgalomnak, takarékosságnak véget vet; nagy kamatú adósságot eredményez; fizetési tehetetlenségnél pár száz forint miatt a telkek a korcsmá"Os ke zere jutnak ; ki ez úton, a részben általa is elősegített proletárság középütt földesúrrá növi ki magát. A zsidó korcsmáros trafikáns is, kettős csáberővel vonzza magához a föld népe vagyonát. Csornán egy ifjúnak fél háztelkc 3 — 4 havi trafiklátogatás után a zsidóé lett, kinél még ezután bér nélkül szolgált hátralevő tartozásának lerovásáért. — A szegényedésnek oka a birtok családi osztozkodása is; kik 10—20 év előtt a telket együtt bírták, azon most nyolczfclé is gazdálkodnak. — A hűbéri rendszer megszüntetése sem eredményezte megyei népünk jólétére mindenütt azon jó hatást, melynek czéljából törvénynyé szentesít- tetett. A nyert függetlenség, idő és munka nem növelte a paraszt szorgalmát ; holt töke lett az ekkoráig rája nézve, melynek értékét maga javára fejleszteni elmulasztotta; tagosítás után pedig kénytelen voltaköz- lelegelők megszorítását gazdaságának tevékeny tömörítésével pótolni; a javára irányzott állami gondoskodás azt nagy részben roszabb állapotra juttatta : kevés erdeje pusztul, marhatenyésztése csökken (Sz Simonyban pl. a helység 1000 darab juha 150-re olvadt); vonómarhája kevés és rósz; földjeinek nem adhat elegendő trágyát és kellőleg meg sem munkálhatja; fuvarral való keresetre tehetlenebb: igy hambárja is, erszénye is szegény. Ezekhez járultak a múlt evek száraz időjárása, a marhavész ; az egyenes és közvetett nagy adók ; az általános kereskedelmi pangás miatt a vasiparnak megakasztása ; e szerint szomorúan kell beváltanunk, hogy megyénkben jelenleg az elszegényedés növekedőben van.

Digitized by kjOOQle

II. Élettani viszonyok s népesedési mozgalom.

Az egyes emberek a tenyésző, állati és szellemi élet szabályai szerint, tehát élettanilag rendes, vagy ettől eliitö állapotban, azaz egészségben vagy kórban léteznek; az egészség az egyéni létadással kezdődik és a kór által vagy félbeszakíttatik, vagy végzetszeruleg megszűnik, az egyéniség semmisülését vonva maga után. Az anyaméhen kívüli élettani tartósság teszi a kort, melynek kezdete a születés, vége a halál; a születést lényegileg ivari és társadalmi igenlés, alakilag a vallás szerinti esketés tételezik fel; a halál — természettanilag az új élet — a szerves test bomladozó,vagy erőszakos mivoltából fejlődik ki. E rövid eszmcvonalzásban foglal- vák azon tárgyak, mellyeket e czikkem számára dolgoztam fel megyénk 150 egyházainak nálam begy ült anyakönyvi kivonataiból; ezeket az 1860—1861—1862—1863—1864-ik, igy öt évre terjedő időszakból, és a magas korúakra, elmekórosokra, siketnémákra vonatkozó adatokat, felkérésemre, a három rabbit kivéve, minden vallás felekezetű lelkész urak hazafias készséggel küldek el hozzám.

Ezek szerint volt öt évi időszakból

A) ahivek évenkénti átlagos száma:

areformátusoknál . . . *29,135.,
akatholiku soknál . . . C>4,753.6
azá. g. evangclikusoknál . . . 54,142.0
a keleti gör. egyesülteknél . . . 3,791.0
az egész megyebeli minden kereszt, vnllásbeliek összesen 151,8*24..

B) Eskctés volt amaz öt év alatt:

	i isszesen	cvenkint átlagosan	100 leiekre éven ként átlagosan
areformátusoknál	1499	299.,	1-0»
akatholikusoknál	3045	729.0	
akeleti gör. egyesültoknál	199	39.,	l-o.
azág. evangélikusoknál	3031	GŐG.,	
minden kér. hitvallásunknál	8374	1674.,	1 ,0

Nálunk tehát 90.G5 lélekre esik egy egy eskctés; az egcsz osztrák birodalomban csak a katonai végvidéken gyakoribb a házasság), ti. 87 emberre esik egy, vagy is 100 emberre l.,5 eskctés; Karinthiá- ban és Salzburgban legkisebb a százalékos arány, 191 emberre esvén csak egy házasság, vagy is 100 emberre 0.20

#) 1830-ik évtől 1850-ik évig tett felszámítások szerint.

Digitized by LjOOQle

C) Születések Öt év alatt:

a) ***Újszülött volt:***

	összesen	évi átlagban	100 lélekre esik évi Átlagb
areformátusoknál a	5,162	1032.4	
kfttholikusokn&l A g.	14,322	2864.4	4.,,
evangélikusoknál k. gö r.	10,573	2114.,	3*9*
egyesülteknél minden kér.	839	167.„	4*4*
hit válás u aknái	30,S96	6179.,	4.0,

Nálunk Gömörben 24.41 emberre esik egy újszülött; azo. örökös tartományok közöl aránylag legtöbb az újszülött Bukovinában, a Véges Triestvidéken t. i. 21 lélekre egy, vagy is 4.7C százalék; Karinthiá- ban és Salzburgban legkisebb ez arány, t. i. 3.03 százalék, vagy 33 ember után egy újszülött.

b) ***Törvénytelen ágyból újszülött volt megyénkben:***

öt év alatt	összesen	évi átlagban	100 szUlésre esik évi átlagba!
areformátusoknál	384	72..	7-4«
akatholikusoknál	1495	299.0	10-44
ág. evangélikusoknál	576	115.,	5.4
k*£• egyesülteknél	32	6 . 4	3..,
az egész megyebeli minden kér. felckcze- teknél	2487	497.4	8-os

Nálunk ezek szerint 12.48 újszülöttre esik egy törvénytelen újszülött ; e sajnos arány csak a katonai ujonczozás mostani rendszere óta van, mely a szabadságosok u. n. vadházasságára ád számos példát ; meg nem esküdhetvén egyházilag a házassági hűségre, gyermekeik ideiglenesen a törvénytelenek rovatába iktattatnak. — A katonai végvidéken 75.76 szülésre esik egy törvénytelen újszülött, tehát 100-ra csak 1.32; Karinthiában minden 2.95 szülésre egy, és 100 közöl 33.ü3 eset törvénytelen, még csak Isztriában, Velencze-, Dalmát-, Tirol- és Bukovinában aránylag kevesebb a törvénytelen újszülött mint Gömörben.

c) *Ikerszülés volt:*

öt év alatt	összesen	évi átlagban	100 szülés közöl évi átlagban
areformátusoknál		55	11.0
		1.0<	
akatholikusoknál		227	45.,
		1.59	
ág. evangélikusoknál		98	19.6
		0.9J	

Digitized by Google

öt év alatt	összesen	évi átlagban	100 szülés közöl évi átlagban
kel. gör. egyesülteknél	16	3.,	1.41
minden kér. va 11 ás felekezeteknél	3S6	77.2	l.JS

ezekből h á r m a s volt *5* szülés.

D) Ivar és kor:

o) *férfi nemből:*

		lélek	százalék
férfi nemből	az egész ; megyében	77,800	48.r?
nő nemből	n n *79*	81,713	

b) korosztályi számok és arányok:

		férfi	nÖ	összes	százalék
6 éven alól	van	12,274	12,004	24,278	15.110
6-t 61 12 évig	van	9,501	9,457	18,958	
12-töl 24 „	»	18,817	21,134	39,951	25*in»
24- „ 40 „	*n*	19,990	21,718	41,718	26., 5S
40- * 60 „	*n*	13,529	13,864	27,393	írs
60 éven túl		3,089	3,526	7,215	4*SJJ

Az anyakönyvek és lelkész urak értesítése szerint 80 évtől 100 évig élő férfi van 83, nő 71, összesen 154. A 100 évet meghaladott élő van 3 nő, a legidősb köztük Bolenyik Kata 106 éves Forgácsfalván, hol 1864-ben két egyén halt meg 104-ik évében; Nagy-Rö- czén egy 1861-ben 110 éves, Murányhután egy 105 éves ugyanazon évben haltak el.

E) Kórlét.

Gömör megye a földrajzilag bennünket megillető járványos kórok ellenében kiváltságolt véderővel nem bir; azoknak nem kis mértékben mindenkor meghozta áldozatait, és egészben véve, az alább jegyzett halálozási arányok mutatják, hogy megyénk egy sok betegségeket feltüntető vidéknek nevezhető. Ebből korántsem következik^ hogy Gömörnek éghajlata egészségtelen; ellenkezőleg az nagyon is egészséges, csak ne akarjunk sajátságaival daczolni. A tiszta élenydús körlég, hévmérsékletcnek évszak elleni változása, a zordonabb tél, a gyakran viharos évkelet és telelő — kivált a magasabb fekvésű vidékeken — leginkább a légző szervek lobos bántalmaira liajlandósita- nak, és valóban ha az alantabbi tüdővész, tüdőlob, köhögés, ászkor rovatait szemléljük, és a halálos kimenetelű heveny kütegek nagy részét, — hova a torokgyík is soroztatott, — a légző szervek szenvedéseihez méltán csatoljuk, sőt még a csecsemők anonym bajaikból is egy juta-

Digitized by Google

lék részt ide veszünk: világos, hogy a légző szervek lobos betegségei nálunk az uralkodók és összes kóreseteinknek 30 százalékáig felütnek. De ezen nagyobb halandóságnak nem egészben a klíma az oka, hanem a lakosok tartós foglalkozása, járáskelése télben is a zordon hegyes vidékeken, bányákban és gyárokban, még pedig hitványul öltözve s nem az időjáráshoz alkalmazkodva; a szeszes italokkal visszaélés ; a támadt kóroknak fitymálása, elhanyagolása, sőt visszás kezelése. E kártékony befolyások hatását még az uralkodó kórjellem is élesztette; ugyan is 1850-ik évtől az eröhijányos kórjellemet a lobos váltotta fel, mely mai napig folytonosan állomásozik egészségünk ege felett; ennek tünetei még 1855-ben sem szoritattak háttérbe, midőn megyénk több vidékein a cholera, — némely helységekben öldöklőbb alakban mint a 31-iki nagy járványkor — ütötte fel tanyáját; azért ez időközben eláradt járványaink is olyanok voltak, melyek rendszerint inkább a lobos jellemhez tartoznak: mint a fültőmirigy — gerinczagy- lob, a hólyagos himlő, vörheny, kanyaró és vérhas, melyek amúgy is a lobfolyamaihoz hasonló terményrakodással végződnek.

Két táj k ó r u n k (endemia) a g o l y v a é s v á l t ó l á z egészséges vidékünk jó hirét nem rontja meg; mert az első elég ártatlan, az utóbbi pedig feltételes. G o l y v á t csak nyugaton a Csertyász hegy lakosainál, a forgácsfalvi egyház helységeiben fedeztem fel kis számmal, jelenleg mind össze vagy 24 esetet, 120 lakosra körülbelül egyet. A vidék talaja gránit, vizforrásai és körlcge a legtisztábbak; támadási okát e szerint csakis hypothesisekre lehetne alapítani: a települök e testi sajátságot vagy régi hazájokból Galicziából hozták a múlt század végével; vagy ha nem, s ha ott lapály lakói voltak, azt talán új lakó- földjök meredek mivolta okozhatja, hol untalan terhes mászásokkal kénytelenek mindennapi kenyeröket keresni; mind ezekre nézve az idő rövidsége miatt hiteles adatokat nem szerezhettem. Csesznok tudor ügyfelem a megye alsó részében Serkén és Simonyiban, Kishont- ban pedig Kokován szintén bár kevéssé kifejlett golyva létezését említi ; megvallom azt én ott létemben nem észleltem. — A v á l t ó l á z déli irányú völgyeinkben szintén tájkórnak nevezhető nedves évjáratokban ; itt minden völgynek megvan a maga patakja, folyócskája, mely könnyen is, gyakran is a medrén túláradozva számos sásas sem- lyéket ápol vízzel, honnét ez a földár (talajvíz) által alólról is nyomott áradmányi agyagrétegen a föld mélyébe nem szüremkedik be, igy a szerves bomlásnak fészkévé lesz, melynek világos vegytani bizonyít éka az, hogy a viz szine vékony fehér, opalizáló hártyával van fedve, alatta pedig a sekély vizfeneken látszik a szerves bomlásból ujdon termő,

még sárgaveres szinü vilisavas gyepvaskö; azonkívül magam is ily völgynek lakója nedves csendes est-éj eleken utazván, nevezett sem-lyékből számtalanszor észleltem a bolygó tüzek fellobbanásait: kétséget nem szenved, hogy a pozsgerj (malaria) itt bizonyos mennyiségben telíti a

Digitized by LjOOQle

légkört, melynek fertőztető beszivása annál könnyebben támaszt váltólázat, mivel a völgyek jóval naplemente előtt a hegyektől árnyat kapva, épen a legforróbb napokban hirtelen és aránylag erősen meghűlnek, mire a lakosok kevés figyelemmel lévén át is hütik magukat. De mind erre legnagyobb bizonyíték az, hogy rajtam kivül minden itt gyakorló orvos ügyfelem bizonyíthatja, mikép a múlt évtized nedves éveiben tavasztól késő őszig kezelt szórványos betegeseteink feleszámát minden alakjában és szeszélyeiben a váltóláz képezte; kivált megyénk két leghosszabb, — a Sajó és Rima völgyeiben ; ez utóbbiban Csesznok kartársunk bizonyítéka szeriut e tájbaj háromnegyed részét képezé a folyó kóroknak: mióta azonban száraz évek járnak, a váltóláz szertelenül meggyérült, sőt némely évben a ritkaságok közé tartozott.

A lakosok keresetmódjából támadt kórok közé tartozik a dobsinai kékenykór (Kobaltkrankheit), mely a — többnyire ifjú — érezszemelőknek (Scheider) lassú mirenymérgezésébol származik kik kezeikkel aprózzák e mirenyes érczet és szívják be annak szállé- kony mérges porát. — A vasgyárosok, szénégetők és vájnárok (bányamunkások) sok véletlen, gyakran háláló: , sérelmeken kivül a csúznak, köszvénynek és légzésszervi bántalmaknak, üveghohókban pedig az olvadt üveggyurmát fúvó ifjak a tüdögümökór- nak vannak gyakran kitéve; sok fazekasainknál idüszerint megszűnt az ólraos mérgezés, mióta az edényeknek ólommal való zo- mánezozása rendörségileg meg van tiltva.

A betegségek orvosi statistikáját illetőleg, bár menynyire érdekes tudni, bizonyos időszakban hány ember betegedett meg egy orvosi helyrajz alá vont vidéken, még is egy egész megyére nézve az elérlietlen kívánat marad örökre ; mert a legrendezettebb kórházak és magán orvosok naplói is csak egyes község betegségeinek sem adhatják számi tudósítványait hézag nélkül; megközelítőleg az csak járványnál lehetséges, ha egy vagy több községben tüzetes vizsgálat rendeltetik meg hivatalosan. Azonban a halállal végződött kóroknak rendszeres összeállítását, a halandóság okának és mivoltának országosan igen fontos kiismerése tekintetéből, lehetséges volna az anyakönyvekből feldolgozni, ha minden halálesetnek oka ismerve is, feljegyezve is volna. Városokban, hol orvosok vannak, és halotti vizsgálat létezik, a közegészségi ügy e kívánalma még kielégíthető ; de vidéken, jobb rend behozataláig sok nehézséggel jár: mert a kórnak szakavatott meghatározását az anyakönyvet vezető ^lelkésztől nem követelhetjük, a nép kórismerete pedig e czélra igen kevéssé használható. Még is egyedül a müveit és tisztes lelkészi osztály az, mely e téren az államkormánynak segédkezet nyújthat, ha pályatudományaihoz nem csak országos, de emberiségi tekintetből is még a népszerű gyógy tant is csatolandja : akkor képesebb lesz beteg hiveinek szemléje, orvos

Digitized by Gooole

hijányában tanácsa, vagy a kórlejárat felőli tudakolása után, az anyakönyvnek halálozási rovatait bár általánosabb, de megfelelőbb kórnevekkel betölteni. Azért határozám el magamat amaz öt évi időszakból az egész Gömör megyében halállal végződött betegségeknek fáradságos össze állítását kidolgozni, hogy az illetőket e hézagra figyelmeztessem, annak kijavítására ösztönt adjak, és orvosi helyrajzunkban közegészségi ügyünk felett behatóbb szemlét nyújtsak. Igaz, nehéz volt a 750 darab anyakönyvi éves kivonatban ily kórnevek között „természetes halál", „sinylödés", „gyuladás", „mellbaj", „hosszas betegség", „veres- ség", „daganat" stb. tisztára jönnöm; és felvilágosítást kérő levelezéseim daczára sem kerülhetém el, hogy „határozatlan kórok" czime alatt egy rovatot ne hagyjak; meg is figyelmezve a halottak korára, az épen uralkodó járványra, a vidékre és halálozások számára, sokban sikerült bizonyossággal eligazodnom: azon meggyőződéssel adom tehát kórrovataimat és szám-arányaimat, hogy azok a valóságot igen megközelítik.

a) Halottak száma amaz öt évben az egész megyében **:**

	összes halott	évi átlag	100 lakosra esik halott évi átlagban
a reformátusoknál	4,710	942.$_{y}$	S-,3
a katholiku soknál	11,332	2366.,	
ág. hitvalásuaknál	9,152	1830.,	3-0.
keleti gör. egyesülteknél	5 6 1	112.,	2*9*
minden kér. kitvallásuaknál	20,258	525 J.$_{\#}$	3..,

A statistika 20 éves korszakból (1830—1850, más hasonlító párhuzamokra nincsenek kútforrásaim) adja az osztrák birodalom örökös tartományainak halotti arányát, mely szerént Gácsországban volt a legnagyobb halandóság, 100 lakosból 3.-$_{(J}$ halván el, vagyis 20. emberre esvén egy halott; Dalmátiában legkissebb volt a halálozás, 100 lakosból 2.$_{21}$ halván el, vagyis 45.$_{07}$ emberre esvén egy halott. Nálunk Güiuörben a halottak aránya jóval közelebb áll ama nagyobb halálozási arányszé sőséghez : mert 28.*$_{0}$ lakosra esik egy haláleset.

Digitized by Goode

b) A halottak kora koraránya:

	Összes halott	
volt öt év alatt 1	6392	7618
1	1787	3909
1	4431	1887
0		
25		
50		
70		

» 60
„
n 70
.
» 100 n
100 halottra esik

29.„
6.87
16-0,
17.0,
7.«

éven alól
évtől 10 évig
» 25»

c) Halálozási okok: 9)

öt év alatt elhalt	összesen	100 halottból
húgykőben	4	0.oJ
kiszorult sérvben (hihetőleg mind l&gyék-táji)	34	0-.«
öngyilkosságból	5 2	0*an
cholerában	7 0	o.„
rákban	7 8	o.„
gö rvélyben	9 9	o.„
véletlen erőszakokból	3 9	1-s,
aszkórban leginkább gyermekeknél	657	
hökhurut és köhögésben a csecsemőknél	565	2«
gutaütés és hüdésben	9 5 8	3.-,
hagymáz és ideglázban	1152	
vérhas és hasmenésben	1191	4.,,
tüdőlobban	1255	4*94
görcsös kórokban	1375	
vizkórban	1712	6-75
aggkor következtében	1751	«•SS
heveny bőrfcütegekben	2835	H.„6
újszülöttek éretlensége és gyengesége miatt egy éves koron alól	3115	12.»
tüdövészben	3410	13.4,
határozatlan kórokban	4794	18.,,

A véletlen erőszakos halál oka volt:

esetben

9 (235 halottnak a kora, és 856 halottnak kórneve nem volt feljegyezve az anyakönyvi kivonatban, igy a rovatból és **arányszámításból** kihagyattak.)

Digitized by * /Google

vizbefúlás (többnyire kutbaesett gyermekek)	111
villámütés	0
agyonlövés	3
szándékolt vagy akaratlan gyilkosság	49

Digitized by Google

	esetben
megégetós (többnyire vízzelleforrázása a gyermokeknek	77
raegfagyás	*21
mérgezés	1
egyébb szerencsétlenség	123

d) **Az eddig említett egyedül testi betegségek felsorolása által megyénk általános kórképe még nincs kiegészítve; az emberi szervezetben az állati életnek hatványozattabb tényezői, az élet föfeltétele a lélek, és annak közvetlen szolgái, a nagy külvilággal sodronyozott távirati gépei, a külérzékek is megbetegesznek: de ezen kórok nem annyira öldöklők, mint a fentebbiek, hanem egész életre egyéni s családi gyászt hozók, melyek a népnél javában csak állami intézkedések által gyógyíthatók vagy enyhíthetek, és a társadalomra emberiségi kötelmeket szabnak. Kellőbb állami tekintetből érdekesnek véltem orvosi hely rajzunkban a megyebeli elmekórosokról, siketnémákról és öngyilkosokról annyit bejegyezni, mennyire a lelkész urak szivességéből nyert adataim képesítenek ; a vakok számának kitudásáról le kellett mondanom, mert a vakság rovatát nem lehetett volna betöltenem, mivel e kórnév alatt a szemnek több egymástól lényegesen eltérő bajai foglaltatnak, és szakismeret nélkül nem jellezhetők.**

Jelenben élő elmekóros van a megyében:

bűsmála	örjöng'ö			öríílt		hülye			
térfi — nő	férfi — nö			férfi		—	nö	férfi	—
8 -- 7				nö					
7 — 9		23	— 14		31	—		32	

Ifi	16	37	63
férfi	nö		összesen
O'l	02		131

6<S elmekóros gyermekkorától az, ezek legnagyobb részben agy- és gerinczagyi bántalmaktól erednek, sokan közülök hüdöttek és nehézkórosak és nagy számmal hülyék; 10 elmekórosnak oka a részegség; 9- nek sorscsapás, 2-nek ijedős, 3-nak fejsértés, 6-nak kiállott nagy betegség; a többinek okát nem tudni. Az egész számból csak egy van tébolydában.

Siketnéma van jelenleg a megyében összesen 60, ezek közül csak 3 neveltetett siketnéma intézetben.

Öngyilkos volt a megyében öt év alatt összesen 55 ; különösen magát felakasztotta 31; nyakát metszette 2, in egmérgezte 3 (gyufával; ; vizbe fojtott a 7, agyonlőtte ■S, is nierre 11 en módon megölte 4.

Okra nézve öngyilkos volt e Imezavarból 6, fél el eui-

Digitized by VjOOgLC

bői 4, szégyenből 4, rendetlen élet- s részegségből?, szerelmi búból 2, életű n tságból (magyarok) 4, szegénység miatt 3, busúlásból (magyar) 1, ismeretlen okból 24. — Az ivar tökéletlenül adatott az öngyilkosokra nézve; m a- g y a r volt 29, tót 26.

e) A

	összesen	évi átlagban	egy szaporodás hány lakosra esik V	1000 lakosra hány szaporodott
lakosok szaporodása a öt év alatt:	1 45-2 -2490 1481 275 4638	90., 498.0 284.,, 55.,, 927.,	322.,9 130,, 190.5(, G8.9g 185., „	3-,u 6.« 14.,T

katho likasoknál ág. evangelikusol nál oroszoknál mindenker. felek zeteknél

Hasonlítás kedvéért felemlítem, hogy az 1830—1850-kihusz évi korszakban tett Összeírás szerént, Csehországban volt a legnagyobb szaporodás, 93.9ií(emberre esvén egy szaporodás, vagy is 1000 lakosra 10. íi4; Salzburgban volt a legcsekélyebb szaporodás, csak 1095.2Ü lakosra esvén évenként 1 szaporodás, azaz 1000 lakosból csak 0.ŕJ1 lakos szaporodott.

A szaporodás több tényezőtől függ: az anyagi jóllét, polgári szabadság és függetlenség, erkölcsösség, a közegészségi ügynek jó kezelése legkiválóbban hatnak arra; itt még két lényeges tényezőre,a nemzetiségi fajra és megyénk tájaira akarok nehány szaporodási arányt bemutatni.

A gömör megyei in agy a ro k n á l évenként — az alapúi fel vett Öt év alatt — 2ő0.n lakosra esik egy szaporodás, vagy is 1000 lakosra 3.99 ;a s z l á v o k n á l 142.22 lakosra esik egy szaporodás, az az 1000 után 7.03.

De a nemzetiségi fajnál is sokat határoz a vidék, melyen az lakik, a hegyekben és nagyobb magasságokban lakók erősebben szaporodnak, mint azt a következő tót helységek mutatják, például:

szaporodás fogyás

Digitized by Google

	He I p á n 10<M) lakosra	évenként	12.,. —
	P o h o r c I 1 á ii		11.,« -
	P ó l ó n k á n		10.,: —
Ez a Garamvidéke	V c r e s k ö v ö 11		1 l.JH
	S u n i j á e 7.o n		12.-, —
	T e 1 g á r d o n		14.o,, —
	V p r n á r *n* n		19.„„ —

aŐMÖR MKGVK.

Digitized by VjOOgLC

	szaporodás	fogyás
Forg&csfalván	20.,,	—
Kokován		19.40 —
Felsö-Sajón	12.60	—

A völgyekben fekvő tót helységek nem mutatnak fel ily erős arányokat, sőt egyik másikban fogyatkozást is tapasztalunk, pl.:

	szaporodás	fogyás
Nyústyán	6.,2	—
Rimabán yáu	—	4.SI
Rimabrezón	—	3-J9
Alsó-Sajén	*■»4	—
Oláh pata kán	7-09	—
Köviben	**3-86**	—
HrussAn	**3.4i**	—

Ezen szabály alól nem hijányzanak a kivételek ; igy Restér tót falu völgyben van, mégis a számítás alapjául vett időszakban legnagyobb szaporodást mutat, 1000 lakosra 21.45; Rédova tót falu pe- dig egy völgy magas végén fekszik, mégis népessége fogyott, 1000 lakos után évenként 0.84. Megjegyzendő itt, hogy a nevezett 5 év alatt sok halált szóró járványok helyenként a gyermekek között nagy pusztítást eszközöltek, némely szaporodás csökkentésének legalább részben e körülmény betudandó.

A völgyek alján és a síkságon elterülő magyar helységekben a szaporodás arányainak szélsőségeiből is itt nehány példa:

	szaporodás	fogyás
Baraczán 1000 lakosra évenként	14., 0	—
Berzétén	10.,,,	—
Zubogyon	4.5I	—
Szubafőn	l.M	—
Várgedé u	l.oi	—
Zeherjén	2.i7	—
Runyán	l. M	—
Gesztetén	2.00	—
Beretkén	0.00	0.00
Ragályon	—	0.»#
Szalóczon	—	0.4,
Serkín	—	5.-,
Szentsiraonyban		—5.,.,
Zaburon		— 11.

Végezetül városainkban következő volt a szaporodás:

	szaporodás	fogyás Murány
allyán		—3.59
Tiszolczon		l..y —
Pelsü<• zün		l.:s —

Digitized by Google

szaporodás togyás		
Rimaszo mbatbau		* —
Rosnyón	«...	—
Pntnokon		—
Dobsin&n		—
Küczén	6.,,	—
Csetneken	**7.,,**	—
Jolsv&n	8.,,	—
Sajógömörön	8.,,	—
Osgy&nban		—
Tornai Íján	9 , 10	—
Klenóczou	10.,o	—
Krasznahorka-VArally&n	11»	—
Rimaszé csen	14.?g	—

Dr. Kiss Autal.

Ide iktatunk még nehány adatot, melyek Gümür-Kishont általános és viszonylagos népességére vonatkoznak. Ez adatok nagyon eltérők. Ugyanis az általános népesség rúgott:

	r. kath.	g. kath.	ág. hitv.	h. hitvall.	összesen
Fényes szerint 1847. 64,386 Az 1857-diki hivatalos összeírás szerint 61,647 A rosnyói püspökség 1865-diki névtára	4702	75,601	41,690	186,388 leiekre ;	
	3037	02,300	31,059	159,293 *) „	
szerint 66,846	4484	63,733	31,096	168,552	

A gömöri ág. hitv. esperességi összeírás szerint van 41,184, a kishonti ág. hitv. esperességi összeírás szerint pedig 18,219, tehát az ág. hitvallásuak összes száma 59,403. A gömöri helv. hitvallásnak száma pedig az illető esperességi kimutatás szerint 29,011. Az izraeliták száma a püspöki névtár szerint 2381, a rimaszombati főrabbi kimutatása szerint 2689. Ha tehát az illető egyházi elöljáróságok által kimutatott számokat sommázzuk, úgy találjuk, hogy Uömör-Kishont általános népessége 162,436 lélekre rúgott 1865-ben.

A két prot. felekezet hivei cgyüt véve 88,414 re rúgván, a megye összes népességének több mint felét teszik, de nem annyira túlnyomok, mint Fényes s a hivatalos népszámlálás szerint volnának. Úgy látszik azonban, hogy egyik ki mutatás sem tökéletes, s tehát a megye általános népességét kellő szabatossággal nem határozhatjuk meg, s igy a

10 Az általános Attek inteti ion a hivatalos kimutatás a megye összes népességet. **158,008** lélekre teszi ; köztük az említett felekezetbelieken kivül **még** 13 **ovthodox go**rög, 15 orthodox örmény s 1222 izraelita volt. A püspöki névtár a gö.ög **nem** egyesültek számát csak 3 ra teszi.

Digitized by Gooole

viszonylagos népességet tárgyazó szám is ingatag. Fényes szerint a megye viszonylagos népessége 2452, a hivatalos 1857-diki népszámlálás szerint 2120, a püspöki névtár szerint 2247, az illető felekezetek saját kimutatásai szerint 2166; azaz ennyi lélek jut egy-egy Ibldirati Q műdre.

Foglalkozásra nézve Gömör-Kishont népessége a hivatalos összeírás szerint ekkép oszlott meg: 237 pap, 907 hivatalnok, 136 katonai személy, 134 iró és művész, 38 ügyvéd, 90 egészségügyi személy (orvos stb.), 15,404 földbirtokos, 297 ház és tökebirtokos, 3605 gyámok és iparos, 145 kereskedő, 4 hajós és halász, 12,110 mezőgazdasági munkás, 3272 ipari munkás, 154 kereskedelmi munkás, 8544 egyéb szolga, 13,611 napszámos, 5426 egyéb 14 éven felöli férfi, 95,179 nö és 14 éven aluli gyermek.

Nyelvre nézve a népesség egyik fele magyar, másik fele szláv ajkú : a németek aránylag csekély töredéket tevén.

Az izraeliták a fel jebbi tárgyalásba nem lévén bevonva, itt közöljük még a rimaszombati főrabbi kimutatását: e szerint a rimaszombati járásban 1432, a putnokiban 712, a rozsnyóiban 545 mózesvallásu ember lakik. 1865-ben született a rimaszombati járásban 30 ti, 20 nö, összesen 50, a putnokiban 26 ti, 27 nö, összesen 53, a rozsnyóiban 19 ti, 12 nö, összesen 31 ; meghalt az első járásban 8 fi, 8 n«^ összesen 16, a 2-dikban 11 ti, 15 nö, összesen 26, a 3-dikban 4 fi és 3 nö, összesen 7. Tehát a három járásban összesen született 134, és csak -49 halt meg! Az 1-sö járás 1432 egyénei közöl 817 férfi, G15 nö, a
2- dik járásban van 360 férfi és 352 nö, a 3-dik járásban végre van 280 fi és 265 nö.

111. Betegoilési- s gyógyulási viszonyok.

Azegészségi állapot, épület, életszivósság általában.

Mintegy tiz évről, részint a járásorvosiakbél összeállított megyei főorvosi jelentésekből, részint magán orvosi észleletekből vett (bárha nem egészen egyaránt pontos, sőt olykor nem is statistikai) adataink nyomán megyénk **egész területét az emberi s átalán az állati egészségre eléggé kedvezőnek kell állítanunk. Mert itt sem a betegedések**

Digitized by Google

nagyobb elterjedése, sem a főleg betegségek miatti halálozásoknak a szokotthoz képest szerfölött szaporodása a későbbi nehány évi időközben nagyban nem tapasztaltatok, sőt péld. az alább említendő adat szerint a megyének mintegy százhetvenezer lakosa közt 33-ra eshetett évente egy halálozási eset.

Kivétel volt az 1847/8-ban kivált a Garamon uralgott (ott éhség okozta) hagymáz és az 1831 és 1855-ben nálunk is dühöngött keleti hányszékelés — eholera — az emberek közt, az állatoknál pedig — a házi szárnyasoknak mostanában észrevett gyakoribb elhullását mellőzve — a közel múlt négy év alatt nagyban mutatkozott keleti marhavész ; melyek különben országos csapásokul jutottak el hozzánk, és mint ilyenek dúltak körünkben.

A katonaállitások alkalmával — minden tűrhető egészségi állapotunk daczára — baljóslatú jelenségül tűnik föl az ujabb ivadék satnyulása megyénkben is, — mely a magyarok közt leginkább a 60 bécsi hüvelyknyi mérték meg nem ütése, — a szláv ajkuaknál pedig főkép a lúdláb nagy elterjedésével nyilvánúl; a magasb vagy zömökebb termetüeknél alszári s egyéb visszérdagok sem ritkák ez életkorban.
A sérvek, — melyek szinte elég gyakoriak földműves népünk közt — későbbi eredetűek többnyire. Annál többnél gyönge az egész testszerkezet a besorzás alá kerülők soraiban, az első korosztályban kivált.

Az 1862—1863-ik évben az egész megyében elhalt minden hitfelekezetüekről pontosan összcállíott kimutatás szerint, mely Paczek Mór megyei főorvostól került hozzám: 5133 évenkénti közép halálozási számból$_e$305S egyén huszadik életévéig hal el. A kisdedek halálozása különösen szembeötlő gyakoriságú, minthogy az elhaltak összegének negyedét folíilmiilá az első életévben elhaltaké, — az 5 első életévben pedig többen haltak el, mint egyéb korúak összevéve. A koravénülés is igen kifejezett népünk közt, mind a nők, mind a férfiaknál.
Es csakis mintegy negyede a halottaknak halt el 50-ik életévén túli korban, — a többi mind jóval előbb.

Mindez nem csoda, midőn már az első, s további nevelésnél és a családi életben átalában és különösen annyira szükséges egészségfentartás s megszilárdítás felöli ismeretek hiánya miatt az észszerű életrend alig volt valaha méltatva a nép közt követésre, sőt e tekintetben igen balga fogalmak, elÖitéletck terjedvék el. Ehhez sokféle kedvezőtlen körülmény is járul, igy a szellemi tehetségek fejletlen volta mellett, a vagyoni képtelenség is, melyek miatt az életmód durva , noha alig tápláló étkek, túlságos erőfeszítés, átalán a test nem kímélése, s a szeszes italok kiváló élvezete által jellcmeztctik. Továbbá a lakhely, aunak környezete, a ruházat és a test, lélek tisztaságára, a munka s nyu-

Digitized by Goosle

galom közti arányra, rendre nem ügyelés, — az önuralom, mérséklet meg nem szokása, de annál több rósz szokás, péld. korcsmázás, verekedés stb. elsajátítása. Mindé nekfölött pedig, a gyermekek, nők, betegek hiányos ápolása. Mely árnyoldalak egyébként közösek az ország összes köznépével. Nem is javíthatók ezek másképp, mint közerővel, lassanként a művelődés átalános jobb iránya s kellő közvagyonosodás folytán.

Az orvosi személyzet és gyógyítási viszonyaink.

Betegségekben mennyire függ az ápolás a vagyoni jólét és értelmi fejlödottség fokától, bizonyítja eléggé az orvosi személyzet városokon nagyobb mérvű megtelepedése, mely, mint egyebütt, nálunk is feltűnő. Mert a megyénkben lakó azon 66 egyén közül, kik itt kiváló- lag képviselik, illetőleg többé-kevésbbé keresetmódkép kezelik az egészségügyet: 33 orvossebész közt 19 az egyenként 3000 lakosnál többel biró Rimaszombat, Rozsnyó, Dobsina, Jolsva, Tiszolczra esik, melyek a főorvosi adatok szerint mostanában 21,624 lakossal bírván összesen, bennök 655 lakosra esik egy orvos, tehát hétszerte több, mint átalában a megyében, esvén itt 170,000 lakosra a nevezett összes szám, tehát 5151 lakosra egy, — a megyében lakó 10 gyógyszerész közül ezen városokban hét lakik, tehát míg az egész megyében 17,000 lakosra esik egy, ezekben 3089-re, vagyis 5-szörte több van ezekben, mint amott. 18 okleveles szülésznő közül 8 a nagyobb városok lakosa, tehát az egész megyében 9444, ezekben pedig 2703 lakosra esik egy, vagy legalább 3 szórta több lakik bennök mint a megyében összesen. Ot baromorvos közül is 3 a nevezett városokban települt le.

A hivatalos orvosi személyzetből, melynek élén 1848 előtt két, 1848-ban pedig három megyei főorvos állott, kik egymással vetélkedtek, egymás közt megosztott, tehát tökéletesben végezhetett teendőik teljesítésében, az 1802. év óta újra egyetlen főorvoson kivül, ki Rimaszombatban a törvényszék mostani székhelyén lakik, a megye öt járásában 6 megyei járás-orvos van elosztva, ugyanannyi szülésznő s egy baromorvos, ki jelenleg Rosnyón székel. Ratkón van egy nyugalmazott járásorvos is.

A megyében szétoszolva levő összes orvosszemélyzet az illető szakosztályok és az egyetemi rangfokozás szerint egyes helyeken lakására nézve, egyes járásokban következő:

Digitized by LjOOQie

Az orvosi személyzet		Lakosság száma	Orvos-sebész-tudor, 1 szülész szemész		Orvos-tudor	Sebész szülész mest.		Sebészmester	Polgári sebész	Baromorvos 1	Gyógyszerész		összes személyzet	Jegyzet.
l a k i k														
A Felső járásban	Rosnyón	5489	1	1 2	3	—	—	—	—	i	2	a. 2	10	Az ‚a' mellett egy-
	Dobsinán	5262		b. 1	1	—	—	1	—	2	1	c. 1	7	egy megyei szülésznő.
	Csetncken	1566	—	: —	1	—	—	d. 1		—	1	—	3	A ‚b' mellett városi
	Jolsván	3231	b. 1	—	d. 1	—	—	—	1	—	1	a. 1	5	főorvos.
	Nagy-Röczén		—	—	b. 1	—	—	—	—	1	—	c. 2	4	A ‚c' mellett városi
	A Vöröskö alatti vas-													szülésznő.
	gyárban												1	A ‚d' alatt járásor
	Helpán										- ■	—	1	vos mindenütt.
A Ratkói járásban	Ratkón	1-	—	i —	—	—	—	—	d.2	—	—	a. 1	3	i Az ‚e' alatt megyei
A Kis-Hontiban	Rimaszombat	4363(?)	—		—	e. 1	b. 3	d. 1	—	1	—	2	a. 4	12	főorvos.
	Tiszolczon	3279	—	; b. i	—	—		1	—	—	—	1	—	3	! Hasonszenvósz.
A Serkiben	Serkén j			1										1	
	Rimaszécsben													1	
	Jánosiban	'1		i			1						a. 1	1	
	Siraonyiban , Fel. Csobánka pusz tán		i	i			i				—	2	2	
A Putnokiban	Torna llyán	871	—	i		d.l					1	1	4	
	Királyíbau				i	1							1	
	Putnokon		1	1 —	1 —	1	2	—	—	—	1	a. 2	6	
	Osszesen	1	1	3 1	4	13	5	1 1	2	4	5	10	18	66	

Ezek szerint a különben is kot szakaszra oszló felső járásban aránylag legtöbb egyénből áll az orvosi személyzet (31 összesen), ezután a lds-honti következik (15 egyénnel), majd a putnoki (11-gyel), serkei (6-tal), végül a ratkói (3-mal). A kevesebb számú orvosi személyzettel biró járások a szomszéd járásokból pótol ják ebbeli szükségletöket.

Megyénk népe általában kevés orvosi személyzettel beéri. En nck oka részint — kivált a nagyobb részt földmivelö népnél — az ez irányban alig vagy gyéren mutatkozó szükségérzet, részint az általános nyomasztó anyagi körülményekben rejlik Az első talán a betegedéseknek e néposztálynál nálunk is kisebb elterjedésétől függ, de nem kevésbé látszik itt szerepelni a kellő természetes gyógyipar gyakori sikere, valamint a szellemi képzettség alanti foka is. Az utóbbihoz az állam részéröli csekély istápolás is járul. Mert csak igen kevés az állam költségén gyógyított szegény betegek száma, kivált a későbbi időkben. Szintoly csekélyszámu az állam, vagy magántársulatok által c végre fizetett, vagy városi, uradalmi orvos. Néhány gyár munkásai számára rendes orvost tart, pl. a betléri, szalóczi s dernöi vasgyár: a rosnyói orvosok közül egyetegyet. Minden gyárnál van társláda (Bruderlade), melybe a munkások di jukból egy pár °/o-et tizeinek, — ezzel leginkább a gyógyszerek árát fedezik, a mellett hogy némely munkás betegsége alatt egyébként is segélyeztetik. Sőt van a ki némi nyugdijat is lmz, pl. a garami herezegi gyáraknál. Általában a koburg hcrczcgi uradalmakban van leginkább gond a rendes orvossali ellátásra. Dobsinán, a nehány év óta fennálló bányászati társládába havonként betett összegeeskéböl mind az orvosi segély, mind az egész kórlefolyás alatti napdij kitelik. A városok közül Dobsina, Jolsva, Nagy-lvöcze tart méltányosb fizetéssel ellátott rendes orvost, leginkább szegény betegek számára.

A megyei fő- s járásorvosok, valamint a magánorvosok is kivétel nélkül vetélkednek egyébkint a szegények ingyen, vagy igen csekély tiszleletdijérti gyógyításában, — a mi kivált az utóbbiak teljesen biztosítatlan állásánál, sokszor a népnek irányukban támasztott követelésével legkisebb öszhangzásban sincs, pl. a távolba göröngyös utakon éjjel, rósz ülésen, zivatarban tett, nem egyszer élctveszélylyel járható utazásokért, ad-c még a jobb módú nép fia is csak legkevésbé is méltányos jutalmat? különben is a magánorvosi állást miként egyebütt, úgy itt is a naponta terjedő, az értelmiségre s a vagyonosb aristokratiára a köznéppel együtt egyiránt nehezülő szegényedés mindinkább érzékenyen öújtja.

Digitized by LjOOQle

A csak ritkán, nagyobb bajban, igénybe vett gyógyítást, kivált nagyobb környékit vidéken rendszeresnek mondani egyáltalában nem lehet, mert különösen a köznép, miként eleinte rendesen minden bajt népiesen gyógyít, úgy ismét visszatér a kuruzsolgatáshoz, mihelyt az orvos szere nem segit, — ha ugyan nem hagyja baját egészen magára, a jó szerencsére. Csakis egyes jobbmóduakat, értelmesbeket, ezeket is csupán eleve kijelentett biztosb kórisme s jóslat esetén sikerül néha kitartóbb kezelésnek alávetni. Kivételes azon szokás, hogy az orvos rendesebben igénybe vétessék, pl. Dobsinán, az izraeliták közt egyebütt is. E körülmény maga fölöttébb csökkenti az orvosi naplóvitel be csét, a miért orvosügyfclcink nagy része ezt el is hanyagolja. Ez az oka, hogy betegedéseink statistikájához elég és pontos adatunk ez időben alig lehet.

Kórház megyénkben ngyszólva nincs is, hacsak a pelsöczi megyeházban nyolez ágygyal ellátott beteg-szobát, mely rabok számára szolgál, valamint a rimaszombati megyeházi hat ágyú beteg fegyen - ezek számára való szobát annak nem nevezzük. Az orvos rendőri tekintetben elzárandó elmekórosak rendesen a pelsöczi megyeházba kerülnek, és most a Csetneken lakó (felső járási) megyeorvos által gyógyittatnak. Rimaszombatban a megyeházban mostanában a vizsgálat alatti fegyenczek közt a betegeskedés annyira gyér, hogy az itteni — a megyei házi pénztár terhére eső kórház, mint ilyen, alig is szerepel.

A többi úgynevezett kórházak inkább csak ápoldák, pl. Jolsván van ilyen kettő, egyik evangélikus 6 ágygyal, másik r. katholikus alapítvány 10 ágygyal. Rosnyón, Csetneken, Rimaszombatban is van ily szegények háza. Dobsinán agg-gyámolda létezik, hol nehány elnyomorodott vagyontalan aggastyán részesül ápolásban.

Az 1839-től 1855-ig fennállott, majd 1861-ben csak rövid időre fölevenült kisszerű megyei kórházról, mint már nem létezőről csak alább teendünk említést, midőn fölsorolandjuk a 20,000 frtot meghaladó megyei nagyobb közkórházra begyült, mostanig kamatozó töke keletkezése történetet.

Adatok betegedéseink átalános statistikájához.

Itt a megyénkben előfordult betegedeseknek a legközelebbi evekben észlelhetett különböző hónapokban elterjedéséről, továbbá némely adatból kivehetett gyógyulási s halálozási viszonyainkról teszünk jegyzeteket, — alább egyes korcsoportok és betegségek felöl gyakorisági

Digitized by Google

sorrendben szinte ily szellemben lehetőleg értékesítni igyekezvén föl-

használható észleleteinket, és másoktól szerzett adatainkat.

Ezek különböző vidékről, nem is mind ugyanazon időkorból kerültek, és a mennyiben számadatokat nyújtanak, sem eléggé pontosak és egyöntetűek arra, hogy egymással jól hozathassanak párhuzamba.

Mégis megkíséreljük az egymással némileg összehasonlithatók egybeállítását. E végre saját (tiz év alatti) napló jegyzeteinken kivül, melyek Tornallya környékéről, különösen a mostani pwtnoki járás nagyobb részéből szolgáltatnak betegek felöli adatokat, rendelkezésünkre bocsátá Paczek Mór tr. jelenlegi nagy iigybuzgalmú tevékeny, megyei főorvosunk, orvosi képzettsége, gyakorlati irányánál fogva teljesen hiteles saját észleleteit, melyek hat évről, nagyrészt Rimaszombat vidékéről, — de többször egyéb helyeiről is az öt orvosi tanácskozmá- nyokra ineghíni szokott megyének — szedett össze, főorvosi jelentéseiben való használat végett. Továbbá a megye szegény betegei s fe- gyenezei felöl azon időből, midőn róluk számszerinti kimutatás kivánta- tott, minthogy számuk is tetemcsb arányban került orvosi felügyelet alá, jutott nehány évről tudomásunkra némi — bárha nem épen hiánytalan — adathalmaz. A szegény betegekről mindenik járásorvos tett ugyan statistikai alakban ezen időben jelentést, de mégis leginkább Rosnyó, Rimaszombat, Pelsöcz, Csetnek, Tiszolczról — hol az állam segélyét többen vették igénybe c végett, mint a megye egyéb vidékein — kerültek e számadatok, melyek a megyei főorvosok által lőnek ösz- szeállitva, s igy adattak át használatunkra — némi hiányokkal —a megyei levéltárból.

A betegedések átalános képét ezekből számokkal, a főorvosi jelentésekből pedig hozzávétöleg lehetett némileg körvonalaznunk.

Egyes fontosb, vagy elterjedtebb kórokra nézve egyetmást részint az azok százalékos viszonyait illetőkről péld. Ullman Izidor trtól Tiszolczról 1864 és 1865-ről (febr.—okt. = 21 hóról), részint egyebeket, de csak hozzávetőleges becsléssel tudánk ki, péld. Dobsináról Fehér Nándor tr.-tól és Jolsváról Ludvig Lajos tr.-tól a legközelebbi pár évről. Mindezt illető helyén fölhasználtuk. Sajnos, hogy az annyi jeles orvossal dicsekvő Rosnyóról alig jött hozzánk valami adat.

Egyébként sem statistikai, sem egyéb adatunk becsét józanon nem becsülhetve túl (annál inkább, minthogy mindez nem előre jól átgondolt és közös megállapodással készített terv szerint, nem is egy irányban történt kutatás eredménye, sőt nem is sok évről és a

Digitized by Goode

megye nem minden tájáról nyújt fölvilágosítást), csupán viszonylagos értéket tulajdonítunk neki, azaz csakis hozzávetőleg hisszük vele kifejezhetni betegedéseink mérvét.

Részünkről 1856—65-böl mintegy 8119 beteg felől, Paczek tr. nyomán 1860—65 bői 8703 betegségről, — 1857—58—59-böl pedig 1675

megyei szegény és 559 rabbetegröl tudhatok ki körülbelül a betegedések átalános számarányát egyes hónapokbani eiőjövetelök szerint. Előfordult ugyanis:

	c	Febr.	Márti	Apr.	S	Jun.	Jul.	be 5	Aug.	Okt.	> o	Decz.l	ossz.	
	616	669		761	927			862	796	626			1 °	
Facuk tr. elölt		**580	603	♦*628		798	729 73oj		759				8,70:ij	Rimaszombat vid.
Előttem Megyei	*591		**669		74	*756		918		653	560J		8,110j	Tornallya körül.
szegénybeteg		**61	**122	138		140'	146	176	*105	143		038 5J4	1,675	f az egész nie-
Megyei rab*,	20				1						150	i ioji II 20		gyében.
beteg 1		**30	52	69		46:	33				i		559;	
1 Együtt:	148'jj	134 ü	1446	1590	1911	1714	1664	2002	1710	1457	1102	1322j	19,056	

Jegyzei. Az * alatt ***egy*** havi, a ** alatt két hónapi kimutatás hiányzik.

Egyes éveket illetőleg pár ezer esettel több, de szinte hiányos adatunk van.

Előjött:	1855	1856	1857	1858	1859	1860[1]	1861	1862	1863	1864	1865Ü	ossz.
Rimaszombat vid.	—	—	—	—	—	1176	1632	1636	,1439	1336	1184 j	8,703
Tornallya vidéki	I	401	589	595	718	853	10G1	1278	1019	854	741[1]	8,119
■ í szegény beteg	881	517	695	556	424	532	—	—	—	—	—	3,605
® { rabbeteg	253	315	288	173	98	135	—	—	—	—	II	1,262
Osszesen:	1134	1233	1572	1324	1240	2696	2693	2914	* ^ 00	■ • 2200	2225j	21,689

Jegyzet. A megyei szegény és rabbetegek közt 1857-böl a február, 1858-ből **a** sept., 1859-bÖl a febr. márez. decz.., 1860-ból pedig az utolsó évnegyedi hiányzik. A Tornallya vidékiből 1856-ból januártól május közepéig, — 1857. részben a julius havi, 1868-ban a febr. inárcz. áprilisi.

Nem véve figyelembe a megjelölt hiányokat, melyek csak a szegény és rabbetegeket illetőleg szembetűnőbbek, de aránylag nem sokai vonnak le a számadatok becséből, — a betegségek leggyakoribb elöjovetelével feltűnő hónapon kezdve, a mint azok egyes hónapokban mindig gyérebben mutatkoztak, ily sorrend vehető fel: május és augusztus hóban legtöbb beteg volt, ezután junius, majd julius és szeptemberben ; april, január, október, márczius, november, deezember és **február hóban pedig mindig kevesebb-kevesebb. Május hó első telén gyakran még hideg és fölötte változó hómérséküek a napok nálunk, azért sok hurutos, lobos — olykor esiizos — bajjal járnak. Másik melegebb felében kezdenek rendesen előtérbe lépni a nálunk, kivált a megye alsó felén, honos csorvás, feles számmal lázas és váltóláz esetek. Ezek számra késő őszig szaporodni szoktak, néha kivált esösebb időjárás mellett (péld. 1860-ban) járványos kiterjedést is vesznek.**

Úgy látszik 1855. óta, midőn a hányszdkelés megközelíté itt az

Digitized by Google

1831-ikit (mely két évet e tekintetben a régebbi járványok történeténél iparkodunk alább párhuzamba hozni) 1862 és 61-ben legtöbb be teg fordult elő, bárha adataink összehasonlítása minden évről kivihető nem lévén, a következtetés sem lehet biztos.

A legközelebbi evekben átalában a betegedések gyakorisága következőkép viszonylott a kijelölt vidékeken :

a megyei szegény betegek közt	A Tornallya rab betegek közt	Rimaszombat Vidékiek közt	körül
legtöbb eset 1855-ban	1856-ban	1862 — 61-ben	1861 — 62.
7? 1857-ben	1857-ben	1862 — 64-ben	1865-beu
1858-ban	1855-ben	1860- — 65-ben	1863-han
v 1860-ban	1858-ban	1859-ben	1864-ben
1856 bán	1860-ban	»1858-ban	1860-ban
legkevesebb eset 1859-ben	1859-ben	11857-ben	

' 1856-ban

Az 1861- ds 62-ik dv számosb betegeddsi eseteit, az 1860-ban és 61-ben — nálunk annyira ritka — nagyobb esőzések folytán gyakoribbá vált és a következő száraz nyarú évekbe is átszármazó váltóláz látszott leginkább szaporítani, a vele s számos lázas bajjal nálunk oly gyakran társuló csorvával egyben; — ezek péld. Paczek tr. kimutatásai szerint, kivált ezen évek május havától september végéig egyre nagy számmal fordultak elő, — nem említve a fiiltömirigy lob, hagy máz gyakoribb eseteit stb. — valamint hegyvölgyes változatos idöjáratű égaljunk miatt, az év majd minden szakában mint rendesen ekkor is előjött hurutos lobos bántalmakat sem.

A gyógyulási s halálozási viszonyokat átalában kutatandók, még nagyobb nehézségekre bukkanunk, kivált magán gyakorlatunkban. Ezért néhány anyakönyvi adatot is segélyül kell vennünk különösen a halálozások szempontjából, a föl- és alvidék összehasonlításával. Rimaszombatban magában, mely délicbb fekvésű, közel 5000 lakos közt átalában 1855—64-ben körülbelül 2,80%„ lehetett az évi közép halálozási szám, a Csesznek Pál tr. által a megyei levéltárból összeállított anyakönyvi adatok szerint. Egyes hónapokban a halálozások gyakorisága a legnagyobbról a legcsekélyebbig menve ily sorrendet tüntetett töl e városban : august, május, mint leggyakoribb halálozással jelölt hónapok után, melyek elsejében a hányszékelés vivé 1855 ben a főszerepet, másodikában a gümőkór — mely csaknem évrŐl-évre gyakoribb halál-okká válik e városban, márczius, midőn legtöbb a görcs- é8 lobeset, mint halál-ok, majd január és april jött, csaknem *egyenlő* mérvben november, február, september, deczember, ezek után julius és október, végül junius, — midőn leggyérebb haláleset fordult elő (tiz év alatt középben).

Digitized by Google

Ullmann tr. szerint Tiszolcz, Fűrész, Haracsa, Nyustya, Klenócz, R. Brezón a fölvidéken 9716 lakos közt 1855—64-ben 2,64% lehetett az

évi halálozási szám általában. A halálozások gyakorisága szerint így követték egymást az egyes hónapok: márciusban volt legtöbb halott, majd januar, február, deczemberben, mind a légzési hurut és lobok túlnyomó volta miatt; ezután auguszt és julius tüntettek még föl gyakoribb halálesetet, amaz, az 1855-iki hányszékelés, mindkettő a gyomorbél-hurutok és vérhas végett, mig máj. jun. april. sept. októberben ez mindig gyérebb volt, legritkább november hóban leven.

Tornallya környékén, a mintegy 25,000 lakosú putnoki járásban, mely a megye alvidékéhez tartozik, mintegy 3,4%ot tön a halálozás, 60 évről vett anyakönyvi adatok nyomán. Tornallyán a legközelebbi (1855—64 képezte) 10 év alatt, mint reformált hitfelekezetü egyházban (Sztárnya-Királyival együtt) 600-at kevéssel meghaladó lakossági szám mellett évente közép számmal 26 egyén bal el, — tehát 4,3%
— az 1865-ik éven pedig 30 halván meg: 5% volt a halálozás az év elején, kivált Királyiban uralgott himlő majd a vörheny miatt. Egyes hónapokra nézve a fönebbi tiz év alatt legtöbb halálozás történt april. márcz., midőn itt leginkább heveny kiiteg (vörlieny és kanyaró), tüdő- lob és gümősödés szerepeltek halál-okokúl, nov. decz. sept. hóban, majd mindinkább fogyó számmal jan. febr., továbbá okt. jul. jun., legkevesebb május hóban.

Az egyes évekbeni feltűnőbb halálozásokra még alább is utalunk. Egyébként az egész megy éröli halálozási adatok már a II. részben átalában is tárgyalva voltak.

A megyei főorvosi jelentések szerint, a megyei szegény betegek közt 1855—60-ban 3220 ismert eredménynyel kezelt egyén közül elhalt 255 (59 hányszékeléses beszámításával) , gyógyult vagy javult 2786, köztük 48 hányszékelésből, nem gyógyult 179. A gyógyultak tehát a meghaltakhoz oly arányban voltak, mint 10,8 nz egyhez,— ugyanez idő alatt a megyei rabbetegek közül 1155 ismert eredmény

Digitized by Google

nyel kezelt egyén közt mintegy 20 halt el (köztük 3 hányszékelésben), gyógyult vagy javult 109 (köztük 6 cholerás), nem gyógy ült 26, — tehát 5,4 gyógyúltra eshetett egy haláleset. 1857, 58, 59-ben egyes hónapok közül a megye szegény betegei közül legtöbb halt el augiiszt hóban (8), majd decz. (7), jan. aprilban (6—6), máj. okt (3—3) úgy látszikMegkevesebb. A jan. máj. aug. havi számos betegedés mellett aránylag sok gyógyulás volt. Atalában a nálunk szokásos téli, tavaszi, leginkább a légzés szerveket megtámadó hurutos bántalmak, valamint a hasonló (hurutos) jeli emü, de inkább a bélhuzamban és mirigyes mellék szerveiben székelő — ilyenkor leginkább váltólázzal járó — nyári s őszi bajok nag yobb számának aránylag eléggé kedvező (sze- lid) lefolyása mellett tanúskodnak adataink.

Tornallya vidéki betegedéseink közt az 1862—66-ből kiirt mint. egy 4000 esetből ítélve, melyeknek több mint felénél ismeretlen a kór kimenete: 1937 ismert esetben 211 halálos, 1726 gyógyulással végződő volt, tehát 8,1 gyógyulási esetre eshetett egy halálozás.

Egyes években itt következő volt az arány:

lsG2-ben gyógyult 509, meghalt 67 ismert eredmény nyel gyógyított betegeim 18G3-ban p

	441,	p	G2	kü/.t	
18G4 ben		„	440,	„	54
1865-ben		r	337,	„	27

Uralgó kórjellem az emberek közt.

Miként az eddig előadottakból is kivehető volt, a legközelebbi, tiz évi észleletek szerint e megyében leginkább 1 o b o s, de szelid többnyire h u r u t o s, kevésbé csúzos árnyalatú volt az uralgó kór- jellem. Legföltiinöbb volt ez t é l e n, de kivált k o r a t a v a s z s z a l é s k é s ő ő s z s z e l is gyakran jött elő, névszerint mint a l é g u t a k t a k h á r t y á b a n f é s z k e l ő h u r u t é s l o b, a gyakori hüs, inkább száraz, mint nedves, igen változó irányú légáramtól, de különösen a hőmérséklet és az ezzel tübbé-kevésbé ellentétes viszonyban álló légsuly nagy fokú s rövid időközben — naponta — mutatkozó ingadozásaitól, az egyéni kórhajlam, a nem kismérvű érrendszeri folhevüléssel egybekötött életmód és foglalkozás stb. mellett nem kevéssé függvén. Különösen a tágasb völgyek és a magasb hegyi vidékek lakóinál gyakoribbak c bajok. N y á r o n, t a v a s z v é g é v e l é s ő s z e l e j é n a z e m é s z t ő s z e r v e k e t (a m e l l é k v é r m i r i g y e k e t — májat, lépet — is a szenvedésbe vonva) szokta a hurut inkább székhelyeid választani, kivált a nedvesebb forróbb években, epé s, h a g y m á z f é l e (typhoid), alábbhagyó (remittens), átalában e r ö h i á- n y o 8 b j e l l e m ű l á z z a l, de kivált váltólázzal társultan. Hihetőleg az erjanyagok szerepelnek itt is, mint honunk alföldségén kiváló kór-okúi, mind az emésztő szervek, mig a körlég utján

Digitized by Gooole

megfertőzve a lakosok nagyrészét, a mi a népnek a tisztaság követelményeit alig kielégítő szokásai által elömozdíttatik, péld. Rimaszombat szűk összezsúfolt házai szemetes udvarain stb. A vizáradásoknak kitett vizálló helyek, átalában a völgyfenekek televényes, porhanyó nedves, nem szilárd talajukkal, kivált midőn vizárat okozó bő esőzéseket rekkenü földkiszáritó meleg követ, — mind meg annyi góczai a hasonló bajoknak, főkép alsóbb vidékeinken.

A betegedések főbb csoportok szerint.

Gyakorisági sorrendben osztályozva a Tornailya környéki 8000-et meghaladó s az együtt csaknem 5000-re menő megyei szegény- és rab- betegekről egyenként kiírt betegségek felöl összesen mintegy 13,000 külön esetről vett, — mindenesetre csak némi becset igényelhető adatokat, következő számarányok merültek föl megyénkben :

I. Leggyakoribb volt az emésztő szervek baja, az összes betegedések 24,9%; pedig péld. a különben ide sorolhatott fültömirigy lobot is a mirigy bajok közé tevők. Ebből mintegy 3° „ a száj és torok bajokra, 20,3% a gyomorbélhuzam bajaira — illetőleg a gyomor és bélhurutra — esett, a lép- és májdag önállóbban 2° o-et tehetett, bár jóval gyakoribb volt különben. A csórva talán minden baj közt a leggyakoribb volt. E három rendbeli betegek közt az én adataimban legtöbb gyomorbélhurutos esetet a gyermekeknél jegyez- heték meg, kikből e baj az anyakönyvekbe gyöngeség, aszás stb. név alatt bejegyzett számos hslálozás tanúsításaként nálunk sok áldozatot ragad el.

II. Az általános bajok 22,8° o-ot foglaltak el. Felőlük alább terjedelmesben szólandunk még.

Esett %	Tél	Tavasz	Nyár	Ősz	Es.lt ·/„ j	Tel	Tavasz	Nyár	Ősz
Váltóláz 1	12,5	21,5	30,6	35,5	Hagymás 1	25,5	24,5	'Vi	38
Gyomor és hálhurut	I 14	25	35	26	Vérhas j	7,5	7,5	47 !	38
Hörghurut és lob	34,5	33,5	16,6	15,5	| Szamárhurut 1	16	12	49 !	23
Tüdölob	30	40	14	16	Kanyaró	29,5	62,5	4,5	' 3,5
Tüdő gümö	¡25	27	30	18	Vörheny 1	31	1	22	1 J 9,5
Heveny csúz |	26,5	29,5	25,5'	18,5!	! Himlő |i 34		1 34	! 20	1 12

Digitized by CJOO^

A gyógyulási s halálozási arány.

a betegek közt	Tornallya k ö r ü l tudtomra: meggyógyult összesen	meggyógyult fi.	meggyógyult nő	meghalt gyér,	meghalt fi-	meghalt , nő	meghalt gyér j	A megyei szegény és rabbetegek Közt: te									Mindössze: 13	Jegyzet
Váltólázban	1315	165	171	160		1	1	312	278	1	2	141	116		1	890	7	
Senyvben	180	22	19	11	i	—	1	9	5		4		— j			64	6	1
Gyomorhurutban	526	116	95	26	—	1		607	638	12	28		27»	1	6	104	35	
Bélhurutban	390	41	38	101	7	4	1	12	116	96	3		38	37		—	31	
Gjége s hörghurutban	585	110	87	179	1	4	5	1	*302 >18*	236 4 ícj!	21	18	81 :	75	2		703	15
Tüdölobban	388	102	56	37		24	19	1	215	170	9	24	61	48	—	1	77	* Sziket
TüdÖ gümöben	163	1	6	—	1	21	i	49	13	15	1 :	1	1	i — j	1	70		legfölebb javulás
Heveny csúzban	172	31	32	8	1	4	3	177	145	13	5	60	i	1	270	14		
Hagymázban	124	31	18	10	13	18	5	1	36	22	—	11	15	10		3	91	5
Vérhasban	126	30	22	27	i	5	9		102	77	1	22	16	12	i	3	158	46
Szamárliurutban	95	13	10		—	1	;	12	6	—	—	—	—	—	1	40	1	
Kanyaróban	51	3	1	34	—	—	4	9	6	—	2	2	1	—	1	45	6	1
Vörhenyben	71	1	5	34	—	—	1	10	1	10	5	—	5	—	1 —	—	1 45	15
Himlőben	53	10	7	20,		2	1	5	6	4	—	—	—	—	I —	—	41	7
Alkati bujakórban	183	41	47	18		1*	5		96	71	1	8	37	35			212	0 1 * tüdö lobban

J e gyz e t. Az összeg a gyógyított betegek számát illeti, kik felöl uz eredmény soknál nem tudathatott ki.

ül. A légzésszervi bajok 17,7%-ra rúghattak.

IV. A bőr és sejtszövetiek 11,3%-ot tehettek, köztük heveny ragályos küteg 1,4%, börfekély 2,6% volt, sejtszövetbaj 2,7%.

V. A mozgásszerviek 5,4%-ot tőnek, — belőlük 4,3% az ízületek bajaira esett, — csontbajra 0,5%, — 0,4% pedig az izombajokra.

VI. Sebészi különb aj 4,3% lehetett, köztük seb 3,5%.

VII. Érzékszervi baj 4,1% volt, — szembaj 2,8%, - legtöbb hurutos. Fülbaj többnyire lob 0,6%.

VIII. Agy, gerinczagy és idegbaj összesen 3,7%. Ebből 1,6% agybaj, közel 2% idegbántalom.

IX. Húgy- és ivar szervi baj 4,1%, — amaz 0,5, ez 3,6%, — ez utóbbiból nőknél 1,6%, igen gyér legalább gyéren megállapíthatott ragályos takárral (0,07%); férfiaknál mint hugycsö takár 1,2%, mint helybeli bujafekély 0,4%, — a többi a nem ragályos bajokra esvén.

X. A mirigy és szívbajok 1,2%-ot tehettek, amazok 0,85%; ezek az érbajokkal együtt 0,35-et.

Függelékül megemlíthetjük ide sorozva még:

XI. A szülészi eseteket, melyek 0,2%-ot tőnek, és

XII. A mérgezéseket, melyek 0,1 %-ot tehettek.

Néhány nevezetesebb kór, egyes évszakok szerint és azok gyógy- és halálozási aránya párhuzamban.

A Tornallya, Rimaszombat környéki, megyei szegény és rabbetegek felöl egyes gyakoribb és nevezetesb, — kivált járványos, ragályos kóroknál érdekes lévén azoknak évszakonkénti gyakorisága, azt százalékos viszonyban jegyzők föl elöleges áttekintésül, bárha csak hozzávetőleg, — mind ez adatokból közép számítással. (Lásd a 127. és 128. lapokon közlött rovatos kimutatásokat).

Egyes érdekesb kór alakok a fontosb szervek és szervrendszerekben.

A fönnebb gyakorisági sorrendben (128.1.) elősorolt korcsoportokból a gyakoribb, vagy nevezetesb betegségek felől részletesben iparkodunk kimutatni itt főkép azoknak az összes betegedésckhez képesti gyakoriságát százalékokban, bárha ezt csak megközelítőleg vagyunk képesek tenni; némely sajátságaikra, kivált a gyógyulás s halálozás közti arányra, és netáu kikutatható, vagy vélt okaikra és a kezünkhöz jutott fölhasználhatóbb anyakönyvi adatokra is utalva.

GÜMÖR MEGYE.

1) Emésztés és mellékszervi (vérmirigy) bajok.

Ezek közt a száj és tor okbajok közül, a fogak igen gyakori szenvedése feltűnő. Ludig tr. Jolsván, hol a nők és lánykák

Digitized by Gooole

arányiag többet szenvednek miatta, ezt a messziről hordott és ezért a pitvarokban álló, 4°-ig kihülő hideg víz ivásának hajlandó tulajdonítani leginkább, — miként a nőknél ugyanott gyakoribb gyo- morzsábákat is, melyek néha gyomorfekélytől erednek.

Tornallya vidékén a szájtakhártyalobok 0,6% körül lehetnek, néha száj penész vagy zsebre alakban, majd czinober füstöléstől stb. Ugyanott a mandola s garatlob 1,8%,mig Tiszolcz,Rimaszom bat táján 1,5%. Az utóbbiak tavaszszal és télen gyakoriabbak, huru- tos jellemüek sokszor, néha azonban a szövezet mélyebben is szenved. Soknál szokványosak péld. sok görvélyesnél, kivált a gyermek, iQu- korban, sőt később is. Croupos vagy diphtheriticus — hártyás, roncsoló — jellem igen ritka aránylag, ezután átalános izomgyöngeség, sőt néha a lágy iny lnidésszerü állapota is előfordul. A szájürben ha sonló jellemű baj olykor fökőp az inyt fogmedret — mintegy fenés elpusztulásig viszi, járványszerüleg is fordulván elő, péld. Kálosán 1858-ban kivált gyermekek közt. A vizrák gyér.

A gyomorhurut mint csórva Tornallya körül 6%, a bélhurut néha gyomorhuruttal társultan 5%-ot tehet, együtt 11-et. Rimaszombatban is ily forma az arány. A megyei szegény betegek közt 17,8%, a rabok közt 24% volt a gyomorhurut, hihetőleg a durvább tápszerek és tán a tisztátlanabb nedvesebb (penész termelő) szobalégben kifejlő'geijbehatás folytán — mint lázas baj. A bélhurut 3—3° 0 körül lehetett itt is, ott is. Tiszolczon 3,7% az előbbi, az utóbbi 3,2%. Nálunk különösen a váltólázzal, sőt csaknem minden lázas bajjal gyo- raorhurut jár rendesen, — kivált a mint c számadatokból látható az alsóbb vidékeken lévén gyakoribb. Mint lázas kór, alábbhagyó láz és epés hagymázszerü baj alakát is veszi föl, bárha gyérebben, —- péld. előjött állítólag 1855-ben jun.,jul., aug. havakban sokszor ily alakban ; nyáron és öszszel leggyakoribb, néha úgyszólva járványosán is uralg, nyáron különösen epés jellemmel. A téli betogedések többnyire disznótorok, farsangi lakomák stb. étrendi hibák következményei. A bé 1- li ur ut is legtöbb öszszel és nyáron. Főleg a gyermekek sajátja, kiknél a halálozást nagyban növeli, annálinkább, mert a csecsemő emlö- töli elválasztásakor s a fogzáskor előjövő hasmenés üdvösnek tar tátik annyira, hogy még rohamosb neme ellen sem igen történik semmi.

A gyógyulási arány a csorvánál kedvező, — a bélhurutnál ke • vésbé, miként előbbi adatainkból és alább is látható.

A gyomorgörcs sokszor a gyomorhurut társbaja, — mint ideges baj Tiszolczon 3%> Tornallyán 1,7%, a bélzsába itt még gyérebb (felényi számú lehet). Szeret mindkettő ismétlődni. A has- hártyalob még ritkább, alig több 0,4%-néI, Tornallya körül. Mind itt, mind egyebütt ez leginkább a nőket sújtja, különösen mosás alatti vízben állás — okozta meghűléstől a havi tisztulás idejében vevén eredetét.

Digitized by ^ooQle

A v é r h a s e megyében a gyakoribb járványok egyike, péld. Tornallya vidékén 1859, 61, 63-ban általam számosabb észleltetett.

Az 1855-ik évi háDyszékelés mellett is számosán jelcnkezett (talán hasonló élesztő sejtek által előidézve?). Gyermek legtöbb szenved benne, minden évben több-kevesebb esctszámmal, — nyáron és ösz-szel különösen auguszt és sept. hóban leggyakoribb. A meleg évszaki csorvás hurutos kórjellem mellett — melynek oka hihetőleg, miként a vele — péld. Tornallya környékén — gyakran szövetkező váltóláznak, gerjben rejlik; — éretlen gyümölcs evése, átlnilés is idézi elő, ha nem egyenesen ragályzás, vagy egyszerű bélliurut fokozódása, péld. kisdedeknél és egyéb erre egyéni hajlammal bíróknál. Sokszor hörghurut is kiséri, mintegy utalva a kór okra, péhl. a fölhevülf testteli hi - deg földre-ülés után.

A legközelebbi tiz év alatt a rimaszombati, tornallyai anyakönyvekböl nagyobb vérhas járványt nem lehetne következtetni, miután amott legfölebb 1855. aug., sept. és okt. havaiban haltak el benne (vagy 8-an) legtöbben, Tornallyán is csak 1856. aug. sept. havában volt az legkiválóbb halál-ok. Ilorkán 1862-ben sokan voltak benne, el is halt vagy tiz, köztük hat gyermek. Cselnek vidékén 1863-ban uralgott pusztitóbban. Klenóczon az idén, aug. hóban és sept elején, miként Jolsva vidékén is a gyomorbélhurut — járványnyal egyidejűleg, többen haltak el benne, leginkább gyermekek, — bárha elegen a felnőttek közül is. Tiszolcz vidékén átalában 7—8° „-ra emelkedik jul. és aug. hóban a halálozás az egész évihez képest, miután az rendszerint május hóban 9,6%-ról júniusban hirtelen 6,9° y-re szállt alá , az addigi tüdöbajok csökkentével, valamint sept., okt. és nov. havakban is egyre apad (0,5—6,1—5,9° 0-ra) az utolsó hóban lévén a legkevesebb haláleset tiz évröli közép számítással. A tüdő a légutak hurutos lobos bántalmaival bővölködö téli s tavaszi hónapok után, a fölvidéken is a jul. és aug. havi halálozások az ekkor szaporodó emésztes- szervi bajok folytán (melyek közt a vérhas, mint könnyebben lialá-

y*
Digitized by Gooole

lassá váló baj, nagy szerepet visz) leggyakoribbak. Ullmann tr. ezt attól származtatja, hogy a hegyesb vidéken épen a késő nyári időszakban folyik a legnagyobb munka a szabadban, hol a nép hideg bércze- ken tölti ilyenkor éjeit is, a mellett hogy fárasztó dolog közben sok üde forrásvizet iszik, édes és aludt tejjel, savóval, sok zöldséggel — csaknem kizárólag ezzel — élve. Tiszolczon különben é3 körüle 1,4° 0 Tornallya környékén mintegy 1,5%, Rimaszombat vidéken 8,5° 0, — a szegény betegek közt a megyében ¿tálában 3%, a raboknál volt a vérhas az észlelt betegségek összegének.

A Tornallya körüli betegek és a megyei szegény és rabbetegek jegyzékéből kiderül, hogy a bélhurutban szenvedettek közt körülbelül tiz gyógyultra esett egy halálozás, — mig a vérlias-esetek közt 3,5 gyógyulás felel meg egy halálozásnak.

A b é l f é r g e k eléggé gyakoriak, kivált az orsónyák gyermekeknél, ritkább és néha szinte ezeknél is előfordul a galaiul-végbélkukacz. Ritkaság, hogy ezek miatt támadjon betegség, — mert péld. a haspuffadás és egyéb jel, melyet nekik tulajdonit még a nép érted mesb része is, inkább a görvélyes, angolkóros testalkat mellett gyakori izomgyöngeséggel járó bélhurutok társa.

A s é r v e k eléggé gyakoriak mindenfelé erős munkával foglal kozó népünk közt, — azonban a csekély óvatosság daczára ritkán jö- nek elő a népnél — legalább tudomásunkra igen gyérek kizárt sérvesetek. Többnyire itt is nagyobbak bélsárteliek lévén a leggyakoriabb külső lágyéksérvek különösen férfiaknál, rendesen sikerül olykor több nap múlva is helyretételük enyhébb béliiritök és péld. ezek után elővett ólomcsörékre stb.

A r a n y é r gyérebb mint gondolnék, inkább a többet ülő, bőven élő olykor átalános pozsgában is szenvedő úri rend sajátja, — szintily gyér a máj n ak péld. vérbőségtől függő daga is; ha csak nem az itt péld. a Sajó- s Rimavölgy délibb részein uralgó váltóláznak kifolyása a még jóval gyakoribb lépdaggal együtt. Mindkettőt, így háj májat is nem egyszer igen bőven táplált, természettől hizékony felnőtteknél, — kemény lépdagot pedig angolkóros egyéneknél is találhatni, kifejezettebb váltólázszeríi rohamok nélkül is.

2) A t a l á n o s , a l k a t i b a j o k .

A megye alvidékein kivált a Rima, Sajó völgyekben, főleg a, nedvesebb években, különösen öszszel, de nyáron és tavaszszal is eléggé gyakran, mondhatni tájkónil uralgó v á l t ó l á z fő figyelmünket érdemli itt. A fölvidéken e baj gyér, vagy épen elvétve fordul elő nyáron és öszszel, péld. Dobsinán. Tiszolcz környékén is nemcsak ritka, de szelíd is, — mertUllmann tr. 1260 betege közül 1864—65-ben csak 3%-át teheté az összes betegedéseknek, raig Tornallya körül 17 -

Digitized by Gocwle

18%, Rimaszombat mellett 9 —10%» a niegye szegény betegei közt átalában 8,7%, a rabok közt ll° 0-ot tön, tehát középben ezek közt közel 12° 0-ot. Tiszolcz táján többnyire mindennapos és harmadnapos e baj; aránylag legtöbb jul. és aug. hóban, a kínainak mindig köny- nyen engedett, — a lépdag is elmúlt rendesen lassankint ezután, vál- tólázseny v, vagy vizkór hátrahagyása nélkül. A megye alsóbb vidékein, hol különösen 1860, 61, 62 és 63-ban volt legközelebb számosb, sokkal változatosb alakú s lefolyású, sulyosb kimenetű ez. A mindennapos és harmadnapos szabvány ugyan itt is túlnyomó, de nyár végén és öszszel negyednapossá is gyakrabban válik az, újból más, olykor lappangó alakot öltendö, s nehány héti látszó szünetelés után nagyobb rohamok által árulandó el folytonos jelenlétét; egyre tartva péld. ősztől tavaszig, sőt néha évekig is ugyanazon egyénnél, kinek ivadéka is hajlamossá válik e bajra. Rendesen gyomorhurut (vulgo: csórva), olykor máj vérbőség bő epekiválás vagy pangással, nyom-bé 1 huru 11 a 1 (sárgasággal) előzi meg sokszor folytonos lázzal kezdődve, majd alábbhagyó lázzal társultan. Ez kiséri további folyamatában is, jeleül annak, hogy a melegebb évszak növénybomlási terményekkel dús volta, mely kivált akkor feltűnőbb, midőn az esős napok forró derűsebbekkel váltakoznak, — nem egyedül a légkört teheti gerjessé,— hanem péld. a talaj vizének is, mely italúl szolgál, fertőző képességet adhat. E kór — forrás létezése, — illetőleg annak az ottani rósz ivóvízben rejlése, főleg az alföldön megforduló munkás köznép közt átalános meggyőződéssé vált.

De az ivóvizén kívül a gyomorbélhuzam kiváló elsőrendű bántalmazottságát, mely a bajt ha nem egyenesen előidézni s fentartani is, de legalább bevezetni s makacsabbá tenni látszik, az éretlen gyümölcs bő éldelete — népünk átalános hiedelme szerint is — leggyakrabban okozhatja, annálinkább, mert épen a késő nyári s őszi hónapokban van legtöbb váltólázas, kivált gyümölcstermelő völgyektől környezett vidékünkön, még a szárazabb években is néha. Hogy egyéb étrendi hiba is, mely tartósb erjedést idéz elő az emésztési folyam alatt, hasonló eredményre vezethet, könnyen elgondolhatjuk. És ez a meghűlésekkel együtt, legalább is fentartója, ha nem egyenes gerjesztője péld. a téli hosszas váltólázaknak.

A lépdag nálunk, kivált Tornallya körül a putnoki járásban igen gyakori, az életében csaknem mindenkit egyszer, néha hosszasabban is meglepő váltóláz miatt minek koronkénti ismétlődése csak növeli e mindinkább keményebbé váló dagot, — mely idővel rendes térfogatához többé alig is térhet vissza s ilyenkor soknál élethossziglani senyves külemmel árulja el magát. A már kiállott váltóláz mint tapasztalhatni, később — sokára, az iránta fogékonyságot sok esetben csökkenteni látszik, a mennyiben a kórgerjesztö hatány megszokása, mint sok egyéb ilyesmié,

Digitized by Google

annak ártalmát később baj nélkül könnyebben elviselhetővé teszi. De mind e mellett ezen olykor járvány képét felöltő baj — kivált a megye alsóbb sikságain — az átalános kórjáratra nagy befolyást gyakorol, — annak jellemét határozván meg némileg, — azért észleleteim szerint a természetes gyógyfolyam vezérlésében sokszor jobban kijelölhetjük a helyes irányt, ha az elörement váltóláznak a vérmirígyek és az idegrendszerrei kiváló befolyását egyes esetekben a számításból ki nem feledjük. Mutatják e befolyást többnemü szövődményei, — péld. sokszor itthoni hány székeléssel jár, különösen a lázroham alatt, máskor szinte ez időben fokozódó vérhas, vagy hörghuruttal, gyermekeknél pedig nem egyszer nehéz kórral is (ceclampsia), sőt felnőtteknél agyi gutaszerü rohamoknak is lehet elő-idézője. A járványos agy — gerinczagykórlobot is pár kitűnő esetben rendes szabványú láz előzte meg, vagy kisérte később. Több zsába, nehány börbaj péld. az ajksömör, — néha az orbáncz, kivált arezon görvélyes orri izzagu s egyúttal nyald nyirkmirigy-dagu egyéneken, továbbá a esalánküteg is szeret föllépni vele, főleg csorvával társultakor. Izzag, — kelések, s ilyszerii pokolvar nem állandó kiséröi. Az első inkább görvélykórtól, angolkornál látszik függni, ha mellette föllép is, — az utóbbiak pedig a nedvesebb években tapasztaltattak ugyan vele egyidejűleg gyakoriabbaknak, de nem hozathattak szoros kapcsolatba egyes egyéneken vele, sőt leginkább a legcgészségesb, nedvdúsabb, vagy börküteges egyéneket szokták ellopni, péld. rüh, himlő, kanyaró, vörheny után a kelések; inig ezek kiaszott gyermekeknél sokszor lappangó bujasenyvet és pedig a következés tanúsításaként nem egyszer méltán sejtettek.

A s e n y v e s k ü l e m váltóláznál nálunk nemcsak annak nyilt, de ki nem fejezettebb alakúinál is gyakori, — a s ü l y ritka utána, de annál gyakoribb a vi z k ó r , mert a Brightféle vese után leggyakrabban váltóláz idézi elő ezt, kivált a putnoki járás tornallyai vidékén. Már csak ezért is gondosabb, több hétre terjedő nem a nálunk szokásos párnapi könnyelmű kezelésre lenne szükség, a váltóláz isméti kitörései ellenében. Rendesebb orvoslás, és tápláló választékos étrend mellett a különben is többnyire kedvező gyógyúlási arány és termé-

Digitized by CJOO^Ic

szetes gyógyipar bozzájárultával az utóbajok elhárítása könnyebb volna, a baj természetében rejlő gyakori ismétlődéseknek sem lévén majd ez esetben oly fontossága, mint különben.

Hátha még a baj támadása megelőzésére is volna némi gond ? péld. az álló vizek elleni czélszerü csatornázással a házak körüli s az ivóvizben annyira nélkülözött nagyobb tisztasággal stb.: mennyivel kevesebben lennének a váltóláz-okozta seny v miatti sinlödés áldozatai ■

A h a g y m á z nálunk 1847—48 óta a rendesebben megjelenő kórok közt aránylag nem volt gyakori, inkább szórványosan fordúlva elő, kivált Tornallya körül, mintegy 1,5—2%-át teheté az összes bete- gedéseknek. Legtöbb január és október hóban, majd aug. és aprilban, sept. és novemberben volt. Sokszor — többnyire — ki lehetett mutatni itt a rngályzást, mint kór-okot, péld. 1858-ban Fügében, hol egy családban többen voltak egyszerre, vagy egymás után benne, — 1862-ben pedig Hanván, hová sárospataki tanulók hurczolák e bajt.

E falukon, továbbá Ragályon 1863-ban volt legtöbb hagymázeset vidékünkön. Mindhárom helység nagyrészt épen hegy alatti s meglehetős nedvdús és nem épen szilárd talajon fekszik , — a hegyoldalon aránylag kevés ház épült, — ezek is nagyrészt úri lakok, tehát a baj e helyeken kedvező talajra talált, kivált tavaszszal és télen, midőn sokan betapasztott ablakú és szűk, nem egészen tiszta szobákba szoktak beszorúlni. A tornallyai egyházban, melynek mindhárom helysége a Sajóvölgy fensikján esik, gyérebbek a hagymázesetek, de azért leginkább szaporiták a halálozást mégis 1855, 56 telén és tavaszán, 1857 telén, 1859 jun. havában, 1861, 1863-ban tavaszszal és 1865 végén (dec.) Rimaszombatban, hol tiz év alatt mintegy 5%-a a halottaknak benne halt el, 1855 és GO-ban volt legtöbb halálozás miatta, tavaszszal és télen kivált, ezután 1856, 61 és 64-ben. Paczek tr. szerint 1862 és 65-ben aránylag legszámosb volt különben a hagymáz, legtöbb okt., márcz., jul. apr. sept. nov. januárban, az általa észlelt betegségek ösz- szegének mintegy 0,5%-át teheté egészben. A megye szegény és rabbetegei közt alig volt több 1%-nál, amott leginkább jan. és márcz. hóban 1858-ban, ezeknél 1855-ben legszámosb eset fordúlván elő.

A tahiban ritkább vidékünkön a küteges, mint a hasi hagymáz. Tiszolczon, hol 1858 tolón is uralgott hasi hagymáz és Rima-Brc- zón 1865-ben sok eset fordúlt elő. Ullmann tr. szerint mintegy 80-an szenvedtek benne, kiknek fele állítólag gyermek volt, de Ö az agy-gerinczagy kérlob mintegy járványosán elöfordúlt eseteit is mind ide sorolá, — azért 3,7%-re tévé hagymázeseteit. Tiszolczon tavaszszal különösen sokan haltak benne, november hóig mintegy 30-an az anyakönyvek szerint, azért 1855 óta átalában 1865-ben legtöbb volt a halálozások száma. A járvány február hóban kezdődött, már- cziusban tetőfokát érte el, — nehány eset még j un. hóban is fordulván elő. Egyes egymással összeköttetésben álló

Digitized by Google

családokban, bizonyos házcsoportozatok terén belöl számosb esetet lehetett észlelni. Nagyobb részt küteges volt itt az alak, — nagy láz, álom kór, tévengésekkel.

A halálozás a hagymázban tetemes. Jegyzeteink szerint a Tornallya vidéki, megyei szegény és rabbetegek közt az ismert kimenetű esetekből kiszámíthatott gyógyult és halálos esetek közti arányt illetőleg úgy viszonylottak amazok ezekhez, mint 1,82% : 1,00-hez, vagyis egy harmada elhalhatott hagymázosainknak körülbelöl.

Az alkati bujakór, melyet népünk sü 1 y, vagy s ü 1 y-köszvény nek nevezett el, a főorvosi jelentések szerint állítólag nem gyakori a megyében, — de ha elgondoljuk, hány benne szenvedőt kuruzsolnak czinober füstöléssel stb. és titkolnak el, elég gyakorinak mondható az. Bár ennyi se volna! Saját észleteim szerint 2,02% : 183 eset — számmal. Tornallya körül, Paczek tr-éi szerint 1,52% (131 eset) Rimaszombat táján, —a megye szegény betegei közt 2,G6% (96 eset), a rabok közt 3,02% (37 eset) van fönebb említett adatainkban följegyezve, de e két utóbbi adat közé úgy látszik 1855, 56, 57-bői a hely beli fekély is be lön számítva. Összesen volt 21,689 beteg közt mintegy 447, tehát 4,06% körül. Ezekből 226 ismert eredményű esetben Tornallya körül, s a megye szegény és rabbetegei közt többé kevésbé javult, vagy gyógyult 212, a mi — ha a baj tüneteinek későbbi megújulása nem volna gyakori — igen kedvező gyógyulási arány lenne. De a bajnak a késő nemzedékekrei átszármazása arra mutat mégis, hogy ez nem oly könnyen irtható ki, sőt gyökeres megelőző társadalmi s egészségrendöri intézkedés nélkül mindinkább terjesztetvén a nép közt, kivált a házasodás akadályai, továbbá a szabadságos katonák, helyváltoztató cselédek által, a zsenge ivadék halálozását gyakoribbá tenni, s elsatnyúlását fokozni fogja mindinkább.

Tornallyán és környékén csaknem minden helységben előfordul már is, — leginkább a czigányok közt Méhiben lévén otthonos, miként a serkei járásban Dulházán. Mint öröklött bajt kivált Ragályon, Tornallyán lehetett észlelnünk, az idén Szuhafőn voltak aránylag sokan benne. Halálozást vagy 5 esetben jegyzék föl, ily gyermekek közt, itt is hasmenés" és egyéb baj, — egy felnőttnél pedig tiidölob lehetett a halál közvetlen oka. Mint halál ok néha az anyakönyvekben is előfordul a bujakór. Sok izraelita, úri rendii, csendőr, szabadságos katona, juhász, — legtöbb férfi, legkevesebb gyermek, szenved benne.

Paczek tr. szerint Rimaszombat körül, miként Tornallya környékén is sokkal gyérebb volt az ide nem is sorozott alább megemlítendő eredeti — lágyabb — helybeli fekély, mig az alább foljegyzett régebbi főorvosi jelentések szerint a helybeli baj volt számosb. Tornallya körül már eleinte t. i. a beteg első jelentkeztekor jelent volt többnyire^ legalább is a nyálkás bibircs-alak (plaques muqueuse), borék vagy szemérem ajki

Digitized by Google

izzaggal, — a gége s garat hurutos vagy fekélyes lobja, majd az idült csontbajok voltak leggyakoriabbak ezek után, — az utolsók sipcsonti, koponyái, kivált homloki, — kulcs, lapocz, mell, fol- karcsonti dudorok, éjjeli csont-zaggatások alakában olykor lázas mozgalommal is; kiséretükben bori geny — tüszök, mikből lassanként terjedő, néha évekig tartó konok fekélyek támadtak, daczolva minden szereléssel, - de a szegények közt az állam rovására kiszolgáltatott higany és iblanytartalmu gyógyszerek huzamosb alkalmazása folytán egyes esetekben ezek is tartósan engednek végre. Pikkely sömör is gyakran; kemény mirigydagok pedig, péld. a lágy ókon, nyakon, könyökön átalánosan jöttek elő lefolyása alatt.

Tiszolczon és körüle l,6° ₀-et tön e baj, az esetek harmadánál kevesebb öröklötten, — 2 uj szülöttnél mint bubor (pemphigus) halálos lön. Férfi korban legtöbb volt henne, s a foltos, bibircses alak lapos függőlyök garatlob jöttek elő kiválólag. A higany kül- és belhasználа- ta, miként egyebütt, úgy itt is csakhamar okozott, bárha nem egyszer csupán viszonylagos javulást, a mennyiben egyes kórjelek időnként vissza-visszatértek, csakhogy többnyire már szelidebben. Ott legtöbb jómódú, szabadságos katona s nöcseléd szenved benne.

Jolsván a város végén lakó czigányok közt jön elő, de itt is gyéren, mint torokfekély. Dobsinán a nép eléggé ment tőle, erkölcsös magaviseleté végett és azért is, mert nem sok járókelő fordul meg benne, a katonajáratoktól pedig merőben el van szigetelve. Hevenyen szabadságos katonák és vándor raesterlegények hurezolják be oda.

Richter Dániel tr. volt megyei főorvos egyik hivatalos jelentése szerint az egész megyében(a járásorvosi adatok nyomán) előfordult az előbbi megyefelosztás szerint:

	átalAnos bujakór,			helybeli fekély,		
	1855	1856	1857	1855	1856	1857
a rimaszombati kerületben	2	2	1	9	11	7
a rimabrezóiban	1	—	—	4	5	4
a nagy-röczeiben	2	—	2	3	13	5
a tornallyaiban	1	J	1	5	7	3
A rozsnyóiban	3	2	3	6	9	6
3 év alatt összesen	9	5	7	27	45	26

21 eset 98 eset

Digitized by LjOOQle

Az alkati bujakórosak közt 14 javult, tellát az esetek ²/₃-da, az eredeti fekély állítólag majd mind meggyógyúlt, — de ezt későbbi s pontosb észleletek deríthették volna csak föl jobban. E gyógyulási — talán csak látszatos — kedvező arány lehetett annak oka, hogy a helybeli fekélyek, az alkati bajokhoz képest c jelentésben oly számosoknak jelöltetnek meg, — mig egyéb többévi megfigyelésre alapított tapasztalatból ellenkezőt vehetni föl.

A görvélykór az angolkóron kivül 2—3 százalékát tehető az összes betegedéseknek, Tornallya környékén, összevetve az ily jellenül fül, orr, szem, nyirkmirigy, bor és izületbántalomban vagy átalánosabban, kiaszás, hörgbélhurutban (angolkórral, vagy a nélkül) szenvedőket. A szegény betegek közt is 2%-ra tehető ezek száma. Télen, tavaszszal rosszabbult állapotuk, hihetőleg a sok kívánni valót fölhagyó szobalég, és néha egyéb tekintetbeni nyomor miatt is. A gyógyulási, illetőleg javulási arány az átalánosban kifejlett esetekben a megyei szegény betegek közt olyan volt, hogy mintegy ²/₃ részök jobban lett, de ennek negyedénél alig gyógyult föl valamivel több egészen. Tornallya környékén is sokan javultak, de szinte kevesen gyógyultak meg lassanként annyira, hogy valami nyoma ne maradt volna föl bajuknak. Többnél a tiidügümők nyilvánosan társultak vele előbb később, néha már kisdedeknél is.

Tiszolezon 1,0% volt c baj gyakorisága. Mint egyebütt péld. Dobsinán is, hol elég gyakori, főleg gyermekeknél fordult elő. Az öröklést nem lehetett mindig kimutatni. IndokiU a rósz táplálat, nedves lakás vétethetnek föl. Jellemzik a halvány, tiilgyöngéd, vagy duzzadt arezbör, mirígydagok, kivált a nyakon és hónaljban, igen gyakran hólyagcsás vagy genytüszös köthártyalobbal (1,2%), mely néha ugyan e nélkül is jelentkező nagy fényiszony, szcmhéjgörcscsel, — továbbá arczizzag hörghuruttal jár, — gyérebben és pedig leginkább kisdedeknél bélhu rúttal is. Jolsván is gyakoriak az úgynevezett sömörszerü (görvélyes) köthártyalobok.

T él 1 h í z á s r a csak egyes példák vannak, ritka a köznépnél, — szinte igy a pozsga, mely már jóval gyakoribb, kivált a bővebben élő jobbmóduak közt.

A sápkór Tornailyán és vidékén 1%, Tiszolezon l,7% ; pórlányoknál itt leginkább havi tisztulás alatt vízben állás után fejlődött ki, Rimaszombatban 1.0%. Dobsinán, Jolsván ritka. A gyógyulási arány kedvező, bárha némelyeknél évekig fennmarad o bajra hajlam.

S ü 1 y átalában igen gyér. Leginkább a megye börtöneiben raboknál fordul elő (4,3"„) különben — úgy szólva — mind jó kimenettel. 1856-ban legtöbb volt. 1864-ben is előjött néhány eset, mind Rimaszombatban.

V í z k o r mint kórszövödmény igen számos hajlandósági be az életet, legszámosb észleleteim szerint a Brightvesénél, váltóláz után és

Digitized by Google

vörheny folytán, az e két utóbbitól eredetinek sikerül többször tovaterelése, sőt néha egy időre a ráknáli is stb elmídik igy. Az anyakönyvekben ez halál-okid gyakran van följegyezve, péld. Rimaszombatban 10 év alatt a halottaknak 8%-át teheték a benne elhaltak (az agyviz- ben elhaltak be nem számításával, mely hihetőleg egy lobtól eredt.)

Rák gyéren fordult elő. A megyei szegény és rabbetegek közt 3— 3 említtetik. Tornallya környékén tiz év alatt vagy 28-at láttam a női emlőben (8—0, a méhben (2) és a hasüri egyébszervekben (10 eset), — ebből 5 gyomori, 1 máji, 2 főleg bélfodori, kettő vastag bélrák, — az alajkon (1), állón (5), nyelven (1). A tenyéren, fejtetőn és ezombon is jött elő hasonló (velős rákszerü) képlet. A b ő r f a r k a s évek óta daczol egy tornallyai leány orrán mindenféle kezeléssel. A rák netáni kiirtása után rendesen ismétlődött. Csóltói izraelita nőnek hasi rákos daga kifejlődése alatt tömött bajusza, szakála sarjazott. Dob- sinán igen ritka ez; Jolsván Ludig tr. 2 gyomor, 2 arezrákot észlelt. Tiszolczon Ullmann tr. 6 közül: 2 gyomorit, 1 májit, melyet bonczo- lással is földerített, — egy emlőit, mit 1864-ben szerencsével ki is irtott (83 éves pórnönél), egy fültö-mirígyit a nyakon, és egy fölhámi (sejtes) rákot a fülkagylón.

3) L é g z é s s z e r v i b a j o k.

Leggyakoribb köztük a l é g u t a k h u r u t o s l o b o s b á n- t a I m a (a gégehörg hurut és lob), péld. Tornallya vidékén az e bajban orvosi segélyt keresők közt, kik csak sulyosb esetekben kérnek ellene tanácsot, az összes betegedésekhez képest 8%„ Rimaszombat körül 6,8%, a megye szegény betegei közt 8,4%, a rabok közt 6,3° 0, Tiszolcz táján 6%. Itt a hurutok és lobok tol vége felé, s tavasszal feltűnőbb gyakorisága miatt mart. és január hóban legtöbb volt a havonkénti halálozás, t. i. az egész évihez aránylag 10,6—10,5%, — ezután pedig febr. máj. april és deczember hóban (10,0—9, 6—9, 5—8,5° 0).

Legtöbb eset fordul elő átalában a tüdölobbal együtt tavaszszal és télen. Tiszolcz, Dobsina és Tornallya körül öszszel is eléggé gyakori. Nagyrésze, miként maga a tiidölob is, a légköri mérséklet gyakori s hirteleni változásában, és a hüsnél lüisebb széljáratban találja c ■baj okát, — mely néha nyáron is számos hasonló betegedést idéz elő.

A 1858-iki évi száraz nyáron, midőn különben még jun. hóban is sok

Digitized by Gooole

szor igen hiisek voltak az esték — miként 18G2-ben is bárha rendesen a nedves hideg légkört tartják inkább indokául, — talán a száraz légnek is, legalább mint hüsebbnek volt rá némi befolyása, miként igen kemény hidegü teleken a tíidölob gyakoriságára lenni szokott. De az egyéniséget sem kell a számításból kifelednünk, mert péld. gyermekeknél, kik közt a gége * alódi hártvás lobja nálunk gyér, de többnyire halálos, a gége hörghurut igen gyakori, minthogy, úgy a fogzás, mint az ángolkóros testalkat nagy szerepet játszik nálunk. A test nagy meleghez szoktatása, túlságos elérzékenyitése, elpuhitása, dunna takarók által, szinte számba veendő itt. Továbbá a baj előtti szokványos megjelenése, a gümö, görvélykór, szintúgy számtalanszor elösegélő s fen- tartó tényezői e bajnak, — tüdő légdagu öregeknél is gyakori ez stb. A férfiaknál inkább a tíidölob gyakoribb a nagyobb testi erőfeszítést és az ezzel járó érrendszeri fölhevülést követő meghűlés folytán, péld. a köznép közt favágás, kötörés után.

Mint h u r u t á r (sziket, miként a nép is nevezi Rakottyás körül) 1858 telén uralgott átalában megy ónkban a főorvosi jelentés szerint nagyban a légutak elterjedt hurutja, kivált január hóban, de még 1857 deczember havában kezdődve egészen 1858 júniusáig, csakhogy igen szelíd lefolyású volt.

Légúti hurutban a Tornallya vidéki s megyei szegény és rabbetegek közt, csak azokat véve számba, kiknél az eredmény tudva lön, átalában 40,0 gyógyult esetre eshetett 1,0 halálozás, — ez is inkább gyermekek, Öregek és különben kimcrültekuél történt, migtüdőlobnál 5,ö gvógyúltra esett egy halott, tehát 18,8° 0 volt a halálozás körülbelül, csakhogy eliez is egyéb okok járultak ilyenkor, péld. két oldali szenvedés igen öreg, vagy gyermekkor, régi betegeskedés, agylob bélhurut stb, — bárha ezek sem idézték elő mindenkor a halált.

A t í i d ö l o b , mely gyermekeknél karélycsás alakában rendesen hörglob kísérője, Rimaszombat körül leggyérebb 1,3%, Tiszolczon 2,0° 0, Tornallya körül 4,6%, a megyei szegények közt 5,8%, a rabok közt 5%. Ezek szerint a sanyarú, kivált földmivesi nagyobb erőfeszítéssel járó életmód kedvez kifejlődésének. Tavaszszal legtöbb, majd télen, — legkevesb öszszel. E télen aránylag kevés eset volt a szeli- debb téli hideg miatt. Február hóban is inkább hurutok jöttek elő, kivált gvermekeknél, mig 1*58, G3 és G4-ben aránylag legtöbb volt Tornallya vidékén a tíidölobeset. Tiszolcz, Jolsva körül szelídnek tapasztalták ezt, Ullmann és Ludig trok. A tíidölob tünetei alatt gyorsan elhaltak nagy számát Dobsinán Fehér Nándor tr. hevenygümösödéstöl • hiszi függeni. Én gyakran tapasztalam, tüdögümösöknél a tüdőlobot a
nélkül, hogy ez miatta azonnal halálossá vált volna, — bárha tovább látszék is azt fejleszteni. Vannak, kiket többször megtámad éltökbem kik időközben erősek, egészségeseknek látszanak.Digitized by Goode

A m e 11 h á r t y a 1 o b, kivált mellüri nagyobb izzadmány-gyíi-

lemmel gyér, hosszas lefolyású s nem egyszer tüdögiiniökkel szövetkezik. Szelidebb fokát bajos néha c névvel meg is jelölni, — tüdölobbal ily alakban úgy látszik gyakran társul nálunk.

A tüdögümősödés inkább a felsőbb vidékek cs városok lakosainak ostora. Tiszolczon 3,3% kifejlödötten, — de 1,6%-el minden esetre több, ha a vérköpöseket, kiknél idült hurut, inellnyilalás? váltólázszerü lázas mozgalom, gyöngeség, testaszás árulta el csak a baj jellemét, beszámítjuk. Mind gyermek, mind felnőtt gyakran szenved benne. Sok esetben — feles számmal — öröklöttnek bizonyult be. Többnyire idült alakú. A Tiszolcz körül számosabban — legtöbben — lakó, csizmadiák, kalaposoknál gyakoribb, mint a földmives köznép közt.

Rimaszombatban évről-évre szaporodik e baj, — a legközelebbi tíz évi halálozások közt 12,8® 0 ot foglal el. Vidékén Paczek tudor szerint 3%, Tornallya körül 2%, a szegény betegekközt 1,6° 0-át teheté a felhasználtuk adatok szerint az összes betegedéseknek. Gyakori Dobsina táján is. Rozsnyóról Kiss Antal tr. értesít, miszerint Henzlován szinte helyi kórnak volna e baj vehető a bányászok közt, kik benne számosán halnak el, talán azért (lob miatt?), mert hegyes vidékükön a mindig zord szél járatú tetőkön könnyedén öltözködve járnak kelnek.

Volt eset, hol e bajban is javulás jött egyidörc, de észleleteim szerint ez mégis rendesen halálos — legalább nálunk.

A szamár hurut (pertussis) koronként a gyermekek közt uralg járványosán az év különböző szakaiban, péld. Rozsnyón, Tornallya körül 1857-ben volt tavasztól őszig, — itt 1K58, 50, (53, 64-ben is. Kimutathatólag ragályos szokott lenni. Benne kevés hal el, ez is leginkább szövődményei miatt. Daczol egyébkint minden szereléssel. Kimutatásaink erre nézve igen hiányosak; — az utóbbi ok folytán, miként a heveny járványos, ragályos kütegek közül kevés kerülvén az orvos elé, még akkor is, midőn egész falvak gyermekeit lepd meg.

4) Bőr- és sejtszövetbántalmak.

A heveny járványos ragályos, leginkább a gyermekeket, de koronkint a felnőtteket is felkereső kütegek, bárha átalános bajok, szokás szerint itt is tárgyalhatók. Ezek rendszerint tolen és tavaszszal leggyakoriabbak, üszszed leggyérebbek. Róluk ° 0 szerint bajos szólni, mert a valótól igen messze esnék (sok beteg közül) a csak gyér esetben elénk került egyénekből vett számadat. Az orvosok felügyelete alá ritkán kerül közülök valamely sulyosb utóbaj jelentkezte nélkül valaha néhány példány. Sok gyermek is hal el hiányos ápolás miatt bennyk! A halálozás mind az anyakönyvi, mind a megyei szegény cs rabbetegekröl, mind saját észleleteinkből merített adatok nyomán a vörhenyben legnagyobb, a kanyaróban és himlőben gyérebb. Például Rimaszombatban a halottak 2,4%-a

Digitized by OSZK

vörhenyben, 1,5%-a kanyaróban, 1,0%-a himlőben halt el 1855—64- ben (tiz év alatt). Mindhárom küteg előfordul egyszerre, vagy egymás, után, csaknem minden évben legalább itt-ott szórványosan megyénkben, — olykor — bárha — ritkábban egyidejűleg is, egy vagy más helyen eléggé tömegesen lépve föl. így péld. midőn 1857 tavaszán Rimaszombatban a k a n y a r ó lépett föl, számosabban és többen (17-en) el is haltak benne, miként 1864-ben is (9-en); Tornallya vidékén inkább a v ö r h e n y uralgott (1857-ben) csaknem kizárólag, 1858-ban még számosabbá leendvén. E járvány itt ekkor több súlyos esettel járt, péld. kártyás torokgyik, mellhártyalöb és izzadmány, belfüllob, nehéz kór, heveny vcselob és vizkór eléggé gyakran kisérték, — még utólag is sokáig maradt föl hörghurut és genytüszök támadtak nem egyszer Többen el is haltak miatta. 1864, 65-ben is jött e baj itt elő. 1858-ban Rozsnyó, Nagy-Röeze, Rima-Brezó környékén is inkább a k a n y a r ó uralgott, kivált tavaszszal és nyár elején, — midőn Tiszolczon, Rima- Brezón, Kokován elterjedtebb, Rozsnyó táján kisebb himlöjárvány is volt egy időben, — azonban szelidebb alakban mint kecskehimlö különösen, és még inkább az év végén s 1859 elején, tavaszszal ugyanekkor (annak végén*)* és nyár elején v ö r h e n y nek adva helyet. Eme kütcgck, mind elszórt góczokban szokták magukat fentartani, szakadatlanul a nagyobb járványoktól megkímélt években is, — valószínűleg igy termelve újra meg újra magukat, mig alkalmuk van nagyobb közlekedés folytán ismét nagyobb kiterjedést is vehetni föl. 1860-ban a megyében szétszórtan volt a v ö r h e n y , — 1862-ben (midőn Rimaszombat és Csetnek körül a himlő lön gyakoribb) Pelsöczön és a kis-honti járás pár északnyugoti helységében mutatkozott és mind a küteg kiütése s virágzása, mind az utóbajul támadt heveny vizkór alatt többször halálossá vált. Jolsván az 1864-diki év ősze végétől az 1865-ik évi tavasz kezdetéig volt v ö r h e n y , gonosz indulatu ny aki mirigy- lob, a sejtszövet és bőr nagyterjclmü, eves szétesésével (mihez hasonlót Kunyán magam is láttam), hangrézs-vizenyő, a 2-dik hét] végén Brightkúrral voltak ádáz kitérői. Tizenegy esetből 5 meggyógyult, 6

Digitized by Google

elhalt. 1865-ben a v ö r h e n y , a felsőjárás Csetnek s Murány völgyén és a serkei járásban nagyon heves rohamos lefolyású volt, leginkább kásaszerü küteggel, — többször üszkösödö torokgyikkal (péld. Pelsöczön) halálossá lön. Allali mirigydagok, heveny, Brightkórral társuló vizkór voltak utókövetkezményci több helyen is — péld. Sajóvöl. gyünkön — mint már említők.

Tiszolcz körül, kivált itt is Klenóczon, csak kevés gyermeket kiméit meg a k a n y a r ó 1864 tavaszán. Nehány eset már január február hóban volt, marcziusban tovább terjedt, aprilban tetőfokát érte el a járvány mind a betegedések számára, mind hevességökre nézve. Tiszolczon 12, Klenóczon mintegy 90 gyermek halt el benne, azért 1804-ben aránylag itt legnagyobb volt a halálozás. A fejlődési s virágzási kórszakban álomkór, erő kimerültség volt már soknál. Az élet első hónapjaiban levő cseesemök nem igen szenvedtek. Némelyek 4 hét — 3 hó alatt 2 szer is kiállották a kanyarót (hasonlót a v ö r h e n y r e nézve 1858-ban magam is vettem észre). Csak a betegedések kisebb részét képező sulyosb esetekből is, melyek keze alá kerültek, Ullmann tr. 2% teheti a kanyarósok ez évi számát.

A k a n y a r ó 18G4 és 65-1 cn volt egyébként az egész megyében legszámosabb. Tornallya vidékén 1804-ben Tornaliyán, Iltibón, Szentkirályon, Recskén, Alsó-Szuhán, — átalában egyebütt is, az iskolás gyermekek közt több helységben felüté fészkét, néha nehéz kórral (ecclampsia) lépett a sorompóba; az orr és szemköthártya lobján kívül, gyakran gége, hörg, tüdő, agykér, és agy lobbal járt. lltóbaj ul állali mirigydagok, makacs, főleg vastag bélhurut, vérhas, néha görvélyes porezhártyalob (keratitis) szegődtek hozzá. — Tornallya körül haltak is benne 1864—65-ben.

H i m l ö Tornallya körül 18G3 és 05 ben észleltetett legtöbb, ez utóbbi évben haltak is benne Királyiban jan. febr. hóban. Kokován is jött ekkor elő. Tiszolczon 18G4—05-ben nyáron (1%?)- Beóltottaknál haláleset nem jött elő. 2 oltatlan férfinál összefolyó himlő miatt geny- vér okozá a halált itt. Jolsván a város — leginkább néhány pór, pásztor, kertész, fazekas és fuvaros lakta — kürnyi részén a szegényebb tisztállanabb néposztálynál majd minden gyermek és sok felnőtt him- lüssé lett 1865-ben tavasztól nyár végéig, benne tán csak egy csecsemő halt el, a többi könnyen tűrte, — egy mórt — amaurosis — egy szél- hüdést kapott utána.

E g y é b b ö r b a j o k k ö z ü l : Tornallya környékén legtöbb az izzag, (1 c z e m a), miként Tiszolcz körül is : 1,8° ₀, arezon, görvo- lyes gyermekeknél, régi alszár fekélyek, kemény kérges környezeten stb. A rüh Tornallya körül 1,6% tán legtöbb az izraelitáknál, — Tiszolczon 0,5%, a megyei szegényeknél 1,4%, a raboknál 5,5%. Az o r b á n c z Tornallya körül 0,5%, Tiszolczon 0,9%, a megye szegény betegei közt 1,3%, a rabok közt közel 1%. Jolsván tél kezdetén gyakoribb.

Digitized by uJOOQle

A különböző börsejtszövetlobok, hova a tályog, kelés stb. sorozvák, a szegények közt 1,2%-ot, 3%-ot a rabok közt, és 2,7%-ot tehettek Tornallya körül, a bőrfekélyek közel 2%-ct tőnek, mind itt, mind Tiszolczon. Dobsinán is gyakoriak átalában, leginkább az al- szárat foglalják el, a szegény betegek közt 3,6%-ot, a rabok közt 7%-ot tehettek. Leginkább alszári viszérdagoktól nőknél terhesség után sok állás mellett támadtak, és a kimélethiány miatt levének makacsokká.

Pokolvar Tornallyán 0,3°, 0 körül lehetett, többnyire ragály- zási (lépfenétöl), Himaszombat körül 0,5%, a megyei szegény betegek közt közel 1%. Tiszolczon mostanában nem jött elő.

Scjtszövetkeménycdés fölötte gyér, uj szülöttnél Ludig tr. jegyzett meg egyet.

5) ízület-, csont- és izom bajok.

Mintegy 4%-ot tehettek mindössze véve a heveny csúzos bajok (ide számítva az izomcsúzt is) —Rimaszombat, Tornallya körül s a megye szegény és rabbetegei közt; — Tornallya vidékén csak 2%-ot, Rimaszombat körül 3,0%, a szegény betegeknél, 4,3%, a raboknál 0° f,-ot tevén külön-külön. A Rimaszombatbóli esetek hihetőleg majd mind csúzos ízlobok lehettek, Tornallya körül ezek O,8ü%-ot tehetőnek. Legtöbb heveny csúzeset volt, miként Job várói is tudósit- tatánk : tavaszszal. Ezek közül mintegy húsz gyógyúltra jött egy haláleset, kik közt egypárnál heveny tüdögümösödés volt a halál oka. Tiszolczon a csúz mintegy 3% volt, csaknem annyi idült, mint heveny ; inkább Ízületekben, mint izmokban fészkelve. Görvélyesiz lob Tornallya körül nem épen gyakori, de kivált a csipizületben igen makacs és rendesen legalább is megsántulásra vezet. A köszvény 0,2° o körüljön elő. Tiszolczon is gyér. Csontlob, mint görvélyes baj, néhol szuval párosultan, szinte nem gyakori, gyakrabban jön elő ez utóbbi körömperczloboknál. Angolkóros nem sokszor jön elő kifojlüdöttebb alakkal. Donga láb (pcs varus) gyér, annál több a lúdláb (pes valgusj, a gerinezoszlop átalános, vagy csak nyaktáji elférd ülései sem épen gyakoriak, bár némely családban egyes tagok (néha
unokák) az elődük hasonló bajában sinliklnek. Ritka az elidomtalanitó ízlob is.

Átalában a tagok, és egyéb testrészek elferdülései nem éppen gyakoriak, bár van erre csaknem minden helységben pár példa, — leginkább görvélyes csipizületlob miatti íziucrev, vagy tagrövidülés, — gerinczoszlopi elhajlások vagy köszvényes ízbántalmaktól.

G) SebészieK.

Legtöbb a seb, kivált a koponyán, verekedések folytán, többnyire csak a bőrre szorítkozva. Számtalanszor jön elő a lefordulástóli s egyéb éget 311 seb vigyázatlanság miatt, kivált a pórnép tiiz mellett

Digitized by Google

hagyott gyermekei közt. Tornallya környékén a sebek 4%-ot tehettek összesen, a rabok közt 5%-ot, a szegény betegek közt 2%-ot, melynek fele égéstől volt A bányászatnál, péld. Dobsinán számos bonyolult sértés szokott előfordulni, szikladarabok zúzása s átalán lőpor folytán, péld. a szemen. A c s o n t t ö r é s Tornallya körül 0,4% lehetett, — legtöbbször jött elő a bordán, majd a fölkar és kulcscsonton, ezombon, alszáron stb. A f i c z a m még gyérebb volt, alig harmada a töréseknek, leginkább a fölkar — fejecs kitérésével. Az uj k é p l e t e k is gyérek voltak átalában. 13 őr f a r k a s n a k csak pár esete került elő. A s e b g y ó g y ú l á s gyors volt. A f e n é s e d é s n e k csak gyér esetét lehetett észlelnünk, péld. vízkórnál az alszáron (öregnél) lőtt fölkaron, ütér szétzúzástól ugyanott égés folytán gyermeknél (Mi ■ hályfalván), fagyás miatt lábbujjakon. G y e r m e k k ö l d ö k f e n é j é r ő l Tiszolczon értesültem.

Szabadjon itt az c m e g y é b e n s z o k á s o s m ű t é t e k e t is megemlítenem.

A nagyrészt borbélyok és falusi műkedvelők által végzett f o g h ú z á s o k o n kívül az é r m e t s z é s e k , és átalában a vérvételeknek csak nem rég is nagyban szokásban volt használata érdemel figyelmet, — ezt tavasszal elegendő ok nélkül kívánta a nép még ezelőtt nehány évvel is, mihelyt az erősebb munka beálltával, mihez a meleg is járult, tagjait fáradtabbaknak, és e miatt kissé fájdalmasbaknak ér- zé, vagy csak puszta szokásból, nehogy „idejét múlja.“ Az orvosok vonakodása azonban e rósz szokást mindinkább háttérbe szorítja már, — bárha a nép tüdölob, örjöngés esetén, és megerötetéstőli karfájdalmai idején, most is megkeresi végette az orvost, tőle e műtét okvetlen kivitelét megvárva, — sokat nem kis feladat is ennek elkerülhetésérÖl meggyőzni.

Az alább említendő, volt megyei kórházban Pa»*zok Mór tr. által

rendbeli műtét hajtatott végre — péld. félkar, alszár csonkitá*, ujjküzelés, — száj, nyelv, ajk, bör-rák és zsirdagok kiirtása, szürke hályog hátrahajtása (reclinatio), több hascsapolás, hevevizdag műtété beföcskendéssel, több tömlökivétel. 1848 táján Adler tr. Tornallyán nehány szürke hályogot is sikeresen mütött. Egyébként műtétek megyénkben a magán gyakorlatban kivált ritkán hajtatnak végre. Péld. Kiss Antal tr. mint mütétkedvelö foglalkozik még most is ín metszés, testegyengetés, kancsalság műtétével stb. E sorok irója kénytelenségböl és lelkiüsmerete megnyugtatására kísérlett meg párszor gégemetszést is, — egyiket, gégében és a jobb hörgben rejlő idegen testek, másikát gége croup miattaszénsavvali vérmérgezés, kimerülés szakában, — a műtét maga, mindkét ízben szerencsésen sikerült ugyan, de az élet nem lön jövőre biztosítva általa állandóan egyszer sem. Az általam végzett emlőrák kiirtásoknak is csak ideiglenes (pár évig tartó) javulás volt eredménye. Keleméren Schwarz Ármin sebészmester, Ti- szolczon Ullmann tr. kevesebb több szerencsével végbéli veleszületett zárulatot, és miként én is, pár Htymaszort, húgycső szűkületet mütet- tek. Paczek tr. egy izben szerencsével mütett kizárt sérvet is. Itt ugyan bélsipoly maradt föl, és hónapokig tartó bélhurutos és lobos szenvedés, de végül a pokolkö véletlen — nagyobb lobot, gyorsabb hegedést oko zó — betörése folytán állandó lön a gyógyulás.

7) Külérzékszervi bántalmak.

Leggyakoriabbak köztök a szembetegségek, 1 %-ot tevén, péld. a megyei szegény és rabbetegek közt legalább is. Tornallya vidékén maga a hurutos szemköt hártyalob 1,1% körül jön elő, ennek csak harmadát teheti a görvélyes jellemű hasonló baj, — a porcz hárty aló b is 0,9° 0; foltjai sem ritkák, kivált heveny kütegek, péld. himlő, kanyaró után és még inkább görvélyes szemlob maradványakint. Szeintakár gyér, de többnyire inkább rósz mint jó kimenetű. Tiszolczon 3,6%-ot tesznek a szemlobok. Stellwag (görvélyes) szeraköthártya sömöre 1,2%. Jolsván is majd mind ilyne- miiek a szcralobok. Éji vakság (hemeralopia) Aggtelken az 1858-ik évi tűzvész után gyakrabban jött elő, —■ Rima-Brézón pedig a szénégetők közt részint ez, részint a nappali vakság (nyctalopia) észlelte- tett 1859-ben. Szűrkehályog öregeknél jön elő, de nem éppen gyakori. Kancsalság néhol (péld. Felfaluban) több mostanában aggyerinczagykórlobtól. Elörement agybaj miatti mór (amaiirosis) továbbá pár esetben bujasenyv okozta látzavar is észleltetek.

Afülbántalmak közt sok, többnyire nem

egyszer a dobürben szekelö fülfolö fordul elö, péld. Tornallya vidéken közel l%. Ezek közt sok görvélyes jellemü s néha a csontot is körébe vonva, 8 ez által agykórlobot okozva, halálossá is nem egyszer válik. — N a g y o t h a l l á s elég gyakori, részint eme leginkább gyermekkori, különösen hevenykütegeket kisérni szokott baj miatt, részint öregeknél. — S i k e t n é m a is találkozik néhol. Ennek legközelebb a járványosnak vehetett agy gerinczagy kórlob volt párszor oka.

Az orr b a j a i a mindennapos huruton kivül leginkább izza- gos és görvélyes természetüek, — a börfarkas eset is itt fordúl elő. O r r v é r z é s nem éppen gyakori, de jött elő már halálos eset is, midőn az orr garatfelöli bedugaszolása után is a légzés elnehezülése miatt ez nem soká türetvén, kimerítő vérszegénység lön a halál oka.

8) A z i d e g r e n d s z e r b á n t a l m a i .

Köztük az eléggé gyakori ideges fejfájáson — migraine — kivül 1,2%-ot tevő tulajdonképi z s á b á k után, melyek közt az arcz- és szivz8ába túlnyomó, az agybajokból Tornallya környékén legtöbb agy v é r b ö s é g i e s e t fordúlt elő, — ezek közt több a forró nyári napsugarak egyenes behatása, vagy szeszes italok folytán támadt (be nem számítva a láztól eredtet). Tiszolczon 1,2% volt, mig a zsábák itt csak 0,9%'Ot tőnek. Itt az eskór (epilepsia) gyakoribb — 1,1%; — mig amott 0,3%, — 29 eset jövén elő gyakorlatomban. A szegény betegek közt 0,4% (16 eset) említtetik. Ezenkívül a gyermekek, szülő nők nehéz kóra (ecclampsia) s egyéb péld. méhszenvi görcsök Tornallya környékén összesen 0,8% ot tehetnek. V i t t á n c z 11 esetben észleltetett (0,1%) többnyire vérszegény gyermekeken. A g y g u t a s szélhüdés 0,3% körül, — agy és agykérlob 0,6%; ezek %-de körül- belől gtimös volt. Rimaszombatban 1855—64-ben (tiz év alatt) elkúll- tak közt görcsben halt meg 11,4% (legtöbb febr.), agy vízben 2,4%, agygutában 3,5%, szélhüdésben 4%.

Uj jelenségül tűnt föl megyénkben is járványos alakot öltve a z a g y - g e r i n c z a g y k ó r l o b . A főorvosi jelentés szerint 1865-ben a felső járás murányi szakaszában, valamint a kishonti járásban is igen számos volt gyermekek közt kivált, nagy fejfájás, lázzal jelenkezett, hányás, eszmélethiány, — álli, garatizomi, gerinczoszlopi, főleg nyaki merevgörcs kíséretében. Agynyomás folytán a kór tetőfokán többen haltak el benne. Utóbajai közt figyelemre méltók voltak : a süketség, a még irni nemtudóknál a beszélós lassankénti feledésével, vagy legalább nehéz, akadozó beszéddel, — tántorgó járás, kancsalság, (a rat- kai járásban), nehéz fölfogás (Jolsván), szerasnrvadás
után. Félheveny agyviz tünetei alatt, melyek mórral, vagy kisebb lát- zavarral, vagy átahínos aszálylyal, szemrekesz és edényliártyalob ini atti megvakulással jártak, gerinczi merev és kórszerii rohamok után hetek havak múltával halt el nehány Tiszolczon e bajban. Itt Ullmann tr.

12 gyermeken észlelte e baiit, kik nehány hónaposok — 12 évesek lehettek, éppen a küteges hagy mázjárvány idejében mart. közepén, midőn az Tiszolczon legjobban dühöngött és kiválólag a hagy máz látogatta családokban. Nehánynál ajki sömür volt, de kancsalítás vagy hagymázos rózsacs soha. Négy már nehány napra elhalt, három pedig a fünebb húrt jelenségekkel járt idültebb agylobban jóval később.

Tor.iallya körül 8 — 1 0 esetnél többet alig észlelheténk. A hosszas kórtartam, a láznak némileg a váltóláz vagy inkább az alábbhagyó lázhozi hasonlata, csorvás bélhurutos szövődményei, de hörghurut nélküli jelentkezte s a ragályzásnak teljes kizárhatása e baj mellett: ha nem engedek is fölvennünk egyenesen Ullmann tr.-ral, hogy a baj lényegében hagymázos jellemű, de legalább beláttaták velüuk, miszerint itt alig ha egészen egyszerű lobos folyam, hanem inkább valamely (a talaj és légkör bomlási terményekkel telt voltától függhető) gerj- félével szoros viszonyba [hozandó baj forog szőnyegen, mely[7] hasonló ugyan a hagymáz, váltólázhoz, azonban velők azonosnak elhamarko- dás nélkül alig állítható előzetesen.

Jolsván magában 1805 máj. havától septeraberig uralgott ez. Iáidig tr. 8 gyermeknél és ö felnőttnél észlelő. Amazok ♦közül négy[7], ezek közül kettő halt el. Tornailya körül még mostanában (tél vége felé) is jött elő néhány hasonló eset.

A legközelebbi években nehány úri gyermeknél nehézkóros rohamokkal kezdődött és minden szellemi tehetséget csirájában elfojtó agyi táplálati zavar is fordult elő, a gerinczagy[7] hasonló szenvedésével ; mely vidékünkön magában is, de gyéren, előfordul.

Tornaiba vidékén — az eskórtóli gyönge elmüséget nem számítva — egy b u t á t, (.) bús o n g ó t, S ü r j ö n g ö t, és pár isz á- k o s s á g i r e z g ö r j ben levőt jegyezhetek iueg. A megyei szegény betegek közt bárom ilyen emlittetik meg, három egyéb elmebaján kívül. De akad több néha vigkedélyii kóborló elmebeteg is, kik közül némelyik átalánosan ismnvtes. Tiszolczon Ullmann tr. rövid időköz a l a t t i rezgörjet jegyzett tol, Ö egyéb t é b o l y[7] eset (Irrsinn) mellett. Ott a m é l i s z e n v (bysteria) a pórnük közt is elö-elüjön (nálunk, többnyire szivszonmgás ablkában ezek közt), nmüknél a szellemet le- veröleg érii.tö küibotbl yás<)k és az azok ellenében minél csekélyebb» allénál la>ra képe-' ki lelki i-rn folytán jelentkezik sokszor *v* baj rc>-

Digitized by CjOO^IC

haraa. Ennek valószínűleg a ferde irányú, leginkábba kedélyt beteges érzékenységben tartó s egyoldalú nevelés, mely a test és önuralom gya korlatát mellőzi s talán a sok példa általi elsajátítás is lehet részben oka, ha nem egyenesen az öröklés. Éhez járul az erős füzködés is, mely egyéb bajok közt az arra hajlamosoknál, kivált a havi tisztuláskor okoz nagyobb alhasi vérpangást s izgalmat.

Jolsván 3 ö r j ö n g ö t jegyzett föl Ludig tr. mostanában, kettőnél

átmeneti volt a baj, — a 3-iknál butaság is volt jelen már előbb. Rezgőrj ott alig fordul elő ; g u t a is ritkaság, z s á b a, c s k ó r szinte gyér-

A h ü l y e s é g , b á r g y u s á g crctinismus — kivált golyvával, sem a felsorolt vidékeken, sem Dobsinán nem honos. S i k e t - n é m a is ritka, mind a mellett, hogy közel vérek közti házasság több helyen (péld. Dobsinán) szokásos.

0) H ú gy- és i v a r s z e r v i b a j o k.

Ezek közt a B r i g t h k ó r érdemel különös figyelmet, mert péld. Tornallya körül legalább is 0,5°, „ át képezi az összes betegedéseknek, nem számítva a vörhenytöl eredőt. Többnyire ez a vizkór oka, mely sok betegség utolsó kísérője. Ez okból támadva az, rendesen elöbb- utóbb sirhoz vezeti az illetőket, — néha csaknem gutaszerü tünetek mellett. A nyári, őszi, tavaszi hiis éji légkörben a nem ritkán nedves (legalább harmatos) füvön hálás, fülhcvült testteli leheveredés a szabadban gyakori előmozdítója lehet e kórnak a köznép közt, péld. pásztoroknál stb. Szinte úgy a váltólázsenyv. Olykor neliézkóros (ceelamp- ticus) rohamokat kapott szülönőknél is fölfedezhetni a feliérnye-vizelési, — egy esetre emlékszem mind a mellett, hol minap ennek nyomát sem találhatám.

H ú g y k ö Tornallya környékén tiz év alatt egyszer a vesében, kétszer a húgyhólyagban észleltetett. A megyei szegény betegek közt is 5—6 év alatt csak egy pár, Dobsinán Tiszolczon pár év alatt egy sem jött elő.

V i z e l e t r e k e d é s húgyhólyaglobtól (péld. húgycsötakár folytán) öregségi 8 egyéb okbóli szélhüdéses állapot miatt néha pösesap alkalmazását igényli, bárha ritkán is.

H ú g y c s . ö t a k á r férfiaknál elég gyakori. így Tornallya vidékén 1,3%-on felüli, — köztük az ismert kimenetű esetek rendesen gyógyultak, vagy legalább javultak, ha sokszor makacsak voltak is. Az eseteknek mintegy negyedénél vele here, vagy mellek herei«»!»

Digitized by LjOOQle

társult. Pár esetben dülimirigylob által is kisértetett e baj. Lágyékmirigylob, kigenyedés, vagy a nélkül is jött elő néha mellette.

M é h h ü v e l y t a k á r, mint ragályos baj gyéren jött kezelés alá. Gyermekeknél — tán mint ragálytalan — kivételkép szinte for- dúlt elő.

A megyei főorvosi jelentések szerint előfordult járásorvosok jegyzeteiként **h ú g y c s ö t a k á r**:

Egyes kerületekben	1855.	1856.	1857.	Összesen.
a rimaszombati kerületben	ii	TT7	15	43
a rozsnyóiban	12	18	11	41
a tornallyaiban	12	5	4	21
a rima-brezóiban	6	6	2	14
a nagy-röczeiben	7	19	5 II	21
Osszesen :	48	55 1	37	140

Ezek nyolez állítólag nem gyógyult eset hián mind gyógyultak vagy javultak.

Rimaszombat környékén 0,8% körül volt a húgycsö takár, a megye szegény betegei közt 1,2%, a rabok közt 0,5%. Tiszolcz körül mintegy 0,7%.

Egyszerű ragályos fekély (lágy chancre) gyér volt, péld. Tornallya körül 0,3%. Rimaszombatnál szinte ily formán, a szegény betegek közt: 1,6%. Csaknem mind férfiaknál észleltetett, a gyógyulás eléggé gyors volt. Szoros határt e fekélynem és a keményebb féleség közt eleve nem vonhatánk mindig, azért ide sorolók a keményes, de utóbaj nélkül elmúltakat is.

A női **i v a r s z e r v i** bajok közt Tornallya körül, a méhlob csaknem 0,5° 0, — a petefészeklob annak harmada lehetett, és szinte ennyi a gyermekágyi lázas állapot is. — **I d ü l t m é h h u r u t** (fehérfolyás alakában) 0,3% volt, — a szegények közt 1%. **A m é h v é r**- zés vidékünkön 0,6%. Többször elvetélés látszott itt szerepelni, péld. a gyermeküket még terhességük kezdetén szoptatóknál. Mert a hosz- szas, mintegy másfél évig, de sokszor jóval tovább is tartó szoptatás a köznép közt az újbóli terhessé-levés megakadályozása végett szokott jóhiszemülog divatozni. Idült **m é h t ö m ü l é s** gyéren jött elő. **A m é h i s z a m o t** is gyéren mutatják be, azonban úgy látszik eléggé gyakori az, a gyermekágyból korai fölkelés miatt. A méhfibroid és a hüvelyes rész rákja ritkaság itt. A havi tisztulás rendellenességei mindennapiak. A havadzás alatti vizbenállás soknál okozott halálos méh és hashártyalobot a köznép közt. A női **b a j o k** különben orvoslás

Digitized by C^ooQie

alá ritkábban kerülnek, mint bármely egyéb baj is, — és ha igen, ekkor sem eléggé jókor és kitartóan. Keletkezésük oka többnyire a gyermekágyi állapot alatti test nem kimélésben rejlik. Sok esetben utólag magtalanságra adnak alkalmat. Ezt előidézendő egy kondás hajdanta N. Csoltón nején a petefészek-kiirtást akként eszközlé, mint ezt sertéseken tenni szokta (vagy mint tyúkoknál némely nő teszi), szerencsésen sikerült is e műtété, de végette egy időre börtönbe került.

10) Szív- és mirígybántalmak.

A szívbajok Tiszolcz körül 1%-ot tőnek, mint billentyühibák belszivlob, átalános vizkór mellett köszöntött be miattuk a halál. Dobsinán ritkák, Jolsván pár esetben ütértömesz (embólia) okozta mulékony szélhüdést idéztek elő. Tornallya körül 17 eset billentyű-elégtelenséget észleltem tiz év alatt. Az ideges szívdobogás, és úgynevezett szivszorongás gyakori baj, emez nemcsak az úri rendű méhszerves nőket, de a szegényebb osztályúakat is eléggé gyakran lepve meg, — ezeknél többnyire ijedelem után vérszegénységgel, vagy a nélkül is jelenkezvén. Néha ugyan az ut Sbbi gyomorzsábával is folcseréltetik, — sok esetben különben kisebb fokát képezi az es- kóros és méhszenves rohamnak. A sziv szervi bántalmainál nem tapasztalára, átalában inkább ideges (agyi?) bajok mellett jött elő.

Az érbajok közt sok a viszsz-érdag, kivált az alszá- rákon ; valódi golyvát pedig tudtom mai alig észlelhetni megyénkben (A szegény betegek közt említtetik négy eset).

A mirígybajok közt főemlítést érdemel (itt nem említve többé az emésztésszerü bajoknál érintett nagyobb vérmirigyeket: lé- pet májat) anyirkmirigyek gyakori, leginkább görvélyes, néha gümös lobos, máskor azonban érzéketlen daga, mely Tornallya körül 0,5 — 6%-ra tehető; a heveny-kütegek után szeret ez különösen támadni, de egyéb közeli lobfolyam a börön, takhártyán szinte előidézi. Péld. a nyaki kivált orri izzag jelenlétében, toroklobnál lép föl. Az előbbi eset ben arcz- és koponyaorbáncz által közvetve az életet is veszélyeztetheti. Sokszor kigenyed, körébe vonva a bőr sejtszövetét.

A fültőmirigylob, melyet, ha nem járna többnyire nyirkmirigylobbal, jogosabban az emésztésszervek bajai közé lehetett volna sorolnunk, miként a nők szoptatás alatt leggyakoribb (csecsemőknél gyér) emlölobja: 0,3%-ot tehetett Tornallya körül, — Rimaszombat körül 0,6%-ot, leginkább tavaszszal fordult elő. Járványosán nem igen gyakran, de mégis uralog néha. így Tornallya körül febr., mart, apr., máj. hóban 1862-ben jött elő szelíden, mialatt a Vályvölgyön számos

Digitized by LjOOQle

toroklobok mutatkoztak. Ekkor télen és tavasz kezdeten Rimaszombat **körül is, süt az egész megyében számos volt a főorvosi jelentések szerint (miként 1857. okt. havában is), — kivált iskolás gyermekeken, mérsékelt lázzal egész családokat megtámadva jelenkezett, némi ápolás mellett szelíden folyva le.**

Függelék ek.

A) Szülészeti adatok.

Az elvetélés, eléggé gyakori megyénkben, különböző okok miatt péld. szoptatás-, sápkór-, láz-senyvtöl stb.

Tiszolczon a pórnö ülve szeret szülni. Úgy ott, mint átalán a megyében már a szülés utáni első napokban, legfölebb egy hétre dologhoz lát, csakhamar fölkelvén, — étkezésében nem tekint választékosságot, sőt pálinkát is bőven iszik azonnal. Hamar, (egy hétre már) imára jár, hidegben és jó távolra. Ennyit elég itt megemlít nem a nép közt c részben még számosb ártékony szokásokból, — melyek az uj szülött gyermekekkeli bánásmódnál sem kevésbe számosak.

A főorvosi jelentések közt gyakorinak állíttatik a szülő s gyermekágyas nők nehéz kóra (ccclampsia), — állítólag sok esetben sze rencsés kimenetellel végződött az, érmetszés, langyos fördő után stb

A méhlepény művi eltávolítása tán leggyakoribb szülészi raüté- tcink közül, — aztán a lábra fordítás, — szülfogó alkalmazása, — bárha mindezekre gyéren van szükség. Haránt fekvés miatti magzateldarabolásról csak egyszer tesznek említést a legközelebbi tiz évről szóló főorvosi jelentések, Néhány elöfekvő méhlepény és pár medencze szűkület is észleltetett. A gyermekágyi láz nem gyakori, sokszor jó kimenetű.

B) Mérgezések.

Tornallya vidékén légy gomba, karpátcseppck (vilany) és borszesztől 3—3 mérgezési esetet észlelék, — egyszer kárpátcscppek után, melyek nálunk váltóláz ellen a nép által — mint olcsó szer — a legközelebbi években igen gyakran alkalmaztattak, halálozás is történt. Nadragulya, bclénd és csodafa (datura stramonium) magvaktól, dohány- létől (pipamocsoktól) leginkább gyermekek közt, — kénsav, ólomczu- kor, körisbogártól is támadt leginkább esetlegesen baj.

A kobalttal dolgozó bányászoknál Dobsinán az idült mirenymergezésnek egy neme szokott, mint sajátlagos helyi betegség, előfordulni. Ezt Fehér Nándor tr. következőleg irja le:

„Ezen, a nép által kék lény kórnak (Kobalt Krankheit) nevezett bántalom legjobban föltűnik azon serdülő korú bányásztanulóknál, kik a kéklenyérczet törik, és minősége ^szerint osztályozzák (Sebeiden). Ok a káros hatánynak leginkább vannak kitéve, s ellene koruknál fogva

Digitized by LjOOQle

legkisebb ellenállásra képesek. A baj tünetei következők :

Bizonyos idő múlva a kékleny-munkás kezén és lábán leginkább az ujjak egymás felé néző oldalain, körülirt pir és fekély támad, látszólag magától, — ez kerekded idommal, szennyes szalonnás alappal bir, és rendesen lencse-borsó nagyságú. Tisztántartás és nyugalom mellett ily felületes alakában gyógyulásnak indúl, ellenesetben mélyebben harapódzik, bárha nem az jzoinrétcgen túl. Máskor csak az ujjak vége dagad meg, és néha körömperczlob támad, — vagy pedig megorbánezosodik a hereborék, melyet néha valódi herelob követ; — majd ismét a külorr és az ajkak lobosodnak meg környezetükkel együtt orbánezosan, ez alatt többnyire hurutban szenved az orrtakhártya, néha rágó fekélyekig fokozódva. A szöveti folytonosság miatt (talán a belégzett és lenyelt portól is?) rendesen leterjed a hurut a többi takhártyákra is, — gégehurut, rekedtség (reggeli hangtalansággal) ekként támad a munkások közt, sőt hörghurut és tüdölob is, — veleszületett és szerzett tüdögümösödésrei hajlam esetén e baj is siettetik. Midőn a hurut a gyomor és bélhuzamra terjed el, szenved miatta az emésztés, és áthasonitás, és vele az egész tenyészeti élet. Az emésztési zavarok gyakran bélzsábával vannak egybekötve, s csúzos izom — és tagfájdalmak sem ritkák a betegség e fokán.

E baj előre-haladott szakában a beteg következő benyomást gyakorol a vizsgálóra: Bőrszíne fakó, bőre fonnyadt, száraz, alattai zsir- kötszovet nélkül, — szemei beesvék, átalában sovány elgyöngült, izmai, taghajlatai fájnak, — láztalan tüdő-gyomor hurut jelei s nyomott kedély hangulat kíséretében.

Ezen kórtünetek kútfeje a kéklenyércz, mely kékleny és ¿lányon (NickelJ kivül 41% mirenyt tartalmaz. A mireny érez lefejtése, különösen zárt légkörbeni porrá zúzásakor nagy mennyiségben illan el, érinti mind a test külrészeit, mind a levegőben szétterjedvén, vele a légző szervekbe is eljut.

Ez idült mirenymérgezés g y ó g y í t á s a okának mellőzésében rejlik, melyet az illetők igen jól tudnak, tapasztalatilag gyakorlatba is vevén. A bányászok ugyanis nem soká dolgoznak valamely dús kékleny tartalmú helyen, hanem gyakran munkát cserélnek, sőt néha egészen el is hagy jók art. Csupán igy lehetséges évekig dolgozniok egy kékleny bányában a nélkül, hogy a betegség pusztító végtünetei köztük gyakoriak lennének.

Igen meglepő, hogy a gyógyítás másik fÖeszközét, a tisztántartást eddig teljesen elhanyagolták, — nyilvános meleg fürdő Dobsinán nem létezvén, mely képes volna a testhez oda tapadó mocskot lemosni, 8 a már fölvett méreg bőrpárolgás utjáni eltávolítását elősegélleni.[u]

Digitized by LjOOQle

Orvos törvényszéki 8 rendőri töredékes adatok és észleteket.

Nevezetesb esetek és némely megjegyzések megyénk közegészségügye állásáról.

Az orvostörvényszéki esetek közt a fejsértések nálunk leggyakoriabbak, átalán számosak, többnyire bottali verekedés eredményei, azért szerencsére ritkán, — bárha mint alább látható, nem egyszer — életveszélyesek. 1855-tÖl 1861 végéig a nagyrészt nem egyöntetű s kissé hiányos, mert nem mindig egész évről (péld. 1860-ból csak 3/4-röl) vagy nem az egész megyéből (péld. 1861-ből feléről) vett főorvosi adatokból az vehető ki, hogy eddig mintegy 1100 sértés közül 850 köny- nyü, 200 súlyos, 40—50 pedig halálos volt. 1862 elejétől pontosb egybevágó adataink lévén az egész megyéről, ide foglalva a nevezetesb rendőrieket is. Paczek tr. megyei főorvos szerint:

előjött ! ü	összesen	életveszélyes	Megkísérlettj mérgezés I	Rendőri	Jegyzet
sérii lé			bonczolat		
lS62-ben ¡1	275	224 28 ' 4 1	19 ¡i 1	21	* A vizsga
1863-ban !	263	' 2 2 3 0	9		eredménye né
1864-ben	264	! 227 30 3	4	31	hánynál nem
1865-ben |	289	, 2 2 3 5 4 ; 6	6	22	leges.
Összesen: ' 1091		! 896 1142 15 ! 38 ' 1 ' 89* 104 32 '			

Digitized by Google

Az előbbi években nehány Önfelakasztás, egy-egy gégeátmetszés, hasátdöfés voltak a kiváló halál-okok öngyilkosoknál.

Paczek tr. szerint az 1861—65-ben tárgyalt halálos sérelmeket következő rovatokban mutathatjuk ki:

A halál legközelebbi oka volt	Halálos volt összesen:	Halálos volt történetes.	Halálos volt egyénileg	Halálos volt szúrás	Halálos volt sérülést okozta: a	Halálos volt sérülést okozta: fejbeütés	Halálos volt sérülést okozta: zúzás	Halálos volt sérülést okozta: verés.	Jegyzet
Agyacsseb és agynyomás	11	1			1				
Agy'- és tüdővizenyő	1							1 1	
Agykér és agylob	0				1	1			
Agy lágyulás	12					1			
Agyrázkódás és lob	1					1 1		M	
Agy-guta	3	2	1		1	1	1 2	1	
Agynyoraás (véröm-lengés)	12					11			
Agyzuzódás	2	2	1		1	2			
Agy tályog	1 13 1	11	2		1	4		1	
Nyakgerincz-sérülés	f				1				
Tüdő s máj lob	2 1 1	2 1	1	1					
Tüdő tályog	1		1	1	1				
Hashártya- s béllob, Megfúlás	1 1 i 1	1	1 1				i:	I	
Elvérzés	13	9	4		2	7 4		I'	* Ebből 8
Genyvér Ujszülöttsikkasztás	2f	1'	1			1	i	1	bebizonyult, 13 — nem.
Összesen:	79	40	15 1 3		4 1 17	8 1 22	4	2 i	1

J e gy z e t. Tehát 47 esetben fejsértés volt a távolabbi halálok, mely 27-szor föltétlenül halálosnak nézethetett. Legtöbb fejbeütés és vágás fordúlt elő. Többnyire ntóbajok, de elégszer elvérzés is idézték elő a halált.]

A véletlen halálnemek közül a kútba (1) vízbefulás (6), széngözben való megfulás (1855-ben egy pár), bölcső kötelére! fel- **akadás** megfulással (1), leforrázás több esetben, elégés (2) szülök gondatlansága miatt gyermekeknél, gyufátóli meggyulás (l, 1858-ban), megfagyás (3), zúzó malom kölyüje alá esés (1), magasróli lezuhanás (2), bika általi átdöfetés (1), agyonnyomás — gyermeken 2-szer — **szekérreli** feldülés (1), villámsujtás egy pár, szinte ennyiszer fa általi agyonüttetés, egy-egy esetleges lövés, ütérdagrepedés, ijedés (izzadmá- nyos agylob), vagy ötször ittasság alatti, vagy a nélküli guta, pár tü- dölob, **stb.** említendők meg példa gyanánt mint olyanok, melyek rend-

őri bonczolásra adtak alkalmat az előbbi (vagy öt év alatti — 1855— 60 képezte —) időkörbon. Az uj szülöttek közt kiválóbb halálokokul, magzat elhajtás, elvetélés, gyermekkitevés és szétmarczongoltatás, a szükséges

Digitized by Google

segély elmulasztása, péld. a köldökzsinór le nem kötése miatti elvérzés, vizes dézsába fulás stb. Ion egyszer-kétszer megjegyezve az akkori főorvosi jelentésekben, bővebb részletezés nélkül, még a törvényszéki s rendőri bonczolatok sem lévén elkülönítve azokban, — minthogy nem mindig egy modorban és azonos utasítás szerint készültek.

A víziszonyról is itt teszünk említést. Ennek legtöbb esetét embereknél 1855-ben lehetett észlelni, midőn Baradnán az akkori rimabrézói kerületben 11 egyént mart meg dühös (szuka) farkas, kik

— kitörvén rajtuk a víziszony — a rimaszombati megyei kórházba kerültek, hol 7 közülök el is halt, mig a többieket (leginkább meghalni ?) haza bocsáták. 1858-ban Rosnyón is egynél, 1861-ben Uza- panyitban egy czigánynál tört ki e baj, mindketö elhalt, miként szinte ez évben Iválosán is egy asszony. Erre nézve az nevezetes, hogy ugyanazon eb által ketten marattak meg, — ö, kinél semmi óvó eljárás nem vétetett igénybe, s egy királyi czigány, kinek sebe harmadnapra ki lön étetve tömény légsavval és vagy hat hétig nyitva tartatott, mig ö belsőleg vigasztalóul napjában kétszer venni rendelt */$_g$ szemernyi nadragulyavonattal szereltetett. Ez minden baj nélkül maradt. Hasonló óvó rendszabály többször igazolta magát a megyei főorvosi jelentések szerint is. 1863-ban 44 napra a marás után tört ki a baj egynél, ki 32 órai kín után a pelsőczi megyeházban halt el, — mint 1866-ban egy gyermek Sánkfalán.

Az elmebetegekre eddig orvosrendőrileg kevés figyelem volt fordítva, legfölebb a közbiztosságot veszélyeztetőkre.

Az orvosrendöri felügyelet a gyógyszertárakban leginkább azok évenként öszszel szokásos pontosb megvizsgálása által gyakoroltatik.

A falusi tanulatlan nagyszámú bábáknak — legalább megyei orvosok vagy bábák által kivihető — némi oktatására is kevés gond fordittatik már. A kuruzslások terjedése napi renden van és gát ellenökben nem igen szokott vettetni.

Az orvosi személyzet egészben, a magán orvosokat sem véve ki, járványok, péld. hányszékelés esetén igénybe szokott vétetni,

— szintúgy a védhimlö-oltásoknál és előbb — 1850—60-ban — a törvényszéki bonczolatoknál is — azonban vagy elegendő díjazás nélkül, vagy csak sok utánjárásra megkaphatott dij mellett, mely különben akárhányszor, mint elévült illeték, meg is tagadtatott, daczára a büntetés terhe alatt követelt szakértői munka szabályszerű teljesítésének. Az ilyesmihez szükségelt pénzalap hiánya okozza tán, hogy átalában el van hanyagolva szinte a már néhol (péld. 1857-ben) életbeléptetni kezdett halottkéralés, kéjholgyekrei ügyelet, — kik a megjegyzett évben a városokban legalább hetenként rendesebben vizsgáltattak és ha ragály ózva voltak, magánházakban rendszeresen gyógy ittattak; a mi ugyan nem lehetett igy sem oly eredményes, mint kórházban lett volna.

Digitized by Gooole

A húskémlést raostanig csak az izraeliták teljesítették rendszeresen; — kiknél másrészről a korai temetkezés divatos, mint országos törvényeinkkel össze nem egyeztethető rósz szokás.

A vásárokon a fazekasok,marhákra való gond mindinkább ernyed- tebb; az utóbbiak végett legfölebb egy baromorvost tart a megye, nem véve számba a gazdaközönség nagyobb szükségletét. Az élelmi szcrek? a közintézetek, péld. börtön, iskola, egészségi tekintetben nem igen vizsgáltatnak meg, azért töretik péld. az utóbbi kútja mellett közvetlenül az árnyékszék stb. mig egyszer hányszékelés, hagymáz, vagy vér- has tömegesen nem pusztitandja el az iskolás gyermekeket.

Átalában a közsegészségi rendőrség megyénkben is, miként egész hazánkban bölcsőjét még nem hagyá el. Például nincs figyelem arra: egészségesek-e az egybekelendük, nincsenek elegendő számú tanult szülésznők ; az újszülöttek és szülönük e miatt sok esetlegnek vannak kitéve, a mellett hogy a csak most szült nőket korán engedik templomba járni, kik szülötteiket csakhamar távolra is hordatják télcn-nyáron keresztelés- re; a gyermekek testi képzésére s életszükségletére alig fordítanak gondot népiskoláinkban, hová sok helyen szomszéd faluból jár tél idején is az apró tanulóhad; — azok aránylag sokszor szőkék, sötétek, szellőződének, minden életkorú gyermek számára csaknem egyenlő asztalokkal és székekkel látvák el, melyekben a gyermek csaknem egész nap, kivált télen görnyedten ülni kénytelen. A börtönök rendesen minden bírálaton alóli helyiségek, — a hagymáz, süly fészkei. Bennök jártában kapta el 1847-Pelsőczön a hagyruázt a jeles Kósa tr. megyei főorvos, és a Tornallyán akkortájban putnoki járásorvosi minőségben lakott Ballus tr. Mindkettő el is halt miatta. De a tisztaságra átalában kevés a gond *egyebütt* is. Fürdőnek pl. sokkal többnek kellene lennie. A borszeszárulás *nagyban* divatozván, egyre terjedni látszik az iszákossag és erkölcstelene- úés is, melyek a szellemi részt szennyezik be, s ezzel is korcsositják az ujabb nemzedéket. Ehhez járul az életet és egészséget veszélyezteti» ártalmasabb tényezők semmibe sem vevése. Péld. minő szűk, ingadozó, karfátlan, magas gyaloghidakon kell átjárnia a népnek, péld. Királyi -

nál, Méhinél hátán telieiTel, — mily kevéssé vannak a szükebb meredekszélü országutak ellátva karfákkal stb. Erre úgy látszik semmi gond nincs — Császár ő felsége itt járta óta — rendőrileg. A táji vagy járványos betegségek keletkezésére s tovaterjedésére is mily kevéssé iparkodik gátlólag hatni, kivált emberek közt az orvosi rendőrség! Hány mocsárt szárítnak ki,

hány állóvizes vidéket árkolgatnak el czél- szerüen, hány falu melletti kenderáztató tavat temettetnek be, hány helyen választják meg az építkezésre alkalmas szilárd talajt, — tiltják be a büzhödt kút vize használatát, különítik el a ragályos bajokban szenvedőket szigoruabban ?

Különösen mennyire becsüli a hatóság orvosait, kik a közegész - ségügyet képviselni volnának hivatva? Van-e méltányos fizetésök ? ki vannak-e szabatosan jelölve teendőik , nem halmoztatnak-e túl néha, péld. marhavész esetén, midőn baromorvosok többen kellenének; nem alárendelt-e — a bennök föltételezett képezettséghezi nagy igény mellett is — állásuk, — nincs-e e miatt önkéntes tevékenységi buzgalmuk is, —melyet kitüntetéssel, előremenetel reményével fokozni kellene — megzsibbasztva ? Mindez oly kérdés : melyre könnyen megfelelhetünk, mind megyénkben, mind egész hazánkban, Azonban ez, a remélhető önkormányzat, szabad társulás és verseny mellett jövöre mind kedvezőbbre fordul, jobb irányban alakuland át saját igyekezetünk mellett.

De hogy tárgyunktól messzire ne térjünk, itt még főkép a véd- himlüröl kell pár szóval külön megemlékeznünk.

Véd h i m l ő - o l t á s .

A védhimlő oltás hivatalosan átalában elővétetik évenként megyénkben is, leginkább a tavaszi és nyári hónapokban. Csak ritkán különös kívánatra folytattatik némely orvos által télen át is (kicsiben), öszszelre pedig inkább a hanyagabbaknak marad oltani-valójuk. Mert (valljuk meg) e részben is zsibbad mindinkább a tevékenység. Ugyanis mig itt péld. 1860-ban mintegy 6000 oltatott be sikerrel, azóta 4–5 ezernél bajosan oltottak be többet évente. Ennek oka főleg a napi- s fuvardíjaknak a 10—14-re mehető oltó-orvosoktól megvonása miatti kisebb oltási buzgalom. Mintegy 5—GOO o. é. ft. meg van ugyan évenként ily úti költség leszámításával gazdálkodva, de ezer oltatlanul maradt kisded meghimlözés veszélyének kitéve, tehát ugyanennyi élet koczkáztatva ez által. Hány halt el ezek közül himlőben, kivált megyénkben, kinek életbenmaradása a munkaszerezte tökét szaporíthatta s visszapótolta volna az államnak idővel érette kiadott filléreit^ Külön-

Digitized by V IC

ben nem is igazságos, hogy midőn adónk nem fogyott, ily -ügyben csak hazánk szülötteinél takarékoskodnak 12).

A nyomorult fogat, melyet a megye 1861-diki határozatából a helységek adnak, ha ugyan adnak, nem idején, általában rendetlenül szolgáltatván ki: elkésésre, az oltó orvos részéről kedvetlenségre s az oltás föl-fölakadására ad alkalmat. Kissé — elfoglaltabb magánorvos 10 »/*

12 Mig a Lajtán túl az oltó orvos elöfogat- és napdijban is részesül.

Digitized by Gooole

krnyi minden egyes sikerrel oltottért eső díj miatt nem igen hagyhatja ideje egy részét veszendőbe menni, biztosb jövedelemforrással kínálkozó orvosi gyakorlatára nézve. Azért nem örömest foglalkozik oltással. Ennek egész terhe ez okból nagyrészt a járásorvosokra nehezül, kik különben is nem egyszer igen el lévén foglalva, ha kissé könnyelmüebbek, elhagyják siklani a gyermekből gyermekbe olthatás alkalmát, számtalanszor. A száraz, vagy hirtelen szedett, tehát vigyázatlan bepecsételéskor nagyobb meleg által nem egyszer fertőtlenített, vagy részben nyitva hagyott üvegcsébe rejtett oltóanyag, melyet e miatt többször használnak sikertelen. Ezért gyakoribb 1863-tól fogva mindinkább a satnya himlőképződés és a sok sikereden oltás. Pedig ez nincs is mindig híven bevallva a rovatos kimutatásokban, kitudása nem is lehetséges az utószemle nélkül, a mi bizony sokszor elmarad, a csekély díjazás miatt, — valamint az újra oltások is, melyeket lelkiismeretesb orvos soha el nem mulaszthat. Most még, az azelőtt himlöjárványok idejében óvó rendszabályul alkalmazott bármely időszakban elő-elővenni szokott tömeges oltás sem divatos. Éhez a nép ellenszegülése is járul, mely okozza, hogy midőn 30—32 oltás képesből kettő oltatlanúl marad, — ez csaknem felényinél történik betegség, mint inkább meg nem jelenés miatt, mert maguk a birák is ritkán gondoskodnak eleve arról, hogy minden oltásképes, a kijelölt helyre kellő időben megjelenjék. A gyermekökből oltást is legtöbben ellenzik. A betegségek közt a heveny küteg (péld. kanyaró 1858-ban Rimaszombat, Rozsnyó táján) volt a védhimlö oltás hátráltatója nagyban.

A hasznos házi állatok bajai.

Ezek közül a leginkább rendőri észleletek és intézkedésekre nézve megyénkből következőket jegyezhetünk meg:

A tyúkdög több év óta uralg a putnoki járásban, állítólag máj elfajulás tói függve.

A lovaknál leggyakoribb a (juhoknál is eléggé gyakori) rüh, úgy hogy miatta 1857-ben az akkori Tornallyai kerületben általános lóvizsgálat is tartatott szükségesnek. Taknyosság és bör-féreg nem igen gyakori baj lovaink közt. ^Rendesen agyon lövetnek, vagy üttetnek, leszúratnak az ilyenek. Majd minden évben van itt ott eset erre mégis.

Sertéseknél a torokfájás, sokszor croup és fenés torokgyík alakában, péld. előjött 1856-ban Rédován auguszt hóban, 1857-ben Ochtinán nyárban, 1858-ban Balogfalán, Péterfalán (jul.) a száraz időszakban, esőzés után elmaradván, Rimaszombatban, Rozsnyón aug. hóban. Előjön a nyaki mirigygenyedés szinte eléggé számosán, a bor- sókás hús is észleltetik néha

leölésükkor.

Kutyáknál az eb düh gyakori, 1863-ban ebmarástól malacz is veszett meg. Rendesen agyon lövetnek jókor a dühös ebek, — kár, hogy — miután veszettségük nincs mindig megállapítva, midőn embert megmartak, nem igen van szokásban a megmart egyén érdekében ajánlható fontosabb megfigyelés végetti elzáratásuk. A kutya nálunk különben nagyon is sok, szájkosár nélkül járkel, gyakran igen harapós az egészséges is, kivált félre eső helyeken péld. a juhászeb.

A juhok közt az alább említendő juhvészen kivül, a himlő leggyakoribb, tömeges oltással és a beteg állatok külön zárásával szokott tovább terjedésének eleje vétetni. Többnyire szelid, inkább szórványos, mint járványos, az 1865-iki járvány alatt oktob. deczemb. hóban Baradnán és Polomon a ratkai járásban 745 juh-létszámból 658 betegült meg, 517 meggy ógyúlt 141 elhullott. A juh métely mindennapos Imolán és Alsó-Szuha vidékén, kivált nyári s őszi esőzések idején, tehát tájkórúl vehető.

Teheneknél a vérvizelés, tavaszszal és nyáron péld. Csek nek, Rimaszombat, Rimabrézó körül majd minden évben (kivált 1857 —58-ban) fordult elő. A száj és körömfájás külön vagy együtt, többnyire szórványos baj az egész megyében, egy vagy más helyen (1861, 62, 63-ban több volt). Ispánmezőn és Uj vásáron járványkép lépve föl 1862 scpt. okt. havában 31 udvaron, bennük 260 marha létszámból 129 betegedett meg, de mind felüdült.

Lépfene előfordult a szarvasmarhák közt 1856. Sebespatakon junius hóban, 1857-ben Tornallyán egy udvaron, 1858-ban szűk legelő mellett Rimabrézón, Rimaszombat körül junius julius havakban, — 1859-ben Tót-Pokorágy, Lueska, Rimabányán, 18öO-ban Balogon, hol állítólag a sertések is benne szenvedtek. 1855-ben Imolán ez okozá a marhadögöt, midőn ez év vége felé 100 darab közül, mely mind benne volt, 25 elhullt miatta egy hónapnál tovább húzódó tartama alatt. 1*62 ben Ilosszúszón volt pár eset embereken pokol vara^ okozva, mi-

Digitized by Google

dön levágatott és fölhasználtatott az ily marha. Nálunk ez gyakran megtörténik a nélkül, hogy a hatóság értesülne felöle. Dobsinán tüdőlob volt néha a tehenek közt (1854), Rozsnyó környékén pedig férges tüdő vész (1853).

A keleti marhavész nagy és öldöklő kiterjedésének elkülönitésseli gátlásában, sajnos, hogy az azt szárazságtól föltételező nép nem örömest nyujt segédkezet. Először 18G2 jul. 25-dikén tört ki az Szentkirályon, hol okt. 12-kén lehetett csak megszűntét kinyilatkoztatni (11 napra a betegedések utólsójának megszűntével). Ide (Ingáról Abaujból hurczoltatott be. Kevéssel itteni elenyészte után Kerepeezre Kunhegyesről juhokkal hozták el a bajt, innen egy cséplő — ki dögöt húzni segített — saját teheneire vitte át Kövecsesre, hol az illető ólon kivül tovább nem terjedt, bárha a benne levők elhullottak- A Kerepeczröl tovább — Kelecsénbe — vitt juhok oda is elterjeszték a bajt, honnan Zubogyra az esett marha húsát állítólag ezigányok csenték el, kiktől a csontokat ebek hurczolták szét. Szinte Kunhegyesről került juhok vitték Sajó-Gömörre is, hol a volt földes-uraság juhai közt mutatkozván előbb a baj, egyik sajógömöri lakos juhaira ment át, — midőn ez, a magáéit,ajuhászszal egyetértve, titkon az uraságéihoz csatolta. Saját juháról kapták meg szarvasmarhái ily módon azt.

A többi helyen e baj tovább terjedési módja kikerülte figyelmünket. Méhibe is külön forrásból, az alföldségről hozták egyenesen a marhavészt. A meglehetős szigorú helységzárlat mellett 18G3-ban april 24-kén nyilváníttatott ki teljes megszűnése, az 18G2 okt. 11 -kén a putnoki járásban Kerepeczen kiütött, és 25-kén hivatalosan meghatározott két járási járványnak, (mely a főorvosi jelentésekben együvé hozatott). Utósó esetek voltak ekkor a felső járás Miglész, Nagy-Röcze, Jolsva, Vizesrét nevű helyein. 18G3-ban jun. 15-ke körül Mező-Keresztesről Simonyiba hozatván be, gyorsan elterjedt e baj, miután előbb már april hótól kezdve szabad kezdett tőle lenni megyénk. Simonyin kivül a serkei járásban, Tót-Zab ar, Dobócza, Várgede stb. szenvedtek, összesen 14 helység itt, a kishontiban Tiszolcz és közép Bakti puszta, a ratkóiban Ratkó, Bisztró, Uzapanyit, Felső-Alsó-Balog, a putnoki járásban 17. helység (egypár pusztát is beleszámítva), a felső járásban 21 helyen volt ez ekkor. 1864-ben eleinte a felső járás nehány községében uralgott, Rédován jun. 19-én megszűnt,

— jun. 29-én Oláh-patakon újra fölmerülve, végződött végkép Jánosiban 1865 január 13-án a serki járásban. Ebben négy, a kis hontiban három, a ratkaiban két, — a felső járásban három helyen jelent meg. Egybevetve mind a négyrendbeli járványt:

OOMÖK XKUVK. DIC|iliZed b' £00gle

1862- ben Szentkirályon 220 marha közül 29 lett beteggé, 19 elhullt, G gyógyult, 6 beteg agyon veretett.

1862, 63-ban, a nevezett helységekben összesen 2998 marha közül 119 lett beteggé, 66 elhúllt, 47 gyógyíilt, 6 beteg agyon veretett.

1863- ban csaknem egész megyénkben 23,398 marha közül 4493 lett beteggé, 3028 elhúllt, 1077 gyógyult (146 beteg, 242 gyanús).

186⁴/i*ben 4329 marha közül 599 lett beteggé, 273 elhúllt, 303 gyógyúlt, 23 beteg agyon veretett.

1862—65-ben összesen tehát mintegy 3800 szarvasmarha veszteséget okozott a keleti marhavész-járvány megyénkben csaknem 31 ezer marhalétszámból, mely ezer marha közül több mint ıı2 darab vesztese'get tehet. A megbetegedettek közt (5240-böl) ezer közül elhulla összesen 647 (3386) természetes után, agyon veretett mintegy 72(423), felgyógyult 281 körül (1463). 2,2 elhullt és agyonvertre jöhetett e szerint egy gyógyulás-eset (mintegy harmada a betegeknek.) E baj ellen bárha többnyire elkésve, főleg az elkülönzés vétetett elő, hajdanta Kósa tr. az oltást kisérlé meg egy járvány alkalmával elég szerencsével, most a lebunkózást használák inkább, csakhogy későn.

A j u h v é s z a hivatalos adatok szerint (melyek aligha teljesek fölebbi jegyzeteinkből ítélve) 1863 bán jelentkezett mind az öt járásban julius közepétől 1864. febr. 22-ig, a juhok 27%-át megtámadva s ezek 84%-ánál többet megölve, a gyan us agyonverettek itt nem számíttatván. A s e r k i j á r á s b a n Tót-Zabar, Csíz, a kis h o n t i b a n Tiszolcz, a r a t k a i b a n Ratkó Bisztró; a p u t n o k i b a n: Aggtelek, Putnok, a f e l s ö j á r á s b a n Polomka, Sumjácz, és Fekete-Lehotavalónak góczai. Mindenütt a marhavész társbajául fordult elő, a veszteség 3571 darabot tön (38%), ugyanis 9423 létszám mellett 3471 megbete- gült, — ezekből 597 gyógyult, 2866 elhullt, azonkivül agyonszeretett ⁸beteg és 697 gyanús.

III. Adalékok

a m e g y e k o r á b b i j á r v á n y a i t ö r t é n e t é h ez.

Bartholomaeides László 1806—1808-ban Gömör-Kis-Hontról irt helyrajzi munkájában a dögvészt — pestist — említi régebbi adatok nyomán, mint olyat, mely a 17-ik század utófelében és 1710—11 körül különösen Ochtina környékén dühöngött. Továbbá ugyan ö emeli ki, hogy a bujakór 1700 körül a falukat sok helyen keresztül kasul járta, mintegy járványosán, a nélkül hogy szaporította volna a halálozásokat. Már ö megjegyzé azt is, hogy a lázas bajok különösen a v á 1-

Digitized by ^ L.oogle

t ó ı á z o k nemcsak gyakoriak, hanem sokszor előidézői a vizkórnak is inegyénben, még annak fölvidékén is.

A h i m 1 ő az emberiség ezen előbbi századokbeli egyik ostora, a

putnoki járásban számos volt a múlt század 7-ik tizedében Bejében, 1773-tól pedig Felsö-Szuhán, Tornallyán ismételten 1786-ig, szintúgy Csetnek táján 1786-tól e század elejére terjesztve ki csaknem éventei pusztításait. Rozsn} ón is állítólag mintegy ötödét ölé el a kisdedeknek a felső járásban átalán uralgva a 18-ik század két utó tizedében. A tehén-himlőveli oltás csak a jelen század kezdetén lön valóban megkezdve. Bartholomaeidesként addig az volt az oltonyzás módja a nép közt, hogy a szelidebb bajának gondolt hiinlöshöz elvivék az anyák gyermeküket, ágyába fektették, vagy ruháját adák rá, vagy a pörköket adák be poralakban. Századunkban előjött a himlő putnoki járásunkban 1817-ben Zádorfalán és Imolán, hol miként Sajó-Keszíben is 1812-ben sőt 1823-ban is számos volt. 1822-ben Alsó-Szuhán, ugyanitt és Aggtelken 1829 ben, Sajó-Gömörön 1823 és 29-ben, 1823, 24 ben Hanván, 1823 bán még Királyi, Tornallya s Zubogyon is, 1824-ben Beretkén, hol 1854-ben is gyakoribb lön. 1842-ben Tornallyán kívül Zádorfalán, Hubón, Keleméren, itt 1840-ben is. Ez időtől mindig gyérebb volt e baj a későbbi időkig, — ennek oka kétségkívül a védhirnlőoltás nagyobbmérvü elővételében rejlik, — miként a legközelébb számosabb hasonló esetek újra ennek kevésbé szigorú kezelésében találják megfejtésüket.

A vörheny és kanyaró, melyek az anyakönyvi adatokban nem igen különítvék el egymástól, a múlt század vége felé s jelen századunk elején rendesen a himlőjárványokat előzték meg és követték Gömör megye felsőbb vidékein. A putnoki járásban is uralogtak ez időben olykor-olykor (példd. Tornallyán, Szuhafön). Egyébként itt gyakoriak voltak e század egész első felében is, példd. 1817, 41-ben Keleméren, 1842-ben Kecskén, 1853-ban Felsö-Alsó-Szuhán, 1834, 41,48, 49-ben Tornallyán, 1842, 54-ben Zubogyon stb. A kanyaró 1853, 54-ben — bárha inkább szórványosan — mutatkozott egész megyénkben a főorvosi jelentések szerint is, kivált a rozsnyai csetneki völgyben ; — a dobsinai Garan-Murány völgyön febr. jun.ban 1853 a vörheny Pelsöczig terjedett le. Halálozást ezek gyakran okoztak, mert ezen adatok is nagyrészt halottakróli anyakönyvekből meritvék.

V é r h a s a múlt század két utó tizedén Ochtina körül csaknem minden harmadik évben uralgó volt, átalában a rozsnyói, csetneki, murányi völgyekben és népiesen szerencsésen gyógyíttatott, bor, íüszer- félékkel stb. A putnoki járásban néhol gyakrabban elö-előjött már ek

kor is, példd. Szuhafőn 1775—<Sl*ben, 1825-ben Zádorfalán (aug. áeptember hóban) ,Keleméren, hol 1850-ben is volt, — 1826, 29-ben Han-

Digitized by

ván, 1827-ben Hétben, 1854-ben Ragályon (jul. okt. legtöbb gyermekhalállal) és Tornallyán. Az utóbbi helység kivételével, hol csakis a malomutcza esik nedvesebb tájra, közel a Sajóhoz, — a többi nagyrészt alantabb fekvő vizenyős talajon fekszik. Némelyikökben a hagy- rnáz, sőt a hányszékelés is annak idején kedvező tanyára talált.

H a g y m á z - e s e t e k jegyezvék föl a putnoki járásból Tornallyáról 1830, innen és Királyiról 1847, 48, 52, 53, 56-ból, Kelemében 1839, 48, 51-ből; — 1847, 48-ban a garami völgyön éhség idézte ezt elő állítólag, nagy halálozást okozván. Tornallyán állítólag a víz mellé szorult (akkor még általa el netn hordott) czigánysoron uralgott. A pelsőczi rabok közt is sokan voltak benne s egy megyei fő - s járásorvosra is halálos bajt ült etének át, mint már említők. Sajnos, hogy az 184%-ki nagy hagymáz járványairól hivatalos öszletes kimutatások nem találhatók. A lelkészektől időközben kapott nehány adat Kiss tr. kezébe kerülvén, általa fölebb értékesítve lön.

A k e l e t i h á n y s z é k e l é s — cholera orientalis — melyhez hasonló szelídebben mint a gvomorbélhurut alakja, olykor nálunk is észlelhető nagyobb váltólázjárványok idején nyáron, — a nagymélt. magyar kir. Helytartótanács levéltárából hozzánk juttatott adattöredékek nyomán : 1831. jul. hava elejétől aug. hó 15-ig uralgott első Ízben megyénkben átalában; — kisebb mérvben, bárha egyes helyeken számosán előfordult ezen heveny járványos fertőzési kór 1849-ben is több helységben, péld. Sajó-Gömörön (oroszok által behurczolva), — második nagyobb járvány 1855-ben volt, midőn megyei levéltárunk lehetőleg teljes adatai szerint junius hó 10-kén Szelczén az akkori rimabrezói kerületben föllépve, egész október hóig megtartó járványos jellemét.

1331-ben, 1 '28 **kézségben** 81 ,í*őI **lakos közöl** ó182 lüu beteggé, 3027 felgyó**gyult,** 1293 **ellrilt.**

1853-ben, 144 községben 92^392 lakos közöl 3563 lön beteggé, 2099 folgyó- **uyult**j **14ü4 elhalt.**

Ezek szerint ezer lakosból mintegy (54 betegedett meg 1831-ben, 1855-ben pedig közel 39, -tehát az első járványban 16, mig a máso dikban csak 10. Elhalt az előbbiben úgy, mint az utóbbiban körülbelül a lakosság 1 –6 százaléka, s a eholeras betegek közül mintegy 25,4'% 1851-ben, mig 1855-ben 41,8%. A gyógyultak száma az elhaltakéhoz úgy állott az előbbi évben, mint 2,3 - 4 az egyhez, 1855 ben pedig mint 1 , 4 : 1-hez, — e szerint 1831 ben kedvezőbb voltai gyé-

Digitized by L.ooQfe''-'

gyitási arány, mint 1855-bon. Ekkor egyidejűleg vérhas is uralgott vele, csorvás, hurutos, néha lobos jellemmel, meglehetős sulyos alakban, kivált gyermekek- s nőknél, főkép aug. sept. hóban ; jun., július, augustiiban pedig az epés typhoid (vulgo epcláz). A megye észak - nyugoti részén az utóbb nevezett évben Szelczén támadt hány szék elés a rirnabrezói kerületben 31 helységet keresett föl. Innen dél és délkelet felé terjedt, hol legdühösebb volt, megtámadva az akkori rimaszombati kerületben 38

helység lakosait, a tornallyaiban pedig 46-eit. Már az északkeleti tájakon gyérebb volt. így a rozsnyói kerületben 13, a nagy*röczeiben 16 helységben jött csak elő. Itt később is lépett föl, bárha megelőzők egyes szórványos „cholera nostras“ esetek. Jun. hóban kezdődve, jul. 1-dik felén és aug. hóban már tetőfokát érc el, sept. hóban feltünöleg fogyva s október hóban mint járvány megszűnve egészen. A Richter Dániel tr. készítette főorvosi jelentés szerint, miből e lefolyásmódot megismerök, a járvány elején és vege közelgtével az gonoszabb indulatu volt egyeseknél. Jelleme epésnek mondathatott, — a visszahatási korszakban typhoid volt szokott kísérője. Gyakran egyes helységek és egyes helyekre szorítkozott, hol a közeli környezet sokszor ment maradt tőle. A ragályzást csak gyanítni lehetett néhol. A szükség drágaság, a léghöraérséklet és átalában az idöjárat rendkívüli változásai, az évszak viszontagságaihoz csatlakozva, elösegélték kiterjedését, ezen egyes helyeken hihetőleg a talaj alanti fekvése s vizenyüsb, tele- vényesb minősége által fentartott és terjesztett erjanyagból eredő bajnak. Mint ily tájat kell például megemlítenünk a mostani putnoki (előbb tornallyai) járást, nagyobb részben, mely a váltóláznak is kedvelt tanyája, mind alantabbi síkságán, mind más vizárnak kitett szőkébb völgyeiben. Itt novemberig tartott az 1855-ik évi eholera is (júliustól), péld. Keleméren, hol (1849. júniusban) most csak aug. hóban lépett föl, — 1831-ben szinte tartott septemberig, süt októberig is, péld. Ragályion, miként a halálozási anyakönyvekböl kiderül. Mindkét évben számosabb volt az: Beretke'n, Sajó Gömörön (hol 1849- ben is volt több eset), mig Recskén 1848-ban is volt, — Hubón (hol állítólag 1842-ben is volt vagy 12 haláleset miatta), Sajó-Kesziben, Méhiben (hol szinte volt 1849-ben is), továbbá A.-Szuhán, Zádorfalán, stb. Csak 1831-ben volt számosb a Turócz kiöntéseinek kitett Bejében, továbbá Hanván, Imolán, Ragályon és Trizsben, stb. Mindezen helységek nagy viz- és sárfészkek.

Több férfi halt el vidékünkön, mint nö benne általában, legtöbb öreg, — ezután legtöbb volt a halálozás a közép-gyermekkoruak közt, legkevesebb az ifjak seregében. A megye szegény betegei közt 12,1%

Digitized by kjOOQle

lehetett 1855-ben cholerás, kiknek felénél több elhalt (58 : 107 közül) jeléül annak, mennyire gyakori a szegényebb osztálynál cs mily veszélyes volt e baj. A rabok közt 3,6%-volt benne, kiknek harmada elhalt (9 bői : 3).

Tiszolcz körül az évi közép halálozást felülmúlta az 1855-ik év átalában (tiz év alatt). Miatta volt aug. hóban is ott a legtöbb halálozás évek során. Tiszolezon magában, a körülte eső helységek közt legtöbb volt benne. Rimaszombatban 39, 5%-et tett 1855-ben a benne főleg aug. hóban — bár részben jul. septemberben is — elhaltak száma, az egyébb ok miatt elhaltakéhoz viszonyítva. Itt sem igen dicséretes, sem a város — lapályos vizenyős téreni — fekvése, sem udvarainak tisztasága. Ezen helyeken kivül 1855-ben Kokova, Péterfala, Alsó-Balog, Gortva-Kisfalud, Runya, Hubó, Naprágy, Zádorfala, Deresk, Putnok, Pobsina, Oláhpatak és Murányban voltak a hivatalos rovatos kimutatásokban egyenként megjelölgetett halálozások leggyakoribbak. Kár, hogy ezen rovatok nem vágnak mindenütt együvé az anyakönyvi adatokkal, — tehát nem mondhatók egészen hibanélkülieknek.

Az 1831-ik évi cholera-járványban elhalt az akkori foorvos nagytornyai Marikovszky György tr. is, ki az akkor e baj alkalmából megyénkben működött állandó egézségiigyi bizottmány egyik tevékeny tagja volt. Kár, hogy ily bizottmányoknak csak akkor engedtek mind ez ideig némi munkakört, midőn már minél kevésbé lehet hatni a baj ellen, t. i. kitörése után. A járványmentes évek a folytonos éber egészségügyi felügyeletre, péld. az épitkezési helyek megválasztására s a házak környéke tisztaságát illetőleg nem igen szoktak ekkorig sem fölhasználtatni; ha csak Pettenkofer hangos intő szava valahára nem hangzik el a pusztában. Mind 1831, mind 55-ben bizonyos terület jelölte, tett ki tevékenysége köréül minden orvosnak, — az előbbi járvány alatt a bizottság 1831. jul. 11-kén Pelsőczön kelt végzése szerint, köztük senki sem hagyhatá el kijelölt vidékét annak egyenes utasítása nélkül. A csekély orvosi létszám némi pótlására és kiegészítésére, ekkor öt orvost küldött le e bizottság kérése folytán a n. m. Helytartótanács, vagy három font bismuthtal, — a mit a gyógyszerészek a Nógrádmegye felöli szigorú — szinte tulságig vitt — zárlat miatt be nem szerezhettek Pestről, és mely általánosan használtatott Dr. Leó ajánlata folytán. Jelentéseket rovatokban az illető orvosok hetenként tőnek a megyei főorvos utján a n. m. Helytartótanácshoz.

A cholera gyógyítása tárgyában kiadott oz'szágos utasítás mellé Marikovszky György főorvos külön véleménye is kinyomatott. A csak 1831 ben megkisérlett buesujárás közájtatosság'stb. tömeges összejöve-

Digitized by Google

tel megszüntetése, a csak szabad ég alatt jókor reggel történt isteni tiszteletgyakorlás, az egyik faluból másikba szökök száz ezüst forintra, s egyévi börtönre büntetése, ideiglenes kórházak fölállítása, átalában a veszteg zár, mely 10 — 20 napig tartott minden utasra nézve, a szerint a mint az egészséges vagy fertőzött tájról jött — ezek mint meg any- nyian a járvány terjedése gátlását ezélzó többé — kevésbbó helyes intézkedések valának, — melyeknek nagyobb sikerre vezetését tán csak a fö helybeli, talaji — okok figyelmen kivül hagyása nem engedé meg. Ezek különben még 1855-ben is egyre fennálltak, mint nevezetes kór- tényezök és fenállnak maiglan is, csak a baj kitörését megindító, alkalmi erjre várva, hogy ugyan azon hatást jövőre is kifejleszthessék. 1855-ben tán azért haltak el aránylag többen, mert a zárlat nem gyakoroltatván, a megbetegedettek jobban ki valának több esetben téve a nem egyszer ragály zó bajnak.

A megyei kórház ügye.

Miként már említők fölebb is, megyénkben a szegénység számára mindez ideig nagyobb kórház nem volt és jelenleg sincs. 1839-ben Marikovszky Gusztáv tr. akkori megyei főorvos folyamodása folytán a rimaszombati megyeházban, egy hat ágygyal fölszerelt szoba lön engedélyezve, melyben részint rabok, részint bujakórosak és szegény adófizetők, kik a sebészi műtéteknek voltak alávetendők, vétettek föl és a megyei házi pénztár költségére kezeltettek, a nevezett főorvos, vagy távollétében Paczek tr. által, ki a műtéteket szokott hideg vérrel, ügyességgel végzé. A kórház 1850-ig maradt ezen helyiségben, midőn az uj város (eme nedves talajárok ismert vizfészek) egyik házába, mint bérlakba tétetett át, — 1855-ben egészen bezáratván. 1861-ben a mc gyei választmányi gyűlés hasonló szobát engedélyezett Paczek tr. megyei főorvos kérvényére a mostani megyeházban Rimaszombatban, ez meg isnyilt april hóban, de a kormányzat változtával 1862 január havában, mint kórház lenni megszűnt.

A mostani rimaszombati s pelsöczi fegyencz kórházak oly jelentéktelenek, hogy még érdemesnek sem tartatik felölök rendes jelentéseket tenni. A megszűnt kórházakban előfordult betegedések is, miután rólok rendes napló aligha vitetett minden évben, és ha vitetett sem jegyeztetett bele minden eset, annál kevésbbé tudhatók ki pontosabban, mert 1845—51-röl semmi jegyzőkönyv sem található többé. Leginkább idült bujakóros bajok szerepeltek ott Paczek tr szeirnt. Az ott végzett sebészi műtétekről már tevénk fölebb említést nagyjában

Mindössze statistikailag annyit jegyezhetünk meg felölő, hogy az 1830 — 44, 1851—55, és 1861-diki években ápoltatott ott összesen 757 beteg, kik

Digitized by L^ooQle

közül körülbelül 290 rab, 467 nem rab volt — 482 férfi, 275 nö, — gyógyult 638, javult 43, nem javult 27, meghalt 49, tehát a halálozás mintegy 7° 0-ot tön. E-12 év alatt legkevesebb beteg volt a kórházban (16), 1844-ben, legtöbb 1853—42-ben (88, 87), — évenként középben 63. Legnagyobb volt a halálozás 1855-ben, — midőn az ott meghalt baradnai víziszonyban szenvedettek szaporiták a halottak számát : 14°/n volt az, 1839-ben egy se halt meg benne 62 egyén közül, ezután legkisebb 1861 ben volt, midőn 3% lehetett az elhaltak száma. A halál oka legtöbbször (9-szer) \ ízkór volt, és a hagymáz (9-szer), víziszony (6—7-szer), tüdölob, gümökór és cholcra (3—3) stb. A bujakor mint alkati baj 113-szor jött elő, tehát 16° 0-nél több volt, ezután a váltóláz 82-szer, (11%), lelki baj 50, (7%), köztük örjöngés 42, busongás 8 izben, fekély 40 (közel 6%), csorvás epésláz és láztalan csórva (38 és 24) 5—3°/n-nál valamivel több, sebzés is 5° 0 körül (36), tiidömellhártyalob 4%-nél több (30), rüh szintannyi, végül vizkór több ¾%-nél (25) stb. Az uralgó kórokra nézve ezek kevés folvilágo- sítást nyújtanak ugyan, de legalább kitűnik belőlük : 1) hogy valóban elterjedt kórok voltak nálunk ezelőtt is a váltóláz, fekélyek, csorvás bajok, a tüdölob, vizkór stb. — tehát, mint egyebütt, úgy egyéb adatainkhoz hasonlítva, legalább itt sem találunk ellenmondásra ; 2) hogy' kórházilag (mely a szegénynek költségébe nem kerül) önként jelentkező legtöbb szegény gyógyittathatik czélszerüleg bujasenyv ellen, mely itt azért csaknem mind szerencsével gyógyítható, bárha egyszer 1852-ben benne halt is el egy beteg a kórházban (mig a többi mind gyógyult vagy javult). 3) Az elmekórok közt nálunk azelőtt is gyakoribb volt a még gyógyulást engedhető örjöngési alak és átalában számos elmekóros fordult elő, kiknek szükséges közintézetbe vitetniök, már csak a közbiztonság végett is.

Különben nagyobb közkórháznak a megye székhelyén, valamint **kisebbeknek** úgy szólva minden helységben felállítása szükséges, vagy legalább üdvös voltát alig kell bővebben indokolnunk. Belátták ezt nálunk már előbb is, midőn alaptőkét iparkodtak teremteni e czélra. Ugyanis Marikovszky Gusztáv tr. indítványára Draskóczy Sámuel akkori első alispán karolá föl a kórház ügyét, midőn a megye közönsé**gével** együtt elhatározá egy megyei nagyobb kórház fölállítását. Fölhívására aláírás utján több önkéntes ajánlat és sorsjátékkal egybekötött tánczvigalmakból igy alakult bizonyos töke 1839-ben.

1840 april hó 17-kén átvett Rotkó József akkori pénzkezelő

Digitized by Google

Rimaszombatban február 27-kén sorsjátékkal összekötött tánczvigal-
lomból..... 420 ft.—■
krb
ezüst pénzben.

Julius 8-kán rozsnyói hangversenyből . . .	93 „ 48	n
1841. febr. 27-én egyesek általi adakozásokból	290 „ -	
— Mart. 8-kán Rimaszombatban műkedvelők általi adott színi előadásból.....	521 „ 23	*n*
így 1845 ig évenkénti tánezvigalmak, hangver senyek és szinielöadásokból bejött még.....	* 2 4 22	*n*
Némi pótlékkal eddig összesen.....	2102 ft. 13 kr.	
1847-ig ehhez jött a fönebbin kivül gyűjtés adako zásból	1299 „ 55	*ii*

Ezeken kivül még több föltétien és föltétes ajánlatok tétettek még eleinte, melyek közt megemlítendő a Koburg herczeg ö magassága ne vében megajánlt 1000 ft, a rimái vasraüvelöegylet részéröl aláirt 100 ft, bold. L. K. 100, ft, a jászói prépostság szinte annyit ajánltak föl. Rimaszombat és Jolsva a helyiségadás fölött vetélkedtek, — amaz helyet és 50 ezer téglát, az utóbbi pedig azon esetre, ha ott épülne kórház 800 ftot, százezer téglát igért, a kórházi gyógyszerek ¼ része fedezésével. Tettek ajánlatokat fa, kö, cserépzsindely s más építési anyagokban, továbbá asztalos, lakatos és egyéb kézi munkában is, — még hagyománynyal is szaporodott a különféle ajánlatok Összege.

Az 1847-dik évi számadás szerint a 2065 ftnyi függő ajánlatokon kivül 4599 ftra rúgott volna már állítólag az összes tökepénz(a „Sürgöny“ 1863-ik évi 119. számában közlött adatok szerint, melyekből me rítok nagyrészt az 1861 óta e részben történtek felőlieket is), a főorvosi jelentés szerint azonban, mely a mostani kezelőtől került egyenesen, tényleg 1848-dik évi deczembcr 30-kán . . . . . 4133 ft — kr.
voltosak tőkésítve. 1849-ben elhalván Ratkó József gondnok, számadókönyve s a kötvények a megyei főnökséghez kerültek, mely 1850-dik évben Samaray József urat nevezte ki kezelőül. 0 608 ft behajtása után lemondva, 1851-ben Lengyel Sámuel ügyvéd lön kezelővé, ki kötvény és készpénzben átvett összesen 4793 ,, 10 krt Mélt, Szilárdi és Gömöri cs. k. megyefönök urak alatt kevéssel szaporodott ugyan szinte az alap, de az, hogy minden alapítvány, még a föltételes is behajtatott és sok birság, egyéb büntetéspénzzel együtt az építendő megyei kórház pénztárába folyt be. mélt.

Digitized by LjOOQle

Koreska József, előbb cs. k. megyefönök, majd királyi biztos ur kiemelendő érdeme.

A kórházi töke tön 1858 végével már . . . 6825 flot.

n n n *n* 1860 „ „ . . . 16184 „

1861 vége felé a megye élére lépve újólag a nevezett királyi biztos ur, biztosíttatá a tökepénzeket betáblázás által, intézkedett a kamatok pontos fizetése iránt és annyira gyarapítá a megyei kórház ügyében kifejtett buzgalmával a kezében öszpontosuló teljhatalom fölhasználása folytán a tökepénzt, hogy 1862-

ben már..... . 18444

.....fitra

1865. jan. elsején pedig mostanig kamatozva . . . 20407 ft 81 kr-

ra rúgott az.

Adja az ég, hogy az ügy buzgalom e részben **átszivárogva e me**gye jelenlegi s későbbi kormányára s támogattatva **nemcsak megyénk** lakosai, hanem a magas kormány, illetőleg hazánk **összesége által, mi**előbb valóban tetté váljék megyénk nagyobb kórházának **eddig** is **me**legen fölkarolt eszméje; de a mely mellett a szegénység **részére több** apróbb kórház is szükséges volna megyénk némely pontjain.

A gömönucgyci népies gyógymódok.

Nem lehet egészen és minden kivétel nélkül **rósz néven venni^** ha a szegény köznép, mely a megyében egyenlően el nem **osztott orvo**sokhoz nem könnyen juthat, minden ember néha **házi szereket használ,** melyek közt a legalább egyéb badar eljárástól a népet **elvonó hason-** szcnvieken kivül akad egy két valóban hatályos is. Atyám, **ki széles** és alapos nyelvismerete s természetes hajlamánál fogva **sokat tanulmá**nyozott ilyesmit, mint lelkész felebarátai iránti **könyörületböl fölhasz**nált sok régi népies cs szelidebb hatású ezekhez tartozó **orvosi szerb** Rimaszombat,- Otrokocs, Putnok,- és Zsipben — kivált **itt, — a** Balogvölgyön laktában szenvedő embertársai, főleg hívei **bajainak eny**hítésére: egész füzetkét irt össze azon népgyógymódokról, **melyek** meggyőződése szerint hasznosakul bizonyultak be. **Nagyrészt ezekből** és saját e részben részint hallomás, részint megfigyelés utján **tudomá**somra jutott adataimból állitám össze e külön függeléket, — **oiely, úgy** hiszem, nem lesz egészen érdektelen.

Nagyobb öszhangzat és könnyebb áttekinthetés **végett a nevezet**esebb szerv-rendszerek szerint soroljuk elő **a** fönebb **elfogadott rend**ben a nép gyógymódjait.

1.) Az emésztésszervi bajok csoportjából.

Digitized by t^ooQle

A fogfájás ellen a nép a saját olcsó fogászaitól kissé nagyban is gyakorolt foghúzáson kivül, sok helyen péld. Királyiban hólyag - liuzót, vagy tormareszelék és lisztbőli tapaszt alkalmaz az állakapocs mögé, vagy meggyujtott csepütartalmú poharat nyom fól oda. O d v a s fogba konyha s tirasó összevegyitett porát, erős borszeszt vagy sós franczia pálinkát, vagy sáfrányt tesznek pamuton, vagy a tekercsbe hajtott és meggyujtott papir kozma olaját (pyrothonid) teszik bele, mely eleinte a fájdalmat növeli, később megszüntetvén (végkép?). Za si pben egy varrótű fülébe huzott ß annak rátekcrgetéssel gombostű alakot adó selyemszálat, illetőleg gömbjét választó vízbe mártva, a fog- űrben megforgatják, vagy gombostűt botocskába szúrva s gömbje felé meggörbítve, gömbjét tűzben izzítják, és igy nyomják a fogodúba, mások belénd főzet párát alkalmaznak stb.

Szájzsebrénél nyers sárga répa (murok) reszelék ruhán átnyomott levét ugyanannyi szinmézzel keverve kávéskanalanként adják a gyermeknek. Ez nem árthat, de igen a büröknek mézzel itt szinte alkalmazott bármi kevés kinyomott leve.

Toroklobban egy kanál méz szeges szegfű porával és konyhasóval elkeverve, (vagy tiszta timsópor) a raandolákra gyakran nyomatik belöl, bárha fájdalmat okoz, mások az eb fehér száraz bélsarát vajjal gyapjúra, vagy kender és lenszálakra kenve kötik a nyakra, legtöbben fagygyuval bekent ruhát, meleg hamut, mások ismét pállitott bodza virágot vastagon kötnek föl, vagy kenegetik a nyakat.

Csórva, gyomor és bél húr útnál. Az első esetben hánytatóul kétmaroknyi reszelt erős tormát egymesszely vizben jól **megfőznek,** leszűrt levét lágymelegen egyszerre megisszák. Vagy '/ ^ **iteze** rozspálinkát öntenek előbb finomra vagdalt fél főtt tojás fehérére^ egy éjen át ázni hagyják ezt benne. Ennek kanalanként vett leve erősen hány tat, állítólag két marok borókabogyót egy messzely vizben jól meg **főzve** (Vfc—% órai forrás után) bodzavirágot tesznek bele **s** a sziiredé, két lágymelegen iszszák. A bodzafa lehántott héjábó 1 (a fölhámot le**szedve)** egy jó maroknyit megfőznek messzelynyi vizben, jól megezuk. **rozva** leszűrt levét hidegen hashajtóul, lágymelegen hánytatóul isszák. Egy messzely édes tejben egy kanálnyi szinméz fölhabarva reggeli italul, — továbbá egy kanál káposztáié erre azonnal bor, vagy savó, minden fél óranegyedben iva, — szintúgy esőtől ázott tölgy odújában levő **nedves** reves kissé összeállt porból **10—15** csepp egy pohár tejbe vagy **levesbe** cseppentve jó hashajtónak tartatnak. Este vacsora helyett egy negyed itcze édes tej bőven megezukrozva hasonló hatású, szintugy éhgyomorra egy jó pohár hideg viz, vagy sári mocsárfii (caltha palus- tris) 20—30 magva megtörve vízzel, — továbbá tök, dinnye 4-5 Összezúzott szirma nyárban úgy, mint Ősszel Összerázva vízzel (lázas bajnál is).

Digitized by Google

Úgynevezett meg csömör léskor (sok, vagy undorral evett étel után) a pápafii (earduus benedictus) finom porát veszik be kevés timsóval, vagy avas szalonnával duránczi szilvát főznek (hasjatóul), másutt csak keserű sót vesznek be. Néhol dohányfőzetet használ a nép hánytatóul, másutt apró riczinmagot héjastól megtörve, elég hibásan; fgyomorerösitöiil[u] az annyira kedvelt pálinkában tavaszalmát (t'ructus colocynthidis), aloét,'— hánytatóul „spanyol bort[u] kér a gyógyszertárokban hánytató borkő tartalma végett, de bizony most már bajosabban kap; miután orvos,látatlanban kivált,nem rendel, gyógyszerész pedig e nélkül ki nem ád könnyen ilyesmiket, mióta többnél nagyfokú bélhurut lön ezek következménye stb.

Cholerában boróka- magot és farkas alma-levelet, v<*gy egy pár egész mákfejet magvastól egy maroknyi lósóska maggal főznek meg, ezt csupán hasmenés vérhas ellen (az utóbbit magát rátottával is) használva igy, — csalánnal verdesik a beteg hasát, vagy erős tormástésztát kötnek rá. — Cscpütartalmú poharat, amazt meggyujtva, nyomnak reá mások. Pusztán csak nagy hányás esetén szerecsen dió vagy „virága" porát fodormentaecztes íorrázatában adják hidegen. Hasmenésben amazt magában adják czukorral, vagy egy tojás fehérét föhabarnak egy jó negyed iteze vízzel italul használva föl, — másutt piros fiizény (lythrum salicariah vad szilva, kökény, vad körte s aszú birsalma füzetét, mclv vcrhasnál is nyujtatik, adják ellene, — az áfonyát úri házaknál, — gyermekeknél a nép a pichurim-bab reszeléket levesben „spanyolmakk" név alatt, fürdőket használ különféle babona- ságokkal, kivált akkor, ha a hasmenés alatt kiaszott gyermekről azt hiszi, hogy szernmei verték meg. Királyiban pörkölt rozst káforral sokáig áztatnak pálinkában, e készítmény mint szepességi hires cholera — s hasmenés ellenes szer adatik nehány cseppenként.

Vér hasban lúgot iszik a nép, néhol megezukrozva, — melegített finom föveny nyel telt zacskóra, meleg téglára ül, hasára pörkölésig melengetett zabot, hamut rakosgat föl, — cezetteli párgolást alkalmaz, nagy kimerüléskor nem ritkán sikerrel. Palakö, csepegőkéi levakart vagy finomra tört porát, rákszemet, hegyjegeczet porul, — pecsétviasz levakart porát, parafafözetet, égetett csontport, használnak még vagy mák és lcmnag-fojctet ivogatnak enyhítőül a fönebb emlit-

Digitized by Gooole

tetteken kívül. Putnok táján rézgáliczot is adnak be ellene. Néhol csak a természetre bízzák, majd az üdülés felé jó vörös bort isznak. Másutt vas troszkás fordőt alkalmaznak sikerrel. Mád tájáról egy szer szinte jutott ide, ez gyalog bodza bogyóinak szárastól (kemenczébe n való megszáritása után) vörös borrali főzése által készül.

Gyomor bélzsábában az illatos herbatéán, hasmelengetésen kívül, szilva pálinkát isznak (mint péld. szüretkor, sok szölöevés utáni csikaráskor) néha faolajjal is, mely olykor csak duránczi szilva levével vegyítve adatik be, — nem egyszer helyette zsírral. Másutt Jótrágya fehér hamuval. — Hanván czigánymogyorót (xanthium strutnarium) herbatéul használnak, Méhiben forróra hevített kövei kádban * száraz meleg fördőt csinálnak a nyakig takart betegnek, inig róla erősen csorog a veríték ; gyermekeknek kevés szappan só hamut vagy közönséges hamut adnak. A hastormázás, pohárrali köppölyözés is gyakran jót tesz.

Bélférgek, különösen orsonyák ellen félborsónyi égetett timsót dörzsölnek el jó nagy darab czukorral, G–8 részre osztják, — egy-egy adag után fél pohár káposztalevet, erre fél pohár savót, néha kevés bort is isznak, mig hasmenés áll be. Úti lapu (plantago) magvait czukorral veszik be, vagy komló s szappanfü magvait szinte igy. Mások fehér eperfa fölvagdalt vékony gyökereit főzik meg vízben italul, vagy nehány csepp babérolajat sok czukorral, néha borral vesznek be, vagy recsegő tiszta angol czint öntenek gyakran vízbe, s ezt róla letöltve iszogatják. Egy tollnyi higanyt egy negyeditcze forró vízzel főzve, a vizet magában adják be, mások egy pár czikk fokhagyma tej- beni főzetét, vagy reszelt sárgarépa kinyomott levét ugyanannyi színmézzel, — katona petrezselyem — glecoma hederacea — gumóit czukorral. Egy borsónyi vas gáliczot egy darab czukorral eldörzsölve, ezt kés hegyenként adogatják. Tüzes vas szögeket hányva tejbe, ru hán átszűrve kanalanként adják ezt gyermekeknek.

Galand ellen, egy itcze káposztalébe egy maroknyi finom vas **reszeléket** vetnek, és levet kanalanként hidegen isszák. Erre vele fölváltva olajos savót isznak, — mire darabokban szokott elmenni a galand (atyám állításaként).

Aranyérben pirított zsíros kenyéren kénvirágot esznek, pipacs és ökörfark-kóró (verbascum thapsus) virágai, egérfark (millefolium), kevés beléndfii, s papsajtból készítenek főzetet.

A végbélégés ellen tojás fehére vagy papsajt és köleskásapép köttetik föl. Agyermekek szék szorú Iás á 11 á 1 **szappan***

Digitized by v^»ooQ[e

csap vagy tnéz-vajcsap van alkalmazásban. Felnőtteknél a ‚sannya mannya* (senna manna), alapi por (jalappa) stb. bevéve.

Holt részegeknél (midőn elaléltság, álomkór van jelen) állítólag a néha szájukból kijövő spiritus láng eloltására, a szájba vizellenek.

2) Az általános bajok közül.

Lázaknál átalában a roszúllét és tagfájdalmak ellen a kenés mindennapos, általa gyomorcsorvánál bizonyos bőr alatti csomókat hisznek eloszlathatni (miket én tapogatáskor figyelmes kutatásom daczára sohasem érezhettem még).

Vá 11 ó 1 á z b a n az úri rend a láz kezdetén czitromleves czukratlan fekete kávét iszik, vagy több czitromot magvastól eszik meg (Jánosiban); a Balogvölgyön a nép közt 3-ad naposnál czinadonia s belénd összetört nyers leveleiből 20—30 cseppet facsarnak vizbe, s megisszák (miként köhögés ellen is), pápafüvet nyers árpa s timsóval főznek, levét hidegen kanalanként iván. Tirasót szerecsendióval vagy virágával, porul vagy 8 annyi czukorral kés hegyenként vagy tök és dinnyeszirmokat czukorral eldörzsölve vesznek, a férfi női, a nö férfi vizeletet iszik Zádorfalán hamusó, paprika, bors és borral vegyitve. A középujj körömperezére, a körmön belől beltojáshártyát tesznek és rajta meghagyják száradni a szaggató fájdalomig (?). Egy messzely veres borban 48 óráig egész tojást áztatnak mialatt héja megpuhul, a bort óranegyedenkint véve elköltik. Hólyaghúzóúl békalábat (ranun- eulus) összezúzva kötnek az alkar beloldalára (miként nekem is gyermek koromban). Negyednapos lázban a bal rászt-tájra kötik ezt, miként a földi tökből (bryonia alba) készült pépet, terpentint is. Vad szilva vagy kökény gyökeret fölvagdalva boros vízben forralnak **föl** italúl — vagy lencscnyi kék követ (euprum sulfuricum) elegyitnek egy kanálnyi czukorporral (dörzsöléssel) s óránkint egy borsónyit vesznek belőle. Idiilt bajnál is pár szemernyi adagokban a timsó czukorral, vagy szerecsendió porral sokáig véve néha hatályos; — Rozsnyón e kettő némely családban hagyományos szer, de egy egész dió ugyanannyi timeóporral vétetik be ott kétszerre vizben a lázroham előtt. Hanván, Fügében hírneves vegyitékül egy-egy késhegynyi puskapor, **konyhasó,** hamu s tört bors egy étkanálnyi eczettel szerepel makacs váltóláz ellen, kivált a köznépnek az úri rendűek által beadogatva. Bejében a paprikás pálinka, vagy csak a bor, — mely nélkül sóval hánytatóúl is adatik. Pclsöczön fél, — egész messzelynyi hig mézet isznak **meg** egyszerre a roham előtt. Zöld dióhéj pálinkában sokáig

Digitized by Goo

áztatva a ratkai járásba mint gall ¡ez iái népies szer hozatott be. Gyön-

gébb lázrohamok ellen néha a füzhéjfőzet,a rum tisztán lázroham előtt, sőt egy tornallyai nőnél a rozs-anya is használt (tőle hányás-hasmenés támadván). Bejében hideg vizzeli leöntés, vizbeugrás is divatos váltóláz ellen. A babonás eljárásról, mely Méhiben stb. helyt dívik, itt nem szólunk.

H a g y m á z n á l egy körtenagyságú földi tök-darabot megtímsózva boreczetben megfőznek, levét kanalanként itatván (Zsipben), Timsós árpalevet pápafu herbaiéval adnak, vagy erős borcczetet. A lázas fájdalmas bajokban szokásos kenés, gyurogatás, pállitott fuvekkeli haskötözés, a fej krumpliszeletekkeli körül vétele, tormás tészta a vég tagokra, itt se marad el.

B uj ak ó r ellen a czinóber vagy pecsétviasz porávali füstölést, amazt kivált nagy mérvben gyakorolják, — péld. egy putnoki kuruzsló nőnél naponta 3-szor vagy fél-fél óráig hordó vagy kádban dunnafedezet alatt, melyet rendesen fekélyes higany mérgezési szájlob kisér. Éhez sótlan savtalan étrend, koplalás, faital használata van kötve, — néha bámulatos gyorsasággal gyógyulnak is valóban tőle (egy hét alatt is) makacs alszári bujakóros eredetű fekélyek. A faital leginkább édes gyökér és keserű lapu gyöke (radix bardance) főzetéből áll. A higanyt néha (egy tollnyit) egy messzely édes tejjel fölrázva, de amannak fölöslegét tán belőle kiöntve (?) szinte juttatják a szervezetbe, továbbá szürke zsirt is kennek be a fájdalmas tagokba. Kékkő mézzel vagy tejföllel eldörzsölve fekélyekre, függölyökre mint úgynevezett huszárkura szokott alkalmaztatni. A timsóporrali behintés, a hamu- vali ételés a helybeli chancrenél divatos.

S á p k ó r n á l és állítólag s á r g a s á g n á l is, melyet úgy látszik össze zavarnak, a kovács tüzes-vas-hütö vizét használják, vagy azt, mely nála a köszörűké vállujából kerül, italúl, — vasas tej, békalencse (lemna), lizinka (lysimachia) virága forrázata, továbbá eső víz és igen ezukrozott krétaporral is élnek. Az ágyban dunna alatt izzasztott beteget úgy melengetik még jobban (tán csak sárgaságnál ?), hogy szabadon levő fején kívül forró (akkor sült) kenyérrel veszik körül mindenfelől.

S ü l y n é l, ha már az íny vérzik, a nyers káposztát és annak levét eszik, isszák naponta 3-szor jó bőven két hétig, és asszú szilvát esznek. P e t e c s e k b e n lágymeleg kissé timsózott savót isznak kanalanként minél gyakrabban.

V i z k ó r b a n földi tököt reszelnek meg és a hús ételekhez torma helyett eczettel használják. Tojás belhártyáját alkalmazzák a Uugycsőre s rajta száradni hagyják. 10—12 méhet czukorral eldörzsolvé,

Digitized by Gooole

porukat késhegyenként adják. Mások csupán boróka- s árpalével itatják hetekig a beteget. A tengeri hagyma (scilla) pálinkába áztatva, mely oly kedves gyógyszere minden testi lelki bajban köznépünknek, a nép közt is igen ismeretes; némely kuruzsló erős hánytató s hashajtó szerrel ér czélt e baj ellen (péld. váltóláztól függő vízkórnál).

3) Alégzésszervi bántalmak közt.

Rekedtség ellen timsós savó, vagy savó és kevés bürokfü főzetével öblittetik a torok. Köhögés ellen 1 —2 csepp (?) velen- czei terpentin (tán olaj) adatik 1—2 kávéskanálynyi szilvapálinkához reggeli italul; továbbá többféle kivált bodza, — hársvirágherbaté melegen erős betakaródzás mellett üde hurutnál gyakran használ tátik; az úri rendnél thea, krampampuli, langyos limonád, a köznépnél árpa s boróka sürü leve, vagy egy kanál reszelt torma s egy kanálynyi színinéz elegyittetvén, reggel — este fél — egy diónyi vétetik be. Reszelt torma zsíros piritósra hintve; vagy tüzes vasaló vasra jó eczet hintet vén, párája folszivatik fejtakaró alatt, — ily gőzfürdő az egész testre hatva többet ér állítólag, mint egy helyréi péld. beszivásra, alkalmazás mellett, mely csak idültebb hurutnál lehet helyén. Foghagymás piritós, — mell — talpbekenés ugyanazzal és zsírral szinte szokásos. Retek szeletkékre mások ezukorport hintenek, két tányér közt rázzák és így nyert levét isszák meg. Száz vagy kevesebb beléndmag jól fel- lórraltatván egy messzely tejben, a magvakróli leszűréskor emez kanalanként fogyasztatik el. Mellfájással egybekötött idült hurutban ör- vénygyükér (inula) porát mézzel elegyítve nyalatúl használják. Sza- inárhurutná 1 Bejében főzetik a fekete ribiszke (ribes aureus) leveleit. A. Szuhán a szamártejet rendes táplálatúl; máskor a tengeri hagyma ezukros nedvét (oxymel scillae).

Tüdő mell hártya lobnál Zsipben (hihetőleg a **Sauerféle** szokás szerint) egy lencsényi kék követ törnek finom **porrá rézmozsár**ban, egy tele evökanálynyi czukorporral eldörzsölik finomra $^{1}{}_{4}$ **óráig, -** ebből fél — egy negyed órában egy borsónyit vesznek a **nyelvre.** K mellett egy-egy jó maroknyi mák és lenmagból! fejetet költenek **el** naponta. Tornallya körül a nép mézes dohánylevelet, **tormás tésztát,** néha raohval, vagy egyébbel készült nedves meleg pépszerü **boronga-** tást használ fájdalomenyhitöül, vagy ezukorpapirosra, csepüre **tojás**fehérét kennek, timsóporra! behintik és úgy kötik föl. A **tormázás is** mindennapos nyilalás ellen.

Tüdő vész ellen a beteg vagy egy hóig juhakolban lakik ____

Digitized by Google

még elaléltan is ott fekszik éjjel nappal, — ital helyett is zsendiczével él ez alatt. Kutyazsir, ó szalonna, zsíros piritós finom félmaroknyi tormareszelékkel, vagy egy-egy késhegynyi kénvirággal, — néha kifacsart csanállé megczukrozva, egy-egy kávés kanállal, tölgyfa ág és rügyből készült herbaté használtatik.

4) A bör-sejtszövetbajok közül.

Heveny kütegeknél (kanyaró, vörheny és himlőben) összezúzott fügét pár iteze tejjel sokáig főznek, leszűrt levében sárga (köles) kását fözve ismét, — a betegnek gyakran adják étkül. Különben vagy igen melegben tartatnak, vagy épen semmi gond alatt nin csenek ilyenkor a gyermekek.

Orbánczknál, melyet folyosónak is nevez a nép, belsőleg bodzavirág forrázatát veszi naponta 3-szor, külsőleg tűzre hintve ugyan**azt** czukorral, füstölésre használja; ha hólyagos és igen lobos (tüzes), kevés timsó porát tojás fehérével dörzsölve el, keni rá taluva). Bab, zab, vagy rozs-liszt folhintése, vagy zacskóban melegen való felkötése, szintigy bodzavirág, székfü, tört kendermag, — néha káfortartalmú párnávali száraz borongatás, káforgolyók ruhára dörzsölése s ekkénti felrakása, szamár szöréveli füstölés (nőnél csődörével, férfinál kanczáé val), hájjali kenés, vagy annak hashártya burkávali fedezés: mindez szokásos népünk közt.

Izzagnál (Eczerna) gyermekeknél néhol kenőcsül egy ideig zabot pirítnak zsírban, és ezt használják, — másutt lúgos mosás, finom korompor ugyanannyi zsírral vannak használatban; mások kecske rágó „vörös sapkáit" magvastól édes tejben megfőzve, ezzel locsolják lágymelegen az „ótvarat", — ha pedig hasonló görvélves baj az ar- ezot szemeket egyaránt megtámadja: 3—4 tetvet vesznek elő más gyermek fejéből és ezt teszik a beteg gyermek nyakszirttáji hajzata közé, mire a nagy vakarástól ott támad hasonló ótvar, az arczi s szembaj csökkenésével.

Kühnél ó-hájjal finomra tört babérborsót dörzsölnek össze, vagy sertés zsírral feliéi* hunyorgyökér port kenőcsül, miként a büdösköves (kénes) zsírt használva; sok czinadoniát (chelidonium május) félig lúg, félig vízzel felfűznek, és a testet vele melegen mossák. A nagy (ló) sóska gyökereit is meg szokták főzni vízben, és kevés zsírral (előbb megreszelve) vele a testet gyakran mossák. Két hétig sem vesznek magukra tiszta fehér ruhát (a mi nagyon helytelen eljárás). Májusban réti nagy fii harmatában gyakran tőrödnek meg ilyenkor.

Juhnál Harkácson erős borszeszt tisztán, vagy terpentin olajjal dörzsölnek föl sikerrel.

Digitized J'GOOgle

K ö r ö m m é r e g n é l becsavargatják a fájós íz fölött az ujjat kendővel, végét forró vízbe, tejbe mártják a baj kezdetén néhányszor a fájdalom szünteig, — később a netalán elhalt szöveteket naponta nyirogatják, tojás sárgából tirasó és finom konyhasó porral írt készítve, azt gyakran kötözik föl.

V a k - k ö r ö m ellen korpát főznek eczettel és borkővel pépül s azt vászonra vastagon fölkenve, éjjelre fölkötik, — előbb megrás- polyozva a köröm felületét. Avas sós túrót, vagy viaszburkot is szoktak ezután tenni föl.

Bőr f e k é l y e k n é l, kivált az alszárra a könnyű kerekded (nem szögletes, zsíros, nálunk suskának is hivott) tölgygubacs, vagy tölgyhéj, égetett timsó, szén, egérfark levél száraz pora üsszevegyitve (néha székfü porral is) kevés káforspiritussal vagy a nélkül még az úgy nevezett sülyköszvényes (bujakóros) természetüekre is naponta párszor fölhintetik porul. E mellett füstölés zöld kenderrel, de czinó- berrel is gyakori (egyszerű bajnál is), a [lapukkal péld. fehérhátu lapu (föl. farfarae) stb-veli fedezést még gyakrabban láthatni. A nyugalmas fekvésre nem adja magát a nép, azért hosszas e baja.

P o k o l v a r n á l összetört malozsa szőllöt, kevés fehér hamut és paprikát, sóval, — borsozott szilvát (bel felületével), pokol füvet (chenopodium olidum) rak fel a nép, miután fölhólyagzott fölhátnán sáfrányt, vagy selymet húzott át. Néha tüzes tűvel egész kékes területét átszurkálgatják, eleven pókkal kiszivatják nedvét, és ezután azt összetörve rákötik, (Zsipben atyám ezt néha keléseknél is gyakorolja). Nagy fájdalom esetén csodafa-laput (datura stramonium) összezúzva tesznek rá. Másutt paradicsomot (lycopersicum), sáfrányos kásapépet kötnek föl stb.

K e l é s é s t á l y o g n á l kása lenmagpépen kivül Tornallyán tejföl, fehér (fenyő) szurok, viasz, szappan és vöröshagymából (melyet megsütve tisztán is kötnek föl néha) készitnek meglehetősen bőrre tapadó írt, lágyan vastagon ezt hordják, — vagy terpentint, közönséges szurkot, mézes tésztát, avas nyúlhájat (mely a bort meglehetősen átmarja) tesznek föl, néhol ezen kiviíl a nyúlbört szőrénél megfogva, forró tejben megpuhitják, és amazt befedik vele.

T e t v e s s é g ellen köménymagolaj zsírral elegyítve, szürkezsír kenetik föl. Fülbe, sebbe jutott légylárvák (pondrók) ellen terpentint és lenolajat öntenek be (sertésnél babonásan kiolvastatják azt állitó-

Digitized by Google

lag, mint a váltólázat). A sebeket — leginkább „hogy azok bele ne essenek“ — péld. sertésnél stb. kátrányfélével kenik be.

5) Azizületi, izom, csontbajok közt.

Czúznál pörkölt zabot alkalmaz a nép zacskóban lágymelegen, belsőleg bodzavirágteát, repülő zsíron és egyéb úgy nevezett „hangya, gólya“ stb. zsíron kivül, melyet a gyógyszertárban mind kaphatni ; fürdőket és hangyazsombékokkal, — szénapernyéveli párgolást, sós, káforos pálinka bedör^söléseket, gyakran vesz elő. A levárti fürdő, mit igen melegen vesz a nép, jó hírben áll előtte különösen a csúzos és egyéb fájdalmas bajokban, bárha péld. hashártya méhlob maradványai stb. ellen is, és átalában mint hathatós meleg fördö igen jótékony és nagyobb látogatásra volna érdemes, mint ez ideig szokásban volt kevés fürdővel dicsekhetö helységeink közepette annál inkább, mert mostani birtokosa sokat tön kényelmi tekintetben úgy, miként a fürdőszobák szaporítását illetőleg is czélszerüsége emelésére.

Némely helységben vannak különösen csúzelleneseknek tartott vizek egyebütt is, igy használnak egy forrásvizet Harkácson hideg borongatásra örömest, bárha többnyire félni szoktak e bajban a hidegtől. A. Szuhán az úgy nevezett mogyorós kút lábáztatásra s Tornallyáu a város fölötti rétszéli tó — mely inkább langyosan hasznúltatik — fürdőül, szinte azért oly becses a nép előtt.

Köszvénynél a roham alatt meleg marhaganéjjali bekötő zés, méz avas juhtúróval, vagy reszelt sajttal egyenlő mértékben írrá dörzsölten vastagra vászonra kenve (miként ütés utáni zúzódásnál is) itt jól megsózva alkalmaztatik, — máskor csak állati agy velő; tört kendermag, lócziprus (salina) lomb, ezukor, bodzavirág és zabliszt, sőt néhol dögcsont is parázs tűzön égetve közvetlen füstölésre ; nadragulyapor zsírral és csodafa lapuval összedörzsölve kenőcsül lágymelegcn. Csoda fa magvaiból egy gyüszünyit néhol egy messzely édes tejben főznek meg, megszűrve (mag nélkül) megisszák egyszerre, csakhogy ez két-három napi nagy bódúltságot is okoz, miként a néhol belsőleg is használt nadragulyafőzet is könnyen veszélyes lehet, mint a gyermekeknek Bejében altatóul adni szokott mákhéj főzet. Másutt zabliszt székfü-virág, — tört kendermaggal vászon párnában száraz meleg borongatásra rakatik fel. Tüzes békasó (quarz) vízbe vetve párgolásra szinte alkalmaztatik.

6) Asebészi bajok közül.

A sebekre hideg, boros vizet raknak, ha genyednek, lapukat,

Digitized by Gooole

fekete balzsamírt (ungv. basil.), néha mindjárt eleinte a belsőleg (hashajtóul) is annyira használt Seehoffer-féle balzsamot teszik föl, ritkán tapaszt, viaszos vajat stb. Az cbmarás ütésre nyers vöröshagymát húst kötnek, a zúzott részekre a köszvénynél is szokásos említett túrópépet. **A** láb k é z t ö i r á n d u l á s o k utáni dagra eezetes korpát, vagy famoh, fekete szappan és összetört zöld rutábóli pépet, ismételt kenés után. Égett sebre faolajat kennek, kukorieza lisztet szórnak föl (Sztárnyában), vagy lencselisztet (Tornallyán), agyagport (miként gyermek kipállás ellen is), vagy a falról vakarnak rá rögtön raeszet s azon felül olajjal és spiritussal is kenegetik, bevonják asztalos mázzal, — kövi rózsa (sempervivum tectorum) kinyomott levét, — spiritust, lenolajat, mészvizzel vagy krétaporral kennek föl. A megforrázott kezet azonnal sóval hintik be, kivált ha föl sem hólyagzott még, — vagy vatát boritnak föl, r.«jta hagyván a teljes meggyógyulásig.

F a g y á s ellen az illető tagot a szobában káposztalében áztatják, savanyu káposztaharaszttal kötik be, — vagy jobban dézsába hóba helyhezik egy időre. Némelyek melegített hamuba dugják, ha kékes ; ha még fekélyes is az: salétromport dörzsölnek el zsírral, vele kenve az úgy nevezett „vak tetüt[w] a talpon, melyhez hasonló viszketeg fagyási bürlobféle a kezeken és füleken, illetőleg a fülhagy lókon is elő jövén, reá krumpli reszeléket raknak hidegen.

A t o r o k b a a k a d t halszálkát, tüt, csontot stb. burnót orrba szippantással, erős tiisszenés által vettetik ki.

B o r é k s é r v e t és m é h i s z a m o t hanyatt fektetés közben úgy tesznek helyre, hogy egy ember a lábak közé állva, azokat átszúrástól fölemeli s ez alatt a beteg maga zsírral, vagy vajjal kenegeti a lecsusszant, (illetőleg beszorult) belet vagy méhet.

V é g b é 1 i s z a m n á 1 köles kása, sóska magvak nyers pora al- kalmaztatik fölhintésre, a felnyomintás előtt, ez 2—B-szor alkalmazva az ¡szamot megelőzi később.

A fő 1 ak ad t k ö v e t a férfi hugycsővéből szájjali erős szívásai vonják ki. A f i c z a m „tudósnök“ általi helyrekenése, a tört tag egyengetése és bekötése naponta apró fasinek és alátett nadálytÖ-gyökérpép esepegökö-poros ruhával nálunk nagyhitelii.

7) A k i i 1 é r z é k e k b a j a i k ö z ü l.

S z e m 1 o b ellen belől jól megsózott fél főtt tojás fehérét kötik föl, — vagy téjjel megáztatott lágy fris marha trágyát, két ruharéteg közt, továbbá aludt tejbe mártott ruhát szoktak felkötözni, sőt főtt marhalépet is. Fürödnek. Főtt boróka mag vizébe tüzesitett quarz dara-

Digitized by Goocle

bokát szórva, párája fölé tartják a szemet. Czukorport, sőt sót is fiinak be naponta többször is a szemhéj alá, — olykor még bűzös éji edényről is levakargatva a vizelet száraz csapadékát, czukorral eldörzsölik azt és igy valamint a sárga réz rozsdát szinte ekként elkészítve, befújják tollon át, — mindezeket csak idültebb bajnál teszik; ami avatlanoknál még igy is alig engedhető meg. A „semmi por“ (fehér gálicz, tinc. sulfur.) vizzel szokott szemviz.

Éji v a k s á g n á l az úgy nevezett „farkas hályog“ ellen (hemeralopia) marha májat esznek fove-sülve, ugyanezzel párgolják és kötözik, néha főtt léppel is szemöket egy hétig.

P o r c z h á r t y a - h o m á l y t avas nyúlháj, halepe s májzsirral, vagy papirból készült kozma olajjal oszlatnak, sőt szürke hályogát is. Egy messziről került nő ugyanis, kinek férje adó-hivatalszolga volt, kisérelgette ezt látszólag sikerrel (?) Ez Tornallyán fehér papirból úgy készített olajat, hogy összetekergette, hosszú üres szűk hengert képezve, alól csészére helyezte, felül meggyujtá a papirt. Az olaj nemű kozmaszagú anyagból, mely a papir leégésekor a csészén maradt, ujjhegyén, vagy tollal egy keveset bekent e nő (1856-ban) mindkét szemhéj belfölszinére naponta, ha csak nagyon lobos visszahatás nem volt — melyet cuphorbium-tapasz elöleges fülmögé tétele, s a nép által ily bajnál igy használt szembe fejt női fris tej, vagy beföcskendett vizzel győzött le. Én egy íiatal nőnél, kit nála szürke hályoggal láték esetleg, mint házánál gyógyított patiensét, valóban a hályog közepén egy világosb foltot veheték észre, e inellett az egyén vallomása szerint pár héti gyógyítás után kezdett látni e szemével is. Ily állapotban már haza szokta a nő bocsátani betegét, — a lencse egészen átlátszóvá te • telére (?) bizonyos port fuvatott még be otthon vele, melyben szegfűszeget (caryophylli aromat.) lehetett szagjárói fölismerni. Sajnálom, hogy időközben elmenvén innen e nöorvos (ki titkos mesterségét állítólag az illető por vényével együtt — melyet elvesztett V — egy bécsi orvostól tanulta el, kinél egykor szolgált), illető patiensét is elvesztém egészen szemeim elöl, további észlelhetés nélkül, — tehát nem bírálhattam meg : valódi volt-e a javulás, vagy csak látszatos ?

S ü k e t s é g n é l retekreszclék kinyomott leve, kevés majoránna vizzel 4—o-ször cseppentetik naponta a fülbe, vagy dióolaj, sőt tenta is. F ü l s z a k g a t á s n á l dinnyelé beöntés, és párgolások, hólyag- huzó dívnak.

O r r v é r z é s ellen koldústáska (thlaspi bursa pasztoris) kinyomott lcvc; s timsós viz szivatik föl az orrba.

O r r i r é g t a r t ó v a r. a d z á s t (cczcma ?) saját vizeletökkel gyakran nedvesítve gyógyítanak meg némelyek.

8) A z i d e g r e n d s z e r b á n t a l m a i k ö z ü l.

I n d u l a t r o h a m bánat stb. vagy bármely ismeretlen ok előidézte roszullét esetén a nép többnyire gyöngyvirág- vagy egyéb erős cczetet itat, a néha magán kivül levő elalélttal: „sziverösitőül“, azt hívén, hogy „szivclszorulás“ oka a bajnak, óvszerül még a netáni guta ellen is szinte azt itatják tehát az clájulttal is, eczettel dörzsölve homlokát stb. A kinél erős n y a k b e l i g ö r c s f é l e van, pipáztatják, vesicatorozzák, tormázzák, dörzsölik. A n e h é z k ó r o s o n, hacsak lehet, a roham után eret vágatnak (néha állítólag sikerrel?); különben borsmenta, majoránna forrázatut adnak neki, mások régi avas sertés hús közöl az állcsontot tűzben megégetve, porát borban adják be apránként. Diót csepiibcn egészen héjastól megégetve, ennek porát is. Ha g i l i s z t á t sejtenek, reszelt vasport káposztalével adnak be, máskor csőréül: egy pipa dohányt édes tejjel forralva föl szűre - dókét veszik elő. Az alszárakra hólyaghúzót tesznek.

S z e 11 e in b a j o k n á 1 keményen bánnak az emberrel, füstölik, péld. mint az erről hires zcherjei pásztor, szemébe köpködve stb.

F e j f á j á s n á l, midőn az láztalan, többek közt csombor — menta (mentha pulegium) herbaiét isznak, ha tartósabb, pióczázást, pecsétet (empl. euphorbii), fejőkre ismételve tormát tesznek föl, pár- golják; pállitott petrezsclycm-zcllcrrcl, selyem kendövei kötik át a homlokot, ezt jól megszorítva stb. Láznál eczctcs vizet is borongatnak föl a forró fejre, vagy csak krumpli szeleteket stb.

C s u k l á s ellen a kisdedek fejét melengetik, ezukros vizet, vagy porezukrot adnak nekik. A felnőttek hirtelen 9 korty hideg vizet isznak ; a rózsa száraz szirmaiból borrali leforrázással nyert teát adják be, vagy aszalt birsalmát főznek, levét borral nyújtva, — mások pedig a narancs száraz héját áztatják borban. Égő gyufa vagy kén gőzét szagoltatják, néhol köpölyfélét (mclegitctt poharakat) raknak a föl- hasra.

A s z ó 1 h ü d ö 11 t a g o k a t csanalazzák, belsőleg gyöngyvirág cczetet itatva.

V í z i s z o n y b a n ebtej füvet (euphorbia) forralnak föl pálinkában és igy isszák (vagy gyógyszertári fcstvényét), vagy két köris- bogarat (fej nélkül) adnak be vízzel, — továbbá egy gyüszünyi cso- data inagvat egy iteze tejjel főznek meg italul. Tárnics (gontiana) gyöke porait is használják, — a sebet gyakorta sós lúggal mossák»

Z s á b a e l l e n (péld. ül, — farzsábánál) tormás tészta, néhány csepp terpentin olaj zsírral fölkenve, — meleg tégla, zabpárnára ülés*

Digitized by Gooole

több (tán földi ?) giliszta mozsárban összetörve s borszeszszel eldörzsölve lágymelegen mint bekenni való s melegített pohár-fölrakás van napi renden különféle párolás és füstölés, fördés mellett.

9) A húgy és ivarszervi bajok közt.

A vese s egyéb húgyköveket egy hétig káposztalében ázott vasporral, a szőlővenyige hamvából készült lúg étkanalankénti ádo- gatásával és más, de előttem titokban maradt, ('bárha pontosb vegye- lernzés végett egy izben, csekély mennyiségben Pestre is küldött) a ti- tokbiró által ivadékról ivadékra hagyományosan (egyik jövedelem-forrásul) használni szokott fehér por vételével hiszik feloldozhatni s elhajthatni többen.

Havi tisztulás elősegélésérea kovász-levet (párkorpa savanyús levét) iszszák Zsip körül naponta 1—2 messzelyenként, ezzel elvetélést is idézve elő nem egyszer. Esős időben mások egyre eső vizet isznak, külsőleg száraz földi bodza — kóró leveleiből készit- nck erős fordőt, naponta förödvén benne. Továbbá csombor menta forrázatot isznak.

Méhvérzés ellen fahéj darabokat főzve, levét kanalanként gyakran adják, vagy szurok-port borban; és eczetes kormot tesznek föl zacskóban. — néha eczetes ruhacsomót be is helyeznek. Üti fü (plantago) gyökeret is használ a nép vörös borban főzve e végre.

Szoptatok tejmegfogyás és „elszakadás“ esetén óránként egy étkanál bodzavirágherbatét isznak caalbatlan szerül (Zsip körül) hidegen.

Emlő- s csecsbimbódag-sebf áj dalomban és tej- csomó képződés esetén folyó víz, vagy vizben főtt bürök, oszlató fü (senecio vulgáris) párájának teszik ki az emlőt, többször naponta, mire a tej szivárgásnak indul és a seb meggyógyul (?) ha jelen van. Máskor sárgarépa reszeléke kinyomott levével és sótlan vajjal pirított írt készitnek befedésére, vagy csak viasz és vajból stb.

Nehéz-szüléskor kevés összezúzott vörös hagymát áztatva egy pohárnyi vizben, azt megitatják a növel (Zsip körül ?) Tiszolcz körül többnyire széken ülve szülnek a nők.

Jegyzet. A felvidéki népies gyógymódokról átalában keveset tudliaték ki, ezek felöl Kiss tr.-boz kerülvén az értesítések és onnan hozzám nem juthatván eddip.

10) A szív- cs mirigybajok közt.

A köznép nőinél nem ritka szivgörcsben a szokásos gyöngy- virágeczet-itatás és szivgödörrei feldörzsölésen, melegített poharak) torma-rcszelék oda rakásán, alkörmös (syr. kermesinus)

Digitized by üjOOQle

mint „sziverö- sitöu itatásán kivül (melyet az ijedt, görcsös gyermekek is rendesen kapnak), szarkaláb virág forrázatot is szokás adogatni (Z sipben).

G o l y v á n á l hamuval összetört füge-tapasz, vajjal összetört földi tök és bürök porral elkeverve köttetik föl.

Török János tudor.

IV. Gömör megye ásványvizei/}

Számos ásványvizeink közül kettő országos érdekkel bir: az a j n á c s k ö i föld vas-kénes savanyúviz, és a legújabban felfedezett c s i z i iblany-büzöny konyhasós viz. Ezek után három ásványvizünk fürdöintézeteivel csak vidéki hirre vergődött: a v á r g e d e i föld-vasas savanyúviz, a l c v á r t i meszes és a r o z s n y ó i vasas vizek. A többi legnagyobb részben savanyúvizek, számra még 30, helyi érde- küek, csak italul szolgálnak, némelyike fürdőül és gazdasági vagy raiitani czélokra is. Hőmérsékletre valamennyi hideg; hévvizünk egy sincs.

Marikovszlcy György egykori érdemdús megyei orvos volt első, ki 1813 bán megyénk 18 ásványvizét vette vegyelemzés alá; ujabb időben csak az ajnácsköi, csizi és rozsnyói mennyiségi, — a levárti, tiszolczi és királyi vizek pedig egyedül minőségi vegybontás alá vétettek: ez utóbbiak kivételével tehát e czikkben lecirandó ásvány vizeink vegyi alkatrészeit Marikovszky György hagyománya utá i jelö- lendjük. Kiválóbb vegytani tulajdonaikra ásványvizeink 1. s a v a n y ú v i z e k ,

L\ k o n y l i a sós v i z e k ,

3. m e s z e s v i z e k ,

1. v a sgá l i e z o s v i z e k .

') Az első rész 11-rlik tVjetében (I. a XLV. s. k. 1.) Gömör Ásványvizeit csak 11•'vszrrint soroltuk el<\ itt részletesebb ismertetésük következik. Ez ismertetés sze »•int a r ö c z *• i v í z ne m a meszes, liánéin a vasas vizek közé tartozik, s egyenlő a **)o/Hi\ ór al, fsakli'*gy gyengébb.** **S z e r k.**

Digitized by Gooole

1) S a v a n y ú v i z e k.

Savanyú vizeink szénsavgöz-mennyiségrc nézve, egypár kivétellel, nem erősek; leginkább mész-kcseréleg-vassókat , kovasavat, ti manyt és konyhasót tartalmaznak kissebb nagyobb mennyiségben. Földtani helyzetre nézve vagy A) jegeczes tömör s palás kőzetekből, és földtani középkorú (Jura, Lias) képletekből erednek, fold-konyhasóvaBasok, és vas nélküliek, a megye felső éjszaki és nyugati részeiben • vagy B) a harmadlagos eocen rétegeken áttört vulkanikus bazaltok

omladványai körül buzognak ki nagy számmal a megye legdélibb nyugati részén, mind földes és vasas tartalmúak; vagy végre C) Özönvizi képletekből jönnek a napvilágra a középhegység alsó völgyeiben, meszet és sziksót tartalmazók. — Fürdöintézcttel csak két savanyúvizi helyiség van ellátva: az ajnácskői 10 fürdő — és három épületben 24 lakszobával, és a várgedei 9 fürdő — és 8 lakszobával. A többi savanyúviz forrás kútképen kő- vagy fafoglal vány bán, némelyek természetes faköpííben vagy csak természetes cr3deti alakjokban léteznek.

A) A jegeczes és középkorú f öldtani képletek savanyú vizei:

a) T i s z o l c z i savanyú viza csillámpalára és gnájszra fektetett juramésznek egy alsó lejtőjén fakad a tiszolez-murányi országút felett; c mészképlctet Ulmann orv. tdr. úr közlése szerént a bécsi foldészek a triászhoz sorozzák és az alatta lévő veres homokkövet werfeni rétegzetnek tartják; ámde ezek nem homok, hanem valóságos mészköpalák, mint azt a savanyokra való pezsgésük is mutatja, és sok okom van állitani, hogy tömeges mészkö-fedelök a jurához tartozik. Ez ásványvizet Tiszolcz városi hatóságának felkérésére Iiamaljar Károly rimaszombathi gyógyszerész úr a múlt őszkor minőségileg vegyclemeztc ; szerinte az nagyobb mennyiségű szabad és kötött s z é n s a v - g ő z t , kis mennyiségű kén és s ó s a v a t, alj-kép főbb alkotó részül m é s z é l e g e t és kis mennyiségben k c s c r é l e g e t tartalmaz, a v a s n a k csak nyomait mutatja.

A következő savanyú vizek timanyon cs kovasavon kívül kővetkező vegytani alkrészckkel bírnak:

b. c) a t c l g á r t i a Királyhegy gránitoldalán 3 forrásból bugyok; a s u m j á c z i is hasonló talajon minőségre amazzal egyenlő, de ásványreszekben szegényebb.

Digitized by Google

	fiat polgári font			vizben van			1 fontban
	Kréta	magnesia	vas	konyhasó	salmiak	gyp"	S2Ílcsó	szénsavgöz szabad
A to l gár di viz-ben	5	0	4	12	0	0	18	4 köb hüvely
d) a r i m a b r e z 6 i-bán	20	0	4	4	0	0	0	12 k. h.
e) n a g y s z u b a i-b e n	2 7	4	0	5	0	0	0	4 k. h.
f) p o n g y e l o k i-b a n	0	2	0	0	2	0	0	1 5 k. h.
g) m a s z t i n o z i b a n	0	2	0	0	2	0	0	4 k.h.
hl j e l e n e i b e n	1 2	0	3	0	0	0	0	1 0 k. h.
i) r a t k ó s z u h a i b ú n	2	0	0	0	0	3	0	fi k.h.

k | a h e l p a i nem visgáltatott.

B) A vulkanikus eocenképlet területén előjönnek:

a) A s i d i savanyúviz források, a helység közép hosszának levonuló pecze folytában kissebb nagyobb számmal; ha valamelyikét az esoviz bciszapolja, más helyen üti fel magát, néha a közel háztelkeken is; azt a tulajdonos beszokta hányni, hogy a vízért járók alkalmatlankodásától meneküljön.

	Hat polg. foutban			1 p. fontban
	Kréta	magnesia	vas	szabad szénsavgöz
a)	A s i d i v í z b e n			115 fi 6 k. h.
b)	P o - c B e v i c z é b e			n(3forrás') 4 6 8 10 k. h.
c)	biz 6 f a l v i b á n (Kisfalu)			4fi 6 14 k. h.
d)	v i r g e d e i b e n			4fi 6 14 k. h.

e) Az a j n á c s k ö i savanyú viz három forrásban buzog, azonkívül két kútból mcrittctik vize a melegítésre; a Kemény forrást én elemeztem 1856-ba és az iblanyt első fedeztem fel benne (lásd „A két magyar haza gyógyvizei*' Török József 1850). Legújabb vegyelem- zését 1861-bcn *Molnár János* végezte, az következő:

	Kemény forrás	Kovács forrás	Széchenyi forrás
a h ő f o k C. sz. - f 10.05	+ 12.58	+ 12.41	
inig a levegőé -(- 16-01 C. sz. volt. a :: a r á n y s ú l y a	1,001952	1,00192	1,002150

0 hőfok és 740,6 millim. levegőnyomásra kiszámítva.

1000 g r a m m é vízben t a l á l t a t o t t g r a m m e-o k b a n:

K0.S0,	0,01210	0,00990	0,00416
Na Cl	0,07520	0,04110	0,02390
Na F	0,00070	0,00060	0,00060
Fői i á'-.-.was Na 0 íyis;>60		0,08580	0.07: 9'»

Digitized by Ljoodle

Na 0. C'O,	0.01313	0,179"0	0,04970
Sr 0. C 0,,	0,00460	0,o0120	0,00210
Ca 0. C 0,	0,72770	0,08030	0,68460
Mg 0. C 0_5	0,17190	0,07410	0,04320
Fe 0. C 0,	0,13690	0,12740	0,01121
4A1, 0,. $3P0_S$	0,00390	0,00180	0,00070
Si o,	0,08330	0,03190	0,03270
Bórsav es Mn 0		n y o m o k	
Szilárd testek	1,43650	1,23700	1,02960

Légek szintén 1000 grammé vizbcn köbcentiméterek ben a források közönséges hőfokánál

C 0,	1272,30	830,2	878,6
S H	0,26	—	—
$C H_3$	5,60	-	—

Ü) Az özöuüiziképletekbeni savanyúvizek:

Hat polgári fontban												1 fontban szénsav gőz 14 k. h. 4 k. h. 8 k. h.
Kréta	magnesia	vas	£yi[ls]	sziküó								
a) A szútoi'iba n[tt]) 12			3	0	2	0	3					
h) c z a k ó i b a n				11		0	'/3	0				
		0		3								
c)			b a r a c z i b a n		8	0	1	0	2	0		

2) Konyhasós vizek.

Hol a megye déli felében a13 Rima- és Sajólapályok érintkeznek, özonvizi agyagdombbal végződik a közép hegységnek egy ága, mely* lyen Csiz helysége fekszik. A falunak egy, ama lapályok felszíné nél nehány öllel magasabban létező melcnczéjében nehány év előtt feltűnt egy kútnak vize sós tulajdonságával; a vegyelemzés ebben a gyógy tanra nagy fontosságú ásványos vizet fedezett fel, ez a már is elhiresedett Csizi iblany-büzenyes sós viz. A jelentékeny felfedezés további kutatásokra ösztönözött vállalkozókat és tavaly részvényesek egy másik kutat ásattak 20 ölnyi távolban az elsőtől; e munkával kékes sí vaj k rétegeket vertek át; a negyedik ölben édesvíz jelent meg, másfél Öllel lejebb azonban itt is sóvizet találtak, de ez a még közzé nem tett vegy bontás szerént sóban is, iblanyban is szegényebb az elsőnél.

Than Károly egyetemi vegytanár vegy elemzése a csizi ásványos viznek következő:

Digitized by Google

13 '/, K. Ji. Síi is van jelen,

	rész vízben	lagos száma	
Szikeny (Nátrium)	6,1383	88,53 Na '	
Mészeny (Calcium)	0,2990	4,96 Ca I	
Kesereny (Magnesiura)	0,1635	4,52 Mg 1	
Hamany (Kálium)	0,2191	1,86 Ka ,	
Lavany (Lithium)	0,0026	0,13 Li 1	
Vas (Ferrum)	0,0008	0,01 Fe	
Halvány (Chlorum)	10,3232	06,46 Cl	100 e.
szénsavas \ Széneny (Carbonium)	0,0556)	a,o8 'ewj	
sókban í Éleny (Oxygenium)	0,2222 *S*		
Biizeny (Bromium)	0,0531	0,22 Br. O	
Kovasavas f Kovany (Silicium) sókban (f	0,0045 |		100 e.
Éleny (Oxygenium)	0,0057 \	0,11 k»,	
Ibiany (Jodum)	0,0308	0,08 J.	
Kénsavas J Kén (Sulfur)	0,0020 i	0,05 SO	
sókban « Éleny (Oxygenium)	0,0041		
a s z i l á r d r é s z e k ö s s z e g e	17,8245		
Szabad szénsav	0,2471	5,40 00,	

Szabad szénsav 1000 térfogatban 127,23 térfogat (Volumen).

3) M e s z e s v i z e k .

A mit eddig megyénkben a meszes hévvizekhez soroztak, az mind barlangviz, mely a jura — és liashoz tartozó mészköhegyek alján ömlik sok helyen nagy mennyiséggel elő, és néhol azonnal tavat képez; ilyen tavi vizek a levárt i, a királyi, kuntaplóczai, v i g t e l k i és egyebek. E hegységnék toma-abaujmegyei folytatásában is vannak hasonló meszes tóvizek, mint az evetesi, méhészkei, so- modi stb. Ezek a vizforrás származásának és a sziklaoldásnak, a hegység barlangos és meszes mivoltán alapúló érdekes tüneményei. A légkör minden alakú csapadékainak vize a meszes kőrétegeken átszürÖd- vén, kötetlen szénsavgözc mennyiségének arányában, a mészkő szénsavas mész-, keser-, vas- és egyéb élegeit feloldja, magába veszi, és vékony szivárgásaival székiben barlangokra bukkanván, azoknak boltozatjairól, falairól csurog vagy cseppen a talajra; hol vagy elpárologva merő alkatrészeivel a szép csepkövcket alkotja, vagy azonnal cser- escrmclykékot képezve a barlangok örökös sötétségében ezer ölnyire, süt egyket raértföldnyire is tova foly; és más hason eredetű csermelyekkel egyesülve a hegyek alján lévő sziklanyilásokon bő mennyiségben jön ki a napvilágra. E barlangoknak tehát minden vizetcseppentö pontja a föld kiilszinén megjelenő vizforrásnak értelmével bir; és bárha nem hijányzanak c meszes hegyek felületén a források, még is azoknak legnagyobb száma a barlangokba nyílik: mert midőn szikla-

nyílásokból ismét a felszínre kerülnek, inkább sebes patakokhoz mintsem forrásokhoz hasonlók. Hol a sziklanyilás mélyen fekszik, azaz a belőle kiömlő viz lej tőség helyett öblöt talál, ott a víz előbb az öblöt tölti meg, s tavat képez mielőtt odább folyna. Ily tavi vizek az évnek hideg szakaiban láthatólag gőzölögnek; mert akkor a levegő és barlangi viz mérsékletei között nagy különbség van; télben a tó vize nem fagy be, de kifolyása kisebb nagyobb távolságban mindinkább meghűlvén befagy; innét van, hogy a nép e tóvizeket hév- és ásványos vizeknek tartja. Pedig a hévvizek tulajdonaival épen nem birnak, az ásványvíznek

Digitized by Google

nevezetét még csak kis mértékben sem érdemlik. Ugyan is a hévvizeknek lényeges tulajdonuk az, hogy hőfokuk a küllég hőmérsékletének behatásától nem függ; a barlangvizek inérséke pedig az évszakok szerént és a barlang hossza, mélysége arányában mérsékletükre nézve többé kevesebbé változik. En 1856-ban augusztus 18-kán és 1857-ben február 20-kán visgáltam az aggtelki barlangban a vizek hőfokát különféle távolban és mélységben a nyílástól; e szerint volt:

Réaumur hévmérője szerint:	Augusztusban viz levegő	Februárban viz levegő
1. a barlang előtt a szabadban reg. 8 órakor	— + 16 0”	- -7.2”
2. a barlangban, Kőtemplomban	+7.8°	+8.0" + 6 . 6 ’ +6.6”
3. a barlangban, Csontházban	+ 6.2°	+ 7.5° + 3.5° + 3.0”
4. az uj ág kezdetétől 25 ölnyi távolságban	— —	+ 6.0° + 8.0°
5. az uj „hófúvásnál**	— —	+ 6.5" + 7.5”
6. a „ravaszlyuk“ végén	——+ 8.5®	+ 8.6®

Kifolyásuknál és a tavakban tél vagy nyár szerint e vizek hőfoka -}- 6 és -j- 17° R. között változik. Ezen kevés adatokból is kitetszik, hogy hévmérsékletük felett a barlang hossza, mélysége és az, évszak bizonyos fokig határoznak: e meszes vizek tehát a hévvizekhez nem sorozhatók. — Ásványi tulajdonaikat illetőleg, minthogy egy eredetűek, szilárd alkatrészi minőségükre is egyformák, feloldott kis rneny- nyiségü földes anyagokat tartanak. Színre tiszták, átlátszók, némi lágyságuk kivételével közönséges viz ízűek. Nevesebbeknek tartatnak :

a) A le vár ti meszes víz, fürdőintézettel, melyben 12 fürdő — és 20 lakszoba van ; tóvize Hamaljar Károly gy ^gyszerész ur legújabb minőségi vegy bontása szerint tart m e s z e t, kevés r a a g n e s i á t , a v a s n a k nyomát, s z é n s a v a t és igen kevés s ó s a v a t ;

b) a k i r á l y i meszesviz egy a Sajó bal partjának csekély magaslatán fekvő, 120 öl körületü, 3—4 láb mélységű tóból foly ki, melyet t e n g e r s z e m n e k nevez a nép, mivel vize a tó közepén lévő, állítólag 24 öl mélységű, merőleges sziklakút **nyílásából,** folyvást malmot hajtó nagy mennyiségben ömlik fel. Merő részekben, úgy látszik, valamivel gazdagabb a többi mészviznél, mert a malom kerekét mészkéreggel vonja be és Marikovszky György is 6 szemer, egyedül mészbÖl álló, merő alkatrészeket fedezett fel egy polgári font vízben 1813-ban; ezen köiülmény és a tónak a meszes hegyektől fél mért- földnyi távola oda mutatnak, hogy e barlangviznek szikla-alatti útja igen hosszú, és a mésszel sokáig érintkezik. Hőfoka *Török János* orv. tdr. úr szerint volt a múlt novemberben -{“ 11° R. a körlégnek -j- R. hőfoka mellett, de nyárban széles medenezéjében azt a nap igen felmelegíti, mert Marikovszky György júliusban -j- 20" R. fokúnak észlelte. E tóban őszkor kendert áztatnak, ekkor vize kissé könkénes szagot kap; különben még vászonfehéritésre is kiválóan alkalmatos. — IQ. *Pósek József* vegytani

Digitized by Google

tudorjelölt ez évben vegyclemezte e vizet minőségileg, abban kevés vasélecset és timanyéleget, sok meszet jelölt meg, azonkívül kevés keser-, szik- és ha- manyélegeket, szabad és kötött szénsavon kívül só, kén- és kovasavakat; a ráfogott könként egy kémszere sem bizonyitá.

c) Végre azon állitásom támogatására, hogy Gömör megyének u. m. meszes hévvizei nem igazi hévvizek, hanem egy eredetűek, azaz barlangvizek, legnagyobb érvemül az aggteleki vizet hozhatom fel. Az aggtelki cseppegő víznek mennyiségi vegyelemzését, melyet bizonyos tudományos czélból nehány év előtt végeztem, több fontnyi a barlang boltozatjáról lecseppenő vizet gyűjtöttem oly pontokból» melyeken a cseppkő épen képződik; annak vegybontási eredménye kétségen kívülivé teszi mindannyiak azonosságát.

Az aggtelki barlang cseppegő vizének 572.88ü gramme-júban (egy polgári fontban) alkatrészei ezek:

Szénsav	összesen	0,l'20.s,	grammé
Kénsav	„	0,0'20.„	„
Halvány	„	0,000.	„
Kovasav	„	0,003.J#	„
Súléleg	„	0,005.S1	„
Mészéleg	„	0,041.i4	r
Vaséleca	„	0,019 lt	„
Keseréleg	„	0,000.J6	„

A víz elpárologtatósa után maradt egy polgári font vízből 0.139 grammé, vagy 1.74G szemernyi merörész; minthogy a vegyelemzett víz a barlang első harmadában gyüjtetett, nem kétlem, hogy e barlangvíz józsaföi kifolyásánál még gazdagabb merő alkatrészekben, mert e 3000 ölet meghaladó útjában a mészkövei még sokáig marad érintkezésben.

Digitized by Google

4) Vasgáliczos vizek.

a) Rozsnyón a város felett egy kies völgyben van a püspöki vasas fürdő, 9 fürdő- és 11 lakszobával. E völgynek jegeczes agyagpalája igen terjedelmes vaskő telepeket foglal magában, különösen a fürdő melletti régi bányáknak számos górczai kihányt vaskőhalmokból állanak, és az itt folyó Drazus pataknak talajvize nehány ölnyi mélységre ily vaskőtelepet áztat, melyen két kútból merittetik a tiszta, tentaizU, kifolyásában sárga vasélecsvizegyet lerakó ásványvíz az üstbeni melegítésre; e viz tehát a kutakban vaslugozott talajvíz, melynek hőmérséklete egy éven át havonkénti észlelésem szerint, az évszak hőfokával -J- 4.4 Réaumur foktól egészen -J- 10.6 R. fokig változik. Feljebb a völgyben is van, de már forrásból csörgedező ilyen vasasviz egypár magán fürdő- és lakszobával.

A rozsnyói püspöki vasas víznekvegybontását 1852-ben végeztem következő eredménnyel:

Egy polgári fout Vízben van	szemer
Kénsavas szikéleg	1.42
Kénsavas vasélecs	0.43
Kelted szénsavas vasélecs	0.38
Halvpirany	0.13
Ketted szénsavas mészéleg	0.03
Ketted szénsavas keseréleg	0.64
Ketted szénsavas cselélecs	0.03
Kovasav oldott állapotban	0.20
	3.20 szemer.

E szerint ásványos alkatrészekben szegény ugyan e viz, de vassókból fontja közel egy szemért tart, azért a viz egyedül vasasnak és pedig elég erősnek jellemezhető.

b) A röczei vasasviz hasonló földtani visszonyok között létezik mint a rozsnyói, de vastartalomra sokkal gyengébb; intézete 6 fürdő- és 6 lakszobából áll.

5) Közönséges vizre való fürdők.

a) Rimaszombatban a részvényes társulati, és a konyha- fürdőben van összesen 16 fürdő- és 20 lakszoba.

b) Jolsvána fürdöintézet 3 fürdőszobából áll.

V. Marikovszky György és Kosa Károly orvostudorok.

1) Marikovszky György orvostudor s 180G ik évtől 1832*dik évig Gömör és Kishonth megye főorvosa, ifj. Marikovszky György, **a** nagy gyűlés ez évi érdemes titkárának édes atyja, született Rozsnyón Grömör megyében 1771 év október 24-dik napján.

Apja ns. Marikovszky Jónás, anyja Sloszár Ráhel volt.

Apjának szent bibliájában a többi között ezen jó **és biztos kéz**zel irott jegyzék találtaiik : „Item anno 1771 die 24 octb. **született** ez világra egy fiunk, kinek neve Marikovszky György. Isten *ö* **Felsége** vezérelje maga szent lelke által, éltesse és tartsa ez világon **maga neve** ditséretére, sok emberséges emberek szolgálatjára, legkivált **képpen** édes szüleinek örömére és használatyára, kóltya után pedig **örökké ör-**

Digitized by LjOOQle

vendezhessen velünk együtt."

így gondolkoztak és cselekedtek még egy század előtt **a jó** csa iádapák, s a buzgó vallásos keresztyének.

Szülei vallásában t. i. evang. ágost. hitvallásban **neveltetvén, os**koláit Sajó-Gömörben, Lőcsén s a felső gymnásiumot **Pozsonyban vé**gezte; itt Szábel természettani tanár és Dr. Lumnitzer **István hires** füvész által, kiknek különös kedveltjök volt, üsztönöztetve, **és elhunyt** nagybátya Dr. Marikovszky' Márton fényes életpályája **által serken**tetve, a bécsi egyetemen kezdette s kitűnő sikerrel végezte **nem csak** az orvosi szaktudományokat, de hajlamánál fogva az összes **természet**tani s az astronomiai előadásokat is szorgalmasau hallgatta. **Ezen** egyetemnél kitűnő eredményű orvos-tudori oklevelet nyert **1791-dik** évben.

Szeretve és tisztelve tanuló társai, kitüntetve tanárai, **jelesül** Dr. Frank Péter, báró Jaquén és Dr. és Csász. főorvos Quarin **által, s párt** íbgoltatva az első nagy befolyású s európai hírességü szaktudós **által,** többféle jeles állomási ajánlatokat kapott, jelesül Spanyol- **es Oroszor**szágba is.

De hazáját hőn szeretve, s talán az európai zavarok által óvatosságra intetve, lemondott a fényes ajánlatokról, s csendes kedélyes hajlamánál fogva szülő földjét, Gömürmegyében fekvő Rozsnyó szabadalmas, püspöki és bányavárosát választá jövendő tudományos mükö dései színhelyéül. Itt csakhamar alkalma lön a nagy mértékben uralkodó vérhas és hagymáz járványok sikeres gyógyításában magát dicséretesen kitüntetni, s ez által mint tudományos, szorgalmas és tapintatteljes **orvo-;, s** némely tudományos iratok által mint tudomány eni

Digitized by Goo^Te

Digitized by kjOOQle

Irtl1V

Digitized by Google

m MARIKOVSZKY GYÖRGY.

Digitized by Google

here is, jó hírnevet szerzett magának. Ő volt Gömörmegyében első orvos, ki a tehén- vagy mentő himlő oltását nemcsak tettleg életbe léptette, hanem ez ügyet magyar és német nyelven irt értekezései által terjeszteni is igyekezett.

A Jénai ásványtani társulat, 1804-dik év május 15-ki oklevele által, tagjává nevezte.

1806-ban Gömör és Eishonth megye retfdes főorvosává választatván, lakását Rimaszombat városába, ke'söbb Dr. Pillmann Rozsnyón lakó megyei első rend. főorvos hivataláról leköszönte után, ismét Rozsnyóra tette által. — Miképen működött ezen, — az összes orvosi tanokat magában foglaló pályáján, tanúsítják nem csak a megyei hivata- los jegyzőkönyvek, — a m. kir. helytartótanácstól nyert dicsérő okmányok — Colaudatorium, — de kartársainak tisztelettel és bizalommal párosított szeretete, s a még élő kortársak vagy azok utódjainak hálás emlékezete is.

Mint kedélyes, szerény, tudományos, fáradhatatlan buzgalommal működő orvos és ember; mint a rozsnyai evang. egyház és iskola felügyelője; mint boldog házasságban élő férj és családapa — felejthe tetlen tiszteletben részesült boldog emlékezete.

Gyakran találták e tisztelt férfiút számos barátjai és jó tanácsát kérő tisztelői, még 1831-dik év nyarán, maga alkotta kertjében, hol külön épületben nagy könyvtára, fuvész és ásványtani gyűjteménye is létezett, — sírboltja építésével elfoglaltam Bölcshöz illő nyugalommal várta és érte el, eredmény dús, szorgalom teljes élte végét deczember hó 21-kén 1832-dik évben.

Csupán ezen fáradhatatlan munkássága tette lehetségessé, hogy nem csak ö—6 megyére kiterjedő orvosi gyakorlatát, s mint megyei főorvos és táblabiró, hivatalos ügyeit kitünően elvégezte, hanem némely kedvelt tanúlmányát p. o. a fold- és ásványtant is mellékesen tanulmányozta, s azokban búvárkodva haladott.

A salzburgi med. chir. újságba, s a „Hufeland Journalába beküldött több értekezésein kivül ínég a következő munkákat irta :

1. Ueber den Honighandel in Rosenau.

2. Nachricht über die Handlung dér Producte des Gömörer Co- mitates, „Dr. Lübeck „patriotisches Wochenblatt“ folyóiratában.

3. Nachricht über Kuhpocken-Einimpfung im Gömörer Coniitate Schedius „Zeitsehrift von und für Ungarn“.

4. A tehén vagy mentő himlő kiterjesztéséről 1805.

5. Physische und analytische Beschreibung dér Mineral-Quellen tles Gömörer und Kishonther Oomitates.

UUMÖB MKOYK.

Digitized by vJOOQIC

6. A röczei ásványos víznek felbontásáról, orvosi erejéről e's használatáról.

Be nem végzett kéziratai közt találtattak: „A halálos sérelmek megvizsgálásáról[11] ; és Gömörmegye föld- és ásványtani leírásához jegyzékek, 2 photographiai ábrával.

2) Kósa Károly. Még egy ujabb időben élt jeles göraörmegyei orvosról kell itt megemlékeznünk, ki terjedelmes orvosi működésében s közhivataloskodásában tanúsíi ott ernyedetlen buzgalma által kitűnő érdemeket szerzett s emberiségi ügyre szánt hagyatéka által századokra kiterjedendő emléket alapított magának Gömörben. *Kása Károly* osvostudor az, ki mint megyei főorvos Rozsnyón halt el 1847-ben. B. e. Bene Ferencz egyetemi orvostanár ajánlatára, ki alatt kórodai segéd volt, Lajcsák Ferencz rozsnyói püspök 1825-ben udvari orvosává választá. Az országos érdemű tanár ajánló levelében azt irá róla : „mitto vobis manum meam dextram[tf]. A Rozsnyón letelepült fiatal Aeskulápnak hamar kezdett orvosi jó hire terjedni; és midőn Mari- kovszky György halála után 183)-ban a megyének physikusa lett, akkor már Gömöruek első hirií és legkeresettebb orvosa volt. Mi, kik körében éltünk, vele való gyakori érintkezésünkben meggyőződtünk arról, hogy szaktanunk akkori kifejlettségéhez képest a bel gyógy tannak tökéletesen kiképezett bajnoka volt; közösen kezelt betegeinknél a körfolyamat épenes mozzanatait, a beillő gyógyjavallatokat kiváló észtannal, ügyes didaktikával és meggyőződést támasztó tisztasággal tudta és szerette elemezni : gyógymódja egyszerű, mindig alaposan átgondolt, következetes és okszerű volt. Köz hivatalában haláláig, 14 éven át buzgón és lelkiismeretesen működött, és éppen annak teljesítésében — mint jó katona a harezmezőn — találta sajnos halálát. 1847-ik év őszében a járványos hagy máz megyénk felső részeiben iszonyúan dühöngött, neki számos helységekben éjjel-nappal kellett gyógyintézkedéseket tennie ; hol legnagvobb volt a veszély, ott segédkezett leghuzamosabban, mig végre a hagymázos ragály őt is veszélyes hálójába sodorta, melyből öt, ki százaknak mentette meg életét, nem voltunk képesek körünknek és az emberiség körüli további szolgálatának megtarthatni. Deczember 16-kán életének 51-ik évében Rozsnyón elhalt. Itjabb korából minden igyekezetünk daczára sem juthattunk részletesb adatokhoz, mert a megyéből eltávozott magtalan neje is nehány év után elhalván, nem volt, ki azokat nyújthatta volna. Bizonyossággal csak azt mondhatjuk róla, hogy Komárom megyében

Digitized by Google

szegény sorsban született és nevelkedett: gymnasiális tanulmányait bevégezvén, a kegyesrendüek közé állott, s mint elemitanitó **mű**ködött, azután kilépvén, Pesten végezte orvosi tanulmányait és avattatott fel orvostudorrá. — Ethnographiai czikkünkben jegyeztük fel nemes lelkének páratlan tanúságát, egész élete fáradozásainak szerzeményét, betegeinek minden adományát a szenvedő emberiség oltárára tette le: annak nem csak hív szolgája volt, de felkent jótevője is lett. Rozsnyón egy kór- és árvaházra 24 ezer ezüst forintot alapított, mely kamatjai által jelenleg 35 ezer forintnyi növekedésével kitűzött czél- jához közeledik. Tizenkilencz éve immár, hogy ez emberszerető orvos a föld alatt hamvad, eddig minden emlékkő és a méltánylat köz- nyilatkozata nélkül: legyen itt e nehány sorban róla való kegyeletes megemlékezésünk egy babérlevél azon majdan örökké fenálló sírkövére, melyet szent alapítványa által Göraörmegyében maga magának emelt!

Kiss Antal orvostudor.

Digitized by Google

Gömör-Kishont mezőgazdasági és erdészeti viszonyai.

I. A mezőgazdasági viszonyok.

Valamely ország földiparának fejlettségét annak egyes vidékei egy tekintetre elötiintetik. Az angol farm élő képe azon magas tökélynek, hová a brit mezőgazdaságot a farmerek értelmes osztálya századunkból emelte. Hollandban a holdakra terjedő kerti mivelés alatt álló lapályok tükrözik azon szorgalmat, melyet a németalföldi foldiparában kifejt; a magános prairie, melyet Ej szak-Amerika [illegible] a vállalkozó yankee birtokába foglalt, tanúsága a merész szellemnek, melylyel az amerikai a rengetegek mivelés alá hódításában tovább halad. Az értelemmel párosúlt emberi szorgalomnak leghálá- sabb tere maga anyaföldünk, melynek felületén ha gondatlan kezek be nem gyógyítható sebeket ejtenek is, melynek példáját a spanyol Sierrák kopár sivatagjaiban látjuk, de viszont a munka jutalmazásában, semmi sem hálásabb a földnél, s a keleti rege, mely szerint a rósz szellem a búza magvát irigyen örökre a föld alá temetni vélte, a mag azonban százszoros gazdagságban fejté az alól kalászait, tanúságosan jelképezi a hasznot, melyet a földipar a talaj mivelésc által előállíthat.

Az ember első szükségét, napi táplálékát mindenkor a föld adta meg, s ez nem változott akkor sem, midőn az egyesek egymás segedelmére társadalomba léptek. A polgárisodás mai állásában is minden állam legbiztosabb alapja legfökép a föld iparban nyugszik, — úg szólván annak karjain indúlt meg az emberiség századok előtt a *fejlődés* azon útjára, melyen nagy viszontagságok között a jóllét jelen korbeli fokáig haladhatott,s az ókor kőeszközeitől eljuthatott a füstölgő gőzgépekig, melyekkel már mai napság mezei munkájának egy részét végezheti.

De a töldipar fejlődésére, természeti alapján a föld felületén kívül, nélkülözhetetlen tényezők a társadalmi, és állami intézmények. Csak hol ezek az emberi értelem kifejtéséről, s a mezőgazdaság segéd eszközeiről kellőleg gondoskodnak, várható a földipar felvirágzása,

8 a tapasztalás kétségtelenül bebizonyitá, hogy az állam helyes közgazdasági intézményeitől függ legfőkép a földipar emelkedése, vagy ellenkezőleg annak hanyatlása. Az államtudomány korunkban e részben szakítván a régi intézményekkel, uj irányokat jelölt ki, melyek követésétől várja és föltételezi az állam jóllétét, — szabadnak kívánja t. i. a földbirtokot, kereskedelmet, kézmii, mint gyáripart, és a pénzüzletet.

Magyarország mái válságában, melyben létele áll koczkán, kötött kezekkel van sorsának intézésében; közjogi bonyodalmai megálliták közel két évtized ólta ama haladásban, melyet törvényhozása az intézmények korszerű átalakítása körül kifejteni törekedett. A mi a

Digitized by Google

földipar fejlesztésében ez idő alatt történhetett, az felsőbb kegyelem kifolyása, s ha ki nem elégíti az idő kívánalmait, — oka mindenesetre rajtunk kivül keresendő. Hazánk legalább az elfogulatlan gondolkodó előtt mindenkor bebizonyitá, hogy a polgáriséit európai államokban hasznosnak tapasztalt intézmények alkalmazásában országgyűlésein soha sem járt utói, s idejekorán felismerte a mezőgazdaság haladására nézve is azt, hogy a birtoknak a hübér bilincseitől kiszabadítását, a birtpkolhatás közönségessé tételét, s a nemesi földbirtoknak az ősiségi törvények nyűgétől való felmentését, a foldipar nagy hátránya nélkül tovább nem halaszthatja. Ha azonban mind a jelenlegi mostoha helyzet mellett is, melybe sodortatva élünk, azt tapasztaljuk, hogy a föld- ipar a hazai termelés kétségtelen gyarapodása után Ítélve nem sülyedt, következtetnünk lehet, hogy c nagy ország leginkább földmivelö népe hivatásának teljes tudatásával bir, s mindenesetre remélnünk lehet, hogy kedvezőbb viszonyok nyiltával kilátása lehet hazánk földiparral foglalkozó polgárainak azon jóllétre, melyet más boldogabb államok népei immár élveznek, s melytől mi viszonyainknál fogva, fájdalom, elzárva vagyunk.

A mezőgazdaság viszonyai között egyik fontos tekintet a földbirtok elosztása. Hazánkban erre nézve nagy végletekkel találkozunk; mert míg egy részről az elszegényedett falusi nemest sok helyütt egy vékás földön láthatjuk gazdasággal foglalkozni, nem ritkán tapasztalunk egyszersmind nagy földbirtokost uradalmakra szabott birtokokban, az úrbéri birtok felszabadítása után is 50—200,000 holdon folytatni földiparát, s Galgóczy 3H00 családra teszi azon birtokosok számát, kik 1000 holdat haladó birtokon gazdálkodnak. Hogy a nagyon elaprózott földbirtokon tágabb értelemben vett mezőgazdaságot haszonnal folytatni nem lehet, azt minden okszerű gazda régen átlátta már, de a tapasztalás leginkább mutatja, hogy hazánk néposztályai között

Digitized by Goode

legszegényebb épen a nagyon elosztozott kis nemesség, s a felső megyék azon úrbéresei, hol az úrbéri birtok felosztása 124-ed részig haladhatott. Széchenyi gondoskodó nagy szelleme előtt nem maradhatott élrejtve a veszély, mely közgazdasági szempontból a birtok el- aprózása által népünket fenyegeti — felszólalt egy minimum törvény hozatalára nézve, melyben a legkisebb birtokot 50 holdban kívánta meghatároztatni. Újabban is az irodalom mezőgazdaságra vonatkozó részében emlékezetbe hozatott a földipar érdekében egy minimumtörvény szüksége, s hivatkozás történt Anglia példájára, hol a birtoktörvények a földbirtok elaprózásának gátúl szolgálván, ez oka lett a kézműipar és kereskedelem felvirágozásának az által, hogy a népesség földbirtokra nem támaszkodható részét ezen két más életmód követésére terelte. Az adósorozati bizottmány által összeállított adatok szerint, nálunk a földbirtok darabonkénti megoszlása — 20,834,538 részletre rúg 3644^{12} ,$_{00}$ □ mérföldön, ami egy tekintetre megdöbbentőnek tűnik fel, összehasonlítva az e tekintetben rósz hírben álló Fran- cziaország 9625 □ mérföld területével, hol 1815-ik évtől 1844-ig 10,083,731 részletről 1J ,124,213 részletre növekedett a birtok darabonkénti felosztása (Galgóczy); habár hazánkban, azt megfontolva, hogy az egyes részletekből, melyek közbeeső idegen birtokok, folyóvíz vagy más a közvetlen érülközést gátló akadályok által választatnak el, több darab egy birtokos tulajdona, a kitett számból jókora mennyiség elesik is, — még is kedvezőtlen fog maradni ránk nézve az arány, s óhajtandó marad, hogy a törvényhozás gondoskodása által a nagyobb mérvű birtokeldarabolásoknak a földipar érdekében eleje vétessék. Mindenesetre ott állunk most. hogy nálunk épen a legelőnyösebb közép terjedelmű jószágok a legritkábbak.

Másik fontos tekintet a földipar felvirágozására az állami intézmények között, a közlekedési ügyek állása. A forgalom gyors közvetítése által a földipar nagy arányban emelkedik, eszközt nyervén abban terményeinek értékesítésére, s a gyors érintkezhetés által a kereslet és kínálat sokszorozódására. A gőz alkalmazása a vizi mint vasúti közlekedéseknél közvetve kiszámíthatatlan hatásai van a földipar állására, s tapasztalás szerint míg egyrészről kiegyenlíti a termények sirat, meggátolván a termény árának szűk években azelőtt tapasztalt felszökkenését, s eltávolítván a teljes pangást, mely bő termésű **évek**ben a termények értékesítését lehetetlenné tette. Hazánk e **részben** sínes kedvező helyzetben, közlekedési ügyei valamint kereskedelme felett idegen hatalom intézkedik, s csak annyiban részesülhet ezen intézmények hasznában, a mennyiben az osztrák birodalom jól vagy ro-

Digitized by Google

szül magyarázott érdekei megengedik. Az események elvették tőlünk az

államhatóságot) mely a közlekedési s kereskedelmi ügyek *önálló* kifejtéséhez szükséges.

Befolyással vannak a föld iparra, úgy mint a többi ipar nemekre nézve is, az adóztatási viszonyok, s e tekintetben is földiparunk az utóbbi két évtizedben mostoha állapotok nyomása által lankasztatott Nemcsak hogy a földbirtoknak az 1848-ik évben törvényhozásilag elfogadott közteher viselés alá vont, úgynevezett nemes kézen lévő része az úrbéri felszabadítás után előállott válság mellett tekintve az úgy mondott majorsági birtok még felszereletlen állapotát, — aránytalan adó alá vetetett; de általában a földadó évről évre oly fokokban súlyosbí tat ott, hogy a mint az osztrák erösbített birodalmi tanács vitatkozásai közben 18ö0-ban kifejtetett, tiz év alatt a földadó Magyai országban oly emelkedést mutat, milyen például Csehországban egy század alatt, jöhetett csak létre. A napi sajtóban jelenleg is olvashatunk avatot nemzetgazdáktól felszólalásokat, melyekben egyenesen kimondatik, hogy a magas földadó hazánkban elviselhetetlenné vált, s az adóztatás a földjövedelmén túl már magát a tökét is megtámadá. Egy nagy részben egyébb körülmények mellett ez is okozta azt, hogy a földbirtok értéke utóbbi időkben tetemesen alább szállott.

A pénz és hitel viszonyok is nem kis mértékben folynak be a fold ipar állapotára, ezek szolgáltatják mindenek előtt a földiparba szükséges befektetési tökéket. Hazánknak nincs pénzügyi önállása, s a mi támogatásra e részben a mezőgazdaság számíthat, az a pár év előtt felállított pesti magyar földhitelintézet még eddig csekély :nérvü kihatása mellett, » gy kis részben nehány hazai takarékpénztár hitelműveleteiből telik ki, melyek az e részben mutatkozó szükségleteknek távolról sem képesek megfelelni, s nagy része földbirtokosainknak, — a hatás nélkül életben lévő, s czéltalannak a napi tapasztalás által bebizonyúlt uzsora törvények mellett is, az uzsora körmei közt sinylik.

Nem lehet említetlen hagyni azon befolyást sem, melyet a földipar fejlesztésére a gazdasági egyletek gyakorolnak. Anglia mezőgazdaságát több mint ötszáz ily egyesület támogatja, Poroszországban hatszázhuszonhat hasonló intézet áll fenn, nálunk azonban az országos magyar gazdasági egyesületen k i v ü l , melynek a politikai viharok által megakasztott hatása 1850 ik évben indúlt újabban meg, csak kevés számú vidéki gazdasági egyesület tevékenységét szemlélhetjük,— a keletkező félben lévőknek megalakúlása azon akadályok elhárításától függ, melyek a szükséges kormányi engedély kinyerhetesének útjában állanak.

Digitized by Gooole

Végül figyelembe kell még venni a mezőgazdasághoz szükséges tudományok terjesztésére fenálló gazdasági tanintézeteket. Ilyen hazánkban Magyaróvárt van, mely azonban az austriai'állam segélye által államintézetté avattatott, s tannyelve a mint tudjuk a német. Múlt évi október havában nyittatott meg magyar gazdasági tanintézet Keszthelyen, a régi híres Georgicon helyén, s egy másiknak alapjait épen most rakják le Debreczenben, egy harmadiknak keletkezése, mely szinte magyar lenne, most van vájúdásban, s helyéül az országos magyar gazdasági egyesület felterjesztésében a város nemes áldozatkészsége folytán Rimaszombat van jelölve.

Ez előzmények után térjünk át a rövid dolgozat tulajdonképi feladatára, Gömör és Kishont vármegye földiparának ismertetésére. Ha igaz, a mit e megyéről egyik leírásában olvasunk, hogy „e vármegye Magyarország kicsinyben", úgy e megye földiparbeli köz viszonyai általános állásának egy nagy része a fennebbiekben már rajzolva van. A hasonlat nem is egészen helytelen. Egyik határával a Karpáti havasokra támaszkodva, másikkal Putnoknál a tiszai nagy síkságba, bár keskenyen bele olvadva, képviseli e vármegye a havasok és a lapály mezőgazdaságát. Nagy uradalmak mellett ott látjuk a kis nemesség egyes falvait elaprózott halárával, hol az utód, melynek apái Bocskai, Bethlen és a Rákóczyak hazánk szabadsága mellett felemelt zászlaját diadalmasan követék, nagy hűséggel ragaszkodik egy mérő földjéhez, s a szent kegyelet közben, raelylyel úgynevezett Örökje iránt viseltetik, észre sem veszi, hogy nem földbirtoka az, mely őt táplálja, hanem két keke, idegen birtokba fektetett munkájának jövedelme, s hogy ö tulajdonképen földbirtokosból már napszámossá sülyedt. Ha nem adhatjuk is hiteles adatok hiányában az úrbéri birtok elosztásának állását, annyit mégis bizton állíthatunk, hogy az e fajta birtoknak, földipari szempontból káros, eldarabolása mind a tulajdonosok, mind a hatóság részéről vétkes gondatlansággal űzetik, s ha látjuk, hogy a fennálló törvény ellenére az úrbéres gyakran úgy válik meg úrbéri birtoka külső tartozmányaitól, hogy magának belső telke és háza megmarad, s ö ez által földbirtokosból napszámosi kenyérkeresetre szóról, szomorúan gondolhatunk arra, hogy e nèposztály síilyedése két három ember nyom után utolérheti a kis nemesség kétségbe ejtő helyzetét. Egyesek pusztúlása az államot kevésbé érdekelheti ugyan, de midőn az intézmények tökéletlensége, vagy azon könnyelműség által, melylyel az igazgató hatalom ezek fentartásában eljár, a végpusztulás nagy nèposztályokat fenyeget, kétszer gondolja meg az állami hatalom, midőn eljárása fel öl számot vett magával, a sajnos következményeket, roe-

Digitized by CjOOQIC

lyekböl a legnagyobb kár magára az államra háramlik vissza. Távol gondoljuk magunkat minden protectionalis hajlamoktól, s a mellett, ás épen azért, mivel a szabad fold barátjai vagyunk s az egyén kárhoz-

tatandó Ösztöneinek legyezgetését a törvényszolgáltató hatalomtól épen hibáztatjuk, mondjuk, épen ezen elveknél fogva kell megrónunk a föld- birtok czéltálan elaprózásának megengedését, melynek végeredménye más nem lehet, mint az, hogy az ily módon elmészárlott földbirtok el- veszti azon kellékét, mely a földipar legkisebb mérvű fennállhatására egy bizonyos mértékben megkíván tátik, s tulajdonosa földmivelö helyett, napszámos lesz, vagy kóldús.

Atmenve a megye közlekedési eszközeire ezek között legnagyobb gondban, de legnagyobb kiadásban is részesül azon úgy nevezett állam útvonal, mely Nógrád határszélétől Tornallya, s innen egyrészt Rozsnyó, másrészt most már Aggtelek felé is átmetszi az egyesült vármegyét, a többi útvonalok megyei közmunka által tartatnak fen, a Sajó, Rima és Túrócz völgyein, — egy szép vonalat pedig Szász Có- burg Góthai herczeg ö fensége állított és tart fen, murányi uradalmában ; e közlekedési vonalokon szállíthatja a termesztő eladásra szánt készletét, a rozsnyói, rimaszombati, és az újabb időben nagyobb jelentőségre emelkedett putnoki piaczokra, mely piaczok azonban a föld- mivelésnek előnyös tulajdonságukból vesztettek azóta, hogy a tiszai vasútvonal Kassáig kiépült, s mióta tapasztalás szerint, a miskolczi piacz árai, honnan a fogyasztó megye termény szükséglete azelőtt szállíttatott, gyakran egyenlők, vagy épen magasabbak, mint a rimaszombati vagy rozsnyói terményárak, s a szepesi, és liptói vevők, kik ez előtt szükségleteiket többnyire Rimaszombat és Rozsnyó heti vásárain szerezték be, Kassára járhatnak be vásárlás végett. Heves vármegye felé Egernek a megyei útvonal sem Gömör sem Heves felöl nincs még kiépítve. — Vasútja e megyének, melynek vasipara különben az országban legjelentékenyebb, eddig egyáltalában nincs. Azon előmunkálatok, melyeket az egykori úgynevezett Ipoly-Sajó- völgyi vasúttársulat a megyén keresztül Miskolczig végrehajtatott, valamint a tiszai vasúttársaság által eszközlött előmunkálatok a Sajó- volgyön, Rozsnyó és Dobsina fele, további következmény nélkül maradtak, s ekkép még a megye e tekintetben el van zárva a világforgalomtól ; — legközelebb talál vasutat, egyrészről Miskolcznál Borsodban, más részről Salgó- Turjánnál, Nógrádban, feltéve, hogy ez utóbbi pálya végkiépítése valamikor csakugyan létrejöhet.

Mennyire érzi a földipar ezen megyében is az adó elviselhetetlenné vált súlyát, erre nézve némi világot vethet a csaknem folytonos katonai adóbehajtás; melynek terhe alatt és szigora mellett, a mezőgazda, kivált mióta a termények árán azoknak productionalis költsége is alig kerülhet meg, hogy adóbeli kötelezettségének megtelelheísen, gyakran kényszerülve van oly áldozatokra, melyek földiparára károsan hatnak vissza. A hitelviszonyok mióta a megyében Rimaszombatban cs Rozsnyón takarék-

pénztárak alakúltak, némi tekintetben a mezőgazdákra nézve is kedvezőbbé váltak, legalább egy kis **részben** óva vannak e pénzintézetek által az uzsora felemésztő nyűgeitől, **bár** ezen intézetektől kölcsönözött összegek is, arra hogy a földbirtokos a jelenlegi viszonyokban gazdaságában haszonnal alkalmazza, drágának tűnnek fel.

Gazdasági egylet a megyében nincs. Kísérlet történt **e részben** elébb, hogy „Sajóvidéki gazdasági egylet*[4] czimen Gömör **és Borsod** megyének e vidéki gazdái egy ily egyletbe lépjenek. Később **1861-ben** Gróf Serényi László felhívására összejővén a megyei földbirtokosok, feladva az előbb említett eszmét, egy csupán Gömörraegye **területére** értett gazdasági egyesület alakítására társultak s alapszabályaikat **ha**tósági jóváhagyás alá még akkor mindjárt fel is terjesztették, **mind ez** ideig azonban a gazdasági egyesület ügye nem haladhatott annyira, **hogy** életbe lépésének idejét csak megközelítőleg is meghatározni **lehetne.**

Épen ily bizonytalan eddig még a Rimaszombatban tervezett gazdasági tanintézet felállítása is, — az erre szükséges felsőbb engedély megadásától lévén az töltételezve. Kétséget nem szenved pedig, hogy ezen tanintézet, s a gazdasági egyesület, a megyei földipar felvirágoztatására jótékonyan fognának hatni az által, hogy míg a tanintézet a míveltebb mezőgazdasághoz szükséges értelmi tényezőket szolgáltatná, a gazdasági egylet gyakorlatilag mozdítaná elő a gazdasági ismeretek terjedését s közvetítései által a mezögazdaközönség egyéb érdekeinek is nagy szolgálatokat tehetne.

Keletről Torna és Borsod, délről Borsod, Heves és Nógrád, nyu- gotról Nógrád és Zólyom s északról Liptó és Szepes megyék által környezve, fekszik Gömör- Kishont vármegye Magyarország Tiszán inneni kerületében. Kiterjedése a legújabb fölvetések szerint 74.ₛ„„ Fényes szerint 70..^ □ földirati mfld. Összes népességét Fényes 1847-ben 180,088, az 1857-ki hivatalos népszámlálás 158,008, Galgóczy 100,174, a m. k. Helytartótanács multévi összeállítása 104,224 lélekre teszik. K népesség Fényes szerint egy püspöki, 12 mezővárosban, 203 falun s 40 népes pusztán lakik. Az 1857-diki összeirás szerint 0 város, 9 mezőváros, 257 más lakott hely s 25,059 ház van. Galgóczy 0 várost, 8 mezővárost, 200 falut, 07 pusztát, 24,000 házat számlál. A megye hasz-

nálható földje az adósorozati bizottmány felvétele szerint 655,338, terméketlen tere 51,336, összes térfogata tehát 707,224 katasztralis hold, melyből szántóföld 170,241, rét 95,261, szöllö 1564, legelő 36,034, erdő 352,188 hold. Fényes felvetése szerint használható földje 784,000, magyar holdra számittatik, melyből a szántóföld 350,000, a rét 40,000, szöllő pedig 2500 holdat tenne. Galgóczy statistikai adatai végre a szántóföldet 202,229, a rétet 66,624, a legelő földet 89,478, a szellőt 1926, kert, és gyümölcsösöket 8590, az erdőt 286,561 a terméketlen ∫ ₍ részt 72,753,az

Digitized by Gooqle

összes térfogatot ekkép 731,000 holdban határozták meg.

Ily területen mozog a vármegyének földipara, s a kitett népes-**ségnek** igen nagy arányban mezőgazdasággal foglalkozó része a föld-**iparnak** csaknem minden ágát műveli. Talaj tekintetében e terület **három** egymástól különböző részre osztályozható. Egyik osztály a me-**gye** Borsod és Hevessel határos része, az alsó Kima folyó jobb partján **túl** legnagyobb részben homok vegyületü talaj, fóltonként vastartalmú **agyag,** s ennek egy része az itt úgynevezett nyirok földet itt-ott megszakasztva. A Rima folyó bal oldala, a Balog, és Sajó völgy alsó vi**déke** képezheti a második osztályt, kis részben agyagos homok és te- **levény** felrétegü, több helyen azonban, mint a rimaszombati, pálfalvai, **dobrai,** gernyöi, rimaszécsi, s más némely határokban helyenként a nedvességet átnem bocsátó alréteggel, ennél fogva hideg és vizenyős **természettel,** úgy szintén az ugyan e folyók mellett elterjedő lapályok **televény,** de helyenként tőzeggel túlságosan bővelkedő, szórványosan **szintén** vizenyős talajjal. Végre a harmadik osztályt képezheti a me-**gyének** egész felső vidéke, hol a talaj többnyire veres agyagos föld, s **legfelül** épen köves és hideg. Az első osztály kellő trágyázás mellett **a gabona** fajokat, hüvelyes növényeket, továbbá burgonyát, tengerit megtenni, különösen egyes határok mint a hangonyi, ajnácskői, gesztetei, kitűnő minémüségií rozst adnak. A második osztály a megyének legháladatosabb része, kellő művelés és trágyázás mellett terem őszi, **tavaszi** búzát és rozst, árpát, zabot, burgonyát és tengerit, s kivételesen és kisebb terjedésben tavaszi repczét is. Rendes időjárás mellett itt **a** termés átlaga 1200 □ Öles holdonként, az őszinél 10—14, tavaszi gabonánál 10—14, burgonyánál 80—90, tengerinél 14—16 alsó **austriai** mérőre tehető; a vörös lóher jól diszlik, de nagyobb kiterje-**désben** eddig csak nagyobb földbirtokosok által termesztetik, termése 1200 □ öles holdanként 25—30 mázsa takarmányra tehető. Luczerna **termesztésre** kevés alkalmas föld van, s azért annak növelése csak kisebb mély rétegű televényes és száraz földekre szorítkozik. A har-**madik** osztály egy része a tiszta búzát is megtenni ugyan, a Garam-

Digitized by GOOQIC

völgyén azonban csak rozs termesztetik már, sőt ennek felső részén, hol a föld igen kavicsos és sovány, csupán zab és pohánka tenyészik. Az éghajlati viszonyok e területeken nem igen kedvezők, legfelső része a megyének hideg és zordon, alsó részén már meglehetős szelíd, de száraz és szeles; szárazságtól különösen szenvednek Pálfalvától kezdve le Mártonfalva, Rimaszécs, Czakó, Zádor, Csíz, Hamva s más e vonalba eső határok. A tenyészet ennélfogva nagy eltérést is mutat, a gabona neműek éredési ideje 10—15 napi különbséggel áll be az alsó és felső vidéken.

A gazdasági rendszer, mely szerint az egyes birtokosok a fold ipart e megyében általában kezelik, úgy nevezett vegyes, vagy is külterjes gazd aságnak mondható. A magyar emberre e rendszer hagyo- mányszerülcg szállott s az előszeretet, mclylyel iránta viseltetik, független nemzeti jellemében találja magyarázatát, kényelmesebbnek találja, hogy maga gazdaságából élet szükségeinek legnagyobb részét kielégíthesse, s ehhez a nyers anyagot,a mennyire lehet, gazdaságában maga szereti kiállítani. Epén azért a megyei birtokosok gazdaságaiban, kevés kivétellel, az e tájon diszlö gabona minden nemeit, s állattenyésztésében a haszonmarha és baromfi ez égalji tenyészetét csak nem mind feltaláljuk. A miatt, hogy a tulajdonosok az intensiv gazdálkodás gyakorlatba vételére, részint a tagosztályi birtok elkülönzések most javában folyó válságai, beruházási tőkék hiánya, s sok egyéb a helyi körülményekből folyó viszonyok miatt birtokaikban át nem térhetnek, a földmivelés túlnyoraólag a három nyomású ugar rendszer szerint űzetik; vannak azonban számos nagyobb földbirtokosok, s nohány kisebbek, kik pusztabeli birtokaikon már régebben váltó rendszert hoztak be, sőt a már tagosított többi birtokok növelésénél is az okszerű váltó gazdasági rendszert részint már behozták, részint behozni fogják. A váltó gazdaságot régebben alkalmazott földbirtokosok közt kiemelendök különösen gróf Serényi putnoki, herczeg Coburg Ágost baloghvári, s báró Vay Alajos bánrévi uradalmával, — továbbá ifj. báró Kemény István Serkei, s Ragályi Nándor puszta Gortvai birtok részeikkel. A megye terményei: gabona fajok és növényekből, őszi tavaszi búza, rozs, árpa, zab, tönköly, tengeri, burgonya, takarmány répa s a több vidéken kitűnő réti füvön túl, veres lóher és luezerna; iparnövények- böl az éghajlat mostohasága miatt csak tavaszi repeze, s egy pár év óta gomborka csak kicsiben és kevesek által termesztetik, mint kereskedelmi czikknek azonban jelentőségük épen nincsen. Kender az alsóbb vidékeken a szükségleten felül termesztetik s kereskedésbe is hozatik — a kender vászon a rimaszécsi vásárokon jelentős czikk, be-

löle itt évenkint 40—50,000 röf adatik el; s ezt leginkább szegedi s más alvidéki kereskedők vásárolják össze. A len termesztés nem mindenütt sikerül, de Nagy-Rőcze város és vidéke e növény termesztésére igen

Digitized by Google

alkalmas s a len itt nagy mérvben és nagy haszonnal is termeltetik. __

Dohányt termeszteni a megyében csupán Csetneken szabad, pedig a dúlházi, serkei, harmaczi dohány egykor híres volt. A rétek rendszeres mivelése trágyázás vagy öntözés által, azt lehet mondani, hogy e megyében ismeretlen, sőt a rétek termését elsavanyító mocsárok s szabad folyású patakok szabályozására általában keves, vagy semmi gond nem fordíttatik; kitűnő takarmányt szolgáltatnak, a Sajó, Turócz, Balogh és Rima folyam alsó völgyei, de a Balogh és Túrócz gyakori kiöntései a jó termést iszapolásaik által sokszor megrontják. Legelő rendszeresen sehol sem müveltetik, a Rima, Balogh és Sajó völgyi gyeplegelök jobbadán rét minémüségüek s a marhát igen jól táplálják, ezeknek nagy része a tagosítások után már rétekké fordíitatott ; legelőül szolgálnak általán véve az erdő területek is, melyek azonban az erdő cultura fejletlenségénél fogva többnyire nem elégítik ki azon szükségletet, melyet a jelenlegi marha állomány megkíván, s hogy a marha állomány rajtok valaha azon számra felgyarapodhatnék, mely a míve- lés alatti földek aránya szerint a trágya szükséglet előállítására meg- kivántatik, jövőben sem remélhető. E mellett az erdei legelés magának az erdő gyarapodásának sok helyen nagy kárára van, s a gondatlan, s okszerűtlen legeltetés (által) miatt, különösen közös határokban több erdőrészt találhatunk vég pusztulásnak indulva. A szöllö miívelés a megyében a Borsod és Hevessel határos részeken, továbbá Tor- nallyán, Sajó-Gomörön, Bejében, kisebb részben Válybaii, Baloghon, Panyiton, Riinaszécsen divatozik, a putnokvidéki fehér borok egyjel- legüek a szomszédos borsodi fehér borokkal, — míg az almágyi és ajnácsköi hegyeken már túlnyomólag vörös bort szűrnek, s az almágyi hegyek közt a Matracs oly kitűnő vörös bort ád, mely az egrivel vetekedik. De a szollő művelés a lakosságnak mindenütt csak mellék foglalkozása, s csak a közönségesebb szöllö fajok, mint juhfark góhér, **polyhos** hárslevelű, s vörös borra az úgy nevezett török szöllö mivel- tetnek. Dicséretes kivételkép tekinthető Szentmiklóssy Viktor bejei, Szentiványi Miklós sajógömöri szőllÖje, továbbá a tornallyai, bodolói, riinaszécsi hegyek, melyek jobb fajokat tartalmaznak, s jó asztali bort adnak. A gyümölcs tenyésztés szintén nincs annyira elterjedve, s a mi fódol *og* a gyümölcs nemesítésére tekintettel mivelve, mennyire a me**gyének** éghajlati fekvése a földipar ezen ágának teljes kifejtését c* hasznosítását megengedné, bár Gömör e tekintetben jó hírben állott #

egyik ismertetésében felőle az állíttatik, hogy itt a gyümölcs oly **szor**galommal s müszerettetel kezeltetik, mint valószinüleg az ország **igen** kevés vidékein. A gyümölcs tenyésztő s nemesitő társulat, **melyet** jólsvai tanító Czernek Pál már 1796-ik évben alapított, s mely **kül**földről hozatott legjobb

Digitized by Gooole

gyümölcs fajokkal 37,208 □ öl tért beültetett, melynek értéke aztán csakhamar 1700 ftra becsültetett, s mely társulatnak 12 cseresznye, 53 alma, 53 körtve, 15 szilva, s 3 kajszin baraczk faja volt, fenáll ugyan még, de hatása nagyon helyhez kötött arra, hogy az egész megye területén a gyümölcs tenyésztést, és nemesítést egyetemesen emelhetné. Egyébb birtokosoknál találhatni nemesebb fajta gyümölcsöket, első helyre tehető ezek közt Sziklay Viktornak Rozsnyó és krasznahorkai Váralya közt fekvő majorjában felállított gyümölcsöse 109 féle nemesített körtve, s 91 féle almával mint egy kétezer termőfával, s terjedelmes oskolával, mely gyümölcsösnek alapját Tolmács, és Nyitra Pereszlényből ez előtt mintegy 20 évvel vásárolt fajokkal vetette meg, s azóta évről-évre fejlesztvén jelenlegi virágzó állására hozta. A Rozsnyóhoz közelfekvö Csetneki uradalomban a köz nép gyümölcsfa növelésben, s annak megőrzésében kitűnik, itt különösen két helység, Hankova ésBerdárka lakossága, mely nemcsak almát, hanem cseresznyét is nagy mennyiségben termeszt, s Szepes megyébe is kihordja, eladás végett, de kitűnik általában Csetnek városnak lakossága, mely az alsóbb vidékieknek sok nemesitett gyümölcsöt ad el. Nevezetes volt Sajó-Gömör mező város cseresznye termesztése, sőt a lakosságnak jelenleg is 130 hold terület cseresznyése van, mely nevezetes jövedelmet hoz be. A közönséges fajú alma, körte, szilva, baraczk és cseresznyének termesztése s kereskedésbe hozatalára nézve első helyen állnak Gesztes, Balogh, Uzapanyit és Zellerje, mely helységek lakossága részint helyben, részint a megyének több részén, sőt a szomszéd megyei losonczi piaczon is adván el gyümölcsét, ebből meglehetősen pénzel. Kiemelendő különösen a gesztesi császár körte s nagyszemü ojtott cseresznye, mely jó. keletnek örvend. A szilva a megyében jobbára pálinkának főzetik,« ekképhasználtatik fel, kereskedésbe azonban ebbül sokkal kevesebb jut, semhogy említést érdemelhetne. A megyei föld- ipar erdő mivelési ága, már annál fogva, hogy az erdő terület a megyének több mint felét foglalja el, nagy tekintetet érdemel. Nyers állapotban vagy szénül tüzelő szert szolgáltatván; — deszka, lécz, zsen- dely, gerenda vagy szarufakép épületi anyagúi dolgoztatván fel, mint élöfa egyrészben nevezetes makk és gtibics termést adva, s ha uj vágásai annyira felkapnak, hogy kár nélkül lehet beléjök juhot bocsátani száinbavehetö legelő tért nyújtva, az erdő a gazda jövedelmének több

Digitized by Goocle

ágát képviselhetné. A havas fenyveseit, mint a melegebb égalj tölgyeit, gazdag változatosságban megtalálhatjuk a megye területén, csak- ha igaz a mit törvényeink mondanak, hogy az erdők az ország kincsei, fájdalom e kincsek nagy része el van már itt pazarolva. Az élöfa növekedéséhez, addig míg megállapodik, éveket sőt századokat igényelvén, az erdő mivelés természeténél fogva nagy időközök forgásával hozza meg hasznait, azért az élőfának minden oly felhasználása, mely rendszer, vagy számítás nélkül történik, már magában pusztítás.

S e féle kezeléssel a megyei földbirtokosok igen nagy részénél találkozunk. Példányszerü rendszeres erdőművelés áll fenn azonban Cóburg Ágost herczeg uradalmaiban, a gf Andrássiak is, valamint gf Serényi, s a Rimamuránvölgyí vasgyár egylet, terjedelmes erdeiket pagony szerint használják fel, de az egykori, a nép mondása szerint — makkal vaddal, és szegény legénnyel — bővelkedő hires Cselény nem az egykori őserdő már; vagy az Erdöhát, mely régi elnevezést bizonyosan erdeitől kapta, kopasz és vízmosásokkal barázdált meredekeivel, mintha azon törvényre várna, melvet a franczia császár múlt évben törvényhozóinak eleibe terjesztett, melynél fogva az elpusztult erdő talajokra az államkormány rá teszi kezét, s a kopárokat a terület negyedrészéért állami költségen erdővel újra telkesíti, ha tulajdonosa nem tudná, vagy nem akarná a telkesítés költségeit az államnak megtéríteni. Nincsenek biztos adataink arról, hogy kézmüi- leg vagy gyár ipar által feldolgozott faanyag mennyi kerülhet ki a megye erdőségeiből; de látva szorgalmas tót atyánkfiait a megyei utakon naponként hosszú karavánokban faeszközökkel meg rakott szekereiken az alföldség felé vonulni, jelentékenynek állíthatjuk a mennyiséget, melyet az ekkép űzött kereskedés évenként forgalomba hozhat. Nagy mennyiségű szént szolgáltatnak a megyei erdőségek ezen felül a vas iparnak, mely Gömörben most is jelentékeny mérvben űzetik, bár az ez idő szerint kedvezőtlen viszonyok a gyárak egy tetemes részének termelését nagyon megcsökkentették, sőt némelyikben egészen meg is állitották. Kedvező években a makk és gubics termések is tekintélyes jövedelmet adnak, s herczeg Cóburg, vagy a derencsényi uradalom erdei terméseinek árverezésein ilyenkor tekintélyes pénzösz- szeg szokott megforogni. Szóllanunk kell végre a földipar egyik tőse- géd eszközéről, az állattenyésztésről. Mint fönebb már röviden érintve vala, az ez éghajlatot eltűrő állatfajok itt mind tenyésztetnek, szarvas- marha, ló, több jubfajok, kecske, szamár, sertés és szórványosan bival feltalálhatók e megyében. Az alsóbb vidékeken tenyésztetni szokott szarvasmarha túlnyomólag fehérszőrü, cziraeres és szép alkotó, az úgy

nevezett eredeti magyar faj, a felső vidékeken a fehér szőrű szarvas- marha

Digitized by Gooole

már ritkább, itt inkább az apróbb vörös vagy vörösbarna szőrű szarvasmarhát találjuk, mely fajnak tehenei rend szerint jól tejelnek s ha kisebb alkatú is e marha faj, de erős és kitartó. Gulyabeli marha sehol sem találtatik, s lehet mondani, hogy a szarvasmarha tenyésztés a legelő korlátoltsága miatt jelentéktelen, s kereskedésbe is kevés saját tenyésztésű marha hozatik. Fejős tehenek a fehér fajban is igen jók találtatnak. Virágzóbb volt a marhatenyésztés a szomorú nyomokat hátrahagyott közel múlt mostoha évek előtt, s lehet mondani, hogy jelentékenyebb lehetne most is, ha annak tenyésztését a terjedelmesebb, s jobb legelőkkel biró községekben a juhtenyésztés nem korlátolná. A göraörmegyei földnép mint marhakereskedő ismeretes, — alföldi marhával kereskedik, melyet a rimaszombati és rimaszécsi vásárokon szokott eladni. A közönséges igavonó lovak tenyésztésében különösen kitűnik a rimavölgyi lakosság, s egy pár sajóvölgyi község, Simoniban, Jénében, Sajópüspökiben, s Rimaszécseen 13—14 */, markos zömök s kitartó lovak nagyobb mennyiségben tenyésztetnek, s a fold- mivelés nagyrészt lovak által végeztetik, de kereskedésbe is sok ló jön; a Balogvölgyön is találtatnak jó parasztlovak, Iványiban, Rad- nóton, Újfaluban , Zsipben és Tamásiban. Magán ménesek nincsenek, s a kocsiba használt nemesebb fajú lovak többnyire az alsó megyékből kerülnek ide. — A juhtenyésztés napról napra nagyobb tért foglal magának, ez idő szerint a közép és nagyobb gazdaságokban az állattenyésztés ez ágában reméli a földbirtokos gazda, valamint a bérlő feltalálni Józon arany gyapját. A finom merinojuh her- czeg Uóburg Ágost baloghvári uradalmában tenyésztő tik, és gróf An- drássy György krasznahorkaváraljai uradalmában, grf Serényi László putnoki juhászata szinte nemesített nyájakból áll ; ilyen volt báró JLu- zsénszky osgyáni uradalombeli juhászata is, hanem ez utóbbi az újabb időben egy részben kétnyiretüvé változtatott át. Több nagyobb, s általában minden kisebb birtokosnál a durvább részint egy, részint két nyiretü birkatenyésztés van bevéve, ilyen birka után évenként átlagosan 2—2¹/a l°ⁿᵗ gyapjú, az anyától pedig 10—12 font sajt nyeretik. A gyapjúnak, mely nagyobb részint a losonczi és rimaszombati vásárokon szokott eladatni, ára a közelebb lefolyt években 80—120 ft közt változott; a losonczi vásárokon tekintélyesen szerepelt mindég a gömöri kétnyiretű gyapjú, s a lendület, melynek az újabb időben a birkatenyésztés indúlt, annál örvendetesebb, minthogy a tenyésztésnél több birtokosok, különösen gyapjúgazdagság tekintetében, okszerű keresz- tezési elvek keresztülvitelére költséges kísérleteket sem sajnálnak.

Említést érdemlő juhászata van Szentiványi Miklósnak Sajó-Gömörön, Szentmiklóssy Victornak Uzapannyiton, Ragályi Miksának puszta Bodollón, Hámos Gusztávnak Keleméren, Radvánszky Gusztávnak Sztár-

Digitized by Goocle

nyán. Alkalmunk volt ezen juhaszatok közül Szenti vány i Miklós egynyiretü juhainak 1864-ik évre szóló gyapjútermelési adatait megszemlélni; — ezek szerint saját nevelésű anyajuhai átlagosan adtak darabonként 1 font 28 lat, — alföldről vásárolt anyajuhai 2 font 1G lat; az itt úgynevezett mulasztók vagy még kos alá nem bocsátott juhok 2 font 4 lat gyapjút: e szerint e három különböző osztályú juhok gyapjú termelését összeadva a három darab adott G font és 1G latot, mely ösz- szeg háromfelé elosztva, egy darabra 2 font és 5% lat gyapjút adna ki átlagképen; — a tokjuhok adtak 1 font 29 latot, — a kosok 3 font 9 latot, s a gyapjú eladatott mázsája 120 forintért. Tenyésztetnek még, részint pedig kitartatnak e megyében úgynevezett oláh vagy magyar t. i. hosszú szőrű juhok, mert a hegyi legelők birkajuh tartásra inkább alkalmatlanok, s a felvidék lakossága ezen legelőkből akkép von hasznot, hogy leginkább Erdélyből vásárolt oláhjuh nyájakat hizlal nyáron át rajta, melyeket ősszel mészárosnak gyakorta nagy nyereséggel ád el. Ugyancsak a felvidéki juhtartás hasznai közé tartozik a híres klenóczi sajt s a túrónak egy máskép készített neme, mely országszerte liptói túró név alatt ismeretes, s* nagyon keresett czikk. Az Erdöháton, vagy a máskép úgynevezett Barkóságon az úrbéres birtokosok által is jelentékeny mérvben tenyésztetek a kétnyiretii birka. Szentsimon községben, melynek legelője e czélra kiválókig alkalmas, igen szép, s gyapjas birkákat lehetett a lakosoknál látni, hasonlókép a két Hangonyban, Gesztetén, Detérben, Csornán, Söregen, de a behozott tagosztály által a tenyésztés *v* legelötér bekövetkezett korlátoltsága miatt most már egészen megszűnő félben van. Sertés tenyésztetik közép földbirtokosok által önálló nyájakban s a köznép által közös vagy bérelt legelőkön közpásztor alatt, az előbb említettekben az okszerű tenyésztés di cséretes példáira akadhatunk, mig ellenben a községi közös nyájak eddig legalább zagyvalékai a leggondatlanabb elkorcsosodásuak. Ujabb időkben a megye alsóbb részén régebben tenyésztett úgynevezett vörös szalontai fajt, mely testre nézve nagyobb, tapasztalás szerint ízle- tesebb húsa s kiadóbb szalonnája van, azonban hizlalása hoszabb időt kíván, a gyorsabb hízásu zsírosabb de kisebb testű fehér mangoliczu faj kezdi a tenyésztésből kiszorítani, — sőt itt ott fekete mangoliczu fajt is lehet tenyészetben látni. Az egyes urasági nyájak szolgáltat ják leginkább a hizlalt állapotban **kereskedésbe került** sertéseket, **a** hizlalás pedig eszközöltetik leginkáb makkoltatás által, s un a gyű

yGoogle

korta külmegyei távolabb erdőségek is igénybe szoktak vétetni 8 megvásároltatni. Nevezetesebb sertéstenyésztést találunk, hol t. i. a faj megválasztására s tisztán megtartására is gond fordittatik a Szentmiklósiaknál, Ragályi Gyulánál, Szontagh Bertalannál, a **ki** egy czélnak megfelelő keresztezés felfedezésében fáradozik, s a Szakáll testvéreknél. A kecske tartás a régi időben az egész megye területéré megyei szabályoknál fogva, egyetlen helység t. i. Polom hivetelévei, elvolt tiltva, jelenleg azonban már az erdő növekedés tetemes **kára**, s daczára a rendőri üdvös törvényeknek, leginkább épen oly he-

lyeken, hol kivágott erdőségeket találunk, tartja a köznép a kártékony' állatfajt, s egész nyájak lepik el az elnyomorított cserjéket. **A** szamártartás a juhászainak szerény attribútuma s tartásából nem sokkal több a haszon annál, hogy a juhász élelmet és almot hord rajta **nyáj**ának s komájához szekerezik rajta, mulatság idején. Bivalt egy **pár** erdöháti úri udvarban teje miatt tartanak, úgy látszik azonban, mikép mind a mellett is, hogy ez állat a legértéktelenebb táplálékon is kiél, s tartása a gazdának sok gondot épen nem ád, tenyésztése **inkább *** apad, mint gyarapszik. Hátra van még a mezőgazdaság egyik kevés kiadással összekötött, kedvező körülmények mellett azonban jövedelmező ágát, a méhészetét megemlítenünk. E hasznos foglalkozást a megye felső vidékén, Rozsnyó és Csetnek táján némi gonddal űzik, alsóbb vidékei a megyének a száraz, és gyakorta szeles időjárásnál fogva méhtenyésztésre nem kedvezők, s azon országos fontosságú méz s viasz kereskedésnek, melyet Rozsnyó város lakosai folytatnak, anyagját nem e megye állítja ki, hanem egész Magyarország. Az összes állattenyésztés a hivatalos adatok alapján következő számokban fejezé ki magát; összeiratott ezen adutok szerint 1804-ik évben 17,021 darab ló, 01,189 darab szarvasmarha, 180,189 darab juh, 2670 darab kecske, :>10 daral) szamár, és 41,154 darab sertés.

A különnemű viszonyok egyes vidékek szerint különböző eljárást tesznek a földbirtokok mezőgazdasági kezelésére nézve szüksé - gessé. Uradalmakban általában mindenütt majorságilag kezeltetik a mezőgazdaság, nagyobb földbirtokosok közt inkább látjuk inár fel feltünedezni a bérrendszert, sőt a felében való miveltetésnek egy pár okszerű példáját is láttuk már, mely a költséges beruházás azon részétöl, mely az igás jószág, és gazdasági eszközökbe szokott fektetietni, a gazdát egészen megmenti, s megmenti a, fájdalom, végképi sülyedésnek indúlt drága cselédség egy részének tartásától. Két figyelemre méltó dolog van még az ujubb időben, mely nagy terjedésnek indult, a föld birtoknál s úgy látszik, hogy hivatva van a földipar nagy haladását biztosítani, egyik a birtokok tagosztályozása, másik a javitott gazdasági - szerszámok térfoglalása. Hivatalos adatok 180-ra teszik azon helységek s puszták számát, melyekben a tagosztály ügye biróságilag befejezve van; ezek igen nagy része azonban már tettleg fel is van osztva; s osztályban kapott tagbirtokában a földbirtokos szorgalmának szabad tért talál. Megjegyzendő jelenség gyanánt tűnik fel itt azon körülmény, hogy a kisebb nemesség s volt úrbéresek is általában, szántóföldciket most is dűlők szerént s három nyomásos ugarrendszerhez alkalmazva kívánták általában kiadatni, s a közös legeltetést is egymásközt megtartották. — A gyárilag készült gazdasági eszközöket legelébb uradalmak, később nagyobb földbirtokosok alkalmazták; most már

Digitized by Goosle

középbirtoké gazdáknál is el vannak terjedve s a Vidacs- ekét széitében lehet szántás idején látni, — vannak alkalmazva szárnyas boronák, rögtürö hengerek, szecskavágók és szóró rosták, valamint répa-vágó gépek is. — Lóerőre készült cséplőgépek dolgoznak Cóburg hcrczeg csobánkai gazdászatában (Hubazyféle négy lóerőre), gróf Serényi putnoki, báró Vay Alajos bánrévi, Ragályi Gyula, He- vessy Bertalan gazdaságaikban. — Nevezetes áldozattal állított fel Co- burg herczeg részint uradalmai, részint a gazdaközönség ebbeli szükségeinek fedezésére 1852-ik évben, nagy terjü felszereléssel Innfeld intéző tiszt felügyelete alatt, gazdasági gépgyárat Rimaszécsett, — melyben készült egyébb gazdasági eszközök mellett az onnét nevezett tüskés rögtörö henger s a szárnyas borona, mely előbbinek nagy használhatóságát a tapasztalás fényesen igazolta. — Sajnos, hogy e gyár vidéke sokkal szegényebb, gazdászata sokkal fejletlenebb volt, semhogy e gyárüzletet fentarthatta volna, s épen azért nyolez évi fenállás után megkelle szűnnie. Újabban Krasznahorka-Várallján Gintner József állított gazdasági eszközök készítésével s eladásával foglalkozó kisebbszerü gyárat, melyben cséplőgép kivételével jobbára minden egyébb, e megyében szükségelt gazdasági eszközök gyártatnak, s az üzlet gyártmányai meglehetős keletnek is örvendenek: legújabban Sztaniszlawszky Rozsnyón szintén nyitott gazdasági eszközök készítésével s eladásával foglalkozó üzletet, s készítményeit, kik ismerik, jónak mondják.

A nyers termények feldolgozására használt gépek sorában fel kell említeni a szeszgyárakat és serfőzdéket. — Közönségesen és országszerte tudva van, hogy a szeszgyártás a terhes és alkalmatlan adóztatás által mindenütt elnyomatik, különösen Gömörmegyében az által, hogy az eladásra elkészített gyártmánynak vevőt nehezen lehet találni és továbbá, hogy az aránytalan adóztatás mellett, a nyert moslék takarmány értékének ára oly magasra rúg, hogy e különben nagy szerepet játszó takarmány pótlék, akármely gazdaságban, hasznossága elvesz ; és miután a szeszt is mint üzleti czikket gyártani nyereséggel nem jár, s a gyártásnak csak épen takarmány függeléke az, mely a gazdának hasznot Ígérhetne ; az adóztatás nagysága miatt csupán rövid időközökre lehet takarmánypótlásra is a gyártást folyamatba hozni; de a folytonos és szakadatlan gyártás, a helyi viszonyok mellett úgy szólván lehetetlenné vált s mezőgazdasággal kapcsolatban felállitatott szeszgyár e megyében egy sem tarthatja magát szakadatlan működésben. — Van a megyében gőzké- születü szeszgyár hcrczeg Coburg birtokain Deresken, Csobánkán s közönséges gyár Felső-Balogon, — van Szentiniklósy Victornak Uzapa- nyiton, Radvánszky Gusztávnak Sztárnyán; állított egyet legközelebb Ragályi Gyula s ezek bizonyos időközökben gyártanak

Digitized by CJOO^Ig

is; de Szent- iványi Miklós sajógümüii szeszgyárának működését egészen beállitá. — Sörfőzés van Balogon évenként (>00—800 akó termeléssel, ez hg. Coburgé, — van továbbá Kokován, s egy kisebb mérvű Rozsnyón.

Hogy a megyének az adósorozati bizottmány által fölvett összesen 055,338 hold jövedelmező területe, — kihagyva ebből a 352,188 hold erdő mennyiséget, a szorosan vett földruiveles által mily termelést mutat föl, erre nézve csupán a n. m. m. királyi helytartótanács 18G4-ik évre szóló országos termény Összeállításából nyerhetünk útmutatást. — Távol attól, hogy ezen dicséretes szándékkal, de gyarló alapokon létrejött összeáliitás tökélyét elismernek, mind a mellett még is erre, mint egyedül létező adatra kell fektetnünk ismertetésünk e pontját; — miután más, e czélra szolgáló munkálatok tudtunkkal nem is léteznek. Ezen hivatalos kimutatás az e megyei tiszta búza terme* lést 155.503 p. m., a rozs termést 400,705 p. m., az árpa termést 64,493 p. in., zabtermést 353,0IV* p. m., tengerit 93,002, tenkely termést 40<> pozsonyi mérőben mutatja ki. — Burgonya termeltetett 513,171 mérő ; répa 7900 mérő. széna bekerült 5(37,510 mázsa, sarjú 156,084 mázsa, lóhere 7080 mázsa, bükköny 0X0 mázsa, bor termett 2112 akó, gyümölcs 51,072 mázsa. A hivatalos kimutatásiján mindennütt fel van egyszersmind véve a megyei szükséglet is mindezen egyes csikkekben; és ugyan: tisztabuzában 187,350, rozsban 084,974. árpában 01,000, zabban 305.012. tengeriben 83», 149. kölesben 2570, burgonyában 499.33(3. répában 78SO pozsonyi mérő. Szénában 708,789, sar- juban 174,48(3, lóherbon 7oso, bükkönyben (380 mázsa. —Borban 31,788 akó. Gyümölcsben 29,8IX mázsa. — Az ekkép felvett szükséglet szerént, a kilett termelés mellett, mutatkozik hiány tisztabuzában 31,847, rozsban 278,19 i. zabban 11.393 pozsonvi mérő. Szénában 141,273. sarjában 17,802 máz>n. borban *29,070 akó. Felesleg mutat-

Digitized by Goosle

kozik: árpában 2833; tengeriben 0853, kölesben 1000, burgonyában 13,835, répában 80 pozsonyi mérő s gyümölcsben 21,854 mázsa. —
Ha az adósorozati bizottmány által fölvett jövedelmező tér összegére? **655,338** holdra, az ugyancsak általa felvett tiszta jövedelmet **995,101** forintot elosztjuk: egy hold tiszta jövedelme **1** ft **51s/g** krra fog átlagban kiütni; — mi kétségtelenül azt mutatja, hogy e megye a szegényebb termelésüek közé tartozhatik, tudván azt, hogy az egész ország jövedelmező területére felvett tiszta jövedelmek holdanként 2 frt 377_{20} krnyi átlagot állítottak már a munkálat első befejezésével elő, — a községenkinti felszólamlások után közbejött hivatalos vizsgálat eredményekép pedig ez országos átlag holdanként épen 3 frt **4fi/|ti** krra emelkedett.*) A mezőgazdaság remélhetőleg még tökéletesbedik, nagyobb terjüvé fejlik,a termelés magasabb lesz, de e megye még is inkább látszik arra hivatva, hogy rendes fejlődés s kedvező közgazdasági viszonyok mellett tekintélyesebb gyáriparral bírjon mint mezőgazdasággal.

Ha a létező mindennemű marhaállományt a kimutatott takarmánytermeléssel viszonyítva felvesszük, hozzátéve, hogy a tavaszszalma, tavasznövény s egyéb takarmány pótlékokkal az évenként felemészthető száraz takarmány 1,290,450 mázsára, az alom 402,696 mázsára tehető, — a felemésztett takarmány 3,228,625 mázsa trágyát, az alom 604,044 mázsát, a kettő együtt 3,832,669 mázsát állít elő, — mihez nyári trágyául hat hónapra egy darab szarvasmarha után átlagosan tiz mázsa trágyát, egy darab ló után nyolcz mázsát; juh és kecske után 1 mázsát; sertés után szinte 1 mázsát számítván : 61,189 darab szarvasmarha 611,890 mázsa ; 17,621 ló 140,968 mázsa, 182,859 darab juh és kecske 182,859 mázsa; 41,154 darab sertés 41,154 mázsa trágyát állít elő, mely mennyiség a fennebbihez adva 4,809.540 mázsa trágyTa értéket szolgáltat c megyében a mezőgazdaságnak. — Ha ebből az 1564 hold szöllö területre évenként holdjára 30 mázsát, az egészre tehát 46,920 mázsát leszámítunk, marad a szántóföldekre 4,762,620 mázsa, melyből esik egy hold földre 84 mázsa trágya. —
Ha Boussingault és Payen vegyelemzéseik, melyek szerént a különböző állati trágyák ereje kiszámítva van , kifogás alá nem jöhetnek, ha ekkép a legkevesebb mennyiséggel legnagyobb javítást eszközlö kecsketrágya, s a hugynélküli szarvasmarha ganéj, — melyből hasonló javításhoz legtöbb kívántatik, — valamint az egyéb közbeszámított állati trágyák értékéből is a középszámitást megtesszük : úgy a vegyes állati trágyából egy hold megjavavitására 22,556 font vagyis

“) Gombos Gusztáv űr adatni ;i ,,lYst.i Napló- f. 18(> *». űvi -•>és 2t>-tk szamaiban.

Digitized by Gooole

255 mázsa és 56 font szükségeltetnék. — Nem bíbelődhetvén c he lyen annak pontos kiszámításával, hogy az állati trágyák viszonlagos ereje mikép oszlik el a megyei különböző állatfajok száma szerént : a kitett 4,762,620 mázsa megyei termelhető trágyát, középszámitás szerinti erejű állati trágyának vesszük, — vagyis olyannak, melyből egy hold megjavítására 225 mázsa 56 font kívántatik, s igy az lesz az eredmény, hogy az őszi földekre szükségelt trágya mennyiségnek a megyei mezőgazdaság ez idő szerint egy harmadánál valamivel többet képes csak előállítani, s hogy e szerint tágas mezeje van még a szorgalomnak, addig, a míg a mezőgazdaság trágya termelés tekintetében azon tökélyig juthat, hogy a termő szántóföldek csak egy harmadát és a tudomány és tapasztalás által megállapított trágya n%ennyiséggel elláthassa.

Alólirt választmány, melynek azon megtiszteltető feladat jutott, hogy a megyei földipar rövid ismertetését szerkessze, úgy hiszi, hogy feladatát, az eddigiek után az által fejezi be legjobban, ha a megyei gazdaságok közül egy kettőnek rövid leírását adja, azon közlések alapján, melyeket ezen gazdaságok részéről nyerni szerencsés volt. — Őszintén sajnálván, hogy Gr. Serényi László putnoki gazdasága felől, mely hosszabb idő óta a tökély oly magas fokán van már, — s oly példányszerüleg kezeltetik, hogy az országos magyar gazdasági egyesület figyelmét magára vonván, általa ismertetésre is kijelöltetett, — kimerítőbb adatokat ismételt fáradozásai mellett sem kaphatott s hogy rendezett közép vagy kisebb birtokot, mely váltó rendszer szerént kezeltetik, — bár szándékában vala — szükséges adatokhoz nem juthatván — ismertetésébe nem vehetett fel. — Megnyitja az ismertetendő gazdaságok sorát

Gr. Serényi László putnoki gazdasága.

Az uradalom áll Putnok mezőváros határában 150 hold 12f>0 □ öles szántóföldből, 160 hold rétből, 26 hold legelőből és 900 hold erdőből, — ennek szomszédságában a Pogony pusztabeli 550 hold szántóföldből, 120 hold rétből, és 40 hold legelőből ; — áll végre a Máié helység határából, ehez tagosztályozott Pázsi és Somos majorságokból, melyek közül az első 252 hold szántóföldet, 26 hold legelőt; az utóbbi 216 hold szántóföldet, 30 hold legelőt, 1000 hold erdőt s 60 hold erdő alatti legelőt — foglal magában, — már mindenütt tagosított állapotban. — A mennyire a közlött s nem egészen világos adatokból következtetni lehet, a putnoki majorság 8 éves vetésforgásra, a Pásti major 10 éves vetésforgásra, a Pogonyi majorság 12 éves vetés forgásra, a So- mosi major 9 éves vetés forgásra van felosztva, és pedig következőkép:

Digitized by Goode

Pút nokon

1. Zöld bükköny.
2. Őszi.
3. Kapásnövény.
4. Tavasz.
5. Lóher. '

G. Lóher.

7. Őszi.
8. Tavasz.

Pásti majorban

1. Takarmány bükköny.
2. Őszi.
3. Kapásnövény.
4. Tavasz-lóherrel.
5. Lóher.
6. Lóher.
7. Őszi.
8. Magbükköny, lenese, köles.
9. Kapásnövény.
10. Tavasz.

Popony pusztában

1. Zöld bükköny.
2. őszi.
3. Kapásnövény.
4. Lóher.
5. Lóher.
6. Legelő.
7. ő<zi.
8. Kapanövény.
9. Bükköny.
10. Őszi.
11. Tavasz.

Snmosi majorban

1. Ugar trágyázva.
2. Őszi.
3. Kapásnövény.
4. Tavasz-lóherrel.
5. Lóher.

G. Lóher.

7. Legelő Ő>zi.
9. Tavasz.

Van luczcrnás Putnokon 6 hold; Pogonyon 40 hold, a Pásti majornál 42 hold s leveles takarmányon kívül mintegy 50 hold földben takarmányrépa termesztetik, tehenek, ökrök és sörök számára, — száraz években lomb takarmány is használtatik.

A gazdaságban tartatik Putnokon H ökör, 4 ló, Pogonyban 40 ökör és 0 ló, ezek végzik az uradalombeli gazdasági munkákat. Haszonmarhakép tartatik Putnokon 15 darab fejős tehén és 17 darab gulyabeli marha, Pogonyban 800 darab anyabirka s télen át 24 darab hízó ökör, a Pásti majorban 000 darab Urii cs 100 darab kos, végre a Somoson 600 darab meddő juh. — Az uradalmi tisztség áll egy rendező tiszttartó, erdöbiró (ki egyszersmind magtárkezelö) s ispánból, kiknek két elseje Putnokon, az ispán pedig a Pogonyi pusztán lakik. — A cselédség létszáma két gazda, négy mezei s két erdei kerülő (a juhászok száma nem közültetett), minden 4 ökör mellett egy nagy és egy kis béres, 4 ló mellett egy nagy és egy kis kocsis. — A fuvarozás két lóval, a szántás két ökörrel történik. Gazdasági eszközök, vasekék, boronák, hengerek, rögzíízók, — részint vett, részint helyben- készült szénagyüjtők, szórórosták, réparaetszök, szecskavágók és cséplőgép. — Trágyázás rendszerént bükköny alá történik télben; mind télben mind nyári ugarra egyaránt 300 mázsa hordatik, s ez kitelik a

Digitized by Google

tartott marha szára által előállított évenkénti, ezen felül compost, továbbá növényi s végre vásárolt trágyából, — mely utóbbinak 15 mázsába számított szekeréért 60 kr. fizettetik. — A putnoki és pásti legelő gyümölcsfákkal van beültetve s kapa alatt áll. A putnoki erdő 30 éves pagonyra felosztva használtatik most csak ritkitáskép tűzi és épületi fára, — általában pedig juh legelőkép ; a Soraosi majorhoz tartozó erdőség hasonló használat alatt áll 60 éves pagonyra felosztva. — Az őszi rendszerént vagy zöld bükköny alá vagy fekete ugarkép megtrágyázott táblákba vettetik; a repczetermés sem az őszi sem a tavaszi fajta eddig nem sikerült. Az anyajuh nyáj részint merinó részint negretti régi faj. — négy évenként szokott felfrissítetni néha Sziléziá- ból gr. Zierotim, néha pedig gr. Károlyi ördöngösi juhászatából, — néha az alcsuti vagy budaörsi nyájakból vásárolt kosok által. — A gyapjutermelési átlag az Öreg juhok által $l^{a},_{4}$ font, a bárányok után $_{H}$ font, a nyirés az előbbieknél junius hó elején, az utóbbiaknál julius utolján történik. — Egy 120 darab anyajuhból álló nyáj kézből hagatik, azon czélból, hogy a juhnyáj gyapjutermelése mielőbb növekedjék. — Az uradalombeli gabna termés aratása részesek által történik, őszié mint tavaszié 11-edén, a csóplés cséppel 12-edén, cséplőgépen 24-edén tisztán kirostálva és a rostaalját be nem számítva.

Szász Coburg-tióthai fejedelmi herezeg Ágost ök ir. fensége, Balogvári uradalombeli gazdasága.

A Balogvári uradalom Fömürmegye alsó részén fekszik, legnagyobb részben a Balog és Rima folyó völgyén s ez elnevezés alatt egyesítve van l*28-ik év óta a Rimaszécsi uradalommal.

A rimaszécsi uradalomhoz 6 helység tartozott, u. m. Zsip, Újfalu: Czakó, Iványi, Szútor és Dobócza, az uradalom főhelye pedig Rimas/ées volt. A balogvári uradalomhoz tartozott öt helység, u. m. Tamási, Felső-Balog, Meleghegy, Pádár és Perjése. Ezek közül 10 helységben a tagosítás már tökéletesen be van végezve, a hátralévő két helyen pedig folyó 1860-ik évben fog végrehajtatni.

Ezen uradalom gazdasági területének fekvése kis részben hegyes ; legnagyobb részben azonban szelíd emelkedésű dombos és la pú lyos. — A szántóföldeknek hegyes részei mész vegyületü veres agyagot, túlnyomólag azonban homokos agyagot tartalmaznak ; dombos és lapály os részei vaséleg mellett homokos agyag vagy televény fel rétegnek ; helyenként a nedvességet átnemeresztö alréteggel, hol a szántóföldek vizenyősek is.

A mezőgazdaság területe ooOÜ hold szántóföld, 1210 hold rét,

1282 hold legelő; összesen 5902 (1200 □ öles) hold. A szántóföldekből 2116 hold váltógazdaságilag mivehetik és pedig 5, 6, 7, 8 éves ve-

Digitized by újOOQle

tésforgásban, következő rendben:

5. fordulatú toljam 6. fordulatú folyam.

1. **Tr&gyAs ugar zöld biikönnyel. 1. Kapanövény trágyában.**
2. Őszi. 2. Tavasz-lóherrel.
3. Lóher. 3. Lóher.
4. Őszi. 4. Lóher.
6. Tavasz. 5. Őszi.
6. Tavasz.

7. fordulatú folyam 8. fordulatú folyam

1. Trágyás ugar takarmánynövénnyel. 1. Ugar takarmány növénnyel trágyával.
2. Őszi. 2. Őszi.
3. Kapanövény. 3. Kapanövény.
4. Tavasz-lóherrel. 4. Tavasz-lóherrel.
5. Lóher. 5. Lóher.
6. Őszi. 6. Lóher egy kászálás s féltlágya után.
7. Tavasz. 7. Őszi.
8. Tavasz.

A váltógazdasági rendszer már régebben van behozva a csobánkai pusztán 562 holdon 8 fordulatú folyamban és két szakaszban, hol külön szakítva 15 hold luczernás is tartatik; a gernyoi pusztán 238 holdon 8 fordulatú folyamban, a leánymezei pusztán 365 holdon 8 fordulatú folyamban, a peszétei pusztán 130 holdon 8 fordulatú folyaui' bán s végre a hájoldali pusztán 108 holdon 5 fordulatú folyamban. — Ujabb időben rendeztetett a váltogazdaság Felső-Balogon 235 holdon 8 éves forgásban, hol 30 hold luczernás is alakitatott; a hercdelyi pusztán 188 holdon 7 éves forgásban; a szutori pusztán 120 holdon 6 éves forgásban és a kelecsényi pusztán 135 holdon 8 éves forgásban. — A lefolyt 1864-ik *és 1865- ik években tagositott 998 1200 □ öles hold szántóföldből 648 hold a történendő felszerelésig házilag az ugar rendszer szerént fog müveltetni, — s csak ha a birtok felszerelve lesz, fog itt is a váltógazdaság behozatni. — A többi 350 hold szántóföld s 65 holdnyi rét, az Iványi, Meleghegyi és Pádári határokban, az illető helységbeli lakosoknak fog 6—12 évre kibéreltetni oly módon, hogy a földnek bárminemű terméséből ' $_4$-dét és a rétnek terméséből * $_3$-adát adják természetben az uradalomnak, s azt az uradalmi majorságokba be is fuvarozzák s Összerakják s ezen kivül a kibérelt birtok után eső bárminemű adót s pótlékokat magok a haszonbérlők fizetnek. Hasonló föltételek alatt van 264 holdnyi kiterjedésű $_n$ Trója'* puszta is a balogi akosoknak már régebben 24 évre ki bérelve. Ezen bérleti rendszer eddig az uradalom részére előnyösnek bizonyult be, — mivel a trágyát, vető magot magok a bérlők adják s a földmivclést is azok v égzik, en-

Digitized by Google

nélfogva az uradalmat legkisebb kiadás sem terheli.

Az őszi gabona átlagosan 6—8, a tavaszi 7—9 magot szokott az uradalomban adni.

A rétek nagyobbreszben szárazak, de rendes időjárás mellett mégis kétszer kaszálhatok s holdanként átlagosan 20—25 mázsa jó minőségű takarmányt adnak; a múlt 18li5-ik évben a nagy szárazság miatt sarjú csak igen kevés helyen kaszáltatott, s a termés átlag holdanként csak 13 mázsára rúgott. — A rétek csupán Balogon és Pcszétén öntöztetnek; mi végből a hegyi patakok vize felfogatik s barázdákon a réteknek öntözhető részeire vezettetik ; a múlt 1865-ik évben az öntözött réteken kevés sarnyú is termett s ezek holdanként 19 mázsa száraz takarmányt adtak.

A vörös lóher általában jól diszlik, s rendes időjáráskor két kaszálásra 25—30 mázsa száraz takarmányt ád.

Kapanövények közöl a takarmány répa évenként csak 15—20 holdon a marha számára, — a burgonya s tengeri pedig 200—250 holdon a szeszgyárak számára termesztetik. — A tagosítás útján nyert nagyobb terjedésű legelők részint kaszálókul hagyatni, — részint feltöretni, részint pedig legelöldil fognak használtatni.

Az igavonó erő jelenleg áll 110 darab igás ökör és 24 igáslóból, — melyek a mezei munkákhoz többnyire kettős fogatban alkalmaztatnak. — Gazdasági gépek és eszközök használtatnak — saját készítmény ű vasekék, boronák, sima és tüskés hengerek, szecska és répavágók ; — töltögető és túró ekék, és vett szóró rosták, — répavetögép s egy Hubazyféle 4 lóerejü cséplőgép.

Szarvasmarha és sertés nem tenyésztetik. Hizlalásra 25 -30 da rab ökör szokott bcállitatni.

A balogvári uradalomban tenyésztett cgnyiretű finom negretti taju juhok származnak,gr. Erdödy nyitramegyei hajdan hires juhásza tából s felfrissítésül használtattak ezelőtt gróf Hunyadyféle s ugyanily íajú morvaországi kosok is a hágatásnál, — jelenleg azonban saját tenyésztésű kosok használtatnak. — A hágatás kézből történik; — az utolsó időben a gyapjú tömöttségére forditatott főfigyelera ; a Felső-Balogon találtató törzsnyáj kitűnő gondban részesül s következetesen tenyésztetik, a hágatásnál a többi juhászatokban is többnyire törzsnyájbeli kosok használtatnak. — A törzsnyáj jelenlegi létszáma áll 98 darab öreg 4 és 2 fogú kosból és 590 darab öreg 4 és 2 fogú anyából. Az elletés kielégitö takarmány termés mellett rendes en január és fe-

Digitized by Cjoogle

bruár hónapokra esik ; a nyári elletcs csak a csobánkai juhászaiban van állandóan behozva, azonban a múlt 1865 ik évben a takarmány szűke miatt csak mártius és április hónapokra esett az ellés. — Az 1865 ik évi

átlagos nyirési eredmény volt öreg 4 és 2 fogú kosok után darabonként $2^{15}/_{3i}$ font, az anyák után $1^{\cdot 5}/_{3t}$ font, ürük után 1^{7} $_{3<2}$ font.

— Ezen gyapjútcrmelésnél azonban meg kell jegyezni, hogy a takarmánynak rendkivüli szűke miatt a juhok s különösen az ürük igen sovány teleltetésben részesültek. — A gyapjú rendesen bécsi nagy kereskedő házaknak adatik el; ára mázsánként 180—200 forint között ingadoz. Tenyészmarha eladás már több év óta nem történt, mivel a juhok a tagositás által szaporodott uj birtokok felszerelésére szükségeltetnek. A juhok létszáma az 1865-ik év végével volt 6834 darab, s a folyó évi szaporodásból reméltetik 1800 bárány.

Az uradalomban van két szesz gyár is, egyik Csobánkán 3 lóe- rejü gőzgéppel, a másik Balogon közönséges szerkezetű, — melyek azonban a nagy adó miatt csak időszakonként gyártanak, s csak is a takarmánykép felhasználni szokott moslék előállítására. — Van Balogon serfözes és egy hat lóerejü gőzmalom Csobánkán 3 köre, egy pitiével, tengeri s szaladzuzóval, gabnatisztitó s grizkészitü szerkezettel,

— őröl az uradalmi szeszgyárak s a vidéki lakosok számára, e malomban valamint a szeszgyárban is tüzelöszerül kőszén használtatik, mely a Czenteri kőszén bányából vásároltatván Csobánkára szállítva mázsája 24—27 krba kerül.

A gazdászati személyzet áll 1 rendelkező tiszttartóból, ki Rimaszécsben lakik, 1 számtartóból Felső-Balogon, 1 gazdasági intézőből Csobánkán, 2 kasznárból Gernyö és Felső-Balogon és 3 gazdasági segédből. A cselédek létszáma 11 hajdú s mezőkerülö, 1 conventiós kovács, 2 kerékgyártó, 7 szeszgyári béres, — minden két ökörnél egy béres, minden 2 lónál egy kocsis, 4 juhászmester és 29 bojtár.

Gróf András sy György Krasznahorka Váraljai uradalombeli gazdasága.

A Krasznahorka váralljai uradalmi gazdászat 1089,1200 Q öles szántóföldre terjed. — Ebből van:

1. A Dernői határban 96 hold palaagyag, továbbá meszet tartalmazó veres agyag talajú szántóföld. Ezen gazdaságban 12 éves vetes- forgás divatozik két szakaszra osztva:

a

1. trágyázva.
2. a
3 Tavaszi gabona.
4.
5. féltrágyában.
6.

b

Bükköny egész trágyában. 1. Ugar Őszi. 2. Őszi lóherrel.
b
3.Lóher.
Répa egész trágyában. 4. Lóher.
Tavasz-lóherrel.5. Őszi Lóher. 6. Hüvelyes növény.'

Digitized by Google

7. Lóher. 7. Bükköny egész trágyában.
8. Őszi féltrágyában. 8. Őszi.
0. Hüvelyes növény. 9. Tavasz.
10. Takarmány növény egész trágyában. 10. Bükköny egész trágyában.
11. Őszi. 11. Őszi.
12. Tavasz. 12. Tavasz.

Az őszi megad átlagosan 6—8 magot, a tavaszi 5—6 magot, a lóher két kaszálásra 25—30 mázsát, — a burgundi répa 200 mázsát, — legjobb sükerrel míiveltetik a sárga ángol répa. Van ezen kivül a dernöi hegy fensikján 40 hold fold, melyen tavaszrozs, zab és burgonya termesztés mellett 1864-ik évtől a répa is müveltetiks holdanként 150 mázsát ád.

2. A Hárskúti határban van 50 hold meredek fekvésű részint palaagyag, — helyenként tiszta horaag és agyag keverékből álló szántóföld s miveltetik 4 éves vetésforgásban, és ugyan

1. Bükköny egész trágyában.
2. Őszi.
3. Borsó vagy bükköny.
4. Árpa vagy zab.

Legjobban termi az őszi rozsot, mely rendesen 8—10 magot ád; borsót s bükkönyt szinte kitűnőt terem.

3. Kraszriahorka-Várallján van 450 hold nagyobb részt szelíd lejtősségií agyag, homag, mész, agyagpala kisebb nagyobb keverékeiből álló, lapos helyein sőt helyenként dombosabb részein is vad vizes rétegekkel biró szántóföld. — Ezen területben 180holdon szabad gazdaság űzetik s csak 370 hold müveltetik váltó rendszer szerént 9 éves vetésforgásban u. m.

1. Bükköny trágyában.
2. Őszi.
3. Burgonya egy fél trágyában.
4. Répa egész trágyában.
ő. Árpa lóherrel.
6. Lóher.
7. Lóher.
8. Őszi egy fél trágyában.
9. Zab.

Van ezenkívül a gombási majorban 192 hold területű gazdaság, melyből majorságilag csak 60 hold miveltetik, a többi 132 hold 3 nyo
másra beosztva, évenként egy nyomás nyilvános árverés utján három évre bérbe adatik, holdanként 8—10 forint évi befizetés mellett. — A majorságilag miveit 60 hold a trágya szűke és távolság miatt csak magyar juhokkali kosarazással javittatik s kővetkező 5 éves vetésforgás' bán müveltetik

1. Ugar kosarazva.
2. Őszi lóherrel.
3. Lóher.

Digitized by Google

4. Lóher.
5. Zab.

Ezen gazdaságokban legjobb siikerrel termesztetik a rozs, mely 6—8 magot ád; az árpa 6—7, a zab 5—8 magot, a burgonya 3—5 magot, a lóher első évi két kaszálása 34—40 mázsa, bükköny 18—20 mázsa, bükköny 18—20 mázsa, répa 200—250 mázsa takarmányt szolgáltat.

4. Krasznahorka-Hosszúréten van 211 hold nagyobbrészt sikon fekvő szívós agyag, kis részben mész vegyületü nehezen művelhető s kevés kivétellel vadvizes szántóföld, melyben száraz időjárásban a vetemény jól diszlik, ellenben nedves években az őszi kiázik, ehludvá- sodik s a tavaszi termények közül legfeljebb a zab termeszthető sikerrel. — A termés átlaga egyre másra az őszinél 5--0 magra, — zabnál 8 —10 magra rúg. — A vadvíz eltávolítására tett alagcsövezések nem mutatnak kedvező eredményt. — Az uradalom tagositott szántóföldei 13 szakaszba beosztva következő kétféle vetés forgásban miveltetnek :

a) b e l s ő g a z d a s á g	b) k ü l s ö g a z d a s á g
1.	Bükköny egész trágyában. 1. Ugar egész trágyában.
2.	Őszi. 2. Őszi lóherrel.
3.	Lóbab. 3. Lóher.
4.	Répa. 4. Lóher.
5.	Zab lóherrel. 5. Köles.
6.	Lóher. ti. Zab.
7. Lóher.	

A hosszúréti hegyek lapályain van egy 50 hold kiterjedésű gazdaság, mely az ott nyaraló julioktól nyert trágyával trágyáztatik s következő 6 éves forgásban miveltetik:

1. Burgonya féltrágyában.
2. Répa egész trágyában.
3. Tavaszi repeze.
4. Őszi féltrágyában.

*». Borsó-magbükkönv.
t'. Árpa.

Itt a tavnszrepeze csak két év rlött jött vetéslogásba ; -zárazsúg miatt csak 4 magot adott; az őszi 8—10, a tavaszi 6—7, a burgonya 4—5 magot szokott adni.

5. A Jólészi határban csupán GO holdnyi rétbirtok van, mely kétszeri kaszálásra holdanként 15—20 mázsa vegyes minőségű takarmányt terem.

Egyébként rétjei ezen uradalomnak hegyi és völgyi rétekből állanak; amazok 8—10 mázsa, különösen a juhoknak j és egészséges takarmányt adnak, a völgyi réteknek egy része száraz jó takarmányt ad, ezek közül Várallján 40 hold a Paesáról lefolyó hegyi patakból ön- töztetik s holdankint 30—35 mázsa jó széna s sarjú termést szokott adni; a Hosszúréti réteknek szárazabb része holdanként 18—25 mázsa jó

Digitized by Google

takarmányt adnak; a vadvizes rétek egy részén száraz időben termett vegyes minőségű szénát szarvas marhával is sikerrel lehet etetni, de vannak oly vadvizes rétek is, hol büdös csáté s bábaguzsaly- nál egyéb nem terem.

Az uradalom eredeti vérű spanyol s nemesitett birkajuhot tenyészt; ezenkívül tart magyar juhokat is kosaralás végett.

Várallján van eredeti vérű 900 darab juh,
nemesített 600, magyarjuh
500,
Hosszúréten van nemesített 1400,
a hárskúti pusztán 600 ürü. Az eredeti spanyol juhok- ról 1832-ik évtől s igy 35 év óta származási könyv vezettetik; ahága- tás kézből történik s hágatáshoz csak eredeti vérű kosok] használtatnak úgy Várallján valamint Hosszúréten is. A silányabb 5—6 osztályú kosok, ha vevők jelentkeznek, tenyésztésre, ezeknek hiányában felhizlalva mészárszékre vitetnek: gyapjút az anyák egyremásra 1^ t a kosok 3 fontot adnak évenként.

Van az uradalomnak Hosszúréten schweiczi tehenészete, melyből az évenkénti szaporodás által előidézett felesleges 5—6 éves jó tejelő tehenek árverés utján jó árakon szoktak eladatni.

Van végre az uradalomnak Várallján tégla gyára, melyben gép alkalmazásával fedélcsövek s alagcsövek is készítetnek, ez utóbbiak ‘ vastagságtól 5" vastagságig; az alagesöveknek azonban az uradalom szükségletét kivéve, kelete nincsen.

***

A fonnisniertetott gazdaságok a megyének elsőrendű gazdaságai; alkalmazva találjuk bennük a müveit gazdaság rendszereik a mint a

Digitized by Google

talaj terjedelem s az uradalmak más benső viszonyai megengedik. — Azonban a megyei mezőgazdaság általános képe még nem hasonlít ható ezen gazdaságokéval. Az utas, ki Heves megye felől jőve az Istenmezei és Szederkényi kopárok után eléri Zabart, megyénk határfalujál» megdöbben a pusztításon, melyet e helység határán emberi gondatlanság és rósz akarat véghez vittek, a mely pusztításnak sebei, hogy behegedjenek, a falu lakosságának félszázados okszerű szorgalma is aligha elégséges leend. Beljebb érkezve a megyébe s az almágyi fordulónál az ajnác8kői kies völgybe jutva már a tagosztály üdvös hatásai szemlélhetök. — Az egyéni szorgalom függetlensége, melyet az el- különzött birtok biztosit, már itten elötünedezik s a völgyön lehaladva a Rima és Sajó tájaira, egy két helység kivételével, mindenütt a tagosztályra mutató birtok alakzatok tűnnek szembe s bennök a kezdetleges törekvés nyomai a mezőgazdaság tökéletesbb nyomai felé. — Sok még az, mi e megyében a földipar általános felvirágzására raegki- vántatik, s a mezőgazda, ki magát a helyzet felől jól tájékozta, környezve oly cselédségtől, melyet az osztrák ?setlen és boszantó rendőri gyámkodás szánakozásra méltó módon elaljasitott, s mely, ha az előtt a régi magyar közmondás szerént gazdájának „fizetett ellensége“ volt, mai nap már valóságos ostorává vált; — s arra gondolva, hogy a közel múltban nem egy mezőgazdaság cserélte meg a mentő pénzintézetek felállítása nélkül behozott váltótörvény keserű jótékonysága által urát, hogy továbbá az állam adókövetelésével keresményének nagyobb részét magának foglalja, és hogy végre felszereletlen birtokából ezen terheken túl most alig képes még annyi hasznot bevenni, mellyel gazdaságát csak mostani helyzetében fentarthassa, nemhogy jövedelmével a földipar tökéletesbbitésére megkívántaié befektetéseket eszközölhessen : gyakran elcsüggedhet. Csak egy kedvezőbb jövő reménye az, mely öt nemes életmódjához még kötheti s ösztönt adhat neki, hogy a rideg anyagiság e századában önmegtagadással tűrje a mostoha viszonyok elkedvetlenítő hatását, s törekedjék megtartani apáitól öröklött földbirtokát magánál, tán szerencsésebb korszakot érő utódjainak.

A (¿ömöl* és Kishont t. e. vármegye föld iparának ismertetésével megbízott választmány.

II. Gömör erdészeti viszonyai.

B e v e z e t é s .

Gömör egyike Magyarország legerdösebb megyéinek. Erdőségei kivált a megye felső északi hegységein terjednek el. Ott mérföldekre kiterjedő folytonos erdőket találunk, melyeket csak itt-ott sza- kasztanak meg elszórt havasi rétek és legelők. Azt vélhetné tehát az ember, hogy ott nagy böviben vannak az erdőnek és fának, de az nincs úgy. — A természet azon hegyekben

Digitized by CjOOQle

egy igen becses kincset rakott le, mely az erdő- és fabeli gazdagsággal egybekötve a megye lakosainak nevezetes keresetforrásává lett, kivált pedig a hegyek között, hol a zordon égalj, a szántóföldek csekély kiterjedése s részint meredek fekvése miatt a gazda csak szűk aratásnak örvend. E kincset a sok és jeles vasérczck teszik, melyek e hegyek gyomrában rejlenek, s az ezekre meg a fatermelésre alapított vasgyártás, mely évenkint sok százezerét, sőt mondhatni milliókat jövedelmez ; ugyanis a nyersvas, öntvények, rúdvas, bádog stb. pénzértéke az utóbbi években több mint 2 millió ftra rúgott évenkint, miből egy rész az erdők, vasgyárak és bányák birtokosainak jut, legnagyobb rész pedig a megye lakosai ke zébe kerül, kik az erdőkben, vasbányákban és vasgyárakban a sokféle munkát és fuvarozást végezik, s kiknek keresete azáltal annyira gyarapodik, mint ez csak ritkán történik amolyan hegyes vidékeken.

Nemcsak a megyében termelt tetemes famennyiség értékesíttetik és 1») gyász tátik el, hanem a vastelepzetek fa- és szén fogyasztása nehány évtized óta annyira növekedett, hogy a gömöri erdők nem képesek többé szükségletüket fedezni, s más megyékből is kell szenet ide szállítani, mint az alábbi statistikai kimutatásokban látni fogjuk.

Gömör erdői az egész megye hegységeire terjednek ki, mégis leginkább az északi hegységeket foglalják el, hol csak a völgyekben létező szántók és kaszálók szakasztják meg. Magokban a hegységekben néhány kisebb nagyobb hegyi réten és legelőn kiviil csak kevés más telket, s helységet vagy más lakott helyet is ritkán találunk. A hel vségek leginkább csak a völgyekben és ágazataikban vannak, különösen a Garami, Kimai, Baloghi, Ratkói, Murányi, Osetneki és Dob sina-Rozsnyói (Sajó) völgyekben.

Tehát megyénk erdői a K. H. ÖT⁰ 2(V-töl a 38° 27'-ig (Ferrótól) s az K. Sz. 4s° ö'-töl fáV'ig terjednek el.

A megye d o m b o r z a t i v i s z o ıı y a i már feljebb lévén előadva, itt csak röviden érintjük meg, hogy északi részében a hegyek az erdei tenyészet felső határáig s ezen túl is emelkednek; déli részében alacsonyabbak s lassankint dombozatokká törpiilnek. Láttuk, hogy az Alacsony-Tátra tetői s a 6115 1. m. K i r á l y h e g y emelkednek legmagasabbra, azután következnek: a F a b o v a (4541') Murány, Breznobánya és Polonka határjaiban; a K o h u t (4481') K. Rőcze és Fekete-Lehota határjában ; a K 1 y a k (4480') a murányi hegységben. Ez utóbbitól nem messze a S z t u d n a nevű erdőkerülői lak van (az azon vízben szűkölködő mészhegységben fakadó forrásról neveztetik így), mely 3721' magasságban fekszik; onnan lefelé délkeletre menve Murány vár romjai láthatók egy 2973' magas meredek sziklafokon, s ennek tövében Murány alja fekszik már csak 1243' magasságban. Tehát a Klyak hegytől Murányváráig a hegység, körülbelül 1 míldnyi távolságban, 3257, s a várhegytől a Murányi völgyig, körülbelül $^{1}{}_{8}$ mér- földnyi távolságban, 1730 lábbal ereszkedik alá. Jólsva ugyanazon völgyben s 2 mfldnyi

távolságra Murány tói 828' magasságban van 14), s Putnok környéke csak 400—500 lábnyira fekszik a tenger felett. — Megemlítjük még a Ve p o r t (4260*) Tiszolcztól nyugatra s a V o- l o v e c z e t (4020') Betlér felett.

Erdöszeti tekintetben a hegységek főleg agyag- és mészkőhegységekre oszlanak, s e szerint az erdei talaj is agyag- és mészkőtalajra szakad.

Az agyaghegység leginkább van elterjedve s magas sorokban nyúlik felfelé a fövölgyek között, azután a Királyhegyen és Fabován át. E hegyekben gránit is van, de kevés, továbbá gnájsz és sok csil- lámpala s helyenként agyagpala. Többnyire sok forrás és patak van bennük, talajuk fris, jobbára mélyrétegü s azért mint erdei talaj igen termékeny. A mészkő-hegység Murány és a Garam völgye között emelkedik nagyobb kiterjedésben, s Tiszolczon át nyúlik el; továbbá nagyobb mészköterületek vannak: Vernár és Jolsva környékén sa Sajó völgyében, kivált Rozsnyótól Pelsöczön át S. Gümörig; kisebb szakadékokban a Csetneki és Ratkói völgyekben stb. is előfordul a mészkő. A mészhegység többnyire száraz, talaja sekély és kevesbbé termékeny; mindazáltal zárolt erdőálladékokban, hol a föld nem szikkad ki annyira, az erdei fák azon hegyekben is díszlenek.

A Murányi mészkő hegység fent 3000—4000 lábnyi magasságban a tenger felett dombos felsíkot képez, melynek kiterjedése vagy

14 Ezen s e czikkben említett többi magasságméréseket, melyek a murányi uradalomra vonatkoznak^ értekező úti barométerek által lehet > szaluit ossággal tette meg eléhbi években.

qőmőr meg«

Digitized by Google

3/4 □ mHd, s mely csaknem egész kerületében meredek sziklatornyokkal és falakkal ereszkedik le. Az egész felsíkon csak 3 forrás találta- tik, és pedig Sztudna, Lopusno s a vár alatt levő erdőkerülői lak mellett; e források vize is nemsokára a sziklák közt eltűnik s nem képez állandó csermelyeket. Ámde a fclsikonjmindcnütt kisebb nagyobb tö- böröket, üst- és tölcsér alakú mélyedéseket találunk, melyek az eső és hó vizét felfogják s földalatti csatornákba vezetik, melyekben az tovább foly, mígnem valahol előbukkan. S igy a hegytömeg tövén, Mu- rányhoz közel, két igen erős forrás bugyog, melyek legott patakokat képeznek ; sőt az egyik nehány száz lépéssel alább már egy kölyü malmot hajt.

A mészhegységet már messziről is első tekintetre meg lehet különböztetni az agyaghegységtöl; kiálló meredek sziklatornyok és sziklafalak jellemzik, míg az agyaghegység többnyire gümbölyded tetőket és terjedelmes, de nem meredek liegyoldalokat mutat.

A Ratkói és Rimái völgyek közt a derencsényi urodalomban s más helyeken talkagyag hegyek is vannak, ezeknek talaja szintén fris; mélyrétegü s az erdei tenyészetnek igen kedvező.

Végre a völgyekben s kivált a megye alsó részeiben, hol a völgyek széttágulnak, áradmányi és diluviuiui torlaszföldet is találunk, mely többnyire homokkal és mészkövei kevert agyagtalaj ; ez főleg oly fafajoknak felel meg, melyek erős s mélyen ható törzsgyökereket hajtanak, pl. a tölgy.

A többi kőzetek és talajok, melyek megyénkben találtatnak, csekély kitérjedésiiek s azért erdészeti tekintetben elmellözhetők.

A megye é g a l j i v i s z o n y a i , mint ezt már más fejezetben láttuk, nagyon különbözők, és pedig e különbség nem annyira a fold- irati fekvéstől, mint inkább a domborzattól függ. E szerint az égaljban három fokozatút különböztethetünk meg: az e n y h e , m é r s é k e l t és z o r d o u égal j t.

Enyhe égaljt a megye alsó részeiben, Rimaszombat, Rimaszées, Balogh és Tornaija környékein találunk, hol a bor és dinnye is megterem. E vidéknek az észak és északkelet felé fekvő hegységek is nyújtanak ótalmat a fagyos északi és északkeleti szelek ellen.

Az ezen alsó vidék felöl Brezón, Batkón, Jólsván és Rozsnyón át Tiszolezig, Murányig és Alsó-Sajóig elhúzódó völgyekben mérsékelt égalj uralkodik. A bor nem terem ugyan, de a gabnanemek, kuko- ricza is, a kerti vetemények, paradicsomaim», spárga, ugorka, bab, répa stb. s mindenféle gyümölcs buján teremnek. A levegő elég nyirkos, az esők íeudcsen nem maradnak ki, a tél már tartósabb.

Muránytól felfelé a völgy több szűk mellékszurdokra ágadzik szét, melyek erdős és meredek hegyek között húzódnak el s melyekben már nincsenek szántók és kerti vetemények. A Kima völgye is Tiszolczon felül nagyon megszükül s a magas erdős hegységekben vész el, hol tehát szintén nem igen termeszthetnek gabnát és eyümöl- csöt. Murány és Tiszolcz gabnaföldjei csak 1200—1300 1. magasságig terjednek fel. A

Rimái, Murányi és Sajói völgyek közötti hegyvonalokon még 1500, sőt helyenként 2000 I. magasságban is termesztetik őszi rozB.

Murány-Hutta határában 2200—24001. magasságban már a zab is alig érik meg, s többnyire csak burgonya, káposzta és len termesztetik. Épen ez az eset Dobsina határában 2400 lábnyi magasságban.

Tehát a zordon égalj körülbelül 2000 1. magasságban kezdődik s annál zordonabbá válik, mennél magasabbra emelkedik a hegység.
E magassági övben Murány-Huttán kivül a gar tmvölgyi hat helység fekszik : Polonka, Závadka, Helpa, Pohorella, Sunijácz és Telgárt, továbbá Vernár és Dobsina. Ezek közöl legmagasabban fekszik Sum- jácz (2803') s legalacsonyabban Polonka (1975'). E helységek határában csak zabot, némi árpát, sok burgonyát, káposztát és lent termesztenek. De Polonka és Závadka még sok őszi rozst is termeszt. Ugorkát, tököt és babot csak a Garam völgye alsó s védett vidékein lehet termeszteni, de a többi főzelék, káposzta és kél, a kartifiol is, kalarábi, murok, retek, petrezselyem és mák mindenütt díszlik. De a Sztudna kerülői laknál 3721' magasságban már, úgyszólván, semmisem terem, noha dél felé nyílik s észak felöl az erdős hegyek által van védve ; csak a retek még ott is díszlik. Azon magas vidékeken a levegő nyirkos és igen zord; a köd, harmat és eső igen gyakori s többnyire hátráltatja a mezei termények kifejlését, miért is a gabnafélék ott jobban érnek meg száraz években. Hó rendesen sok esik, tavasz úgy szólván nincsen ; mikor a hideg és szelek megszűnnek, mindjárt a nyár is beáll. De nyáron is gyakoriak a zimankós napok, s a hófergetegck néha elég messzire szállnak alá. 1865-ben pl. Sz. János napja előtt 8—10 nappal, tehát jun. közepén havazott, és pedig 3000' lábnyi magasságig lefelé, tehát az erdő felső környékében is. Itt azért mindig készen kell lenni a fűtésre, egy hónapban sem lehetünk biztosak abban, hogy fagy nem lesz. S jó, hogy a garamvidéki erdők elegendő fával kínálkoznak; hasznát is veszik annak, s oly erősen fütenek , hogy más ember, ki nincs hozzászokva, a meleg szobákban alig maradhat meg.

A magas fekvés által okozott zord időjárás s a szomszéd szepesi és liptói magas havasok által okozott északi szelek és viharok az er-

Digitized by Gooole

dei gazdaságnak is igen ártalmasak, kivált tavaszkor, mikor a fákban a nedvkeringés már megindult s a rügyek fakadni kezdenek, vagy a fris hajtások részint már kiképzödtck. Akkor azután a rügyek és hajtások elfagynak, a régibb fák növése hátráltatik, a fiatal csemeték pedig gyakran egészen elfagynak, ha nincsenek megvédve; s ha meg is maradnak, mindenesetre csak nyomorúltan tengődnek. Azért szükség, hogy a vágásokban a serdény s a vetések és ültetvények védelméről legyen gondoskodva megkímélendő régi álladékok által, s a régibb álladékokat sem kell a vágások czélszerütlen vitele altal a viharoknak védetlenűl kitenni, ha nem akarjuk, hogy a szél által elpusztíttassanak. Az erdész, ki az ezen hegyekben s általában a Kárpátokban elöfordúló helybeli égalji viszonyokat nem ismeri és tekintetbe nem veszi, s tehát a fiatal csemeték s az öregebb és öreg fák védelméről az elfagyás és a szélvészek ellen nem gondoskodik, nem igen örvendetes dolgokat fog tapasztalni az erdei gazdaságban.

1) A m i v e l é s i á g a k e g y e n k é n t i t e r ü l e t e i s a z e g é s z m e g y e t e r ü l e t e.

Jóllehet ujabb időben az úrbéri szabályozás és tagosítás czéljá- ból a legtöbb helység határa felméretett, s tehát a miveit földnek, valamint a termötlen területeknek kiterjedése elég szabatosan meg van határozva, mégis azon felmérési eredmények még nincsenek egybeál litva, s bajos is volna, a megye összes helységeiből azon eredményeket pontosan összegyűjteni.

E felméréseken kivid az adószabályozás végett ujabb időben tett területi meghatározások megközelítőleg legszabatosabbak, mert ezek mellett, mint tudva van, sok úrbéri és egyéb felmérés is használtatott, hol megvolt.

Ivz adószabályozá-i munkálat szerint Oümür megye területéből:

Szántótól«]	179,241	kat. hold	
SzÖlJó	95,270	„ „	
	1564	„ „	Legelő
	36,079	„ „	Erdő
	352,184	„ „	
Ossz« són	k* t.	hold.	

Tehát az erdőségek az egész termő területnek valamivel több mint felét teszik'. Miután (.»őmönnogye egé>z kiterjedése a véghezvitt trigonometriai és katasíralis felmérések szerint 70., osztrák □ műdre rúg, termő területe pedig O.V>,:5;}S k. hold, azaz körülbelül őf>.5 Q tutid (10,000 k. holdat egy o-ztrák □ m fid re számítva), tehát a termötlen terii- let (s/.ikiák. hömpolyök. köztelkek, utak, patakok stb.), f).,, Q mfld.tenne

Digitized by LjOOQle

A gömörmegyei erdőségekből az állam csak igen csekély *részt* bir, u. m. 3100 kát. holdat a tiszolczi közbirtokosságban ; a rozsnyói csucsomi és nadabulai erdőknek egy része —mindössze 3700 hold _____ püspöki birtok ; a többi mind részint magánosok , részint Jólsva,

* Röcze, Rimaszombath stb. városok, részint pedig — az újabban történt birtokszabályozások (a faizás megváltása) folytán — falusi községek tulajdona.

Legterjedelmesebb erdötest a herezeg Sz. Cóburgfélc (előbb h. Kohárvféle) murányi uradalomban létezik, mely, a kihasított falusi és városi községordök leszámításával, körülbelül 65,000 kát. holdat tesz ; a terület pontosan ki nem mutatható, miután az úrbéri és telekszabályozás némely községben még teljesen befejezve nincsen. — Azonki- . vül a h. Cóburgfélc erdőségek kiterjednek még 11,000 k. holdban a baloghvári uradalomra, hol a községi erdörészletck és legelőknek ki- hasitása már majd nem teljesen be van végezve; azután 7107 holdban a Csákyfélo zálogbirtokra (Dcrosk, Kövi, Rákos és Nandrás községekben), hol a községi erdők és legelők clkiilönitésc még nem történt; végre körülbelül 5000 holdban a dercncsényi közbirtokosság egy részére, hol az elkülönítés épen most folyamatban van.

Terjedelmes erdőségek vannak továbbá Gömörmcgyébcn a gróf Andrássyféle birtokokon, melyek a már kihasított községi erdörészek- kel együtt, be nem számítva a csetneki közbirtokosságban való jelentékeny részletet — 17,825 holdat tesznek; a csetneki közbirtokosság, a még cl nem különített községi crdörészekkel 16,000, a derncsényi közbirtokosság, a még kihasítandó községi erdőkkel 14,780, a rimaniu rány völgyi vasgyár egylet a Rima és mellékvizeinek völgyeiben köze 11,0 holdat tesznek ; Dobsina bányaváros 0320 holdat bir. Jolsv a és Nagy-Roeze mezővárosok is szép erdőket bírnak, melyekkel tilzi *A* szükségletöket teljesen fedezik. Jolsva községe, mióta az uradalom magát kiváltotta, már sok fát cl is adott; mely eladások azonban jö\öi ily kiterjedésben nem folytattathatnak, hogy ha azonkívül a lakó faszükségletét is fedezni akarják. Ily' erdő testek valamely községre nézve nagy kincset képviselnek , főleg szegényebb lúgjait illetőleg nagy jótétemény az, ha a szükséges tűzifát a községi erdőből kc\és költséggel nyerhetik és nem kénytelenek csekély jövedelmökneknagy részét a kellő fára kiadni, vagy pedig fázni. Igen kívánatos az rt, hogy azok, kiknek feladatuk, a polgárok jóléte fölött őrködni, az any nyira értékes erdei kincset megtartani igyekezzenek.

Különösen áll ez azon erdőkre nézve is, melyek ujabb időben, az úrbéri szabályozások következtében, a falusi községek számára ha- sítattak vagy jelenleg liasitatnak ki; ezekre csakugyan szükséges a czélszerü felügyelet, különben rövid idő alatt a túlságos felhasználás következtében el fognak

Digitized by Google

pusztulni.

3) Erdészeti személyzet.

Előbbi időkben, még csak 40 —50 évvel ezelőtt, keveset gondoltak még ezen megyében az erdőknek ápoló kezelésével. A fatermés ezen terjedelmes erdőségekben sokkal nagyobb volt mint a faszükséglet. Sokáig tehát gond nélkül dúslakodtak a roppant fakészletben, melyet a meglévő régi, részben még őserdők szolgáltattak; leginkább csak a közelebb fekvő erdörészeket, melyekhez könnyen lehetett férni, s ezekben is csak a legszebb fát használták fel, a többi fát, főleg a félreeső erdőkben ott hagyták elrohadni. A szükséges serdény nevelésére» az erdők tartós használhatása érdekében, senki sem gondolt; a mi pedig önmagától minden mivelés nélkül sár jadzott, azt részint a volt urasági jobbágyoknak csordái, részint a szénégetők és szénfuvarosok legelő meg igás marhája jobbára elpusztították.

De miután a vastelepzetek mind inkább kiterjeszkedtek, a faszükséglet mind nagyobb lett, az erdei gazdálkodás pedig minden rendszer nélkül a megszokott slendriánban folytattatott: tehát azon fakészletek elvégre felmésztettek, és az erdők az érdekeltek meglepetésére szerfelett gyérültek, túlságosan vágattak, sőt részben végkép elpusztultak, olyannyira, hogy a megyei erdők a fa- és szénszükségletet többé nem fedezhették és más megyékből kellett szenet bevinni.

E szomorú tapasztalatok indokúl szolgáltak arra, hogy az erdők rendszeresebben és tervszerűbben kezeltessenek és használtassanak, s hogy szakavatott e*dötisztek alkalmaztassanak.

Legelőbb is a gróf Andrássyféle erdők vétettek rendesebb kezelés alá, hol már fél század előtt, szakértő erdészek alkalmazása és az erdőbirtokos urak igazgatása mellett, nemcsak az erdőségek czélsze- riíbb felhasználása, hanem az erdőségnek gondosabb mivelése és ápolása is foganatba vétetett.

A második nagy lépés a gömörmegyei erdőségek okszerűbb kezelésében a most herczeg Cóburgféle (elébb h. Kohárvféle) uradalmakban történt, különösen a terjedelmes erdőkkel és vastelepzetekkel megáldott nagy murányi uradalomban. Midőn ezen uradalmak, nem egészen 40 év előtt néhai Szász-Cóburg-Cfothai herezeg Ferdinánd birtokába jutottak, és ö Fensége uradalmainak beutazása alkalmával egyrészt ezen erdőknek eddigi helytelen kezeléséről, részben elpusztulásáról, másrészt pedig azoknak, úgy az uradalomra magára, mint különösen ezen hegyes vidék lakó-ra való nagy fontosságáról meggyőződött vala : azonnal elrendelte, hogy egy a czclnak megfelelő, szakértő erdészszemélyzet szerveztessék, mely csakhamar életbe is lépvén, azon idő óta, a körülményekhez képest mind inkább kifejlődött. — Negyven év előtt még egyetlen szakavatott erdőtiszt sem volt ezen uradalomban alkalmazva, jóllehet erdőségei, a jolsvai és röczei városközségek kiszakadta és a községerdök kihasíttatása előtt, a dereskei kerülettel együtt nyolcz négyszög mértföldnyi területet foglaltak el. Jelenleg alkalmazva

Digitized by Google

Kgy erdészeti igazgató (kiuek igazgatási hatásköre a Magyarországban fekvő többi herczegi uradalmak erdőségeire is kiterjed),

Kgy igazgatósági assistens,

Egy erdészeti segéd,

Négy erdőmester,

Tíz erdész és főerdész,

Egy erdészeti pénztárnok,

Egy erdöbecslo (taxator), egy segéddel,

a kellő számú erdészeti védszemélyzet — jelenleg 38 erdőkerülő.

Az erdészek és segédeik a tiszti személyzethez tartoznak, melynek erdészeti és egyébb tudományos képzettsége van; az erdőkerülők a cselédek osztályába soroltatnak, tőlök tudományos miveltség nem követeltetik, csak olvasni és irni tudjanak, különben hivatalbcli teendőiket az erdőben gyakorlatilag tanulják meg.

Ha tovább tekintjük Crömormegyc erdőségeinek eléhbi és jelen kezelését, azt találjuk, hogy a riraavölgyi vasgyár-társulat (előbb Coa- litio) szinte már több mint 30 évvel ezelőtt gondoskodott egy szakértő erdömesternek és a szükséges segédszemélyzetnek felállítása által erdőségeinek gondosabb kezeléséről és czélirányosb használtatásáról.

Dobsina bányaváros 1847 óta alkalmazott a 0320 k. holdra kiterjedő erdőségében egy szakképzett erdőtisztet.

Hasonlókép gondoskodtak, az utóbbi évtizedekben, ezen megyének más erdeiben is a jobb rendnek behozataláról s c végett erdőtiszteket alkalmaztak, és bizton remélhető, hogy e megyének többi erdőiben is, hol az okszerűbb kezelés tekintetében eddig meg semmi sem, vagy igen kevés történt, a gazdálkodás a már meglévő jobb példák után czélszerübben fog rendeztetni.

Digitized by v^ooQle

4) A fanemek és elterjedésök.

Azon körülmény következtében, hogy Gömörraegyének hegységei 400 lábtól 6000 lábnál magasabbra emelkednek a tenger szine fölé, és e miatt éghajlatának szelid, zord, sőt igen zord fokozatai vannak : ezen megyében majd nem minden tűlevelű és lombos fanemeket találunk, melyek általában az egész országban előfordulni szoktak. Éjszaki magas zoid hegységeit terjedelmes fenyvesek borítják fel egészen a henyefenyüig; a középhegységeken és alacsonyabb dombozatokon ellenben a lombfákat találjuk le a tölgyig sőt a cserfáig, mely fanemek szintén jókora erdörészleteket képeznek.

Három fanom van leginkább elterjedje, u. m. a lú ez fény ö a zord magas hegységen, b i k k fa kivált a mérsékelt éghajlatú középes előhegységeken, és a t ö l g y az alantabban fekvő szelidebb éghajlatú tájak dombozatain.

A 1 ú c z f e n y ö magában alkotva erdörészleteket legmagasabban emelkedik hegységeinkben, és pedig 4Ő0Q —4600 lábig a tenger szin felett; egyes törpe példányokban még nagyobb magasságban is clöfordúl, lefelé pedig 2000 lábnyi magasságig ereszkedik ; itt-ott még alább is találtatik. Különösen vályogtalajban díszlik ; mésztalajon is jól növekedik, noha nem oly buján; fája azonban itt a mái szilárdabb-

A b i k k f á t a mésztalajon (Murányi hegységben) még 3500' magasságban is majdnem vegyilletlen crdörészlctekben találtam; egycn- kint vagy csoportosan, lúczfonyök között, még 300 —400 lábbal magasabbra is emelkedik ; sőt találtam egy 5—6 lmvolyknyi vastag és meglehetősen aránylagos magasságú bikkfát a 4480' magas Klyak hegyen a Murányi hegységben egy öreg lúczfcnyvcsben, mely már egészen a havasi fának jellemét mutatta. A bikkfa azonban a zord hegységben ritkán terem magot, tehát e tekintetben mint erdei fa nem igen van ott a maga helyén ; lúcz- és jegenyefenyökkel keverve azonban a bikkfa (gazdag lombhullása által) ez utóbbiaknak növekvését maga sabb fekvésekben tetemesen előmozdítja — meleg takarót és kitűnő telcvényt kölcsönözvén a talajnak. Legjobban díszlik itt a bikkfa 1000—2öOO' magasságban ; ily magasságban gyakran magot is terem, mely teljesen megérik, s ez által azon szép meg hasznos fanenauck szaporodása leginkább biztosíttatik. Kitünően sikerül továbbá a bikkfa a vályog- és magnezia talajon, azonban mésztalajon is jól növekszik, hacsak ez nem nagyon sekély és száraz. Alább a bikkfát jobbára nyirkosabb talajú éjszaki pnrtoldulokon találjuk; míg déli lejtőkön a tölgy vegyül nagyobb arányban hozzá, vagy magában uralkodva

Digitized by kjOOQle

vegyiÜetlen erdörészleteket is képez, melegebb fekvést igényelvén és szárazabb talajt megái Iván.

Különben a tölgyfa legjobban díszlik az alsó vidékeken, az áradmányi dombozatokuak mélyebbrétegü talaján. De bikkfákkal és más lojnbfákkal vegyesen még 2000' magasságban is előfordul. A murányi várhef ynek déli oldalán (mészközet) 3000 lábnyi magasságban is találtatik, de itt már satnya, magot igen ritkán hoz cs általában nem oly erdei fa, mely magasabb helyekre való. Helye a szelídebb éghajlatú vidéken van, hol kitünően díszlik, igen jó fát szolgáltat, makkot és gubicsot bőven terem, és az erdőbirtokosnak jelentékeny jövedelmet hajt.

Ezen három fanemnek megyénkre nézve igen nagy becse van, minthogy a különböző éghajlati és talajbeli viszonyoknak leginkább megfelelnek, mit nagy elterjedésük is bizonyít, és minthogy magában úgy mint vegyesen egyaránt igen jól sikerülnek.

Igen elterjedt és becses fanom továbbá a jegenye fenyü; azonban inkább lúczfonyővel és bikkfával keverten találtatik, mintsem magában, különösebben vályog- meg jobbféle mcsztalajon tenyészik. A lúczfenyő oltalma alatt 4000' magasságra is terjed fel; és főleg bikkfával keverten némely helyeken 1500 lábnyira ereszkedik le a mérsékelt tájban. Elterjedése ennél fogva igen tetemes; miért is sokkal több ügyeimet érdemel, mintsem általában reá fordíttatik. Azután a talajba mélyebben hatoló erős gyökérzete, főleg törzsgyökere, által sokkal inkább képes a gyakori, és magas hegyekben sokszor igen rohamos viharoknak ellcnállani, mint a sekélyebb gyökerzetü lúcz fenyő ; a rovarok, különösen a szűk pusztításainak is kevésbbé van alávetve, mint a lúczfenyő; mindezeknél fogva ott, hol a lúczfenyvek közé vegyül, ezeknek úgy mint a bikkfa, sokszoros védelmet nyújt. Ezenkívül a jegenye fényűnek tűzi- és szénfiija sem áll a lúczfenyöé megett; épületfának is becses; tönkjeiből pedig jó, noha nem oly keresett, szelvényárúkat készíthetni. A jegenye-fenyü gyakrabban hoz magot, és öreg erdők éhalmában jól díszük ; még a korosabD erdő. részletek sürü árnyában is tenyészik, úgy hogy azokat, mikor ritkulni kezdenek, beveteményezi és jobb zárlatban megtartja. Azonban a jelen körülmények között ezen kitűnő fancm mindinkább fogyni fog. Mert fiatal korában nagyon is szüksége van védelemre a fagyok és a legelő marha ellen, mely tekintetben eddig, fájdalom, igen kevés történt, minek következménye az, hogy a jegenyefenyü serdény részint elfagy» részint a legelömarha miatt elpusztúl, mert ezen fenyőnek igen gyönge»
sarjképessége lévén, a fiatalosok lerágásuk következtében satnyulni kezdenek és végre elvesznek.

Igen értékes fanem a magas hegységek erdőiben a vörös fenyő is. Ezen fa igen gyorsan no és kitünően tartós épületfát szolgáltat, kivált vízi építkezésekhez, úgy hogy e tekintetben a tölgyfával ér fel. A vörös fenyő tehát e

Digitized by

tekintetben a tölgyfát pótolja, és szintúgy hegyes vidékekre nézve annyival becsesebb, mivel a sok vastelepze- teken sok ily vízi épületfára van szükség. Azonkívül a vörösfenyö padlók (vastag deszkák) kádak készítésére, (péld. sörházakba, szeszgyárakba) s más effélére igen kerestetnek; a vörösfenyőböl való zsindely is igen tartós stb. Tehát ezen tekintetekből a veresfenyő fentartása és szaporítása erdeinkben igen ajánlatos, annál is inkább, minthogy a zord éghajlatnak csak oly jól állhat ellene, mint a lúczfenyö, és oly magasságra is terjed fel; sőt a magas tájakon még üdébb kinézése van, mint a lúczfenyönek. Lefelé a vörösfenyö 2000 lábig száll alá. Magában csak ritkán fordul elő, cs a hol ez az eset, az erdőrészletek, kivált ha korosak, mindig gyérek és hézagosak; a tisztásokban más fanemek, kivált lúcz- és jegenyefenyök fészkelnek meg, melyek a vörösfenyöt lassan-lassan kiszorítják. Egyébiránt azt magvetés vagy ültetés által könnyen lehet termeszteni, csakhogy oly években, mikor a mag megérik, mi nem épen igen gyakori, elegendő magkészletről kell gondoskodni; a jó vörösfenyö mag több évig tartja meg csirázási képességét. — Ezen fanemet itt főleg csak a mészhegységben találjuk, ritkán az agyaghegységben vályogtalajon, ámbár ezen is megterem, ha a földet megmunkáljuk, csakhogy azután fája nem oly kemény és tartós, mint a sovány mésztalajon. Nem volna érdeknélküli feladat természetvizsgálóra, azon jelenségnek okát kimutatni, miért kerüli a vörösfenyö hegyeinkben az agyaghegységet és miért díszük különösebben a mészhegységben V — vájjon oka a vályogtalajnak dús fünövésében rejlik-e, mely a magvak csírázását és a csemeték fejlődését hátráltatja, vagy másutt keresendő ?

Az e r d e i f e n y ő oly fa, mely a szelíd és zord égaljt egyaránt eltűri, tehát igen nagy területen fordul elő, s nevezetesen egész Cíömör- ben van elterjedve, fel a lúczfenyö tenyészeti határáig; mindamellett csak helyenkint találtatik, és ritkán képez vegyületlen erdöszlétcket, hanem többnyire más fanemekkel, kivált pedig a lúezfenyÖvel van keverve. Lcgkevésbbé előfordul a magas hegyekben; mert ott sokat szenved a hó- és zuzmaranyomástól; ugyanis a hó és zúzmara a hosz- szú tüvelck közé ülepedvén, lekonyítja a fiatal csemetét, sőt a nagyobbacska fát is, s ekkor clsatnyúl; az öregebb fáknak pedig csúpjait és ágait töri le, s így csonkítja meg. Alacsonyabb hegységeken, 2000— 3000' magasságban, gyakrabban fordul elő, de itt is leginkább csak a sóványabb mésztalajon; mert itt nem nő oly erőteljesen, kisebb levelei vannak, melyek közé kevesebb hó és zúzmara ragad, s a vékony hajié- kony ágakról közönségesen lehullván, kevesebb kárt okoz.

Régebben kísérletet tétettem a f e k e t e f e n y ő (pinus aus- triaca) tenyésztésével körülbelül 3000' magasságban, jó vályogtalajon. A csemeték a zord égaljnak jól ellenálltak ugyan, de hosszú tüleve- leiknél és vastag ágaiknál fogva a hónyomástól annyira szenvedtek, bogy gyöngélkedni, lassan-lassan elszáradni kezdettek, mígnem végre a rovarok, főleg a betűző szúk annyira ellepték, hogy az egész, bár ugyan nem terjedelmes, ertvény végképen elpusztult.

Digitized by v^ooQle

A j á v o r, s z i l é s k ö r i s három kitűnő fanem, melyeknek fentartása és szorgalmas tenyésztése az erdőgazdáknak eléggé nem ajánlható, mert nemcsak igen gyorsan nőnek és jókor nagy termést szolgáltatnak, hanem egyszersmind kitűnő használati fát nyújtanak az asztalosok, bognárok, hangszerkészitők stb. számára; jeles tűzi meg szénfát is adnak, mely utóbbi tekintetben főleg a sarjerdö tenyésztésére nagyon ajánlhatók. Tiszta zárolt álladékokban ugyan általában igen ritkán találhatók, minthogy ezek csakhamar ritkulnak és akkor közéjök más fanemek keverednek, melyeknek a mérsékelt beárnyalás és az ezen fák alatt találtató televényes talaj kedvez; egyenkint azonban vagy csoportosan más fanemek közé elegyedve itt is mindenfelé előfordulnak a lombos és fenyves erdőkben és kitünően díszlenek. Kőris és szilfákat úgy az alantabbi vidékeken, mint a magasabb hegységben találunk. 3000' magasságig még szép példányokat találtam ; a f e j é r- j á v o r (Acer pseudoplatanus) még magasabbra is terjed fel, egész 4000 lábig, mig a j ó k o r i j á v o r (Acer platanoides) az alantabbi vidékek hegységein mindenütt előfordul és igen jól díszük. Ezen fanemek a vályog- és mésztalajt szeretik, a jávor és kőris pedig az üde, bár kissé nyirkos talajon, források és patakok mellett, mély völgyekben és árnyékban díszük legjobban.

A g y e r t y á n kitűnő fanem sarjerdönck, minthogy a tösarjak a 30—40 éves korig igen jól növekednek. E mellett jókor terem magot és pedig gyakran s oly bőven, hogy a környező ritkásokat mind beveti. Igen jó tüzelő fát, kitűnő szenet és jó szerszámfát is szolgáltat malmokba stb. Szálas erdőbe azonban a gyertyán nem ajánlható, mert későbbi korában igen laBsan nő, csekély termést ad, és más gyorsabban fejlődő fák által túlszárnyaltatván elnyomatik. A zordabb éghaj la

Digitized by Gooole

tót sem tűri el, és csak a szelid eghajlatu vidékeken fordul elő, s eze ken nálunk is leginkább találtatik.

Az cgerfát — hamvas és mezgés égerfát — mindenfelé találni erdeiekben, völgyekben, források és patakok mellett, üde és nyirkos, sőt mocsáros talajon, hol más fanemek roszúl vagy éppen nem tenyésznek. Ezen okból e fanemek igen ajánlhatók, valamint gyors növésük és nagy termésök miatt is. Tüzelő fának és szénnek is ajánlhatók.

A hamvas éger nálunk 3000' magasságig még jól tenyészik, mint bokor azonban még nagyobb magasságban is található s másfelől az alsóbb vidékeken is előfordul. A mezgés éger 2000' magasságig emelkedik és leginkább az előhegyek völgyeiben meg az alsóbb vidékekben találtatik.

A nyírfa és rezgő nyárfa szintén mindenfele található az alsó vidékeken úgy mint a magas hegységben; az előbbi föl a lúcz- fenvönck tenyészeti határáig egyenkint vagy csoportosan más fákkal keverve, fökép a sarjerdőkben, hol a tisztásoknak bevetése által, — a rezgő nyárfa pedig egyszersmind gyökhajtásai által is jó szolgálatot tesz, és gyors növésénél fogva nagy termést is ad, úgy hogy ez által fájának csekélyebb értéke pótoltatik. Különben ezen fanemek sokféle használati fát is szolgáltatnak, és pedig a nyírfa a kerékgyártók, a rezgő nyárfa a képfaragók számára ; a rezgő nyárfa szárazban építésre is használható, és c tekintetben a lúcz- meg jegenye-fenyőt pótolhatja, hol ezek elő nem fordulnak.

Szálerdő üzletre azonban ezen fanemek nem ajánlhatók, minthogy álladékaik nagyobb korukban igen ritkulnak; belökben is köny- nyen mcgrevcsülnek.

Ajánlható fanéra sarjerdőbe még a feketegyürü jávor, (Acer tataricum), mely azonban csupán az alsóbb vidékeken fordul elő és nem igen magasra terjed fel az előhegyekben, de 20—30 éves koráig gyorsan növekedik, jó tűzi-, szén-, és használati fát szolgáltat és jókor, gyakran meg sok magot terem, ennélfogva szaporodása igen alkalmatos.

A többi fanemek erdészeti tekintetben nem bírnak jelentőséggel. Göinörmegyébcn a nevezetteken kivül még a következő fák és cserjék fordúlnak elő:

Nagy- és kislcvelü h&rs,
Vad körte- és almafa,
Vad vörös és fekete eseresnyo,
Diófa, bokréta és gesztenyéi«,
CzirbolyatenyÖ (a murányi **uradalomban, de vsak** egyes vetett **v,** ültetett pél dányokban),
Sima fenyő (a dobsinai erdőkben mesterségesen tenyésztetve),
Fekete fenyő (szintúgy),
Veres berekenye, fojtós berekenye, lisztes barkócza,
KecskefÜz és egyébb fűz fajták,
Fodorj&vor (Acer campestre),
Zelnicze (az erdőben ritka).
Fürtös bodza és fekete bodza,
Veresgyürü és búsos somfa,

Digitized by v^ooQle

Saj meggy (Prunus Mahaleb),
Henye fenyő (a Királyhegyen).
Havasi fenyíl (egy kis tőzegtelepen u Murányi hegységben),
TernyÖ tiszafa (Taxus baccata ; ritka),
Mogyorófa, csikós kecskerágó (Evonymus enropeus),
Varjutövis benge (Rhamuus catharticus),
Kutya benge (Rhainnus frangula),
Sóska borbolya (leánysom, Berberis vulgáris),
Kánya bangita és ostormén bangita (Viburuuui opulus és lantauaj,
Iszalag bérese (Clematis vitaiba),
Csere galagonya (Cratb&egus oxyacantha),
Kökényfa, vad rózsa és havasi rózsa (Rosa alpiua),
Ükörkeloncz (Xylosteum),
Veres és havasi ribiszke (Ribes rubrum et alpinum),
Pöszméte ribiszke (Ribes grossularia),
Kőnászpolya (Mespilus Cotoneaster),
Farkas boroszlán (Daphne mezereumj,
Repkény borostyán (Hedera Helix),
Seregély szederj (Rubtts fruticosus),
Málna szederj (Rubus Idaens),
Fekete Áfonya (Vaccinium myrtillus),
Veres Áfonya (Vaccinium vitis idaea),
Börvén meténg (Földi borostyán) (Vinca ininor).

ö.) Az erdők kezelése a vágat, mivelés s a. t. tekintetében.

Gomörmegyének erdőségei részint mint szálerdő, részint mint sarj erdő kezeltetnek , némely erdöpagonyban a közép- erdő - gazdaság is gyakoroltatik. A szálerdő kezelés ismét a vágásszerinti szálerdő, (mely itt a legterjedtebb), azután a szálaié- és a m_a kérdő-üzlet re oszlik.

A vágásszerinti szálerdő-üzlet alatt azon kezelésmódot értjük, melynél az erdő nagyobb korban, 00, 80, néha 100, sőt több éves korában szakaszonkint (vágásonkint) tarol tutik le, és a **ser-** dény leginkább természetes maghullás vagy mesterséges vetés és ültetés által neveltetik fel. Ezen üzletmód főleg a magashegységnek **el-** egyetlen s bikk és más lombfákkal kevert fenyveseiben **gyakoroltatik?**

Digitized by kjOOQle

de a közép- és előhegységnek, nemkülönben az alsóbb dombvidéknek tölgyesei- és bükkeseiben is; tehát erdeinknek nagy részére terjeszkedik ki.

A letárolás jobbára magvágatokban és tarvágatokban — véd falakkal — történik. Magvágatok leginkább csak a középhegységnek bikkfákkal jobban kevert erdőiben és az előhegyek meg a dombvidék bükkeseiben és tölgyeseiben eszközöltetnek, még pedig többnyire úgy, hogy legelsöbben az épület-, töke- és egyéb használati fák vétetnek ki, és az álladékok ekkép megritkíttatnak, hogy kellő maghozó vágást képezzenek, és miután a természetes bevetés legalább részben megtörtént s a serdény is kissé kifejlődött és ennek diszlésére kívánatos, hogy az erdörészlet még jobban gyéríttessék : akkor egy gyérítö vágat alkalmaztatik, úgy hogy a meglevő fáknak körülbelül fele kivétetik; mihelyt pedig az illető terület teljesen be van vetve s a fiatal facsemeték már annyira megnőttek, hogy magokban is képesek megmaradni, akkor a végső vágat hajtatik végre, vagyis az eddig még fennhagyott fák is kivágatnak és feldolgoztatnak; a még fennmaradt tisztások pedig alkalmas csemetékkel ültettetnek be.

Ámde a magas hegységben, hol jobbára csak fenyvesek vannak, ezen vágatási és nevelési mód nem alkalmaztatik, minthogy a gyérített erdőt a szél többnyire megkárosítja s mivel az ismételt faszállitás egy és ugyanazon vágásból (mi többnyire csusztatókon történik) sok költséggel jár. Hogy ezen hátrányok eltávolíttassanak, a kezelés egy- szerüsbíttessék, a serdénynek a zord éghajlatú hegységekben a kellő oltalom biztosíttassák és felnevelése minél rövidebb idő alatt eszközöltessék, a következő eljárás követtetik: a vágatok 15, legfeljebb 20 öl- nyi szélességben tétetnek, minden két-két vágat között ugyanily szélességű pásztán a fa érintetlen hagyatik — véd fal gyanánt s ebből csak az elszáradt vagy elnyomott fák, (melyek a zárlat fentartására nem szükségesek), vágattatnak ki. Azután a letarolt vágások mindjárt maggal vettetnek vagy ültetvényekkel ültettetnek be; később pedig a védfalak is, midőn a serdény oltalmára többé nem szükségesek, kivá- gattatnak, a tér pedig, melyet elfoglaltak, — föltéve, hogy rajta a tér. mészetes magvetés meg nem történt és a serdény a két oldalróli világosság következtében, elegendőnek mégsem mutatkozik — szintén mesterséges ültetés által teljesen megmüveltetik; e végre a kellő csemeték többnyire csemeteoskolákban — rigólozott talajon és kerti kezelés mellett — neveltetnek.

A forgási időszak ezen szálas erdőkben jobbára 70—90 évre terjed, a szerint a mint erősebb vagy gyöngébb fát akarunk nevelni és
a talajviszonyok megengedik; vannak azonban GO és 100 éves forgással való erdőink is.

A sarj erdő-üzletnél a fa már 30, 40 éves korában, néha elébb is vágatik, és a serdény többnyire tő- és gyökhajtásokból neveltetik, ennélfogva ezen vágatási mód csupán lombfáknál alkalmatos. _____
— Gömörmegyében szintén nagy kiterjedésben találtatik, kivált a közép- és előhegyekben. Ez a legegyszerűbb, s meredek hegyoldalokon és sekély

Digitized By LjOOQle

talajon, hol rendesen az erdők előfordulnak, legalkalmasabb s azért igen elterjedt vágatási és erdömivelési mód. Minthogy azonban a fatövek sarjazási képességűket lassankint elvesztik és elhalnak, azért némi magfák tartatnak fen, körülbelül minden 20 lépésnyire egy, hogy ezek által a hézagok a forgási időtartam alatt maggal be vetődjenek s a magból nőtt csemeték által kitöltessenek. A következő letárolásnál azon magfák kivágatnak és fiatalabbak által hclyettesittetnek, s igy egyszersmind egyszerű módon valamivel erősebb fa is neveltetik. Ezen vágatási mód ennélfogva különösen a községi és kivált falusi erdőkre nézve ajánlható, melyek jobbára csekély kiterjedésnek s melyekben nincsenek szakértő erdőszök alkalmazva, kik az erdők mivelésére gondot viselnének.

A forgástartam nálunk is jobbára 30—40 évre terjed a sarjer- dőkben; itt-ott azonban a 30 ik év előtt is vágatik a fa, ha t. i. az erdőt mértéken túl kihasználják, s az öregebb vágható erdő részleteket már elfogyasztották, s most a faszüséglet fedezése végett a fiatalabb erdőrészletekhez kénytelenek nyúlni.

A k ö z é p e r d ő - ü z l e t, a sarjerdö- és szálerdő üzletek egyesítése ; nálunk, nem igen gyakoroltatik, s rendezett állapotban tán sehol sem divatozik.

R e n d e z e t t s z á l a i é v á g o t sem fordúl elő, noha itt-ott, kivált az alsó vidéknek kisebb erdőiben sokat szálainak ; a szálalás azonban csak abban áll, miszerint a legszebb tönkök kivágatnak, a mint épen szükségeltetnek, és a hol legközelebb kaphatók, vagy legköny- nyebben az erdőből kiszállíthatók, — a serdény ápolására, oltalmára és felnevelésére kevés vagy semmi gond se fordíttatik.

Egy egészen sajátszerü erdökezelés, mely csupán Magyarországban fordúl elő és Gömörben is gyakoroltatik — a m a k k o l á s tölgyerdőkben. Találtatnak ugyanis az alsóbb vidékeken tölgyesek, vén és igen vén, 100, sőt 200 éves fákkal, melyek G, 8, 10 és több ölnyi távolságra vannak egymástól és terebélyes koronákkal bírnak. Ezen vén, igen ritkás tölgyesek hihetőleg maradványai a hajdan jól zárolt szép tölgyeseknek, melyek a legszebb tönköknek folytonos kivágatása
által annyira megritkultak; miszerint csak a kevésbbé szép, bütykös, rövidderekú, eltörpült szálak maradtak meg, a mint valóban csak kevés szép növésű fát találni bennök. Minthogy azonban ezen tölgyek oly ritkásan és szabadon állanak, tehát koronáik igen kifejlődtek és sok makkot, meg (hol kocsános tölgyfa van) gubacsot teremnek, a talajt középszerűen beárnyalják és a kiszáradás ellen óltalmazzák, miért is efféle erdőkben a legelő sem sül annyira ki, mint az e meleg tája- kan a kopár helyeken nyáron gyakrabban történni szokott.

Efféle erdőknek fő haszna abban áll, hogy makkot és gubacsot hoznak, s hogy legelőül szolgálnak ,• fát keveset szolgáltatnak, mert rendesen csak az elszáradt szálakat, vagy a száraz csápokat és gallyakat vágják ki néha

Digitized by Google

azonban a szükséghez képest egyes még egészséges és Jobb növésű fákat is kivágnak.

Ámde a makk* és gubics egyik másik efféle erdőben s némely esztendőben igen nagy hasznot hajt, mely kedvező, az északi szelek ellen védett fekvésekben gyakran nagyobb mint az, melyet a zárolt erdőkben a fatermés nyújtana, főleg ha még a legelőből eredő haszon is számításba vétetik, mely némely gazdaságokra nézve nagy értékkel bírhat.

Miután azonban a vén fák ezen makkos erdőkben lassan-lassan elhalnak, s egyszersmind egynémely tönkök a tulajdonosnak házi szükségletére vagy eladásra is időről időre kivágatnak, a folytonos legeltetés mellett pedig serdény nem támadhat s mesterséges magvetés vagy ültetés által sem pótoltatnak a hézagok: tehát azon jövedelmes erdők mindinkább ritkulnak, s a makk- meg gubacstermésnek fokozatos csökkenése mellett elvégre végképen el fognak tűnni, a mint csakugyan már számos ily erdő tettleg eltűnt, s a talaj, hol arra alkalmatos, eke alá vétetett, a hol pedig nem elég jó, sovány legelővé változott, melyen még csak itt ott látszanak egyes nyírfa- vagy boróka-csoportok ; végre sok helyütt a dombos föld vízmosások következtében részben vagy teljesen kopár pusztasággá lett.

De hogyha ezen erdők rendesen kezeltetnének, ha t. i. fentartá- sukra magvetés, vagy helyesebben nagyobb fiatal tölgycsemetéknek, kivált a kocsános tölgynek, ültetése által — kellő gond fordíttatnék . akkor azokból négyszeres hasznot lehetne tartósan húzni; t. i. a makkolásból, a gubacsbúl, a legelőből és fából. De e végre arról kellene gondoskodni, hogy az ezen erdőkben elöfordúló nagy hézagok (tisztások) lassan-lassan kitöltessenek, és hogy kiszáradt vagy kivágott fa helyébe azonnal nehány fiatal csemete ültetettnék stb. Azonban ennek részletesebb tárgyalása nem ide való, szerző e tárgy báni nézeteit bő-

Digitized by LjOOQle

vebben. kifejtette a magyar erdész egylet közleményeinek I. évfolyamában, 4-ik füzetében.

Hogy ezen makkerdökben művelés által eddigelé oly kevés *történt,* annak oka részben az eddig fennállott legelöviszonyban, kivált az úrbéri legelőben keresendő, mi mellett az ily erdőgazdaságnak ezél- szerü szabályozása alig vihető keresztül, minthogy az a mellett szükséges ültetvényeknek oltalmazása igen sok nehézséggel jár.

Annál örvendetesebbek azon előmenetelek, melyek fiatal erdőrészletek nevelésére más, főleg hegységi, erdőségekben eszközölt vetésekre és ültetésekre nézve újabb időben tétettek. Negyven évvel ez előtt még nyomát is alig lehetett ily erdei mívelésnek találni, jelenleg pedig nagyobb erdőkben, melyek szakavatott személyzet kezelésére bizvák, mindenütt javíttatnak a vágások, magvetés és ültetés által, s ezáltal oda törekszenek, hogy jél zárolt fiatalosok ép, egészséges, ne pedig a legelésző marha által megrágott és eltörpült serdénynyel neveltessenek. A herczcg Kóburgféle uradalmakban magtermö években nagy[7] mennyiségű lúcz-, jegenye-, vörös és erdei fenyő magvak, továbbá makk, bükk és lombfa magvak szedetnek és részint a vágások bán, részint pedig a csemetekertekben elvettetnek, hogy az ezekben nevelt csemetékkel a vágások, hol szükséges, kiültessenek. Minden erdőpagonyban, hol csemetékre szükség van, csemetekertek is találhatók.

Ezekben a talaj többnyire rigóloztatik , és a magvak sorban ágy'akra vettetnek; nyáron át az ágyak minden fü és gaztól tisztán tartatnak és porhanyíttatnak, mi által nemcsak rövid idő alatt, hanem mindenféle időjárás mellett is, száraz és nedves években, egészséges, erőteljes csemeték neveltetnek.

A magas, hegységi fenyvesekben az ültetés jobbára csomókban történik (Büschelpflanzung), az alsóbb vidék lomberdőiben inkább az egyenkinti ültetés van alkalmazásban, kivált ha nagyocskák a csemeték. A vágásokban való vetés közönségesen fészkenkint történik, (Plátzesaat)

Sarjerdökben, kis tisztásokon a dugvány általi szaporítás is alkalmaz tátik.

Hasonló modorban eszközöltetik a fatenyésztés gr. Andrássy, továbbá Dobsina és a Murányvölgyi vasgyár-egylet erdőiben, és a vágások vetés meg ültetés által javíttatnak, a mennyiben természetes maghullás által teljesen be nem vetődnek maggal.

A kokovai erdőkben 20 év óta a fatenyésztésnek még más módja is divatozik. A vágások ugyan is, letaroltatásuk után, egypár é v i g m o -

ÖOMÖK MEGY K. Digitized by (Soogle

zei mívclésre, különösen burgonya vagy hajdina termesztésére fordíttatnak, azután pedig kertekben nevelt fenyücsemetékkel ültettetnek be, ez eljárást erdei mezömívelésnek is hívják (Waldfeldwirthschaft); de az nem valami sajátságos erdőgazdaság, hanem csak egy sajátságos mívelési eljárás, mert ott a szálerdö-Uzlet divatozik. Különben ezen mívelésmód csak ott jöhet alkalmazásba, hol egyfelől sok munkaerő áll rendelkezésre, másfelől pedig kevés a szántóföld, vagy pedig a mezei növények termesztése (péld. dinnye az alföldön) a fris televény- dús erdötalajon igen hálásnak mutatkozik.

De kisebb erdőkben is találni már itt ott favetéseket és ültetvényeket, ámbár vannak még oly erdőségek is, hol mesterséges míve- lésre épen nem, vagy alig gondolnak és mindent csak a jó természetre bíznak ; ámde ott az erdők mindinkább hézagosokká és ritkásokká válnak, termőképességükben hanyatlanak és lassan lassan tönkre jutnak meg elenyésznek, főleg midőn a vágások oltalmazására sincs kellő figyelem, és a serdény a marha által károsittatik és fejlődésében gá- toltatik.

Egyik nagy akadályát az erdömívelésnek tette és részben még most is teszi az erdei legelőnek tekintetnélküli gyakorlása. Azelőtt kivált a volt úrbéri jobbágyoknak barmai egyesülve a földbirtokosok barmaival, nevezetesen birkáival, rongálták az erdei serdényeket, favetéseket és ültetvényeket. Ez okból minden, még a jobban kezelt erdőkben is nagy nehézségekkel járt, a vágásokat, vetéseket és ültetvényeket kellőleg megótalmazni és tökéletes fiatalosokat kevés költséggel fölnevelni, — mint ezt alább az erdei szolgálmányok tárgyalásánál még bővebben ki fogjuk mutatni. Miután azonban most az úrbéri legelő jobbára már elkülöníttet« tt, és hol ez még nem történt, nemsokára elkü- lönittetni fog, tehát ezen akadály nagyrészt elmozdíttatott és ezáltal az erdömivelősben kétségtelenül nagy elömenet tétetett. Az erdőbirtokos most legalább képes erdőit kellőkép tilalmazni s a serdényt mególtal- mazni, hacsak önmaga nem teszi ki saját barma rongálásainak, a mint ez csakugyan némely pagonyokban meg is történik, minthogy általá bán magok a birtokosok az erdőben barmaik által okozott kárt helyesen megítélni gyakran nem tudják, s a jobban kezelt és zárolt erdőkben található silány legelőnek értékét igen magasra becsülik; a kisebb birtokosok pedig a barom legeltetés tekintetében sok esetben csakis az erdőre vannak szorítva. Ha azonban ez utóbbiak ritkítják az erdőt, hogy a legelőt tágítsák és a mellett még egy kevés fát is nyerjenek, úgy azt még ki lehet mentenünk; de a nagyobb erdőbirtokosok sokkal jobban tennék, ha erdőségük egy részét egészen legelőnek hagynák,

Digitized by Gooole

hogy sem barmaikkal az egész erdőt bebarangoltassák, melyben azok a silány legelő következtében csak akkor élhetnek meg, ha a vágásokat lelegelik s igy az erdőt már csirájában elpusztítják.

Továbbá az erdei gazdálkodásra nézve még ki kell emelni, *hogy* Gömör megy ében már sok erdő meg is van becsülve; *azonfelül a* rend-

szeres gazdálkodás ezéljából erdőkezelési tervek is *készültek. Ide* tartoznak a h. Kóburgféle Murányi uradalom erdői, hol már 48,000 k. hold van megbecsülve, a többiekre nézve pedig a becslés és a gazdálkodási terve* készítése folyamatban van.

Hasonlók ép gr. Andrássy, Dobsina városi, a Rima Murányi vasgyár-egylet erdői is nagyrészt már megbecsülvék s gazdálkodási tervek szerint kezeltetnek; a derencsényi közbirtokosság erdőiben is megtörtént a becslés és fáizás szabályozása.

Azonkívül helyenként az erdők vágások szerinti beosztása is megtörténéht, főleg a kisebb erdőbirtokokon, hol a sarjerdő kezelés divatozik, miszerint tartós fahaszonvét biztosíttassák. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy ilyféle beosztások és ezekre alapított gazdálkodási tervek czéljoknak teljesen meg nem felelnek, hacsak a kezelés, vagy ennek legalább ellenőrzése szakértőkre nem bizatik. Ily beosztások vágásokra könnyítik ugyan az ellenőrzést, vájjon a fát nem vágták-e ki az előirt határon túl, miután ezeket mindenki megismerheti, a ki csak valamit a mértani térképekhez ért; de mindamellett az erdőknek túlságos kihasználását és elpusztítását nem gátolják; mert ha mindjárt a vágások a kiszabott kiterjedésben eszközöltetnek is, de bennök tilalom, vetés, ültetés által a szükséges serdényröl s a fiatal teljes álladékok felneveléséről meg az öregebb álladékok (középálladékok) fentartásáról nem gondoskodnak: akkor a termés, kivált a második forgásnál, a vágások szerinti beosztás ellenére is tetemesen csökkenni fog, teliát a haszonvét korántsem lesz tartós.

6.) Patermési viszonyok és összszehasonlítása a termésnek a faszügségletekkel*

Az első szakaszban adott kimutatás szerint Gömörnaegyének összes erdőterülete 352,184 kát. holdat teszen. Ezen erdők alólirtnak saját tapasztalásai, valamint más szakértő erdészek közlései szeriut termőképességök szempontjából a következő osztályokba hozhatók ·

30,0 k. hold szálerdő kitűnő talajon, leginkább lúczfeny vesek, azután lúcz és jegenye fény vesek némi bikkfával keverve, ad évi átlagtermésben egy kát. hold után 1 >/4 bécsi öl fát (2 bécsi öl =*** 1 köböllel.)

70.0 k. Imid szálerdő jó talajon, szinte részint tiszta lúczfeny- vesek, részint lúcz- és jegenyefenyvesek, bikkfával kcverten, továbbá tölgyesek, bükkesek, vagy e kettőnek keverékéből álló erdők-, átlagosan holdanként 1 bécsi öl fát adnak.

100.0 hold szintén efféle szálas erdők középszerű talajon meg hosszabb forgással — évi átlagban 3/ft bécsi ölet adnak holdankint

100.0 k. hold sarjerdők középszerű talajon, melyek bikk, tölgy, gyertyán, jávor, szil, kőris, rezgőnyár, nyír, éger s in. efféle fa- nemekből állanak

Digitized by Google

, és pedig egyrészt tiszta, de jobbára kevert erdők, adnak k. holdanként $^{a}/_{5}$ b. Öl évi átlagot.

52,184 k. hold hasonló sarjerdő rósz talajon vagy tökéletlen, rit- kás és hézagos áiladékokkal, ide számítva a makkerdőket is — évenként csak $^{2}/_{b}$ b. öl átlagtermést nyújt.

Az itt felvett termésmennyiségeket nem fogjuk nagyobbra tehetni, ha tekintetbe vesszük; hogy nyesegetések (Dnrchforstungen) még csak kis mértékben történnek; hogy a tőfa a fenyvesekben részint csekély ára, részint az irtás költsége miatt, úgy szintén a vékonyabb gally, ág és heverő fa is a távolabb erdőkből csak keveset vagy éppen nem használtatik fel; és végre, hogy számos erdőrészlet nem eléggé zárolt, hanem hézagos és vigályos.

E szerint ;iz Összes fatennés akövetkező számokban fejezhető ki:

30.0						k. hold					I '/,	b.öllel	Ad	összesen	37,500	
						bécsi					öl	fAt.				
70.0		„			„		1				„	„	„	„		
	70,000				„		„				„					
100.0		„	V,	„	„		„	„			75,000	„	„	B		
100.0		„	„	7,	„	„		*	.		00,000	„	„	„		
	„	r	7 :	*	*				^			„-‘0,873		_r		„
		B														

Összesen 203,373 „ „ r

11a már möst ezen erdőknek összes fatermését a szükséglettel és különféle használtatással összevetjük, a következő eredményekre jutunk:

Előttem levő tapasztalatukra alapított felvetés szerint a fönn kimutatott összes fatermésnek legalább '/» részét, tehát 32,921 bécsi ölet a következő ezélok veszik igénybe : u. ni. száraz-, víz és bányaépitke- zések, zsindely , padló-, deszka- s effélének készítése, szer- és más haszonfa, lángfa a vastelepzeteken, tűzifa a különböző gyárakban, úgymint: kőedény gyár Murányban, üveg gyár Kokova mellett, papírgyár a csetncki, dob-sinai és rimái völgyekben, (a szükséges helyiségek fűtésére), cserépedénygyártás, mész és téglaégetés, szeszgyártás és serfőzés, szénégetés kovácsok és lakatosok számára, nyilvános épületek fűtése, cserkéreg tímárok számára stb. stb.

Meg nagyobb famennyiség szükségeltetik továbbá a lakházak

Digitized by Google

■fűtésére, főzésre és sütésre, moly szükséglet megközelítőleg követke- z öleg mutatható ki:

A lakosok száma körülbelül 160,000 lélek. Ezen népesség nagyobb részére, kivált a falusi lakókra, kik közönségesen csak egy szobát füt rnek, hol egyúttal főznek és sütnek, tapasztalás szerint számí- **tnthatik** egy egész évi szükséglet fejében cgy-egy emberre 1/2 b. *öl* vagyis egy családra, átlagban hat személylyel 3 b. öl fa. Jolsva, *Dob-* sina, Nagy-Röcze sat. városi községekben egy 6 tagból élló családra cvenkint 4 b. öl, vagyis 1 személyre */a b. öl k e r a é n y f a számítta- **tik** ugyan; azonban ezen városi lakosok száma az Összes népességhez képest aránylag nem nagy, és a falusi lakosok szegényebb osztálya, **kik** a szükséges tűzifát legnagyobbrészt hátukon hordják vagy szánon és taligán szállítják haza, jobbadán kevesebbel is kénytelenek beérni, mint 3 öllel, hogy sok időt ne veszítsenek a kellő fának beszerzésével, azon felül sok gally és hullófát is feltüzelnek , mely a fatermés feljebbi felvetésében nincsen befoglalva; ezáltal a városi községek nagyobb szükséglete némileg kiegycnlíttetik.

Ha tehát */, ölet számítunk cgy-egy személyre: akkor az évi átlagos faszükséglet 160,000 lakos után 80,000 b. öl fa.

Ezen tűzifa-mennyiséghez azonban még egy pótlék adandó azon lakásokra nézve, melyekben a tűzifa-fogyasztás jóval nagyobb. Ide tar**toznak** a fold- és gyárbirtokosok, lelkészek és tanitók, bérlök, megyei, erdei és gazdatisztek, bányászati és kohászati tisztek, orvosok, gyógyszerészek, kereskedők sat. lakásai, melyekben, tudvalevőleg, a szobák nagyobb száma és a külön főzés meg sütés miatt jóval több fa fogyasz- tatik. Ilyen lakás Gömör megyének 268 helységében, majorjaiban és gyártelepeiben legalább 1000 vehető fel. Ha most ezen lakások mind- egyikéhez, a fennebbi 80,000 ölben már bcnfoglalt 3 Ölen kívül, átlag bán még 10 b. ölet számítunk, még 10,000 ölet kapunk, tehát az ősz szes tűzifa-szükségletet 00,000 b. ölre tehetjük.

Vagy ha 3 öl tűzifát számítunk átlagosan egy házra, úgy a 25,800 ház után, mennyi az ujabb számítás szerint Gömör megyében találtatik, **esnék** 77,400 b. öl, ha ehhez ama 10,000 ölet a fönn kitett tágasabb lakásokra hozzáadjuk, s tekintettel vagyunk arra is, hogy sok házban több lakás van; — szintén legalább is 90,000 b. öl fog kikerülni, mint a lakások fűtésére, a főzés és sütésre szükségelt tüzelöfa mennyiség-

Minthogy iuAr inost a fennebbi kimutatás szerint az évenkinti fatermés ‘263,373 b. ölet tesz, ebből pétiig épület-, dorong-, szer- és egyéb haszonf&rti, meg gyá-

rákba sat. szükségeltetik tüzelőre a lakházakba . 32,921 b. öl
tehát ezen szükségletek fedezésére összesen esik . . . . . 12,9200 » *

Digitized by Google

Tehát marad egyéb használatra 140,452 öl, mely jelentékeny fameuuyiség étidéig szénné égetve és a vastelepzetekben használtatott fel.

Ha a dorong- és gally fából (le egész 1— 2"vastagságig, mint ez a sarjerdökben jobbára előfordul), egy köbölre 10 mérő szenet (8 köbláb a hézagokkal együtt) számitunk, és a hasáb, meg a kevés dorongfából, mint lomb- és fenyö-szálerdökben előfordul, egy köb-ölre 14 mérő, tehát átlagban a szál- és sarjerdöböl 12 mérő szenet vagyis 6 mérőt 1 bécsi ölre számitunk: akkor a fennebb kimutatott szenesi- tendö 140,452 b. öl 842,712 mérő szenet szolgáltat.

Gömör megye összes vastelepzeteinek szénszükséglete, történt nyomozások szerint, az utóbbi években átlagosan közel 1.060,000 mérő, tehát 217,288 mérővel többet tett azon szénmennyiségnél, mely a szenesítésre rendelkezésre álló fából elöállíttathatott; és csakugyan a rendelkezésre álló szénfának elégtelensége a minden szomszéd me gyéből, és részben távoli vidékekről történt szénszállítás által is bebizonyult, mely szállítás nehány évtized óta fokozatosan emelkedett, azon idő óta t. ¡., midőn az eléhbi nagy készleteket vágható fában, sőt még az akkoriban létezett őserdőket, legnagyobbrészt fölemésztették és a vastelej>zetek lassan-lassan nagyobbodtak és szaporodtak.

Úgy látszik azonban, mintha a gömöri vasgyárak aranykora már elmúlt volna; adja Isten, hogy sorsuk nemsokára jobbra, ne pedig ro- szabbra forduljon, mi nemcsak azoknak és az erdőknek birtokosaira, hanem általában a megye mindazon lakosaira nézve, kik a vastelepzetek és erdők körüli keresetből élnek, nagy csapás volna. Hajdan minden vastelepzet, hacsak nyers és némi rúdvasat elöállitni képes volt, szép jövedelmet mutathatott ki; most a vaskereskedésben beállott nagy pangás és a vasáraknak tetemes csökkenése mellett a dolog megváltozott, és az eléhbi kedvező viszonyok alig fognak valaha megint visszatérni; mert a kőszén, vaspályák és gőzhajók sat. mindent kisodortak a régi kerékvágásból, és már most az alapos készültségii szak férfiaknak feladata : új módokat és eszközöket találni fel, hogy a meglevő kincsek vasérczben és fában czélszerüen értékesíttessenek.

7.) Eddigi fclhasznalása és értékitése a fának *és* faáruknak s pótlása a fának más tüzelő anyagok által.

A fának felhasználását, és értékitését általánosan már az eléhbi szakaszban láttuk.

E szerint az évenkint használat alá kerülő fának nagyobb fele szénné égettetik, és a szén majd mind az e megyebeli vashámorokba

Digitized by kjOOQle

és gyárakba szállíttatok, s ott fogy asz **tátik** el; továbbá a fának nagy része lakások fűtésére (25,800 házban), gyárakban stb. **fogyasztatik** el; a többi épület- s egyébb haszonfára dolgoztatik fel.

A szenesités ennélfogva legfontosabb ága az erdei iparüzletnek. Leginkább az erdőben történik, u. n. tót miiekben és csak a murányi uradalomban, a Garam völgyében, (a Polonkaí erdöhivatalban) *létezik* két geréb-szenesde, hova a szénfa csúsztatókon és két rekes el látott patakon szállítatik és nagyobb mennyiségben u. n. olasz milékben égettetik.

A szénfának hasábhossza jobbára 6, 3 és 4 láb, és pedig a szálerdőből, különösen fenyvesekből való hasábfa jobbára 6 és 4 láb, a vékonyabb fa pedig, kivált a botfa a sarjerdöben 3 láb hosszú. A vastagabb fa jobbára fürészeltetik, a vékonyabb pedig fejszével vágatik.

Az átlagos szénraennyiség, melyet egy b. öl fából nyernek, az előbbi szakaszban már ki van mutatva, mely azonban még nagyon függ attól, mikép mérik a vastclepzeteken a szenet, mert itt néha sok önkény fordúl elő, mely leginkább abban áll, hogy a szenet tömötten rakják a mérőbe, ezt többé kevésbé meghalmozzák, vagy pedig a szenet csak szekér számra veszik át.

T ü z i f a á t a d á s v a g y n a g y b a n i e l a d á s sehol sem fordúl elő. A legnagyobb átadások vagy eladások, cgyenkint véve 500 — ÍOOO köbölre rúgnak és lángfából állanak, mely a h. Kóburgfélo vastelepzeteknek és kőedénygyárnak a murányi urodalomban, az üveggyárnak Kokova mellett stb. adatik át. Különben az ölfa csak kis mennyiségekben, mint tűzifa adatik cl és pedig fűtésre, szeszgyárakba, sorházakba, mész és téglaégetésekbe stb.

Nagyobbmérvü s z á l f a - k e r e s k e d é s é s e l a d á s szinte nem fordúl elő és a mi szálfa eladatik, az mind a megyénkben szükséges száraz-, viz- és bányaépitkezésekre íordíttatik. Csupán a Garami hegységből szállítatik 1000—1500 darab szálfa a Garamfolyón az alsóbb vidékekre, és a talpak deszkával meg egyébb szelvény-árúval (Schnittwaarc) rakatnak meg, szinte az alsóbb vidékeken eladásra; o fakereskedés idővel sokkal nagyobb jelentőséget nyerhet, ha ma a fát nem lehetend úgy, mint eddig a vastclepzetckbcn értékesíteni, és a Oaramfolyó a tutajozás végett jobban szabályoztatandik.

A legkitűnőbb használati fához tartozik a c z ö l ö n k f a (Klotzholz), mely deszkákra s egyébb szelvény árúkra dolgoztatik fel és mint ilyen részint a megyebeli terjedelmes vastelepzetek szükségleteire, építkezésre stb. használtatik fel, részint az alsóbb vidékekre, Torna-

Digitized by i^ooQle

Borsod, Nógrád, süt Heves megyékbe szállíttatik, részint pedig a Garamfolyón tutajoztatik le.

Erre leginkább fordíttatnak a lúcz-, jegenye-, vörös- és kevés erdei fényvek meg tölgyek. A legtöbb czölönkfa, évenként közel 10,000 db, jobbára lúcz- és részben jegenyefenyö, ehhez járul még 500—600 darab vörösfenyö czölönk, melyek a murányi uradalomban állíttatnak elő és vágattalnak fel, két nagyobb és két kisebb fürészmalmon. A szerfeletti ezülönkfa-vágatok, és a murányi erdőknek az előbbi időkben gondatlan kezelése miatt a czölönkfa erdörészlctck majdnem egészen fel voltak már használva; miután azonban az erdőszcraélyzetnek a 3. szakaszban említett szervezése és az erdőgazdálkodásnak szabályozása által egy más rend állott be, és időközben a fiatal erdők is fel- serdültek, a ezölönkfa-elüállitás évről évre növekedik, s azon erdők egykor nemcsak Göraör megyének legnagyobb részét, hanem az alsóbb vidékeket is fogják deszka és más szelvény áruval elláthatni.

Továbbá sok metszett árúk készíttetnek és kereskedésbe hozatnak Kokava vidékén, hol sok kis fiirészraalom működik. A legtöbb czölönk, évenkint majdnem 6000- 7000 darab a gr. Forgáchféle erdőkből kerül; egyébbiránt úgy látszik, mintha ezen erdők, terjedelmük mellett, nem lesznek képesek, hasonló mennyiségű czölönkfát tartósan szolgáltatni.

A dobsinai erdőkben évenkint közel 3000 db czölönkfa vágatik, köztök 5C0 db bikk és 200 db vörösfenyö- meg erdeifenyö czölönk ; a metszett árúk azonban jobbára saját szükségletre, építkezéseknél, bányáknál stb. használtatnak fel.

Azonkívül fürészmalmok még Klcnóczon, Tiszolezon, a csctneki meg rozsnyó-dobsinai völgyben is vannak, melyeken azonban csak kisebb mennyiségű czölönkök vágattatnak fel és az itt nyert szelvény árúk jobbára az erdő- vagy vasmübirtokosoknak saját szükségleteire vagy a környékbeni eladásra fordíttatnak.

Ezen deszkaczülünkükön kiviíl meg némely más tönkfák vágat tatnak és különféle czélokra használtatnak fel, u. m. kalapácsnyélrc stb. a vasmüvekben, malmokban és gyárakban, bognár cs kádárfára stb., de ezen tönkök száma nem igen nagy.

A f a z s i n d e 1 készítése megyénkben szintén elég nagy, miután az épületek nagy része, főleg a hegyes vidékeken, zsindellel fedetik s igy a szükséglet igen tetemes. Legtöbb zsindel a murányi uradalomnak fenyveseiben (fenyiizsindcl) készül és részint az uradalomban használtatik fel, részint a megyének alsóbb vidékeire, sőt még mcsz- szibbre is szállitatik. Évenkint körülbelül 1,000,000 fazsindcl készül.

Vörösfenyözsindel csak különös megrendelésre készítetik. — Azonkívül Kokován, a csetneki és dobsinai hegységben sok lúczfcnyö zsindcl is metszetik, jobbára azonban csak az erdőbirtokosok saját szükségére vagy a környékbeni eladásra Dobsinán e czélra egy különös *zsindel*-vágó-gép állítatott fel. --- A murányi uradalomban is volt egy zsindel-

Digitized by v^.ooQLe

vágó-gép egy fürészmaloramal összekötteésben, de nem mutatván különös előnyöket, felhagytak véle.

A nevezett faárukon kivül készíttetnek még többfelé: különböző kádárárúk u. m. hordóabroncsok, vizvedrek és más faedények; faragott árúk u. m. kalánok, tálak, tányérok, teknök s in. eff. Ezen tárgyak részint vásárokra a megyében, részint az alsóbb vidékekre szállítatnak. A Martinyféle papírgyárban a Csetneki völgyben nyárfa is köszörültetik pakolópapir készítésre és ezen papíranyag részint saját használatra fordíttatik, részint más papírgyárakba eladatik.

Más tüzelő anyagok, u. m. koszén- barna szén, tőzeg, Gömör megyében nem használtatnak. A murányi hegységben van ugyan egy kis tőzegtelep, de kis területe miatt nem használtatik. Ugyanez áll egy másik kis tőzegtelepre nézve a Volovccz hegyen Uhorna határában. Kőszenet eddig tudtomra sehol sem találtak ; szalma szinten nem alkalmaztatik a tüzelésre. Barna szenet azonban hoznak Borsodmegyéből, különösen a Gömörmcgye határához közclfckvö Czenterröl és használják péld. a Rimaszécs melletti csobánkai szeszgyárban és a Hornbachféle papírgyárban a csetneki völgyben.

8) Fa- és m u n k a á r a k .

Öl faárak.

Még körülbelül 40 évvel ezelőtt a tűzifa- és szénfa árak igen alacsonyak voltak. 1 köböl szénfát (a vágatási ár nélkül) 1 f 20 — 2 ttjával lehetett venni, a mostani pénz szerint; tehát 1 bécsi ölet (6' széles 6' magas és 3' hasáb hossz) 00 - 100 kron ! Miután azonban a kész letek vágható fában a divatozott rendetlen kezelés és a vas telepzetek szaporítása következtében mind inkább felemésztettek, a faárak jelentékenyen emelkedtek, és pedig az utóbbi időben 5—6 ftra és többre köbölenkini Kemény és puha fa közt régibb időben nem tétetett nagy különbség, minthogy a kemény szenet az olvasztókban az érczek fel- olvasztására*, a puhát pedig a keszelökben és nyújtó hámorokban használták fel.

Rozsnyón, Jolsván, Rimaszombaton a tűzifa ára (beleszámítva

Digitized by LjOOQle

vágó- és favarbért) utóbbi időben 10—12 frt volt, hová azonban jobbára csak kemény, különösen bikk- gyertyán- és tölgyfa szállitatik.

Egy két év óta a tűzi- és szénfának ára a vaskereskedésnek csökkenése miatt lejebb szállott.

Szálfa (épületfa)és - árak.

Ezekről ugyanaz áll, mi az ölfák árára nézve mondatott ; csakhogy azok azelőtt aránylag valamivel magasabban állottak.

A murányi uradalomban eddigelé a czölönkök ára volt lúcz, je genye , erdeifenyö-, bikk-, nyír-, éger-, és nyárfából 12—15 **o.** é. kr. köblábonkint, a szálfák ára pedig, ugyanezen fanemekbÖl 8—12 kr köb. lábonkint. A göröndüfa (Wellenholz) 15—20 kr.

Vcresfenyö szál- és czölönkfa körülbelül felével drágább.

Tölgy czölönkfa köblábja 15—20 kr, szálfa 10—15, göröndüfa 20-30 kr.

Hasonló szálfa és czölönkfa árak léteznek a megye többi részeiben is, bár a helyi viszonyok szerint valamivel magasabbak vagy alacsonyabbak.

Fakéreg árai.

Egy négyfogatu szekér luezfenyö kéreg kerül átlagosan 1 f 50 krba, tölgy kéreg fiatal fákról a sarjerdöben 4 f o. é.

Szelvény áruk árai.

Egy darab 12' hosszú, 12" széles és 1" vastag luez-, jegenyevagy erdeifenyö deszka kerül a felsőbb vidékeken, hol a szelvény áruk elöállittatnak, jelenleg 30—35 krba, az alsóbb vidékeken a fuvarbér beszámításával 40—45 krba. Hosszabb, vastagabb vagy szélesebb deszkák árai méreteik arányában növekednek; a szélesebb deszkák, mert ritkábbak, valamivel jobban fizettetnek, a keskenyebbek ellenben aránylag ólcsóbbak, mert kevésbbé kerestetnek.

Közönséges metszett, 12' hosszú, 2" szeles és 1" vastag léczek luezfenyö- és vorösfenyüfából kerülnek az előállítási helyen, darabon- kint 5—6 krba.

A vörösfenyö metszett áruk körülbelül felével drágábbak mint a luczfenyökböl valók.

Jávor-, szil-, és körisfa metszett árukért két annyit adnak, mint a luczfenyőből valókért.

Tölgyfából kevés metszett áru készittetik, és ez */4 vagy 1 Q-vcl drágább, mint a luezfenyö áru.

F a zsindely ára.

Egy ezer db fazsindely, 20" hosszn, lúczfenyöböl, kerül előállítási helyén jelenleg 5—6 frtba, vörösfenyö zsindely 12 ftjával és még drágábban is adatik.

Erdei munkások bére.

Digitized by LjOOQie

A munkabérek nemcsak a könnyebb vagy nehezebb munkától hanem attól is függnek, milyen munkaerők kaphatók a végzendő mun ka közelében. A közönségesb munkadíjak e következők:

Favágók díja egy köb-ölért (= 2 bécsi öl) 80—100 kr. o. é. a szálas erdőben ; némely vidéken l ft 20 kr. — Sajerdöben 65—80 kr.

Tuskóirtásért fizettetik lúczfenyÖ erdőkben köbölenkint 2 fttól 2 ft 20 krig; azelőtt 2 ft 50 kr. és még több is fizettetett.

Zsindely metszőknek 1000 db után 1 ft 60 krtól 2 ftig.

Szénégetők dija, az erdei szenesdékben, a szerint a mint a szénfa többé vagy kevésbé távol van, vagy elszórt, 8—10 kr egy mérő szénért (8 köbláb a hézagokkal együtt); a gerébszenes- dékben (Rechenkohlungen), hol a fa együtt van 6 —7 kr.

Napszám az erdei nevelésekben 15—25 kr, mire leginkább nők, leányok és gyermekek alkalmaztatnak; nehezebb munkáknál, péld. utkészítésnél, hol férfi munkások szükségeltetnek, 30—40 kr.

A faárakat és munkabéreket csak általánosan lehetett felhozni, mert ha azokat egyes vidékek szerint akarnók részletezni, igen sok tért kellene evvel betölteni. — Egyszersmind csak a legkitűnőbb erdötermékek árait és a legközönségesebb erdömunkák bérét vettük itt fel, azonban ezekből a többi még előforduló faárak és munkabérek is megítélhetők.

0.) Erdei mellék-haszonvételek.

Legjelentékenyebb mellék-haszonvétel a gömöri erdőkben a makk* és gubacstermés. Már fönnebb az 5. szakaszban láttuk, miszerint ezen haszonvét az alsóbb vidékek makk-erdőiben sokszor igen tetemes. De a többi tölgyfa-erdőkben is sok makk meg gubacs fordul elő. Továbbá a közép- és előhegyekben lévő kiterjedt bikkesek is sok bikkmakkot szolgáltatnak, mely utóbbi azonban a tölgy makk' nak jóval megette áll, mivel nem oly sikeres a sertésekre nézve, és mi' vei a bükkesekben, kivált ha süríik vagy fiatal erdők, a sertésörzés több nehézséggel jár.

Jobb években, melyek nem oly ritkák, ezen erdőkben több ezer sertés hizlaltátik; oly években is, midőn a makktermés kevésbé sikerül, azon erdőkben nagy mennyiségű sertés táplálkozik az őszi hónapokon át, sőt egy ideig télen is, ha nem kemény. Makktermö években nagyszámú birka is tartatik, gyakran több hónapon át, a makkon részint az erdőben, részint az istállókban, mi kivált takarmányszük években nagy előny.

Egy másik terjedelmes mellékhaszonvét eddig az erdei 1e- gelö volt,kivált az úrbéri legelő. Az erdei legelő által azonban rendesen több kár okoztatik, mint mennyit a haszonvét megér, mint ezt már az 5. szakaszban megemlítettük és alább a 10. szakaszban még bövcb ben kimutatjuk. Az erdei legelő tehát csak ott igazolható, vagyis csak ott szolgáltat valódi

Digitized by LjO. Le

hasznot, hol az a gazdasági marhaállomány fentar tására okvetlenül szükséges, vagy teljesen mellözhetlcn, vagy hol a fának kevés vagy semmi kelendősége, tehát csekély értéke is van, és az erdő jövedelme a legelőhasználat által némileg emelkedik.

Hasonlót mondhatni az erdei lombtakarmányról is, mely először más takarmányfélékhcz képest közönségesen elég drága takarmány, miután szedetésc meg szántása sokba kerül, és ha a szárítás meg eltartás gondosan nem eszközöltetett, sok belőle megpenészedik, clrothad és élvczhetlcnné válik; és másodszor, hogy a szedéssel gyorsabban elkészüljenek, igen közönségesen a helyett, hogy csak a galy lyak s ágaknak végeit részben lenyesnék, a fáknak egész ágait, sőt nem ritkán még csúcsait is vágják le, miáltal az erdők tetemesen megkárosít tatnak.

A lombtakarmány szedetése ennélfogva csak ott czélszerü, hol az főleg csak a nyesési fára terjed ki. Egyébiránt rendkívüli takarmányhiány idején lehet a marhaállomány fentartásán a takarmánylombbal valami keveset segíteni, a mint ez az utóbbi száraz és takarmányszük években valóban történt is; mégis az ilyen nagy mérvben gyakorolt lombtakarmány-szedctésscl közönségesen sok kár okoztatik az er döben, mely kár a lombtakarmánynak értéke által nem mindenkor pó- toltatik, azért is az erdőnek ez iránybani igénybe vétele csak rendkívüli takarmányhiány idején menthető és igazolható.

Még károsabb mellékhaszonvét az erdőre nézve az erdőalom szedetése, főleg midőn ezen haszonvét annyira kiterjesztetik, hogy tc- levény se képződik többé az erdőben, s a talaj természetes trágyájától megfosztatik, mely annyira szükséges a fák diszlésérc. Szerencsére ezen mellék-haszonvét a gömöri erdőkben csak ritkán fordul elő és sehol se nagy kiterjedésben, miért mindenütt, hol az erdők zártan tartatnak, kitűnő talajerő találtatik és e mellett a gyökereknek rnegma-

Digitized by v^ooQle

rúd u jótékony lomb-, moha- és te le vény-takaró, mely kivált a magas hegységben a kemény hideg ellen védőimül szolgál; ezen kedvezd körülmények között az erdők a magas hegységben mindig épek maradhattak eddig és a rovaroknak, kivált pedig a száknak (Lorkenkafer) pusztításaitól is mentve voltak.

Hasonlókép áll a dolog a g y á n t á n y é r é s r e nézve is, mi által a fák szintén elerőtlcnednek, betegekké válnak és a rovarok szaporodására alkalmul szolgálnak. Ezen mcllékhaszonvét itt szintén igen ritkán és csekély kiterjedésben fordul elő.

Sokkal célirányosabb ellenben a 1 ú e z f e n y ö- és t ü 1 g y k é r e g n e k használata cseranyagul, miből itt nagymennyiség áll rendelkezésre ; jelenleg azonban a cserkérget főleg csak a gümürmegyei tímárok keresik. Reményünk van azonban, hogy a (Jurám vizén a távolabb fekvő alvidékekre is lesz szállítható.

Az erdöhasználat többi neme nem bírván jelentőséggel, itt hallgatással mellőzhető.

10.) S z o 1 g á 1 m á n y o k.

A jövedelmező erdők felnevelésében és fentartásában, valamint általában az erdők czélszerii kezelésében nagy akadályul volt a fennállott és részben még most is fennálló úrbéri fáizás és legeltetés. Azért az utóbbi időben megtörtént és folyamatban lévő törvényes megszüntetése az úrbéri fáizásnak és legeltetésnek, s a községi erdőknek és legelőknek elkülönitése nagy haladást jelez az összes erdőgazdaságban, a mennyiben ez által az erdőbirtokos képessé tétetik, erdőiben akadály nélkül rendezettebb kezelést folytathatni. A divatban volt úrbéri fáizás által kártételekre, falopásra bő alkalom szolgáltattatott, minthogy a jo- gosúltak nagy része az erdőnek minden zugában forgolódott a faszedés ürügye alatt, ilyenkor pedig a legszebb zárolt álladóitokat mogritkítot- ták, főleg a helységek közelében, mikor a gallyfa, melynek szedése meg volt engedve, cl volt fogyva.

Még nagyobb bajt okozott az úrbéri legeltetés, mert tudomás szerint a zárolt teljes, kivált öregebb erdőben kevés vagy csak silány legelő van ; tehát leginkább csak a ritkább, hézagosabb és vigályosabb erdő részletekben, meg a vágásokban, vetésekben és ültetvényekben van legelő. E szerint az erdei legelő — mert a vágások tilalom alá tétetnek, s hogy az erdő már csirájában el ne pusztíttassék, kell hogy tilal- inaztassanak, t ö k é l e t l e n e r d ő r é s z l e t e k e t t e s z f e l, ezek pedig a legeltetés által nemcsak fentartatnak, hanem mindinkább kiterjesztetnek, minthogy a ritkás hézagos crddrészlctek nem képesek

benőni és zárolt teljes úlladékokká képezödni, miután a marha leginkább a kisebb nagyobb vigályokra van szorítva, hol minden sarjadékot és serdényt lerág és letapos. Legjobb legelőt a marha a vágásokban talál, miért is a pásztorok, bármennyire legyen eltiltva, különösen azokat

Digitized by Goosle

keresik fel, hol azután a marha a legnagyobb és sokszor pótolhat- lan károkat okozza és az erdörészleteket már fiatal korukban hézagossá és foltossá teszi.

Sok pagonyban, hol önként nem mutatkozott serdény, a vágások jelentékeny költséggel mesterséges mívelés alá vétettek és azután betiltattak ; de a tilalommal a legelőre jogosultak nem sokat gondoltak : a vágások többé-kevésbbé legeltettek, a serdény letiportatott, megrágagatott vagy máskép elpusztíttatott, és habár egyik másik kártevő elfogatván, megbírságoltatott, ez a kárt teljesen nem pótolta. Sok ily esetben nehány év múlva új kultúra volt szükséges, de a marha ráhajtása és a serdény megrongálása nem ritkán újra bekövetkezett, és már most harmadszori kijavítás is lett volna szükséges, mely azonban részint a a nagy költség, részint pedig a miatt nem történhetett, mivel a legelő-tilalom már hosszú időre terjedett. A jogosúltak panaszt indítottak az erdőbirtokos ellen, hogy a legelőt kelleténél túl betiltja. A tényállás megvizsgálására egy bizottság jelenik meg, mely meggyőződvén arról, hogy a kérdés alatti vágás már 10, 12, 15 év óta be van tiltva, és látván, hogy itt-ott nehány csoport rezgő nyárfa, kecskefüz, és más kevésbbé értékes fa meglehetősen felserdült, a vágást fölszabadítja — mely, min. den józan erdőmívcléssel annyira ellenkező, eljárásnak sajnos következménye egy hézagos, foltos, tökéletlen fiatal álladók. Ily ferde eljá' rás menthető volt akkor, midőn a fát még nem lehetett értékesíteni és mesterséges erdömívelésre szükség sem volt; de a jelen körülmények között ily viszszásságnak megszüntetése az erdőgazdaság sikeres fejlő désére okvetetlenül szükséges.

De a községekre nézve is előnyös a községi erdőnek és legelőnek kihasitása. Mert a mi az erdőt illeti, meg kell jegyezni, hogy először is a község mint kihasított erdő-illetményének jogi tulajdonosa maga rendezheti egyébb gazdasági viszonyai szerint erdőbeli gazdálkodását, és ha valódi érdekét szeme előtt tartja, szép hasznot huzhat erdejéből; másodszor a község nem függ többé annyira az erdőbirtokostól, ki nem ritkán oly rósz gazdálkodást vitt az erdőben, hogy a fáizás lassan-lassan mind csekélyebb lett, és néha egészen is megszűnt, miután t. i. a tulajdonos és a faizásra jogosúltak az erdőt túlságosan igénybe vették és tönkre juttatták.

Megtörténhetik ugyan, hogy némely községek is érdeiket rövid idő alatt felhasználni vagy elpusztítani fogják, (le ennek egy czélszerü és nagyon szükséges erdőtörvény és a községi erdőknek kellő ellenőrzése által elejét lehet venni; mert az ily község, mely erdeje't elpusztítja, csak maga árt magának ; azután általán véve a nemzeti jóllétre nézve mégis csak sokkal kevésbbé káros, ha a kisebb községi erdő idő előtt felhasználtatik vagy kevésbbé jól kezeltetik, mintha az egész erdötest, melyből a községi erdő kihasittatott, minden irányban meg károsíttatik és lassanként el pusz

Digitized by Google

Az erdöbeli legeltetés az illető jogosultakra is sokféle hátránynyal járt. Midőn a vágások és fiatalosok igen szigorúan védettek, és a jogosültak marhái csupán az öregebb és vén erdörészletekre voltak utasítva : akkor a legelő valóban nagyon silány volt, és a gazdák sokszor igen tetemes büntetés alá estek, ha márkáikat mégis valamely tilosban érték ; másfelől némely erdőkben magok a tulajdonosok oly számos m .rbát, kivált juhot tartottak, miszerint a jogosultak barmai számára csak igen kevés legelő maradt. Azért nem kell kevésre becsülni értékét azon legelötérnek, mely az erdei legelő pótlására a községeknek — jobbára a helységek közelében — hasítatik ki, és melyet a községek mint teljes birtokukat legjobb belátásuk szerint használhatnak.

A többi teher, melyet megyénk erdőségei viselnek, áll azon fa adományokban, melyek a legtöbb helységben a lelkészeknek, kórházaknak járnak ki, továbbá épütetfában sok patronatusi épületre. Ezen tér hek azonban nem olyanok, hogy az erdők rendes kezelésére káros be folyást gyakorolnának, minthogy azon kevés jogosultakkal sokkal könnyebb a szükséges rendet fentartani, mint egész községekkel lehetséges.

Végül kötelezve érzem magamat, mind azoknak, kiktől kérésemre statistikai adatokat nyertem, és ezen értekezésnél használtam, legbensöbb köszönetemet kifejezni, nevezetesen Balogh Péter katastrális felügyelő urnák Kassán, Tomory János, Torray Pál, Brecz Sándor, Kolbenheyer József, Weiszkopf Alajos erdömester uniknak, és Szoutdgh Lajos föerdész urnák.

(¿reiuei* Lajos,
Kóburg herezegi erdötanácsos.

Digitized by LjOOQle

IV. FEJEZET.

tiöiuör megye Mnyaipara.

(Két Mnyatérképpel)

Bevezetés.

Az isteni gondviselés az egyéni szükségletek kielégítési ösztönébe helyezte az emberiség szellemi mivelüdésének és anyagi gyarapodásának alapját és feltételeit. — Ez ösztön: az auri sacra faines, a hatalmas rugó, mely a zordon s hegyes, de érezdiis vidékeket, s a forró éghajlat porrá égett, de aranyszetuercsekbcn gazdag sivatagjait virányos emberi lakokká változtatja át.

Az ősember csakis ott verte fel első tanyáit, hol a dús természet áldásait szükségleteinek kielégítésére könnyen szedhető. Megszaporodván, s szomszédjai, kényelmes életének versenyzői által szoríttatván, gyakran kényszerült a hegyek sziklái közé menekülni. S szerencse reá nézve, lm a tápláló növényekben szűkölködő hegyek vízmosta lejtőinek verőfényében az erezek csillámlását vette észre, mert ezen kincs felszedése által eszének leleményességét fokozva, s testi erejét edzvo, csakhamar urává lett annak, a ki a dús rónák arany kalászai s édes gyümölcsei közt elpuhulva elsatnyult.

A bányaipar tehát az emberi mivelödés leghathatósabb eszköze • mert azt a terméketlen hegyek közzé helyezvén, az emberi mivelödés- nek oly téreket nyit, hol nélküle az emberi nem, a tenyésző feltételek szűke miatt, csak gyéren lakhatnék, vagy csak nyomorúltan lengethetné életét.

A bányászat történelme az ösregék homályába téved el. Az arany, réz, vas és ezüst már a Gcnesisbea eiulíttetnek. Homér hőseinek fegyvereit arannyal és ezüsttel ékesíti. Az argonauták aranygyapja nem más, mint az arany mosáshoz alkalmazott bárányból*.

A Genesis szerint Abrahám kincseit ezüst, .arany és barom képezték.

Míg a Genesis Thubalkaint — miut a réz kovácsát és a vasnak feltalálóját, és egyszersmind kovácsát is — említi; — Homér mit- sem tud a vasról; s hőseinek fegyvereit, de a házi eszközöket is rézből készítteté. A görögök a Thubalkainnál sokkal később élt Kadinust tartják a réz feltalálójának.

Az assiriaiak, az egyiptomiak, s az indusok régi történelme a vasról nem emlékezik; habár a roppant egyiptomi építmények, melyeknek egy része még a Móses előtti időben épült, a vasnak azonkori használatát kétségtelenné teszik.

Igen természetes, hogy a fémek közül annak használata lett legelébb ismeretessé az ember előtt, mely a természetben tiszta fém alakjában legnagyobb mennyiségben s legkönnyebben található. Az arany volt tehát azon lém, melynek használatát az emberi ész legelőbb is kitanulta ; mert az arany azon egyedüli fém, mely nemcsak tiszta fém alakjában is

Digitized by Gooole

találtatik, hanem egész hegységeknek is képezi alkatrészét kisebb nagyobb szemek vagy lemezek alakjában lévén bennük elhintve , úgy hogy a kőzetek elmorzsolódása következtén a völgyek áradmányi rétegeiben leülepedik s könnyen felkutatható. Ez árad mányi rétegek voltak tehát az arany első s leggazdagabb Ielhelye s azok még korunkban is.

Az ezüst és réz tiszta fémalakjában majdnem kizárólag csak a kőzetek hasadékaiba s mélyedéseibe leülepedett telérekben és telepekben található; azért igen természetes, hogy azt sokkal később kezdek megismerni és használni mint az aranyt.

Mennyi tömérdek ismeretet, s mily fejlett társadalmi életet kell feltennünk azon korban, melynek a vasnak feltalálása és használata sikerült! miután a vas fém alakjában csakis a légköben találtatik, mely ritkaságánál fogva az ősidőkben inkább **a** babonának, mintsem a közhasználatnak szolgálhatott tárgyául, s tehát a vasnak nagyobb mennyiségbe ni előállítása érczekből, csak a tűz s az emberi ismeretek roppant Összegét feltételező szerszámok segítségével történhetett meg! Még Kóma első korszaka, a királyok alatt a rézművesek és más ezéhek mellett, a vasmüvések ezéhét nem ismeri, bizonyítékául annak , hogy azon időben a vasüak használata még igen csekély lehetett. — llero- dot s más régi irók bizonyítása szerint a Skyták nevezete alá tégláit népek, Ázsiának északra fekvő hcgylánczolataiban **roppant** kiterjedésű bányászatot űztek. Es a perzsák roppant ezüst kincsei , melyek Nagy Sándornak martalékul estek, csak úgy magyarázhatók inog , ha mint bizon}'ost feltesszük : hogy ezen birodalom népei az. Ural és AHai **hegyeket** lakó, s a bányászatot íizö Skyta nemzetekkel **kereskedelmi** gömö« megye.

Digitized by CjOOQIC

összeköttetésben voltak; mert ez időben Ázsiának más részeiben ezüst bányászat nem létezett.

Kétségtelen, hogy a bányászat, és ezzel a fémek előállíttatása s használata az Ázsiából kiköltözött indo germán néptörzsök által hozatott be Európába.

Hazánkban a bányászat, Tacitus tanúsága szerint, már a Gothi- uok által miveltetctt; és Claudius Ptoleniaeus szerint a Quádok is foglalkoztak azzal. Ez utóbbi szerint a „Montes Sarmati“ tövében kószáló Jazygok, és az „in Sylva Lunae[tl] tanyázó Quádok több várost építettek. Ezek közül való „Germanum[a], mely Bartholomaeides szerint annyi mint Ghemeruin, vagyis Göniör.

S tagadhatatlan, hogy Gömörmegyében a bányászat és ezzel kapcsolatban a kohászat, az ezen vidék öslakói, a szláv törzsű sarmaták és jazygok, nem különben a német származású quádok és gothinok által miveltetctt ; a mint ezt nem csak a csákány segítségével, tehát a puskapor

használata előtt kivájt tárnák, de a garami hegyek magaslatain vezetett vízcsatornák romjai is bizonyítják.

De bizonyos, hogy a magyarok is jártasak voltak a bányászat és kohászatban nem csak azért, mivel közép-ázsiai östanyáikon közeli érintkezésben voltak a világ legrégibb bányászatával; hanem mivel Leó bizanczi császár tanúsága szerint, az Árpád alatt 889-ik évben Pannóniába beköltözködö magyarok fegyverzete kard és mellvas vala s paripáik előrészc is vassal volt fedve. A vasnak ily nagy mennyiségben használata feltételezi, nem csak a vas — de a többi nemesebb fémek bányászatának ismeretét; mert az arany- eziist- és rézbányászat, a fenébb emlitett természetes kifejlődés rendje szerint mindenütt vagy megelőzte a vas termelésnek ismeretét, vagy bizonyosan azzal együtt járt.

Hazánkban a bányászat kifejlődésének történelme a leglényegesebb pontban különbözik a német birodalométól.

Törvényhozásunk soha el nem ismerte a fejedelem kizárólagos jogát az érezőkre, s folytonosan ragaszkodott a földbirtoklási jog azon természetes fogalmához, hogy a a föld mélyében levő érez is a földbirtok tartozéka; mert az lf>7Ö. évben Miksa által kiboesájtott bányatörvény törvényhozásunk által soha el nem ismertetett, és az 1723. lOtt. t. ez. szavai: „.Judicia montanistica secundum p r i v a t a s eoruindein leges, ultra seeulum stabilitás, in suo esse manebunt ;[u] csakis a bánya- bíróságok szervezésére vonatkozik, s Miksa törvényét a legtávolabbról sem említi.

Igaz ugyan, hogy ezen fejedelmi előjogot az érezőkre még az

Digitized by Gooole

/

Árpád házbóli királyok is igényelték, és ennek gyakorlatában különösen az aranyra és ezüstre nézve — legkevésbbé se gátoltattak.

így III. András király .a jászói prépostságot 1290 évben azon j°gg[a]l ruházta fel : hogy a birtokainak határaiban találtató arany és ezüstre a kiaknázási szabadalmat akárkinek adományozhassa és az r- burát beszedhesse.

A fejedelmek ezen törvényellenes igénye azonban sok súrlódásokra szolgáltatott alkalmat. Ezen viszony következménye lehetett, hogy midőn Bebek György földbirtokos jogainál fogva, a Dobsina határában levő czembergi gazdag ezüstbányákat 1475-ik évben elfog lalta, ezeket Mátyás király — Dobsina községe panasza folytán — 1483-ban karhatalommal visszafoglalta és a dobsinaiaknak visszaadta.

Ebből következett, hogy mig András király 1291 -ik évben az esztergami érsekségnek Rozsnyót mint „posscssionem pure regalem“ ezüstbányáival együtt adományozta, s ezen adományozást 1323-dik évben Károly király megerösité, — az időközben hatalomra emelkedett község tulajdon kezére több ezüstbányát birtoklásba vett, amelyek

Digitized by (Sooqle

nnvelésében azonban az érsekség által gátoltatván, Zsigmond királyhoz folyamodott, ki öt 1418-ik évben jogába vissza is helyezte.

A fejedelmek ezen súrlódások kikerülése végett, s hogy igényelt jogukat legalább színleg megmentsék, az érez kutatási jogot hatalmasabb dynastákra, községekre és egyházi testületekre átruházni jónak látták. Ezt tette Miksa király csak két évvel bányatörvényének kibo- csáttatása előtt, midőn ezen joggal a Battyán családot összes magyar- országi birtokaira nézve felruházta. Ezt tette még lGG9-ik évben l. Leopold király is, a ki az Andrássyak grófi családját a krasznahorkai uradalom határában találtató mindennemű érczckrc a kizárólagos kutatási és miveltetési joggal felruházta, mely jog 18G0-dik cvben az 1854-ik évben kibocsátott bányatörvény életbeléptetése után is, még további 10 évre meghosszabbittatott.

Eltérnék a czéltól, ha bebocsátkoznám azon gyakori összeütközések elősorolásába, melyek különösen Miksa bányatörvénye után a földbirtokos, — mint ki a bányatörvény érvényét el nem ismerte, és a bányamivelő — közt, ki a bányatörvény értelme és a bányai hatóságok védelme alatt a bányákat ni Ívelte, keletkeztek, mely összeütközések kiegyenlítése különösen IGOS-dik évben II. Mátyás királyt sok munkával elhalmozta.

A bányászat ezen rövid általános történelmi ismertetése után átmegyek kitűzött czélomra : a g ö m ö r i h á n y á s z a t i s m e r t e t é r e.

A z a r a n y -, ezüst-, réz- s h i g a n y - b á n y á s z a t G ö m Ö r- m e gyében.

A z a r a n y - e z ü s t és ez utóbbival összeköttetésben a réz- b á n y á s z a t tették le alapját Gömönnegye legnagyobb községeinek. Rozsnyó, Cselnek, Dobsina, Jólsva, Rőcze, Tiszolcz, Berzéthe, Ochtima, Jólsva-Taplóeza nagyobbrészt német bányász telepitvényeseknek köszönhetik létöket.

Az aranybányászat azonban nagy kiterjedésű sohasem lehetett; mert habár a 13-ik század második felében IV. Béla király a Bebek családot a berzéthei aranybányajövedelmével adományozta meg, mégis már maga ez adományozás az aranybányászat csekély kiterjedését és alárendelt fontosságát mutatja; mert tudnunk kell, hogy régi királyaink a gazdagabb aranybányáktól nem oly könnyen váltak el.

Az említett berzéthei aranybányákon kivül kétségtelen nyomai vannak az arany mosásnak a Rimavicza völgyében, közel Kokova helységhez.

Az arany kutatása végett ugyanezen helység határában a B o-

h a t o nevű hegyoldalban — nem külömben Nyústyán az O s z t r a nevű hegyen kivájt tárnák csakis némely bányakedvelők vérmes reményét bizonyítják; mert az aranybányászat az 1783-ik évben felhagyott Rokfalusi tárnával e megyeben végkép megszűnt, az arany mosást pedig az emelkedett munkabér gazdasági szempontból akadályozza.

Az ezüst, és ezzel összeköttetésben a réz- és higany-bányászat már a magyarok bejötté előtt virágozhatott e megyében. Ezen bányászat főhelyei: Dobsina és Rozsnyó valának. Es minthogy a fentebb említett IV. Béla király a Bebekéknck kiadott adománylevélben a „possessio Dopsucha“ is előfordul, és Bebek Miklós fia, László de Dobsina 1326. évben a szepesi káptalan előtt a Korponáról Dobsinára betelepedett több családnak némi szabadalmakat biztosított, magának a mindennemű érezbányászat jövedelmeinek egy harmad részét biztosítván, bizonyos: hogy Dobsina már is a 13-ik század előtt tekintélyes bányatelepítvény volt. Ugyanis Dobsinát IV Béla diplomája azon helységek közé sorozza, „quae quondam Bors Comitis fucrunt,“ melyek tehát már a magyarok bejöttékor léteztek. Az ezüst és rézbányá sznt korábbi fontosságát és kiterjedését bizonyítja az is , hogy it 16-dik század első negyedéig Dobsina tőszomszédságában, Sztraczenán nem csak kincstári beváltás létezett, de egy réz-olvasztó is működött.

Megemlítcndönek tartom még a veszverési, oláh pataki és a nagy- knileczi határokban régenten virágzó rézbányászatot is, mely legin-

Digitized by CJOOQIC

kább az Andrássy grófok és némely. szepesi bányapolgárok által mive ltetvén, saját olvasztóval is cl volt látva.

A grófok, a szepesi bányapolgárok szomszédságát nem tűrhetvén, nagy-hnileczi bányáikat leromboltatták, és habár őket Mária Therézia jogaikba karhatalommal visszahelyczé, mégis a bányapolgárok leomlott bányáikat többé fel nem nyitották. Ezen bányák felnyitása a vállalkozó s erélyes gróf Andrássy Károly által 1835-dik évben, — daczára egy felállított költséges vizemelö gépnek — nem sikerült.

Gróf Andrássy Manót illeti azon dicséret, hogy törhetetlen crélylyel őseinek nyomdokait követve, nemcsak a fenebb említett beomlott veszverési bányákat új mivelés alá vette; de az alsó-sajói regi ezüst-, réz- és higany-bányákat is felnyitván, és ezeket kielégítő credménynyel mivcltetvén, ezen iparunkat a közjó javára felélénkítette.

Az említett helyeken kivid Göraörmcgyének egyéb ezüst-, réz- cs higany-bányászata említésre nem méltó, és itt ott szétszórt kisérletnek nevezhető csak.

A réz, ezüst és higany kizárólag az agyag- és csillámpála anyaközetben találtató telérekben fordul elő. — A rézérc» nagyobb

Digitized by Google

kéneg. Az ezüst a fakóérezben találtatik. — A higany részint kisebbnagyobb fémcsepckben, részint pedig mint ezinóber a fakóérezben jön

elő.

A telérek majdnem kivétel nélkül keletről nyugatra 'csapnak, éj délnek dőlnek.

Kivájása ezen érczeknek tárnákban lőpor és csákány segítségével történvén, a kiszállítás bányatargonezákkal ta járdákon eszközöltetik.

Jelenleg ezen bányászat 117,000 négyszögölnyi területet foglal el; evi termelése: 2419 mázsa érez, mely 158 mázsa rezet, 5461 lat ezüstöt és 35 mázsa higanyt tartalmaz, és 19,141 ftnyi értéket képvisel. Ezen erezek a szepesi bányatársulatnál be váltatván, annak olvasztóiban dolgoztatnak fel.

Minden csekélysége mellett is ezen bányászat 100-nál több munkásnak, cs legalább is 350 családi tagjaiknak 13,000 ftnyi keresetet nyújtván, egy családtag fenntartására 37 ft juttat, és az erdei gazdaságot 10,000 kőbláb fa fogyasztásával gyarapítja.

A kékcny-nikol bányászat.

Kiváló említést érdemel a kökénynek és nikolnak a Dobsina-Rozsnyói völgyben,de különösen Dobsinán virágzó bányászata.

A kékeny a dobsinai bányákban ugyan már a ni ült század első felében felismertetett; **de** értékesítése ismeretlen leven, — s minthogy az ezüst ¿rezekkel vegyítve ennek tisztítását nehezítette és drágította: az áliitatos dobsinaiak imádságaikban oltalmat kerestek ezen ellenségük ellen; — nem is sejdítve, hogy aránylag rövid idő múlva ezen félelmes éreznek fogják köszönhetni, hogy községük egyike a leggaz dagabbaknak e hazában, hogy ez leend azon áldott kútforrás, melyből a jótékony szellemű, szilárd hazatiui érzelmű község iskolák cs nevel- dek építésére, kórházak felállítására s egyéb czélok előmozdítására, a népnevelés, a jótékonyság s általában az egyház és haza javára oly jelentékeny áldozatokat fog meríthetni.

Egy bizonyos Schön Gottlieb, szász születésű, kincstári hivatalnok volt az első, a ki a kékenyt a Kögcl Michaeli bányán észrevevén, kieszközölte a kincstárnál, hogy a dobsinai Kögel Michaeli, Czemberg és Mária nevű bányákból a kékeny beváltassék és Joachimsthálba, Csehországba szállíttassék értékesítés végett.

Előttem ismeretlen okoknál fogva, de bizonyosan a kékeny fém előállításának nehézsége és költséges volta miatt, a kincstár a kékeny érczck beváltását beszüntette, s igy ezen bányászkodásnak is 1810-ik évben vége szakadt.

Csak is 17 év lefolyása után sikerült az akkori rozsnyói kincstári bányamesternek, Dulovies Andrásnak, egy kiviteli engedélyt kieszközölnie, és Malvieux pesti nagykereskedő közvetítése által a ké- kenyérczekct a

Digitized by Gooole

külföldön értékesítenie. Az élelmes angolok, a kik az említett úton ezen érez ismeretéhez jutottak, nem késtek, ennek lelhe- lyeivel megismerkedni, s már is 1828-ik évben Evans etAskin birminghami iparosok az összes kékeny-termelést Angolországba kivitték, és ez idő óta ök majdnem kizárólagos vevői ezen ¿rezeknek. Mert az idönkint Szászországba kivitt, és a losonczi vegyszergyárban felhasznált érezmennyiség alig említésre méltó, azért is: mert az utóbbi az általa feldolgozott ércznél leginkább csak a nikol tartalmára szorítkozik.

A dobsinai kékeny érczek becsét a nikol felhasználása emelte, mely 183d-ben kezdődött, mert a nikol többnyire társa a kékenynek.

A kékeny-nikol érczek kelendősége, emelkedő ára nagy tevékenységre ébresztek Dobsiua szorgalmas bányász népét, és az előkelőbbek vállalkozó szellemét; mely támaszt és biztos irányt nyert a tudományban, mely szabályait a tapasztalásból meríté.

Azt hiszem, hogy csak hív tolmácsa vagyok a dobsinaiak érzületének, ha itt elismeréssel megemlékszem D o b a y V i l m o s hazánkfiáról, ki 20 évi bányatiszti működése alatt, különösen a czembergi bá-

Digitized by Gooole

nya körül sok érdemet szerzett magának, és altaljában a kékeny-nikol rendes és czélszerü kiaknázásának azzal tette le alapját, hogy felismerte : miszerint ezen érez kizárólag csakis a dioritban, és a zöldkőben fordul elő. Ezen általa felismert, és a tapasztalásból merített szabálynak, a kékeny-bányászat jutalmazó üzlete mellett, természetesen azon következménye volt, hogy azon kőzet területe az egész Dobsina- rozsnyói völgyben, adományozott telkek és szabadturzások által elfoglaltatott.

A dobsinai kékenynikol érez a fény lék osztályába tartozik, és alkatrészei a következők:

Kékeny Nikol Kénkö	0.15 %
Miniom . Vas	0.30 „
Mész . .	0.10 „
KovAsagyag	0.40 „
	8.10 „
	10.18 „

Néha némi csekély rézzel és ezüsttel is van keverve.

A kékcny-nikolércz telepekben fordul elő. — Telepeknek nevezem azért, mert ezek feküje az eddig feltárt bányákban az agyagpála, míg födíijc a diorit; cs habár csapása délnyugotnak vonul, — dőlése a fekíi kőzet hullámzása szerint a telepek éjszaki részén délnek, és a déli részein éjszaknak tart. Ezen telepek szakadozva erősebb avagy vékonyabb, hosszabb avagy rövidebb szalagokból, itt-ott pedig fészkekből állanak.

A vastagabb telepek zömét a szénsavas vaséleg — vaspát — a szénsavas mészéleg — mészpát — képezi: de a vékonyabb szalagokban többnyire tiszta érczböl áll.

A kivájási és szállítási mód ugyanaz, mint az ezüstbányászatnál.

A kékeny-nikol bányászat által elfoglalt terület 320,352 Q öl, és az évenkint 12,000 mázsával kiaknázott érezben 372,000 tontnyi értéket képvisel.

Dobsina városa népessége ezen bányászatnak köszöni jóllétét, és szellemi felvirágzását: mert ez maga 4. tiszt, 0. alsóbbrendű tiszt, és 548. munkásnak, s 1604. tagból álló családjaiknak nyújt évenkinti 62,0 ftnyi keresetet, melyből minden családtagra 39. forint esik, tehát 2 fttal több, mint azon családtagoknak, kik az ezüst- réz bányá**szatnál** vannak alkalmazva.

A bányászat ezen ága által felhasznált fa 20,600 k. lábra, kezelési tőkéje pedig 10.000 frtra tehető.

Digitized by Google

Dárdán y-b ányászat.

Hogy a gömormegyei bányászat egész képét nyújtsuk a t. olvasónak, a dárdany-bányászatról is meg kell emlékeznünk, annál is inkább, mert a rozsnyói antimoniura egy állandó rovatát képezi a lapok kereskedelmi tudósításainak.

Habár a dárdany-bányászat kezdete hiteles adatok nyomán meg nem határozható, bizonyos : hogy ez mint az arany és ezüst érczek kísérője Gömörmegycben ezen utóbbi bányászattal együtt mivel tetett és jelentőségre emelkedett a nyomdászat terjesztésével, minthogy a betűk vegyi téliének főalkatrészét képezi.

A rozsnyói dárdany kitűnő tiszta kezelése és a vevők által kívánt csillogó és széles sugárú jegeczedése folytán az 1840-ik évig igen keresett világkereskedelmi áruezikk vala; mert nemcsak, hogy a gyógyszertárakban jelenleg is kizárólag használtatok, de az üveg gyöngyfestésére is fordittatván, Vclenczcbe, Triesztbe és Angolországba kivitetett. 1840-ik év óta azonban erősebb versenyzőre talált az afrikai szigeteken kiaknázott dárdanyban, mely által nemcsak szükebb fogyasztási térre szorittatott, de eladási ára is nagyon csökkent.

Tegyük még hozzá, hogy a rendetlen , csakis a mai napról gondoskodó „ rabol tatás i“ vájás folytán, a dárdany-bányák mivelése napról napra költségesebb lett, ép oly arányban, a minő arányban viszont az eladási árak csökkentek. — Ily körülmények közt természetes, hogy a bányászat ezen ágában a tevékenység évről évre csökkent, és jelenleg az összes „antimonium erudurn“ termelése a 300 mázsát felül nem múlja, melynek értéke a 3000 ftot meg nem haladja.

A dárdany-bányászat Rozsnyó szomszédságában, a csucsorai határban, három bányatársulat által OS30 □ ölnyi téren űzetik, s nérni reménymunkálatokat egy szabad turzás is fed: — az egész azonban csak 12 munkást vesz igénybe, a kik Összesen 1200 ftot keresnek, miből a 28 számra menő családtagok fejenkint 43 ftban részesülnek. — Az ezen bányászatba befektetett tőke a 800 ftot felül nem múlja.

Az ismert és munkálatban lévő telepek a rozsnyói határban Drázus patak völgyében vevén kezdőtöket, délkeletről éjszaknyugotra csapnak és délnyugotnak dőlnek. Ezen telepek födüközete az agyagpála, feküje keselykő, keselypala és síkpala. A nyers dárdany tartalma az érczekben 33—70% közt változik.

Vas-fény-foszlány.

Ezen érczek csakis mint mint mellékes termény vájatnak a

Digitized by Google

kincstár által a Rozsnyó melletti csucsorai vasércztelepekben és évi

Digitized by ^ooQle

készletük 346 mázsára rúgván 1211 ftnyi értéket képvisel.

A v a s - i p a r.

A társadalmi kifejlődésnek leghívebb tükre a vasipar történelme. Elágazó szálaival a társadalmi élet sokoldalú viszonyaiba beleszövődvén és alapját a természeti tudományokban találván, a vasipar folytonos elöhaladásában észlelhető nemcsak a segédtudományok kifejlődésének áldásos hatása, de tapasztalható egyszersmind a társadalom békés és lázas mozgalmainak hatása is.

Nagy Károly császár parancsára a 9-ik század első felében Privesia, a marahánok herczege által a Pécsvárad környékére (ad radices montis ferrei) a vasérezbányák miveltetése végett telepitett salzburgiak, a 11-dik század közepén az egri püspökség által behozott fland- riaiak, a 13-ik század harmadik tizedében bevonult karanténok; — a tatárok pusztításai után 1241 — 1242-ik években németekkel, olaszokkal és csehekkel telepitett felső inegyék tanúsítják egy részt az „unius linguae uniusqne moris regnum imbccille[u] politikai szabály után való törekvést; — másrészt pedig következményei az álladalmat megrázkódtató eseményeknek.

Már felebb einlitök, hogy vasiparunk leginkább a német cs tót telepítvényesek által miveltctctt az Árpádok uralkodása alatt honunkban.

A zselezniki (vas hegyi) és a hrádeki hegyeken, a vas érez telepek tőszomszédságában találtató nagy mennyiségű vassalak majdnem kétségtelenné teszi, hogy a vas készítés ősi eszköze oly egyszerű lehetett, mint czigányaink jelenlegi kovácsmühelyei. Segédeszközei voltak egy mozgó kis kcinencze, kézi fúvó s kalapács; mert a minden vizerő nélküli hegymagaslatokon más mint élő erők alkalmazása lehetetlen volt. Ezen ős régi időkben azonban már is a kovácsok és vas kohászok külön-külön osztályt képeztek.

A társadalom kifejlődésével emelkedő vas szükséglet annak becsét emelvén, csakhamar ösztönül szolgált a termelés szaporítása *végett* a természeti erőket segítségül keresni fel. Es úgy is történt: mert *mind* a Zseleznik mind pedig a Hrádek aljában fekvő közeli völgyek salakhalmai mutatják, hogy a mozgó hegyi kemenezék a patakok mentében állandósitattak, a fúvó és kalapács mozgatása pedig a vizeröre bízatott.

Es így keletkeztek az állandó tót k e m e n e z é k , melyek a mozgó kemenczéktől csakis nagyobb köbtartalmok által különböztek;

mert a kezelés módja és eredménye, vagyis a kovácsolható vasnak közvetlen előállítása a vasérczekből, mindkettőnél közös vala.

Ezen átalakítás nemcsak azért nevezetes, hogy a **vasipart a természeti** erők használata által a lehető legnagyobb kifejlödhetés **terére** tette át **j** de azért is, mert egy igen jelentékeny társadalmi **átalakulás**nak biztos jele egyszersmind.

Mint még jelenleg Török — Boszniában, úgy nálunk is, a magyar birodalom megállapítása első századaiban a vas termelés bizonyosan úrbéri munkások által végeztetett; és ha szabad lakosok, az úgynevezett Libcrtinusok is foglalkoztak a vas iparral, a földbirtokos, vagyis a nemesi osztály részéről temérdek zaklatásoknak voltak kitéve, a mint Miksa föherczeg a murányi vár kapitányához báró Herbenstcin Gyulához intézett rendeletébl is kitetszik, mely kötelességévé teszi, hogy a jolsvai lakosokat a csctneki és ochtinai vasérezbányák mivelcsében védje, különösen az őket háborgató Mariássy Fercncz és a Csetneki vár urai ellen. Ugyanezt bizonyítják II. Mátyás király 1600, 1604 és 1609-ik években ugyanezen bányamivelők védelmére kibocsájtott decretumai.

Midőn tehát a mozgó vaskcracnczék, melyek könnyű áthelyezése a zaklatások előli menekülést nagyon könnyithette, a folyók mentében kiterjedtebb és költségesebb előkészületek mellett állandósítottak: a tulajdonjognak már biztosítottnak kellett lenni, úgy hogy **a** zak latások ellen védelmet lehetett találni.

Azt, hogy a vastermelés azon időben, midőn még a mozgó kemenezék által a vasércz közelében kezeltetett, úrbéri munka és a földbirtokos dynasta közvetlen őrködése mellett történhetett csak: bizonyítják leginkább a zselezníki és a rákosi vaskötelepek közt fekvő várromok ; e várnak feladata fekvésénél fogva nem lehetett más, mint az ott lévő vasterraelést ótalmazni.

A tót kemenezék korszaka a 19-ik század elejéig tartott, és csak anynyiban szenvedett változást, hogy a vas érez bányákhoz ugyan közelebb, de vizeröben szegény völgyekből áttétetett a távolabb fekvő, de nagyobb víz erővel rendelkező völgyekbe.

De még az ekképp szaporított vastermelés is alig volt képes megfelelni a keresletnek. Ezt nem csak az álladalom kifejlődésével szükségkép járó vasfogyasztás öregbítette, hanem különösen a 16-ik században a felső- és alsó- magyarországi bányavárosok legvirágzóbb állapotja is. A vas , és az ezzel öszszekütütt kézműiparra különös jótékony befolyással lehetett, midőn 16<>0. körül Zrínyi György indítványára az akkori könnyű hadi öltözet vas pánczéllal cseréltetett fel.

A 17-ik és a 18-ik században dühöngő bclháboruk különösen emelek vasiparunkat, mely daczára a bécsi udvari kamara által iránta tanusitott ellenséges indulatnak, a mint ez a beszterczci polgárok által a Gararn völgyében felállított vasgyári telepek megszüntetésében, — a

Digitized by Goode

Gömőrben és a Szepesbcu termelt vasra vonatkozó erőszakos elővételi kísérleteiben, és temérdek más, különösen az urbura fizetésére vonatkozó önkényes intézményeiben nyilvánult, - daczára ezen ellenséges indulatnak mondom — vasiparunk még is a 18-ik század elején, különösen Rákóczy Ferencz valóban államférfim gondoskodása folytán addig nem ismert virágzásnak indult.

Ezen fejedelem, a ki helyes nemzetgazdasági tapintattal, cs a bécsi udvari kamara intézkedéseivel ellenkezőleg keveset gondolva a már hanyatlásnak indult nemes érez bányászattal, kiváló gondját a vasipar emelésére fordította.

.Lányi Pál, sajó-gömöri földbirtokosban , mint a vasipar felügyelőjében, a gömöri vasipar vezetésére oly férfiút választott, a ki buzgalma és gyakorlati ismeretei által nemcsak nagy tevékenységet idézett elő e téren, de az által, hogy a nemesi osztályban is érdekeltséget tudott ébreszteni ez ipar iránt, nagy szolgálatot tett a hazának is.

Ezen kitűnő férfiú működésének köszönhető leginkább, hogy Dobsinán egy második olvasztó, — az első már 1680-ik évben építtetett vala, és azon kivül Nagy-Rőczén és Rhedován egy-cgy nyersvas olvasztó állíttattak fel. Rákóczy parancsára jött létre a hajdan híres dobsinai kardgyár is.

A nemesi osztály felébresztett érdekeltsége és tettleges részvéte által nagy lendületet nyert Gömörben a vasiparimért az által nemcsak a földesúri zaklatásoktól megmenekült. hanem azon értelmi erők közvetítésének azt is köszönheti, hogy nemsokára a szétszórt egyes vállalatok egyesülése által uj és nagyobb vasipar társulatok alakultak. — így jött létre 1808-ik évben a „Murányi Unió“, — igy 1811-ik évben a „Rimái Coalitio“, kiválólag Sturmann Márton ; — igy 1836. évben a csetneki „Concordia“, a még most is élő Madarász András közreműködése folytán. A „Concordia“ Madarász András igazgatója Ösztönzésére 1843-ik évben a pécsi hengergyárat is alapítá, s habár ezen gyár eiedményei nem nagy ingerül szolgálhattak a követésre, mégis 1845-ik évben, leginkább Rombauer Tivadar és Szathmári-Király Pál működése folytán a „Gömöri vasmüvelö társulat“ keletkezett, mely az ózdi hengergyár építése által a vasfinomitást a barna kőszén által tűzte ki czéljául. Végre 18o2-ik évben alakult a „Murányi Unió“, — „Rimái Coalitio“, és fennebb említett „gömöri vasmivelö társulat“ egyesülése
által, — a jelenleg is létező „Rimamurány völgyi vasgyári egylet[4]*, mely jelenleg felső Magyarországban a legnagyobb vas termelő társulat.

A tót-kemenczék.

A vasipar történelmében három időszakot különböztethetünk meg: a tót kemenezék; a kohó és higgasztó, e's végre a kohó és kavaró, vagyis a henger üzlet időszakait

A mint inár lentebb említők, a „tót kemenczé“ a hozzá tartozó ke-

Digitized by Google

menczétöl csak nagyobb terjedelme és azon géptani előnye által különbözött, hogy az előállított vasat nem emberi kézzel mozgatott, de vizi erővel hajtott kalapácsok által idomította.

A „tót kemeneze“ magassága 10—12 láb közt változott és 20—25 hüvelyk átmérőjű, és 16—18 hüvelyk magas olvasztási térrel birt A légfolyás egy agyagból égetett csövön vezettetett be az ólvasztási térbe, deszkákból készült két darab gulaalaku fúvóból. — A vasércz keverve a szükséges mennyiségű faszénnel, a kemeneze felső nyilásáű beadatván, az égő szén és a szél hatása alatt salakká és vassá átváltoztatván, ez utóbbi egy tömbben a kemeneze aljára leülepedett, a honnan a kemeneze mellkasának kitörése által, salakjával együtt kihúzatott, és ettől megtisztítva egy nagyobb, 5—6 mázsás hámor alatt **nagyjából** [1] kikovácsoltatván, két darabra szétvágatott. Ezen kezelés tehát azt credményezé, a mi, különösen a 19-ik század harmadik tizedében, any- nyi kísérletek tárgya volt, t. i. a nyújtható vas előállítását közvetlenül az crczekböl. Igaz , hogy az említett kísérletek egy, a tüzelő anyag és vasércz fogyasztására vonatkozó gazdaságos eljárást tűztek ki czélul, mig a tót kemenezék ezen anyagokbani gazdálkodása, — amint alább említendőm — követésre nem buzdíthatott.

A tót kemenezék készítménye az úgynevezett izzó tüzekben kimelegittetvén, súlyosabb kalapácsok alatt 8—15 hüvelyk hosszú, 2 —3 hüvelyk vastag vasdarabokra kinyujtatván, a nyújtó hámoroknak adatott át; a hol kisebb tüzekben kimelcgíttetvén, a vas kisebb súlyú kalapácsok alatt a kereskedelem és a fogyasztó közönség által kívánt formákra nyujtatott. Ezen finomítási tüzek tüzelő anyaga faszén volt, a kalapácsok és a fenébb leírt itt is használt fúvók, vízhajtotta kerekek által tétettek mozgásba.

Két tótkemeneze mellett egy nagy és kisebb súlyú kalapács, hozzátartozó izzó és melegítő kemenczéivcl használtatott. Egy tótkemeneze napi termelése két darab 250—300 font súlyú tömbből állván, heti termelése nyújtott vasban a 40—50 mázsát meg nem haladhatta. A szén fogyasztás egy mázsa kész vasra az 50—56 köblábat is megüté,

Digitized by Gooole

és a 45 — 50% tartalmú érczekből csakis 16—18% vas állíttatott elő. Ezen 5—6 mázsára menő napi termelés körül el volt foglalva: a tót kemenczénél 2, az izzó kemencze és kalapács mellett 3, és a melegítő tűz és nyújtó kalapács körül 2, és igy felváltott nappali s éjjeli munkában 14 munkás.

Ha felvesszük, hogy századunk első éveiben a vasiparral foglalkozó munkás napi dija a 30 v. krajczárt felül nem haladta, nem hibázok, ha a „tótkemencze[11] munkásainak napi keresétjét fejenkint 25 v. krajczára teszem; és igy a 14 munkás 5 ft 50 krnyi keresetjéből esik az 1 nap alatt készült 5 mázsa vasra munkadij fejében 1 ft 10 kr, vagy is 1 ft 22% kr o. ért. Ezen munkadij-illeték a jelenlegi hámori munka- dij-illetéknél közel 25, a hengergyári munkadij-illetéknél pedig 50 kr- ral o. ért. nagyobb.

Bartholomaeides szerint 1808. évben Gömör megyében 9 nyers* vaskohó, 81 tótkemencze, és ez utóbbiak használatára 62 nagyobb, és 38 kisebb súlyú kalapács volt működésben.

Minthogy azon időben a nyersvas kivitelét a magas vámok lehetetlenné tették, mint bizonyost fel kell tennünk, hogy azon nyersvas itt dolgoztatott fel, és pedig a Bartholomaeides által is megemlített higgasztó kemenezékben, melyek a fenébb említett és a tótkcmcnezéknél használt izzó kemenezéktöl lényegesen nem is különböztek.

Tudjuk, hogy az akkori nycrsvasolvasztók heti termelése 150—180 mázsa közt változott, és egész működésük egy éven át 30—40 hétig tartott. Ezeket elörebocsájtva, egész határozottsággal állíthatom : hogy egy nyersvasolvasztó egy évi termelése az 5000, és igy 9 darab kohónak egész évi termelése összesen a 45,000 mázsa nyersvasat felül nem haladhatta. Ezen összegből levonva az öntménynek felhasznált 5000 mázsát, finomítás alá juthatott körülbelül 40,000 mázsa nyersvas ; ebből a nyers vas 25%-kúnak elemésztése mellett összesen 30,000 mázsa nyújtott vas készült. — Minthogy továbbá egy tót kemencze évi termelékét 2000 mázsánál többre nem lehet tenni: a gömüri 81 darab tót kemencze egy évi termelése 1 60,000 mázsára tehető, és igy az összes egyévi termelés e század első éveiben Gömörben körülbelül 190,0 mázsára rúghatott nyújtott vasban.

A mütani kezelés akkori állása szerint a tótkemencze csak 18—• 20%-ot értékesített a vasércz súlyából; **a nyersvas-koluiszat** pedig 24%-ot.

Ezen emésztési arányok szerint a íenebb kimutatott 100,000 mázsa nyújtott vasmennyiségre felhasználtatott az e ezélra kivájt leggazdagabb, és igy 45—48% vastartalmú érczekből 1,010,000 mázsa tehát egy mázsa kész vasra több mint 530 font vasércz esik.

Még nagyobb volt a tüzelő anyag pazarlása. A kohó kezelés egy mázsa nyersvasra 14—33 köbláb faszenet vett igénybe, — a tót kemencze

Digitized by Google

kezelése 50-töl 60 köblábig használt fel. Ezeket számításba véve és figyelve arra, hogy a nyersvas finomítás a higgasztó kemen- ezékben és a nyújtó tüzekben 40—45 köbláb szenet emésztett fel egy mázsa készvasra: az akkori 190,000 mázsányi nyújtott vastermelés Gö- mör megyében 10 millió köbláb faszenet vett igénybe. — Egy mázsa készvas előállítására tehát több mint 52 köbláb, vagyis körülbelül 623 font faszén használtatott fel. Minthogy az akkori szenelés többet 80 köblábnál egy köb öl fából nem állított elő, a fogyasztott 10 millió köbláb faszén előállítására közel 180,000 köb*öl fa, és ennek termesztésére]— egy hold crdötalajnak termő képességét 0.35 köb ölre számítva — rendes erdészeti kezelés mellett 514,000 hold erdőterületet vett igénybe.

Vasiparunk ezen időszakában tehát egy mázsa kész vasra 530 font a legjobb minőségű 45—48% tartalmú vasérczet, és 52 láb faszenet használtak fel. Ha ezen tételeket összehasonlítjuk a mostani nyers- vas olvasztás, higgasztás, és hámorok alatti vasnyujtás kezelésének eredményeivel, a mely egy mázsa nyújtott vasra 321 fontot, — nem egészen 39% vastartalmú érczet, és összesen 30 köbláb szenet fogyaszt, méltányolni fogjuk vasiparunk ez utolsó félszázad alatti haladását, és belátandjuk : hogy a tót kemenezék kezelésének további fentartása már csak azért is lehetetlenné vált: mert ezt hosszabb időre elegendő tüzelő anyaggal a körülötte levő megyék erdőterülete sem láthatta volna el.

Nem lesz érdektelen ezen korszak kereskedelmi viszonyait is közelebbről szemügyre venni.

A tárgyalt időszak kezdetén és majdnem a 18-ik század végéig a vaskereskedés több községekben létező „fuvarosok társulatai“ által közvetittetett. Ezen fuvaros társulatok a vasat a gyárakban megvevén, azt az ország minden szögleteibe elvitték, s az eladott vas árán ősz szevásárolt élelmi és más fogyasztási czikkekkel tértek vissza.

Ezen cserekereskedés élénkségét és nyereséges voltát bizonyítják azon számos kereskedési, fuvarosokból álló társulatok, melyeknek Osetnek, Jólsva, Nagy-Köezc, Kövi, Nandrás, Itatkó mint székhelyeik hajdani virágzásukat nagy részt köszönhetik.

Azon társulatok egyike, „Ország“ név alatt, Jólsván még mai napig is fenáll, és névleges fen Állását évenként ünnepli. Irományai közülwfigy elmünket vonja magára egy 1656 ik év junius 1-én Hákóczy György által kibocsátott s Radnóton kelt rendelet, mely szerint a fejedelem erdélyi vámhivatalnokainak szorosan meghagyd: hogy a jóls- vai vaskereskedöket a vámfizetésre ne kényszerítsék. Nem kevésbbé érdekesek Wesselényi Ferencz 1659-ik év april 25-én és 1663-ik év január 8-án, — mindkettő Murányvárában kelt — rendeletei, a **melyek** elseje által inti a városok elöljáróit: hogy a „vassal és sóval kereskedő szegény embereket“ vásári sátoraikban nyugton hagyják; — másika által azonban a községek biráit figyelmezteti: hogy a jólsvai „szekereseknek az

Digitized by Goode

Magyar Ország koronás királyoktól nyert való szép Privi- legiumjok s szabadságok vagion (a mely Privilégiumokat producáltak is előtte)“, miszerint peres ügyeiket tulajdon birájuk előtt intézhetik el; — a miért is inti a községek biráit, hogy az illető szekeresek peres ügyeikbe ne avatkozzanak. „Nemes szabad kir. Debreczen város- sának lakosi, Kovács, Lakatgyártó és Csiszár czéhbeli mesterek“ pártfogásában is részesült a nevezett jólsvai kereskedelmi társulat; meit a fenebb említett tisztességes mesterek, egy, ugyan kelet nélküli, de mindenesetre a 17-ik század közepéből való levelükben követelik „vásáros uraiméktól esztendönkint 12 pénzt, a melyet szoktunk híni or- pinznek“, ezért kötelesek lévén őket „tisztesigesen eltemetni, tolvajos időben pedig két melyföldig ö kegyelmek mellé kísérőket adni.“

A Wesselény Ferencz által kiadott rendelet kétségtelenné teszi, hogy ezen vaskereskedehni társulatok a 15 ik és lő-ik századbeli királyaink különös figyelmét vonták magukra, s tagadhatlan : hogy , tekintve az akkori közlekedési viszonyokat, ezen „szekeres társulatok“ közvetíthették legczélszerüebben a vaskereskedést.

Pestnek e század elején rendkívül emelkedő kereskedelme nagy változást idézett elő a fenebb említett viszonyokban; mert nem csak hogy a gyárosok nagy része a pesti kereskedői ezégek vezetése alatt bizományi raktárukat alakított Pesten; de a pesti kereskedők is közvetlen összeköttésbe lépvén a vasgyárosokkal, a vaskereskedés igen nagy részét magokhoz vonták. Mind a mellett azonban a „szekeresek“ cserekereskedése a tiszai vidékre a tiszai vasúti vonalok kiépítéséig tartott folytonosan, és még jelenleg is nem tartozik épen a ritka esetek közzé.

Mielőtt ezen vaskezelési időszak leírását bevégezném, szükségesnek tartom még megemlékezni az e század elején uralkodó fa, vas és más, az akkori vasgyártásra vonatkozó, anyagok árairól és munka bérekről.

A vas akkori valódi értékét csak úgy határozhatjuk meg, ha en

Digitized by LjOOQle

nek eladási árát, nem a franczia háborúk folytán fenekestül felzavart valuta idejében keressük; mert ezen árak 1805-ik évtől 17 frtról p. p. 1811-ik évig 300 ftra v. ez. emelkedtek. Rendes ára volt azonban 1795—1798-ik években, a mely 5 és G ft közt változott; mely árak a jelenlegieknél csak 40—50 krral o. ért. kisebbek. — A fának az ára a gyártóli távolsága szerint köbölenkint 30 krtól 3 ftig változott. Egy mázsa vasércz a gyárba beszállítva 15—18 krba került. A szénégetési bérek egy mérő = 8 köbláb szentől 3—7 kr.; munkások napi bére 20—30 kr. közt változott. — Úri jog czíme alatt egy olvasztótól 15 ft és urbura czimén a kincstárnak 105 ft, és ugyanezen czímeken egy tót kemenezétöl 25 ft, és illetőleg 42 ftot köteles volt fizetni a vasgyáros.

A nyersvas olvasztási és higgasztási rendszerrel összekötött nagyobb termelési képesség és takarékosabb széngazdálkodás tette lehetségessé, hogy az c század első tizedében rendkívül emelkedő vasszükségletnek megfelelhessenek egy részt, de más részt a inár is érezhető fahiányból eredhető magas fa árakat is kikerülhessék vasgyárosaink.

Nyersvas, kohó és higgasztás.

Avasgyártásnak „tót kemencze“ féle rendszere átváltoztatását a nyersvas ujabb olvasztási és higgasztási rendszerévé még azon körülmény is elömozditá, hogy a „tót kemencze“ csak is a barna vas ér- czeket (vaséleg vizegy) használhatta fel előnyösen, ellenben a pát vas- érczeket (szénsavas vaséleg) csak erősen pörkölve értékesíthette. Ezen körülménynek tulajdonítható leginkább, hogy a „tót kemencze“ korszakában a göraöri vasgyártás a zseleznik-rákosi és a hrádeki barna vasérczet tartalmazó hegyek körül csoportosult, és a Sajó völgyében leginkább a Dernö és Pelsöcz közti vidékre szorítkozott, mely esopor- tozat a nadabulai pát-vaséreztelepck tetején lévő barna vasköveket dolgozta fel leginkább.

A pát érczek nehezebb értékesítése a tót kemenezék által egyszersmind azt is okozá, hogy a nyersvas ujabb kiolvasztási és higgasztási rendszere már 1080-ik évben vette kezdetét egy bizonyos Fisehcr Dániel szász eredetű gépész által Dobsinán épített olvasztóval.

Csak ezen rendszer behozatala folytán lettek értékesíthetők a kitűnő minőségű pát vasérezek, melyeket a Dobsina és Rozsnyó közti hegylánczolat rejt méhében. Ezen völgy vasipara, vasának kitűnő minősége által alárendelt helyzetéből csakhamar versenyzőit túlszárnyalta.

Az 18U8-ik évben Göniörmegyében fenálló 9 nyersvas olvasztóközül 6, az említett Dobsina-**Rozsnyói** völgynek pátvaskö csuportozatához tartozott, s az uj gyártási rendszer előnyős eredményei igen kecsegtetőig hathattak a többi vasiparosokra is. Mert három év lefolyása alatt a régi tót kemenczék nagyobb része nyers vas olvasztókra alakíttatott át.

Ezen átalakulásnak, kapcsolatban a fentebb már említett érdekeltséggel, mellyel a nemesi birtokos osztály vasiparunk iránt *viseltetett,* még azon jótékony következménye is volt, hogy az egyes tót kemenczék birtokosait egyesülésre kényszerűé.

Az ekkép alakult társulatok: az „Unió“ és a „Coalitio“ 1808-ig 1808

Digitized by Google

ik és 1811-ik évben a nyersvasat egynéhány olvasztóban központositván, a régi tót kemenczék helyein higasztó tüzeket ál. litottak fel. Ezeket csakhamar *Hdmos Pál* is követte, a ki a Szalóczi és Pelsőczi „tót kemencze"-féle gyártelepeket megvevén és higasz- tókká átalakítván, nyersvas-termelését egy olvasztóban egyesítette t. i. abban, melyet az 1816 ik évben bérbe vett Gombaszögi telepzeten épített.

Mindezeket megelőzte *Nádasdy Rebeka* grófné, a ki még 1780 — 1781-ben betléri vasgyárait egy olvasztóval látta el.

Az *Aiidrássyak,* vasiparunk körül oly kitűnő érdemeket szerzett grófi családja, is sietett a Dernöi vastelepzetet egy olvasztóval látni el.

Ezeu átalakulási mozgalmat: a kohó és higgasztó időszakát, — mondhatni, a csetneki „Concordia", fejezte be, mely az 1830-ik évben kezdett átalakítását 1836-ik évben bevége/.vén, egyszersmind a jelen korszakot, vagyis a „kohó s kavaró korszakát" kezdé meg az 1843-ik évben Pécsett felállitott hengergyára által.

Ezen uj vasgyártási rendszer mütani tekintetben lényeges javí- tásokat vont maga után. Most a nyersvas üzlet nemcsak a tulajdon finomítási szükséglet fedezésére szorítkozott; de minthogy a nyersvas egy független kereskedelmi czikké lett, minden olvasztó-tulajdonos a nyersvas termelésének szaporítását tűzte ki föczéljául, hogy azt mentül nagyobb mennyiségben a piaczra vethesse. De ezen szaporítás csak is nagyobb kohók és **sziláid** anyagból készült fuvókkal volt elérhető, és vasiparosaink nem is késtek ezen átalakítások keresztül vitelével.

Es **itt** megint első sorban találjuk az Andrássyak grófi **családját.** Az érdemekben dús gróf *AndrássyGyörgy,* a ki hálára kötelezte le vasiparosainkat az által, hogy gyakori utazásainak tapasztalatait rend- kívüli áldozatokkal és kitartással Dernöi vasgyárában érvényesítvén, itt úgyszólván — egy vasgyári iskolát alapított, a melyben minden uj találmány kitartó utánzásra talált. Dernö volt az első vastelepzet,

hol a nemes gróf még az 1821-ik évben egy 40 láb magas nyersvas- kohót, s ehhez egy porosz Sziléziából. (íleiwltzböl hozott ontott vas fúvót állíttatott fel.

Századunk 3-dik tizedében a mozgalom a kohók átalakítása körül általános lett: újak építtettek, *n* régiek átalakíttattak és nagyobbít- tattak, egy szélesö helyett kettő bárom alkalmaztatott, a régi faláda fúvók eltűntek, és helyükbe öntött vas fúvók állíttattak fel.

De úgy látszik, hogy ezen évtizedben a javítások leginkábba nyersvas-olvasztásra szorítkoztak, mert a higasztásnál és a nyújtásnál a tüzelő anyag fogyasztása még mindég nagy volt, mert az első üzleti ágnál 32—30, a másiknál pedig 7—* kőbláb közt változott.

Ezen időszakban a higasztás különféle módjai voltak alkalma- zásban, melyek lényege azonban abban állott, hogy egy öntött vas táb- lákból összeállított négyszögii nyílt kemcuezében a nyersvas ogv szél- cső

Digitized by kjOOQle

előtt beolvasztatott, a szél és a faszén hatása alatt idegen vegyitekétől megtisztitatván. a kemeneze al ján eg\ tömbbé lett: ezen tömb a nyersvas tisztább vagy tisztátalanabb minősége szerint feltöretett, s egyes darabjai megint a szél és szén hatásának tétettek ki, mígnem a kívánt tisztaságú tömbben ülepedett le. Ezen tömb a tiízböl kivonatván, 0—7 mázsa súlyú öntött vas hámorok alatt 2—4 darabra szétvá- gatott, és ezen darabok ugyanezen higasztó-kcmonczébon a nyers- vas beolvasztása alatt izzóvá kimolegíttettek, és részint vastagabb rudakba, - mint kereskedelmi á r ú c z i k k k i n y ú j t o t t a k , részint rövidebb és 2 — 3 hüvelyk vastag darabokra kikovácsoltattak, és kisebb nyújtó tüzekbcn kimelegíttetvén, finomabb vasrudakra kinyújtottak.

Ezen gyártási rendszer tehát a „tótkemenczeMelo gyártás módjától az által külümbözik, bogv inig ez utóbbi a nyújtható vastömbe- két közvetlenül a vasérezekböl állítá elő. az első az érezeket a kohóba nyersvassá átalakítván, ennek finomítását a higasztó tüzek bon végző be.

A harmadik évtizedben véghez v i t t nyersvas kohók átalakítása folytán a nyersvas előállítása nagy mérvben növekedett; — ős minthogy a fennálló magas **közbenső** vámok mellett a kivitel csak kisebb mennyiségekben, és csakis a bécsi piaezm szorítkozott: magától előállott azon kényszeriiltség: hogy nversvasunkat tulajdon gyárainkban finomítsuk, annál is inkább, minthogy nidvas-termelésiink még honi szükségletet nem fedezte.

Ezen irány tettleges kifejezését nyerte a 4 ik és az fedik é v t i - zedben véghezvitt javításokban és átalakításokban, melyek egyszersmind a vastermelés harmadik korszakának: a nyorsva* kohó s kávarás korszakának kezdetét jelzik

Digitized by Goode

Az 1837-ik évben Straczenán (Szepesen) ÓB Khoniczon (Zólyomban) legelőbb felállított szóiméi égi tök, tehát az olvasztóból kiszálló égő gázok által melegített szélnek alkalmazása a nyersvasolvasztásban, melynek folytán a szénfogyasztás egy mázsa nyersvasra 25—30%-el kisebb lett, — Gömör megyében is csakhamar általánossá lön.

Ezen javítással összeköttetésben a 4-ik évtized második felében nagy zajt okozott Fabre du Faur találmánya: az említett kohógázokkal fűtött kavaró kemencz '*kben a nyersvasat finomítani; mert ennek sikerülése rendkívül kisebbítette volna a tüzelő anyag fogyasztását.

Gróf Andrássy György, itt is az élén, herczeg Cóburg Ferdinand, és a „Rimái C'oalítio" siettek nagy áldozatokkal a Wasseralfingenben kísérletező tudós találmányát megvenni, de azon szép remények füstbe mentek: mert nemcsak hogy a helytelen elvekre alapított kavarási s illetőleg tüzelési mód a hollók rendes menetét lehetlenné tette ; de terménye is a további finomításra hasznavehetetlen volt.

Ezen hiú kísérletek közt azonban utat nyitott magának egy, a viszonyokhoz alkalmazott, alapos ismeretekre és tapasztalásokra alapított más javítás, mely a helyi viszonyok szerint két irányban nyilvánult. A fával bővelkedő gyártulajdonosok a higasztásra nézve az úgynevezett Coratétüzeket, vagyis a fával fűtött kavaró és forrasztó rendszerét, kapcsolatban a liengerrendszerrol hozták alkalmamazásba. A fában szegényebb gyárosok pedig u barna kőszénnel fütött kavaró kemenezéket vették használatba.

Comté liigasztás.

A Comtétiizek első s föelönye a higasztási működés alatt elszálló égő gázok használatában állott, melyek ú finomítandó nyersvas, vagy a kinyújtandó vasdarabok kimelegítésére alkalmaztattak : — második előnyét pedig a termelési mennyiség szaporítása képezte. Ezen kezelési rendszer kifej lése körül kitűnő érdemeket szerzett magának Müller János, ki herczeg (Jóburg-Koháry pohorellai gyáraiban a Comté tüzekkel a rúdvas, vas- és pléhhenger-kezelést összekötvén, a tüzelő anyag fogyasztását tetemesen leszállította. A fával való kavaró és forrasztó fűtést is Müller vezette be legelőször Pohorellán, a honnan később felső Magyarország több gyáraiba elterjedt.

A mint már felebb említőm, e két eljárási rendszer csak is a fa bán oly gazdag vidékeken, mint Rhónicz Zólyomban, Pohorella Gö-
juörben, Marin völgye Sárosban és Szína Abaujban volt alkalmazható; mert csak a fáuak azon vidékeken értéktelensége teszi ezen üzleti rendszerek fennállását lehetségessé.

A nyersvas-termelés főcsoportjai it. m. a Zeleznik-Rákosi, a Hrá- deki és a Rozsnyó-Dobsinai nem csak egészen elfogyasztják a kőszénben

Digitized by Google

találtató fát, hanem még a nyersvas olvasztáshoz szükségelt faszénnek igen tetemes részét kisebb-nagyobb távolságról Abanj, Borsod és Torna megyékből kényteleníttettek beszerezni.

igen természetes volt tehát, hogy mindenek előtt ezen csoportozatokkoz tartozó nyersvas olvasztók tulajdonosai igyekeztek a vas finomításnál a kőszenet alkalmazni. — Úttörő e tekintetben a „Concor- diaw volt pécsi hengergyárával 1843-ik évben; azt csakhamar követték 1845-47. gróf Nádasdy Tamás és a gömöri vasgyári egyesület, jelenleg a Rimamnrányvölgyi vasgyári társulat; az első a Bethlérben öömörmegyében, a második Ozdon Borsodmegyébcn építtetett nagyobb gyárakat kőszénre.

Az első, a bethléri kísérlet, halva született gyermek volt; mert építésénél azon lényeges hiba követtetett el, hogy nem a Üzenten köszénbányák közelébe rakták a finomító gyárat, miután akkor 7 mázsa barnaszén volt szükséges egy mázsa finomított vasra, — hanem a 7 mértföldnyi távolságra fekvő Bethlérre, a nyersvas olvasztó mellé tétetett át, holott egy mázsa finomított vashoz csak 134 font nyersvas szükségeltetett. A messziről szállított kőszén költséges vitele tette lehetetlenné az üzletet. — Az Ózdi hengergyár, a mely tőszomszédságában fekszik a kőszénnek, jelenleg is virágzik, sőt a szomszéd Nádasdy-féle hengergyárban szaporítást is nyert. — Gróf Andrássy ftyói'gy **kísérletei** barna kőszénnel Dcrnöi gyárában, sok oldalú tapasztalással **bővítették** a tudományt a barna kőszén használata körül, de nagyban nem leltek alkalmazást.

A Gömfiri vasipar jelenlegi állapotja.

A v a s é r c / , b á n y á k .

Előadván, és tán bővebben mint szükség volt, vasiparunk régibb fejlődési viszonyait szükségesnek tartom mostani állapotját is leírni.

Életképes és a legmostohább körülmények közt bámulandó mó dón erősen kifejlett vasiparunk alapja: a kitűnő minőségű vasércz, melylyel hegyeink nagy mennyiségben kínálkoznak.

A vasércz, és igy az erre alapított nyersvastermelés is, Gömörmegyében négy fő csoportozatra osztható.

A VaBhegy-Rákosi csoportozat kizárólag barna vasérczeket tartalmazván, az]erre alapított vasolvasztás kitűnő szürke és öntött nyersvasat szolgáltat.

A Hrádeki csoportozat kiválólag barna, de pát vasérczekkel kevert vegyitéket olvaszt, és nyersvas terményei kitűnő erősségök miatt nagyon keresett öntményanyag.

. A Betlér-Nadabulai csoportozat nagyobb mennyiségben pát —, kisebb mértékben kevert barna vasérczeket használ fel, és nyersvas terménye kitűnő a finomításra, de kevésbbé használható az öntésre.

A Dobsinai csoportozat majdnem kizárólag pátvasérczeket dol-

Digitized by Google

gozván fel, nyersvas terménye Altaljában a finomításra, de az aczél gyártásra is fordittatik haszonnal.

Vas h e gy-Rá k o s i vas b á n y á k .

A gömöri vasérczek közt méltán első helyet foglalnak a Vashegy - Rákosi vaskőtelepek, melyek a liasz mészkő által körülövedzett timpálában településnek, keletről nyugotra több mint 2500ölnyi hosszaságban csapnak, és délnek lejtve 15°—75° alatt dőlnek, vastagságuk 2 öltől 20 Ölig változik.

Ezen hatalmas telep, melynek tiszta vastartalraa 42—45°/0, agyaggal és kova földdel kevert barna vasérezből (vasélég vizegyböl) áll; közbevonuló keselykö lerakodások által négy külön részre, vagy telep szakaszra osztatik, melyek közül az egymástól 20—100 ölnyire fekvő három telepszakasz a vashegyi csoportozatot; — az ezektől majd nem 400 ölnyire eső rákosi telep pedig más közbenesö kisebb telepekkel együtt a rákosi csoportozatot képezi. — (Lásd a bányatérképet.)

Jóllehet ezen telepek egy időben képződtek, mégis barna vaskö- **veik** mellékvegyitékeinél fogva lényegesen különböznek egymástól. = **Ugyanis** a vashegyi kisebb vastagságú első telep sok mangános vasér- **czet** tartalmaz; **a** második már vastagabb telep vaséreze hely enkint **némi viliét** foglal magában, de nem káros mennyiségben ; a harmadik, **helyenként** több mint 20 Öl vastag telep, nem különben a kitűnő, 15— 20 **öl vastag** , rákosi telep is ezen ártalmas keveréktől egészen tiszta **és csakis** a kedvelt mangánnal vegyitett vasérczet nvujt.

A legcsélszerübb vájási mód az oszlop és omlás rendszere, ik a **kincstári** bányákban a jóval költségesebb keresztvájé* hozatott be az **utolsó** időben kísérlet gyanánt. A kiszállítás a tárnában rakott fajárdákon közönséges — és bánya — targonczákkal történik.

Az A) rovatos kimutatás szerint ezen csoportozat vasbányáiból, **melyek** területe az 5000,000 négyszög-ölet raegközeliti. majdnem 1

Digitized by Gooole

millió mázsa vasérez aknáztatik ki; és daczára ezen évenkint kiaknázott tetemes mennyiségnek, a Vashegy-Rákosi telepek eddig ismert mélységökbcn még több mint 100 millió mázsa érczet tartalmaznak, tehát nyersvas-termelésünket jelenlegi kiterjedésében egy századra biztosítják.

Az ottani bányászkodás nemzetgazdasági fontossága kitetszik ebből, hogy 15 tisztnek s felvigyázónak, 375 munkásnak és ezek 1300 ra menő családtagjainak 67,3*25 ftnyi keresetet nyújt. Az erdőgazdaságra azzal hat jótékonyan, hogy közel 22,000 köbláb bányafát használ fel; — a mezőgazdaságra nemcsak a lakosság nagyobb keresete folytán növekedett fogyasztási tehctségo(de közvetlenül az által is hat, hogy a mezei munkáktól szabad időben igényelt több mint 60,000 két vonó marhájú napszámért 103,000 ftot fuvarbér fejében fizet.

Dobsina-Alsó -Sajói vaserez bányák.

Az említett csoportozatot fontosságban közvetlenül a Dobsina-Alsó Sajói, sokkal nagyobb területen elterjedt csoportozat követi.

Földismei tekintetben lényegesen különböző viszonyokat mutat fel. — Itt vaskötelepek és telérek felváltva jönnek e l ő ; — és míg az el6Ök siluri , ez utóbbiak a metamorph anyaközetben találtatnak, mindannyian keletről nytigolra csapnak é6 különféle fokok alatt délre dőlnek. Vastagságuk 3 lábtól 15 ölig változik. Ezen vasérez telepek s telérek majdnem kizárólag szénsavas vasélegböl (pát vasérez) állanak, 35—40% fém vasat tartalmazván. Ezen vasérczek — kivévén az iin- itt amott előjövő kénvasat (Eisenkies) — menten minden ártalmas vc- gyitéktöl, tetemes mennyiségben a kedvelt, mert a vas aczéltcmiósze- tét előidéző mangánt tartalmazzák. A telérek felső részei a levegő s víz hatása alatt rendesen barna vasérczczé változtak át.

Ezen csoportozatokban kiváló figyelmet érdemel a df*b.sinai „Kogelhegy“ déli lejtőin lévő telep, vagy is inkább fészek, melynek feküje tirapala, födiijc azonban keselykő, keletről nyugatra való csapásában 100 ölre , szélességében 00 ölre terjed, és 15 öl vastagságot mutat.

Általános figyelmet gerjesztett ez utóbbi időben gróf Audrássy Manó által a „Reinberg“ hegyen az alsó-sajói határban nyitott vasérez telep, a mely a Dobsinai fészekhez hasonlítván, ezt kiterjedésében nem csak megközelíti, de a mennyire a még hiányos feltárásból Ítélni lehet, felül is múlja.

A vájjis a fejérekben tárnák segitségével, a telepekben és fészékben lefedés által általán repesztö porral történik : a szállítás nem különbözik az előbbi csoportozat szállítási módjától.

A kivájt vaskő mennyisége az 573.000 négyszög-ölre menő bányatelkeken évenkint a 800,000 mázsát megközelíti. Bányaépitö fát 4,400 köblábat fogyaszt. A foglalkozó 7 tiszt és segédszemélyzet, 210 munkás, és ezek 960 ra menő családtagjaik évenkint közel 38,000 fo-

Digitized by LjOOQle

rintot keresnek, a 64.000 két igás fogat 129.000 ftnyi bérrel pótolja terméketlen földjének jövedelmét.

A Rozsnyó-Nadabulai csoportozat.

A Rozsnyó-Nadabulai csoportozat nagy területet foglal el. és Alsó-Sajótól kezdve lefelé a Sajó mentében fekvő helységek határain Rozsnyóig terjedvén, az c körül lévő Csúcsom, Rudna, Rekenye helységek határait foglalja magában.

Az e vidéken találtató vasérez telepek majdnem kizárólagos anyaközete a timpala, melynek keselyköbe és keselypalaköbe való átmenetei — mint Betlér mellett — igen gyakoriak, a timpalát azonban gyakran a esillámpála és zsirlapála váltja fel. — Kiváltképen a rozsnyói Rákoson találtató vas csillámkö egy kétségkivüli telérbeu jön elő. A vasércztelepek délről éjszakra csapnak és 30—80° alatt rendesen e lenlejtesen dőlnek.

A bányákban fejtett vasérez vagy pátvasércz, 32 --48% vastartalommal, — vagy pedig mindenféle barna vaskő a bótartalmu vcsealaku üvegéreztöl kezdve az agyag és vasas erektől áthúzott s elváltozott paláig.

Ezen telepek vastagsága 4 lábtól 12 ölig terjed, és ezek legkitünöbbike a nadabulai határban lévő Bernátbánya vaséreztdepe.

Vasérezci, kivevőn a riikán mutatkozó kén vasat, minden ártalmas vegyitéktöl tiszták, és a finomításra kitűnő minőségű nyersvasat adnak.

Ezen csoportozat bányászata 872,OMO négyszögöl terjedelmű bányatelkeken 450—460 ezer mázsa vasérezet szolgáltat, és 1200 köbláb bányafát használ fel. Az e körül foglalkozó 4 tiszt, 177 munkás. 423 családtagokkal együtt évenkint 27,000 ftuyi, — és a 24,000 két igás fogat u fuvaros napszámos 28.000 ftuyi keresetben részesül.

A 11 r á d e k i v a s é r e z b á n y á k.

A Hrádeki, a Cselnek-völgyi hegységekben szétterjedő csoportozat vasércz-telepoi s telérei a kesclvköpála és zsirlapála anyaközet- ben fordúlnak elő, rendesen keletről nyugatra csapnak, es változó fo

Digitized by CjOOQle

kok alatt délre dőlnek. Közülök legnagyobb a Hrádeki, melynek vastagsága 7—42 láb, s hossza mintegy 400 öl; a zsirlapála mint feküje, és a keselypála mint födüje közt vonul, és a legkitűnőbb barna vasér ezeket szolgáltatja. Ezeknek vastartalma 39—55% közt változik ; min den ártalmas vegyitektől mentek, azonban tetemes mennyiségű mangánt tartalmaznak.

A Sebe3pataki, Feketepataki és Bisztrai telepek a keselyköpá- lába csapván, 40—48% vastartalmú pártvasérezből állanak.

Mindezen, mind pedig a Rozsnyó-Nadabulai csoportozatokban a vájás egyenlő módon történik, t. i. tárnák segítségével; az érczek fa talpakon bánya targonczákkal szállítatnak ki.

Ezen csoportozat a 98,737 négyszög ölre menő bányatelkekben 260,0 mázsa vasérczet váj ki. A foglalkozó 6 tiszt, 164 munkás és 475 főnyi családtagjaik évenkint 33,000 ftot keresnek, és a 17,000 két igás vonatu fuvaros napszám 19,000 ftnyi évi díjban részesül.

Minthogy a Szepesmegye Sztraczenai két olvasztója vasércz szükségletét kizárólag a gömörtnegyei vasércz telepekből szedi, és igy lényegesen ezen megye vasiparához tartozik, ezen két olvasztó a Dobsina — Alsó-Sajói csoportozatba felvétetett.

A vasércz bányászat ezen rövid leirása után, átmegyek a nyersvas olvasztáshoz. Rövidség végett, a nyersvas olvasztás leirásánál is ezen csoportozatokra szorítkozom.

2. *A nyersvas* temetés.

A Vashegy-Rákosi csoportozathoz 10 nyersvas olvaszda tartozik, és pedig: Nagy-Röczén3, Nyústyán 1, mind négy a Rimaraurány völgyi vasgyár-egyleté; Gerliczén 1, a Tapolcsányi társulaté; Ploszkón 1, a Latinák családé; Podhorán 2, a Czékus családé; Chizsnovodán 1, Heinzelmanné; Tiszolczon 1, a kincstáré. Ezek közül az utóbbi a legnagyobb, és 40 láb magassaga s aránylagos bclterjedelme által, jó 3 cylinder fúvója mellett 70,000 mázsa évi nyersvas készítményre ké pes. A többi olvaszdák 22 láb s 32 láb magasságig terjednek ; mindnyájan szélmelegítökkel és cylinder fúvókkal ellátvák, a melyek mozgatására általán vízzel hajtott kerekek alkalmaztatnak. A Ploszkói és a Chizsnavodai olvaszdák azonban az elfutó meleggel fütött segítő gőzgépekkel vannak ellátva. Közel négy öt éve, hogy ezen olvaszdák t ú l - nyomó része zárt mellel dolgozik.

Ezen csoportozat 10 olvasztója évenkint *384,000 mázsa nyersvasat és azonkívül 14,000 mázsa öntményt szolgáltat, összes termelése tehát a 398,000 mázsát üti meg, és miitani tekintetben kitűnő eredmé-

Digitized by v^ooQie

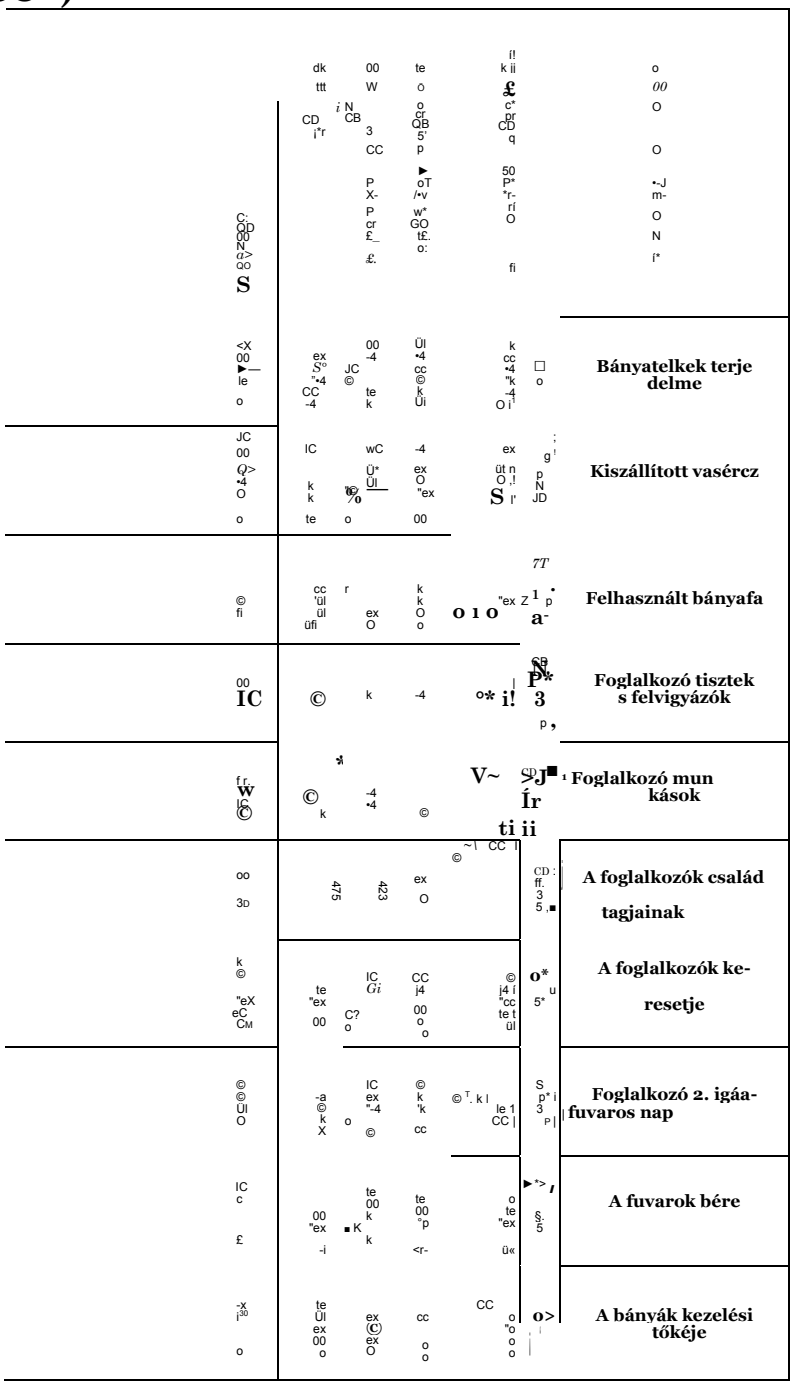

Yasércz bányászat

nyékét mutat fel. Mert 3.184,000 köbláb faszenet fogyasztván el, csak 8 köbláb, vagyis körülbelöl 90 font faszén esik egy-egy mázsa vasra- Vasérczböl 965,000 mázsa olvasztatik ki, tehát egy-egy mázsa vasra 240 font esik s e szerint egy mázsa vasérczböl 42 font nyersvas állit- tatik elő.

A mint már fentebb említem, ezen csoportozat termelése, a majdnem kizárólag felhasznált barna vasércz miatt, nagyobbrészt szürke öntmény-nyersvasból áll, kivévén a tiszolezi cs a rimamurányvölgyi társulat olvaszdáinak termelését, melynek nagvobbresze fehér és fekete nj'crövasból áll.

Dicséretes említésre méltók a chizsnavodai g y ' r országszerte ismert öntményei; ezen gyárra a csoportozat 14. < »0 mázsa Önt menyéből 12.0 mázsa esik.

Egy olvaszda átlagos évi termelése megközeliti a 40,000 mázsát. Az egyes társulatok és birtokosok közül e csoportazatokban legtöbb nyersvasat a riinamurányvölgyi vasgyári egylet termel, t. i. cven- kint több mint 200,000 mázsát. A tiszolczi kincstári olvasztó, mint már einlitém, 70,000 mázsa termelési képességgel bir.

E csoportozat 10 olvaszdája fúvóinak mozgatására 160 lóerőt vizi, s 60 lóerőt gőzerőben használ fel.

Nyersvasiparunk hatását az erdei s mezei gazdaságra, a lakosság kereseti módjára, s a kitűnő helyet, melyet nemzetgazdasági tekintetben érdemel, alább fogom kimutatni.

A dobsina-alaó-sajój csoportozat 7 működésben levő olvasztóból áll|;"eg\ Dobsinán van s a kincstár birja haszonbérben; egy ugyancsak Dobsinán. kettő Pohorelláu, kettő «Sztraczenáu Szepcsmegyóbcn van, ez utóbbi négy < Yiburg-Koháry berczeg tulajdona, a dobsinait ugyan ö haszonbérben tartja, és végre a hetedik Oláhpatakán gróf Andrássy Manó tulajdona.

Ezen 7 olvaszda évi nvcrsvastermclése több mint 30l,OOU mázsa. Ebből 4n<Mi mázsa öntmény. mely csak a tulajdon gyári szükséglet fedezésére készíttetik. A felhasznált 2.* 17.000 köbláb faszénből egy mázsa nyersvasra 9 köbláb esik. melynek súlya azonban, luint- bogy általán véve puha faszéul, a 0< > fontot meg műn íiti.

A felolvasztott 791,000 mázsa vasérczböl egy mázsa nyersvasra 260 font szükségeltetvén, az érez vastartalma a 39° w-et el nem éri. Nyersvas terménye általán fehér és feles, de aczél készitesre kitűnő minőségű.

Ezen 30—40 láb magas bét olvasztó átlagos évi termelése a 40.0 mázsát felülmúlja. Az egyes nyersvas-tennelök közöl Coburg-

Digitized by v^ooQle

Koháry herczeg 214,000 mázsán vi termelésénél a legnagyobb. E csoportozat fúvógépeinek mozgatására 155 vizi lóerőt és Sztraczenán 20 gözlóeröt használ fel.

A rozsnyó-dobsinai csoportozathoz 4 olvaszda tartozik : kettő Betlérben, gróf Nádasdy Taraásnéé; 1 Henszkón Sárkány örökösöké i és végre a negyedik Berzéthén, a berzéthei vastársulaté. Ezen csopor- tozat készítménye szürke, feles és fehér, öntmenyekre kevésbbé használt, de a finomításra kitűnő tulajdonságú nyersvasbót á11; a miért is összes öntménye az 1000 mázsát el nem éri. Összes egy évi 137,000 mázsa nyersvas termeléséhez 983,000 köbláb kizárólag keményfaszenet használván fel, ebből 7 köblábon felül s súlyra 90 font esik egy- egy mázsa nyersvasra.

Ezen 30—40 láb magas 4 olvaszdának átlagos évi termelése a 34.0 mázsát üti meg. A betléri két olvaszda birtokosnéja e csoportozatban 90,000 mázsa termelésével a legnagyobb nyersvastormelő.

Ezen 4 olvasztó fúvógépeinek mozgatására 46 vizi és 16 gőzló- erő basználtatik fel, ez utóbbi a berzéthi olvaszdánál.

A hrádeki csoportozat olvaszdáinak száma 5. — Kettő Csetno ken van, az egyik Sárkány Károly örökösöké: a másik Madarász Andrásé ; — egy Gonibaszögön herezog Esztcrházy Pál tulajdona, s bérben tartja a szalóezi vas-társulat; egy Yigtelken, <>z utóbbi társulat tulajdona: és végre egy Kun-Taplóczon Sárkány Károly örökösöké.

Ezen csoportozat a legkitűnőbb, üntményekhez kizárólag keresett szürke nyersvasat állít elő, és a csetneki Madarász András olvasz- dája mellett egy öntödét mutat fel, melynek jelenlegi öntmény-készítményei az 5 — ö<*00 mázsát érik cl.

Az egy évi 98,000 mázsára rugó nyers vas termeléséhez feltüzelt *38,000 köbláb faszénből egy-egy mázsa nyersvasra 8.-> köblábat , és súlyra 100 fontot használ fel: a felolvasztott 244,000 mázsa vasérezböl 250 font esik egy mázsa nyersvasra és igy vasorczeib d 40° o nyersvasat hoz ki.

E csoportozat bán az egyes gyárosok s társulatok közt Sárkány Károly örökösei 75.000, és ha henszkói olvaszdájukat is ideszámítjuk, 90.0 mázsa nyers vas termelésük kel az elsők.

A fúvógépek ezen csoportozatban 6ii vizi és 15 gőz lóerőt vesznek igénybe. Egy gőzgép Madarász András esetneki gyárában hasz- náltatik.

Az összes göiuöri nyersvas termelés — ide számítva a szepesmegyei sztraczenai két olvasztó VKí.OOi) mázsa készítményét is, melybe

Digitized by LjOOQle

kizárólag gömörmegyei vasérczek használtatnak fel — 936,000 mázsára tehető, miből 26,000 mázsa öntmény.

Ezen számításból kihagyatott a Zólyomban létező rhóniczi kincstári olvaszdáknak, a tiszolczin kívül, több mint 100,000 mázsára rúgó egy évi nyersvas termelése, azért mert, habár vasércz szükségletének nagyobb részét a vashegyi, nadabulai és a dobsinai telepekből nyeri, mégis más tetemes részét zólyommegyei bányáiból fedezi.

Tekintetbe véve, hogy ezen termelés az 1864 5-ik éveknek átlagos eredménye, tehát oly időszaké, mely alatt vasiparunk a belső közjogi s a külső zilált európai viszonyok bizonytalansága folytán beállott kereskedelmi pangás súlya alatt görnyedett; tekintetbe véve ezen körülményt, mondom, — bizton állíthatom, hogy ezen egy évi termelés 1,200,000 mázsa nyersvasra annál biztosabban vihető fel, minthogy rendelkezésére állanak ezen iparnak a roppant, és századok szükségletét fedező vasérczek, s a fatüzelö anyagban sem szenved és fog szenvedni hiányt, annál kevésbbé, minthogy a tagosítások keresztül vitele után, az erdömivelésre is nagyobb gond fordíttatik.

Ez iparág elemzését nemzetgazdasági szempontból későbbre tartván fel, itt csak azt említem meg: miszerint az ezen nyersvas mennyiség termeléséhez szükséges tüzelő anyag 7,822,000 köbláb szénre rúg, és ennek kiállítására 87,000 köb Öl fa, — ezen famennyiség fedezésére pedig 248,000 hold erdőterület egy évi növése — szükségeltetik.

Ezen roppant mennyiségű faszükséglet fedezésére hozzá járul nak Gömör, Borsod, Zólyom, Szepes és Nógrád vármegyék erdöte rületei.

Ezen ipar szívós életképességét csak az birja felfogni, a ki tudja, hogy mily nehézségekkel van összekötve járhatatlan mellékutainkon a faszénnek 12 raértföldnyi távolságból való szállitatása a gyárakhoz.

3. A vasfinom

Gömör megye vasfinomítása magában véve csekély és összes egy évi termelése alig üti meg a 100,000 mázsát. Minthogy azonban a Borsod megyében fekvő ozd-nádasdi s a tapolcsányi vashengergyárak nemcsak a megye szellemi és anyagi ereje által emeltettek fel, de nyersvasszükségletöket is kizárólag e megye nyersvasipara fedezi, ezen hengergyárak méltán Gömör megye iparához sorozandók, és azért több mint 110,000 mázsa hengerelt vastermelésökkel számításunkba fel is vétettek. A rhóniczi 160,000 mázsa hengerelt rudvas és

Digitized by L^ooQie

B. Nyersvas termelés.

| Csoportozat | sz.l mázsa | köb | mázsa i máz'>a | mázga . mázsa I mázsa | | |

vasúti sin készítési képességgel biró hengergyárak a nyersvasipar leírása mellett említett okoknál fogva itt is kihagyatnak a számításból.

Mütanilag vasfinomításunk három részre oszlik:

1 -őr. A faszénneli higgasztásra, az ezzel összekötött hámorok alatti nyújtással, mely jelenleg még összes termelésünk több mint >/$_5$ részét, és a kizárólag gömörmegyei termelésnek majdnem fele részét teszi.

2-or. A fával vagy faszénnel higgasztásra és kavarásra, az ezzel összekötött hengerezéssel, a mely ép oly arányban mutat ja magát, miut az első osztály; végre

o-or. A barna kőszénnel kavarásra, forrasztásra, az ezzel összekötött hengerezéssel. Ezen osztály az Összes termelés $^3/_5$-üd részét teszi.

Az első két osztály gépmüvei vizerő által hozatnak mozgásba.— kivévén a tapolesányi vasgyárat, a mely hengersorozatát gőzerővel forgatja.

A 3-ik osztály gépei kizárólag gőzerő által működnek.

A hely szűke meg nem engedi, hogy az egyes finomító gyárak leírását adjam. Jtt is csak az egyes csoportozatokat veendem tekintetbe, kiemelvén az egyesekből, a mi kiemelésre méltó.

A vashegy-rákosi csoportozatokhoz tartoznak az ózd és nádasdi két liengergyár, a rimóczai és a inálnapataki — ez Nógrád megy'ében — vashámorok, mind a rimanmrányvölgyi vasgyári egylet tulajdona; a borosznoki hámor, Latinák család tulajdona, a tapolesányi vasgyár, a hasonnevű társulaté: — és végre a fürészi hámor, a kincstár tulajdona ; és így számra összesen : hét gyár.

Ezen gyárak közül az ózdi és nádasdi hengergyárak különös onditést érdemelnek, nem csak azért: minthogy felső Magyarországban úttörői azon iránynak, melyet az összes e vidéki vasiparnak, ha feladatának megfelelni és létét biztosítani akarja, clkcrülhctlenül követnie kell; de azért is: mert a csoportozat 13d.0(M> mázsára rúgó terme léséből c két hengergyárra 118,UUO mázsa esik.

Az ózdi hengergyárnak keletkezési idejét már fentebb említvén, itt csak azt emelem ki: miszerint az ózdi gyár tulajdonos társulata ál tál]86iVö-ik években a nádasdi liengergyár is építtetett két mértfüld nyi távolságban Ozdtól, a nádasdi barna kőszéntelep közvetlen szomszédságában.

Az ózdi gyár a barna küszénbánya főtárnájával egy 1400 öl hosszú lóerejü vasúttal vau összekötve: — a nádasdi gyár egv rövid

Digitized by LjOOQle

200 ölnyi vasúton kapja közvetlenül a bányából szükséges kőszenét.

Mindkét gyár jelenleg Ili kavaró és 8 forrasztó kemenczével dolgozik, és a termelés kikovácsolására és hengerezésére két gőzhámort és hat hengersorozatot mozgat.

A hengersorozatok s más u gyártáshoz szükséges gépek mozgatására 200 gőz lóé rőt használ fel, melynek gőzét a kavaró és forrasztó lángkemenczékből kiszálló meleg gázok állítják elő. Mint tüzelő anyagot kizárólag a barna kőszenet használja.

Vasúti sínek készítése mellett termelési képessége e két gyárnak 160,000 mázsára vihető fel.

A kereskedelemben jó néven ismert terménye többnyire a rúd vas különféle vastag és legfinomabb nemeiből, szöglet vasakból és plé-
hekböl áll, mely utóbbiakból 8000 mázsát készít.

E csoportozatban említésre méltó még a tapolcsánvi gyár is, -— mely egy, fával fűtött lángkemencze, és egy hengergőzgép felállítása által utóbbi időben ismert jó minőségű vastermelését tetemesen szaporít».

A Kimóczai, Málnapataki, Jiorosznoki és Fiirészi biggasztó és hámor gyárak csekély fontosságnak, — összes termelésük alig üti meg a 10,000 mázsát, vizi erővel hajtatnak, s tüzelő anyagul a faszenet használják.

Ezen 7 gyár összes termelése 130,000 mázsára rúg évenkint; ebből 10,000 mázsa faszén mellett higgasztott és hámor alatt nyújtott rúd vas; 8000 mázsa fiitüzelés mellett kavart, és faszén mellett izzított s hengerelt, — és végre 110,000 mázsa barna kőszén mellett kavart forrasztott és hengerek alatt nyújtott rúd vas, — és ugyanezen tüzelő anyag mellett hengerelt *<>00 mázsa pléh.

A fogyasztott 344,Ooo köbláb szénből, 10 köbláb esik egy-egy mázsa a hámor alatt nyújtott vasra, a mely arány-rész a Tapolcsányi gyárnál, minthogy' a higgasztókban készült vasat a kihengerclés végett fával lángkemenczében melegíti, — több mint 3 köbláb fával növekszik mázsánkint. Az Ózdi 118,000 mázsa hengerelt rúd vas és pléh készítmény mellett felhasznált 724,000 mázsa kőszénből több m i n t 6 mázsával terheli az egy' mázsa készítményt. A fogyasztott 158,000 mázsa nyersvasból közel 134 font esik egy mázsa kész ezikkre.

Az ezen gyárakban működő gépek szolgálatára 230 vizi s 270 gőz lóerő liasználtatik.

A Dobsina-Alsó-Sajói esoportozathoz tartoznak a Dubsinai hámorok, melyek **évi termelése** faszén **mellett higgasztott** és hámor **alatt**
nyújtott vasban 72,000 mázsára rúg évenkint: —rnütani tekintetben más említésre méltót nem nyújtanak, mint azt, hogy kitűnő aczél természetű vasuk igen kedvelt áruczikk.

Digitized by VjOOQle

A faszénneli higgasztást alkalmazó gyárak közt azonban a Co- burg-Koháry herczeg Garamvölgyi Pohorellai gyárai kitűnő helyet foglalnak el honi vasiparunk terén, nem csak rudvas készítményeiknek elismert jó minősége, de különösen pléheiknek a birodalom akár melyik gyár pléhkészitményével versenyző kitűnősége miatt.

Azon gyárak mütani szervezése az alkalmazott higgasztás mellett igen czélszerü: mert a higgasztásnál elszálló égő gázokat azon anyag vasak melegítésére használják fel, melyek a vizzel hajtott hengerek alatt pléhekre és rúdvasra kinyujtatnak.

Termelési képességüknél fogva első helyet foglalnak a faszénnel tüzelő gyárak között; tettleges évi termelésük: 65,000 mázsa készáru, ebből 26,000 mázsa pléhvas.

Ezen csoportozat egy évi termelése több mint 25,000 mázsa hámor alatt nyújtott, 23,000 mázsa hengerelt, és 24,000 mázsa pléhvas, vagyis összesen 72,000 mázsa. Ha az ezen kész vasáruk előállítására feltüzelt 1.100,000 kőbláb szénhez hozzáadjuk a felfogyasztott, és
50.0 kőbláb szénre átszámított 107,000 kőbláb fát: az egy mázsa terményre feltüzelt 16 kőbláb szén dicséretes tanúságot teszen a követett üzleti rendszer mellett.

Az előttem fekvő kimutatás szerint ezen 72,000 mázsa készítményre közel 111,000 mázsa nyersvas kivántatnék meg, tehát egy mázsa kész vasárura 153 font nyers vas esnék. Ezen aránytalan nagy fogyasztásnak oka csak a nagy pléhtermelésben lenne kereshető, de itt sem leven indokolható, a közlő tolihibájának tartom.

Ezen csoportozat gépeinek mozgatására 550 viai lóerőt használ fel.

A rozsnyó-alsó-sajói csoportozathoz tartozó többi vasgyárak alig említésre méltók.

A betléri vasgyárnál vau két higgasztótüz, egy melegítő kemenezével; hozzá egy bakó, s egy hengermű. A henszkói vasgyár szintén két higgasztó tűzzel s egy nyújtó kemenczével van ellátva. Mindkét gyárnál az átlagos évi termelés hámor alatt nyújtott rudvasban 3200, s hengerelt vasban 1300 és így összesen 4500 mázsára rúg.

A hrádeki csoportozathoz csakis a szalóczi gyárak tartoznak, a
10.0 mázsát meghaladó átlagos évi rudvas termeléssel; melyet 10 higgasztó és 5 nyújtó kemenezék segítségével állítanak elő s hámorok alatt nyújtanak ki. A kitűnő művezetést leginkább a csekély faszénfo-

Digitized by v^ooQle

gyasztás jelzi, midőn egy mázsa kész vasra 14 köbláb szén sem esik ; a nyersvae fogyasztása is csekély, mert egy-egy mázsa kész vasra 130 font nyersvas sem esik.

A szalóczi vas minősége régi jó hirét folytonosan megőrizte.

Ezen és az elöbbeni esoportozat gépei összesen 356 vizi lóerőt vesznek igénybe.

A vasfinomitás fa és faszén szükségletét ugyanazon megyék területe fedezi, a melyekből ezt a nyersvas termelése szedi.

Még megemlitendőnek tartom, hogy jelenleg 1 köböl szénfa ára 2—6 ft, a távolságok szerint, s általán egy köbláb szén a gyárnál 9 — 10 kr, egy mázsa vaskő beszerzési ára a gyárhoz szállítva 8 — 30 kr. közt változik. —Egy vasgyári munkás napidija 40—150 kr; egy mázsa közönséges vas eladási ára 5 ft 50 kr.; 1 mázsa vaspléh eladási ára 8 ft 50 kr, egy mázsa vasúti sin 7 ft.

A gömöri vasipar nemzetgazdasági fontossága.

Hogy őrről világos fogalmat adjunk az olvasónak szükséges: hogy az A. B. C. táblázatokban foglalt számokat összesítve elemzés alá vegyük.

E megyei vasipar az 1,981,276 négyszög ölre terjedő bányatelkeken 935,555 mázsa nyersvas és öntmény termeléséhez szükséges 2,343,658 mázsa vasérczet váj ki. — Ezen nyersvas mennyiségből 312,324 mázsát használ fel a finomító gyáraiban készített 223,923 mázsa rúd- és pléhvashoz, és marad e szerint az egy évi nyersvas- és öntménytermelésböl eladásra 597,049 mázsa nyersvas és 26,182 mázsa öntmény.

Ez vasiparunk tevékenységének egy évi eredménye, és ennek elérése végett 189 tisztnek és 4378 munkásnak ad foglalatosságot és 14,265 főre menő családtagjaik fentartására 876,962 ftnyi keresetet.

A vasércz, fa, faszén, kőszén és a nyers és kész vas a fogyasztási és eladási helyekre való elfuvarozása, a földmivelö népnek mellékkeresetül 2,158,467 ftot ad.

Az erdei gazdaságnak a felhasznált 106,360 köböl faért, *ezt csak* 3 ftjával számítva, közvetlenül 319,080 ft jövedelmet hajt.

Vasiparunk befektetési tökében ..... 3,357,000 ftot
és forgó tőkében 3.540.970
^
és igy összesen képvisel. 6.897.970 ftot

Az ezen tekintélyes erő által kiállított érték, ha a termelt nyersvasat és öntményt együtt 2 fttal, a finomított vasat s pléhet 6 fttal, ebiy

Digitized by Google

bői azonban a fogyasztott nyers vas értékét levonva — és az előállított kőszén mázsáját 12 krral számítjuk, 2,686,880 ftra.rug a gyári helyen, a mely érték sz áru czikkek fogyasztási helyeikre való szállítási dijak hozzáadása által 3,500,000 ftra emeltetik.

Iparunk áldásos hatását e környék mezei és erdészeti gazdaságára, és a lakosság jólétére és adó képességére ezen számok világosan bizonyítják: mert midőn a közvetlenül foglalkozók 14,265 főre menő család tagjainak, a melyek ezen ipar nélkül c vidéken nem létezhetnének, élelmet nyújt; ha az egyes fő fenntartására szükséges élelmi czik- keket 8 kila gabona értékére átszámítjuk, — a mezei gazdászatnak nem csak az élelmi czikkek fogyasztása által 230,000 ftnyi bevételt ád, — de a kifizetett 1,281,505 ftnyi különféle fuvarbérek is kizárólag a mezei gazdászatnak esnek javára: mert ezen kereset hasonlíthatta- nul túlnyomó része a mezei munkáktól szabad időben, és különben is a mezei gazdaság szükségletének fedezésére tartott vonómunka által nyeretik meg.

Vagy, hogy ezen 1,281,505 ftra rúgó mellék fuvarkereset rendkívüli nemzetgazdasági befolyását kiemeljem, fel kell hoznom, hogy ezen összeg közel 7000 család fentartására elégséges.

Az erdei gazdaság a vasiparunk által felhasznált 106,360 köböl faért 319,080 ft jövedelmet nyer, ha a fának köbölét 3 ftjával számítjuk. És minthogy ezen fa állandó termesztéséhez 303,000 hold erdő szükségeltetik, az erdei gazdaság holdjának évi jövedelmét legalább is 1 ftjával értékesítheti.

Ha végre tekintetbe vesszük, hogy ezen iparág kezelési és forgó tökében 6 millió, és közel 900,000 forintot képvisel, lehetetlen ennek kiváló fontosságát cl nem ismerni, különösen iparszegény hazánkban.

V a s i p a r M n k j e I o ne, j ö v ö j o, li i á n y a i, s z ü k s é g l e t e i .

Hogy vasiparunk - melynek nyersvas terménye az összes magyarországi termelésnek, a hozzácsatolt részeket is ide számítva — V3, és az összes birodalomének $^{1}/_{b}$ részét teszi, — a fenebb leirt kitűnő álláspontját elérte – ezt kizárólag szívós életképességének köszönheti ; mert ennek történelmi részéből meggyőződtünk: hogy a kormányok részéröl nem csak hogy semmi támogíitásban nem részesült, de szüntelenül, az utolsó időkig, részint helytelen és zavaros nemzetgazdászati elvekből, részint pedig ellenséges indulatból folyó nyomasztó intézkedések által zaklattatott.

Csak két intézkedésük van a múlt idők kormányainak, a melyek — habár önhaszonlesö indulat által sugaltattak — mégis iparunkat hathatósan előmozdítók. — Értem itt az 1842-ik évben a nyersvasra eltörült közbenső vámot, és az 1850-ik évben történt közbenső vámvonal eltörlését.

És minek köszönheti tehát iparunk fennállását s folytonos gya-

Digitized by Gooole

rapodását, daczára a szüntelen küzdelmeknek az ellenünk irányzott vámpolitica nyomasztó következményeivel; daczára a közlekedési kö- s vas-utak majdnem teljes hiányának; daczára a drága tökének és minden szellemi, felülről ápolt elhanyagoltságunknak ?

Köszöni ezt épen ezen ellenséges viszonyoknak, mert hogy ezeket legyőzhesse, oly térre kelletett iparunkat ültetni, ahol minden külápolás nélkül, az idők zordon s a viszonyok barátságtalan hatásának ellenállhasson.

Ezen küzdelmek által megedzett, és az ausztriai tiltó s védvámok által védett, és iivegházilag nagyra növesztett vasiparával való szabad versenye által megerősödött életképes iparerönknek köszönhetjük : hogy az ellenünk emelt vám-sorompók eltörlése folytán nyersvas iparunk a 40-ik évben bizonyosan lehctlennek hitt oly kifejlödési fokra emelkedjék, a mely lehetségessé tévé: hogy terményei, a biroda lom nagyra nőtt s hatalmas nyersvas iparával versenyezve a határszélekig hatoljanak, a külföldre való menetelben csakis a védvámok által feltartóztatva.

A birodalomban megállapítandó kereskedelmi vámrendszer körül tartó heves küzdelmek idején, nem tartom feleslegesnek ismételve kiemelni azon körülményt: hogy vasipariunk az 1842 ig évig súlyos kiviteli vámok, és a többi birodalmi tartományokból való korlátlan bevitel, tehát egy keletkező fejletlen ipar elfojtására kiszámított kereskedelmi és üzleti viszonyok közt keletkezett, s mégis a vám-sorompók eltörlése után a többi tartományok minden oldalról ápolt vasiparával versenyezve, ezt nemcsak hazánk piaczairól leszorította, de tulajdon fogyasztási területén is kisebb körre szorította ; és a mi legfőbb : a vasárú czikkek árát 25% el mérsékelte.

Tekintve azon körülményt, hogy nyers vas iparunk nem rendelkezhetik közel fekvő, az olvasztáshoz használható, és kokszolható kőszénnel ; ez a tudomány jelenlegi állása szerint kizárólag csakis a faszén használatára szőri tkozhatik. De ha figyelembevesszük, hogy a még aránylag nagy kiterjedésű, a fára és faszénre állapított vasfinomitásunk nem csak nerazetgazdászati elveknél fogva káros; — mert a fában igen becses anyagot használ fel, a mely igen czélszerüen a közel fekvő nagy mennyiségű barna koszén által is pótolható, — de drágább árúczikkeivel hosszabb időre u versenyt sem állhatja ki: igen

Digitized $G<

C. a) Vas finomítás.

Csoportozat.	Kemenezék száma					Hengersor szál	Mázsa			köb-láb	Felhasznált faszén mázsa
	sz,						Vert vas	engerelt vas ingerelt	pléh		
1. Vashegy-Rákosi	7	16	7	16	8	6	10,000	118,000	8,000	136,000	25,000	344,000	724,000
2. Dobsina-Alsó-Sajói	12	20	5	—		2	25,535	23,228	24,000	72,763	106,920	1,100,816	—
3. Rozsnyó-Nadabulai	2	4	—	—	1	1	3,200	1,260	—	4,460	—	90,760	—
4. Hrádeki	3	10	5	—	—	—	10,700	1		10,700	—	147,000	—
Összesen	24	30	18	16	8	10	49,435	142,488	32,000	223,923	131,920	1,682,576	724,000

C. b) Vas finomítás.

Csoportozat.		mázsa		sz.		ft.	£	ft.	ft	ft.		
1.	Vash egy-Rákosi	182,150	40	920	2,750	221,000	103,000	134,800	956.000	942.000	230	270
2.	Dobsina-Alsó-	110,746	20	344	1,056	100,369	64,000	90,000	800.0	400.0	550	
Sajói		5,750	1	41	72	5,760	3,300	4,600	16,000	3,300 60,500	36	
3.	Rozsnyó-	13,678	7	140	450	17,920	1,200	16,350	300,000		320	
Nadabulai	Osszesen | 312,324		68 | 1,445		| 4,328	345,049 I 182,300 | 245,750			2,072,000 | 1,405,800		1,136	270
4.	Hrádeki											

természetes, hogy az ezen iparág által jelenleg felhasznált fa s faszén a nyersvas termelésnek rendelkezésére álland, és ezt legalább is 200,000 mázsa évi nyersvastermeléssel emelni fogja. — Nyersvas ipararunk tehát jövőre is csak a jelenlegi irányban s alapon fejlődhetik ki ugyan, de hogy a fogyasztási jogos igényeknek — az olcsó vasra — egyrészt megfelelhessen; más részt jutányos árúczikkeivel a bel- s a szabadke reskedelmi elvek életbeléptetése esetére a külföldi versenynek is ellentállhasson, elkerülhetetlenül szükséges: hogy a szétszórt kisebb vállalatok nagyobb tömbekbe csoportosuljanak.

És ha ez bekövetkezik, s a közlekedési vasúti vonalak **kiépíttetnek**, életképes nyersvas iparunk a legkorlátlanabb **vámkereskedelmi** viszonyok közt is diadalmasan megállhat.

Finomított vas-iparunk jelenlegi viszonyait a C **táblázat tünteti** elő világosan. Szerintem még igen lényeges bajokban **szenved** ezen iparágunk : mert abnormis állapotnak tartom , hogy **nyersvas-termelésünkhez** aránylag oly csekély kiterjedésű; hogy nagy **része még** a fatüzelésre van állapítva; s hogy végre a kitűnő minőségű **nyersanyag** mellett is kizárólag a közönséges kereskedelmi rúd vas- és **pléh termelésre** szorítkozik. Ezen bajok oka azonban hatásunkon kivül **esik, mert** egyes egyedül a közlekedési vasúti vonalak hiányában fekszik. **A közönséges** rúdvason kívüli vasczikkek gyártása csakis egyenes **rendelményre** szorítkozhatik; és ez biztos időre való elszállítást feltételez ; a mi, közlekedési eszközeink hiányossága mellett , lehetetlen. **De has**ítsa s vegye csak körül vasiparunk területét egy czélszerüen **vezetett** vasúti hálózat: finomító vasiparunk azonnal hatalmas lendületet **fog** venni s gyári telepzetcit Nógrád és Borsod közel fekvő barna **kőszén**telepei szomszédságában állítván fel, nemcsak Gömör, hanem a **szom**széd megyék nyersvasát is fel fogja dolgozni. — És ennek **további** következménye az leend: hogy iparunk a vastinomitás minden **ágaira** kiterjeszkedvén, s egészen a barna kőszén használatára **szorítkozván,** a rendelkezésre álló fa-anyag a nyersvas előállítására fog **fenmaradni.**

Ugyancsak ezen feltétel alatt remélhető, sőt biztosan várható , hogy kitűnő nyersvasunk s tiszta és czélszerün használható barna kőszenünk mellett, egy nagyszerű Bessemerféle aczél-gvártás is **fel fog** virágozni.

Es melyek ezen, reánk nézve életfontosságú vasúti vonalak ?

Szerény értekezésünk szűk kerete meg nem engedi, hogy **ezen** tárgyat hosszasabban fejtegessem; itt csak azt akarom kiemelni : miszerint Gömör, s a vele egy közlekedési rendszerhez tartozó **Torna** megye nyersvas ipara, 1 millió mázsánál nagyobb; és hogy az **összes** többi felső magyarországi nyersvas termelés — Szepest is ide értve — a

Digitized by v^ooQle

400,000 mázsát meg nem üti; továbbá: hogy a gömöri vasiparnak a szomszéd Nógrád és Borsod barna koszén telepjeiben kimeríthetlen tüzelő anyag áll rendelkezésére. Mindezekből következik, hogy a felső magyarországi vasút-hálózatnak megállapításánál Gömör vasiparának s különösen összeköttetésének a borsodi s nógrádi kőszéntelepekkel döntő befolyásúnak kell lennie.

Ezen szempontból tekintve e fontos ügyet, elkerülhetlenül szükségesnek tartom: a pest-losonczi vasút kiépítését, és ennek Fülektől Miskolczczal való összeköttetését. Továbbá a kereskedelmi viszonyoknál fogva a debreczen-uagyvárad-kolozsvár-oláhországi vasút a dunai tartományokat és Török birodalmat; az Alföld-Fiumei vonal a társországokat és a külföldet; a Losoncz-Oderbergi vonal végre a birodalom éjszak-nyugati részeit ny¡tundja meg vaskereskedelmünknek.

E helyen lehetetlen meg nem említenem még azon káros hiányt, melyben iparunk különösen a szakképzett művezetőkben, s alsóbb rendű tisztekben is szenved. Van ugyan a selmeczi bányász akadémiában egy jeles intézetünk; de ez nemcsak hogy, mint magasabb fokú intézet, az említett szükségletnek meg nem felelhet; de idegen tannyelve mellett, magyarajku ifjainknak hozzá is férhetetlen; különben is fő iránya a bányászat. A Windschachti, s a Szoraolnoki bányász-iskolák bennünket ki nem elégíthetnek.

Vasiparunk első rangú fontossága, ¿ízt hiszem, megérdemli, hogy a törvényhozás egy, Gömör megyében alkalmas helyen, felállítandó gyakorlati vasipar s kőszénbányászati tanodáról gondoskodjék. A Stájerországi rendek példája, kik a Leobeni tanoda felállítása által oly rendkívüli nagy szolgálatot tettek hazájoknak s iparuknak, bizonyára utánzásra méltó.

Záradékul még kiemelem: hogy egy, viszonyainkhoz alkalmazott ipar s bányatörvényre is elkerülhetlenül szükségünk van.

V a s - k e r e s k e d é s .

Nyersvas termelésünk az l<S42-diki vámreform s a közbenső vámoknak 185%-ik évben történte ltörlése óta rendkívüli lendületet és terjedelmet nyert. Szürke nyersvasunk a bécsi piaczon döntő állást foglalt. Morva s Szilézia finomító gyárainak nagyobb része a magyar nyersvas feldolgozására volt kizárólag utasítva. — Jobb minőségű fejér nyersvasunk, a vámok daczára, Poroszországba is behatolt; és hogy a jelenlegi belföldi véghetetlen vasüzleti pangás mellett, a midőn szerencséseknek tartjuk magunkat, ha a nyersvas mázsáját ¿*z előállítási helyen 1 írt 60 krjával értékesíthetjük; nagyobb mennyiségű **nyersva**sat Poroszországba ki nem vihetünk, csakis a 45 krnyi **vámtétel aka-**

Digitized by Google

dályozza. Az eladható, közel 600,000 mázsa nyersvas ból, **normális** üzleti időkben a bécsi piacz 100,000 mázsánál többet, a **pest-budai** öntödék 50—60,000 mázsát igényelnek, a többit a sziléziai, **morva — s** gácsországi finomító gyárak használják fel.

Rudvasunk és pléheink fő fogyasztási helyei a bécsi piacz, mely 224,0 mázsa termelésünkből közel 60,000 mázsát emészt fel; a pesti 120,0, a tiszavidéki és aldunai piaczok 35,000 mázsát, a többit a közel fekvő felső megyék s Gácsország használják fel. Itt 'meg kell említenem : miszerint vasunk, a pesti és a miskolczi kereskedés közvetítése mellett, Szerbiában kizárólagos fogyasztási piaczot talált, és a Dunai fejedelemségekben is tetemes kelendőségnek örvend.

Z á r s z ó .

Végül, szives köszönetem kifejezése mellett, kötelességemnek tartom megemlíteni, miszerint jelen szerény dolgozatomat szives közléseikkel és igen becses adalékokkal előmozdították: *Dobay* , bányaigazgató; *Szontdgh Pál, Schmidt* , , *Binder Jenő*, *Schlosser Albert* vasgyári igazgatók, s *Dapsy Viktor* gyakornok urak. — Történelmi részéhez : *ZippétoX*a fémek történelmét, *Biedermann* T. H. „A vasipar Magyarországban“, és „Notit'a Cottus Gömöriensis“ ctc. czimü munkáit használtam fel.

Yolny József.

V. FEJEZET.

Gömör megyének Ipara s kereskedelmi forgalma.

i.

Gömör megye, a vele törvényesen egyesült Kis-Honttal, hazánk legiparosabb megyéinek egyike, sőt ha az előállított gyár- s kézmüiparczikkek értékforgalmát tekintjük: megyénk, tán kérkedés nélkül, hazánkban e tekintetben az első helyet igényelheti magának.

Legfontosabb iparága kérdésen kívül a v a s i p a r . E részben a természet megyénket bőven megáldotta min lennel, mi a vasipar biztos felvirágzásának természetes alapfeltételéül szükséges: a vashegyi, rákosi, ochtina-, csetneki, rozsnyói, nadabulai, dobsinai stb. vasércz kerületekben oly bőséges, oly gazdag tartalmú s oly jó minőségű vasérctelepeket bir, melyek minden, még ha túlzott igényeknek is, teljesen megfelelnek.

Nagykiterjedésü erdőterülete a legjobb szénfát s kitűnő épületfát elegendő mennyiségben szolgáltatja.

Megyénk déli határszélein, vagy ezen szélekhez közel szomszéd-

Digitized by kjOOQle

ságban elnyúló roppant barna szén-telepek vasiparunkat távol jövőre biztosítják;

Mozgató erökül a legszebb vízeséseket bírjuk, a gőzgépekkel pedig vasiparosaink régóta megbarátkoztak;

Felvidéki népünk munkaszokott, értelmes és józan; iparos osztályunk szakképzett, előre törő, vállalkozó.

Hogy mind ezen részint természeti, részint időfolytán kifejlett előnyök daczára Gömör megye vasipara a legutóbbi időkben nem csak kellőleg nem fejlődött, sőt inkább a többi, megyénkben miveit iparágakkal egyetemben hanyatlásnak indúlt: annak oka, a jelen ismeretes állam-kormányzási viszonyok között, egyszerűn abban rejlik, hogy azon a téren, hol a magánosok szorgalma hatáskörének határát érő, s az állam beható működésének tere kezdődik, az állam-kormány maiglan semmit, de semmit nem tett, mi az államnak e tekintetben ter-

Digitized by Gooole

mészetszerü hivatásához tartozik, s mit minden jól rendezett állam bel iparának fejlesztése s ez által a közjóiét emelésének érdekében tenni? elsőrendű kötelességének ismer el.

Megyei gyár s kézműiparunk fejlődésének főkellékei az egész országéival közösek: olcsó, korszerű közlekedési eszközök, különösen vasutak kiépítése; a fenálló szállítási bérek lcljebbitése s átalában a vasutakon olcsó vitelbér megállapítása; oly közintézetek **felállítása,** melyek az állampolgárok szellemi s anyagi kifejlődését elősegítik, különösen a népnevelés előmozdítása minden áron; olcsó s gyors igazságszolgáltatás s a magán jogviszonyok kellő rendezése: rendszeres s beható kimélése a honpolgárok vagyonának az adónak productiv czé- lokra való felhasználása által, s átalában a pénzügy gyökeres **rende**zése az összes államban .... mind természetes **s** igen **egyszerű kor**mányzási elvek, de a melyeket az állam-kormány ez idő **szerint, ügy** látszik, foganatosítani nem bír, s melyeknek teljes hiányját **nem csak** megyénk ipara, de az egész országé, nem csak az országé, de az egész birodalomé sajnosán érzi.

A megyénkbeli ipar, lényegénél fogva, nagy terheket mozgat, reá nézve tehát főfontosságuak a k ö z l e k e d é s i e s z k ö z ö k ; miért is legyen szabad mindenek előtt ezekre egy futó pillantást vetnünk.

A fenálló országos vasútvonalak foképen hadászati s némi részben töldipari szempontból épitvék, a gyáriparra még ott sem volt tekintet, hol a gyáripar érdekét a két elébb megnevezett érdekekkel ösz- hangzásba lehetett volna hozni. Különösen megyénk, aránylag nagy kiterjedésű gyári s kézműiparával, e tekintetben tökéletesen elszigetelve áll, mintha csak ellenséges indulatú, vagy irigy versenyző szellemek adtak volna irányt a létesítendő vasút rendszernek. — A Tiszai vasútnak megyénkhez legközelebb eső pontja Miskólcz; ezen vasút is azonban megyénk iparának igen csekély szolgálatot tesz, mert legfőbb iparczikkeink a nagy kerületet Debreczennek Pestre s a többi eladási piaczokra, meg nem bírják. Vizi utunk egyátalában nincsen; a Tiszát ugyan Lúcznál érjük legközelebb, s a Dunagözhajózási társulat ez irányban dicséretes erőlködéseket tesz folyvást, járatván gőzhajóit a Tiszán is fel egész Tokajig: de ki a Tiszának hosszú útját s tekervé- nyes folyását ismeri, s figyelembe veszi, hogy a Lúczon megrakodott hajó csak Titel alatt kanyarodhatik fel a Dunába, hogy innen viz ellenébe felfelé evezzen Pestig s Bécsig — az könnyen meggyőződhetik, hogy a megyénkbeli ipar ezen vízi utat, egyébb hátrányai számbavé-

Digitized by Gocwle

tele nélkül is, milyenek : a szállítás bizonytalansága, a megérkezési idő meghatározásának lehetetlensége, stb. költséges volta miatt is egyáltalában nem használhatja.

Megyei iparunk egy része, különösen a vasipar, készítményeinek tovaszállítására Morva- és Sziléziába, a Vágfolyótis használja Liptó megyén keresztül Szentmiklóstól lefelé Zsolnáig, tengelyen szállítván gyártmányait először a Telgárt-Poprádi ut vonalon Szt.-Miklósig, Zsolnától azután a Jablonkai vonalon ismét tovább; de ezen szállítási mód a szállítmánynak oly gyakori átrakodása, a szállítás bizonytalansága s hosszas volta miatt annyi nehézséggel van összekötve, s annyi idő s költség-vesztegetéssel jár, hogy annak mindezeknek daczára igénybe vétele nem annyira ezen vonal czélszerüségéröl tanúskodik, mint inkább azon szomorú helyzetre vet világot, melylyel a közlekedési eszközök tekintetében gyár iparunk küzdeni kénytelen, és tanúbizonyságot tesz iparosaink életrevalóságáról, s vállalkozó szelleméről, mely szerint ily s ennyi akadályokkal tud megküzdeni, csakhogy gyártmányainak piaczot hódítson, s egyéni erőfeszítéssel törekszik az állam mulasztásait, vagy a körülmények hátrányait a lehetőség határáig ellensúlyozni.

Megyénk ipara ennélfogva gyártmányainak piaczra való szállításában leginkább a köutakra van ntalva, átalában ipar s kereskedelmi forgalmunk leginkább úgynevezett országutainkon történik. Kiki tudja, hogy ezen ódonszerii közlekedési szállítási mód a legnehézkesebb, egyszersmind pedig a legköltségesebb ; s ha tekintetbe vesszük, hogy a megyénkbeli ipar összes, eladásra szánt terményei, az azok előállítására szükséges nyersanyagokkal egyetemben sok millió mázsányi te herre rúgnak: könnyen be fogjuk látni, hogy ezen egy körülmény is, t. i. az olcsó s korszerű közlekedési s szállítási eszközök hiánya valóságos nyűg az ipar életműködésében, s egy maga elégséges arra, hogy iparunkat természet engedte kifejlődésében megakassza s elohaladásában megakadályozza.

De itt már némely szomszédaink azon hiedelemben lehetnének, hogy utak tekintetéhen helyzetünk elég szerencsés s kifogásra kevés okunk van, mert hiszen régi, talán országosan ismert ama közmondás : „Gömörnekjó utjai vannak!“ Nem kutatva ezen jó vélemény okát s eredetét, — csak annyit mondhatunk, hogy a Gömörmegyei ipart s kereskedelmet képviselő osztály nehezen hozta forgalomba ezen közmondást, s ha hallotta is olykor emlegetni, annak mindig csak viszonylagos értéket tulajdonított s úgy értelmezte,[1] hogy Gömörben kevésbbé roszak az utak, mint sok helyen az országban. Megyénk minden lakó" ja már ma épen úgy tudja, mint az iparos, hogy útjaink jelen állapota megyénk kiterjedt ipari s kereskedelmi szükségleteinek egyátalában meg nem felel.

Ipari s kereskedelmi forgalmunknak két főiránya van: az első Ro8nyóról Rimaszombaton át Váczra, Pestre; a másik Tornalyáról vagy

Digitized by LjOOQle

R.-Szombatból Putnokon át Miskolczra, s az egész Tiszavidékre. Az első irányban Gömörmegye kéz- s gyáripara készítményeinek legnagyobb részét, mint kiviteli czikkeket, Pest-Bécs felé szállítja, a kereskedés pedig a két fővárosból a bclfogyasztásra szükséges összes kereskedési czikkeket behozza; a másik irányban kézi s gyáripar termelésünk egy részét, leginkább vasöntményeket, papirt, kő- cserép- s faedényeket s más különféle fanemüeket s épületfát kiviszünk, s élelmi szükségleteink összes hiányát: gabonát, sót, szalonnát és marhát behozzuk.

Az első vonal Kassát egyenes irányban köti össze Pesttel, e tekintetben tehát strategicus, fő s posta vonal is, ezért mint állami út az állam költségén tartatik fen; egy részben, nevezetesen Balassa-Gyarmat és Vadkert közt, mintegy 3 mértfoldnyi területen, még kiépítve nincsen; s e miatt, de különben is czélszerütlen vezetése, különösen számos meredek emelkedései miatt teherszállításra igen alkalmatlan, s igy egy kereskedelmi nagy útvonal kellékeivel épen nem bir. Mint- hogy pedig kiváltképen megyénk forgalmi viszonyait ismertetjük, helyén látjuk itt megemlíteni, hogy ezen főútvonal megyénk területén, nevezetesen Bejétől Rimaszombatig egyenlőtlen s meredek emelkedései által teherszállításra oly annyira alkalmatlan s az ipar és kereskedelmi forgalom méltányos igényeinek oly kevéssé felel meg, mikép ha e hiányokon mielőbb segítve nem leend, bizton előre látható, hogy a megyénkbeli ipar s kereskedelmi forgalom kényszerítve lesz Rimaszombat mellőzésével Pest felé más irányt keresni s magának könnyebb utat törni; mi által R.-Szombatnak, mint fő átmeneti helynek, jelen & még inkább jövendőbeli jelentősége nagyon csökkenne, s e város, mely megyénkben tán a legtöbb átalános rokonszenvvel dicsekedhetik, e körülménynek kimaradhatlan következményei által megyénk kisebb rangú városainakjosztályába esnék vissza.

A másik főútvonalunk a tornallya-miskolczi vonal, mely talán gyáriparunkra nézve kevésbbé fontos, a mennyiben a Tisza vidéke különösen vasiparczikkek fogyasztásában nem versenyezhet egyrészről honunk, más részről a birodalom fővárosaival; de ha tekintjük, hogy megyénk népességének 3/& része fogyasztó, s élelmi összes szükségleteinek egy csekély részét ugyan megyénk alsó áldottabb földü
vidékének feleslegéből, de a hasonlíthatlanúl nagyobb részét a Tisza vidékéről fedezi, melynek raktára Miskolcz; ha továbbá *tekintetbe* vesszük, hogy nem csak megyénk, de a szomszéd Szepes *megyének egy* nagy része is Miskolczról élelmezi magát s e végre a *tornallya*- miskolczi vonalat hssználja kizárólag, hogy tehát e vonal két megye kitünően iparos népességének első szükségii élelmi czikkek fedezésére szolgál egyedüli közvetítőül; viszont megyénk kézmii- s gyáripar készítményeinek számos czikkeit, nevezetesen vasat, öntményeket, papirt, üveget, kő s cserép edényeket, mindennemű faedényeket s eszközöket, valamint épületfát

Digitized by Gooole

nagy mennyiségben szállít ez után a Tisza vidékére: mindezeket tekintetbe véve, ez útvonalnak megyénkre nézve nagy fontosságát eltagadni nem lehet, s az értelmes s gondolkodó hazafi alapos s méltó megütközéssel szemléli: mikép ezen főfontosságú útvonal, mely megyénket közvetlen, s általa közvetve a szomszéd Szepes, sőt Zólyom megyéknek nagy részeit is egy országrészszel — a termékeny Tisza vidékével köti össze, oly elhanyagolt, oly valósággal kezdetleges állapotban van, hogy az ember, ha nem látná, nem hinné; mert okát felfogni nem tudná s ezt annál kevésbbé, mert ezen útvonal fekvése s helyzete a legkedvezőbb, mert sik s egyenes, s nem csak müút építésére, de vasút létrehozására is a legalkalmatosabb.

Ezen két fő útvonalon kivül Gömör megyének még számos mellékvonalai vannak, a megyebeli ipar s forgalom mind annyi élesztői s közvetítői.

A százbérczü Gömörnek hegyei között számos és terjedelmes völgyek terülnek el, melyeknek mindegyike egy vagy több iparágnak székhelye, s mint ilyenek elkülönített helyzetüknél fogva külön-külön útvonalat szükségeinek. — Itt van, felülről kezdve, a d e r n ö i v ö l g y, kitűnő vasiparával, vasércz bányáival s terjedelmes erdeivel; utána a D o b s i n a vagy felső S a j ó völgye, kiterjedt vasiparával, roppant vasércz-, nikol és kóbalt gazdagságával, virágzó bányászatával s nagy terjedelmű erdeivel; mellette a C s e t n e k völgye számos vas, réz s papír gyáraival, s vasércz bányáival, valamint jó gyümölcs s hires dohánytermesztésével ; utána a jó hirü M u r á n y - J ó l s v a völgye vasolvasztóival, vasöntödéjével, gép-, szög-, kőedény- s fűrész gyáraival s roppant erdeivel; e közt s a R a t k ó völgye közt a hires Vasliegy nagyszerű vasércz telepeivel s rendszeres bányászatával; továbbá a R & t k ó völgye vasgyáraival s több nemű kéziparával; mellette a 13 a lóg völgye dísz- s vadaskertjeivel, makkot és suskát termő kitérje t erdeivel; végre a nagy R i m a völgye a klenóczi s kokovai mellé völgyekkel, vas-, üveg- s papír gyáraival, roppant erdeivel s teije

Digitized by GOOQIC

mes lakereskedésével — mind ezen, többnyire nagy hosszaságban terjedő, völgyek egymás mellett majdnem egyenközüleg nyúlván éjszak- déli irányban, valamennyi függőlegesen esik be a rosnyó-rimaszombat- pesti főútvonalba, külön külön útjaik megannyi mellékcsatomákat képezvén, melyeket a főútvonal magába fogad. Mindezen utak egyik jobb, másik roszabb karban lévén, teljesen kielégítő állapotban közülök egy sincsen, s mind ezért, mind pedig hosszas kiterjedésükért úgy a nyersanyagok beszerzését, mind a gyári készítmények piaczra szállítását tetemesen drágítják.

A régi megyei kormányzat alatt ezen útvonalak többnyire a 2-ik osztályba soroztattak.

E tárgynál is tán első helyen kellett volna említenünk a **G a r a** m völgyét, megyénknek egyik legszebb s ipar tekintetében legnevezetesebb részét, mely az imént elősorolt fövölgyektöl különválva, egészen más irányban, amazokkal majdnem egyenes szöglet alatt keletről nyugatra húzódva, megyénk éjszaki szélein végig terjed, s Gömörme- gyének legéjszakibb részét képezi, de a legjobb utakkal dicsekedhetik*

A Garamvölgye, mielőtt benne az ipar meghonosodott, egy, hozzáférhetetlen hegyek által a világtól elzárt rengeteg erdőterület volt, egyetlen nyílással folyója mentében Zólyom megye felé. Most az ipar, névszerint a vasipar e vidéket nem csak lakhatóvá tette, de meg is népesítette ; ez egykori vadrengeteg most Gömörmegyénk egy legkiesb, egyszersmind legjelentékenyebb gyáros vidéke, mely munkás népének iparával folytonos keresetet nyújtva, annak nem csak megélhetését biztosítja, de e vidék birtokosának S z á s z C o b u r g G ó t h a i h e r- c z e g ö fenségének ép oly nemcslelkü mint bölcs előrelátó gondoskodása s bőkezűsége folytán fclálliott templomok, iskolák s egyéb, a közjót ezélzó, magán intézetek által a nép mivelödését és szellemi kifejlődését s ez által anyagi jólétének állandósítását is, hathatósan előmozdítja.

Midőn a Garam völgyének ipar tekintetébeni jelentőségét **másutt** részletesebben s adatokkal fogjuk feltüntetni, itt a szőnyegen levő tárgyat érdeklöleg még csak azt kell megjegyeznünk, hogy e vidéknek **ki** tűnő müutjai vannak, melyek a birtokos herezeg költségein épültek s tartatnak fen, s melyek számos elágazásaikban egy íelöl a Garam folyó mentében Breznvóbánya felé Zólyom megyével, másfelöl VereskőtÖl Murány s Tiszolcz felé a Sajó Rima völgyeivel, ismét VereskőtÖl felfelé Telgártnak a ('suntava begyen át a Dobsinai völgygyei, Telgárttól Pusztamezö felé a Sztraczenai völggyel, végre Pusztamezötöl **Vernárnak** Szepes megyével kötik össze e vidéket, ez utóbbi, u. 111. Vernár, Telgárt, Vereskő-Murányi vonal lévén egyszersmind Szepest Gömörmegyé- vei összekötő főútvonal.

Ez átalános vonásokkal megyénknek felső, az *egésznek jóval* nagyobb, részét kivántuk, ipar s kereskedelmi szempontból helyra/zí- lag is, röviden

Digitized by Goosle

feltüntetni, azon vidéket, melynek népessége csaknem kizárólag gyári s kézi iparral vagy kereskedelemmel foglalkozik; s hol az ezekből foiyó kereset képezi a lakosság létezésének főalapját.

Ezzel hasznos ellentétlen áll megyénknek alsóbb vidéke, hol a gyáripar nehány vizi malmok és egy két szeszgyár kivételével képviselve nincsen, de hol a földipar annál virágzóbb s annál jutalmazóbb. Fekvési sorozatánál első helyen említjük, az áldott nagy Saj óvölgyét Tornallyától, illetőleg Csóltótól Lénártfaláig (a Sajóvölgy felső részét Pelsőczön át Rosnyóig számos jól berendezett vasgyáraival, kifejlett kézmü-8 malomiparával, a felvidékhez számítván), jó búzatermő földjével s terjedelmes rétjeivel, bal oldalán a Cselény s más erdők által beszegélyezve; a szép al6Ó B a l o g völgye Balogtól Rimaszécsig, gazdag bőtermő rétjeivel; az alsó R i m a völgye Rszombattól Lénártfaláig, hol ezen völgy a Sajóvölgy évei, a Rima és a Sajó folyam egyesülése által egybeolvadván innen „Sajóvölgy“ nevezete alatt, Putnok és Dobicsány közt megyénk határát elhagyva s azután folyvást szélesedve egész a Tiszáig terjed.

Minthogy e vidék, valamint egész megyénk földipari s gazdásza- ti állapotának megismertetése egy külön értekezésnek feladata, itt erre kiterjeszkednünk szükségtelen, hanem az élőnkbe tűzött feladatot tartva szem előtt, áttérünk már most megyénk gyár s kézműiparának, azután ezzel kapcsolatban, a kereskedelmi forgalom részletes megismerteté sére.

1.) L e g f ő b b f o n t o s s á g ú g y á r i p a r á g megyénkben tagadhatatlanul a v a s i p a r. Évi tei melésének jelentékeny volta s értéke, azon pénzmennyiség, melyet forgalomba hoz s mellyel termékenyt töleg hat egyébb iparágakra is: a jótékony hatás, melyet megyénk földiparára, különösen erdészetére gyakorol, emelvén a föld s erdei birtok értékét; a jutalmazó foglalkozás s keresetmódok, melyeket a különben terméketlen felvidék sűrűn lakta nép ezreinek terjedelmes bányászata, vasköfuvar, szénégetés, szén fuvar, kézimunka s egyébb soknemü foglalkoztatós által állandóan nyújt — ezen iparág valódi fontosságát, ipar szempontjából eléggé feltüntetik. De fontos ezen iparág megyénkben társadalmi szempontból is, nem csak mert jólétet terjesztvén, az átalános mivelődést előmozdítja: de azért is, mert e kiteijedt iparág számos és miveit kezelői az alsóbb néposztályokkal

folytonos, közvetlen érintkezésben állván, ezeknél a közszellem ébresztésére s annak irányára hathatós befolyással vannak, s a tényekben nyilvánúló tapasztalás bizonyítja, hogy megyénk gyáriparos vidékein a nagy részt szláv ajkú nép, számos ellenkező kísérletek daczára, mindig hazafias érzelmű maradt

Egyébiránt megyénk vasgyáriparát, ezen 'iparágnak egyik első rendű képviselője s avatottja a feljebbi értekezésben részletesebben ismertette: ezért

Digitized by Gooole

e helyen annak csak rövid vázlatára szorítkozhatunk.

Megyénkben jelenleg 23. felszerelt vasércz olvasztó létezik több mint egy millió mázsa évi nyersvastermelési képeséggel, de melyek a mostani kedvezőtlen üzletviszonyok közt a m. 1864-ik évben csak
836,0 m. és e közt mint egy 26,000 m. kereskedési öntmény czik- keket termeltek.

A fentebbi nyersvas mennyiségből a megyebeli vasfinomitó gyárak, névszerint:

a Garami, Szalóczi, Dobsiuai, Csetnekvölgyi és Riinavölgyi gyárak emésztenek	143,000	m.
az Ózd-Nádasdi gyárak emésztenek	168,000	„
a Rhoniczi kincstári gyárak emésztenek	60,000	„
a Tapolcsányi gyárak Borsodban emésztenek	11,000	„
a Bujakovai gyár Zólyomban emészt	6,000	„

Összesen 460,000 m. marad kivitelre 377,000 m.

A finomított vastermelés, mióta megyénk legnagyobb vasgyártársulata, a Rimamurányi egylet ujabb rendszer szerint átidomított vasfinomítását megyénk szélére, a már Borsodban fekvő Ózd- s Ná- dasdra tette által, a volt számos kisebb finomító gyárak pedig ez iparágukat beszüntették, jelenleg megyénk határai között 98,000 mázsára apadt le; ha azonban az Ozd-Nádasdi gyárakat is a megyénkbeli vasgyárakhoz számítjuk, mit annál biztosabban tehetünk, minthogy azoknak életszálai csakugyan megyénkben gyökereznek, s e gyárakat Gö- möri társulat, Gömöri pénz, Görnöri vállalkozó szellem hozta létre: akkor a finomított vas évi termelése, amazzal együtt 224,000 m., s nem csak belfogy asztásunkat feleslegesen fedezi, de megyénknek legjelentékenyebb kiviteli czikkét is képezi, mely kivált kedvező időkben pénzt, s ezzel jólétet hozván megyénkbe, ezáltal termékenyitöleg hat minden irányban, s a további átalános előrehaladásnak legfőbb tényezője.

2.) R é z i p a r. Réz id. Madarász András Osetneki és Ochtinai

Digitized by k^ooQle

hámorjában állittatik elő. Múlt évi (felére sülyedt) termelése 500 mázsa különféle réz üst, m. e. 30,000 f. értékben.

3. P a p i r i p a r. Papírgyáraink nem birnak a jelenkori ipar színvonalára felvergődni, miért is ezen iparág épen nem emelkedik. Papírgyár 9 van a megyében: Nadabulán egy meritö papírgyár Roxer Pál tulajdona, készít évente 600 m. különféle papirost Dobsinán van 2 merítő papírgyár, készít 1300 m. különnemü papirost.

A Csetnek völgyén van 4 papir gyár: a Masznikói és Nagy- szlabosi részvénytársulatoké, gépelyes papírgyárak; Rokfalván Mar- tínyi Lajos, és Ochtinán Lindner Hermann merito papírgyárai; készit- nek összesen 11,000 mázsa közönséges és középíinom papirost.

A RimavölgyénJ a tiszolczi határban van egy meritö papir malom, Gyürki Pál tulajdona; készít 300 m. közép íinom és 500 m. közönséges iró és boritó papirost. A kokovai határban van 1 papirma- lom, Kuchinka Istváné, 2000 mázsa évi termeléssel.

Összes évi papir termelés 14,700 mázsa
„ „ „ értéke 280,000 frt.

4. Ü v e g i p a r. Üveggyár csak egy van megyénkben a Kokovai határban az Ujantalvölgyi Kuchinkaféle üveghuta. Készít kitűnő üveget mindennemű szükségletre. Évi termelése m. e. 12,000 mázsa üveg. Értéke m. e. 80,000 ft.

5. B ő r g y á r megyénkben egy van Rozsnyón, a régóta jó hírben álló Marko József örökösei bőrgyára, mely nagyobb mérvben s teljesen felszerelve s a szükséges helyiségekkel kellőleg ellátva. Készítményeinek jeles minősége nem csak a közel vidéken, de Erdélyben, Galicziában s Bécsben is eléggé ismeretes. Készít bőröket mindenféle használatra, íoczikke azonban az úgynevezett „fontos talpak."

Évi készítménye 10,000 db. bőr; ennek pénzértéke 150,000 ft.

6. S z e s z g y á r. Rosnyón kettő van Sztankovits János és Szepesi Andrásféle, mindkettő marha hizlalással van összekötve s készít évente 120,000 iteze szeszt. Sztárnyán a Radvanszky Gusztávé és Dereskén s Csobánkán Cóburg hcrczcg uradalmaihoz tartozók, az első készít 100,000 itezét, az utóbbiak 1600 akót, mindkettő marhahizlalással van összekötve. Várallyán gr. Andrássy György szeszgyára

100,0 iteze évi készítménnyel. A szeszipar is jelenleg a kis árakat s nagy adót sínyli. A felhasznált anyag leginkább burgonya, a terméshez képest kukoricza és rozs.

Sör ház kettő van Dobsinán 600 akó, és Balogon szinte 600 akó évi készítménnyel. A sörivás megyénkben kevéssé van elterjedve.

7. M a lo in i pa r. Miíuialom megyénkben rsak egy van ; a Baki mümalom Rosnyó mellett a Berzéti határban, Schlosser Károly tulajdona. Egyike a legelső mümalmoknak az országban, a pesti hengermalommal

oömöR M Digitizedby tioogle

egyidejű. Vizerőre épült. Van 4 őrlője a mülisztre, franczia kövekkel, egy griz e's egy daraörlöje, négy hollandi hengerrel a dara gömbölyítésére. Van egy cséplőgépe is vizerőre alkalmazva, melyen a tulajdonos saját termése kicsépeltetik, és egy szecskavágója, melyek a szükséghez képest ki s beakaszthatók. A mümalom a száraz hidegyir- lést használja, az ujabbkori javítások felhasználásával van berendezve, s mindenféle gabona-nemüekböl igen jó lisztet őröl.

Egyébbiránt megyénk minden városában, sőt majdnem minden egyes falujában van egy, néhol több, közönséges vízi malom, mit a majdnem minden vidéken rendelkezésre álló vízi erő, a kellő esésekkel ellátva könnyen kivihetővé tett. A falusi malmok rendesen két, a nagyobb malmok, kivált a városokéi, négy s több őrlővel, s többnyire egy vagy két kása, kender vagy lóheremag kallóval vannak ellátva, s legnagyobb részének szerkezete olyan, hogy ugyanazon gabonából háromféle lisztet készíthetnek. Ilyen vizi malom összesen 168 van a megyében, csak is helybeli szükségre őrölnek s még erre sem mindenütt elegendők, mit bizonyít azon körülmény, hogy Pestről, Egerből, Mis- kólczról, kivált finomabb őrleményekből tetemes a behozatal.

8. Für é s z m a l o m i p a r. Fürészmalraaink készítenek összesen :

Lágyfadeszkát	1,145,000	dbot
Siudclyt	8,900,000	„
Léczet	530,000	„
VeresfenyüdeszkAt	0,500	„
Épületfát folyóöl	175,000	„

mintegy 600,000 ft. értékben. Névszerint:

Rosnyón 1 fűrész malom 10,000 deszkát, u. a. léczet.

Dobsinán 1 fin. 40,000 deszkát, 20,000 léczet, 20 ezer folyó öl épület fát

Cselnek 1 fin. 30,000 szál deszkát s léczet.

Murány 2 fm. 75,000 deszkát, 1,000,000 sindelyt, 5000 db veres- fenyü deszkát, 5000 f. öl épületfát.

A Garamon 3 fm. 100,000 deszkát, 500,000 sindelyt, 10,000 f. öl épületfát.

Tiszólcz 2 für. m. 20,000 lágyfá, 1500 veresfenyii deszkát, 10,000 lcczet, 400,000 sindelyt és 50 ezer f. öl épületfát.

Klenócz 1 f. ni. 10,000 deszkát s leczet, 5U00 f. öl épületfát. Kokovn

800,000 deszkát, 2,000,000 sindelyt, 400,000 leczet

80,0 f. öl épületfát.

Antal völgye 60,000 deszkát, -10,000 leczet, 5 millió sindelyt;

Digitized by Google

készít azonfelül rostaabroncsokat és gyufaszálakat m. e. 12,000 f. értékben.

9. K ö e d é n y g y á r egy Murányban, készít évenként m. e. 30,0 f. értékű edényeket; és egy Rosnyón, melynek tísztakészítmé • nyei keresettek voltak, de mióta a porczellán edények ára annyira leszállóit, azóta jóval kevesebbet készít.

10. S z ö g g y á r u n k kettő van; egyik Rosnyón a Nehrer Má-

tyásé igen jól berendezve készít ra. e. 70 millió darab legkülönfélébb szögeket, leginkább kivitelre, és felemészt 2000 mázsa vasat; a másik a Murány völgyén van a Lubenyiki határban ; kevésbbé jelentékeny.

11. Van egy g y u f a g y á r u n k Rosnyón, Pékár és Radvá- nyi tulajdona; jó gyártmányt készít.

12. Van több g é p g y á r ; egy Pohorellán herczeg Coburg vas- gyáraihoz tartozó; egy más N.-Röczén a Rimamurányi vasmüegylet tulajdona; leginkább vasgyári gépek készítésével foglalkozik; egy más gépgyár Rosnyón Sztaniszlovszky Venczel tulajdona; gazdasági eszközök s gépek készítésével foglalkozik: végre Várallyán Günthner gazdasági eszközök s kocsigyára.

13. C s e r é p g y á r . V árallyán gr. Andrássy Györgynek egy cse- répsindely-prése, s egy földcsö-gyára van (Drainage-Röhren Maschine.)

A kézműipar — számos különféle ágaiban — megyénkben erősen van képviselve. Népünk átalános jelleme a munkásság és szorgalom , miután megyénk területe legnagyobb részben hegyes, földmive- lésre kevésbbé alkalmatos lévén, e vidék lakosai élelmük megszerzésében vagy fuvarozásra, vagy két kezök szorgalmára s ügyességére vannak utalva. Bár kiváló kézműiparunk, különösen müiparunk épen nincsen s csak is közönséges kéziparral dicsekedhetünk: ez azonban lakosaink igen nagy részének biztos, sokszor egyedüli keresetforrása, s mint ilyen, azok létezésének majd egyedüli, majd föalapját képezi.

Megyénkben legelterjedtebb kézmüiparág az agyag gyártmányok készítése. Számos vidékeinken az agyagos képletben szép fejér agyag jön elő, mely könnyű idomíthatási sajátságai által fazékkészítésre igen alkalmatos. Sőt Pongyelok. Szuha, Zaluzsány és Susány határaiban, egészen nógrádinegyei Poltár helységéig, egy kitűnő tisztaságú fejér agyag fordul elő, mely fentérintett sajátsága által nemcsak fazék s kályhakészítésre igen alkalmas, de azonfelül kevés ércz-éleg tartalma miatt, mint tűzálló agyag gyáriparunk terén is előnyösen szerepel, a mennyiben a vasérczolvaszdákban és üveggyárakban, béléstéglának és olvasztási csuproknak idomítva, igen jó szolgálatot tesz. Egymaga Fazekas-Zaluzsány és Susány, Kis-Hontban, ily vasolvasz-

Digitized by VJOOQIC

dákba való béléstéglát mintegy 600,000 dbot készít, azonfelül vagy ugyanannyi igen jó cserépzsindelyt, vagy 10,000 db virág cserepet, m. e. 350,000 közönséges hosszúkás és négyszögü téglát, vagy 150 db kályhát, és m. e. 60,000 db különféle fazekat és korsót.

Pongyelok-Szuha hasonlókép nagy mennyiségű cserépzsindelyt, téglát s fazekat, különösen pedig jó hírben álló kályhákat készít. Os- gyán szintúgy sok jó fazekast számlál. Azon felül ezen vidékről évente m. e. 50,000 mázsa agyag más vidékekre eladatik.

A Rima völgyén: Bakostörék, Varbócz, Keczege; a Balog völgyén : Balog, Pápocs, Pádár, Perjés; a Ratkó és Kövi völgyein: Vis- nyó, Deresk, Levárt; a Murány völgyén: Licze, Gicze, Mikolcsány, Nasztraj foglalkoznak fazék- s cserép-készítéssel.

Fazék s korsó összesen 600,000 dbra, cserépzsíndely m. e. hat millióra tehető. Az elsőből sok vitetik a Tisza vidékére.

A kézműipar terén a második helyet tán a szűrcsapók foglalják el. Ratkó, Jólsva, Csetnek, és Klenócz, kivált az ez előtti időkben ezen czikk előállításával erősen foglalkoztak. Magyar jubgyapju- ból, fonó s szövő székek, valamint vizerőre alkalmazott kallók segedelmével, durva pokróczféléket, és közönséges s középfinom szürposz- tókat készítenek, mely köznépünk közönséges ruhaviselete, egyszersmind pedig kereskedelmi czikk is. Ratkón ily szürposztó előállítására egy kis fonógyár is van, 100 orsóju fonógéppel és gyapjútisztitóval ellátva. Kedvező időkben különösen Ratkó városának lényeges kiviteli czikke; ilyenkor csupán Ratkónak 75 szűrcsapója 1600 vég szürposz- tót készít s felhasznál 400 mázsa gyapjút. Piaczai Pest, Gyöngyös, Eger és Miskolcz.

Harmadik helyen a vargák és timárok állanak szintén kiviteli czikkül szolgáló bőrkészítményeikkel. Ezek megyénk valameny- nyi városában kisebb nagyobb számmal képviselve vannak, de leginkább Ratkón, Rimaszombatban, Jólsván, Nagy-Rőczén és Tiszolczon. Ratkónak 86 vargája s tímárja évenkint kikészít: az első 800 ökör s tehénbőrt, leginkább talpaknak; az utóbbi 10,000 apró marhabőröket, melyeknek eladási piaczuk Abauj, Zemplén és Borsod, valamint Nógrádnak közelesö része. Tölgy s cseres erdeink bőven szolgáltatják a szükséges cserhajat, melynek összetörése vizerőre épített egyszerű csertörö malmokkal bírnak az illető kézmiiiparosok. Ezen, valamint az döbbeni pontban ismertetett, iparágban még a czébrendszer fennáll. A kézműipar azon készítményei között, melyek a kiviteli czik- keket képezik, e helyen kell felemlítenünk a jólsvai kolompkészítőket is, kik évente több ezer mindenféle nagyságú kolompot szállí-

Digitized by Gooole

tanak a lisza vidékére, Debreczenbc, Erdélybe, sőt Oláh országba is, hol azok jó tiszta hangjok miatt mindig jó kelendőségnek Örvendnek.

Az eddig ismertetett kézmüiparágak, t. i. az agyag feldolgozása, a szürposztó s a bőrkikészítés, megyénkben az egyedüliek, melyeknek készítményei a bel fogyasztáson felül, jelentékeny kereskedési s kiviteli czikkeket képeznek, s ugyan azért a kézmüiparágak sorozatában az *el*ső helyekre véltük azokat teendőknek.

Ezen sorozat alá lehetne számítani a f a k é s z í t m é n y e k e t is, u. m. fakanalak, rocskák, dézsák, kádak, hordóabroncsok, kosár, gúzsalj, orsókat, melyek megyénk felső erdős vidékein, névszerint Kishontnak, a Balog, Ratkó és Murány völgyeinek felső részeiben nagy mennyiségben készíttetnek s megyénknek szintén egyik kiviteli czikkét képezik: de minthogy ezek előállítása a lakosságnak inkább mellék, mint rendes foglalkozása, a mennyiben mind ezen czikkek csak a téli hónapokban , más munka hiányában, készíttetnek, s igy állandó, rendes mesterségüzést nem képeznek 5 azért ezen készítmények leginkább csak a kereskedelmi forgalom tekintetéből bírnak némi jelentőséggel s a kézmü iparágak sorában alig foglalhatnak helyet.

Ilyen többféle foglalkozást ismer a mi felvidéki köznépünk, melylyel más munka hiányában, a téli hónapokat, különösen a női nem, hasznosan kitöltik. Ilyen az úgynevezett „h a 1 c n a“ p o s z t ó k é s z í t é s e , mely kötés által történik, s melyből a felvidék legszegényebb helyein a köznép ruhát és bocskort visel. Lényegesebb ennél a l e n - s k e n d e r f o n á s és szövés, mely egész megyénkben a köznép sőt sokszor a jobb osztályok női részének is átalános s egyik kedvencz foglalkozása,s melylyel, többnyire saját terméséből, a földmives gazdasszony egész házi szükségleteit fedezni szokta, s mert a saját fonását nem minden gazdasszony képes mcgszöni, azért vannak Rozsnyón, Jolsván és Nagy-Röczén iigyes szövök, kiknek a szövés rendes mesterségük.

Egyébiránt megyénkben a kézműipar majdnem minden ágai elégségesen képviselve vannak, úgy hogy az e részbeni belszükségle- tet tökéletesen fedezik. Ezek közt vannak olyanok, kik vásári munkát készítenek, s ezzel nemcsak megyénknek, de a szomszéd megyék közelebb eső városok vásárjait is rendesen látogatják. Ilyenek a rozs- nyói, rimaszombati, jólsvai szíírszabók és csizmadiák, ilyenek a rima- szombati kalaposok , a jolsvai kötélgyártók, a rozsnyói és jolsvai mé- zeskalácsosok, a rozsnyói festők és gubások. A többi kézmüvi czikkek csak a helyi szükségletek fedezésére szolgálnak. A rimaszombati és rozsnyói kocsigyártók készítenek néha Kassa, Miskolcz, sőt Debre- czen számára is kocsikat, melyek könnyüségök s jó formájuk álta

előnyösen kitűnnek; de ezek rendes kiviteli czikket nem képeznek. Az esztergályos munkák közt a rozsnyói megy, pipaszáraknak, a sze rémi megygyel versenyzik. Rima-Szombatban az asztalosegylet igen csinos

Digitized by kjOOQle

szobabútorokat készit.

Az emlitetteken kivül megyénkben még a következő kézműipar- ágak miveltetnek.

Ács- 8 építőmester, szabó, czipész, lakatos, kovács, molnár, pék, ezukrász, mészáros, szappanos, kerékgyártó, szíjgyártó, gombkötő, fésűs, üveges, bádogos, rézmives, órás, aranyraives, könyvkötő, puska- míves, kőfaragó, kőmives, bodnár stb.

Mindezen kézmüiparosok a helyi szükségleteket több vagy kevesebb ügyességgel tökéletesen ellátják.

II.

Gömörmegye k e r e s k e d e l m i f o r g a l m á t egyrészt a fent előadott gyári s kézmüvi czikkek s nyerstermények kivitele, másrészt a bel fogyasztásra szükséges élelmi czikkek, különféle ruházási s fény- üzési kelmék, melyeket a városainkban lévő számos kereskedők közvetítenek, gazdasági s egyéb gépek, nyersbőrök, sonkoly, szürposztó készitéshez használt durva gyapjú, rongyok sat behozatala képezik.

F i n o m í t o t t v a s, az ország különféle vidékein kivül Erdélybe, Galicziába, az aldunai tartományokba s Bécsbe is kivitetik. Az összes évi kivitel 224,000 mázsa, értéke 1,500,000 forint.

N y e r s v a s, a belfogyasztáson felül, melyhez a szomszéd ozd- nádasdi finomító vasgyárak 158,000 mázsával, a tapolcsányi vasgyárak 11,000, a bujakovai vasgyár Zólyommegyében 5 — 6000 mázsával járulnak, nagy mennyiségben vitetik ki a morva és sziléziai vasfinomitó gyárakba, valamint a pest-budai és bécsi öntödék- s gépgyárakba, hol nyersvasunk régóta jó hírben áll. Az összes évi kivitel 460,000 mázsa, értéke 020,000 forint.

R é z, a belfogyasztáson kivül, melyhez a megyebeli vasgyárak s némely kézmüiparosok járulnak, leginkább Pestre vitetik ki, hol állandó raktára van. Az összes évi kivitel m. e. 500 mázsa, értéke
30.0 forint.

P a p i r, a belfogyasztáson kivül az ország minden vidékeire, valamint Pestre is kivitetik. Évi kivitel m. e. 14,000 mázsa, értéke
260.0 forint.

Ü v e g, a helybeli fogyasztáson kivül az ország különböző részeibe, de legtöbb Bécsbe vitetik ki, hol e czim alatt: „Első magyar- országi üveggyár raktára," állandó eladási piacza van, s a külföldi

Digitized by Google

üveggyártással győzedelmesen versenyezik. Évi kivitel 0—10,000 mázsa, értéke körülbelül 80,000 forint.

V a s s z ö g, mindennemű használatra s formában, m. e. 70 millió darab, kis hordócskákba csomagolva, Debreczenbe, Pestre, a dunai tartományokba s Velenczébe vitetik ki. Értéke 40,000 forint.

B ő r ö k. A közönséges tímárok készítményei, a helybeli fogyasztáson kivül, leginkább a szomszéd Torna-, Abauj-, Ung-, *Beregh-,* Zemplén- és Borsodmegyékbe vitetnek ki. A rozsnyói Markó-féle bőrgyár készítményei igen jó hírnek örvendenek, 8 hazánk fő'városain kivül Erdélyben, Galicziában s Becsben mindig já keletre találnak. Évi kivitel 8—10,000 mázsa, értéke 70,000 forint.

M é z. Ezelőtt a megtisztított mézzel Rozsnyó városa jelentékeny kereskedést űzött, kivitele egész Hamburgig terjedvén. Az utóbbi időkben ezen kereskedelmi ágat a zsidók magokhoz rántották, s ke- vésbbé tiszta eljárás s különösen az által, hogy a mézhordócskákat, melyeknek meghatározott súlya volt, nehezebb súlyban készítették, s ez által azok méztartalmát hiányosan bocsátották a kereskedelembe: ezen ezikk hitelét megrontották, s a külkivitelrc alkalmatlanná tették* Jelenleg Rozsnyó városa még m. c. 1500 mázsa tisztított mézet visz ki, részben Galicziába, leginkább azonban Pestre, értéke 18—20,000 forint.

V i a s z. A rozsnyói viasz a pesti piaczon, sőt a külföld előtt is igen jó hirben áll, s fővárosunk piaczán s átalában a kereskedelemben nem is ismernek más magyarországi viaszt, mint a rozsnyóit. A valód[1] rozsnyói viasz kitűnő tisztasága által tűnik ki minden más viasz felett, ment lévén minden tisztátalan, fökép a fehérítésének ártó idegen alkatrészektől. Egyébiránt Rozsnyó alig állít ki többet évenkint 100 mázsa viasznál, melyet a bécsi kereskedők mindig helyben vesznek meg, s valódi rozsnyói viasz a pesti piaczon soha se fordul elő. Azon viasz, melyet a pesti piaczi kimutatásokban találunk rozsnyói viasz név alatt, gömörmegyei készítmény ugyan, de nem rozsnyói, hanem hrus- sói, s általában balogvölgyi, honnan több helységek lakosai, légin kább Lipócz, Dobrapatak, Hrussó, Szilistye, Bugyikfala, Gesztesböl évenkint számos sonkolyszedü bejárja az alföldet, leginkább a *Tisza* vidékét, s az ott összeszedett sonkolyt Hrussón, Lipóczon, Dobrapata- kon e czélra felállított sajtókban viaszszá préselik s rozsnyói viasz czime latt Pestre szállítják. Ezen kereskedelmi czikk számos e vidék- beli embernek a köznépből jólétét eszközölte s az ottani lakosságnak egyik fökeresetforrása. Évi kivitel m. e. 1000 m., értéke 90—100,000 forint. Jelenleg a viaszkereskedés is pang.

D o h á n y. A fennálló ál lamegy edárúság mellett, csak a csetneki dohány (melyhez az ochtimai is tartozik) jöhet mint

Digitized by v^.ooQle

kereskedelmi czikk tekintetbe; m. e. 650 mázsa szolgáltatók be évenkint a monopólium részére, körülbelül 10,000 frt értékben. Engedékenyebb rendszabályok, vagy szabad termesztés mellett, a dohány megyénknek jelentékeny kereskedelmi czikkét képezné.

A n t i m o n . A pesti piaczi árjegyzékben a rozsnyói antimon mint kereskedelmi czikk rendesen előfordul. A rozsnyói antimón mindig a legkitűnőbbnek tartatott, mivel királya (rcgulus) gazdag ¿rezekből nyeretvén, törésében a legszebb, minden más antimontól különböző jegeczedési formát mutat, sugarai képződése pedig s azok fénye a Liptói és Szepesi antimont előnyösen felülmúlja, miért a kereskedésben rendesen két forttal drágábban fizetettetett, mint más antimon. Jelenleg Rosnyó alig termel többet egy-két száz mázsánál, s a mi ennél több kerül piaczra, az nem rosnyói.

N ik o 1-K o l b a 11. Dobsina városának s számos egyesek jólétének föforrása. Többnyire Angolországba vitetik ki, kis része a Losonczi pakfonggyárba.

E g e t e t t m é s z . Csak a belfogyasztásra készíttetik: kivitelre közlekedési eszközeink mellett nem alkalmatos. Előállítani nagy bőségben lehetne.

C s e r é p e d é n y : korsók, fazekak minden formában és nagyságban, nagy mennyiséggel vitetnek ki a Tisza vidékére, hol rendesen gabonáért s élelmi szerekért cseréltetnek cl.

C s e r é p - s i n d e 1 y, nagy snlya miatt, csak kevés szállitatik a közel szomszéd megyék határain túl.

T é g l a csak belszükségletrc készíttetik. A pongyeloki és zsaluzsányi tűzálló téglák a szomszéd Zólyom, Nógrád s Borsod megyék vasgyáraiba s üveghutáiba is szállitatnak.

K á l y h á k leginkább belszükségletrc; a murányi kályhák Miskolcz tájékáig mennek.

F a n é m i i e k . A fanemückkeli kereskedése megyénknek igen jelentékeny. Miskolczot s vidékét lágyfa ncraiíekkel, mint fenyödeszka, sindely, lécz, sőt épületfával is, egészben megyénk látja el. A Miskolczra megyénk különböző vidékeiről, leginkább a Garamról, Kokova és Klenóczról elszállított fanemüek mennyisége deszkákban 400,0, sindelyben 6 millióra, léczekbcn 100,000, épületfában 40,000 folyó ölre tehető, ezenkívül számtalan kanál, guzsaly, kosár, hordó abroncs szállittatik megyénkből a Tisza vidékére. A Garami fürcszmalmok készítményei ezenkívül nagy mennyiségben szálfákon usztattatnak le a Garam folyón Esztergomig, s ezen kereskedési ág ott élénk forgalmat szül.

Google
Digitized by

Az Uj-Antal völgyi Kuchinkaféle fürészmalmok pedig tetemes mennyiségű gyufaszálakat, valamint rosta abroncsokat is készítenek kivitelre, melyeknek értéke most is már m. e. 12000 ftra rúg 8

Gömörmegye fakereskedése jóval nagyobb mérveket ölthetne magára kétségtelenül, ha közlekedési eszközeink hiánya azt oly *nagyon nem* akadályozná; tudjuk ugyan is, hogy e kereskedési czikkel foglalkozó iparosaink már Triesztből is kaptak fiirészmalmi készítményekre tetemesb megrendeléseket, melyeket azonban szállítási eszközeink jelen állásában el nem fogadhattak. Megyei fakereskedésünk jelentőségét kimutatja azon egy adat is, hogy csupán az egy kokovai vidék m. e. 84,0 f. értékű fakészitményeket ad át évenkint a közforgalomnak, melyek majdnem 84,000 mázsányi súlyban, leginkább Miskolcz, Gyöngyös, Debreczen és Pestre szállitatnak.

Mennyi fát szolgáltatnak ezeken felül a megyebeli erdők a vas- s rtiás gyáraknak tüzelő anyagul, azt az erdészeti értekezés bővebben tüntette ki.

G y a p j u t, egy és két nyiretüt, m. e. 3000 mázsát szolgáltat megyénk kivitelre.

S u s k á t m. e. 10,000 mázsát, mely Pestre szállittatik.

Durva s z ü r p o s z t ó t több ezer véget, mely czikk kivált háború idején megyénkben igen keresett.

Jolsva városa igen jó k o l o m p o k a t készít, melyek Erdélyben s a dunai tartományokban jókeletüek.

Lényeges megyénkben a s e r t é s k e r e s k e d é s is. A sertések megyénk makkot bőven termő erdeiben kihizlaltatván részint a helybeli fogyasztásra szolgálnak, részint a szomszéd Nógrád, Zólyom és Szepes megyékbe, sőt Pestre is kivitetnek.

Egy kereseti czikket nyújt megyénkben még a v á s z o n f e h é - r i t é s is, mely megyénk több vidékein, nevezetesen Rosnyón és a Ratkó völgyén, régóta űzetik, hova Debreczenböl s a Tisza vidékéről évente több ezer vég vászon jön fel kifehéritás végett, s a vele foglalkozóknak — s ezek kizárólag nők — jó keresetet nyújt.

Lényeges kereskedési ág megyénkben még a m a r h a k e r e s - k e d é s , nem csak azért, mert minden városban, sőt minden nagyobb községben vannak mészárszékek , melyekben egész éven át rendesen méretik hús; hanem mivel a községekben átalában véve igen sok marha tartatik, s a lakosok nemcsak tulajdon szaporodásuk nagy részét *fel* szokták nevelni, de azonkívül számos falu van megyénkben,
még pedig a felvidéken is, nevezetesen a Garainon, melynek lakói igen sok fiatal marhát vásárolnak a környéken, s azt felnevelve, azután mint felnőtt marhát adják el rendesen a körülfekvő városok országos vásárain.

Digitized by kjOOQle

A 8 z c s z behozatalát mennyiségileg meghatározni — kellő adatok hiányában — igen nehéz. Tekintve megyénk községeinek s azok korcsmáinak számát, a szeszfogyasztást hozzávetőleg 20—24,000 akóra becsüljük évenként, mely Miskolezrél s a Szepességröl hoza- tik be.

Ugyan ez áll a bor behozatalára nézve, melyet szintén csak hozzávetőlegesen 20,000 akóra lehet tenni. Ez jobbára Miskolcz s Eger vidékéről hozatik be.

A b e h o z a t a l t képezik továbbá különféle gabonanctuiiek, búza. rozs, árpa, kukoricza,leginkább Miskolezrél; liszt Pestről, Egerből, Miskolezrél; főzelék félek Miskolcz s Eger tájáról; borok Miskolcz, Eger, Gyöngyös vidékeiről, só, szalonna,zsir, szappan, Miskolcz, Debre- ezen és Szegedről; nyersbőrök, rongyok az ország minden vidékeiről ; nyersméz és sonkoly az alföldről; magyar juhok Erdélyből; hizlalni való sertések a szomszéd megyékből; továbbá mindennemű ruházási s fényüzési kelmék leginkább Pest-Bécsböl, ezukor kávé s egyébb gyrar- matezikkek többnyire Pestről; végre gazdasági s gyári gépek, az elsők Pestről, az utóbbiak Bécsböl. Mindezen behozatali czikkek mennyiségét, s értékét részletes adatok hiányában, pontosan meghatározni nehéz.

A b e l k e r c s k c d é s t városaink heti 8 országos vásárai, valamint számos boltos kereskedéseink követitik. V á s á r i j o g g a l birnak :

R i m a s z o m b a t hat országos és két heti vásárral bir. Vásárai megyénkben legjelentékenyebbek, s csak is ezek évi forgalmáról bi- runk megbízható adatokkal, melyek eléggé érdekesek, hogy azokat alább részletesen közöljük. Ezeken leginkább gabonanemiiekben, szarvasmarhában, gyapjúban és fanemüekben élénk a forgalom. Ezenfelül van R.-Szombatban hat bejegyzett, 10 be nem jegyzett boltos kereskedő és 10 kisebb kereskedő, 1 könyvárus, 2 üvegkereskedés, 2 gyógyszertár ; egy rendezett kereskedelmi testület ahoz tartozó kereskedelmi iskolával, egy takarékpénztár és egy könyvnyomda.

Itt közöljük a r i m a s z o m b a t i v á s á r o k évi forgalmára vo natkozó kimutatást:

Digitized by Gooole

Búza	15,000 P. Mérő	Sertéshús	1,200 Mázsa
Ros	14,000	Gyertya mindennemű	1,800 „
Á r p a . . .	4,000 „	Szappan	1,200 „
Zab . . .	2,000	Tollú	1 0 0 ,
Kukoricza	12,000 „	Gyapjú	3,000 „
Burgonya .	3,000	Suska	5,000 _
Tűzi fa . . .	4,000 B. öl	Méz.....	140 „
Épületi«, nagyobb	20,000 öl	Viasz	3 0 0 „
Ugyanaz kisebb	40,000 „	Mák	1 5 0 „
Deszka .	20,000 darab	Lóhere mag .	450 „
Lécz	160,000 *	Olaj különféle .	Coo „
Fasindely	600,000 „	Repcze mag.	200 Mórö
Cserépsindely .	50,000 „	Szűr és Guba	700 darab
Tégla . .	—	Szűr posztó .	1,600 *
Kávé . . .	•200 Mázsa	Posztó	8 0 0 „
Czukor .	1,500 „	Vászon	150,000 Röf
Egyébb fűszer áruk	100 „	Liszt	16,000 Mázsa
Szesz 30° . .	3,500 Akó	Kenyér különféle	156,000 darab
„ 36" . .	100 „	Hüvelyesek (főzelék)	3,*200 MérÖ
Bor fehér	5,000 „	Szárnyas aprólék különf.	11,000 darab
„ vörös	506 „	Szarvasmarha .	2,500 „
„ palaczkokban	200 darab	Juh	4,000 *
Sör	l,200 Akó	Sertés	5,000 „
Szalonna	4,000 Mázsa	Ló	900 „
Zsir	1.600 „	Kender és Len .	120 Mázsa
Hal . .	20 „	Tojás	80,000 darab
Vad	3 0 0	Gyümölcs különnemű	2,000 MérÖ
Marhahús	1,800 „	Só	3,000 Mázsa
Bárányhús .	800	F a e d é n y	800 darab
Borjúhús	800 „	Szőr és szalma kalap	12,000 „

R o s n y ó . A ég csak nehány év óta bir országos vásári joggal, de ezen vásárai mind eddig semmi jelentőségre nem bírtak felvergödni. Heti vásárai különösen gabonancmüekben sokkal élénkebb forgalmat eszközölhetnének Szepes megye felé határszéli fekvésénél fogva, ha az úti összeköttetése Szepes megyével jobb volna. Van rendezett kereskedelmi testületé, 52 bejegyzett taggal, egy vasárnapi iskolája, egy takarékpénztára, egy könyvnyomdája, 15 bolti kereskedése, egy bőrraktára, 1 üveg, 1 vaskereskedése, 1 gyógyszertára. — Mind két város egy jó reál iskola hiányát élénken érzi.

D o b s i n a, föképen bányaváros. Nikol kékleny kereskedése legnevezetesebb. Jelentékeny a fakereskedése is. Egyébb piaczi forga- ma leginkább élelmi czikkekre szorítkozik. Van 7 bolti kereskedése, **egy** gyógyszertára.

J o l s v a rendes heti és négy országos vásárral bir. Forgalmát leginkább gabona, marha és fakészitményekkeli kereskedés teszi. A Ga-

Digitized by kjOOQle

ram völgyi lakosságnak rendes piacza. Van 5 bolti kereskedése, egy gyógyszertára.

C s e t n e k kereskedése jelentéktelen. Dohányát a kincstár váltja be. Termo években gyümölccsel, szénával és burgonyával élénken kereskedik.

N a g y - R ö é z e .

M u r á n y
T i s z o l e z
R a t k ó

! heti országos vásárokat tartanak, csak helyijelenlt öségüeket.

P e l s ü c z , T o r n a l l y a é s P u t n o k , országos vásáraikon leginkább élénk marhakereskedést, az utóbbi jelentékeny gabona kereskedést is űznek.

Mint k e r e s k e d e l m i e g y l e t e k csak a feljebb futólag érintett rimaszombati és rosnyói kereskedelmi testületek léteznek, melyeknek feladatuk ugyan az, mi mindenütt, u. m. rendezett állapotok fen- tartása a tagok s az Övéik között, különösen a tanulási 8 szolgálati viszonyra kellő figyelemmel lenni; kereskedelmi iskolákat alapítani, vagy a fennállókra kellő felügy elést s figyelmet fordítani; a hatóságnak jelentéseket s magánosoknak felvilágosítást vagy véleményt adni hatáskörükhöz tartozó viszonyokról. AR.-Szombati keresk. testület 71, a Ros- nyói 52 tagból áll.

Megyénkben csak négy év óta válhatott a t a k a r é k p é n z t á r n a k üdvös eszméje valósággá,s azóta ezen intézetek évi pénzforgalma már is kétmillió forinton felül emelkedvén, a megyebeli gyár s kézműipar, valamint a kereskedelemnek is megbecsülhetetlen szolgálatot tettek, nem csak azok fejlődésére, hanem fökép a jelen általános pangás és pénztelenség közepett, sokak feltartására is hathatósan befolyván.

Jelenleg takarék pénztárunk kettő van: egyik Rimaszombatban, másik Rosnyón; egy harmadik Jolsván alakuló félben van.

A b i z t o s í t á s i ü g y nemcsak városainkban, de a vidéken is megyeszerte különféle ügynökségek által erősen van képviselve. Következő társulatoknak vannak megyénkben felállított ügynökségeik:

1. Az első magyar átalános biztosító társulat, összekötve jégellem és életbiztosítással.
2. Hungaria-Bank.
ö. Pesti biztosító társulat.
4. Azienda Assecuratrice.
i>. Phönix.
6. Riunione Adriatica di Sicurtá.
7. Apis biztosító bank.
8. Bécsi elsÖ átalános biztosító intézet és takarékpénztár.
9. Anker, életbiztosító.

A p o s t a ü g y megyénkben az itteni ipar s kereskedelmi forgalom méltányos igényeinek teljességgel meg nem felel; kivált **azon** iparosoknak, kik a rimaszorabat-rozsnyói föpostavonaltól távol esnek —

Digitized by LjOOQle

pedig iparosainknak a nagyja van ezen helyzetben — a postaügy berendezése és kezelése ellen számos és alapos panaszaik vannak. A postaigazgatás Kassán lévén, a kassa-rimaszombat-pesti vonalon napontai rendes posta- és hetenként négyszeri málhakocsi Összeköttetés van, mikor utazók is felvétetnek. A Rima völgyének Tiszol czig s Murány völgyének Murányig még elegendő postafordulatai volnának, hanem egynémely vidéki állomásokon a kellő felügyelet nélküli postakiadók hanyagsága s rendetlensége által az illetők zúgolódva szenvednek.

A Csetnek, Ratkó és Balog völgyein, sőt Dobsina völgyén is a községek vagy magánosok tartják fel a postaösszeköttetést, mi a postafordulatokban az illetőkre nagy késedelmet okoz, foképen a téritvényes és pénzes leveleknél.

T á v i r d a i Ö s s z e k ö t t e t é s ü n k eddigelé nincs; de biztos a reményünk, hogy még ez év folytán olyannal birandunk, kilátásban lévén, hogy a már Losonczig előretolt távirdai állomást Rima-Szombatig s Rozsnyóig, innen Kassáig, Tornallyútól pedig Miskolczig fogják kihúzni.

Midőn ezzel Gömör- és Kis-Hontmegye ipar s kereskedelmi forgalmának rövid ismertetését befejezzük, még csak a rimaszombati takarékpénztár keletkezésének s eddigi fejlődésének rövid történelmét valamint az utolsó két évi üzletforgalmának s mérlegének kimutatását akarjuk előterjeszteni.

A r i m a s z o m b a t i t a k a r é k p é n z t á r 1861-ik évben alakult. Ezen város polgársága már jóval előbb felfogta egy ilyen intézet anyagi s erkölcsi hasznát,

8 létesítésén régóta fáradozott, de megállapításának eszméje és kész terve, az előbbi kormánynak az egyleti intézmények iránti türelmetlensége miatt, ismételt kérvénye- zések daczára is több évig lett a kiviteltől elzárva ; — végre az 18G1 -ki évi szabadabb mozgást engedő lendület behatása alatt, az ügy élén állók elhatározták az intézet önerejü felállítását. Az egyelőre 800-ban megszabott részvények a város mint tö- és pártoló részvényes, s annak polgárai által néhány hét alatt aláirattak, és a 100 frt- ayi részvénydíjból 50 frt azonnal befizettetvén, a pénztár ezen 40,000 frt alaptőkével 1861. év jul. 1-én kezdette meg működését.

A mutatkozó siker a vállalatnak, ha nem is egyszerre nyereséges, de életrevaló voltát igazolván, — a részvényes polgárság, — nehogy a vidék irányában kizárólagosságot gyakorolni láttassák, a részvényeknek még 400-zali szaporítását, elhatározta, s ezen részvények nagyobb részben vidékiek &ltal iratván alá, a takarékpénztár megszűnt szorosan v&rosi intézet lenni.

Az intézet ügyeit az alapszabályokhoz, s a részvényesek évenkiuti közgyülésének határozataihoz alkalmazkodva, évenkiuti választás alá eső egy *24 rendes és 1*2 póttagból álló választmány, (melynek tagjai a napi biztosi ügyeletet ¡3 felváltva viszik), abban elnöklő két igazgató, egy választmányi jegyző és egy 8 tagból álló váltó bíráló bizottság, .i pénztárt egy pénzrámok, s a könyvvitelt egy könyvvezető kezelik. A részvénytársaság ólén egy — három évenként választott — elnök áll, s a közgyülésnek saját választott jegyzője van.

Jótékony és hova tovább nagyobb tért r.ycrö üzletének ágai: fekvő javakrai kölcsönzés, váltók leszámítolása és ingó zálogok s tőzsdei papirokrai előlegezés ; — segéd eszközeit pedig a részint 5, részint 6%-el kamatoztatott betételck képezik, ino- lyeknek biztosítására a fentebbi kihelyezési módokban nyert alapokon kivül — a részvénydíjakból előállott 00,000 frt alaptőke, egy közelebb 20,000 frtra kiegészítendő tartaléktöke, s a részvényeseknél még kint lévő, szükség esetén befizetendő részvénydíjak másik fele része szolgál.

Az ezen alapokon megindiilt üzlet forgalmát 1861-ik évi jul. 1 töl IŐC2-ik év végéig terjedt másfél évi kezdetleges időszakban következő táblázat tünteti fel .*

Mennyire fogta s használta fel azóta a közönség ez intézetnek a pénzbetételek biztos gyümölcsöztetésében uyílvánúló jótékonyságát, s viszont mily mértékben részesíti ez mérsékelt kamatú pénzkölcsönökben a befolyamodókat, azt az 1863-ik év ide iktatott

Digitized by v^ooQie

forgalmi kimutatása és mérlege tanúsítja, melyre nézve figyelembe veendő, hogy a szomszédos rozsnyói tagarékpénztár üzletének mezejét is ezen megyének s részben Rima-Szombatnak vidéke képezi.

Sajnosnn kell felemlíteni, hogy ezen takarékpénztár alapszabályainak ielsöbb- ségi helybenhagyó megállapítására még mind ekkoráig várakozni kénytelen.

Digitized by

KIMUTATÁSA
A RIMASZOMBATI TAKABÉK-PÉNZTÁE

Forgalmának
1861. évi Julius 1-t öl 1862-ki De ez ember 31-ig bezárólag.

Fökv. lap szám	Bevétel	Osztr. ért. frt	kr.
1	Részvénybefizetés	60,000	
26	Részvény kamatpótlék	1,600	—
2	5%o Betét tökék	48,629	93
3	6%o Betét tökék	1 18,992	53
8	Arany, ezüst pénz visszafizetésére póttöke .	1,230	40
9	Visszafizetett elülegtökék	ii 29,375	60
10	váltó tőkék		68
11	Elölegkamat	1 853	93
12	Leszámítolás	7,390	03
13—18	Különféle díjak	1,013	27
21—22	Visszatérített felszerelési s bútorköltség .	205	60
23	„ perköltség	3	14
	Osszesen	449,902	11

Fökv. lapszám	Kiadás	Osztr. ért. frt	kr.
		25,807	—
2	5% Betét tökék		
4	„ „ tövűit kamatok .	101	15
6	» folyó „	3 7 5	1
3	6%o Betét tökék	150	—
5	„ „ tövűit kamatok	3	5
7	» folyó „	3	82
9	Előlegek	45,048	60
10	Váltók	371,381	33
19	Hivatali személyzet fizetésére . . . . Bútor	1,950	
20	megszerzésére	652	63
21	Felszerelési s kezelési költségre	1,471	75
12	Visszatérített leszámítolás	3	75
23	„ perköltségre . .	3	14
22	1862 évi deezember 31-én készpénz	2,950	29
	Osszesen	449,902	11

Harmatzy Béla,
könyvvivö.

Digitized by

KIMUTATÁSA
A RIMASZOMBATI TAKARÉKPÉNZTÁR
A BIMASZOMBATI TAKARÉK-PÉNZTÁR

Mérlegének
1862-ik évi December 31-én.

Fökv. lap szám	Vagyon	Osztr. ért. frt	kr.	Fökv. lap szám	Teher	Osztr. ért. frt	kr.
22	1862. évi deczember 31-én készpénz .	2,950	29	1	Részvénybefizetés	60,0i*0	—
9	Előlegekben	15,673	—	26	Részvény kamatpótlék .....,	1,600	—
10	Váltókban.....	90,773	65	2	5% Botét tökék	22,822	93
20	Bútorzatban használatért 1V, évre 15° levonva	386	—	4	„ tővült kamata	497	58
				6	r folyó	118	1»
				3	6% Betét tökék..... . j	18,842	53
				5	„ „ tővült kamata.....	393	78
				7	folyó „.....	129	92
				8	Arany és ez. pénz visszafiz. póttöke	1,230	40
				24	„ „ „ „ tővült kamata .	52	1
				25	n r folj ° n	o	26
				9	1863. évre előre befizetett kam. előlegtől .	98	83
				10	„ jfp r, váltóktól . j	196	86
				22	1861. félévben felrn. jöved. 360 frt 5 kr.l-		
				—	1862-ki első félévben 1577 48 „	3,497	65
				—	„ második félévbeji 156ü „ 12 „)		
	Osszesen	109,782	.94		Osszesen	109,782	91

Hudoba Samu,
pénztárnok.

KIMUTATÁSA

a. rimaszombati TAKARÉK-PÉNZTÁR

Forgalmának

1865. évi Január 1-töl Deczember 30-ig bezárólag.

Főkv. lap szám	Bevétel	Osztr. ért. frt	kr.	Főkv. lap szám	Kiadás	Osztr. ért. frt	kr.
22	1864. évi doczember 31-én készpénz .	10,370		2	5% Betét tökék	59,229	43
2	5% Betét tökék	59,444			„ „ tövült kamata .	2,023	18
3	6% Betét tokék . .	94,697		6	„ folyó „ . .	723	23
8	Arany, ezüst pénz visszafizetésére póttöke .	163			6% Betét tökék	18,670	31
9	Visszafizetett elolegtökék	70,059			„ tövült kamata .	2,623	38
10	„ váltó	1854,642			„ folyó „ „ „	839	9
36	„ ingatlan vagyonra kölcsönzött tökék	2,200			Arany, ezüst pénz visszafizetésére póttöke	118	95
11	Elölegkamat	2,454			Elölegek	74,784	90
12	Leszámitolás	18,628			Váltók	907,382	
32	Ingatlan vagyonra kölcsönzött tőléktől kamat 1,568 Különféle díjak...	3,648			Ingatlan vagyonra kölcsönzött töke Hivatali személyzet fizetése Felszerelési, kezelési költség, adó	27,450	
13-18					és jóté kony adakozásokra . Visszafizetett elölegkamat	1,532	
					„ leszámitolás .		
				1	Részvények utáni kamat 1864. évre 1865. deezember 30-án készpénz	1,089	94
				9		1	
				21		13	93
				1		2,400	
				1		18,996	6
				12			
				26			6
				22			

Összesen 1,117,877 —

Harmatzy Béla,
könyvivo.

összesen 1,117,877

GOMOR MUIPARA S KERESKEDELME.

M é r l e g é n e k

1865-ik évi D e c z e m b e r 30-án.

Fökv. lap. szám j	^ V a g y o n	Osztr. írt	Osztr. ért. kr.	Fökv. lap szám	T e h e r	jj Osztr. ért. j ji frt	jj Osztr. ért. kr.
22	1866. évi deczember 30-ún készpénz	18,995	66	1	Részvénybefizetés	1 60,000	1 _
9	Előlegekben	48,219	—	2	r>"/„ Betét tőkék		21
10	Váltókban	248,617	20	4	„ „ tövűit kamata	3,977	56
31	Ingatlan vagyonra kölcsönzött tökékben	31,750	—	6	„ „ folyó	276	37
28	Elmaradt kamatban előlegek után	133	53	3	(»7„ Betét tökék	164,0S4	8
30	„ * váltók „ . . .		81	5	„ „ töviiit kamata	7,000	82
20	Bútorzatban	312	—	7	>> « fol y<?	686	87
				8	Arany és ez. pénz \isszafiz. póttőke	1,524	14
				24	„ *n n* tővült kamata .	280	15
				25	w »)* n folyt» n		82
				9	előre befizetett kamat előlegtől	2 5	2
				1 0	n T, n váltóktól	1,615	74
				32	Ingatlan vagyonra kölcsönzött tőkéktől	477	80
				26	Részvények utáni 4' 0 kamat 1865. évre .	2,400	—
				33	1861. évi julius 1 -tol 1865. évi deczember . 31-ig a részvények után elmaradt . 2n/„ kamat		— _ _
				34	Jótékony adakozásokra	! 200	_
				31	Tartalék töke	18,644	42
	Összesen	348,028	20		Összesen ,	i 3 18,028	20

Hudoba Samu,
pénztárnok.

VI. FEJEZET.

Gömör egyházi és közoktatási viszonyai.

I. Kgyházt dolgok. *)

Láttuk már, hogy Gömör-Kishont népességéből 66,846 (más kiszámítások szerint 64,932 vagy csak 64,776, az 1857-diki népszámlálás szerint 61,647) a r. kalh. anyaegyház tagja; 4484(más felvetés szerint 3395, az 1857-diki népsz. szerint 3037) g. kath.; 60,540 (az 1857-diki népsz. szerint 62,300) ág. hitv.; 29,011 (az 1857-diki népsz. szerint 31,059) h. hitv.; 2689 (az 1857-diki népsz. szerint 1222) mózesvallású.

A) Ar. kath. egyház.

A r. kath. nép a rozsnyói püspökség joghatóságához tartozik, mely Mária Terézia alatt VI. Pilis pápa helybenhagyásával 1775 marcz. 13. alapíttaték, s egész Gömör és Torna vármegyéket, Nógrád vármegyét az Ipoly városi hidjáig, Abaúj és Szepes vármegyék *egy* részét magában foglalván, közel 140 □ mfldnyi téren terjed el. E területen, midőn még az esztergomi főmegye egy részét tette, 1397 ben létezett 174 lelkészi állomás, mely szám utóbb szaporodott, de a 16. században nagyon megapadt. Fölállításakor az uj egyházmegye 67 plébániával bírt; jelenleg van 98 plébániája és 1 curatiája, melyekből Gömörben van 47 pleb. és 1 curatia. Három főesperességében van 14 alesperesi kerület, melyekből Gömörre 7 esik. Minden kerület papsága évenkint két gyűlést tart, tavaszit és őszit. A püspöki megyében van

**) E könyvben az c ¡;) li ú a i és k ö z o k t a t á s i ügyeket csak statistikai szempontból lehet tárgyalni; azért az egyháztörténelmi viszonyok tüzetes előadásába nem bocsátkozhatunk, s a t. lelkész urak által beküldött egyházi monographiákat el kell mellőznünk. Csakis L e n n e r M i k l ó s rozsnyói tiszt, kanonok, rimaszécs- kerül- »lesperes és sz.-sim >uyi plébánia ur dolgozatát; valamint S z i g l i g e t i K á r o l y lelkész, C z é k u s I s t v á n é s H o l k ó M á t y á s ág. h főesperes urak, s végre S z e n t p é t e r y . S á m u e l ref. esperes ur dolgozatait és kimutatásait közöljük, hol egészben, hol kivonatilag. S z e r k .

6 valóságos és 6 tiszteletbeli kanonok; van 3 címzetes apátság: a já nosi, hárskúti és losonczi; prépostság a káptalan in kivül 1 valóságos : a jászói, és egy czimzetes : a^garábi; 2 oltárjavadalom vagyis altaria: a rimaszombati és t. h.-vári. A szentszék egyszersmind itélőszék a házassági ügyekben. A plébániai

javadalmak elnyerésére az áldozárok- nak vizsgát kell kiállaniok a zsinati vizsgálók előtt. A megye kegyesalapítványi pénztára a káptalan kezelése alatt áll. Van 3 szerzetes ház: Rozsnyón a prémontréieké, és sz. ferenczieké, Füleken ez utóbbiaké; 5 plébániát a prémontréiek, egyet a ferenczieк látnak el. Van anyatemplom 99, fióktemplom 67 ; azonkívül templom és kápolna, hol isteni tisztelet tartatik, 28. A 99 lelkészi állomás közöl 49 tisztán magyar, 12 magyar-tót, 26 tisztán tót és 12 tót-német, s német-tót ajkú híveket számlál. Segédlelkészet van 40; a 10. számú huszárezredhez a rozs- nyói püspökség adja a tábori káplánt. A kiérdemült és elaggott lelkészek intézete Rozsnyón van.'Az összes hívek száma 143,746, ide nem értve a gör. kath., kiknek száma 9733.

Az egyházmegye püspökeinek sorozata ez:

1) Galgóczi János, 1776 apr. 5-én elhúnyt, mielőtt főpapi székét elfoglalta volna;

2) Gr. Révay Antal, 1776 - 1779, mint nyitrai püspök meghalt 1783 decz. 26;

3) Gr. Andrássy Antal, 1780—1799, inegh. 1799 nov. 12.;

4) Szányi Ferencz, 1802—1810, megh. 1810 marcz. 29.;

5) Gr. Eszterházy László, 1811 —1824, megh. Szolnokon 1824 szept. 1 1 . ;

6) Lajcsák Ferencz, 1825—1827, elhúnyt N.-Váradon 1843;

7) Scitovszky Kér. János, 1828—1839, jelenleg az ország prímása és bibornok;

8) Gr. Zichy Domonkos, 1841—1842, átment a veszprémi püs- pökségre, de erről 1849 lemondott;

9) Bartakovics Béla, 1845—1850, most egri érsek;

10) Kollárcsik István, 1850-től, v. b. t. tanácsos és lipótrend középkeresztese.

Az egyházmegye történelméből megemlítjük még a következőket :

A Kér. Sz.-Jánosról nevezett j á n o s i a p á t s á g a benczéseké volt; alapítója, úgy mint alapítása s eltörlésének ideje ismeretlen. Virágzott a 14. században; faragott kövekből épült kéttornyú temploma pusztulásnak indúl.

A r i m a s z o m b a t i a l t a r i a mikor alapíttatott, nem tudatik.

Digitized by LjOOQle

1771-ben a r.-szombati ő lelkészi hivatallal örökre egyesíttetett; a kinevezési jogot ő felsége gyakorolja.

A kraszna-horka-vári altaria 1700 körül vette kéz" detét; a vári káplánnak megszűntével 1814-ben a váraljai lelkészi tisztséggel köttetett össze.

A ferencziek zárdája Rozsnyón 1733-ban Pecz-féle házban vette kezdetét.

Ez 1748-ban leégvén, a kolostor épült s 1780. befejeztetett. A templom 1761-ben adatott át az isteni szolgálatnak, de csak 1826-ban hozatott tökéletes állapotba. Gömörben az egyedül fennálló monostor.

A B. sz. Máriáról nevezett zárdája a pálosoknak Gomba-szegen. A gombaszegi vicariatust, mely alatt Pázmán szerint a nyárdi és háromhegyi perjelség állott, 1371-ben Bebek György és László ala- piták és gombaszegi birtokával megajándékozta Csetneki László. Ben ger Miklós, a rend történetírója szerint 1534-ben Bebek Imre titkárja, Simontornyai Gergely, ellen védte itt a rk. ügyet a zárda főnöke BánfFy György. — Bebek György 1566-ban a zárdát erőddé változtatta» melyet később Svend Lázár dúlt föl. A templom igen magas falromjai a gombaszegi pusztán ma is szemlélhetok.

A pálosok Sz.-Annáról nevezett hangonyi zárdája, a remete Sz.-Pál rendének évkönyvei szerint 1368-ban Lázár és Domonkos hangonyi nemesektől alapíttatott. Talán, mint Pázmán véli, a ladi vicariatushoz tartozott. — A rend feloszlatása után pusztulásnak indúlt. A monostor köveiből 1776-ban a sz.-simonyi lelkész-ház épült. —
A templom falai még a jelen század elején állottak, de nemsokára leégvén Hangony, a hívek minden követ és téglát onnan elhordtak és laképítésre felhasználtak. A f. hangonyi határ azon völgye, melyben e kolostor létezett, most is Barátvölgynek neveztetik.

A pálosok sz. Lélekről nevezett ilsvai zárdája (Péterfy szerint Ilsva-Ulova, Ilsova, Jolsva). Említik ezt a rend évkönyvei, mást róla nem tudunk. Egy Jolsvával határos helység ma is Mnisán (baráthely) nevet visel.

A nazarénok uj vásári kolostora. Ennek romjai találtatnak a derenchi puszta erdejében. Hagyomány után tudatik, hogy temploma egy Uj vásár (Ribnik) alatt emelkedő parton állott, melyet most az ág. vallásuak isteni szolgálatra használnak. Ma is barátszokás szerint itt „Complet“-re harangoznak.

Asz. ferenczieK kolostorátKöviben megemlíti Pázmán. Ki mikor épité vagy elpusztitá ? nem tudatik. Hogy 1533-ban már

Digitized by Gooole

nem létezett, kitetszik onnan, mert a rend történetírója Fridrich Orbán a rend azonkori zárdái közt fel nem hordja.

Jézus társasági atyák székhelye Rozsnyón. Ide hozta be őket Lippay György esztergomi érsek 1659. jul. 31. Az alapító okmánynak a pozsonyi káptalan által 1659-ben kiadott hiteleB másolata olvasható a „Magyar Sión“ 1865-ki évfolyama 306 - 110 1. — Isteni szolgálatra átadatott nekik a piacz közepén akkor újból épült templom, a torony és harangokkal. Nagy Lipót megerősítő oklevele kelt 1659 nov. 7. Itt működtek ők a lelkipásztorság terén feloszlatásukig, 1773, kivéve az 1682. jun. közepétől 1687 februárig lefolyt időközt, melyben Rozsnyóról számkivetve voltak. Residentiájok a jelen püspöki lak nagyobb részét teszi.

Simonchich Incze a kegyesrendiek 1805-ben kiadott évkönyveiben említi, hogy Wesselényi Férencz ország nádora 1667-ben meghívta a piaristákat Muránya, és Széchy Mária számukra Jolsván házat készített, de szándéka kivitelében az országos zavarok akadályozták meg.

A Gömör vármegyében létező r. kath. plébániák. *)

I. A székes foesp	Nyelv	A plebAnia lólekszáma	A kerület lélekszAma	Fióktemplomos helyek
1. Rozsnyó		4122	4122	A székestemplomon kívül van ft. Berzétén, Rekenye-Uj faluban , s 1. az erdők közt.
a) A rozsnyói kerületben 2. Csetnek	t . t n .	1093		
3. Dobsa	t. n.	1515	— —	Fióktemplomos helyek :
4. Kraszna-Horka-VAmllyn	m. t.	2261	— —	Vár. Hosszúrét. Pncsa.
6. Nagy-Veszverés	t.	845	— —	Betlér. Henczkó.
6. Pelsüez (curatia)	m.	503	6217	
b) A vArgedei kér.				
7. EgybAzas-Básth (gömöri r.)	m.	912	—	AlroAgy.
8. Gesztete	m.	1354	—	
9. Péterfala	m.	671	—	
10. Söreg	m.	1762	—	
11. VArgede . . .	ni.	2067	—	Balogfala. Kerekgede.
12. Zabar.....	in.	857	7623	Pugony.
c) A putuoki kér.				
13. Deresk.....	m.	1549	—	Lévárt (elhagyott).
14. HarkAcs-SAnkfala .	m.	1088	— —	
15. Licze.....	tn.	693	—	
16. Méhi	m.	1280	—	
17. Nagy-Csoltó	m.	1125	— —	KeesÖ. Melléte.

*) Rövidítések : m. = magyar ; t. = tót ; magyar ; **n. t. = magyar-tót ; t. m. = tót-**
t. n. = tót-német, ft = fió ktemplom.

Digitized by Google

	Nyelv	A plebánia lélekszáma	A kerület lélekszáma	Fióktemplomos helyek
18. Putnok . |		2653		A bafala. Máié (ft). ~ Sz.-Király (nyilv. kápol.)
19. Ragály .	m. t. m.	1007	9395	
d) A rimaBzécsi kér.				
20. Baracza	m. m. t.	1226		Füge.
21. Dobócza	m. in.	1095		
22. Feled	m.	900		Jánosi (pusztuló).
23. Rimaszécs	m.	1339		Lénártfala. Velkenye (itt romban. Hangony. Uraj.
24. Sajó püspöki .		1393		
25. Szent-Simony		2508	8461	
e) A murányi kér.				
26. Jólava	t .	1067		Chisnyó.
27. Murányallya .	t .	1268		M.-Lehota.
28. „ hosszúrét .	t .	825		Yizesrét.
29. Nagy-Röeze .	t .	1292		
30. RAkos	t .	221		Szirk (romokban). Periász,
31. Ratkó-Lebota	m .	544	5601	
32. Süvete	t .	284		kápolna.
f) A garami kér.				
33. Helpa	t .	1589		
34. Murány-hutta	t .	541		
35. Pohorella	t .	2217		
36. Polonka .	t .	3735		
37. Vereskö		1040	9122	Závadka.
11. A nógrádi fbesperetiégben.				
A fiileki kerületben némely részek.				
Füleki pl. Síd fiókja m.		444		Béna.
Püspöki pl. Béna fiókja m.		327		
38. Guszona (gömöri része)	m.	719		
39. Osgyán „ „	m.	713	2203	
g) A kishonthi kér.				
40. Antalfalva	t. t. t.	1559		
41. Forgácsfalva (gomÖri r.)	t. t. t.	1450		
42. Kokova	m. t.	1414		
43. Nagy-Szuha .	m. t.	1726		Fazekas Zaluzsán. Susán. F.
44. Nyústh		587		
45. Ráhó.....		424		
46. Rimaszombat.		1962		
47. Tiszolcz		1096		
48. Uzapanyit . . Szomolnok fiókja Uhorua t.		1189		Balogi kastély, (kápol.')
		567	11407	
Osszesen	20 ra. 7 m. t. 2 t. m. 16 t. 3 t. n.	Összes plébániák lélekszáma Gömörvmegyóben 8 a rozsnyói püspökségben 64,619		f. t. 30, káp. 3. anyatemplom 47 fiók „ 30 más „ 3 kápolna 10
	48 plb.			

Digitized by v^ooQie

	Nyelv	A plébánia lélek- s zárna	A kerület lélek száma	Fióktemplomos helyek
Ezenkívül a) a szepesi püspökségben az istv 4 n-falvi plébániához tartozó — gömöri részről való Sztraczena fióknak van rk. hive .	in.	273		
¡3) nz egri érsekségben a domaházi plébánia-hoz tartozó gömör-vme- gyei pusztákon (Csobánkó, Czinegés, Répás, Szilakszó)!	m.	41	314	
Tehát Gömör vármegyében az 1865-ik évi névtárak szerint van rkath. összesen	j .	— —	64933	

B) A protestáns egyházak.

A monda szerint Szent-István az országban szerte tanítván és keresztelvén, szombaton érkezett a Rimához, hogy a megye ezen föpontján vasárnapra összegyüjtvén a népet, a pogány szertartásokat megszüntesse, s a jelenlevőket megkeresztelje. A körül fekvő hét falu: Sz. Margita, Gernyó, Gacs, Tormás, Rákos, Tarnócz, Möcsén első királyának megérkeztét Rimaszombat mostani helyén a hármas forrásnál

— Kiskút, Csurgó, Zuhatag, mellyet zöld berek vett körül, fehér lovat

— utoljára — áldozott, s az áldozat beleiből a jósok és táltosok nagyszerű változások jövendölésével voltak elfoglalva, midőn a király kíséretével megérkezett. Az isteni ige, s az apostolkodó király tisztes alakja előtt meghajlott az ősi vallásához ragaszkodó nép s megkeresztelke- dett. Az apostoli király kivágatta a berket s fájából a legszebb helyen

— a mostani piacz közepén — a Sz. háromságos Isten tiszteletére templomot épittetett. A hely tőle István-falvának neveztetett; később midőn a tatárjáráskor a hét falu feldúlatott, a nép az egyesülésben keresvén boldogulását, a Rimánál csoportosult s e folyótól és a nevezetessé lett szombat naptól, mellyen heti vásárait tartja: Rimaszombatnak hivatott.

Hogy a kér. vallás gyökeret verjen és feivirágozzék, s hogy az ősi hit pogány szertartásaival együtt minél inkább feledésbe menjen, Sz. István püspökségeket, zárdákat, egyházakat alapított. A nép tanítását az egyházi rend kezelte. Innen van, hogy a hány zárda — Rozsnyón, Gombaszegen emlittetik, ugyan annyi iskolákat számíthatni, írás és olvasás, vallástan és szentek élete és számtan voltak a tantár

Digitized by LjOOQle

gyak, melyekhez a felsőbb tanintézetekben: latin nyelv, theologia és történelem járult.

Gömör tanügyérc nézve a megye iparának, már Nagy *Lajos* alatti virágzásáról, kedvező következtetést vonhatni. Ugyanis honunk belkereskedésének ez időben két főpontja volt: Debreczen és Jolsva. S hogy e vállalat országos érdekű lehetett, bizonyítja az, *hogy* az ipar- űzők és kereskedők ezen testületé o r s z á g n a k neveztetett, s üzletük kifelé Boroszlóig terjedett. Szabadalmaik Mátyás király által erősítettek meg, melyekből látjuk, hogy Jolsva fa és vas készítményekből és anyagokból számos szekereket megterhelve, időnként küldött Debreczen felé, s hogy Debreczen kötelezte magát, ha zavaros idők jártak, a búzával, pénzzel ellátott, vállalkozó testületet, visszatértében a pusztákon keresztül fegyveres poroszlókkal kisérni, s a megrablástól védeni.

A testület birája „Országbíró“ vagy személyesen vagy helyettese által kiséré őket, s az előforduló eseteket gyakran már útközben is, de többször a Jolsván évenként tartatni szokott összejövetel alkalmával hozott ítélet által döntötte el. — E régi intézmény emlékéül fenn áll még egy évenként divatozó összejövetel Jolsván „O r s z á g“ nevezet alatt, melynek időnkben a mulatságnál egyébb ezéija nincs.

Gyászos, ámbár kiváló szerep jutott megyénknek a 13 dik század közepén, midőn IV-ik Béla alatt, a Sajónál gondolták feltartóztathatni a tatároknak hazánkat elözönlő sokaságát. Máig él a nép ajkán azon erdős helyek emlékezete, hol a lakosok a „kutyafejü“ tatárok ellen rejtőztek. Ezen vad csorda dulásai hazánk és megyénk virágzását, valamint vallás és tanügyünket is tönkre tették.

Midőn a 15-dik században Albert király halála után annak özvegye Erzsébet a huszita Giskrát Csehországból hívta védelmére s a lengyelekre támaszkodó Ulászló ellen Zólyomtól Kassáig az erdőket neki átadta, a pártvezér seregének zömét Gömönnegyénkben, Ostyán» Derencsény, Rozsnyó körül helyezte el. Azon 2 % évtized, mely Giskra kalandozásáról nevezetes, részint uj lakókkal szaporította megyénket, részint Húsz János tanainak ismertetése által útját egyengette a XVI dik századbeli vallásmozgalomnak.

Luthernek okt. 31-én 1517-ben a vittembergi vártemplom kapujára tűzött s a bünbocsánat árulása ellen intézett 95 tétele 10 nap alatt egész Németországban s rövidebb mint egy hónapi időköz alatt Rómába is eljutott. Hazánk felvidéke s különösen a Szepesség kereskedelmi s nyelvrokonsági viszonyainál fogva szinte korán megismerkedett a kér. vallásmozgalommal. Már 1520-ban szükségesnek látszott hazánkban is kihirdetni X. Leó pápának Luther és követői ellen inté-

zett bulláját. Iratok olvasása s egyes utazók jelentése nyomán lassanként terjedett u megtisztított evangyéliorn tana, úgy, hogy 1530 körül tanítókra és

Digitized by CJOOQ le

lelkészekre volt szükség. Fischer András Szepcs megyéből kiűzve Rozsnyón működött az újított tan érdekében, mig Be- bek Ferencz által elfogatva s a Krasznahorkai várba záratva, a maradék szikláról letaszíttatott A lőcsei káplán Leudischer György Boroszlóban az ev. hitre térvén Rozsnyón és vidékén tanított, mig Bebek üldözése elöl Kézsmárkra menekült. Bebek Ferencz bátyja Imre, székes- fehérvári prépost, Verancsics szerént igen kegyes és tudós férfiú, azev. hitre térvén, Budán megházasodott, s az uj tant Bebek Györggyel, s a nagyhírű Csetneky családdal megismertette.

Az erdélyi török mozgalmak korában és érdekében Murányvára német katonasággal volt ellátva II. Miksa idejében, melynek parancsnoka Maszko Melchior az ev. vallás nagy pártfogója, hogy a megye főispánját Bebek Györgyöt fejedelmi ura részén megtartsa, szívesen beleegyezett nemcsak a megújított vallás szabad gyakorlatába, hanem abba is, hogy 1565 körül az uj tan követői összegyűlvén, a murányi tábori papot Friedt Cypriant válasszák superintendensül, hatósága kiterjeszkedett Gömör és Kishont megyékre. Ezen szabad vallás gyakorlat 1585*ben Herberstein Gyula murányi kormányzó által megerősítve egészen a XVI ik század végéig virágzott. Sőt a Csetnek völgyén lakó magyarok, a kik Calvin tanához szítottak, miután Csetneky István 1590, a murányi egyházszervezetet aláírta, a gömöri egyházak lelkészeivel együtt, amazokkal egyesültek s közakarattal fogadták el az V. szabad kir. város által I. Ferdinándnak benyújtott hitvallást. S ámbár Gömörmegye a XVII-ik században török járom alatt nyögött, az egyházak az 1606-dik törvény ótalma alatt békességben éltek, sőt betlen- falviThurzó György nádortól 1610 jul. 10-én szabadalmat nyertek saját superintendenseket választani. Bakos Cábor, Szécsy György megyei főispán nejével Ilomonnay Máriával előmozdították a prot. ügyeit. Szokássá vált, hogy mielőtt a megye főispánjai a beligazgatáshoz fogtak, a prot. egyházak szabad vallásgyakorlatát hitlevelükkel biztosították. Ezen XVI-dik század vége felé a megye magyar ajkú lakói között már el volt terjedve a Calvin tana s a cseprcgi és debreczeni zsinatok a reformált elvek követőinek két külön felckezetre válását megállapították.

Som az iró ideje sem a tér nem engedi, hogy a XVU és a XVIII- dik század viszontagságai részletesen olÖadassanak. Szabad legyen tehát a főbb pontok kijelölése után a jelen korra térnünk át, a részletes leírást másokra bízván.

Digitized by Gooole

Még a török járom sem volt lerázva, már a jezsuiták Rosnyóra bevitetvén, zavarták a prot. nyugalmát. A rozsnyói Delegatum Judi cium, mintha különösen Gömörmegyére nehezedett volna, holott a beidézett egyházi férfiak nagy része innen került ki. Midőn Mária Theréziát gyontatója rávette, hogy az úgynevezett eretnekeket birodalmából irtsa ki, a kegyes királyné Batthyányi esztergomi érsek javaslatára a prot. bővelkedő vidékekre róm. kath. püspökségeket alapított. Gömörmegye is ezek sorába esett, a Rosnyói püspökség felállítása által. A Jezsuiták működését 1769 junius 24-kén Rimaszombat városa sajnosán érezte Karaba György galsai lelkésznek és Ráhóra behelyezett hittérítőnek fellépése által, a ki Rimaszombatba bejövén, mindenünnen hatóságilag összecsődített nép tömegével a kishonti megyeház előtt misézett, épen azon időben, midőn a helv. hitvallásnak piaczon álló templomukból az isteni tisztelet végeztével kifelé mentek, a piaczon keresztül vezetvén tömegét verekedés keletkezett, mely a polgárok befogatásával, a prot. templom és oskola elfoglalásával, lelkészeik és tanítóik elűzésével s a róm. katholikus lelkész behelyezésével végződött. Ekkorig Rimaszombatban tógátus deákok is voltak, de ezen rázkódtatás meggyen gité az egyház erejét.

Szomorú volt a 18. század második felében a protestánsok állása a gömöri esperességben. A lelkészek hivataluk teljesítésében azon nehány anyaegyházakra valának szorítva, melyek, bár szűk korlátok közt meghagyattak volt; a fiókegyházakba kirándulások kemény büntetések alatt tiltva valának. Ekkor hirdetteté ki a protestánsokra nézve halhatlan emlékű II. József a türelmi parancsot, s felesleges megemlítenünk, mily hálásan fogadták ezt az evangélikusok, főleg oly idöbe^ midőn majdnem gondolhatták, hogy végelpusztulás várja őket.

Ezen türelmi parancs Gömörmegyében 1782-dik évi marczius 9-én kihirdetetvén, természetes következménye volt, hogy számos uj egyház keletkezett; s a protestánsok, a hol csak a törvény kívánalmainak megfelelelhetni gondolták, magokat szervezni kezdék, s egyházakat alapitának. Iga;, itt is nem egy akadálylyal kelle megküzdeniök, de e megye soha sem volt szegény oly férfiakban, kik az elnyomott igazságos ügyet felkarolni készek, s ilyen férfiak segítségével ügyöknek is győznie kellett. A türelmi parancsot hasznukra fordítandók, magán isteni tisztelet gyakorolhatásának szabadságáért folyamodtak 1782-ben Szirk, Turcsok és Rákossal együtt; Nagy- és Kis-Veszverés, Henczkó és Bethlér; Chisnó, Lubenyik, Mnisán Koprással; Süvete, Periász, Jólsva-Tapolcz és Miglésszel és Visesrét Umrló-Lehotkával, s bár különböző időben, a folyamodók mindannyian czélt érének.

Nagy-Röcze és Jólsva a múltra hivatkozva, nyilvános isteni tiszteletért folyamodtak, de csak magán isteni tisztelet gyakorolhatását nyerheték meg. A rozsnyói egyház Berzétéröl, hová hazájából mintegy

Digitized by Gooole

számlázve volt, Rozsnyóra házatért. Rédova és Fekete-Lehota anyaegyházaiktól, amaz Felső Sajótól, emez Nagy-Szlabostól elszakadván? önálló egyház lett, valamint Murány-Hosszurét is, odahagyván Nagy- Röczét, saját lelkésze meghivhatásáról gondoskodék. Hrussó, mely régibb időktől fogva Lipócz és Dobrapatakkal Derencsényhez tartozék, a két említett fiókegyházzal anyaegyházzá alakult, később Jólsva-Ta- polcz is Miglésszel együtt Süvetétöl elválván, önálló egyház lett, valamint Betlér és Sebespatak, Rekenye is. S igy alakult a jelenlegi gö- mömöri ág. hitv. evang. esperesség, 40 anyaegyházat számitván kebelében, melyek következők :

1) B a r h d n a Poloina, Rónapatak, Poprocs és Zdicbava leány egyházaival. 2) B e t l é r . 3) B u g y i k f a l v a Gesztes és Szilistyóvel. 4) C h i s n ó , MnyisAn, Lubenyik és Koprással. őj C s c t n e k Gcncs fiókegyházával. 6) D e r e n c s é u y Pápocs s Esztrénnyel. 7) D o b s i n a . 8) F e k e t e p a t a k , Brdárkával. 9) G e- c z o 1," Kis-Szlabos és Petermán fiókegybázakkal. 10) S a j ó - G ö m ö r , melynek Lükösbázán kiviil több szétszórt fiókegyházai vannak. 11) M u r á n y - H o s s z ú- r é t, melyhez a garami Vereskői fiókegyház tartozik. 12) H o s s z ú s z ó Ardó és Kecsovel. 13) H r u s s ó , Lipócz ós Dobrapatakkal. 14) J ó l s v a . 15) K i e t t e Sztrizs s Babaluskával. 1G) K ö v i. 17) F e l s ö - L e h o t a. 18) N a n d r á s, Rákossal. 19) O c l i t i n a , Rokfalvával. 20) O l á h p a t a k , Góccsal. 21) P á d á r Perjés és Meleghegy fiékegvh&zaival. 22) G ö m ö r - P a u y i t , Mellétével. 23) R a t k ó , hova Rutkó-S/.ulin, Répás, Ploszkó és Róna pataka egy része tartozik. 24)* R a t k ó - B i s z t . r ó, Fillér, Gerlicze és KroUova tiókegyházakkal. 25) R é d o v a . 2G) R e s t é i - , Markuskával. 27) N a g y - R ö c z e , Kis-Röcze és Zdichava fiókegyházaival. 28) R o z s n y ó , C s ú c s o m , Nadabula, Jólész, Rudna s más fiókegyhá- zakkal. 29) R o z 1 o z s u o , Gaesalkkal. 30) A I s ó - S a j ó , Heuczkóval. 31) F e 1 s ö - S a j ó , üankovával 32) S o b e s p a t a k , Rekettyével. 33) S i i v e t e , Periász, Mi kolesáu, Nasztrajjal. 34) S z i r k, Turcsokkal. 35) N a g y - S z 1 a b o 8. *•iO)* J ó l s v a - T a p l o c z , Miglészszel. 37) K ú n - T a p 1 o c z. 38) **U** j **v** á s A r, Ispáomezü, Szásza és Boroszuok fiókegyházakkal. 30) N a g y - é s K i s - V e s z v e r é s . 4 0) V i z e s r é t Umrlo-LeVotkával.

A gömöri ágostai hitvallásnak ügyeiket régi idők óta hittanaikhoz képest magok szabadon rendezek. Történt ez mindig esperességi gyűlésekben, melyekben mind a világiak, mind pedig a lelkészek részt vevén, az egyház java fölött tanácskoztak. II. József azon rendelete, hogy minden nagyobb tanáeskozmányok kir. biztos jelenlétében történjenek, a dolgok folyását megakasztotta volt, utóbb a viszonyok változván, ez is jobbra íordult. Az esperesség élén állt a foesperes és a világi fölügyelő, kik, mindenik saját köréhez képest bár, de közösen igazgatják az espercsségct s annak ügyeire felügyelnek. Haynau rendelete folytán a gyűlések kir. biztos jelenlétében, de mindig ikerelnökség mellett tartattak. Az 1859-dik évi septemberi pátens következtében az eperességben szomorú szakadás következett be. Már 1859-dik évben öszszel Nagy-Röczén tartatott esperességi tanácskozmány alkalmával kezdődött ez. Mert miután a lelkészek egyrésze az akkori főesperessel a pátens elfogadására hajlandónak mutatkozott, nagyobbrésze pedig s a világiak a késmárki egyházkerületi gyűlésnek a pátens visszavonására czélozó határozatát osztva a pátens ellen nyilatkozott volna, a bizalmatlanság magva már is el volt hintve. Ennek következ-

Digitized by LjOOQie

tében történt, hogy miután a patentális rész a főesperes által Vizesrétre esperességi gyűlés megtartása végett összehivatott; az önkormányzathoz hű felügyelő s első alesperes Csetnekre gyűlést hirdettek, s bár azok, kik nagy számban e gyűlésre siettek, Csetneket rendőrök s rendes gyalogsággal megrakva találták s visszautasittattak, sokan közülök Rozsnyóra menvén, ott az említettek elnöklete mellett a gyűlést meg is tárták. A májusban kibocsátott legfelsőbb intézkedés nyo mán a pátens felfüggesztetvén, azon egyházak is, melyek a pátenst elfogadták volt, az önkormányzathoz visszasiettek, s azóta ahhoz, mint őseiktől nyeit legdrágább kincshez ragaszkodnak.

Az esperességi ügyek vezetésére még két alesperes, egy pénztárnok, két világi és két egyházi jegyző, hat körlelkész s ugyanannyi világi iskolai felügyelő hivatvák.

II. József korától fogva a gömöri ág. hitv. evang. esperesség élén, mint annak világi kormányzói a következő felügyelők állottak : Szóntagh Gáspár, ki 1778-ban felügyelővé megválasztatván, a gyűlésekben szorgalmatos részt vön s Dobsinán 178G. évben meghalt; — Gömöry Pál a nevezett évben felügyelőnek megválasztatván, mint a gömöri esperesség egyik képviselője, a pesti zsinatban részt vett s 1809. évben kimúlt; — Szontagh Mihály, lBOG. évben helyettes felügyelő lett, 1809-ben rendes felügyelő s e hivatalt 1812-ig ví- selé. Következett utána Szontagh Adám, ki 18 évig fáradhatlan lévén e hivatalában, elaggott korában attól búcsút vett s 1831-ben ifjabb Dráskóczy Sámuelben utódot nyert. Ez 1843-ban egyházkerületi felügyelőnek választatván meg, helyébe Szontagh Lajos, ki 1831-dik év óta mint helyettes felügyelő az ág. esperesség ügyeibe befolyt, — választatott. — Hivatalábani utódja lett fivére, Szontagh Imre, ki a bekövetkezett válságos időkben óvatosan vezeté az ügyeket, mig az evang. egyház legválságosabb időpontján, s oly időben, midőn az egyháznak lelkes s áldozatkész védőkre leginkább szüksége volt, 1860-ban Szentiványi Miklós állott az

Google

ügyek élére, s hivatalát három évig viselvén, Szontagh Pálnak, ki mint közszeretetü esperességi felügyelő jelenleg működik, helyt engedett.

Az esperesség kormányzatában, mint ezen férfiak méltó társaik, a következő föesperesek működtek: Schramko Mihály, kövi lelkész s 1779 — 1784-ig főesperes. Ennek helyébe Institoris Sa- mu csetneki pap választatván meg, a hivatalt aggkora s gyengesége miatt elfogadni vonakodott, s igy történt, hogy 1785-ben Coronyi Frigyes akkori ratkai lelkész lett föesperes s hivatalát különféle viszonyok közt 1813-ig viselé. Jelen volt, mint gömöri föesperes s ez esperesség egyik képviselője a

Digitized by

pesti zsinaton, s abban tettleges részt vett. A fenemlitett évben hivataláról lemondván, utódjául V a 1 a s z k y Pál jólsvai pap választatott meg, ki az előbbinek társa volt az említett zsinaton, s mint „Conspectus históriáé literariae in Hungária“ **czi- mü jeles műnek szerzője nevet szerzett magának. 1819-ben** papi hiva**taloskodásának félszázados örömünnepét megülvén, foesperesi** hivata**láról 1821-ben lemondott, mely hivatalban több munkájáról nevezetes, de íoleg „Notitia Comitatus Gömöriensis“ ezimü munkája által Grö- mörmegye ismertetése körül érdemeket szerzett férfiú** Bartholo- **maeidesz László ochtinai pap következett, ki azonban aggkora miatt e hivatalt csak rövid ideig viselvén, 1824-ben az** akkori **nagyröczei papnak R a i s z Sámuel nek csinált helyet. Ez hat évi hivataloskodása után hivataláról lelépvén, 1831-ben K a r l o v s z k y J ó z s e f csetneki lelkész lett főesperes, annak pedig** 1836-ban S p i s **sák G y ö r g y sajó-gömöri pap utódja, ki a hivatalt számos évek folytán nagy erélylyel viselé, mig a viszonyok annak letevését igényelvén, utódjául F e r j e n c s i k S a m u jólsvai lelkész választatott.** Ennek **nem várt halála bekövetkeztével a megürült főesperesi székbe T o m a s e k S a m u chisnói lelkész ültettetett; mig az egyház terén felmerült septemberi pátens okozta súrlódások és viszonyok** miatt **ez utóbbinak lelépése szükségessé válván, az önkormányzathoz ragaszkodott s az ahhoz visszatért egyházak által B a r t h o l o m a e i d e s z J á n o s csetneki lelkész s első alesperes választatott meg, ki azonban rövid hivataloskodása után az esperességböl eltávozván, 1861-ben C z e - k u s I s t v á n rozsnyói lelkész lett föesperes.**

Ezen idöfolyam alatt a gömöri ág. hitv. papok közül három superintendensi hivatalt is viselt. Mindannyian Dobsinának érdemteljes papjai valának. Első volt Rutinyi János, második superintendensi hivatalának áldozata szenvedéseiről ismeretes Packh Mihály', a harroadik Máday Károly, a tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület jelenlegi tisztelt superintendense.

A k i s h o n t i ***&g.*** e v . e s p e r e s »é g e t a kővetkező 15 anyaegyház alkotja : 1) Cserencsény, Orlai-Török és Bakos-Török le&nyegyházakkal ; 2) Fűrész Hacsava 1. e.; 3) Klenócz; 4) Kokova ; ö) Kraszkó, Lukovistye 1. e.; 6) Nyástya; 7) Osgy&n, Nagy-Keresztór 1. e. ; 8) P o k o r á g y ; 9) Pongyelok, Szelcze, Valykó és Sus&ny-Zaluzs&ny 1. e.; 10) Ráhó, Keczege és Varbócz 1. e. ; 11) Rimabáiiya, ***Rí.*** mócza, Rimazaluzsány és Priboj s Rima-Lehota 1. e. ; 12) Rima-Brezó, ***Likér 1. e.;*** 13) Rinoa-Szombat-Tamásfalva, Diizsa, Várgede és Zabar 1. e. ; 14) Alsó-Szkélnok, F. Szk&lnok és Tót-Hegymeg 1. e. ; 15) Tiszolcz.

A görnöri esperesscg 40 anya és 68 leányegyházaiban az illető főesperes jelentése szerint 42,321 ág. hitv. ember lakik; a kishonti es peresség 15 anya és 20 leány egyházaiban pedig 18,219, összesen tehát Gömör-Kishont megyében 60,540 ág. hitv. ember volna. De a r. kath. püspökség névtára a görnöri ágost. hitvallásuak számát 64,526 lélekre teszi.

Digitized by kjOOQle

Mindkét esperesség a tiszáninneni superintendentiához tartozik.

A helvét hitvallástételt követők a görnöri reformált egyházmegyét képezik. Kálvin tanait kivált a született magyarok vették be 1560 táján. Gömör Kishont délkeleti része Putnoktól fel a határon Berzétéig, innen Pelsöcz, Gicze és Balogon át Rimaszombatig, megint innen Kisfalud és Harmaczon át Putnokig körülbelül 100 községgel 1600 táján csaknem egészen az úgynevezett magyar hitet, a kálvinismust követte. De nemsokára beállt az ellenhatás, s az Eperjesen működött Karaiénak, valamint a Putnokon lakott Herkó páternek még most is él nem irigylendő emlékezete. Még Mária Terézia alatt is a hatalom fegyverével töretett meg a kálvinista Rimaszombat, Csoltó, Feled, Dobócza stb., széthányatott nehány templom s el foglaltattak úrasztali készletek, anyakönyvek és fekvő birtokok. A kálvinista hitű magyarság nem egy helyen az utolsó csemetéig kiirtatott s helyébe igazhitű tótság plántáltatott. De fátyolt a múltakra! Isten jó voltából még most is meg van kerék számmal 30,000 kálvinista, kik testben lélekben magyarok. Minden anya- és leányegyháznak van rendes iskolája s tűrhetően, sőt több helyt jól fizetett iskola-tanitója, s a hol a nép kevésvolta miatt önálló iskola nincs, társként van csatolva az ily kis gyülekezet szomszédjához s ketten tartanak egy tanítót. Többnyire minden iskolaköteles jár iskolába, s a népség legnagyobb része tud irni és olvasni, több helyen már egyesek vagy apró társulatok jó könyveket, újságokat is olvasgatnak.

Az egyházmegyei kormányzó testület áll: egy esperes, hat papi tanácsbiró, két papi jegyző, főgondnok, 6 világi tanácsbiró , egy ügyvéd s egy világi főjegyző, összesen 18 tagból. E testületnek országszerte ismert tagjai: Fáy Gusztáv, Ragályi Nándor, Dapsy Vilmos, Ragályi Miksa, Bodon Abrahám, Tompa Mihály a koszorús költö, Bor- sody József stb.

Az esperesség anya és leányegyházai : A) Putnoki járásban : 1) **Agtelek** és Kecső ; 2) Alsó Szuka ; 3) Hét, Bánrév és Pogonji puszta ; 4) **Imola**; 5) **Kelemér** és Poszoba ***;*** ti) Putnok és Dobícsány ; 7) Ragály és Trizs ; 8) Szuhafö ; 9) **Zádorfala** ; 10) Zubogy. B) Tornallyai járásban : 1) Alsó-Bátkn , F. Bátka és **Rakottyáa** ; 2) Hamva, Lénártfala s Csíz ; 3) Hu bő ; 4) Kövecses és Kerepecz ; .r>) Naprágy ; 6) **Sajó-** Kcszí és Sajó-Lenke ; 7) Radnót; 8) Recske, Szentkirály, Abafala ; 9) **Rnnya** ; **10)** Rimaszécs, Zádorháza, Susa, Jene, Czakó, Iványi ; 11) Tornallya, Királyi, **Sztárnya** ; 12) Zsíp, Újfalu, Dulháza, Barcziháza, Bodoló. **C)** Pelsöczi járásban : 1) **Alsó*K4-** lusa, F. Kálosa és Dapsi puszta; 2) Beje, Oldalfala, Zsór, Otrokocs, Füge ; 3) Beretke, Csoltó, Lekenye, Gömörpanyit, Mellété, Tiba ; 4) Berzéte, Körös, Rudna, **Rozs**nyó, Jólész s vidéke ; 6) Felsü-Vály és Bikkszög, Alsó-Vály, Gergelyfala, **Mihály-** fala **; 6)** Gicze, Nasztraj, Mikolcsány **;** 7) Horka ; **8)** Pelsőcz, Páskaháza; **9) Sealócz,** Vigtelke ; 10) Szkáros, Alsófalu, Visnyó, Felfalu, Rás. D) Rimaszombati járásban : 1) Alsó-Balog és F. Balog; 2) Harnmcz ; 3) Jánosi, Pálfala, Bellény ; 4) Kisfalud, Feled, Gortva, Balogfala, Ajnácskü ; 6) Márton fala ; **6)** Rimaszombat, Majomi, **Tamás-** fala, Bakii ; 7) Serke ; ***8)*** Simonyi, Darnya ; 9) Szútor ; 10) Uzapanyit, Tamási ; 1 1) Zellerje, Pokorágy. Összesen tehát 47 anya és 05 leányegyház van. A **hívek** száma az illető kimutatásban 14,114 férfira és 15,897 nőre, összesen 29,01 l-re **tétetik** ; **a** kath. püspökség névtára 30,8G0-ra teszi.

Digitized by v^ooQle

A h. h. gömöri egyházmegye a tiszamelléki egyházkerülethez tartozik.

II. Közoklalás.

Ar. katli ölik u sok elemi tanodái az egyházmegyei fötanügyi igazgató alatt állanak, ki valamelyik kanonok, továbbá az alesperesek mint kerületi tanfelügyelők s a plebánusok mint helybeli iskolaigazgatók alatt. A hol tanoda van, olt világi iskolagondnok is létezik. Minden alesperesi kerület tanítói évenkint tanácskozmányra szoktak összegyűlni. Vannak kerületenként tanítói könyvtárak, melyek azonban csak lassan alakúinak. A szegényebb állomásokon levő tanítók egy felsegélésükre alakúit pénzalapból évenkint némi segélyben részesülnek. Az egész egyházmegyében 3 föclemi és 189 alelcmi tanoda van. Ezekből Gömör vmegyére esik 2 főelemi és 94 alelemi tanoda. A Gömör megyében létező iskolaköteles, azaz 6—12 éves gyermekek száma 5792, ezekből valósággal 5249 járt iskolába, tehát 543 gyermek oktatás nélkül marad.

Rimaszombaton van egy főelemi tanoda 4 tanítóval és 173 tanulóval.

Rozsnyón „ „ „ 4 „ „ 235 _

Digitized by kjOOQle

A többi iskolák vannak :

1) A r o í s n y ¿ i k e r ü l e t b e H :

Hely	iskolaköteles	iskolába
Berzéte		27
Csúcsom	19	17
Nndabula.....	29	29
Rekenye-Újfalu	20	17
Cselnek		46
Dobsina.....	. 106	1U0
K. II. Váralja . . .	75	69
K. H. Hosszú rét .		53
Pacsa		5 0
		3 3
N. Veszverés	17	17
Betlér.....	20	26
Pelsöcz	60	29
Összeg ... 13 .	. 573	507

2) V á r g e «1 e i k e r ü l e t :

E. Búst.....		90
Alniágy	. . 40	40
Uesztete.....		62
Détér.....		31
Péterfnla.....	41	41
Dobfenék	2 2	2 2
Söreg.....		75
Csorna	47	47
Ajn&cskö	. . 33	29
Várgede	76	«0
Balogfala	7u	62
Kerekgede	. . 4 7	4 2
Kis-Göniöri	. . 1 2	1 3
		1 3
Kiilsö-Zabar .	6	6
Belső-Zabar	. 3 3	2 2
Pagony	1 2	4 5
		O S
		7

3) P ii t ii o k i k e r ü l e t :

Deresk	loi)	106
Lévárt	11	I 1
H. Sánkfala. . . .	. . 96	S9
		02
Mébi.....	41	46
N. Csoltó	. 2 4	2 7
Bcretke	. . 14	13
Keesö	21	21
Mellété	1 2	1 2

Digitized by Google

	rutnoK		«
	Abafala . .	70	07
	Máié		06
	Ragály . .	17	17
Osszeg	. . . 13	• • . OSo	037

H i i n a s z é e s i k e r i i 1 e t.

	Jbiracza		29
	Fii je	t » 6	1
	JJohócza .	08	4 r»2
	Felel	2 1	1 9
	Rimaszées	7 ő	01
	('zakó	1 1	1 0
	Püspöki .		0
	Vei kenye	.'lő	52
	Sz. Si mony .	09	07
	A. l'. Ilnngony .	99	84
	1 raj	4 0	3 5
(lss/.e;	1 1	ő 0 9	4 9 3

M I I r á i i y i k e f i i l e t.

	.Jólsva. . . .	S4	80
	('Iiisnyn .		20
	Murányalja .	130	90
	M. Hosszúrét	4 2	38
	M. Leliota	39	32
	N. Röeze.	4 l	41
	K. Uüezi' .	39	35
	M. Z.liel.ava . .	. 4 1	41
	Vizesréf .		10
	Rákos	ő	ő
	Katkó-Foliota .	28	28
	Siivote.	0	0
Osszeg	. . 1 -		4 3 8

0 a r a m i k o r i i l o t.

	lleljia		2 2 7
	M. Iliit la . .	82	02
	Polliiu l la. . .	1 99	1 99
	Polio reliai masa	r>2	52
	Pnlonka .	. 28 ő	28 ő
	Závmlka .	1 ti 7	107
	Voresk-'i . . .		39
	Ferilliiámlvölo \	• • 70	70
Össze ;			1107

Digitized by e

7) F ii I o k i k e r ü l ő t .

Síd	31	31
iléna	39	*'.19*
Guszonu	in	r»ő
O^gy/in	7-S	7-S
Összeg . . . 4	2	ő 2 1

H) K i S li <> li t i lí e r ii I e t.

Antíilful V;I	. . . US	77
(Jyuljíikö		42
Hídegkút . . .		10
Forgáesfié VÍI	. . . 02	72
Draliszko		37
Hnniolesán j):it:ik .	. . . 43	37
Kokova		f . o
Utokáes	. . . 3 0	2 0
Zlatua	1 1	2 7
N. Szulia	. . . 42	42
F. Zsaluzsány .	. . . ős	ŐS
Sus/iny	. . .	72
Nyustli	. . .	17
Kalló		0
Tiszolez ₜ	. . .	120
F/.apanyit		4S
. 10 . . .	. . .	7ői)

Összeg .

Ez adatokat Le n n e r Miki ó s rozsnyói tiszt, kanonok, rima- szécs kerül, alespercs és sz. sinmnyi plébános úr szedte ki az 18b~>-ki megyei névtárból. Statistikai szempontból nem tarthatjuk egészen szabatosaknak, mennyiben t. i. az iskolára köteles gyeimekek számát tárgyazzák. Mert a népszámlálási eredményekből tudjuk, hogy a (»—

12 éves gyermekek az összes népességnek több mint 12 százalékát teszik s l)r. Kiss Antal úr lel jobb közlött felszámítása szerint is Gö- mürben a (i—12 évesek a népességnek 11.HSf> százalékát teszik. 11a teliát ez arányszámot vesszük alapúi, akkor l>tyS4b r. kath. lakosra 7*07 iskolaköteles gyermek esik. s miután az iskolát tettleg esak ;>249 gyermek járja, valósággal nem 543, hanem 2">f>S r. kath. gyermek marad oktatás nélkül. Az I Síi'* „-ik iskolaévre vonatkozó kimutatás szerint a r. katholikusoknál az elemi iskolák állása az volt: 2 főelemi,

91 alelemi, összesen 93 tanoda; ezek közöl öl) magyar, 32 tóit, 3 magyar-tót, 2 német-tót. Tanköteles gyermek : öl l 1 hú, 2<SU» leány, együtt 5927; ezek közöl 3340 magyar, 2542 tót, 45 német; tettleg járt az elemi tanodákba 29*0 fiú, 2399 leány, együtt ;»379, ezek közéi

3040 magyar, 2300 tót, 39 német. Tehát fentebbi észrevételünk szerint összesen 2428 iskolaköteles r. katli. gyermek nem járt tanodába. — A rendes

Digitized by CJOO^lc

elemi tanítók száma 100, a segéd tanitóké 4, ezek közt van egy világi pap és 2 szerzetes; a többi mind világi.

Az ág. h i t v a l l á s u a k n á i a gömöri esperességben a népis kólák 0 kerületre (dekanatusra) vannak felosztva, mindegyiknek élén egy egyházi s egy világi felügyelő (dékán) áll, kik a tanítókra felügyelnek , a vizsgálatokon megjelennek s a tapasztaltakról az espe- rességnek kimerítő jelentést tesznek. A tanítás városokban septomber- töl juu. végéig, falukon rövidebb ideig tart. Az összes elemi iskolák száma 91, ezek közöl adobsinai elemi fötanoda 0, a rozsnyói 3, a jóls- vai szintén 3, a nagyröczei, kövi, ratkói iskolák két-két rendes tanítóval ellátvák, a többi iskolák mind csak cgy-egy tanító alatt állanak: de helyenként segédtanítók is vannak. Dobsinán kisdodóvó is van.

C z é k ii ***a*** I s t v á n foesperes úr tudósítása szerint a gömöri ágost.. Iiittv. esperességben v.'Ui :

	i iskolaköteles	tett lég is]
Balogvölgyi dekanatus .	5 7 r>	668
töltkóvölgyi dekanatus .		815
Murány völgyi dekanatus . .	sss	808
Felsíi-Rozsnyóvülgyi dekanatus	. 1345	1284
Alsó-Rozsnyóvölgyi dekanatus	272	264
Csetnekvölgyi dekanatus	055	650
Összeg . .	4750	4389

A kishonti esperességben llolko Mátyás föesperes űr szerint iskolaköteles gyermek van összesen 1997, iskolába járó pedig 183.“); tehát a két ág. hitv. esperességben az iskolaköteles gyermekek száma

l- SCö-ben összesen 0747, az iskolába járóké pedig 0224 lett volna, s e szerint csak 023 gyermek maradt iskolai oktatás nélkül, t. i. 301 a gömöri és 102 a kishonti esperességben. De 09,403-ra menő lélckszám inellett a ti—12 éves gyermekek számát legalább 0938-ra kell ten níink, s igy az iskolai oktatás nélkül maradó ág. hitv. száma valósággal 714.

A r c f o r in ¿tusok i s k o I a ii g y é t S z e ıı**1 p é t e r i S á mji- el esperes űr irja : „Mi nem értjük azt, mit teszen ez: be nem iskolázott helység, – mert nálunk minden anya** és **leány egy háznak rendes iskolája, s tűrhetően, sőt több helyt jól űzetett népiskola van, s a hol a nép kevés volta miatt önálló iskola nincs, társként van csatolva az ily kis gyülekezet szomszédjához, s kettőn tartanak egy tanítót. Van is látatja , itt többnyire minden iskolaköteles jár iskolába. s ezért a**

Digitized by Google

nopscg legnagyobb része írni olvasni tud, több helyt már egyesek vagy apró társulatok jó könyveket, újságokat is olvasgatnak. A néptanítók száma 66, ezek közt van gyenge is, mint mindenütt; aránylag azonban annyi jeles szakképzett buzgó tanító alig van több bár hol is a hazában, mint e kis körben. Kitűnő a közszellem, előretőrok- vés, mely itt honos. Öröm látni, mikent küzdenek megvívni diadalmasan az útjokban álló nehézségekkel, miként fáradnak anyagi és szellemi jobblétök, özvegyeik, árváik lehető biztosítása után, természetesen a szabadelvű, s a népnevelés fontosságát méltányló s ezen pálya bajnokait buzdító és gyámolító egyházi kormány folytonos pártolása mellett.

Dicsérettel emelhetem ki a göiuöri ref. népiskola tanítók hatalmas éneklő karát. Volt ez már akkor is, mikor még a dalárdáknak liire sem volt hazánkban. Azonban új lendületet vett ez az énekügyet kiválólag pártoló mostani esperes sürgetésére. — Szöllösi István és Beke József szakképzett jeles tanitók vezetése, Bata Bálintés Borsodi József lelkészek elnöklete s t.Diószeghi Zsigmond világi tanácsbiró hathatós pártolása mellett. »Sajó és Kimavölgyi éneklő kisebb karokra van oszolva az egész és folytonos gyakorlás és rendszeres tanulás mellett *II&y* állanak, mint kevés ilynemű társulat a hazában.“

A helv. hitvallásuaknAl az esperességi jelentés szerint van:

Járás	is kolaköteli*zell fiú	leány	együtt	iS kolá h ajáró fiú	leány	együtt
Putnoki	. . 299	290	589	268	214	482
Tornaijai .	445	354	799	381	276	657
PelsÖczi . . .	. 389	342	731	362	288	650
Rimaszombati	. . 454	no	864	446	362	■808
Összeg	, . 1 5 8 7	1390	2983	1457	1140	2597

Tehát az iskolaköteles gyermekek közöl 130 Hu s 2oÖ leány, együtt 386 nem látogatja az iskolát. Azonban 20,011 h. hitv. lélekre valósággal legalább 3,38<S iskolaköteles, vagyis 6 — 1 2 gyermek esik, tehát az iskolai oktatás nélkül maradó h. hitv. gyermekek száma 701, a mi sokkal kedvezőtlenebb arány, mintsem az esperességi jelentés felállítja.

Az illető jelentések szerint 1860 ben a r. kath., ág. esh. **hitv. elemi iskolákban járó gyermekek összes »száma 14,070 volt, kiszámításunk szerint a felvett lélekszáin után a 6—12 éves gyermekek száma legalább 18,133, tehát ezek közöl az iskolába nem egészen 78% jár s több mint 22%, vagyis 4,063 gyermek oktatás nélkül marad. Láttuk hogy dr. Kiss úr a 6—12 éves gyermekek számát 18,0;)8-ra teszi, tc-**

Digitized by kjOOQle

hát még valamivel többre mint mi, morl a g. katbolikusokra legfeljebb 44H iskolaköteles gvermek ősik. Ezek 11 ok iskoláztatásáról nincsen adatunk.

A ni ó z o k v a 1 1 á s u a k n á I az iskolaköteles gyermekek száma : fiú 200, leány 15<S, együtt 304; iskolába jár fiú Ibi, leány 112, együtt 273, teliát '41 gyermek, t. i. 45 fiú és 4b leány nem jár iskolába, vagyis épen 25%.

A f e 1 s ö b b k i k é p c z é s v é g 0 1 t 1 é t e z i k a 111 e gyében egy r. k a t li. p a p 11 ö v e 1 d e, e g y r. k a t li. s 4 p r o t. g y m n a s i 11 m.

A r. k a t li. f ö g y m 11 a s i u 111 é s p a p nö vclde Rozsnyón v a 11.

Hár igen valószínű, liogy Rozsnyónak, melyet l)einet.e-r esztergomi érsek 13*2-dik évben kiadott okiratában már városnak nevez, s melynek Zsigmond király 141 <)■-diliben ..bányaváros" ezimet tulajdonít, régibb időktől fogva tanintézete volt: ennek biztosabb nyomaira mindazáltal csak a Ib ik század közepe táján - a protestantismus elterjedtével — akadunk.

Ib5b-dik évben Zmnbori L i p p a y <1 y ö rgy esztergomi érsek a göniöri katli. ifjúságnak a katli. bit alapján történendő ezclszcrü neveltetése tekintetéből két .iézustársulatbeli atyát egy mesterrel Rozsnyóra küldött, ezen társulatnak alapitvá nykép 5,000 forintot adományozván azon 10,00 l forintból, melyeket Késmárk virosának a vó- gett kölcsönözött, bogy az magát Tökölyi István uralma alól kiválthassa, egyszersmind biztosítván számára 200 tallérnyi évi jővedelni *t, melyet Rozsnyó városától. bizonyos birói elmarasztalás, s ennek alapján a várossal kötött szerződés folytán, bu/andana. Ez utóbbi egyedül Lippayt, s nem az érsekséget illető összeg a pozsonyi káptalan előtt 1050 dik évben tei! vallomás alapján adatott át. I gyanesak Lippay tíyörgy az említett társulatnak ez. alkalommal átengedte a város piacán lévő tempbunoi is a lorouynyal és barangokkal együtt, mely toronvrfd m«'gjegyzendő, bogy azt a város épitette ugyan, hanem fentebb érintett elmarasztalás folytán a Jézustársulatnak kenyte- leníttetett átadni.

Mindezek háborítlan birtoklása melleti a Jéznstársulatiak Rozs- nyom egész 17()5-dik fényes sikerrel működtek részint mint lelkiatyák, részint mint tanítók s nevelők. \ralószinü, bogy az utóbbi minőségben eleinte csak az elemi tanodákban foglalkoztak, s csak a 17-ik század végén szerveztek gvinnasűmiféle tanfolyamot. Annyi bizonyos, bogy midőn a szécsényi gyűlés határozata folytán 17o5-ik évben történt

Digitized by Gooole

száműzetésükből 1708-dikban, a trencséni ütközet után, Rozsnyóra visszatértek, a tanintézet már érseke gymnasiumnak czimcztotott, melyben működésüket egész 1773-dik évben történt eloszlatásukig folytatták. —

1776-dik évben a pesti m. k. egyetemnél tartott pályázat alapján a jászói prépostság bízatott meg a rozsnyói gymnasium ellátásával. Midőn a nevezett prépostság c gymnasiumot átvette, egyszersmind a város piaczán helyzeti — Xaveri sz. Ferencz tiszteletére felszentelt — templom, és a hozzá tartozó torony a harangokkal együtt az ö birtokába ment át, a tanárok lakhelyéül a jelenlegi átigazított gymnasimni épület jelöltetvén ki. — A torony és a harangok használatára nézve a város és a gymnasitimi igazgató között 1786-dik évben keletkezeit vita az országos fők ormány szék 1700. .lun. 10-én 14,7)65 sz. a. kelt intéz - vényével akkép döntetett el, hogy a torony a harangokkal együtt ezentúl is xaveri sz. Ferencz templomához tartozzék, egyébiránt az ágostai hitvallásnak vallási gyakorlataikra naponta kétszer harangoztathas- sanak, temetések alkalmával a harangozásból begyült pénzt a város szedje, s abból a torony s harang fentartási költségeit fedozze. — Minthogy a preinontréiek részint alkalmatos egyének, részint lakhely hiánya miatt az intézet kezelését véglegesen csak 177$^{s}{}_{y}$-ki tanévben vehették át, — 1777-dik évben august. 11-kén kelt helytartótanácsi intézvénv folytán, a tanítást a tankerületi főigazgatóság által választott s a jászói prépostsíig által fizetett egyének teljesítsék.

A premontrei kanonok rend Magyarországban 1786-ban eltöröltetvén, az ifjúság nevelését e gymnasiumnál, mely az államgy- mnasiumok közé soroztatott, részint a volt tanárok, részint világiak kezelték. A tanárok ez évtől fogva a tanulmányi alapból díjaztattak, s ugyanebből fedeztettek a gvmnasinm egyéb költségei is.

1802-ben 1. Ferencz apostoli király O Felsége a premontrei rend előbbi jogait visszalielyoztetvén, a már akkor a leleszi s nagy- várad-hegyfokival egyesített jászóvári prépostsíig visszakapta a rozsnyói hat osztályú gynmásiumot is, az előbbi lakbelylyel, templommal és a régebben eldöntött, harangjoggal oly módon, hogy annak hat. osztályában az ifjúság nevelését s oktatását meghatározott szánni egyének íiltal, mint azelőtt, saját birtokainak jövedelmeiből eszközölje. E gymnasiunibeli tanszi·kek azonban az épület igazítfisa, de leginkább a szükségelt tanerők hiánya miatt premontreiek ¿iltal véglegesén csak 1SM$^{t>}$ $_{1)r}$ tanévben töltethettek be. #

Az 184t)-ik évben megállapított újabb tantervhez képest az eddig létezett bölcsészeti tanfolyamok a hat osztíilyu gymnasiuiiTbkboz csatoltatván, több helyen 8 osztályú gymnasiumok szerveztettek, — minélfogva Rozsnyó városa is 185V$_{u}$-bcn az addig létezett hat ősz- tályu gymnasium, s a szabályozott püspökségek alapjából 1818-dik évtől kezdve fentartott bölcsészeti lyceum helyett, — a fenálló körülmény méltányos tekintetéből — 8 osztályú gymnasiumot nyert, s ennek kezelésével a jászóvári

Digitized by AjOOQie

egyesült prépoatság bízatott meg. Minthogy ezáltal a tanárok száma nagyobbodott, s a prépoatság összes jövedelme kisebbnek találtatott, hogysem e mellett még más három 8 osztályú gymnasiumot is kezelhessen, a lőcsei gymnasium ellátásától még ez évben, a kassaiétól pedig 185- 3-dik tanév végén legke- gyelmcsebben felmentetett, a rozsnyói gymnasiumi tanszékeket azon- — mivel a lőcsei tanodát még egy ideig egyénekkel kellett ellátnia, saját tagjaival teljesen csak 185%-diki tanévben tölthette be, s minthogy a gymnasiumi épületben esak 7 egyén számára volt elegendő helyiség, — az idővel 13-ra szaporodott premontrei tanárok közöl hat a gymnasiumi épületen kívül, a papnöveldében, s a szent Ferencz rendiek klastromában lakott.

Azon körülménynél fogva, bogy a jászói prépoatság 18(>Vo. évi tanévtől kezdve a kassai fögymnasiumot ismét magára vállalta, — saját kérelme, s a megyés püspök ö kegyrlmessége ajánlata folytán lM>2-dik évi aug. 25-kán 43,0(58. sz. a. kelt kegyelmes udvari rendelettel azon évi .>*,211. számú helytartótanácsi intézvény szerint a premonti'éi rend a rozsnyói nagy gymnasium bárom felsőbb osztályának tanárokkali ellátása alól felmentetett, s megengedtetett, miszerint ezen osztályokhoz szükségéit 5 tanár a rozsnyóegyházmegyei derűsből a tanulmányi alapból kiszolgáltatandó évi 500 forintnyi fizetés mellett a rozsnyóegyházmegyei püspök által kinoveztessék, ki a jászovári premontrei prépposttal ogyetértöleg a gymnasiumi igazgaté>t Í3 felsőbb megerősítés mellett kinevezi. - egyetértés nem sikerülése eseteben. ezt az országos fökormányszék telj«*siti.

•lelerileg «* tanintézetben az igazgatóval «'gyütt 12 tanár működik, u. m. i premontrei remii, . > rozsnyóegyházmegyei áldozár. Ezc- ken kiviil] világi tanít«* a szépírásban. ilgy másik p(dig a míiének- hen ad oktatást.

l. z övben egy premontrei tanár által a tranczia nyelv is rendki- viili órákban taníttatik.

gymnasium alapítványai illetőleg megjegyezzük, hogy a rozs- nyo! gymnasiumnál a premontrei rendből alkalmazott 7 tanár azelőtt saját nmdje jövedelmeiből láttatott el, legközelebb azonban e rend- niéltóságos prépostja abbeli kérdim-re. hogy ezen tanárok is a tan„l

mányi alapból ovi 500 forintnyi fizetéssel látassanak el, 18(>4-ik évi Julius 5-én kelt legfelsőbb elhatározással azon évi Julius 14-én *12,464* sz. a. költ kegyelmes udvari rendelettel, (dl ,900/8(34 sz. a. helytartótanácsi intéz vény) a premontrei rendből e gymnasiumnál alkalmazandó tanároknak is 186' „-ki tanévtől kezdve a tanulmányi alapból évi 500 forintnyi fizetés engedélyeztetett, mely illetmények elő- leges évnegyedi részletekben a premontrei jászóvári prépost nyugtájára kifizettetnek. A rozsnyómegyebeli derűsből akalmazott 5 tanár szinte a tanulmányi alapból húzza évi 500 forintnyi fizetését.

K gymnasium szükségletei a tanulmányi alapból fedeztetnek, minél fogva a tandíjak is azon alapot illetik.

Digitized by

Továbbá a rozsnvói gymnasiumi igazgatóság által egy Schlos- sár Erzsébetiek* ösztöndiji alapítvány kezeltetik, melynek évi kamatjából 3 szegény sorsú gymnasiumi tanuló scgélyeztetik.

1803 ik évben a jó hazafi s lelkes emberbarát Hollók Imre nagyprépost ur ő nagysága elnöklete alatt ily című társulat: ..a szegény tanulókat segélyzö egylet“ alakult, ezen egylet alaptőkéjéből láttatik el a többi között a helybeli katli. tápintézet is, melynek jótéteményében több szegény sorsú tanuló ifjú részesül. - A megyéspüspök ö kegyeim essége. azonkívül, hogy saját udvarában több szegénysorait. de jó viseletű s jó igyekezetií tanuló ellátásáról atyailag gondoskodik, a fontérintett egylet alaptőkéjének gyarapításához évenkint 100 forinttal kegyes járulni. — Ugyan ezen ezélra, az egyes nagylelkű adományokat ide nem értve, a tavaly és az idén tartott műkedvelői előadás majd nem négyszáz forintot jövedelmezett.

T a n e s z k ö z ö k.

A tanítás sikeresb eszközlése tekintetéből a tanárok rendelkezésére áll: 1-ör a helybeli premontréi ház könyvtára 1290 kötettel;

2- or a gymnasiumi könyvtár 7(55 kötettel; 3-nr a természettani tár mintegy 109 darabbal; 4-cr a természetrajzitár az állat , növény- s ásvány országból mintegy 25li9 darabot számláb) különféle gyüjte- ménynyel. ;>-ör 58o darabból ;i11<» arany- ezüst- és rézpénz- s érem gyűjtemény. Mindezen taneszközök, a helyiség szűk volta miatt, különféle helyeken vannak elhelyezve. —

A tanub) ifjúság előtt, melynek évenkinti száma a két és három száz között változik, nyitva áll egy tanár m i n t könyvtárnok felügyelete alatt az ifjúsági könyvtár mintegy 3l>0 kötettel. — E könyvtár, a magyarországi gymuasiumok legújabb szervezése óta, a beiratás al-

Digitized by kjOOQle

kalmával az egyes tanonczok, vagy azok szülői által adatni .szokott csekély összegekből nyeri gyarapodását, és fedezi évi kiadásait. —

1805-ben a g y m n a s i u m i n ö v e 11 d é k e k szá ma volt: 263. A r o z s n y ó i p a p n ö v e l d e 1814 óta áll fon ; történetét Telgárti Lipót a -Magyar Sión 1864 diki évi, 752—7(50 lapjain adja ; vele püspöki l y e e i u n van összekötve. A növendékek szabályszerű száma 32 (1865-ben 35 volt), kik közöl 3 a bécsi Pazmanoumban s 2 a pesti központi papnöveldében van elhelyezve. A bölcsészeti tanulmányok 1851-ben a lycemnból a gymnasiumbu kényszerültek menekülni.

A papnövendékek tudományos kiképeztetésökot 4 tanártól nyerik, kik közül választvák elöljáróik is. A növelde mostani tantárgyai és elöljárói e következők :

Ft. H o l l ó k I m r e nagy prépost ö nga, lyceumi főigazgató.

Ft. 8 /, e k e r e s .1 á nos ü nga. káj)talani tag. a papnövelde igazgatója, kanon, tlmologns. az egyházi jog és történelem ny. r. tanára.

Nt. K 1 i n g e r I s t v á n hittudor, a növelde lelki atyja, a lelki pásztorság és erkölcstan ny. r. tanára :

Xt. T r e m k o M á t é hittudor, a növelde **tanfelügyelője s a sz. hittudomány ny. r. tanára;**

Xt. S z e g e d y J ó z s e f. hittudor, a hihliai taiitárgyik s a keleti nyelvek ny. r. t/mára.

A szokott tanári felolvasásokon kivül a né»vend(·kek tudonmnyos kiképeztetése előmozdítására szolgál még a nagy intézeti könyvtíh*, valamint a növendékek által szerzett, többnyire magyar irodalmi mii kézi köyvtára is.

A rozsuyói Sz. Lászlóról nevezett papnöveldeben 1 81 4-töl kezdve most,-mig képeztetést nyert növendékek összes száma a jegyzőkön vv alapján 368-ra megy fel: ide nem számítván a papnövelde jelenlegi növendékeit, kik névsora a következő :

J. N •• }í v <• <1 é v <■ s li i l l a ii li a 1 1 a t ó U :

Deut sc.li Kndoü, Din luiovszky István, Hajdú Mihály, Mé.zúio.-, Amlrás, SIIS -ti-r Aulai. —

II. 11 a i' in a <1 ó v r s h i t t a n li a 1 l a t ó k.

MÍ.-/.I /.'¡^IIHUHI, Oki-.ir.-iy István, 'IVsehler Antal. —•

III. M á s o <1 é v i- s li i l t :t n h a l l y a t ó k.

A1 k Antal, Autolik Ainlrás. 15rosztovs/.ky István, Ilnhay Miklós, Mayor Sa-deiv FOI-IK-Z.

IV. F. 1 s «» n v i li i t t a n li a 1 1 £ a t ő k .

II.-dnárik István, Fábián Kami!, Orotkav-izky Nándor. Káposztásv **Imre,** Majoros Mihály. —

Digitized by Gooole

h e l y b e l i r ú m. k u t l i. n i1 j y G y m 11 i1 s i u m VII L-ik «> s z t. i I y l» e I i p a p-

11 ö v e n <1 ók * • k.

Jamiska János, K óllá icsik András, Kovács József, Lón;* Antal, Liptay Sámuel, Majkulh István, Turcsim Béla.

Vll-i k o s z t á l y b ó l i < * y m n a s i u in i p a p n ö v o n (l é k e k: Faller Sándor, Hírscli Ferenc/, Ilolczmnun Zögmoinl. —

A ***pesti*** k ii / p o n t i p a p n d v ***a*** I d é l> e a r o z s n y ó i p a p 11 ö v e i d é i» <"* 1

k ii 1 d e t v é k:

Répávsy Alajos, másod évi hiUaii hallgató. Go'da János, (dsö évi hittan hallgató.

A b é c s i P a ***x*** i n a n o u m b a p o d i g k ii I (1 e t v é k:

Dcui-scli Károly, h ir.nadévi hittan Il iiig itó, Giuüosky Ká oly, másodévi hittan hallgató, Podraczky István, első évi hallgató. —

A]> r o t e s t á n s (i k g y n i n ;i s i u n i a i R o z s n ón, 1! i i n a s z o n i - h a t ó n, X a g y - K ö c z é n é s S a j ó - (1 i i n i ii r 1» e n l é t e z n e k.

1) A r ó z s n y ó i ág. Ii i t v. e v a n g. f ő g y i n n a s i u 111 **első alapítását a régi idők homálya födi. Honunk egyháztörténetéből ismeretes, hogy felső Magyarország bányavárosaiban a szász bányászok mindjárt a reformatio kezdetén lettok a hitújításnak indítói; s a rozs- nyói egyház már 1538. Luther tanait nyilván vallotta. Azon kitűnő állásánál s protestáns szelleménél fogva, melyet Rozsnyó városa már a 1 7. század első felében tanúsítóit, föl lehet tenni, hogy az új hitre áttért egyház gyermekeinek is abban való neveltetéséről, *s az egyházi szolgálatra képezendő ifjúságról korán gondoskodott.**

Midőn 1 fi71. máj. 27-kén mind a német, mind a magyar prot. egyház papja (Regius és Zarowitzius) számkivetésbe küldettek: és a sopronyi országgyűlés után híveikhez visszatérvén, l(>87. felír. ^7-kén újonnan -a tanintézet tanítóival együtt" elüzett-'k (Szelepcsényi György esztergomi érsek ált d): találjuk Sárossy Mihály, Boinbyk Mihály és B ánóczy János alatt a Rozsnyón virágzó prot. magyar tanintézet első világos megemlítését. — Aliit szolgálatára nevelt számos ifjak a tanítók olüzetésével elszéledvén , biztosabb helyre költözködtek és a Sajó-gömöri iskola alapításának lettek indítói. — Így szűnt meg a helybeli prot. tanintézet, melynek megújításáról mind addig gondolkodni nem lehetett, mig nem Ií. József alatt a helybeli egyház szám ki vetéséből visszatért. -- 1 783-ban mognyitattak az elemi osztályok; « egy 1 785. a trónhoz felküldött biztosság elérte, hogy 178b. leérkezett a császári kegyes burát, mely által az egyháznak megadatott a felhatalmazó engedély, a hit és tudomány terjesztésére annyira szükségesnek érzett nyilvános iskolának megalapítására. Az egyház csodálatos sebességgel felszerelte az iskolai épületeket, minden szükséges eszközöklel, s meg azon cvben megnyittatott a tanintézet, melyben 1794 ig három tanító működött. (Sárkány Mihály, Beke és Bilnicza Pál: a vegyes elemi osztályokba Kristóf György, s a nagyobb leányok osztályába Purtz János alkalmaztatott).

Digitized by kjOOQie

1794 ben egy negyedik tanszék nyittatott meg a Syntaxis és Rhctorica előadására, (melyben Koblovszky János, ritka tudományi! férfiú három esztendeig munkálkodott. 1797-ben a megürült rhetorikai tanszékre Farkas András hivatott meg, ki ritka tudományos képzettségét a Csehieken fennállott paedagogikuniban tanúsította).

II. József alatt az általánosan felköltött nemzeti érdekek tették, hogy a magyar nyelv és irodalom ápolására kerületünkben egy tanszék megnyitása az összes Superintendentia által elhatároztatott. A felállítandó tanszék helyének kiszemelése a gömöri és kishonti espe- rességre bizatott, azon hozzáadással, hogy azon tanintézet, melyben az érintett tanszék felállíttatnék, „keriiletti nemzeti gyninasiumnak- neveztessék. A két esperesség 1897. sopt. 10-kén Rimaszombatban tar- tott tanácskozás folytán a rozsnyói tánintézetet választó, melyhez a magyar nyelv és irodalom érintett tanszéke köttessék.

Az 1849. év után az idő parancsoló viszonyai szükségessé tévén a tanintézet átalakulását, a pártfogóság azt az 1851-ben tartott eperjesi kerületi iskolai gyűlés határozata értelmében 1852-ben egy 8 osztályú fögymnasiummá átalakította. --- 1857-ben megkapta a tanoda az érettségi vizsgák megtarthatásának jogát. Jelenleg is mint 8 osztályú fögymnasiiim működik a magyarhoni ág. hitv. evang. egyetemes gyűlés által megalapított tanterv szerint.

T a n á r i s z e m é l y z e t:

R c n d e s t a n á r o k: L)r. lMcch János, igazg. s VIII o. oszt. tanára-

llajcsi Sándor	**VII**
Kramarcsik Károly	**VI**
Schefier Gusztáv	**V**
Ráfi'ay János	**IV**
Justli János	**III**
Gcyer Gyula	**II**
Krausz Lajos	**1**

M

S e g é d t a n á r o k: Wittehen Aurél, Nagy Antal.

K e r ii 1 e t i f e l ü g y e l ö: dráskóczi Dráskóezy Gvilla.

Hej y b e l i f e l ii g y e i ö: Szcrccsen Lajos.

P é n z t á r n o k: SebolTer Gusztáv, tanár.

J cg v z ö: Justli János tanár.

K ö n y v t á r a k s e g y é b g y ű j t e m é n y e k.

A gymnasium bír:

I. Húrom rendbeli könyvtárral:

a) A nagy hallgató teremben felállított néhai Császár András által hagyományozott 3000 kötetből álló e s p e- r e s s é g i

Digitized by Goocle

könyvtárral.

b) Egy f>88 kötetből álló ifjúsági könyvtárra I.

c) Egy f)30 kötetből álló gymnsiumi kö11yvtárra I.

II. **Tcrmészettani eszközökből: GO darabot.**

III. **A természetrajzi gyűjteményben van:**

a) Az ás vány országból: 524 darab.

b) Az állatországból: 1 1 2 8 darab, e)

A növény országból: (>34 faj.

IV. **Pénzgyüjteményben van: 33G darab.**

V. **Jegecz minta: 110.**

VI. **Térkép: 40.**

Tápintézet.

A gymnasium mellett fenálló tápintézetben 45 frtért láttatnak el a növendékek az egész iskolai éven át ebéddel és vacsorával. A tápintézeti növendékek száma ez évben 3b; ezek között van 12 jótétemé- nyes, kik részint ingyen, részint csekélyebb díjért élelmeztetnek.

TestgVakori óin tézet.

A gymnasiumnak van testgyakorló intézete, melynek vezetője Seheffer Gusztáv.

Av. I*0", tanévelején beit- t I 11 11i I vá 11y <>k s z á 11»

A VIII. osztályban : 21		
VII.	*	10
VI.	n	>7
v.		„ 1H
IV.		r **23**
III.		**2*>**
II.	«	24
I.	„	28

<'> s s /. e s e 11: 172

Ösztöndíjak.

Kilenez ösztöndíj és 2 jutalom után évenként 230 tVt. o. é. ősz tátik ki.

Digitized by kjOOQle

2) A r i i n a s z o m b a t i e g y e s ü l t p r o f . ö y m n a s i u m,

egy részről Osgy¿ínban létezett kisbonti ev. ¿íg. hitv. esperességi gy- ninasiuinból, másrészről a Kimaszoinbatban volt liolv. hitvallású gyinna- sium egyesítéséből keletkezvén, az 185o-ik évi sept. 1-só napján Ki- maszombatban kezűé működését. Az egvesü lés, nem tekintvén az alapítványok mennyiségét, az iskola igazgatására és a tanárok számára nézve, tökéletes egyenlőség alapján történt.

I. Az i s k o l a i f e l ü g y e l é s . A gyninasiuinra felügyel az iskolai választmány, melynek bárom tagja .az egyik, bárom « másik felekezetből választatik. s mely évenkénti ('Imikéül a tekintélyesebb prot. egyéniségek egyikét szinte a vallásfelekezet szerint változva kéri fel. Ez évi ig. elnök : tok. IVlsöezi Hámos József ur. lg. vál. tagok a lielv. hitv. részről: t. Lengyel Sámuel ügyvéd úr, t. Széplaky La jos úr és t. 1 Vesztkor Pál lelkész úr. Az ev. részről: a kisbonti espe resség elnöksége t. Kubinyi Ödön felügyelő úr és nt. ÍTolkó Mátyás' .alespcrcs úr, úgy szint«» Pae/ek Móriez megyei főorvos úr. — Pénz- tárnokok : t. Zebery (bíbor városi főjegyző úr az alapítványok és egyéb jövedelmek kezelője és t. Tóth József rajztanár úr ¿\ tandíjak kezelésére.

II. A t a 11 o d a s z e r v o /. e t e. A gymnasium hat osztályból ¿íll • az alsóbb osztályokban az<*k, kik a tudományos pályán nem szándékoznak mar.adni, a régi nyelvek bel vett a rajzban, alkalma zott számtanban stb. nyernek oktatást.

111. A t ,-i n á r o k n «• v e i :

Terray Kámly) V, ős VI. osztályl»:iii.
lóiKsav István j

Mikl«>vio> (Jyör^y, a IV. osztályban.
Szeroniley Károly, a III. osztályban.
Kóvorlny Károly, a II. osztályban.
Fábry János, az I. osztályban.
Tóth József, rajztanár.

I V. A t a n u l ó k s z á n i ¿i :

A folyó ISI» ' o lanb ben a tanulók '■zárna :
A VI <lik osztályban 10.
***Ad* V'-«ük osztályban l;l.**
A IV-itik osztályban Is.
A III-dik osztályban JJ.
A II-dik osztályban .'57,
Az I-s* * osztályban öt',.

S iV.v az i">ssz«'> tanulók száma az ISO y. tanővlnn : 17.{.

Digitized by ^jOöq Le

V. A t á p i n t é z e t.

A tápintézetben van 30 tanuló, kik részint ingyen, részint 10—10 forintnyi évi dij mellett részesülnek ebédben, s kiknek egy része vacsorával is olláttatik az erre kivetett költségek megtérítése mellett.

VI. A g y i n n á s i u n i k ü n y v t á r a.

A nagyobb könyvtár több mint 2000 kötetet számlál, a tanulóifjúság számára rendezett kisebb könyvtár G50 kötetből áll.

VIí. A i n u z e u i n.

1. Terinészettaniak gyűjteménye: SG teljes készlet és számos vegyszerek.
2. Kitömött és ogyébb állatok gyűjtőmén ve 750.
3. Szárított né» vén vek száma 450.
4. Asványgyüjtemény 1310.

VIII. A g y i n n á s i u n i t e s t g y a k o r d á j a.

A gymnásium testgyakordája a tanépület udvarán van felállitva.

IX. Az 1 8 (> V t a n é v b e n kiosztatott egy .lettin féle ösztöndíj 42 osztrák é. forintokban, s azonkívül 22 o. é. forint magyar irályi pályaművek díjazására. — Ez évben már valószínűleg gyümölcsözni fog a Tluszt Józscf-féle 1000 forintnyi ösztöndíj-töke.

3) A n a g y r ő e z e i á g. b i t v. e v a n g. s z l á v g y m n a s i u m.

1. K e l e t k e z é s e : Keletkezett az 18G2-ik évben, főleg a gö- möri evang. esperesség kőzmíiködése által. Legelőször az esperességi bizottmány Szentiványi Miklós akkori esp. felügyelő ö nagysága elnökből* alatt azon szükség kívánta indítványt tévé*, hogy a szláv'ajkú ifjúság anyanyelvén való neveltetésére Xagy-Iföezén egy gymnásium alapítassék. A nagyröczei ev. egyház ezen eszmét üdvösnek ismervén el, a tanintézet kezdetéül egy tanáritizetést ajánlott s az intézetet kebelébe fogadni határozta. Nem sokára az esperességi közgyűlés Dob- zsinán 18G2 május O-kén az intézetet saját kedves gyermekévé fogadta, s mind azon jótéteményekben és jogokliau részesítette, melyeket a rózsnyói ev. gymnásium élvez. Egyszersmind dekanatusonként alapítványokat gyüjtetett az egyházaktól é*s egyesektől, s így hdietsegesse tette, hogy az intézet még ugyanazon össze! két osztálylyal nyittatott meg.

Később elismerést és megerősítést nyert az intézet a kerületi és egyetemes gyűléseken, amazt Jolsván 18*>2 Július 22-keii.lnd kerü-

Digitized by Google

leti felügyelő Zsedényi Ede <> Méltósága 2000 f. o. é. ajándékozott azon kikötéssel, hogy az autonómiánál maradjon; — emezt Sept. 2-án. Pesten.

8 igy minden egyházi hatóságok által megerősítve a magas kormánytól is elismerést nyert, engedélyt kapván egész országszerte a hitrokonoknál segélyt gyűjteni.

Az ifjúság évről évre nagyobb számmal gyülekezik, mit főleg annak tulajdoníthatni, hogy anyanyelv út ján a magyar és német nyelvben nagy előmenetelt tesz s a mellett egyéb tantárgyakban sem marad hátra. Hogy pedig ez bizton történjék, a magyar nyelvre hetenként az alsó osztályokban 0 óra fordlttatik.

2. A 1 a p í t v á n y a i 12,0*10 o. é. felrúgnak, azon kivül egy tanár fizetése biztosítva van az egyház által, s egygyé a város által.

3. S z e r k e z e t e egészen anionom az autón. ev. egyház iskolai terve és törvényei szerint. Az alapitók és pártfogók közgyűlésén hozatnak szükséges határozatok, ugyanott választatnak a tanárok, felügyelők, pénztárnok és tápintézeti gondnok, s a számadások évenként előterjesztetnek.

A pártfogósági gyűlés maga köréből az igazgat«) választmányt, mely a közgyűlés határozatait életbe lépteti s az intézetet vezeti:

Az élöadási nyelv az anyanyelv, a tót nyelv.

Az élőnyelvekre nagy gond fordíttatik, különösen a magyar nyelv tanítására az alsó osztályokban hat, hat óra fordíttatik, mi által a tanulók annyira haladnak, hogy magyar könyveket is sikerrel olvasnak

A franezia nyelv, körének és gyorsírás betanulására rendkívüli órákban ingyen alkalom nyújtatik.

A rajzolás hetenként két két órában mint kötelezett tárgy tanit- tatik. Testgyakorolda nincs.

A zeneintézet alakulói),-m van, már két zongorával nyittatik meg.

A tápintézotben jelenleg 112» szegény fiú. nagy részt ingyen vagy igen csekély áron ápoltatik. A legnagyobb taxa egész évre 30. f. o. é. Azért kapnak ebédre '/j font marhahúst, levest és főzeléket a mennyit akarnak, kenyeret $^{1}/_{2}$ font. Vacsorára kapnak levest, főzeléket és fél- tontnál több kenyeret; Imgv reggelire is maradjon.

4. A t a n á r o k u e v e i : < >rmisz Samu ez idén igazgató, a mennyiségtan és magyar nyelv tanára: Ihunola Iíe/sö a latin, német nyelv tanára s az énekkar igazgatója : Skultety Ágoston a vallás és szláv nyelv tanára. Krmann a latin és görög nyelv tanára: Holub József a termeszei tudományok, franezia nyelv és gvorsirás tanára, Suhmidt Gusztáv :] történelem és rajz ideiglenes tanára.

Digitized by Gooole

5. A k ö n y v t á r b a n van 280 kötőt. A múzeumban 170 állat, 2000 növény, — 647 ásvány, öO darab physikai apparát — összesen 2873 darab.

0. A G y m n a s i u m j e 1 e n a 1 1 a p o ta. Jelenleg még csak 0 osztály létezik, a hetedik csak akkur nyittatik meg, ha az Egek Ura a jóltévök által a szükséges alapítványokkal áldja meg az intézetet, hogy az egész tót népnek legalább ezen egyetlenegy oskolája virágozhassák.

Az iskolai épület megvétetett 2000 o. é. forinton, s igy a gymnasium tulajdona.

7. A t a n u l ó k s z ;i in a. Első osztály bán vau jelenleg :JÖ tanuló.

Másodikban	* n	42 w
Harmadikban		i<;
Negyedikben	r > n	«« *
Otödikben	r> r	1-» ,
Hatodikban	n n	10 „
Összesen		1 Ö0

4) A s. g ö in ö r i e v. á g. h i t v. g y ni n a s i u m.

S. Gömör városában, mz A. H. E. G vnmasiumnak keletkezése valószínűleg egyidős a helybeli ev. egyház keletkezésével. Hészletes leírással tanintézetünkről hiteles adatok hiánya miatt nem szolgáiba tünk, de annyit hiteles kútfők felmutatnak, még pedig tanodánk anyakönyve, hogy íierezeg János, már l ö l ö ik évben mint igazgató tanár az intézetben működött.

Az intézetben 1810-től 1840-ig a növendékek száma legma gasbra emelkedett. Bach rendszere alatt három éves tetszhalottá lön. 18f>6. négy osztályú elemi gymnasiuinmá alakult át. Végre 1861-ben ősi jogaiba visszalielyeztetett. Most nemzeti középtanodánk három osztályt képez, melyben két rendes s egy segédtanár oktatja az itju ságot, kik a tápintézet jótékonyságaiban és (üementis-féle ösztönéi jakban részesülnek.

Az iskolának van 10f> kötőtű könyvtára, 133 darabból allo ásvány-, 40 jogccz-. és egy kisszerű rovar-gyűjteménye.

Az 186^ tanévi ifjúság létszáma: a l l l - d i k osztályban 7 t a nuló, osztály' t. Miknla György; a Il dik osztályban 8 tanuló, osztály t. Zachar Gusztáv ; az I sö osztályban -6 tanuló, osztály t. Rohaach *Károly* i. sz. igazgató).

Digitize y Gooole

tízek szerint a gymnasiunu növendékek száma 1867t.ban ez volt:

A rozsnyói r. katli. fogymnasiumban . . . 242
A rozsnyói ág. hitv. fogy ranas in inban . . . 172
A rimaszombati egyesült prot. gymnasiumbau. 173 A nagyröczei szláv gymnasiumbau ■ . .. 13G
A sajógömöri kis gymnasiumban 35
Az összes gymnasiumi növendékek száma 7 5 8

De különös, hogy azon megyében, melyben a mtíipar oly fontos szerepet visz, egyetlen egy polgári, ipar- vagy reáltanodát sem találunk, s hogy az elemi iskolák is igen kevés kivétellel vegyesek, azaz: melyekben a fiúk és leányok együtt járnak, s legtöbb helyen egy tanító, ki talán egyúttal jegyző és kántor is, az egész iskolát látja el. Ideje volna már arról is gondolkodni, vájjon oly gvmnasiumokkal, milyen a sajó-gömöri, melynek összes alapja csak 10,000' frt., miből tulajdonkép egyetlen egy tanárt sem lehet illően díjazni, s melynek könyvtára csak is l()ö darabból áll, - leliet-c[a közoktatás ezéljait elérni*?

T A R T A L O M .

i. RKSZ.

(¿ömöl* vármegye természeti viszonyai.

1. FEJEZET.

A vármegye vízszintes és függélyes tagaaúlata.

lap.

I. A vármegye alkotó részei, fekvése, határai, alakja ... I
II. ..... Gömör vármegye domborzati viszonyai VI
I. Az Osztroski és Ycpor hegy lánczol áthoz tartozó hegységek Vili
II. Az Alacsony Tátrához tartozó hegységek. . . . XVII
III. A gömör szepesi Krezhegységhez tartozó hegycsoportok XX
IV. A Mátra és Cserhát éjszaki oldalára támaszkodó dombvidék..... XXXI11
III. Göuiör megye földtani..... viszonyai XXXIV
IV. A Gömör vármegyeterületén tett magasságmérések . . XL1

II. FEJEZET.

Gömör vármegye vízirati és éghajlati viszonyai•

í. Gömör vármegye forrásai, tavai, folyói . XL\

Digitized by v^ooQle

II. GÖmör megye égalji viszonyai
. . . . . BXV1

III. FEJEZET.

Gömör megye vir4nva.....E XX1X

IV. FEJ EZ El

Az saggtelkiébii döstóibari angok (1 térképpel)SCI V

II. RÉSZ.

Gömör történelmi és statistikai viszonyai.

I. FEJEZET.

Adutok Güinor és Kishont he. vármegye történelméhez 3

Balog **4**

Baradla **5**

Brezó **6**

Csctnek **6**

Dereucsény . **8**

Dobsina **8**

Gombaszeg **12**

Gömör **13**

Ilajnácsko **14**

Hamva..... 13

Jólsva **19**

Krasznahorka **2**

1

Murány (2 **fametszettel)** **25**

Pelsöcz..... **43**

Putnok..... **4 5**

ltáhó **4**

ti

Kimaszécs **4**

7

Rimaszombat..... **48**

Rozsnyó **o**

1

Serke ..... **oo**

Tiszolcz..... **o 7**

Várgedo . **07**

A megyének mint egyetemnek történetei..... **OS**

Digitized by ^OOQ Le

II. FEJEZET.

Gömör- Kishontlakossága néprajzi és s népi o z g a I ni i te

k i n t e t, b e n s a k ó r t a n i é s k ö z o r v o s i v i s z o n y o k.

I. .....

Néprajzi viszonyok..... 8 7

II. Élettani viszonyok s a népesedési mozgalom . . . 105

III. Kórtaui és közorvosi viszonyok, betegedési s gyógyulási viszonyok I 1 (]

IV. Orvostürvényszéki **s rendőri** töredékes adatok és és/ leletek 1f,4

Digitized by Google

V. Adalék
ok a megye korábbi járványai történetéhez . 1
VI. A megye kórházügyc 167
VII. .....A
gömörmegyei népies gyógymódok 170
VIII. (IV.) Gömör megye ásványvizei..... 181
IX. (V.) Marikovszky György és Kosa Károly orvostudorok 102

III. FEJEZET.

Gömör-Kishont mezőgazdasági és erdészeti viszonya
I.....A
mezőgazdasági viszonyok 196
II.....Gö
mör crdŐszeti viszonyai 224

IV. FEJEZET.

Gömör in egye bányaipara (2 bányatér éppel * . 25‘»

V. FEJEZET.

Gömör megyen ok ipara és kereskedelmi forgalma 207

VI. FEJEZET.

G<iinöregvliáziér közoklh Iás iviszonyai 323

Digitized by kjOOQle

Digitized by Google

Sajtóhibák és igazítások.

Lap	sor	helyett	igazítan
XI	feliilr. Ifi	brezno-bányaiak	dó
XXIII	alti Ír.	ho	hrezóiak
XXIV	1 feliilr.	keleti	hol
	XL 25 feliilr.	kölen	kölen nyugati
	XLIX 9 alulr.	egyesül	egyesült
	lA'I 21 alulr.	örökös feszerejének . . . , szilárdabb párájának	. feszerejének örökös . . páráját szilárdabb
	LX 22 aluli.	Henyén	Héjén
h	XXIX U feliilr.	170s	1798
10	1 alu'r.	aranyt forinnyi	arany forintnyi
27	10 feliilr.	törvények	tültvények
20	20 p	elfogadtatván	elfogattatván
51	1'2 alulr.	ötvös, kováes s egyesült c/.éh	Ötvös czéh
52	6 feliilr.	Szésy	8/.éesv
ÔJ	20 feliilr.	pro ut	prout
ô 1	6 alulr.	XVIII	XVII
07	7 alulr.	rakoskodik	vakoskodik
OS	2 feliilr.	Sisquae	Sirque
70	4 alulr.	S/.athináry Károly	Szathmáry Király
70	17 alulr.	Rusnyák	Hosnyák
71	0 aluli.	felmentére	felmentése
71	18 feliilr.	ni	mi
7 2	1 alulr.	Rúzsét	Hazsó
7 f»	11 alulr.	bevezetéséről	bevétetéséröl
7 S	8 alulr.	1810 apr. 27.	1310 — 1827
80	18 alulr.	velünk	velők
87	11 alulr	kortárs	kartárs
88	21 alulr.	nyitölnyi	nyitölni
88	20 alulr.	dreinofárni, pencurák	dremotálni, penijtirák
90	1 <> feliilr.	eszniényképök kö\ etkezö	szépségük eszményképe ez
92	19 alulr.	fej fölött	fej fölé
92	12 alulr.	fekérfekete	fehérfekete
96	7.8 alulr.	szájhös belátása	a szájh'ís — belátása
98	8.1 feliilr. 8 alulr.	mely a gazdasági ételköltsége»	mely a lak és gaz<l[H]*agí ital költse g
100	13 feliilr.		
102		és atyamester	az atyamester

Digitized by Google

108	15 teliilr.	geriuczagylob	g erinczagyhártyalob
111	8 alulr.	határozatlan	határoz hatatlan
111	1 alulr.	a	o
116	7 alulr.	III. Betegedési stb.	III Kórtani s közorvosi adatok. Betegedési stb.
122	3 feliilr.	idökorból	idokörböl
122	7 alulr.	Ludvig	Ludig
123	22 alulr.	Jegyzei	jegyzet
125	10 feliilr.	Haracsa	Havaesa
127	11 alulr.	hslálozás	halálozás
128	7 feliilr.	senyvben	vAltólázi sonyvben
131	1 alulr.	A tiidÖ a légutak	A tüdő s légutak
133	10 alulr.	kór forrás	kórforrás
131	10 alulr.	angolkórnál	angolkórtól
135	2 feliilr.	gyakori ismétlődéseknek	gyakori rohamismétlödósek- uek
130	19 alulr.	***K,n ,***	.> »/ "• üti 0
137	5 feliilr.	jelent	jelen
137	15 feliilr.	engednek	engedtek
137	21 feliilr.	fiiggölyök	fiiggölyök
13S	2 feliilr.	bósöbbi	későbbi
159	0 feliilr.	egylobtól	agylobtól
130	1 alulr.	nagyrés/.e	nagyrészt
1 to	10 feliilr.	előtti	előbbi
1 12	I feliilr.	fsok beteg közül) a csak	a fsok beteg közül) csak
1 13	7 feliilr.	is	és
1 13	2 alulr.	lezema	Ecz ma
1 10	2 feliilr.	ujjkiizclés	u jjki-ízelés
l 10	3 feliilr.	hevevízdag	herevízdag
117	3 fel. s alább	agykórlob	agykórlob
147	13 alulr.	elhulltak	elhaltak
148	3 feliilr.	és korszerű	eskórszr-rü
151	15 feliilr.	inéhszcm s	méhszenves
151	25 feliilr.	emészlésszeru	emésztésszervi
151	8 alulr.	a bőr sejtszövetét	a bőrt, sejtszövetet
152	15 feliilr.	és	is
1 51	7 feliilr.	O r v o s t ü r v é 11 y > z é k i s +i *	IV. Orvostörvényszéki stb.
1 55	11 feliilr.	véröllllengés	vérömlenye»
I GO	5 feliilr.	a torokfájás, sokszor	a torokfájás fordul elő, sok»/
160	15 feliilr.	fontosabb	pontosabb
102	9 alulr.	III. Adalékok	V. Adalékok
103	1 fclülr.	lázok	lázak
163	2 feliilr.	megyénkén	megyénkben
100	13 fclü'r.	járványban elhalt	járvány alatt
100	19 feliilr.	tr. is, ki az	tr. az
107	5 feliilr.	mint	mind
107	15 feliilr.	A megyei kórház ügye	VI. A megye kórliázügye
107	14 alulr.	lalajárok	talajáról

Digitized by L^ooQie

170	21 feliilr.	A gömörmegyei népies gyógy-módok	VII A gömörmegyei népies stb.
170	24 felülr.	juthat, minden euiber	juthat minden esetben
171	4 felülr.	állakapocs	állkapocs
171	10 alulr.	állítólag két	állítólag. Két
172	8 felülr.	hasjatóúl	hashajtóul
172	16 alulr.	főhabarnak	fölhabaniak
173	13 felülr.	szappan só	koppantó
174	4 felülr.	állítólag a néha	a néha állítólag
175	20 felülr.	bardance	bardanae
176	10 fel. s alább.	kan&lynyi	kanálnyi
177	8 alulr.	babérborsót	babérborsot
179	7 felülr.	és	is
179	17 alulr.	salina	sabina
179	7 alulr.	uadragulyafözct	nad ragu ly »így ök é r főzet
180	21 alulr.	fülhagy lókon	fülkagylókon
181	7 alulr.	tint, sulfur.	*Zi*ne. sulfur.
184	10 felülr.	IV. Gömör megye stb.	VIII. Gömörmegye stb.
189	4 alulr.	bal	jobb
192	1 felülr.	V. Marikovszky stb.	IX. Marikovszky stb.
194	5 felülr.	photograph ¡»ti ábrá v a 1	pliotographiai térképpel
203	0 alulr.	tehető ;	tebetö, rendesen jóval ke-vesebbre :

XXXIV lap, 1 5 - 1 0 sor alulról : az ¡gért értekezést Kubinyi Ferenc/ úr gyeu- *g* élkedése mi jvtt el nem készitheté.

LX lap? 9 sor alulról megtoldandó ezzel : A **mi pedig a Rimaszombat, és Tornai lyu alatt elterüli» lapályainkat illeti, azokon a növényzet tenyészetének mivolta, gazdasága és égövének heve már az alföldihez közel jár.**

3 lap 5 — 0 sor felül, megjegyzendő hogy liodoii Abrahúm úr mindazon ezikke- ke*t irta, melyek alatt a szerző neve nincs külön kitéve, kivevén K r a s z n a h o r k á t, int* ly 8 t y ni nt e 1 8 o m a urtól van.

87 lap, 11 sor a „lelkész urak4* szavak után beiktatandó : Oseszimk F., Libay *I j . y* Textorius A., **Lőj dl M., Paczek** M., **Török** J **, Marezei** J., **Fehér** N., **Ullmann** J.,

M iuks K. orvos urak és Ft. Lenner M.. Fiudura .T., Tavusy L. lelkész urak.

120 lap, 1—5 sor felülről, megjegyzendő: Az l-8o7 april végén történt tis/.tuji- ¡ás óta Rozsnyón is van megyoiföorvos, s a cselneki járás orvosa Pelsöezön lakik : ba ri»:norvos pedig egyáltalában nincs a megyében.

1Ö1 lap, 13 sor fel iilröl „előidézve“ szó után Inigttatandó : Rozsnyón Kis* t r. .szerint, a eholerát látszott, helyettesíteni.

107 laj>, 8 sor felülről „a föhelybeli“ .szavak után l.eigtatttndó : a betegek bel- ürülékében rejlő s bomlási terményükkel ártalmas.

7Gí)-ben Karaba György missíonaríus ¡isszoiiásn szerint r. katholiku^ 'olt a kishonti kerületben í'SSZPSOH : .....

t i. t. Az osgyáni aiiyaeg'yliázbíin . -4^

2...... A ráhói anyaejryházban **s** *20 leánvegyházban, **azok** k«'"zt Rimaszombatban együtt ..... . '*:G

3. A nngyszuliai anyaegyházhan **és** 3 leányrfryházban . • 10b;>

4. **A nynstyai anyapgyh. é*s |páivp<ryh. ...**

i>. A tiszolezi anyap^ryh. és 1 lpányegyh. . - . • • • S > 1

0. A tiszolrzi királyi va<«ryárban mint b-áive^yli..... “* ‘

6) Foglalkozás, kereset.

A mezei gazdaság, ipar és kereskedés a lakosság foglalkozásának, keresetének fo tényezői. Hol hegyek és erdőségek nagy területet foglalnak el, ott azokon több tagosított kis mezei birtok van elszórva, melyek gyakran nemcsak távol esnek a

Digitized by VJOOQLC

Öngyilkosok közt ez utóbbi négy évben következő halálnemek fordultak elő .• Fejbe- Aka».- Vi.be-

Él '«*' ~ ^ ^

lóvé» ' fllIAs 8»éa «mrá»a éBés , kénsávvV